Dostoievski

Opere în 11 volume

Editura pentru

Dostoievski

Volumul 4

Aparatul critic de
Ion Ianoşi

Bucureşti - 1968

Literatură Universală

Coperta de *V. SOCOLIUC*

După ediția:

Ф. М. ДОСТОЕВСКИЙ

Собрание сочинений

Том четвертый.

Гослитиздат.

Москва 1956.

ROMANE, NUVELE ŞI POVESTIRI (1862-1869)

O ÎNTÎMPLARE PENIBILĂ

(Povestire)

Întîmplarea asta penibilă s-a petrecut chiar pe vremea cînd se pornise cu o forță nestăvilită și cu un avînt pe cît de emoționant pe atît de naiv renașterea scumpei noastre patrii și cînd destoinicii săi fii începuseră să năzuiască spre o nouă soartă și noi împliniri. Pe atunci, într-o seară senină și geroasă de iarnă, la o oră destul de tîrzie, că era aproape de miezul nopții, trei bărbați foarte respectabili ședeau într-o cameră mobilată cît se poate de confortabil, ba chiar luxos, dintr-o splendidă casă cu etaj din cartierul Petersburgskaia-storona, angajați într-o discuție gravă și elevată pe o temă dintre cele mai interesante. Tustrei aveau cin de general. Ședeau în jurul unei măsuțe, fiecare afundat într-un jilț superb, moale și tot discutînd așa, sorbeau tacticos și în tihnă șampanie. Sticla sta pe masă într-o vază de argint plină cu gheață. Gazda, consilierul intim Stepan Nikiforovici Nikiforov, un bătrîn holtei de vreo șaizeci și cinci de ani, își sărbătorea inaugurarea casei, cumpărată de curînd și totodată ziua sa de naștere, care se nimerise tot atunci și pe care n-o mai sărbătorise niciodată. De altfel, ospățul nu era cine știe ce grozav ; precum am văzut, nu erau decît doi musafiri, ambii foști colegi și subalterni ai d-lui Nikiforov : consilierul de stat Semion Ivanovici Șipulenko și Ivan Ilici Pralinski, consilier de stat și el. Au venit pe la nouă, au băut mai întîi niște ceai, au trecut apoi la șampanie, și știau că la unspre-

zece și jumătate fix vor trebui să plece acasă. Gazda ținuse întotdeauna să ducă o viață ordonată. Și acum, cîteva cuvinte despre stăpînul casei : și-a început cariera ca slujbaș mărunt și neajutorat, și-a căutat liniștit de slujbă vreo patruzeci și cinci de ani, știind foarte bine pînă unde va putea ajunge ; nu putea suferi să culeagă stelele de pe cer, cu toate că avea deja vreo două, și, mai ales, nu-i plăcea să-și spună propria sa părere în nici o chestiune. Era onest, adică nu i s-a întîmplat să facă nimic prea necinstit ; era holtei, pentru că era egoist ; era foarte deștept, deși nu putea suferi să facă paradă de deșteptăciunea lui ; nu-i plăceau îndeosebi dezordinea și entuziasmul, pe acesta socotindu-l dezordine morală, și spre sfîrșitul vieții s-a scufundat într-un confort dulce și plin de trîndăvie și într-o singurătate sistematică. Deși făcea cîteodată vizite la oameni mai de soi, încă din tinerețe nu putea suferi să primească musafiri, iar în ultima vreme, dacă nu întindea cărțile pe masă ca să facă o pasiență, se mulțumea cu societatea ceasornicului său care trona pe șemineu sub un clopot de sticlă și asculta impasibil, seri întregi, moțăind în jilț, tic-tacul lui. Era foarte prezentabil ca înfățișare ; nu purta barbă și arăta mai tînăr decît era ; se ținuse bine ; promitea să mai trăiască mult și arbora o ținută de perfect *gentleman*. Avea un post destul de comod : ședea undeva și semna ceva. Pe scurt, era socotit un om tare de treabă. O singură pasiune avusese sau, mai bine zis, o singură dorință fierbinte, aceea de-a avea casa lui, dar una boierească, nu de raport. Dorința lui se împlinise, în sfîrșit : găsise și cumpărase o casă în cartierul Petersburgskaia-storona, ce-i drept cam departe, dar o casă cu grădină și pe deasupra și arătoasă. Noul stăpîn își zicea că e chiar mai bine să stai mai departe : doar nu-i plăcea să primească, iar ca să se ducă el la cineva ori la serviciu, avea o superbă caleașcă, cu două locuri, cafenie, un vizitiu — pe Mihei — și doi căluți mărunței, dar voinici și frumoși. Toate astea fuseseră dobîndite prin grijulie agoniseală a patruzeci de ani, ceea ce îi da o reală satisfacție. Iată de ce, cumpărînd casa și mutîndu-se în ea, Stepan Nikiforovici a simțit atîta mulțumire în inima lui liniștită, încît a mers pînă acolo, încît a invitat musafiri de ziua sa de naștere, pe care mai înainte o ascundea cu grijă chiar față de cunoscuții săi cei mai apropiați. Unul din invitați îl interesa cu deosebire. Stepan Nikiforovici ocupa în casă etajul de

sus, iar parterul, care avea încăperile împărțite exact ca și cele de la etaj, avea de gînd să-l închirieze. Drept aceea, Stepan Nikiforovici pusese ochii pe Semion Ivanovici Șipulenko și în seara asta adusese în două rînduri vorba despre această chestiune. Dar Semion Ivanovici nu s-a pronunțat nici așa, nici așa. Era un om care-și croise și el drum, tot anevoie și îndelung. Avea părul și favoriții negri, și fața de o culoare de parcă i s-ar fi revărsat fierea mereu. Era căsătorit, avea o fire ursuză și-i plăcea să stea mai mult pe acasă, îi ținea pe ai săi sub spaimă, își făcea serviciul foarte sigur de el, știa foarte bine, ca și gazda, pînă unde va putea ajunge și, încă și mai bine, unde nu va ajunge niciodată ; avea un post bun și era bine instalat în acest post. Privea noile rînduieli, de abia la început [1], nu fără oarecare ostilitate, dar nu-și făcea prea multe griji din pricina lor : era foarte încrezător în el și asculta nu fără o ironie răutăcioasă trăncănelile lui Ivan Ilici Pralinski pe temele cele noi. De altminteri, tustrei erau ușor amețiți de băutură, ceea ce l-a și făcut pe Stepan Nikiforovici să-și îngăduie o discuție cu dl. Pralinski pe tema noilor rînduieli. Dar să spunem cîteva cuvinte despre excelența-sa dl. Pralinski, cu atît mai mult cu cît chiar dumnealui este eroul principal al povestirii ce urmează.

Consilierul de stat Ivan Ilici Pralinski purta titlul de excelență abia de patru luni, cu alte cuvinte, era un general tînăr. Era încă tînăr și ca vîrstă, avea vreo patruzeci și trei de ani, nu mai mult, dar arăta și-i plăcea să arate și mai tînăr. Era bărbat frumos, înalt, se îmbrăca elegant, cu o distincție vestimentară deosebită, purta cu multă prestanță la gît o decorație importantă, știuse să-și însușească încă din copilărie o seamă de deprinderi aristocratice și, holtei fiind, visa o soție bogată și chiar din înalta societate. Își mai făcuse el și multe alte iluzii, deși nu era de loc prost. Cîteodată era tare vorbăreț și îi plăcea chiar postura de orator. Era de familie bună, fiu de general, crescut în puf și purtat în gingașa-i copilărie numai în catifea și în batist ; își făcuse studiile la școala pentru fiii aristocrației și, cu toate că nu învățase mare lucru acolo, în serviciu s-a remarcat și a ajuns general. Superiorii îl socoteau un om capabil, ba chiar își puneau mari speranțe în el. Stepan Nikiforovici, sub a cărui șefie și-a început cariera și a continuat-o pînă aproape de gradul de general, nu l-a socotit însă niciodată prea dotat și nu și-a pus nici un fel de spe-

ranță în el. Îi plăcea totuși că e de familie bună, că e bogat, adică este proprietarul unei mari case de raport, cu administrator, că e înrudit cu oameni de vază și, pe deasupra, are și prestanță. În sinea lui îi reproșa imaginația deșănțată și superficialitatea. Ivan Ilici simțea el însuși cîteodată că are prea mult amor propriu și că e susceptibil din cale-afară. Ciudat lucru: uneori avea crize de conștiință și chiar simțea un fel de căință. Cîteodată, simțind un ghimpe în suflet, recunoștea cu amărăciune că nu s-a ridicat chiar așa de sus cum dorise. În astfel de clipe cădea chiar pradă unui fel de melancolie, mai ales cînd îl mai necăjeau hemoroizii, spunea despre viața lui că e *„une existence manquée"**, nu mai credea, firește, în sinea lui, nici în însușirile sale oratorice, se considera drept un palavragiu, meșter în vorbe goale și deși toate astea îi făceau desigur cinste nu-l împiedicau cîtuși de puțin ca după o jumătate de oră să ridice iarăși capul, să-și ia curaj, să se încredințeze cu și mai multă îndîrjire, cu și mai multă aroganță că încă mai are timp să se afirme și că va deveni nu numai demnitar, ci chiar un om de stat pe care Rusia o să-l țină minte multă vreme. Cîteodată, i se năzărea că i s-au ridicat și monumente. De aici se vede că Ivan Ilici țintea sus de tot, cu toate că ținea ascunse adînc și chiar cuprins de oarecare teamă visele și speranțele sale nedeslușite. Într-un cuvînt, era un om de treabă și chiar poet în sufletul lui. În ultimii ani, crizele de dezamăgire care-l încercau începură să se înmulțească. Devenise foarte țîfnos, bănuitor și era gata să socoată drept ofensă orice obiecție. Dar Rusia pe cale de înnoire a sădit deodată într-însul speranțe mari. Gradul de general a venit să încununeze aceste speranțe. Ivan Ilici a prins curaj, a ridicat capul. A început să vorbească elocvent și mult despre cele mai noi teme, pe care și le-a însușit extrem de repede și în chip cu totul surprinzător, cu multă pasiune. Căuta pretexte de vorbă, umbla cu trăsura prin oraș, și prin multe locuri a început să-i meargă faima de liberal înfocat, ceea ce îl măgulea nespus. În seara asta, după ce-a băut vreo patru cupe de șampanie, era mai dezlănțuit ca oricînd. Îi trăsni prin gînd să-l facă pe Stepan Nikiforovici să-și schimbe radical convingerile; nu-l mai

* Viață ratată. (Fr.)

văzuse de mult și pînă acum îl respectase întotdeauna, ba chiar îi și asculta sfaturile. Îl socotea, cine știe de ce, un retrograd, și s-a năpustit asupra-i cu o îndîrjire nemaipomenită. Stepan Nikiforovici nu-i riposta aproape de loc : îl asculta numai cu o expresie vicleană pe față, deși tema îl interesa. Ivan Ilici îl înfierbînta tot mai mult și în focul disputei închipuite sorbea mai des decît s-ar fi cuvenit din cupa sa. Atunci Stepan Nikiforovici lua sticla și iar îi umplea cupa, ceea ce, cine știe de ce, a început să-l supere pe Ivan Ilici, mai ales că Semion Ivanîci Șipulenko, față de care el avea un adînc dispreț și pe deasupra se mai și temea de cinismul și răutatea lui, tăcea perfid alături și zîmbea mai des decît s-ar fi cuvenit. „Am impresia că mă ia drept un copil", îl fulgeră gîndul pe Ivan Ilici.

— Da, era și timpul, de mult era timpul, urmă el pătimaș. Am întîrziat prea mult și, după părerea mea, umanitatea e lucrul cel mai de seamă, umanitatea cu subalternii, luînd în considerație că și ei sînt oameni. Umanitatea va salva totul, ea ne va mîntui...

— Hi-hi-hi-hi ! se auzi dinspre partea unde era Semion Ivanovici.

— La urma urmei, de ce ne dojeniți așa, mă rog ? replică, în sfîrșit, Stepan Nikiforovici, zîmbind cordial. Mărturisesc, Ivan Ilici, că încă n-am putut să înțeleg ceea ce ați binevoit dumneavoastră să spuneți. Vorbiți de umanitate. Asta înseamnă iubire de oameni, nu ?

— Da, să-i zicem iubire de oameni. Eu...

— Dați-mi voie. După cîte îmi dau eu seama, nu e vorba numai de asta. Întotdeauna s-a cuvenit să existe iubire de oameni. Dar reforma nu se mărginește numai la atît. S-au ridicat probleme țărănești, judiciare, economice, probleme ale monopolurilor, probleme morale și... și... cîte și mai cîte alte probleme, și astea toate laolaltă, toate deodată, ar putea da naștere, ca să zicem așa, la mari frămîntări. La asta ne gîndeam noi și nu numai la umanitate...

— Da, chestiunea e mai adîncă, remarcă Semion Ivanovici.

— Înțeleg prea bine, dar dați-mi voie să vă spun, Semion Ivanovici, că n-am să fiu niciodată de acord să mă consider mai prejos ca dumneavoastră în pătrunderea lucrurilor în profunzimea lor, observă caustic și mult prea violent Ivan

Ilici, totuşi îmi voi lua îngăduinţa de a vă spune şi dumneavoastră, Stepan Nikiforovici, că nici dumneavoastră nu m-aţi înţeles cîtuşi de puţin...

— Nu v-am înţeles.

— Trebuie să vă spun că eu împărtăşesc ideea, pe care o promovez pretutindeni, că umanitatea şi anume umanitatea cu subalternii, de la funcţionar pînă la copist, de la copist pînă la slugă, de la slugă pînă la ţăran, umanitatea zic, poate sluji, ca să zic aşa, drept piatră unghiulară a reformelor ce vor veni şi, în general, înnoirii stărilor de lucruri. De ce? Iată de ce. Să luăm acest silogism: eu sînt uman, ca atare sînt iubit. Fiind iubit, oamenii au încredere în mine. Avînd încredere, cred în mine; crezînd în mine înseamnă că mă iubesc... adică vreau să zic că dacă cred în mine, vor crede şi în reformă, vor înţelege, ca să zic aşa, însăşi esenţa, se vor îmbrăţişa, ca să zic aşa, moraliceşte, şi vor rezolva totul prieteneşte şi temeinic. De ce rîdeţi, Semion Ivanovici? Nu v-aţi lămurit?

Stepan Nikiforovici ridică din sprîncene, fără a rosti o vorbă: era mirat.

— Am impresia că m-am întrecut cu băutura, observă cu un fel de răutate în glas Semion Ivanovici, şi de aceea pricep greu. Mi s-a cam înceţoşat mintea.

Ivan Ilici se simţi şocat.

— Nu vom reuşi, spuse deodată Stepan Nikiforovici, după o clipă de gîndire.

— Cum adică nu vom reuşi? întrebă Ivan Ilici, mirat de observaţia scurtă şi neaşteptată a lui Stepan Nikiforovici.

— Aşa, nu vom reuşi. Se pare că Stepan Nikiforovici nu voia să spună nimic mai mult.

— Vă referiţi cumva la vinul nou şi la burdufurile noi?[2] replică nu fără ironie Ivan Ilici. Ei nu, de mine răspund eu.

În momentul acela, ceasul bătu ora: era unsprezece şi jumătate.

— Ei, am stat destul, e vremea să şi plecăm, zise Semion Ivanîci şi dădu să se ridice. Dar Ivan Ilici i-o luă înainte, se ridică îndată de la masă şi îşi luă de pe şemineu căciula de samur. Părea ofensat.

— Ce ziceţi, Semion Ivanîci, o să vă mai gîndiţi? spuse Stepan Nikiforovici, conducîndu-şi musafirii.

— În privința locuinței ? Am să mă gîndesc, am să mă gîndesc.

— Dacă vă hotărîți într-un fel, vedeți să mă înștiințați cît mai curînd.

— Tot cu treburi ? observă amabil dl. Pralinski, oarecum insinuant, jucîndu-și căciula în mînă. I se păruse că el a fost uitat.

Stepan Nikiforovici ridică din sprîncene și rămase tăcut, dînd a înțelege că nu-i reține pe oaspeți. Semion Ivanîci își luă rămas bun, zorit.

„Ei... cum vrei... dacă nu înțelegi o simplă amabilitate", își zise dl. Pralinski și-i întinse mîna lui Stepan Nikiforovici într-un chip cam prea degajat.

În antret, Ivan Ilici se înfășură în blana lui ușoară, scumpă, silindu-se să nu ia în seamă blana de raton, ponosită, a lui Semion Ivanîci, și coborîră împreună scara.

— Am impresia că bătrînul s-a supărat, îi zise Ivan Ilici lui Semion Ivanîci, care cobora tăcut.

— N-aș zice, îi răspunse acesta, calm și rece.

„Slugă !" își zise Ivan Ilici.

Ieșiră pe peron. Sania lui Semion Ivanovici, la care era înhămat un armăsar tînăr, sur și nearătos, trase la scară.

— Ei drace ! Unde mi-o fi băgat Trifon caleașca ? strigă Ivan Ilici, nevăzîndu-și trăsura.

Căută încolo, căută încoace — caleașca nicăieri. Omul lui Stepan Nikiforovici habar n-avea pe unde-o fi. Îl întrebară pe Varlam, vizitiul lui Semion Ivanîci, și acesta le răspunse că el a stat tot timpul aici și că era și caleașca, dar acum nu mai e.

— Penibilă întîmplare ! zise dl. Șipulenko. Dacă vrei, te duc eu.

— Ticăloșii ! strigă furios dl. Pralinski. S-a rugat de mine, nemernicul, să-l las să se ducă la o nuntă, aici, pe-aproape, în Petersburgskaia-storoña ; se mărită o cumătră de-a lui, lua-o-ar naiba. I-am interzis categoric să plece. Și acum, poftim, fac prinsoare că s-a dus acolo !

— Acolo s-a dus, observă Varlam, dar a zis că se întoarce numaidecît, taman la țanc.

— Parc-am avut o presimțire ! Ei las' că-i arăt eu !

— Aţi face bine să puneţi să i se tragă vreo două la secţie şi atunci fiţi sigur că o să execute ordinele, zise Semion Ivanîci, trăgîndu-şi pătura peste picioare.

— Nu vă faceţi griji, Semion Ivanîci !

— Şi ziceţi că nu vreţi să vă duc acasă ?

— Drum bun, *merci !*

Semion Ivanîci plecă, iar Ivan Ilici o porni pe jos pe trotuarul de scînduri, simţindu-se destul de enervat.

— Ei las' că-ţi arăt eu, pungaşule ! Am să merg înadins pe jos, ca să te simţi şi să te sperii ! Cînd s-o întoarce şi o afla că stăpînul a plecat pe jos... ticălosul !

Ivan Ilici n-a mai proferat niciodată atîtea ocări, dar prea era furios şi, pe deasupra, îi vîjîia capul. Nefiind băutor, cele cinci-şase cupe de şampanie îşi făcuseră repede efectul. Era însă o noapte superbă. Deşi se lăsase ger, stăruia o liniştе adîncă şi nu bătea nici o boare de vînt. Cerul era senin, spuzit de stele. Luna plină aşternea pe pămînt un luciu mat de argint. Era aşa de bine, că Ivan Ilici, după ce merse vreo cincizeci de paşi, uită aproape cu totul de necazul său. Începu să se simtă nespus de bine. Afară de asta, oamenii ameţiţi de băutură îşi schimbă repede impresiile. Începuseră chiar să-i placă căsuţele scunde de lemn de pe strada pustie.

„Ce bine e că am luat-o pe jos ! îşi zise. Lui Trifon o să-i fie de învăţătură, iar mie îmi face plăcere. Chiar că ar trebui să merg mai des pe jos. Eh, găsesc eu o birjă pe Bulevardul Mare. Frumoasă noapte ! Ce căsuţe şi pe-aici ! Trebuie să stea prin ele tot felul de oameni mărunţi, funcţionari... negustori poate... Stepan Nikiforovici ăsta ! Ce retrograzi sînt toţi, niştе nătăfleţi bătrîni ! Nătăfleţi, da, *c'est le mot* *. De altfel, e un om inteligent ; are *bon sens* **, vede lucrurile lucid şi practic. Dar sînt bătrîni, bătrîni. N-au ei asta... cum îi zice ! N-au ei ceva... Nu vom reuşi ! Ce-a vrut să spună cu asta ? A stat chiar pe gînduri înainte de a o spune. De altfel, nu m-a înţeles de loc. Cum oare să nu înţelegi ? E mai greu să nu înţelegi decît să înţelegi. Ceea ce importă înainte de

* Acesta e cuvîntul. (Fr.)

** Bun-simţ. (Fr.)

toate e că sînt convins, sînt convins în sufletul meu. Umanitate... iubire de oameni. Redați-l pe om lui însuși... faceți să renască propria-i demnitate, și atunci... avînd materialul gata, puneți-vă pe lucru. E clar, nu? Mda! Permiteți, excelență, să luăm acest silogism: întîlnim, bunăoară, un funcționar, un funcționar sărac, umil. «Ei... cine ești tu?» Răspuns: «Un funcționar». Bine, un funcționar; mai departe: «Ce fel de funcționar?» Răspuns: «Așa și pe dincolo». «Slujbă ai?» «Am!» «Vrei să fii fericit?» «Vreau». «Ce-ți trebuie ca să fii fericit?» «Asta și asta.» «De ce?» «De-aia»... Și iată că omul mă înțelege din două vorbe: omul e-al meu, omul s-a prins, ca să zic așa, în plasă, și eu fac cu el tot ce vreau, adică tot spre binele lui. Infect om și Semion Ivanîci ăsta! Și ce mutră infectă are... Pune să-l bată la secție — asta a zis-o dinadins. Ei nu, bate tu, că eu nu bat; eu pe Trifon îl conving cu vorba bună, cu mustrarea și-l fac eu să simtă. Cît privește vergile, hm... chestiunea nu e încă rezolvată[3], hm... Ce-ar fi să dau pe la Émérance? Uf, lua-le-ar naiba de scînduri, exclamă, călcînd greșit. Halal capitală! Auzi civilizație! Poți să-ți rupi picioarele. Hm. Nu pot să-l sufăr pe Semion Ivanîci ăsta; ce mutră scîrboasă! Rîdea de mine adineaori, cînd am zis că au să se îmbrățișeze moralicește. Ei bine, au să se îmbrățișeze, dar asta nu te privește pe tine. Fii pe pace, că pe tine n-am să te îmbrățișez; mai degrabă îmbrățișez pe un țăran... Dacă îmi iese un țăran în cale, stau de vorbă cu țăranul. De altfel, eram beat și poate nu m-am exprimat cum trebuie. Poate nici acum nu mă exprim cum trebuie... Hm. N-am să mai beau niciodată. Trăncănești seara vrute și nevrute și a doua zi te căiești. Da uite că merg fără să mă clatin... Oricum, toți sînt niște pungași!"

Așa gîndea Ivan Ilici, învălmășit și fără nici o legătură, pășind mai departe pe trotuar. Asupra-i își făcuse efectul aerul curat, amețindu-l. După vreo cinci minute s-ar fi liniștit și l-ar fi pălit somnul. Dar deodată, la vreo doi pași de Bulevardul Mare, auzi o muzică. Întoarse capul. Pe partea cealaltă a străzii, dintr-o casă de bîrne, fără etaj, dar lungă, tare părăduită, răzbeau sunete de viori, însoțite de scîrțîitul unui contrabas și de țiuiturile unui flaut, care-i ziceau un cadril cît se poate de săltăreț. La geamuri se strînsese lume, în cea mai mare parte femei, în paltoane și îmbrobodite; se căzneau să vadă măcar ceva prin crăpăturile obloanelor. Se vede

treaba că era mare veselie. Tropotul celor care dansau se auzea pe partea cealaltă a străzii. Ivan Ilici văzu pe-aproape un vardist şi se apropie de el.

— A cui e casa asta, amice ? întrebă, desfăcîndu-şi puţin blana scumpă, atît cît vardistul să poată vedea înaltul ordin ce-i atîrna de gît.

— E casa funcţionarului Pseldonimov, *legistrator,* răspunse vardistul, îndreptîndu-şi ţinuta la vederea decoraţiei.

— A lui Pseldonimov ? E-e ! A lui Pseldonimov !... Ce, se însoară ?

— Se însoară, înălţimea-voastră, cu fata unui consilier titular. Mlekopitaev, consilier titular... a făcut serviciu la primărie. Casa asta o dă de zestre.

— Va să zică acum casa e a lui Pseldonimov şi nu mai e a lui Mlekopitaev ?

— A lui Pseldonimov, înălţimea-voastră. A fost a lui Mlekopitaev, dar acum e a lui Pseldonimov.

— Hm. D-aia te întreb, amice, pentru că eu sînt şeful lui. Sînt general, şeful serviciului unde lucrează Pseldonimov.

— Prea bine, excelenţă. Vardistul încremenise în poziţie de drepţi. Ivan Ilici rămase parcă pe gînduri. Sta şi chibzuia...

Da, într-adevăr, Pseldonimov lucra la departamentul lui, chiar în serviciul lui ; îşi amintea bine. Era un mic funcţionar, cu o leafă de vreo zece ruble pe lună. Întrucît dl. Pralinski îşi luase în primire serviciul de curînd, putea să nu-şi amintească prea amănunţit de toţi subalternii săi, dar de Pseldonimov îşi amintea tocmai din cauza numelui lui. Era un nume care te izbea imediat, aşa că el a fost imediat curios să vadă mai de-aproape cum arată cel ce poartă un astfel de nume. Îşi aminti figura unui om încă foarte tînăr, cu nasul lung şi coroiat, cu părul blond şi lăţos, slăbănog şi prost hrănit, într-o uniformă imposibilă şi în nişte pantaloni de-a dreptul indecenţi. Îşi aminti cum l-a bătut chiar atunci gîndul să-i dea sărmanului vreo zece ruble de sărbători. Dar cum sărmanul acesta avea o faţă prea acră, şi o privire antipatică, la culme, care da chiar repulsie, buna intenţie s-a mistuit de la sine, aşa că Pseldonimov a rămas fără gratificaţie. Acelaşi Pseldonimov l-a uluit şi mai mult nu mai departe decît cu o săptămînă în urmă, cînd a cerut să i se dea aprobarea de căsătorie. Ivan Ilici îşi aducea aminte că nu prea a avut vreme să se ocupe de chestiunea aceasta mai îndeaproape, aşa că

a rezolvat-o în pripă. Își amintea totuși cu precizie că Pseldonimov ia ca zestre o casă de bîrne și patru sute de ruble bani gheață, ceea ce i-a stîrnit mirarea încă de atunci ; își amintea că a și făcut un mic spirit în legătură cu apropierea acestor două nume — Pseldonimov și Mlekopitaeva. Își amintea clar toate acestea.

Și tot așa, petrecînd în minte totul, se lăsa tot mai mult furat de gînduri. E știut că uneori, în capetele noastre se desfășoară brusc înlănțuiri întregi de reflecții, în chip de senzații, fără a fi transpuse în vorbirea de fiecare zi și cu atît mai puțin într-o limbă literară. Noi însă vom încerca să tălmăcim toate aceste senzații ale eroului nostru și să înfățișăm cititorului măcar esența lor, adică tot ce aveau ele mai necesar și mai demn de crezare. Pentru că multe dintre senzațiile noastre, exprimate în vorbire obișnuită, par cu totul neverosimile. Iată de ce ele nici nu ies niciodată la iveală, cu toate că le avem fiecare din noi. Desigur, senzațiile pe care le încerca Ivan Ilici și reflecțiile lui erau oarecum învălmășite, dar dumneavoastră știți din ce cauză.

„Ei bine, își zise el, noi tot vorbim și vorbim, dar cînd e să trecem la treabă, nu facem nici o scofală. Să-l luăm, bunăoară, pe Pseldonimov ăsta : adineauri s-a întors de la cununie, tulburat, plin de speranțe, abia așteptînd să se înfrupte... Asta e una din cele mai fericite zile din viața lui... Acum are treabă cu musafirii, le oferă un ospăț modest, sărac, dar vesel și din toată inima... Ce-ar fi dacă ar ști că în clipa asta eu, eu, șeful lui, șeful lui cel mai mare, mă aflu prin preajmă, lîngă casa lui și ascult muzica lui ? Într-adevăr, ce-ar fi ? Nu zău, ce-ar zice dacă așa, tam-nesam, aș intra înăuntru ? Hm... Firește, la început s-ar speria, ar rămîne mut de uimire. L-aș stingheri, poate aș strica totul... Da, așa ar fi dacă ar intra oricare alt general, dar nu eu... Asta e, oricare altul, dar nu eu...

Da, Stepan Nikiforovici ! Adineauri nu m-ai înțeles ; acum — poftim un exemplu gata făcut.

Mda. Tot vorbim în gura mare de umanitate, dar nu sîntem în stare să săvîrșim un act eroic.

Ce act eroic ? Uite-așa. Gîndiți-vă și dumneavoastră : dacă, date fiind relațiile actuale dintre toți membrii societății, eu aș veni la ceasurile unu din noapte la nunta unui subaltern, a unui registrator plătit cu zece ruble, păi ar fi ceva

de-a dreptul uluitor, o totală răsturnare a ideilor, ultima zi a orașului Pompei [4], un haos ! E ceva ce n-ar putea să înțeleagă nimeni. Stepan Nikiforovici o să moară și tot n-o să ajungă să înțeleagă. A zis doar că nu vom reuși. Da, voi, bătrînii, oamenii paraliziei și ai rutinei, dar eu am să reușesc ! Eu voi face din ultima zi a orașului Pompei cea mai dulce zi pentru un subaltern, dintr-un act dement voi face un act normal, patriarhal, sublim și moral. Cum ? Uite-așa. Fiți atenți, vă rog...

Așa... să zicem că intru : toți rămîn uluiți, se opresc din dans, se uită la mine năuci, se dau îndărăt. Da, dar atunci intru și eu în acțiune : mă duc drept la Pseldonimov, care s-a speriat de-a binelea, și-i spun cu un zîmbet din cele mai dulcioase și cu vorbele cele mai simple : «Uite-așa și pe dincolo, am fost pe la excelența-sa Stepan Nikiforovici. Cred că-l cunoști, stă aici pe aproape...» Apoi îi spun în cîteva cuvinte, așa, cu haz, întîmplarea cu Trifon. Pe urmă îi spun cum am pornit-o pe jos... «Ei, aud muzică, sînt curios să văd și eu ce e și aflu de la un vardist că te însori, amice. Ia să intru și eu, îmi zic, la un subaltern, să văd cum se veselesc funcționarii mei și cum se... căsătoresc. Doar n-ai să mă dai afară !» Să mă dai afară ! Ce expresie pentru un subaltern ! Cum naiba să mă dea afară ? Cred că și-ar pierde capul, s-ar repezi să mă așeze într-un jilț, ar începe să tremure de încîntat ce-ar fi și, în primele momente, nici n-ar ști ce să facă !...

Ce poate fi mai simplu și mai elegant decît un astfel de gest ? De ce am intrat ? Asta-i altă chestiune ! Asta e, ca să zic așa, latura morală a chestiunii. Aici e-aici !

Hm... La ce mă gîndeam ? Da !

Firește, o să mă așeze lîngă oaspetele cel mai de seamă, vreun consilier titular sau vreun neam, căpitan în retragere, unul cu nasul roșu... Ce bine i-a descris Gogol pe tipii ăștia originali ! Bineînțeles, mi se prezintă mireasa, și eu o laud și îi îndemn pe oaspeți să se simtă la largul lor. Îi rog să nu se simtă stînjeniți, să se veselească, să continue dansul, fac spirite, rîd, pe scurt sînt amabil și drăguț. Eu sînt întotdeauna amabil și drăguț atunci cînd sînt mulțumit de mine... Hm... Vezi că mi se pare că mai sînt încă puțin... n-aș zice beat, dar așa...

...Firește, fiind un *gentleman*, mă socot pe același picior cu ei și nu cer să mi se facă nici un fel de avansuri... Dar sub

aspect moral, sub aspect moral, lucrurile stau altfel : ei vor înțelege și vor aprecia... Gestul meu va trezi în ei toată noblețea... Stau și eu o jumătate de oră... O oră chiar. Plec, desigur, înainte de a se servi masa ; ce-au să se mai agite cu plăcintele și cu fripturile, ce-au să mi se mai ploconească ! Dar eu am să beau numai o cupă, am să-i felicit și am să refuz să stau la masă. Am să zic că am treburi. Și cum am să rostesc cuvîntul «treburi» pe fețele lor o să se întipărească o expresie gravă de respect. În felul acesta, le voi aminti într-un mod delicat că între mine și ei e totuși o distanță ca de la cer la pămînt. Nu că aș vrea să-i fac s-o simtă, dar trebuie... sub aspect moral e chiar necesar, orice s-ar spune. De altfel, am să zîmbesc îndată, ba poate chiar am să rîd, și după aceea au să se învioreze cu toții... Am să mai glumesc o dată cu mireasa ; hm... uite-așa : am să-i dau de înțeles că voi mai veni exact peste nouă luni, în calitate de naș, hi-hi ! Pînă atunci o să și nască, vezi bine. Astea plodesc ca iepuroaicele. Au să rîdă toți, mireasa o să roșească ; eu am s-o sărut cu drag pe frunte, ba chiar am s-o binecuvîntez și... și a doua zi gestul meu va fi cunoscut la serviciu. A doua zi voi fi iarăși sever, a doua zi voi fi iarăși exigent, chiar de neînduplecat, dar toți vor ști cine sînt eu. Îmi vor cunoaște sufletul, vor ști ce zace în mine : «E sever ca șef, dar ca om e un înger !» Și iată-mă învingător ; am cîștigat cu un mic gest, care nici prin cap nu v-ar trece ; sînt ai mei ; eu sînt tatăl, ei sînt copiii... Ia să te vedem, excelență, Stepan Nikiforovici, fă și dumneata așa dacă poți...

...Păi știți dumneavoastră, vă dați seama că Pseldonimov o să le spună și la copiii săi cum a benchetuit și chiar a băut generalul în persoană la nunta lui ! Păi, copiii ăștia au să le spună la copiii lor, iar aceia au să le spună nepoților, ca pe o întîmplare din cele mai sfinte, cum un demnitar, un om de stat (pînă atunci am să fiu neapărat) le-a făcut cinstea... etc. etc. Păi, în felul ăsta eu am să ridic moralul unui umilit, o să-l redau lui însuși... Omul ăsta are o leafă de zece ruble pe lună !... Păi, dacă repet figura asta de cinci ori, de zece ori, sau cam așa ceva, am să devin popular peste tot... Am să pătrund în inimile tuturor și, vezi bine, naiba mai știe ce poate să iasă din popularitatea asta !"...

Așa sau aproape așa cugeta Ivan Ilici (cîte nu zice cîteodată omul în sinea sa, domnilor, ba încă atunci cînd se

află într-o stare oarecum extravagantă). Toate reflecțiile astea i s-au perindat prin cap în răstimp de vreo jumătate de minut și, de bună seamă, poate că s-ar fi mărginit la aceste vise și, făcîndu-l în gînd să roșească pe Stepan Nikiforovici, s-ar fi dus liniștit acasă să se culce. Și bine ar fi făcut ! Dar, din nefericire, momentul acela a fost un moment extravagant.

Ca un făcut, tocmai în momentul acela, în închipuirea lui înflăcărată i-au apărut chipurile satisfăcute ale lui Stepan Nikiforovici și Semion Ivanovici.

— Nu vom reuși ! repetă Stepan Nikiforovici cu un zîmbet superior.

— Hi-hi-hi ! îi ținu isonul Semion Ivanovici cu zîmbetul lui infect.

— Vedem noi dacă vom rezista ori ba ! zise, hotărît, Ivan Ilici și tot sîngele i se urcă în obraji.

Coborî de pe trotuar și traversă strada cu pași hotărîți, îndreptîndu-se spre casa subalternului său, registratorul Pseldonimov.

Se lăsă atras de steaua ce-l ispitea. Păși voinicește pe portița deschisă și îndepărtă, scîrbit, cu piciorul potaia mică și lătoasă care se repezise la picioarele lui, mai mult ca să-și facă datoria, lătrînd răgușit. Mergînd pe podețul de lemn, ajunse la pridvorul acoperit, închipuind un fel de gheretă ce da în curte, și urcă cele trei trepte de lemn, roase de vreme, care duceau în tindă. Cu toate că aici ardea într-un colț un muc de lumînare, sau ceva ca o feștilă, asta nu-l împiedică pe Ivan Ilici să nimerească, așa cum era, în galoși, cu piciorul stîng într-o tavă cu piftie pusă la rece. Ivan Ilici se aplecă și, uitîndu-se curios, văzu că se mai aflau acolo două tăvi cu răcitură, și încă două tăvi, probabil cu blamanjele. Piftia călcată în picioare îl puse în încurcătură și o clipă, o singură clipă, se gîndi dacă n-ar fi mai bine s-o steargă imediat. Dar găsi că astfel ar fi prea josnic. Socotind că nu l-a văzut nimeni și că pe el n-au să-l bănuiască în nici un caz, își șterse grăbit galoșul, ca să înlăture orice urmă, dibui ușa căptușită cu pîslă, o deschise și se văzu într-un antreu mic de tot. Jumătate din antreu era literalmente ticsit de mantale, becheșe, paltoane de damă, glugi, șaluri și galoși. În cealaltă jumătate, erau instalați muzicanții : două viori, un flaut și

un contrabas, în total patru oameni, adunați desigur de pe stradă. Ședeau la o măsuță de lemn, nevopsită, la lumina unei lumînări, și-i ziceau de zor ultima figură a unui cadril. Prin ușa ce dădea în salon se vedeau dansatorii, învăluiți în colb și în fum de țigară și de lumînări. Era o veselie teribilă. Se auzeau hohote, strigăte și țipete de femei. Cavalerii tropăiau ca un escadron de cavalerie. Peste sodomul ăsta răsunau comenzile celui care dirija dansul, un om probabil extrem de dezghețat și chiar dezlănțuit : „Cavalerii înainte, *șen de dam, balanse !*" * etc etc. Ivan Ilici își scoase, oarecum tulburat, blana și galoșii și, cu căciula în mînă, intră înăuntru. De altminteri, acum nici nu mai era în stare să judece...

În primul moment, nu-l luă în seamă nimeni : toți încheiau dansul. Ivan Ilici stătea locului, năucit, neputînd deslușì nimic în hărmălaia asta. Pe dinaintea ochilor se perindau rochiile femeilor, cavaleri cu țigări în dinți... Văzu o clipă eșarfa azurie a unei doamne, care-i veni peste nas. În urma ei zbura, extaziat, un student medic, îmbrîncindu-l cu putere. Mai văzu trecînd pe dinaintea lui un ofițer lung cît o prăjină, dintr-o unitate specială. Cineva strigă cu o voce nefiresc de pițigăiată, zburînd pe dinaintea lui și tropotind laolaltă cu toți ceilalți : „He-ei, Pseldonimuska !" Sub picioarele lui Ivan Ilici era ceva lipicios : probabil că podeaua fusese dată cu ceară. În odaia destul de încăpătoare se aflau vreo treizeci de musafiri.

Dar cadrilul se sfîrși și aproape îndată se petrecu tocmai ceea ce își închipuise Ivan Ilici, pe cînd medita mergînd pe trotuarul de scînduri. Printre oaspeți și dansatorii care încă nu apucaseră bine, să-și mai tragă răsuflarea și să-și șteargă sudoarea de pe frunte se stîrni o rumoare neobișnuită. Toate privirile și toate fețele se întoarseră repede, rînd pe rînd, înspre noul venit. Numaidecît apoi, toți începură să se dea puțin cîte puțin îndărăt. Cei care nu băgaseră încă de seamă erau trași de haine ; făcuți atenți în chipul acesta, întorceau capul și îndată se trăgeau îndărăt, laolaltă cu ceilalți. Ivan Ilici rămăsese în prag, fără să mai facă vreun pas înainte, și distanța dintre el și nuntași sporea tot mai mult, scoțînd la

* Corect — *chaîne des dames, balancez.* (Fr.)

Iveală puzderia de învelișuri de bomboane, bilețele și mucuri de țigări risipite pe dușumea. Deodată, în locul acela gol, intră sfios un tînăr în uniformă de serviciu, cu părul bălan zburlit și cu nasul coroiat. Tînărul înainta aplecat și uitîndu-se la oaspetele neașteptat, așa cum privesc cîinii ce se apropie de stăpînul care-l cheamă să le dea un picior.

— Să trăiești, Pseldonimov, mă recunoști ? spuse Ivan Ilici și în aceeași clipă simți că a spus asta cu o stîngăcie îngrozitoare ; simți, de asemenea, că poate comite în clipa asta o prostie cumplită.

— E-e-excelență !... bîigui Pseldonimov.

— Chiar eu sînt. Am nimerit la tine, amice, cu totul întîmplător, cum bănuiesc că îți închipui singur...

Dar Pseldonimov părea că nu e în stare să-și închipuie nimic. Încremenise, cu ochii holbați, nedumerit peste măsură.

— Doar n-ai să mă dai afară, cred... Bucuros ori ba, primește-ți oaspetele !... urmă Ivan Ilici, simțind că se fîstîcește de-a binelea și că vrea să zîmbească, dar nu mai poate ; că istorioara hazlie cu Stepan Nikiforovici și cu Trifon pare tot mai mult cu neputință de spus. Dar, ca un făcut, Pseldonimov nu-și revenea din uluială și se uita la el cu aceeași privire cu totul neghiobă. Surprins, Ivan Ilici simți că în clipa următoare se va produce o harababură teribilă.

— Poate vă stingheresc... atunci am să plec ! abia îngăimă cu un tremur în colțul din dreapta al buzelor...

Dar Pseldonimov își veni în fire...

— Excelență, vă rog... Toată cinstea... bolborosi el, făcînd de zor temenele, luați loc, vă rog... Și, venindu-și în fire și mai bine, îi arătă cu amîndouă mîinile canapeaua din fața căreia fusese dată la o parte masa ca să se facă loc pentru dans...

Ivan Ilici se lăsă, răsuflînd ușurat, pe canapea ; îndată, cineva se repezi să aducă masa la loc. Aruncă o privire scurtă în jurul său și băgă de seamă că el era singurul care ședea jos, în vreme ce toți ceilalți, chiar și doamnele, stăteau în picioare. Semn rău ! Dar nu venise încă momentul să caute a-i face pe nuntași să mai prindă curaj. Aceștia tot se mai dădeau îndărăt ; în fața lui, plecat pînă la pămînt, stătea numai Pseldonimov, care încă nu pricepea nimic și era departe de a schița un zîmbet. Pe scurt, era penibil : în clipele acelea,

pe eroul nostru l-a copleşit atîta plictiseală, încît într-adevăr, năvălind ca un Harun-al-Raşid [5], la un subaltern, de dragul unui principiu, fapta lui putea fi socotită ca un act de eroism. Deodată însă, alături de Pseldonimov se ivi o siluetă, care se porni pe temeneli. Spre marea sa mulţumire şi chiar fericire, Ivan Ilici îl recunoscu numaidecît pe Akim Petrovici Zubikov, şef de birou din serviciul său, pe care, deşi desigur nu-l cunoştea personal, îl ştia un slujbaş priceput şi zgîrcit la vorbă. Se ridică numaidecît şi-i întinse mîna, toată mîna, nu numai două degete. Akim Petrovici o luă în palmele lui cu cel mai profund respect. Generalul jubila : era salvat.

Într-adevăr, acum Pseldonimov rămăsese, ca să zicem aşa, al treilea personaj şi nu al doilea. Ivan Ilici putea să relateze istorioara aceea direct şefului de birou, luîndu-l la nevoie drept un cunoscut de-al său şi chiar unul apropiat, iar în vremea asta Pseldonimov putea să tacă şi să tremure ca varga de veneraţie. În consecinţă, toate regulile de bună-cuviinţă erau respecate. Relatarea era necesară : Ivan Ilici simţea asta ; vedea că toţi oaspeţii aşteptau ceva, că la amîndouă uşile s-au strîns ciopor pînă şi toţi cei ai casei, îmbulzindu-se ca să-l vadă şi să-l audă. Ceea ce era penibil, era că şeful de birou, de prost, rămăsese tot în picioare.

— De ce nu şezi ? zise Ivan Ilici, arătîndu-i cu un gest stîngaci locul de lîngă el de pe canapea.

— Lăsaţi... stau aici... şi Akim Petrovici se aşeză repede pe scaunul ce i-l repezise Pseldonimov, care se încăpăţîna să nu stea jos.

— Închipuie-ţi ce întîmplare ! începu Ivan Ilici, adresîndu-se exclusiv lui Akim Petrovici, cu o voce puţin tremurată, dar deja sigură. Ba chiar lungea şi despărţea cuvintele, accentua silabele, iar litera *a* o pronunţa cumva ca pe un *e* ; pe scurt, simţea singur şi îşi dădea seama că se fandosea, dar nu mai era stăpîn pe el ; intrase în acţiune nu ştiu ce forţă din afară. În momentul acela, era chinuitor de conştient de o mulţime de lucruri.

— Închipuie-ţi dumneata, tocmai mă întorceam de la Stepan Nikiforovici, consilierul intim, poate ai auzit de el. Face parte din comisia aceea...

Akim Petrovici se aplecă respectuos cu tot corpul înainte, vrînd parcă să spună : „Ba bine că nu".

— Ţi-e vecin acum, urmă Ivan Ilici, adresîndu-se pentru o clipă, din bună-cuviinţă, politeţă şi ca să se arate degajat, lui Pseldonimov, dar se întoarse repede, văzînd numaidecît după ochii lui că îl lasă cu totul indiferent.

— Bătrînul, după cum ştii, şi-a dorit toată viaţa o casă... Acum şi-a cumpărat una. E o casă tare drăguţă. Da... Tocmai s-a nimerit şi ziua lui de naştere ; şi cînd te gîndeşti că mai înainte n-o sărbătorea niciodată, ba chiar se ascundea de noi, de zgîrcit ce e, hi-hi ! Acuma însă aşa s-a bucurat de casă, că ne-a invitat pe mine şi pe Semion Ivanovici. Ştii : Şipulenko.

Akim Petrovici se aplecă din nou. Cu multă rîvnă ! Ivan Ilici se mai linişti. Mai adineaori aproape că-i venise gîndul că poate şeful de birou îşi dă seama că în momentele acestea el îi serveşte ca punct de sprijin excelenţei-sale. Ar fi fost lucrul cel mai penibil.

— Am stat tustrei, ne-a servit şampanie, am vorbit despre treburi... De una, de alta... tot felul de pro-ble-me... Ba am avut şi o dis-cu-ţi-e... Hi-hi !

Akim Petrovici îşi săltă respectuos sprîncenele.

— Dar nu-i vorba de asta. Îmi iau, în sfîrşit, rămas bun de la el ; bătrînul e foarte ordonat, se culcă devreme — ştii, bătrîneţile. Cînd ies... Trifon al meu — ia-l de unde nu-i ! Întreb, alarmat, „Ce-o fi făcut Trifon cu caleaşca ?" Aflu că el, trăgînd nădejde că am să zăbovesc, s-a dus la o nuntă, la nu ştiu ce cumătră ori soră... Dumnezeu ştie. Undeva pe-aici, în cartier. Şi a luat şi caleaşca cu el. Din bună-cuviinţă generalul îi aruncă iar o privire lui Pseldonimov. Acesta se chirci îndată, dar nu aşa cum ar fi vrut generalul. „E cu totul lipsit de bun-simţ", îl fulgeră gîndul.

— I-auzi ! zise, foarte mirat, Akim Petrovici. Un murmur trecu peste mulţimea uluită.

— Închipuiţi-vă în ce situaţie m-a pus... (Ivan Ilici îi cuprinse cu privirea pe toţi). N-aveam ce face, am luat-o pe jos. Mă gîndeam că odată ajuns în Bulevardul Mare, găsesc eu o birjă...

— Hi-hi-hi ! îi ţinu isonul, respectuos, Akim Petrovici. Şi iar se auzi un murmur, dar de data asta cu o nuanţă de veselie, străbătînd mulţimea. În clipa aceea, plesni, trosnind, sticla lămpii din perete. Cineva se repezi s-o schimbe. Psel-

donimov tresări și se uită încruntat la lampă, dar generalul nici nu luă în seamă incidentul și lucrurile se liniștiră.

— Merg eu așa... și e o noapte minunată, liniștită. Deodată, aud muzică, tropote — se dansează. Curios, îl întreb pe un vardist și aflu că se însoară Pseldonimov. Dai baluri, amice, de răsună tot cartierul, ai ? Ha, ha ! se adresă el din nou lui Pseldonimov.

— Hi-hi-hi ! Da... făcu Akim Petrovici.

Printre nuntași se iscă iarăși mișcare. Dar ceea ce era mai supărător, era că Pseldonimov, cu toate că a mai făcut o plecăciune, nici măcar de rîndul acesta n-a zîmbit, ca și cum ar fi fost de lemn. „E tîmpit rău ! își zise Ivan Ilici. O dată de-ar zîmbi, boul, și toate ar merge ca pe roate." În inima lui clocotea nerăbdarea.

— Hai să intru la subalternul meu, îmi zic. Doar n-o să mă dea afară... bucuros ori ba, trebuie să-și primească musafirul. Te rog să mă ierți, amice. Dacă vă stingheresc cumva, plec... Am venit numai așa, să văd...

Încetul cu încetul, se puseră în mișcare toți. Akim Petrovici luă o înfățișare mieroasă : „Dumneavoastră să ne stingheriți, excelență ?" Toți oaspeții începură să se foiască, dînd primele semne de destindere. Doamnele se așezară aproape toate, ceea ce era un semn bun. Cele mai îndrăznețe își făceau vînt cu batistele. Una din ele, într-o rochie de catifea roasă, spuse ceva înadins tare. Ofițerul căruia i se adresau vru să-i răspundă și el la fel de tare, dar, cum numai ei doi cutezaseră să ridice glasul, se lăsă păgubaș. Bărbații, în cea mai mare parte slujbași și vreo doi-trei studenți, schimbau priviri, ca și cum s-ar fi îndemnat unii pe alții să se simtă la largul lor, tușeau discret și chiar începură să facă cîte doi pași într-o parte și în alta. De altminteri, nu se arăta nimeni cine știe ce intimidat, atîta doar că păreau toți cam ursuzi și aproape toți se uitau cu dușmănie la nepoftitul care venise să le strice petrecerea. Ofițerul, simțindu-se rușinat pentru lipsa de curaj de adineaori, începu să se apropie puțin cîte puțin de masă.

— Ia spune-mi, amice, care ți-e numele patronimic ? întrebă Ivan Ilici pe Pseldonimov.

— Porfiri Petrovici, excelență, răspunse acesta, holbîndu-și ochii ca un soldat în front.

— Ei bine, Porfiri Petrovici, prezintă-mi-o și mie pe tînăra ta soție... Condu-mă... eu...

Zicînd acestea, dădu să se ridice. Dar Pseldonimov se și repezi în salon. De altfel, mireasa era colea, în pragul ușii, dar cînd auzi că se vorbește de ea, dispăru brusc. După cîteva clipe, Pseldonimov o aduse de mînă. Toți se dădură în lături, ca să le facă loc. Ivan Ilici se ridică solemn și-i adresă miresei un zîmbet din cele mai amabile.

— Încîntat de cunoștință, spuse el, înclinînd ușor capul, cu un gest perfect aristocratic, mai ales într-o zi ca asta...

Și zîmbi cît se poate de malițios. În rîndul deoamnelor, plăcut impresionate, se produse rumoare.

— *Charmé,* spuse aproape în auzul tuturor doamna în rochie de catifea.

Mireasa era pe măsura lui Pseldonimov : o făptură slăbuță, abia de vreo șaptesprezece ani, palidă, cu fața foarte mică și cu năsucul ascuțit. Ochii ei mici, iuți și neastîmpărați, nu se arătau cîtuși de puțin intimidați ; dimpotrivă, priveau hotărît, ba chiar cu o nuanță de mînie. Pseldonimov o găsea probabil o frumusețe. Era îmbrăcată într-o rochie albă de voal pe un jupon roz. Avea gîtul slab, era toată pirpirie de i se vedeau coastele. La cuvintele generalului n-a știut să articuleze nici o vorbă.

— E tare drăguță, urmă Ivan Ilici cu jumătate de glas, ca și cînd i-ar fi vorbit numai lui Pseldonimov, dar înadins așa ca să audă și mireasa. Dar Pseldonimov nu răspunse nimic nici de data aceasta, ba acum nici măcar nu se mai înclină. Lui Ivan Ilici i se păru chiar că deslușește în ochii lui ceva rece, ascuns, ceva sinistru ce mocnea în el. Totuși trebuia cu orice preț să-i cîștige încrederea, că doar pentru asta și venise.

„Halal pereche ! își zise. În fine"...

Și se adresă iar miresei, care se așezase lîngă el pe canapea, dar la cele două sau trei întrebări pe care i le puse nu căpătă iarăși decît cîte un „da" și un „nu" și nici astea rostite ca lumea.

„Măcar ea să se intimideze, își zise. Atunci aș începe să glumesc. Altfel, sînt într-o situație penibilă." Ca un făcut, Akim Petrovici stătea și el tăcut ; de prost ce era, firește, totuși din partea lui era ceva de neiertat. „Domnilor, poate

vă stric cumva petrecerea ?" se adresă tuturor. Simţea că îi asudă pînă şi palmele.

— De lo-oc... Fiţi pe pace, excelenţă, începem noi numai-decît ; acum... ne mai răcorim, răspunse ofiţerul. Mireasa se uită la el cu multă plăcere : ofiţerul era încă destul de tînăr şi purta uniforma unei unităţi speciale. Pseldonimov stătea alături, puţin plecat înainte, punîndu-şi în evidenţă parcă şi mai mult decît pînă acum nasul coroiat. Asculta şi privea ca un lacheu care stă cu şuba în braţe, aşteptînd ca boierii să sfîrşească de a-şi lua rămas bun. Asemuirea asta îi aparţinea lui Ivan Ilici. El începea să se piardă cu firea, simţea că e jenat, cumplit de jenat, că îi fuge pămîntul de sub picioare, că a intrat undeva de unde nu mai poate să iasă, orbecăind prin întuneric.

Deodată, toţi se dădură în lături şi îşi făcu apariţia o femeie corpolentă, cam trecută, îmbrăcată simplu, deşi în strai de sărbătoare, cu o basma mare pe umeri, prinsă cu o agrafă la gît, şi cu o bonetă în cap, cu care se pare că nu era obişnuită. Ţinea în mîini o tavă rotundă, nu prea mare, pe care stătea o sticlă de şampanie neîncepută, dar destupată, dimpreună cu două cupe, nici mai mult, nici mai puţin. Sticla era destinată, evident, numai pentru doi oaspeţi.

Femeia veni drept spre general.

— Să ne fie cu iertare, luminăţia-voastră, zise ea, ploconindu-se, dar dacă nu v-a fost urît de noi şi ne-aţi făcut cinstea să poftiţi la nunta feciorului nostru, aveţi bunătatea să cinstiţi un pahar ca să le fie cu noroc tinerilor. Nu vă fie cu bănat, faceţi-ne cinstea.

Ivan Ilici se agăţă de ea ca de un colac de salvare. Era o femeie încă destul de tînără, de cel mult patruzeci şi cinci, patruzeci şi şase de ani. Avea însă o faţă atît de bună, rumenă, deschisă, o faţă rotundă de rusoaică, zîmbea cu atîta bunăvoinţă, şi se ploconea atît de simplu, încît Ivan Ilici aproape că se linişti şi începu să spere.

— Care va să zică ma-atale eşti ma-ama băiatului ? zise el, săltîndu-se puţin de pe canapea.

— Mama, excelenţă, bîigui Pseldonimov, întinzîndu-şi gîtul lung şi expunîndu-şi din nou nasul.

— A, îmi pare bine, îmi pare bine de cunoştinţă !

— Poftiți, înălțimea-voastră.

— Cu multă plăcere.

Tava fu pusă pe masă. Pseldonimov umplu îndată cupele. Ivan Ilici, care rămăsese în picioare, luă una din ele.

— Sînt foarte, foarte bucuros că am prilejul... începu el că pot să-mi exprim... Pe scurt, în calitate de șef... îți doresc, doamnă (aici se adresă miresei), și ție, prietene Porfiri, vă doresc multă, multă fericire.

Și, de-a dreptul mișcat, bău cupa, a șaptea la număr în seara asta. Pseldonimov se uită la el cu un aer grav și chiar încruntat. Generalul simțea că-l urăște tot mai mult.

„Și lunganul ăsta (se uită la ofițer) care s-a proțăpit aici, măcar el să strige : ura ! Atunci să vezi..."

— Bea și dumneata, Akim Petrovici, și urează-le noroc, adăugă femeia, adresîndu-se șefului de birou. Dumneata ești mai mare peste el, la porunca dumitale lucrează. Aibi grijă de fecioru-miu, te rog ca mamă ce-i sînt. Și nu ne uita nici de azi încolo, dragule Akim Petrovici, om bun ce ești.

„Grozave și rusoaicele astea bătrîne ! își zise Ivan Ilici. I-a înviorat pe toți. Întotdeauna mi-au plăcut oamenii din popor..."

În momentul acela, se mai aduse o tavă. O adusese o fată într-o rochie nouă de cit, încă nedată la spălat, foșnitoare, cu crinolină. Tava era așa de mare, că de abia o putea cuprinde. Pe tavă se aflau o mulțime de farfurioare cu mere, bomboane, peltea, marmeladă, nuci și multe altele. Tava stătuse pînă atunci în salon, ca să se servească toți oaspeții și mai cu seamă doamnele ; acum se adusese numai pentru general.

— Nu vă fie cu bănat, înălțimea-voastră, poftim de luați din ce-avem, stărui femeia, ploconindu-se.

— Mulțumesc... zise Ivan Ilici și luă nu fără plăcere o nucă, pe care o sparse între palme. Era hotărît să se arate popular pînă la capăt.

Deodată, mireasa chicoti.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă Ivan Ilici cu un zîmbet pe față, bucuros să vadă un semn de viață.

— Mă face să rîd Ivan Kostenkinîci, răspunse ea cu ochii în pămînt.

Generalul observă un june blond, foarte prezentabil, care se ascunsese pe un scaun de cealaltă parte a canapelei și-i

șoptea ceva doamnei Pseldonimova. Junele se ridică. Era, pare-se, foarte timid și foarte tînăr.

— Îi spuneam despre o carte de vise, excelență, bolborosi el, ca și cînd și-ar fi cerut scuze.

— Ce carte de vise? întrebă Ivan Ilici, amabil.

— E o nouă carte de vise, una literară[6]. Îi spuneam dumneaei că dacă îl visezi pe domnul Panaev, înseamnă că ai să-ți verși cafeaua pe plastron.

„Ce naivitate!" își zise, înciudat, Ivan Ilici. Tînărul, deși se îmbujorase tot spunînd asta, era grozav de bucuros că a vorbit despre dl. Panaev.

— Da, da, am auzit... spuse excelența-sa.

— Mai e ceva și mai grozav, interveni o altă voce chiar lîngă Ivan Ilici; se tipărește un nou lexicon și se spune că dl. Kraievski va publica în el articole, Alferaki[7]... și literatura satirică...

Asta o spuse un tînăr, dar care nu se arăta timid, ci destul de degajat. Purta mănuși, vestă albă și își ținea pălăria în mînă. Nu dansa, avea un aer arogant, pentru că era unul din colaboratorii revistei satirice *Tăciunele*[8], se fandosea și nimerise la nuntă întîmplător, invitat ca oaspe de onoare de către Pseldonimov, cu care se tutuia și cu care încă anul trecut îndurase împreună mizerie la o nemțoaică care da „cotloane" cu chirie. Rachiu însă bea, în care scop poposise mai înainte în cîteva rînduri într-o odăiță retrasă din fundul casei, spre care știau toți drumul. Tînărul acesta nu-i plăcu de loc generalului.

— Ceea ce e caraghios, interveni bucuros tînărul blond, care vorbise despre plastron și căruia literatul cu vestă albă îi aruncă o privire plină de ură, ceea ce e caraghios, excelență, e că editorul crede a ști că domnul Kraievski nu cunoaște regulile de ortografie, închipuindu-și că „oblicitelnaia literatura" se scrie *oblicitelnaia literatura*[9]...

Dar bietul tînăr abia sfîrși ce avea de spus. Văzu după ochii generalului că lucrurile acestea îi erau și lui de mult cunoscute, pentru că și generalul se arătă parcă stînjenit, probabil din cauză că știa toate astea. Tînărul se simți teribil de jenat. Se grăbi să se facă nevăzut, fiind apoi tot restul timpului cît se poate de trist. În schimb, dezinvoltul colaborator al *Tăciunului* se apropie și mai mult, și intenționa,

pare-se, să se aşeze undeva pe-aproape. Dezinvoltura asta i se păru lui Ivan Ilici oarecum supărătoare.

— Da ! Spune-mi, te rog, Porfiri, începu el ca să nu tacă, voiam de mult să te întreb personal de ce îţi zice ţie Pseldonimov şi nu Pseudonimov ? De fapt, te cheamă, desigur, Pseudonimov, nu ?

— N-aş putea să vă spun, excelenţă, răspunse Pseldonimov.

— Se vede treaba că s-a făcut o încurcătură încă în actele lui taică-su cînd a intrat în serviciu, aşa că a rămas şi pînă azi Pseldonimov, lămuri Akim Petrovici. Se mai întîmplă.

— Ne-gre-şit, întări generalul cu multă convingere, ne-gre-şit, pentru că, judecă şi dumneata : Psevdonimov vine de la cuvîntul literar *„pseudonim"*, pe cîtă vreme Pseldonimov nu înseamnă nimic.

— Din prostie, adăugă Akim Petrovici.

— Cum adică din prostie ?

— Aşa e poporul : din prostie schimbă cîteodată literele şi pronunţă uneori cuvintele în felul său. Bunăoară, unii zic nevalid, pe cîtă vreme ar trebui să spună invalid.

— Mda... nevalid, hi-hi-hi.

— Unii mai zic şi *mumăr*, excelenţă, o trînti ofiţerul acela înalt, care de mult ardea de dorinţa de a se remarca şi el într-un fel.

— Cum adică *mumăr ?*

— *Mumăr* în loc de număr, excelenţă.

— A, da, mumăr... în loc de număr... Da, da... hi-hi-hi !... Ivan Ilici fu nevoit să chicotească şi de dragul ofiţerului.

Acesta îşi potrivi nodul de la cravată.

— Se mai zice şi *nimo*, interveni colaboratorul *Tăciunelui*, dar excelenţa-sa se făcu a nu-l auzi, că doar nu era să chicotească de dragul tuturor.

— *Nimo* în loc de *mimo* *, insistă „colaboratorul", vădit iritat.

Ivan Ilici se uită la el, încruntat.

— Ce te bagi ? îi şopti Pseldonimov „colaboratorului".

* *Mimo* — pe lîngă.

— Discut și eu ; ce, n-am voie să vorbesc ? protestă acesta în șoaptă, dar apoi tăcu și părăsi camera, înăbușindu-și furia.

Colaboratorul se strecură de-a dreptul în odăița aceea ispititoare din fundul casei, unde pe o măsuță acoperită cu o față de masă de Iaroslavl se pusese pentru cavalerii care dansau, încă de la începutul serii, vodcă de două sorturi, heringi, icre și o sticlă de vin de Xeres foarte tare, cumpărat într-un magazin de specialități spaniole. Furios și înciudat, își turnă vodcă, cînd deodată dudu buzna studentul în medicină cu părul vîlvoi — era primul dansator și specialist în cancan de la balul lui Pseldonimov. Studentul se năpusti lacom asupra garafei.

— Acuși începe ! spuse el, turnîndu-și, zorit, un păhărel. Vino să vezi : am să execut un număr solo cu picioarele în sus, iar după cină încerc un cancan. Se potrivește bine la o nuntă ; o să fie, ca să zic așa, o aluzie la adresa lui Pseldonimov... Drăguță e Kleopatra Semionovna asta, poți să faci cu ea orice.

— E un retrograd, îi răspunse sumbru colaboratorul, dînd pe gît păhărelul cu vodcă.

— Cine ?

— Individul acela căruia i s-au servit dulciurile. E un retrograd, să știi !

— Haida-de ! bolborosi studentul și ieși valvîrtej, auzind ritornela cadrilului.

Rămas singur, colaboratorul își mai turnă ca să prindă curaj și să capete mai multă independență, bău și îmbucă. Consilierul de stat Ivan Ilici nu și-a făcut niciodată un dușman mai înverșunat și un răzbunător mai implacabil ca acest colaborator al *Tăciunelui* pe care el l-a tratat cu indiferență, mai ales după ce acesta o băut două păhărele de vodcă. Vai, Ivan Ilici nu bănuia nimic ! Nu bănuia, de asemenea, încă un lucru de cea mai mare importanță și care a influențat relațiile ulterioare dintre nuntași și excelența-sa. Vezi că, deși el dăduse o explicație plauzibilă și chiar amănunțită prezenței sale la nunta unui subaltern, explicația aceasta, de fapt, n-a satisfăcut pe nimeni și oaspeții continuau să se simtă stingheriți. Deodată însă, totul s-a schimbat ca prin farmec ; toți s-au liniștit și erau dispuși să se veselească, să rîdă, să țipe și să joace așa ca și cum nici nu s-ar fi aflat acolo oaspetele neașteptat. Asta pentru că, nu se știe cum, s-a răspîn-

dit pe șoptite zvonul, vestea cum că oaspetele ar fi... afumat. Și, cu toate că la prima vedere asta era o calomnie din cele mai oribile, puțin cîte puțin zvonul a început pare-se să se confirme, așa că deodată totul a devenit limpede. Mai mult, oamenii au început să simtă deodată o surprinzătoare destindere. Ei bine, tocmai în acest moment s-a și pornit cadrilul, ultimul înainte de a se servi cina, și pe care era atîta de zorit să-l apuce studentul în medicină.

Ivan Ilici tocmai intenționa să se adreseze din nou miresei, încercînd s-o dea gata cu vreun calambur, cînd dinaintea ei se înfățișă deodată ofițerul acela înalt și se lăsă cu mult avînt într-un genunchi. Mireasa sări de pe canapea și dispăru cu el, ca să intre în rîndurile cadrilului. Ofițerul nici nu-și ceruse scuze, iar ea nici nu se uitase la general, ca și cînd ar fi fost bucuroasă să scape de el.

„De fapt, e în dreptul ei, își zise Ivan Ilici ; și apoi ei nici nu cunosc regulile bunei-cuviințe". „Hm... nu te jena, amice Porfiri, se adresă el lui Pseldonimov, poate ai treabă... să dai vreo poruncă... știu eu... te rog... nu te jena." „Ce, stă aici ca să mă păzească ?" adăugă în sinea sa.

Pseldonimov, cu gîtul lui lung și cu ochii ațintiți asupra generalului, devenise insuportabil. Pe scurt, totul nu era așa, nu era de loc așa cum își închipuise Ivan Ilici, dar el era încă departe de a recunoaște lucrul acesta.

Începu cadrilul.

— Îmi dați voie, excelență ? întrebă Akim Petrovici, ținînd respectuos în mînă sticla și pregătindu-se să umple cupa excelenței-sale.

— Eu... drept să-ți spun, nu știu, dacă...

Dar Akim Petrovici se și apucă să toarne șampanie, cu fața toată luminată de o expresie de respect. După ce umplu cupa, își turnă și lui, parcă pe furiș, hotește, chircindu-se tot, cu deosebire că lui își turnă cu un deget mai puțin, ceea ce părea să fie mai cuviincios. Stînd lîngă șeful său apropiat, era ca o femeie în chinurile facerii. Într-adevăr, ce-ar fi putut să-i spună ? Era însă obligat să distreze pe excelența-sa, de vreme ce i s-a făcut onoarea să-i țină companie. Șampania i-a slujit ca o soluție ; de altfel, excelenței-sale îi făcu chiar plăcere faptul că celălalt a umplut cupele ; nu de dragul șam-

paniei, pentru că era caldă și de cea mai proastă calitate, ci așa, din punct de vedere moral.

„Bătrînul ar vrea să bea și el, își zise Ivan Ilici, și fără mine nu îndrăznește. Să nu-l reții... Ar fi și ridicol să stea sticla așa între noi doi."

Sorbi o înghițitură și asta i se păru preferabil decît să stea așa.

— Mă aflu aici, începu el, lungind și accentuînd silabele, mă aflu aici, ca să zic așa, din întîmplare și, desigur, unii s-ar putea să socoată că... mie... ca să zic așa, nu-mi șade bine să mă aflu la o adunare... ca asta.

Akim Petrovici rămase tăcut, ascultîndu-l cu sfioasă curiozitate.

— Sper însă că dumneata ai să înțelegi de ce sînt aici... îți închipui, doar, că n-am venit ca să beau. Hi-hi !

Akim Petrovici vru să chicotească și el după excelența-sa, dar parcă se înecă și iarăși nu-i răspunse nimic care să-l mai liniștească.

— Mă aflu aici pentru a ridica moralul, ca să zic așa... pentru a arăta, ca să zic așa, țelul moral, urmă Ivan Ilici, înciudat de mintea mărginită a lui Akim Petrovici, dar îndată amuți și el. Văzuse că bietul Akim Petrovici își lăsase ochii în pămînt, ca și cum s-ar fi făcut vinovat de ceva. Oarecum fîstîcit, generalul se grăbi să mai soarbă din cupă, iar Akim Petrovici, ca și cum asta i-ar fi fost salvarea, apucă sticla și-i turnă din nou.

„Văd că nu prea ai resurse", își zise Ivan Ilici, uitîndu-se cu o privire severă la sărmanul Akim Petrovici. Acesta, presimțind asupra-și privirea aspră a generalului, se hotărî să tacă definitiv și să nu mai ridice ochii. Rămaseră așa unul în fața altuia vreo două minute, două minute de supliciu pentru Akim Petrovici.

Două cuvinte despre Akim Petrovici. Era un om cuminte ca o găină, de formație foarte veche, crescut în spiritul servilismului, și cu toate acestea un om bun la suflet și chiar plin de noblețe. Era rus băștinaș din Petersburg, adică și părintele său, și părinții părintelui său s-au născut, au crescut și au slujit la Petersburg, și n-au ieșit niciodată din oraș. Acesta e un tip cu totul aparte de ruși. Ei aproape că habar n-au de Rusia, și asta nici nu-i neliniștește. Tot cercul lor de interese se reduce la Petersburg și mai ales la locul unde au

serviciul. Toate preocupările lor se concentrează la un preferans de cîţiva bănuţi, la băcănie, şi la leafa lunară. Nu cunosc nici un obicei rusesc, nici un cîntec rusesc, afară de *Lucinuşka,* şi asta numai pentru că îl cîntă caterincile. De altminteri, există două semne esenţiale şi categorice după care deosebeşti imediat pe un rus autentic de un rus din Petersburg. Primul semn constă în aceea că toţi ruşii din Petersburg, toţi fără excepţie, nu spun niciodată: *Peterburgskie vedomosti,* ci întotdeauna: *Akademiceskie vedomosti.* Al doilea semn, tot atît de esenţial, constă în aceea că rusul din Petersburg nu foloseşte niciodată cuvîntul „gustare", ci spune întotdeauna *„frîştik",* punînd accentul în chip deosebit pe *frî.* După aceste două semne fundamentale şi distinctive îi deosebeşti negreşit întotdeauna: într-un cuvînt, e un tip cuminte şi definitiv format în ultimii treizeci şi cinci de ani. De altminteri, Akim Petrovici nu era cîtuşi de puţin prost. Să-l fi întrebat generalul ceva potrivit lui, i-ar fi răspuns şi ar fi întreţinut conversaţia, dar aşa era şi nedelicat din partea unui subaltern să răspundă la asemenea întrebări, cu toate că Akim Petrovici ardea de curiozitate să afle ceva mai multe amănunte despre adevăratele intenţii ale excelenţei-sale...

Ivan Ilici se lăsa tot mai mult furat de gînduri. În capul lui era o mare învălmăşeală şi, aşa distrat cum era, sorbea mereu din cupă, fără să-şi dea seama. Akim Petrovici îşi da toată silinţa să i-o şi umple de îndată. Tăceau amîndoi. Ivan Ilici începu să urmărească dansul, care în curînd îl captivă întrucîtva. Deodată, ceva îi stîrni uimirea...

Dansul era într-adevăr vesel. Aici oamenii dansau din toată inima, ca să se veselească şi chiar să-şi facă de cap. Dansatori iscusiţi erau foarte puţini, dar şi cei lipsiţi de iscusinţă tropoteau aşa de vîrtos, încît i-ai fi putut crede tare dibaci. În fruntea tuturor se remarca ofiţerul: îi plăceau îndeosebi figurile în care rămînea singur, ca un fel de solist. Executîndu-le, se îndoia într-un chip uimitor: lung ca o prăjină, deodată se apleca tot într-o parte, încît ai fi zis că acu-acu are să cadă; dar, făcînd pasul următor, se apleca brusc în partea cealaltă, tot în unghi ascuţit cu podeaua. Păstra în înfăţişarea lui o expresie din cele mai grave şi dansa foarte convins că stîrneşte uimirea tuturor. Un alt cavaler a adormit la figura a doua alături de partenera lui,

pentru că se îmbătase încă înainte de cadril, aşa că respectiva doamnă trebui să continuie dansul singură. Un tînăr slujbaş, care dansase cu doamna cea cu eşarfă azurie toate figurile din cele cinci cadriluri din seara aceea, folosea mereu acelaşi truc : rămînînd puţin în urma partenerei sale, îi apuca eşarfa de un colţ şi, trecînd vizavi, apuca din zbor să depună pe capătul eşarfei vreo douăzeci de sărutări. Doamna respectivă plutea înaintea lui, făcîndu-se că nu observă nimic. Studentul în medicină a executat într-adevăr un număr solo în mîini cu picioarele în sus, stîrnind admiraţia tuturor, tropote şi ţipete de plăcere. Pe scurt, toţi se simţeau cum nu se poate mai la largul lor. Ivan Ilici, aflat sub efectul şampaniei, începu să zîmbească, dar în sufletul lui se furişa puţin cîte puţin un fel de îndoială amară : desigur, îi plăcea dezinvoltura şi purtarea degajată, dorise şi chiar chemase din tot sufletul dezinvoltura asta atunci cînd toţi se dădeau îndărăt, şi iată că acum ea depăşea anumite margini. O doamnă, bunăoară, îmbrăcată într-o rochie albastră de catifea, ponosită, cumpărată din a patra mînă, şi-a prins în figura a şasea rochia cu bolduri aşa fel, încît părea că poartă pantaloni. Respectiva era Cleopatra Semionova, cea cu care puteai să faci orice, cum se exprimase cavalerul ei, studentul în medicină. Cît despre student, ce să mai vorbim : era curat Fokin [10]. Ei, cum vine asta ? Mai adineauri se dădeau îndărăt şi acum s-au emancipat aşa de repede ! Nu părea să se fi întîmplat nimic deosebit, totuşi trecerea asta era oarecum ciudată, prevestea ceva. Parcă uitaseră că pe lumea asta mai era şi Ivan Ilici. Firește, el era cel care rîdea primul cu hohote şi chiar se încumetase să aplaude. Akim Petrovici chicotea respectuos, ţinînd isonul generalului, şi făcea asta cu o vădită satisfacţie, fără a bănui că viermele îndoielii începuse să roadă inima excelenţei-sale.

— Dansezi foarte frumos, tinere, se văzu Ivan Ilici nevoit să-i spună studentului, în timp ce acesta trecu pe lîngă dînsul, de îndată ce se sfîrşi cadrilul.

Studentul se întoarse brusc înspre el, făcu o strîmbătură şi, apropiindu-şi faţa de excelenţă la o distanţă nepermisă, îi trase un cucurigu în gura mare. Asta era prea de tot. Ivan Ilici se ridică de la masă. Fără a-i lua în seamă gestul, asistenţa izbucni în hohote de rîs, pentru că ţipătul cocoşului fusese uluitor de natural, iar strîmbătura cu totul surprinză-

toare. Ivan Ilici sta, încă nedumerit, cînd se înfăţişă Pseldonimov în persoană şi, înclinîndu-se, îl pofti la masă. După el apăru şi maică-sa.

— Înălţimea-voastră, zise ea, ploconindu-se, faceţi-ne cinstea să luaţi din ce-avem...

— Eu... nu ştiu, zău... dădu să zică Ivan Ilici. Eu nu pentru asta... eu... mă pregăteam să plec...

Într-adevăr, era cu căciula în mînă. Mai mult decît atît: chiar în clipa aceea, pe loc, îşi dădu cuvîntul de onoare că va pleca imediat, neapărat, orice-ar fi, şi că nu va mai rămîne pentru nimic în lume, şi... rămase. Îndată după aceea mergea în fruntea alaiului ce se îndrepta spre masă. Pseldonimov şi maică-sa îi deschideau drumul, îl aşezară la locul cel mai de cinste şi lîngă tacîmul lui apăru o altă sticlă neîncepută de şampanie. Avea dinainte şi un aperitiv: heringi şi vodcă. Întinse mîna, îşi umplu singur paharul uriaş şi-l dădu pe gît. Pînă atunci nu mai băuse niciodată vodcă. Simţea că parcă se prăvale de pe un munte, că zboară şi zboară, că trebuie să se oprească, să se apuce de ceva, dar că n-are de ce.

Într-adevăr, situaţia lui devenea tot mai critică. Mai mult decît atît; era un fel de ironie a soartei. În răstimp de o oră, se întîmplase cu el Dumnezeu ştie ce. Cînd a intrat, era gata, ca să zicem aşa, să îmbrăţişeze toată omenirea şi pe toţi subalternii; şi iată că nu trecuse decît un ceas, şi simţea, cu inima strînsă de durere, că-l detestă pe Pseldonimov, că îl blestemă, pe el şi pe nevastă-sa, cu nuntă cu tot. Mai mult: după mutra lui, chiar numai după ochii lui, vedea că şi Pseldonimov îl detesta, că se uita la el ca şi cum ar spune: „Crăpar-ai tu să crapi, blăstămatule! Ce te-ai legat de mine?!"... Toate astea le citea de mult în ochii lui.

Desigur că, chiar şi acum, cînd se aşeza la masă, Ivan Ilici ar fi lăsat mai degrabă să i se taie o mînă decît să recunoască sincer, nu atît în auzul tuturor, dar măcar în sinea lui, că aşa era într-adevăr. Nu venise încă momentul şi pe deasupra se şi statornicise un oarecare echilibru moral. Dar inima, inima... inima lui tînjea! Se cerea să fie lăsată slobodă, să iasă la aer, să se ducă la odihnă. Căci prea era un om bun la suflet Ivan Ilici.

Știa, doar, știa foarte bine că trebuia să fi plecat de mult și nu numai să fi plecat, dar chiar să fi fugit. Că totul a luat o altă întorsătură decît visase el adineaori acolo pe trotuar.

„De ce am venit eu aici ? Am venit eu oare ca să mănînc și să beau ?" se întreba, gustînd din heringi. Ba chiar se contrazicea pe el însuși. În sufletul lui își bătea în răstimpuri joc de propriul său act de eroism. Ajungea chiar să nu înțeleagă el însuși de ce, la urma urmei, a intrat.

Dar cum era să plece ? Era cu neputință să plece așa, fără să fi dus lucrurile pînă la capăt. „Ce-au să spună ? Că umblu haimana prin locuri deocheate. Chiar așa o să și iasă dacă nu duc lucrurile pînă la capăt. Ce-au să zică, bunăoară, chiar mîine (pentru că, vezi bine, o să se afle peste tot) Stepan Nikiforovici, Semion Ivanîci, ce-o să se zică prin birouri, la Schembel, la Șubin ? Nu, trebuie să plec așa fel, încît toți să înțeleagă de ce am venit, trebuie să le explic scopul moral... Nu izbutea însă cu nici un chip să prindă momentul patetic potrivit. Nici măcar nu mă respectă, își zise în continuare. Ce-or fi vorbind de rîd așa ? Sînt prea familiari, ca și cînd ar fi lipsiți de orice simțire. Da, de mult bănuiesc eu toată generația tînără că e lipsită de simțire. Trebuie să rămîn orice-ar fi !... Pînă acum au dansat, la masă însă au să fie toți grămadă... Am să le vorbesc despre problemele la ordinea zilei, despre reforme, despre măreția Rusiei... las'că am să știu eu să le aprind entuziasmul ! Da, poate că încă nu e totul pierdut... Poate că așa se întîmplă întotdeauna în realitate. Dar cu ce să încep ca să le stîrnesc interesul ? Oare cum să procedez ? Zău dacă știu... Și ce le-o fi trebuind lor, ce vor ei oare ?... Îi văd rîzînd... Nu cumva or fi rîzînd de mine, Doamne ? Ce-mi trebuie mie toate astea... de ce mă aflu aici, de ce nu plec, ce tot oi fi vrînd oare ?"... Gîndind așa, o rușine adîncă și insuportabilă îi rodea tot mai rău și mai rău inima.

Dar lucrurile își urmau calea, înlănțuindu-se firesc.

Exact la două minute după ce s-a așezat la masă, un gînd înspăimîntător puse stăpînire pe toată ființa lui. Simți deodată că e îngrozitor de beat, adică nu așa ca mai înainte, ci beat de-a binelea. De vină fusese paharul acela de vodcă băut după șampanie și care își făcuse efectul imediat. Sim-

ţea cu toată făptura lui că-şi pierde definitiv puterile. Desigur, prinsese mult curaj, dar conştiinţa nu-i dădea pace şi-i striga într-una : „Nu e bine, nu e bine de loc, ba chiar e mai mare ruşinea !" Fireşte, gîndurile-i şovăielnice sub efectul alcoolului nu puteau să se oprească asupra unui singur punct : se dedublase, chiar palpabil. Pe de o parte, era plin de curaj, dornic de victorie, hotărît să sfarme piedicile şi avea încrederea nestrămutată că îşi va atinge ţelul. Pe de altă parte, se făcea simţită o dureroasă mîhnire în suflet şi o puternică apăsare la inimă. „Ce-o să zică lumea ? Cum au să se sfîrşească toate astea ? Ce-o să fie mîine, mîine, mîine ?"....

Simţise mai înainte, nedeslusit, că printre oaspeţi unii îi erau duşmani. „Probabil pentru că eram beat, cred, şi adineaori", şi-a zis el, chinuit de îndoieli. Acum, cînd s-a încredinţat într-adevăr, după semne ce nu puteau fi puse la îndoială, că avea cu adevărat duşmani la masa aceasta, ceea ce era sigur, îl apucă groaza.

„Pentru ce ? Pentru ce ?" se întreba.

La masă luaseră loc toţi cei vreo treizeci de oaspeţi, dintre care unii apucaseră să se îmbete turtă. Ceilalţi manifestau o independenţă periculoasă, plină de nepăsare, ţipau, vorbeau în gura mare, rosteau toasturi premature, bombardau doamnele cu cocoloaşe de pîine. Unul, un individ şters, într-un surtuc slinos, de cum s-a aşezat la masă, a căzut de pe scaun şi a rămas aşa pînă la sfîrşitul cinei. Altul voia neapărat să se urce pe masă şi să rostească un toast, şi numai ofiţerul, apucîndu-l de poalele scurtucului, i-a potolit entuziasmul prematur. Era o masă de loc aristocratică, deşi fusese angajat un bucătar, un şerb din slujba unui general : răcituri, limbă de porc cu cartofi, pîrjoale cu mazăre, apoi friptură de gîscă şi, la urmă, blamanjele. Ca băutură s-a servit bere, vodcă şi vin de Xeres. Numai în faţa generalului era o sticlă de şampanie, ceea ce îl sili să-i toarne el însuşi lui Akim Petrovici care aici pierduse cu totul orice spirit de iniţiativă. Ceilalţi oaspeţi aveau pentru toasturi vin caucazian sau ce se nimerea. Masa era alcătuită din mai multe mese împreunate, printre care şi o masă de joc. Era acoperită cu mai multe feţe de masă, printre care una colorată de Iaroslavl. Oaspeţii se aşezaseră aşa fel, încît fiecare bărbat să aibă alături o doamnă. Mama lui Pseldonimov n-a vrut să se aşeze la masă, căci avea de lucru şi trebuia să dea

porunci. În schimb, și-a făcut apariția o figură feminină cu o înfățișare pernicioasă, într-o rochie de mătase bătînd în roșu, cu o legătură petrecută pe sub bărbie, avînd în cap o scufie foarte înaltă. Asta era mama miresei, care nu se arătase pînă atunci și care s-a învoit să vină la masă din odaia unde stătuse retrasă. Nu voise să vină mai înainte din pricina dușmăniei crunte pe care i-o purta mamei lui Pseldonimov ; dar despre asta vom vorbi mai tîrziu. Doamna aceasta se uita la general cu o privire rea, chiar ironică, și avea aerul că nu voia să-i fie prezentată. Ființa cu pricina i se păru lui Ivan Ilici extrem de suspectă. Afară de ea însă, și alte fețe păreau suspecte, ceea ce-l făcea fără voie suspicios și neliniștit. Părea chiar că toți aceștia ar fi complotat ceva, și asta tocmai împotriva lui Ivan Ilici. Cel puțin așa i se părea lui, lucru de care s-a convins tot mai mult cît a ținut ospățul. Părea periculos, bunăoară, un domn cu bărbiță, un pictor cu apucături prea slobode ; acesta s-a și uitat de cîteva ori la Ivan Ilici și apoi, întorcîndu-se spre vecinul lui, i-a spus ceva în șoaptă. Altul, un student, era, e drept, beat turtă, totuși părea după unele indicii suspect. Nu inspira încredere nici studentul în medicină. Pînă și ofițerul nu da deplină siguranță. Dar mai dușmănos decît toți se arăta colaboratorul *Tăciunelui,* pe a cărui față stăruia o expresie vădită de ură ; ședea răsturnat în scaun, mîndru din cale-afară, se uita la toți cu aroganță și tot pufnea cu un aer foarte independent ! Și cu toate că ceilalți oaspeți nu-l prea luau în seamă pe colaboratorul care publicase în *Tăciunele* numai patru versuri, de pe urma cărui fapt își și dobîndise reputația de liberal, ba chiar se pare că nici nu-l agreau, atunci cînd lîngă Ivan Ilici căzu deodată un cocoloș de pîine, destinat pare-se lui, era gata să-și pună capul pe butuc că cel care expediase cocoloșul nu fusese altcineva decît colaboratorul *Tăciunelui.*

Toate acestea aveau, desigur, asupră-i un efect deplorabil.

Deosebit de neplăcut mai era și o altă constatare : Ivan Ilici se convinsese de-a binelea că începe să pronunțe nedeslușit și anevoie cuvintele, că ar vrea el să spună multe, dar i se încurcă limba în gură. Apoi constată că parcă pierde firul gîndurilor și mai ales, pufnește și rîde tare tam-nesam, cînd nici n-ar avea de ce să rîdă. Starea aceasta îi trecu repede după ce dădu pe gît parcă din greșeală cupa de șam-

panie pe care şi-o turnase fără gînd s-o bea. După cupa asta mai că-i veni să plîngă. Simţea că se lasă pradă unui sentimentalism din cele mai excentrice ; începea iarăşi să iubească. Să-i iubească pe toţi, chiar şi pe Pseldonimov, chiar şi pe colaboratorul *Tăciunelui*. Deodată, îi veni pofta să-i îmbrăţişeze pe toţi de faţă, să uite totul şi să se împace. Mai mult : să le spună totul sincer, tot, tot, adică ce om bun şi cumsecade e el şi ce aptitudini admirabile are. Cum o să fie el folositor patriei, cum ştie el să amuze sexul slab şi, mai ales, cît e el de progresist, cu cît spirit umanitar e gata el să se coboare pînă la toţi, chiar şi pînă la cel mai de jos, şi, în sfîrşit, să le povestească sincer toate motivele care l-au îndemnat să se înfăţişeze nepoftit la Pseldonimov, să bea la el două sticle de şampanie şi să-l fericească cu prezenţa sa.

„Adevărul, adevărul sacru înainte de toate, şi sinceritatea ! Am să-i cuceresc cu sinceritatea. Au să mă creadă, văd asta limpede ; se uită ei acum duşmănos, dar cînd am să le dezvălui totul, am să-i cuceresc fără doar şi poate. Au să-şi umple paharele şi au să bea în sănătatea mea cu exclamaţii de entuziasm. Ofiţerul, sînt sigur, o să-şi spargă paharul de un pinten. Ar putea chiar să strige ura ! Şi dacă ar vrea să mă arunce în sus ca husarii, nu m-aş împotrivi, ba ar fi chiar foarte bine. Pe mireasă am s-o sărut pe frunte ; e tare drăguţă. Akim Petrovici e şi el un om foarte cumsecade. Pseldonimov, desigur, se va îndrepta mai tîrziu ; îi lipseşte, ca să zic aşa, lustrul monden... şi cu toate că, desigur, toată generaţia asta nouă e lipsită de delicateţă sufletească, totuşi.. totuşi eu am să le vorbesc despre menirea Rusiei în vremea noastră printre celelalte puteri europene. Voi pomeni şi de problema ţărănească, şi... şi toţi au să mă iubească, şi am să mă acopăr de glorie !..."

Visele acestea erau, firește, foarte plăcute ; neplăcut era că printre toate aceste speranţe trandafirii, Ivan Ilici a mai descoperit la el încă o însuşire surprinzătoare şi anume aceea de a scuipa. În orice caz, saliva a început să ţîşnească din gura lui cu totul împotriva voinţei sale. A observat lucrul acesta după Akim Petrovici, căruia i-a stropit obrazul şi care, din respect, nu cuteză să se şteargă de îndată. Ivan Ilici luă un şerveţel şi îl şterse el. Dar gestul i se păru numaidecît atît de stupid, atît de deplasat, încît amuţi, uimit. Akim Petrovici, deşi băuse, şedea ca opărit. Ivan Ilici îşi dădu

seama că îi vorbește de vreun sfert de ceas pe o temă din cele mai interesante, dar Akim Petrovici, ascultîndu-l, nu numai că se simțea parcă stingherit, dar se și temea parcă de ceva. Pseldonimov, care ședea cu un scaun mai încolo, își întindea și el gîtul înspre dînsul și, cu capul plecat pe o parte, trăgea cu urechea, cu o înfățișare din cele mai neplăcute. Într-adevăr avea aerul că îl păzește. Cuprinzînd mesenii cu o privire, Ivan Ilici băgă de seamă că mulți se uitau drept la el și rîdeau. Ceea ce era mai ciudat, era că asta nu-l stînjenea cîtuși de puțin, ci, dimpotrivă, mai sorbi o dată din cupă și deodată vorbi în auzul tuturor:

— Am spus... începu el cît se poate de tare, i-am spus adineauri, domnilor, lui Akim Petrovici că Rusia... da Rusia... pe scurt, cred că vă dați seama ce vreau să spun... Rusia, după convingerea mea adîncă, trece printr-o perioadă de u-umanitate...

— U-umanitate! se auzi de la celălalt capăt al mesei.

— U-u!

— Iu-iu!

Ivan Ilici se opri. Pseldonimov se ridică de pe scaun și se uită să vadă cine a strigat. Akim Petrovici clătină din cap pe furiș, vrînd parcă să-i îndemne pe oaspeți să se cumințească. Ivan Ilici observă foarte bine gestul, dar, făcînd un efort, îl trecu sub tăcere.

— Umanitate! stărui. Adineaori... adineaori îi spuneam lui Ivan Niki-ki-forovici... da... că... că înnoirea stărilor de lucruri, ca să zic așa...

— Excelență! strigă cineva de la celălalt capăt al mesei.

— Ce doriți? răspunse Ivan Ilici, străduindu-se să-și dea seama cine l-a strigat.

— Nimic, excelență, m-a luat gura pe dinainte. Continuați! Con-ti-nuați! se auzi iarăși vocea aceea.

Pe Ivan Ilici îl trecu un fior.

— Înnoirea acestor stări de lucruri, ca să zic așa...

— Excelență! strigă din nou vocea.

— Vă rog?

— Să trăiți!

De data aceasta Ivan Ilici nu se mai putu stăpîni. Își întrerupse cuvîntarea și se întoarse înspre omul care tulburase ordinea și-l ofensase. Era un student tinerel de tot, beat turtă, și care dădea colosal de mult de bănuit. De mult

țipa el și chiar spărsese un pahar și două farfurii, susținînd cum că așa s-ar cuveni la o nuntă. În momentul în care Ivan Ilici se întoarse spre el, ofițerul îl luase în focuri pe zurbagiu.

— Ce urli așa ? Ieși afară !

— Nu e vorba de dumneavoastră, excelență ! Continuați ! strigă studentul, înveselit, răsturnat în scaun. Continuați, vă ascult și sînt foarte, foarte mulțumit ! Lăud-a-abil ! Lăud-a-abil !

— E beat pușlul ! îi șopti Pseldonimov.

— Văd că e beat, dar...

— Am spus eu adineaori o anecdotă amuzantă, excelență ! începu ofițerul. Despre un locotenent de la noi, care vorbea exact așa cu șefii săi ; ei bine, dînsul îl imită pe locotenentul acela. La fiecare cuvînt al comandantului, spunea mereu : lăuda-a-bil, lăuda-a-abil ! Pentru treaba asta l-au dat afară din serviciu acum vreo zece ani.

— Care locotenent ?

— Unul de la noi din unitate, excelență ; l-a apucat nebunia elogiilor, la început l-au luat cu binișorul, pe urmă l-au băgat la arest... Comandantul îl sfătuia prietenește să-și vină în minți, dar el i-o întorcea mereu : lăuda-a-abil lăuda-a-abil ! Ceea ce e curios e că era un ofițer plin de curaj, un bărbat înalt și voinic. Au vrut să-l dea în judecată, dar au băgat de seamă că e nebun.

— Care va să zică... un strengar. Pentru niște strengării nu era cazul să se arate atît de sever cu el... Eu, în ce mă privește, sînt gata să iert...

— S-a făcut expertiză medicală, excelență.

— Cum, i-au făcut autopsia ?

— Vai de mine ! Doar era în viață !

O explozie violentă și aproape generală de rîs se iscă printre musafiri, care pînă atunci stătuseră cuviincioși. Ivan Ilici se făcu foc și pară.

— Domnilor, domnilor ! strigă, aproape fără să se bîlbîie, îmi dau foarte bine seama că nu se face autopsia unui om în viață. Îmi închipuiam că, înnebunind, nu mai era viu... adică a murit... adică, vreau să spun... că dumneavoastră nu mă iubiți... Eu însă vă iubesc pe toți... da, și îl iubesc pe Por... pe Porfiri... Mă umilesc vorbind în felul acesta...

În clipa aceea, o salivă colosală țîșni din gura lui Ivan Ilici și căzu pe fața de masă, într-un loc din cele mai în văzul tuturor. Pseldonimov dădu să șteargă scuipatul cu un șer-

veţel. Această din urmă catastrofă îl dădu gata pe Ivan Ilici.

— Domnilor, asta-i prea de tot ! strigă desperat.

— Aşa e omul la beţie, excelenţă, spuse din nou Pseldonimov.

— Porfiri ! Văd că voi... toţi... da ! Vreau să spun că sper... da, vă conjur pe toţi să-mi spuneţi cu ce m-am umilit ?

Ivan Ilici era gata să plîngă.

— Excelenţă, vă rog !

— Porfiri, ţie îţi vorbesc... Spune-mi, dacă am venit... da... da, la nuntă, urmăream un scop. Voiam să dau un imbold moral... şi voiam ca lucrul acesta să se simtă. Vă întreb pe toţi : m-am umilit mult în ochii dumneavoastră ori nu ?

Tăcere mormîntală. Da, tăcere mormîntală, şi încă după o întrebare aşa de categorică. „Ce-aş putea, ce-aş putea să le strig măcar în clipa asta ?" îl fulgeră gîndul pe excelenţa-sa. Oaspeţii, însă, schimbau numai priviri între ei. Akim Petrovici şedea mai mult mort decît viu, în vreme ce Pseldonimov, mut de groază, tot repeta cumplita întrebare pe care şi-o pusese de mult :

„Ce-am să păţesc pentru toate astea mîine ?"

Deodată, colaboratorul *Tăciunelui,* beat de-a binelea, dar care pînă atunci tăcuse posac, se întoarse drept spre Ivan Ilici şi cu ochii scînteietori îi răspunse în numele tuturor :

— Da, strigă el cu un glas ca de tunet. Da, v-aţi umilit, da, sînteţi un retrograd... Re-tro-grad !

— Tinere, ia seama, ca să zic aşa, cu cine vorbeşti ! strigă, furios, Ivan Ilici, sărind din nou de pe scaunul său.

— Cu dumneavoastră, şi apoi nu sînt tînăr... Aţi venit aici să vă fandosiţi şi să vă faceţi popularitate.

— Pseldonimov, ce-i asta ? strigă Ivan Ilici.

Dar Pseldonimov sări în sus aşa de îngrozit, încît încremeni locului fără să ştie ce să facă. Oaspeţii înlemniră şi ei pe scaunele lor. Pictorul şi studentul aplaudau şi strigau : „Bravo ! Bravo !"

Colaboratorul continua să ţipe cu o furie nestăpînită :

— Da, aţi venit să vă lăudaţi cu umanitatea dumneavoastră. Ne-aţi stricat cheful la toţi. Aţi băut şampanie şi nu v-aţi gîndit că ea e mult prea scumpă pentru un slujbaş cu o leafă de zece ruble pe lună, şi bănuiesc că sînteţi unul din

acei șefi care rîvnesc la nevestele tinere ale subalternilor lor ! Mai mult decît atît, sînt convins că dumneavoastră susțineți concesiunile... Da, da, da !

— Pseldonimov, Pseldonimov ! strigă Ivan Ilici, întinzînd mîinile spre el. Simțea că fiecare cuvînt al colaboratorului era ca un pumnal înfipt în inima lui.

— Imediat, excelență, fiți pe pace ! strigă energic Pseldonimov și, zicînd acestea, se repezi la colaborator, îl apucă de guler și-l trase de la masă. Nici nu te-ai fi așteptat la atîta forță fizică la slăbănogul acela de Pseldonimov. Dar colaboratorul era beat criță, pe cînd Pseldonimov era cu totul treaz. Apoi îi dădu cîțiva pumni în spate și-l aruncă pe ușă afară.

— Sînteți toți niște nemernici ! strigă colaboratorul. Chiar mîine am să vă încondeiez pe toți în *Tăciunele*...

Toți săriră de pe locurile lor.

— Excelență, excelență ! strigau într-un glas Pseldonimov, maică-sa și cîțiva oaspeți, îmbulzindu-se în jurul generalului. Excelență, liniștiți-vă.

— Nu, nu ! țipa generalul. Sînt distrus... eu am venit... eu voiam, ca să zic așa, să botez... Și în schimb iată, iată !...

Se lăsă pe scaun ca și cum și-ar fi pierdut cunoștința, își puse amîndouă mîinile pe masă și își plecă capul peste ele, drept în farfuria cu blamanjele. Nici nu mai e nevoie să descriem groaza care i-a cuprins pe toți. Se ridică apoi îndată, vrînd parcă să plece, se clătină, se împiedică de piciorul scaunului, se prăbuși pe podea cît era de lung și începu să sforăie.

Așa se întîmplă cu oamenii care nu obișnuiesc să bea, atunci cînd se îmbată. Își păstrează luciditatea pînă la limită, pînă în ultima clipă, și apoi se prăbușesc deodată, ca secerați. Ivan Ilici zăcea pe dușumea fără cunoștință. Pseldonimov se apucă cu mîinile de păr și înlemni așa. Oaspeții începură să plece zoriți, comentînd fiecare în felul său întîmplarea. Se făcuse aproape ceasurile trei din noapte.

Situația lui Pseldonimov se înfățișa mult mai rău decît s-ar fi putut închipui, cu toate că și momentul acesta era el singur oribil. Să-l lăsăm o vreme pe Ivan Ilici zăcînd pe jos și pe Pseldonimov proțăpit în fața lui, smulgîndu-și dis-

perat părul, şi să dăm cîteva lămuriri despre persoana lui Porfiri Petrovici Pseldonimov.

Nu mai departe decît cu o lună înainte de a se însura era cu totul pierdut. Era de fel din provincie, unde tătîne-su avusese cîndva o slujbă şi unde a şi murit în timp ce era dat în judecată. Cînd, cu vreo cinci luni înainte de însurătoare, Pseldonimov, care de un an întreg murea de foame la Petersburg, a căpătat slujba aceea de zece ruble, a înviat şi trupeşte şi sufleteşte, dar curînd după aceea s-a lăsat iar doborît de viaţă. Din familia Pseldonimovilor mai rămăseseră pe lume doi, el şi maică-sa, care părăsise provincia după moartea bărbatului său. Mama şi fiul se prăpădeau amîndoi, doborîţi de ger, mîncînd ce le cădea la îndemînă. Erau zile cînd Pseldonimov se ducea cu cana la Fontanka, după apă, ca să bea acolo. Căpătînd o slujbă, s-a instalat cu chiu, cu vai, împreună cu maică-sa, într-un cotlon cu chirie. Ea s-a apucat să spele rufe, iar el a tot strîns bani vreme de vreo patru luni ca să-şi cumpere o pereche de cizme şi un paltonaş. Şi cîte necazuri a mai îndurat el la birou. Venea şeful la el şi-l întreba dacă a mai dat pe la baie. Se spunea despre el că i s-ar fi cuibărit păduchii după gulerul mundirului. Dar Pseldonimov era tare de fire. Părea a fi un om umil şi liniştit, făcuse foarte puţină şcoală şi nu-l auzeai aproape niciodată vorbind. N-aş putea spune cu precizie dacă obişnuia să mediteze, să-şi făurească felurite planuri şi sisteme, să viseze şi el la ceva, în schimb stăruia în el o hotărîre fermă, instinctivă şi inconştientă de a răzbi şi a ieşi din situaţia precară în care se afla. Avea o perseverenţă de furnică : la furnici, dacă le strici cuibul, ele se apucă îndată să-l facă la loc, dacă li-l strici iarăşi, din nou se apucă să-l refacă şi tot aşa, neostenit. Era o fiinţă aşezată şi care trăgea la casa ei. Îi sta scris în frunte că îşi va croi un drum, că îşi va făuri un cuib şi poate va mai pune şi bani deoparte. Pe lumea asta, singură maică-sa îl iubea, şi-l iubea cum nu se mai poate. Era o femeie hotărîtă, neobosită, muncitoare şi totodată bună la suflet. Poate că ar mai fi trăit ei aşa, acolo unde stăteau, vreo cinci sau şase ani, pînă s-ar mai fi schimbat lucrurile, dacă n-ar fi dat peste consilierul titular Mlekopitaev, acum ieşit la pensie, care fusese casier undeva în provincie, iar în ultima vreme se stabilise şi se aranjase la Petersburg cu familia. Îl cunoştea pe Pseldonimov şi-i fusese

cîndva îndatorat lui taică-su. Avea ceva bănișori ; puțini, firește, dar avea. Cîți avea cu adevărat nu știa nimeni, nici nevastă-sa, nici fiică-sa cea mare, nici neamurile. Avea două fete și cum era un aiurit, un bețivan, un tiran în casa lui și pe deasupra un om bolnav, i-a venit în minte așa, tam-nesam, s-o mărite pe una din fete cu Pseldonimov : „Las' că-l cunosc eu, taică-su era un om de treabă și fecioru-su o să fie și el om bun". Mlekopitaev ce voia aia făcea ; zis și făcut. Era un despot tare ciudat. Își petrecea cea mai mare parte din vreme stînd într-un jilț, căci picioarele nu-l mai slujeau de pe urma unei boli, ceea ce însă nu-l împiedica să tragă la măsea. Zile întregi bea și înjura. Era un om rău și simțea nevoia să tortureze necontenit pe cineva. În acest scop ținea la el cîteva rude îndepărtate : o soră de-a lui, bolnavă și certăreață, două surori ale nevesti-si, rele și limbute și ele, precum și o mătușă bătrînă, care își rupsese cîndva o coastă. Mai ținea și o nemțoaică rusificată, pentru iscusința cu care știa ea să-i spună povești din *O mie și una de nopți*. Marea lui plăcere era să le facă zile fripte la toate nenorocitele astea, cărora le dădea de mîncare, să le ocărască într-una cu vorbe din cele mai urîte, cu toate că ele, laolaltă cu nevastă-sa, care s-a născut cu durere de dinți, nu îndrăzneau nici să crîcnească în fața lui. Le făcea să se certe, umbla cu bîrfeli, și vîra zîzanii între ele, și pe urmă rîdea cu hohote și se bucura, văzîndu-le cum sînt gata să se ia la bătaie. S-a bucurat mult cînd fiică-sa cea mare, care a îndurat vreo zece ani mizerie cu bărbatu-su, un ofițer, și, în sfîrșit, a rămas văduvă, s-a mutat la el cu cei trei copii, mici și bolnavi, pe care-i avea. Bătrînul nu putea să-i sufere pe copiii ei, dar fiindcă, o dată cu apariția lor a sporit materialul cu care putea face experiențele lui zilnice, s-a arătat foarte mulțumit. Toată liota asta de femei furioase și de copii bolînzi se înghesuiau împreună cu tiranul lor în casa de bîrne din Petersburgskaia-storona, mîncau pe sponci, pentru că bătrînul era zgîrcit și dădea bani cu țîrîita, cu toate că el personal nu se lipsea de rachiu, și dormeau pe apucate, fiindcă bătrînul suferea de insomnie și cerea să-l distreze. Pe scurt, toate ființele astea duceau un trai de mizerie și își blestemau soarta. În vremea aceea a și pus Mlekopitaev ochii pe Pseldonimov. Îl impresionase nasul lui lung și înfățișarea-i smerită. Fiică-sa cea mică, o făptură plăpîndă și nearătoasă, toc-

mai împlinise şaptesprezece ani. Cu toate că fusese dată cîndva la şcoala nemţească, nu s-a ales aproape cu nimic de acolo, decît că abia a învăţat să buchisească. Apoi a crescut scrofuloasă şi slăbănoagă sub ameninţarea cîrjei părintelui ei olog şi beţiv, în sodomul de bîrfeli şi zîzanii din casă. Prietene nu a avut niciodată, aşa cum nu avea nici minte. Voia de mult să se mărite. De faţă cu oamenii era zgîrcită la vorbă ; acasă, lîngă maică-sa şi femeile care mîncau pîinea lui tătîne-su, era tare rea şi arţăgoasă. Îi plăcea, mai ales, să ciupească şi să dea bobîrnace copiilor soră-si, şi să-i pîrască atunci cînd ştergeleau zahărul şi pîinea, din care pricină între ea şi soră-sa mai mare stăruia o ceartă necontenită şi neîmpăcată. Bătrînul i-a oferit-o el singur lui Pseldonimov. Acesta, oricît de rău o ducea, tot a cerut timp ca să se gîndească, şi a stat, cu maică-sa împreună, mult în cumpănă. Vezi însă că logodnica primea de zestre casa, care, cu toate că era de bîrne, cu toate că avea un singur cat şi era cam prăpădită, făcea totuşi ceva parale. Pe deasupra, se mai dădeau şi patru sute de ruble ; cînd era să strîngă el atîta bănet ?! „De ce îmi iau eu om în casă ? striga despotul beţivan. Întîi şi-ntîi pentru că m-am săturat să văd numai muieri. Vreau ca şi Pseldonimov să joace aşa cum i-oi cînta eu, pentru că sînt binefăcătorul lui. În al doilea rînd, de-aia îl iau pentru că nu vreţi voi şi vă e necaz. Ei bine, fac asta ca să vă fac în ciudă. Ce-am zis, aia fac ! Iar tu, Porfirka, s-o baţi cînd ţi-o fi nevastă, că are în ea din născare şapte draci. Am să-ţi dau un retevei ca să-i goneşti pe toţi..."

Pseldonimov tăcea, dar hotărîrea lui fusese luată. El şi cu maică-sa au fost primiţi în casă încă înainte de nuntă, îmbăiaţi, îmbrăcaţi şi încălţaţi, şi li s-au dat şi bani pentru nuntă. Bătrînul îi proteja, poate tocmai pentru că toată familia avea necaz pe ei. Bătrîna Pseldonimova i-a plăcut chiar, aşa că se abţinea să-i facă mizerie. De altfel, pe Pseldonimov l-a pus să joace cazaciocul încă cu o săptămînă înainte de nuntă. „Ei hai, destul ; voiam numai să văd dacă nu-ţi iei nasul la purtare de faţă cu mine", i-a zis la sfîrşitul jocului. Bani de nuntă a dat taman cît să ajungă şi a poftit toate neamurile şi pe toţi cunoscuţii săi. Din partea lui Pseldonimov erau numai colaboratorul *Tăciunelui,* şi Akim Petrovici, ca oaspete de onoare. Pseldonimov ştia foarte bine că logodnica sa nu-l poate suferi şi că ea ar fi vrut tare

mult să se mărite cu ofițerul, și nu cu el. Suporta însă totul, căci așa se înțelesese cu maică-sa. Toată ziua nunții și toată seara, bătrînul a ținut-o numai în înjurături și a băut. Cu prilejul nunții, toată familia s-a înghesuit în odăile din fund, într-o atmosferă infectă. Odăile din față erau rezervate pentru bal și pentru ospăț. În sfîrșit, cînd a adormit bătrînul, beat mort, pe la ceasurile unsprezece, mama miresei, foarte supărată în ziua asta pe mama lui Pseldonimov, s-a decis să-și schimbe mînia în bunăvoință și să vină la bal și la masă. Apariția lui Ivan Ilici a dat totul peste cap. Mlekopitaeva s-a fîstîcit și i-a luat la ocări pentru că n-a prevenit-o că a fost invitat și un general în persoană. Au căutat ei s-o încredințeze că a venit nepoftit, dar ea era așa de proastă, încît nu voia să creadă. Se cerea să se servească șampanie. Mama lui Pseldonimov mai avea o singură rublă. Pseldonimov — nici un ban. Trebuiră să se închine scorpiei aceleia de Mlekopitaeva și să-i ceară bani pentru o sticlă, apoi pentru alta. Ca s-o convingă, i-au înfățișat viitorul relațiilor lui din serviciu, cariera ce-l aștepta. Pînă la urmă, a dat din banii ei, dar l-a făcut pe Pseldonimov să bea astfel un pahar de „fiere și oțet", că, repezindu-se în mai multe rînduri în odăița unde era pregătit patul nupțial, se prindea cu mîinile de păr și se arunca cu capul în așternutul destinat unor desfătări paradisiace, tremurînd tot de furie neputincioasă. Da, Ivan Ilici nu știa ce au costat cele două sticle de șampanie „Jackson" băute de el în seara asta. Mare a fost groaza lui Pseldonimov, mîhnirea și chiar desperarea, cînd chestia cu Ivan Ilici s-a sfîrșit într-un chip atît de neașteptat! Altă bătaie de cap; îl așteptau poate, pe toată noaptea, țipetele și lacrimile capricioasei mirese, și reproșurile neamurilor ei neroade. Și așa îl durea capul, și așa ceața și bezna îi perdeluiau ochii. Acum, poftim că Ivan Ilici avea nevoie de ajutor; trebuia să-i caute la ceasurile trei dimineața un doctor sau o caleașcă ca să-l ducă acasă; neapărat o caleașcă, pentru că, în starea în care se afla și dat fiind cine era, nu putea fi dus cu o birjă. Dar de unde să ia bani pentru caleașcă? Mlekopitaeva, furioasă că generalul nu i-a adresat nici măcar două vorbe și nici nu s-a uitat la ea în timpul mesei, declară că n-are nici un ban. Poate că într-adevăr nici nu avea. De unde să ia? Ce să facă? Da, avea de ce să se apuce de păr!

Între timp, Ivan Ilici fu transportat pînă una alta pe canapeaua de piele din sufragerie. Cît s-au strîns mesele, Pseldonimov s-a zbătut să facă rost de bani, a încercat chiar să se împrumute de la slugi, dar n-a găsit la nimeni. A îndrăznit să-l deranjeze pe Akim Petrovici, care rămăsese mai mult decît alţii. Dar acesta, deşi era un om bun la suflet, auzind de bani, se arătă atît de nedumerit şi chiar atît de speriat, încît a lăsat să-i scape nişte vorbe urîte cu totul neaşteptate.

— Altă dată cu toată plăcerea, bolborosi, dar acum... zău, te rog să mă ierţi...

Şi, luîndu-şi căciula, s-a grăbit să iasă. Singur tînărul acela de treabă, care vorbise despre cartea de vise, s-a dovedit a fi bun de ceva, dar şi acesta nelalocul său. Rămăsese şi el mai mult decît alţii, punînd la inimă nenorocirile lui Pseldonimov. Pînă la urmă, Pseldonimov, maică-sa şi tînărul acesta ţinură sfat şi hotărîră să nu trimită după doctor, ci mai bine să trimită după o caleaşcă şi să-l ducă pe bolnav acasă, iar pînă la venirea caleştii să încerce unele remedii casnice, ca, de pildă, să-i ude tîmplele şi capul cu apă rece, să-i pună gheaţă la ceafă şi altele. Treaba asta s-a apucat s-o facă mama lui Pseldonimov. Tînărul a fugit să caute o caleaşcă. Cum la ora asta în cartier nu mai găseai nici măcar o birjă, s-a dus undeva departe la un han şi i-a trezit pe birjari. Au început să se tocmească ; birjarii ziceau că, la ora asta, şi cinci ruble e puţin pentru o caleaşcă. Se învoiră totuşi cu trei ruble. Dar atunci cînd tînărul sosi cu caleaşca, pe la ceasurile patru, Pseldonimovii îşi schimbaseră de mult hotărîrea. Ivan Ilici, care încă nu-şi venise în fire, era atît de bolnav, atîta gemea şi se zvîrcolea, că în starea în care se afla era cu neputinţă şi chiar primejdios să fie transportat acasă. „Ce-o să mai iasă şi din asta?" îşi zise, cu totul descumpănit, Pseldonimov. Ce era de făcut ? Acum se punea altă problemă. Dacă îl opreau pe bolnav aici, unde să-l ducă şi unde să-l culce ? În toată casa erau numai două paturi : unul foarte mare, dublu, în care dormeau bătrînul Mlekopitaev şi consoarta lui, şi altul nou, din imitaţie de nuc, tot dublu, destinat tinerilor căsătoriţi. Toţi ceilalţi locatari, sau mai bine zis toate celelalte locatare ale casei dormeau pe jos, claie peste grămadă, pe nişte saltele de puf, făcute în parte ferfeniţă şi stîlcite, cu totul ponosite, care şi ele abia le ajungeau. Unde să-l pună pe bolnav ? O saltea

de puf poate s-ar mai fi găsit, dar unde și pe ce s-o pună? Puteau s-o pună în salon, deoarece camera aceasta era cea mai depărtată de bîrlogul familiei și avea intrare separată. Dar pe ce s-o pună? Pe scaune? Se știe că pe scaune li se așterne numai liceenilor cînd vin acasă în noaptea de sîmbătă spre duminică, or pentru o persoană ca Ivan Ilici asta ar fi însemnat o mare lipsă de respect. Ce-ar zice el a doua zi, văzîndu-se culcat pe scaune? Pseldonimov nici nu voia să audă de una ca asta. Nu rămînea decît să-l ducă în patul nupțial. Patul acesta, așa cum am mai spus, se afla într-o mică odăiță, chiar lîngă sufragerie. Avea pe el o saltea mare, nou-nouță, rufăria de pat curată, patru perne de percal roz, în fețe de muselină cu volane. Plapuma era de atlaz, de culoare roz, cusută cu model. Dintr-un inel de aur aflat deasupra atîrnau perdelițe de muselină. Pe scurt, totul era așa cum se cuvine și oaspeții, care poposiră aproape cu toții în dormitor, îi lăudaseră aranjamentul. Mireasa, cu toate că nu-l putea suferi pe Pseldonimov, a venit pe aici de cîteva ori în cursul serii, mai ales pe furiș, ca să se uite. Care i-a fost indignarea și mînia cînd a aflat că în patul ei nupțial vor să-l pună pe bolnavul care suferea, pare-se, de pîntecăraie. Mămițica miresei a încercat să-i țină partea, drăcuind și făgăduind să se plîngă a doua zi lui bărbatu-su, dar Pseldonimov s-a arătat tare și și-a impus hotărîrea: Ivan Ilici fu transportat în dormitor, iar tinerilor căsătoriți li se așternu pe scaune, în salon. Mireasa scîncea, gata să sară la oricine, dar nu cuteză să nu se supună: cunoștea foarte bine cîrja lui tătîne-su și știa că a doua zi el avea să-i ceară neapărat o anumită socoteală amănunțită. Ca s-o mai liniștească, se aduseră în salon plapuma roz și pernele cu fețe de muselină. Chiar atunci a venit și tînărul cu caleașca; aflînd că nu mai e nevoie de caleașcă s-a speriat grozav. Trebuia să plătească și el n-avusese un gologan de cînd se știa. Pseldonimov se declară falit. Încercară să-l înduplece pe birjar, dar acesta făcu gălăgie, și chiar începu să bată în obloane. N-aș putea spune amănunțit cu ce s-a sfîrșit tărășenia asta. Se pare că tînărul a plecat ca ostatec cu caleașca în cartierul Peski, în strada Rojdestvenskaia, unde avea de gînd să-l trezească pe un student care înnoptase la niște cunoscuți de-ai săi și să încerce să ia bani de la el, dacă o avea. Se făcuse ceasul cinci cînd tinerii căsătoriți fură lăsați singuri și încuiați în

salon. La căpătîiul bolnavului a rămas pentru toată noaptea mama lui Pseldonimov. S-a aciuat pe jos, pe un covoraș, și s-a învelit cu șuba, dar de dormit nu putea să doarmă, pentru că trebuia să se scoale din clipă în clipă : Ivan Ilici avea un cumplit deranjament de stomac. Pseldonimova, care era o femeie curajoasă și generoasă, l-a dezbrăcat ea singură, a scos toate hainele de pe el, îl îngrijea ca pe propriul ei fiu și toată noaptea a tot scos afară, prin coridor, vasul de trebuință, aducîndu-l pe urmă înapoi. Și totuși nenorocirile acestei nopți erau departe de a se fi sfîrșit.

Nu trecură bine zece minute după ce tinerii căsătoriți fură încuiați și lăsați singuri în salon, cînd deodată se auzi un țipăt sfîșietor, departe de a fi un țipăt de bucurie, pentru că era de-a binelea lugubru. Țipătul, repetat, fu urmat de un zgomot, de trosnete ca și cînd ar fi căzut niște scaune, și într-o clipită, în odaia încă cufundată în întuneric, dădu buzna gloata întreagă de femei, mai mult dezbrăcate, țipînd de spaimă. Femeile acestea erau : mama tinerei căsătorite, sora ei mai mare, care își lăsase singuri în tot acest răstimp copiii bolnavi și cele trei mătuși ; venise șontîc-șontîc chiar și cea cu coasta ruptă. Era de față pînă și bucătăreasa, pînă și nemțoaica aceea care spunea povești și de sub care fusese smulsă cu de-a sila, pentru tinerii căsătoriți, propria ei saltea de puf, cea mai bună din casă, singura ei avere. Toate femeile astea respectabile și agere se furișaseră de vreun sfert de ceas din bucătărie, pe coridor, în vîrful picioarelor, și trăgeau cu urechea din antret, roase de cea mai inexplicabilă curiozitate. Între timp, cineva aprinse la repezeală o lumînare și tuturor li se înfățișă o priveliște neașteptată. Scaunele, care nu putuseră suporta dubla greutate și care susțineau salteaua largă numai din margini, se deplasaseră și salteaua căzuse între ele pe jos. Mireasa se smiorcăia, furioasă, cumplit de revoltată. Pseldonimov, cu moralul zdrobit, stătea ca un criminal prins în flagrant delict. Nici măcar nu încerca să se apere. Din toate părțile se auzeau exclamații și țipete scurte. Auzind zgomot, a venit fuga și mama lui Pseldonimov, dar de data aceasta mămica miresei s-a dovedit a fi mai tare. Mai întîi l-a acoperit pe Pseldonimov de reproșuri ciudate și în cea mai mare parte nedrepte, de felul acesta : „Ce

bărbat mai eşti tu, măi omule, după asta ? După aşa ruşine, măi omule, nu mai eşti bun de nimic !" etc., iar la urmă, apucîndu-şi fiica de mînă, o luă de lîngă bărbatu-su şi o duse la ea, luînd asupră-şi răspunderea de a da a doua zi socoteală aprigului părinte. După ea plecară toate celelalte femei, dînd din cap şi minunîndu-se. Cu Pseldonimov rămase numai maică-sa, încercînd să-l consoleze. Dar el o alungă îndată de lîngă dînsul.

Nu-i ardea lui de consolări. Se tîrî pînă la canapea şi se aşeză, cufundat în gînduri negre, aşa cum era, desculţ şi numai în cămaşă şi indispensabili. Gîndurile i se învălmăşeau în cap. În răstimpuri, cuprindea cu privirea, parcă maşinal, odaia aceasta unde nu demult încă se zbenguiau dansatorii şi unde mai plutea în aer fum de ţigară. Pe podeaua murdară ca vai de lume se mai lăfăiau mucuri de ţigări şi hîrtii de învelit bomboane. Ruinele patului nupţial şi scaunele răsturnate stăteau mărturie a deşertăciunii celor mai frumoase şi mai întemeiate speranţe şi vise pămînteşti. Stătu aşa aproape un ceas. Prin cap i se perindau gînduri grele, ca bunăoară ce-l aşteaptă acum la serviciu. Îşi dădu seama, chinuit de suferinţă, că trebuie să-şi schimbe neapărat slujba, că după toate cele ce s-au întîmplat în seara asta nu mai poate rămîne la vechea slujbă. Se gîndea şi la Mlekopitaev, care chiar a doua zi, cu siguranţă, îl va pune iarăşi să joace cazaciocul, ca să-i încerce supunerea. Îşi dădu seama de asemenea, că deşi Mlekopitaev a dat cincizeci de ruble pentru ziua nunţii, care s-au cheltuit pînă la cel din urmă ban, nici nu s-a gîndit să-i dea cele patru sute de ruble de zestre, nici vorbă de aşa ceva. Şi apoi nici în ce priveşte casa nu se făcuseră actele de trebuinţă. Se mai gîndea şi la nevastă-sa, care l-a părăsit în cel mai critic moment din viaţa lui, şi la ofiţerul acela înalt care s-a lăsat într-un genunchi dinaintea neveste-si. Băgase de seamă asta. Se gîndea la cei şapte draci care zăceau în soţia lui, aşa cum dăduse mărturie însuşi părintele ei, şi la reteveiul pregătit pentru alungarea lor... Desigur, se simţea în puteri să îndure multe, dar soarta îi jucase pînă la urmă asemenea renghiuri, încît, în definitiv, putea să se şi îndoiască de puterile sale.

Aşa se tînguia Pseldonimov. Între timp, mucul de lumînare începuse să se stingă. Lumina lui pîlpîia, căzînd drept pe profilul lui Pseldonimov, i-l întipărea în proporţii mărite pe

perete, cu gîtul lung, cu nasul coroiat și cu două smocuri de păr atîrnîndu-i pe frunte și la ceafă. În sfîrșit, simțind aerul proaspăt al dimineții, se ridică, cu sufletul rebegit și amorțit, se tîrî pînă la salteaua ce zăcea între scaune și, fără-a îndrepta nimic, fără a stinge mucul de lumînare, fără măcar a-și pune o pernă sub cap, se strecură de-a buș ilea în așternut și se cufundă într-un somn greu, ca de plumb, așa cum de bună seamă e somnul celor osîndiți să fie a doua zi biciuiți.

Pe de altă parte, ce oare s-ar fi putut asemui și cu cumplita noapte pe care a petrecut-o Ivan Ilici Pralinski în patul nupțial al nefericitului Pseldonimov ! O vreme, durerea de cap, greața și celelalte accese foarte neplăcute nu l-au slăbit nici o clipă. Erau niște chinuri infernale. Conștiința, cu toate că abia mai pîlpîia în capul lui, strălumina asemenea hăuri de groază, asemenea tablouri sumbre și abjecte, încît ar fi fost mai bine nici să nu-și fi venit în fire. De altfel, în capul lui toate se învălmășeau încă. O recunoștea, bunăoară, pe mama lui Pseldonimov, auzea îndemnurile ei de felul acestuia : „Rabdă, drăguțule, rabdă, taică ; cu răbdarea treci marea", o recunoștea, dar nu-și putea da logic seama de prezența ei în preajma lui. Avea vedenii oribile : cel mai des se înfățișa Semion Ivanîci, dar cînd se uita mai bine, vedea că nu era Semion Ivanîci, ci nasul lui Pseldonimov. Îi zărea pe pictorul cu apucături prea slobode și pe ofițer, și pe bătrîna aceea legată la falcă. Cel mai mult îi atrăgea atenția inelul de aur de deasupra capului, prin care erau petrecute perdelușele. Îl deslușea limpede în lumina firavă a mucului de lumînare ce lumina odaia și se tot întreba la ce-o fi slujind inelul acesta, de ce se află aici, ce vrea să însemne. A și întrebat-o în cîteva rînduri pe bătrînă, dar spunea, se vede treaba, altceva decît ar fi vrut să spună, și apoi se pare că nici ea nu-l înțelegea oricît se căznea el s-o lămurească. În sfîrșit, la revărsatul zorilor, accesele au contenit și Ivan Ilici a adormit bușteau, cufundat într-un somn fără vise. A dormit vreun ceas, iar cînd s-a trezit, era perfect conștient, simțind o insuportabilă durere de cap și un gust oribil în gură, pe limba care i se făcuse ca de pîslă. Se ridică în coate, aruncă o privire în jur și rămase pe gînduri. Lumina spălăcită a dimineții, răzbind într-o fîșie îngustă prin crăpătura obloanelor, tremura

pe perete. Era aproape de ceasurile șapte dimineața. Dar cînd Ivan Ilici își dădu seama și își aminti de tot ce i s-a întîmplat de cu seară, cînd își aduse aminte de toate peripețiile sale de la cină, de actul de eroism ratat, de cuvîntarea care a rostit-o la masă ; cînd i se înfățișă dintr-o dată, îngrozitor de limpede, tot ce-ar fi putut să iasă acum din asta, tot ce o să se spună și o să se creadă acum despre el, cînd își făcu ochii roată și văzu, în sfîrșit, în ce hal fără hal adusese el pașnicul pat nupțial al subalternului său, o, atunci simți în inimă o rușine așa de cumplită și niște chinuri așa de atroce, încît scoase un țipăt, își acoperi fața cu mîinile și se trînti disperat cu capu-n pernă. În clipa următoare sări din pat, văzu alături, pe un scaun, hainele sale, frumos aranjate și gata curățate, le apucă și începu să se îmbrace zorit, uitîndu-se mereu în dreapta și în stînga, cuprins, cine știe de ce, de o spaimă teribilă. Tot aici, pe alt scaun, se aflau blana lui, și căciula, și mănușile galbene în căciulă. Vru s-o șteargă pe furiș, dar deodată se deschise ușa și intră bătrîna Pseldonimova, cu un lighean de lut și cu un ulcior în mînă. Pe umăr îi atîrna un ștergar. Puse jos ulciorul și-i spuse fără vorbă multă că trebuie neapărat să se spele.

— Vai, taică, spală-te ; nu se poate să stai nespălat...

În clipa aceea, Ivan Ilici își dădu seama că dacă pe lumea asta există măcar o ființă de care el ar putea acum să nu se rușineze și să nu se teamă, e tocmai bătrîna asta. Se spălă așadar. Mai tîrziu, multă vreme încă, în clipele grele ale vieții lui, și-a adus aminte, printre celelalte mustrări de conștiință, și de toată atmosfera trezirii sale de atunci, și de ligheanul acela de lut, dimpreună cu ulciorul de faianță umplut cu apă rece în care mai pluteau bulgări de gheață, și de săpunul acela oval, învelit într-o hîrtiuță roz, cu niște litere imprimate pe el, de vreo cincisprezece copeici, cumpărat, se vede treaba, pentru tinerii căsătoriți, dar pe care l-a început Ivan Ilici ; și de bătrîna cu ștergarul cu brîie petrecut peste umărul stîng. Apa rece îl învioră. Se șterse și, fără să spună o vorbă, fără măcar a-i mulțumi acestei surori de caritate, luă căciula, își aruncă pe umeri blana pe care i-o întinsese Pseldonimova și, trecînd prin coridor și prin bucătărie, unde mieuna deja pisica și unde bucătăreasa, ridicîndu-se în coate în așternutul ei de pe jos, se uită cu o lacomă curiozitate în urma lui, ieși zorit în curte și în stradă, și se repezi la primul birjar care trecea

pe acolo. Era o dimineață geroasă și o pîclă gălbuie mai învăluia casele și toate lucrurile. Ivan Ilici își ridică gulerul. Credea că toți se uită la el, că toți îl recunosc și știu cine e...

Opt zile n-a ieșit din casă și nu s-a dus la serviciu. Era bolnav, cumplit de bolnav, dar mai mult moral decît fizic. În aceste opt zile, a îndurat niște chinuri de iad și de bună seamă că ele aveau să-i fie puse la socoteală pe lumea cealaltă. Erau momente cînd se gîndea să se călugărească. Da, da. Atunci închipuirea lui o lua razna de-a binelea. I se înfățișa o cîntare înceată, subpămînteană, o raclă deschisă, traiul într-o chilie retrasă, vedea păduri și sihăstrii; dar, dezmeticindu-se, recunoștea aproape îndată că toate astea sînt niște aiureli și exagerări îngrozitoare și se rușina de aiurelile astea. Apoi urmau crize morale care priveau *son existence manquée*. Pe urmă, rușinea izbucnea din nou în sufletul lui și punea dintr-o dată stăpînire pe dînsul, pîrjolind și mistuind totul. Se cutremura și își închipuia cîte și mai cîte. Ce au să zică despre el, ce au să creadă, cum o să intre el în birou, ce șușoteli au să-l urmărească un an întreg, zece ani, toată viața. Întîmplarea lui va rămîne în posteritate. Cîteodată, se pierdea atît cu firea, încît era gata să se ducă imediat la Semion Ivanovici și să-i ceară iertare, solicitîndu-i totodată prietenia... Nici măcar nu căuta să-și dea dreptate și se învinovățea definitiv: nu-și găsea nici o justificare și-i era rușine să se justifice.

Se gîndea, de asemenea, să-și dea demisia și să se dedice, în singurătate, fericirii omenirii. În orice caz, trebuia neapărat să-și schimbe toate cunoștințele, ba chiar așa fel, încît să stîrpească orice amintire despre persoana sa. Pe urmă, își zicea că și astea sînt aiureli și că lucrurile mai pot fi încă îndreptate dacă se va arăta deosebit de sever cu subalternii. Atunci începea să spere și să prindă curaj. În sfîrșit, după opt zile de îndoieli și de chinuri, simți că nu mai poate suporta incertitudinea și *un beau matin* * se hotărî să se ducă la serviciu.

* Într-o bună dimineață. (Fr.)

Mai înainte, cînd ședea acasă, apăsat de gînduri, și-a închipuit de o mie de ori cum își va face intrarea în birou. Se convingea, îngrozit, că va auzi negreșit în urma sa șușoteli echivoce, că va vedea chipuri avînd întipărite pe ele o expresie echivocă, că va stîrni zîmbete răutăcioase. Care îi fu însă mirarea cînd, în fapt, nu se întîmplă nimic din toate astea. Fu primit cu tot respectul; oamenii îl salutau; toți erau gravi; toți erau ocupați. Bucuria îi umplu inima cînd se văzu în cabinetul său.

Se apucă imediat și cît se poate de serios de lucru, ascultă cîteva rapoarte și lămuriri, puse mai multe rezoluții. Simțea că niciodată încă n-a judecat și n-a luat hotărîri într-un chip atît de inteligent și cu atîta pricepere ca în dimineața asta. Vedea că toți sînt mulțumiți de el, că îi dau cinstirea cuvenită, că îi arată tot respectul. Nici cea mai bănuitoare fire n-ar fi putut să bage de seamă nimic suspect. Lucrurile stăteau cum nu se poate mai bine.

În sfîrșit, își făcu apariția Akim Petrovici, cu niște hîrtii. La vederea lui, ceva parcă îl înțepă pe Ivan Ilici drept în inimă, dar numai pentru o clipă. Se ocupă de Akim Petrovici, îi vorbi cu un aer important, îi arătă cum trebuie să procedeze și-i dădu lămuririle cuvenite. Observă numai că parcă evită să se uite prea mult la Akim Petrovici, ori mai bine zis că Akim Petrovici se teme să se uite la el. Dar iată că Akim Petrovici a terminat și s-a apucat să strîngă hîrtiile.

— Mai e și, începu el pe un ton cît se poate de sec, cererea funcționarului Pseldonimov de transferare la alt departament... Excelența-sa Semion Ivanovici Șipulenko i-a promis un post. Se solicită asentimentul dumneavoastră, excelență.

— A, va să zică se transferă? zise Ivan Ilici și simți că i se ia o mare piatră de pe inimă. Se uită la Akim Petrovici și în clipa aceea privirile lor se întîlniră.

— Mă rog, din partea mea... eu sînt gata, răspunse Ivan Ilici.

Akim Petrovici voia, pare-se, s-o șteargă cît mai repede. Dar Ivan Ilici se hotărî deodată, într-un elan de noblețe, să spună pînă la capăt ce avea de spus. Se pare că iarăși era inspirat.

— Transmite-i, începu el, ațintindu-și privirea limpede și pătrunsă de o adîncă semnificație asupra lui Akim Petrovici, transmite-i lui Pseldonimov că eu nu-i doresc răul; da, nu

i-l doresc !... Că, dimpotrivă, sînt gata chiar să uit ceea ce a fost, să uit totul, totul...

Deodată însă, Ivan Ilici își înghiți vorba, urmărind, uluit, comportarea ciudată a lui Akim Petrovici, care, deși îl știa un om cu scaun la cap, s-a dovedit a fi, cine știe de ce, un mare prost. În loc să asculte pînă la capăt, s-a înroșit la culme, a început să facă de zor temeneli și chiar într-un chip necuviincios, niște plecăciuni scurte, trăgîndu-se în același timp îndărăt spre ușă. Pe chipul lui se citea dorința de a intra în pămînt, ori, mai bine zis, de a se vedea mai repede la masa lui. Rămas singur, Ivan Ilici se ridică, buimăcit, de pe scaun. Se uită în oglindă, dar parcă era un altul.

— Nu, severitate, severitate și numai severitate ! șopti, aproape inconștient, și deodată se înroși tot. Simți deodată o asemenea rușine și pe suflet o greutate așa de mare cum nu i se mai întîmplase nici în cele mai insuportabile momente din răstimpul celor opt zile de boală. „N-am reușit !" își zise și se lăsă neputincios pe scaun.

ÎNSEMNĂRI DE IARNĂ DESPRE IMPRESII DE VARĂ

CAPITOLUL I

În loc de introducere

Sînt cîteva luni de cînd voi, prietenii, îmi cereți să vă descriu cît mai repede impresiile mele din străinătate [1], fără să bănuiți că rugămintea voastră mă pune pur și simplu în încurcătură. Ce-aș putea să vă scriu ? Ce-aș putea să vă povestesc nou, necunoscut încă, nepovestit încă ? Cine dintre noi toți, rușii (adică cei care citesc măcar revistele) nu cunoaște Europa de două ori mai bine decît Rusia ? Am scris aici de două ori din politețe, în realitate însă o cunoaște, probabil, de zece ori mai bine. În afară de asta, în afară de aceste considerații generale, voi știți, desigur, că eu n-am nimic aparte de povestit și cu atît mai puțin de notat, într-o ordine oarecare, întrucît eu însumi n-am văzut nimic într-o anumită ordine, iar ce-am văzut n-am reușit să deslușesc cum trebuie. Am fost la Berlin, Dresda, Wiesbaden, Baden-Baden, Köln, Paris, Londra, Lucerna, Geneva, Genova, Florența, Milano, Viena și în alte orașe de cîte două ori, și pe toate le-am parcurs exact în două luni și jumătate ! Ce poți oare să vezi cum trebuie dacă străbați atîtea în două luni și jumătate ? Vă amintiți că mi-am alcătuit itinerarul din timp, încă la Petersburg. În străinătate nu mai fusesem niciodată ; ardeam de dorință să mă duc într-acolo aproape din fragedă copilărie, încă de pe-atunci cînd, în serile lungi de iarnă, neștiind să citesc, ascultam, cu gura căscată și încremenit de uimire și de groază, cum părinții mei citeau, înainte de culcare, ro-

mănele lui Radcliffe [2], care mă făceau să aiurez apoi în somn, scuturat de friguri. În sfîrșit, am reușit să plec peste graniță la vîrsta de patruzeci de ani și, bineînțeles, doream nu numai să văd cît mai multe, dar chiar să văd totul, neapărat totul, în ciuda timpului scurt. Afară de asta, nu eram absolut în stare să aleg cu calm locurile pe care voiam să le vizitez. Dumnezeule, cîte am așteptat de la această călătorie! „Chiar dacă n-o să văd bine cu de-amănuntul, — îmi ziceam eu — în schimb o să văd tot, o să vizitez toate locurile și, din ce-o să văd, o să se închege un tot întreg, un tablou general. Întreaga «țară a sfintelor minuni» [3] o să mi se înfățișeze dintr-o dată, de la mare înălțime, asemenea pămîntului făgăduinței văzut în perspectivă de pe un munte. Într-un cuvînt, o să capăt o impresie nouă, minunată, puternică. Ce regret cel mai mult acum, cînd stau acasă și-mi amintesc de călătoriile mele de astă-vară? Nu faptul că n-am reușit să văd nimic în amănunt, ci că am fost aproape pretutindeni, dar la Roma, de pildă, n-am putut să mă duc. Iar la Roma, am scăpat poate prilejul să-l văd pe papă..." Într-un cuvînt, m-a apucat un dor nepotolit de a vedea ceva nou, de a schimba locurile, de a culege impresii generale, sintetice, panoramice, de perspectivă. La ce vă mai puteți aștepta de la mine după astfel de mărturisiri? Ce-aș putea să vă povestesc? Ce-aș putea să zugrăvesc? O panoramă, o perspectivă? Ceva văzut de la înălțime? Dar probabil că voi cei dintîi o să-mi spuneți că am luat-o prea de sus. În afară de aceasta, mă socotesc un om scrupulos și n-aș vrea cîtuși de puțin să mint nici chiar în calitate de călător. Dacă voi începe să vă zugrăvesc și să vă descriu o singură panoramă, măcar atunci neapărat am să mint și asta nu pentru că sînt un călător, ci pentru că în împrejurările în care mă aflu este cu neputință să nu mint. Judecați și voi: Berlinul, de pildă, mi-a produs cea mai acră impresie. Am stat acolo doar douăzeci și patru de ore. Și acuma îmi dau seama că sînt nedrept cu Berlinul, că nu pot să susțin categoric că ar produce o impresie acră. O impresie dulce-acră măcar și nu pur și simplu acră. De unde a pornit această nefastă greșeală a mea? De bună seamă, de acolo că eu, om bolnav, suferind de ficat, am gonit două zile și două nopți în tren, prin ploaie și ceață, pînă la Berlin și, sosind în el, nedormit, palid, frînt de oboseală, am observat deodată, de la prima privire, că Berlinul seamănă nemaipomenit cu

Petersburgul. Aceleași străzi drepte, aceleași mirosuri, aceleași... (de altfel, n-am să le înșir pe toate cîte-s aceleași !). „Dumnezeule, mă gîndeam în sinea mea, a meritat oare să mă chinuiesc două zile și două nopți în tren ca să văd ce vedeam acolo de unde am plecat ?" Pînă și teii nu mi-au plăcut [4]; și doar pentru păstrarea lor orice berlinez va sacrifica tot ce are mai scump, poate chiar și constituția lui ; și ce este oare mai scump pentru un berlinez decît constituția lui ? [5] În afară de aceasta, berlinezii înșiși, toți pînă la unul, mă priveau atît de chiorîș, încît eu, fără să privesc nici chiar frescele lui Kaulbach [6] (ce grozăvie !), am șters-o cît mai repede la Dresda, ducînd în suflet convingerea profundă că trebuie să te obișnuiești în mod deosebit cu nemții și că dacă nu ești obișnuit, e foarte greu să-i suporți în mase compacte. Iar la Dresda am greșit chiar și față de nemțoaice ; de îndată ce-am ieșit în stradă, mi s-a năzărit că nu există nimic mai dezgustător decît tipul de femeie din Dresda și că însuși cîntărețul iubirii, Vsevolod Krestovski [7] — cel mai convins și cel mai vesel dintre poeții ruși — s-ar fi pierdut aici cu totul și poate chiar s-ar fi îndoit și de vocația lui. Eu, bineînțeles, mi-am dat seama, în aceeași clipă, că vorbesc prostii și că el nu s-ar putea îndoi în nici o împrejurare de vocația lui. Peste două ore, mi-am explicat totul : întorcîndu-mă în camera mea de la hotel și scoțînd limba în fața oglinzii, m-am convins că părerea mea despre doamnele din Dresda seamănă a cea mai neagră calomnie. Limba mea era galbenă, încărcată...

„Oare într-adevăr omul, acest rege al naturii, depinde în asemenea măsură de propriul său ficat ? mă gîndeam eu. Ce umilință !" Cu aceste gînduri atît de liniștitoare am pornit la Köln. Recunosc, mă așteptam la mai mult de la catedrală ; i-am desenat contururile cu veneratie încă în tinerețe, pe cînd urmam arhitectura [8]. La înapoiere, trecînd prin Köln, adică peste o lună, cînd reveneam de la Paris, am văzut catedrala pentru a doua oară și am vrut „să-i cer iertare în genunchi", pentru că n-am înțeles întîia dată întreaga ei frumusețe, la fel ca și Karamzin, care a îngenuncheat, tot pentru iertăciune, în fața cascadei de pe Rin [9]. Cu toate acestea, prima oară, catedrala nu mi-a plăcut de loc : am avut impresia că este numai dantelă, dantelă și iar dantelă — un articol de galanterie, în genul unui *presse-papier* pe o masă de scris, înalt de vreo 70 de stînjeni. „Are puțină măreție" — am ho-

tărît eu, la fel cum în timpurile vechi bunicii noştri hotărîseră despre Puşkin : „Prea uşor scrie, pasămite. Nu prea are idei înalte." Bănuiesc însă că această primă impresie a mea a fost determinată de două cauze, prima fiind apa de colonie. Jean-Maria Farina se află chiar aici, lîngă catedrală, şi în orice hotel v-aţi opri, în orice dispoziţie aţi fi, oricît aţi căuta să vă ascundeţi de duşmanii voştri şi de Jean-Maria Farina mai ales, clienţii lui or să vă găsească neapărat şi de îndată or să vă someze : „Apă de colonie *ou la vie* *" Ori una, ori alta. De altă alegere nici nu poate fi vorba. Nu pot susţine cu toată siguranţa că ei strigă tocmai vorbele astea : „Apă de colonie *ou la vie !*", dar cine să-i ştie, poate că strigă şi aşa Mi-aduc aminte că atunci aşa mi se părea mereu şi auzeam mereu ceva. A doua cauză care m-a înfuriat şi m-a făcut să fiu nedrept, a fost noul pod din Köln. Podul, bineînţeles, este admirabil şi oraşul se mîndreşte pe bună dreptate cu el. Dar mie mi s-a părut că totuşi prea se mîndreşte. Bineînţeles, că imediat m-am supărat de asta. Pe deasupra, încasatorul de la intrarea pe acest pod minunat nu trebuia de loc să-mi ia vama lui înţeleaptă cu aerul de a-mi lua o amendă pentru nu ştiu ce greşeală pe care aş fi săvîrşit-o. Nu ştiu, dar mi s-a părut că neamţul face pe grozavul. „Probabil că şi-a dat seama că sînt străin, şi anume rus", mi-am zis eu. Cel puţin ochii lui parcă spuneau : „Vezi podul nostru, sărmane rus, ei, să ştii că eşti ca un vierme în faţa podului nostru şi în faţa oricărui neamţ, pentru că tu n-ai un pod ca ăsta". Cred că sînteţi de acord că asta este jignitor. Bineînţeles că neamţul n-a spus de loc toate acestea, şi poate chiar nici nu i-au trecut prin minte, dar asta nu are nici o importanţă : atunci eram atît de convins că el tocmai asta vrea să spună, încît m-am înfuriat de-a binelea. „Dracu să te ia, mi-am spus eu, şi noi am inventat samovarul... şi noi avem reviste... şi la noi se fac efecte ofiţereşti... şi la noi..." Într-un cuvînt, m-am înfuriat şi, cumpărînd o sticlă de colonie (de care nu am putut să scap nici într-un fel), am plecat de îndată la Paris, nădăjduind că francezii vor fi mult mai amabili şi mai amuzanţi. Acum judecaţi şi voi : dacă m-aş fi învins pe mine însumi, dacă aş fi stat la Berlin nu o zi, ci o săptămînă, la Dresda tot atîta, la

* Sau viaţa. (Fr.)

Köln, măcar trei zile, sau măcar două, și aș fi privit a doua sau a treia oară aceleași lucruri cu alți ochi, mi-aș fi făcut, probabil, o părere mult mai bună despre ele. Chiar și o rază de soare, o simplă rază de soare, însemna foarte mult aici: dac-ar fi străluc it deasupra catedralei așa cum a străluc it cînd am venit pentru a doua oară în orașul Köln, clădirea mi-ar fi apărut probabil în adevărata ei lumină, și nu așa ca în dimineața aceea mohorîtă și chiar puțin ploioasă, care a fost în stare să trezească în mine numai o izbucnire de patriotism jignit. Deși din asta, de altfel, nu reiese de loc că patriotismul se naște numai cînd e timp urît. Așadar, vedeți, dragii mei: în două luni și jumătate nu poți să vezi cum trebuie totul, și eu nu pot să vă ofer cele mai exacte informații. Sînt nevoit să spun uneori neadevăruri, și de aceea...

Dar văd că mă opriți aici. Îmi spuneți că de data asta nu aveți nevoie de informații exacte, că la nevoie le puteți găsi în ghidul Reichardt [10] și că, dimpotrivă, nu ar fi de loc rău dacă fiecare călător ar urmări nu atît exactitatea absolută (pe care, aproape întotdeauna, nu este în stare s-o obțină), cît sinceritatea; dacă nu s-ar teme să nu-și ascundă uneori o impresie sau o peripeție personală, chiar dacă aceasta nu i-ar aduce o glorie mare și dacă nu s-ar informa la somități pentru a-și verifica concluziile. Într-un cuvînt, că aveți nevoie numai de propriile, dar sincerele mele observații.

— A! exclam eu. Așadar, aveți nevoie de o simplă pălăvrăgeală, de schițe ușoare, de impresii personale prinse din zbor. Sînt de acord cu asta și o să-mi consult numaidecît carnetul de însemnări. Voi căuta să fiu cît pot de sincer. Vă rog să nu uitați însă că foarte multe din ceea ce am să vă scriu acum vor avea poate greșeli. Bineînțeles, nu toate vor avea greșeli. Este imposibil să greșești, de pildă, cînd spui că la Paris există Notre Dame și Bal Mabille. Mai ales ultimul fapt a fost atestat atît de mult de toți rușii care au scris despre Paris, încît aproape nu te mai poți îndoi. În această privință poate că n-am să greșesc nici eu. De altfel, nu pot să garantez, în adevăratul înțeles al cuvîntului, nici pentru asta. Se spune doar că să fii la Roma și să nu vezi catedrala Sfîntului Petru este cu neputință. Atunci, judecați și voi: am fost la Londra, dar n-am văzut catedrala Sfîntului Paul. Zău n-am văzut-o! N-am văzut catedrala Sfîntului Paul! Există, bineînțeles, o deosebire între Petru și Pavel, totuși este puțin

cam rușinos pentru un călător. Asta este, așadar, prima mea peripeție care nu-mi aduce cine știe ce glorie (adică am văzut-o de departe, la o distanță de vreo două sute de stînjeni, dar pentru că mă grăbeam în Pentonville, am dat din mînă și am trecut pe lîngă ea). Să trecem însă la treabă, la treabă! Și știți: nu m-am mulțumit numai să călătoresc și să privesc totul de la înălțime (de la înălțime nu înseamnă de sus. Știți că este un termen de arhitectură). O lună întreagă, fără opt zile, pe care le-am folosit la Londra, am locuit la Paris. Așadar, am să vă scriu ceva referitor la Paris, pentru că l-am văzut totuși mai bine decît catedrala Sfîntului Paul sau pe doamnele din Dresda. Așadar, încep.

CAPITOLUL II

În vagon

„Francezul nu are minte și ar fi socotit drept cea mai mare nenorocire pentru el s-o aibă." [11] Această frază a scris-o, încă în secolul trecut, Fonvizin. Și, Dumnezeule, ce vesel s-a simțit cînd a scris-o! Pun rămășag că a simțit gîdilîndu-l ceva la inimă de plăcere atunci cînd a redactat-o. Și cine știe, poate că după Fonvizin și noi toți, trei-patru generații la rînd, am citit-o, nu fără a încerca o oarecare desfătare. Toate frazele asemănătoare care îi încondeiază pe străini, chiar dacă se întîlnesc și acum, cuprind pentru noi, rușii, ceva nemaipomenit de plăcut. Bineînțeles, numai în mare taină, uneori în taină chiar și față de noi înșine. Aici se simte o anumită răzbunare pentru ceva trecut și urît. De bună seamă e un sentiment urît, dar sînt convins că el există aproape în fiecare din noi. Noi, bineînțeles, ne supărăm dacă sîntem suspectați de asta, și nu ne prefacem de loc, cu toate acestea, cred că Bielinski însuși a fost în acest sens un slavofil ascuns. Mi-aduc aminte că pe-atunci, acum cincisprezece ani, cînd l-am cunoscut pe Bielinski, cu cîtă venerație, care mergea chiar pînă la ciudățenie, tot cercul lui se ploconea în fața Apusului, adică în fața Franței, mai ales. Pe atunci Franța era la modă — asta era în anul '46.

Şi nu că erau adorate nume ca George Sand, Proudhon şi altele, sau respectate nume ca Louis Blanc, Ledru Rollin ş.a.m.d. Nu. Erau preţuiţi cine ştie ce pigmei, cele mai meschine nume care, atunci cînd au ajuns lucrurile la ei, au scrîntit-o imediat. De la aceia se aşteptau lucruri măreţe, în viitoarea lor slujire a omenirii. Despre unii dintre ei se vorbea în şoaptă, cu deosebită veneraţie... Şi ce s-a întîmplat ? N-am întîlnit în viaţa mea un rus mai înflăcărat decît a fost Bielinski, deşi pînă la el, poate, numai Ceaadaev [12] singur şi-a arătat mînia atît de îndrăzneţ, uneori chiar şi orbeşte, ca şi el, împotriva multor lucruri de-ale noastre şi, probabil, a disprețuit tot ce era rusesc. Îmi dau seama acum de toate acestea şi mi le reamintesc, după anumite date. Aşadar, cine ştie, poate că acest cuvînt al lui Fonvizin i-a părut uneori nu prea scandalos chiar şi lui Bielinski. Există doar clipe cînd pînă şi cea mai cumsecade şi chiar legitimă tutelă nu-ţi este prea pe plac. O, pentru numele lui Dumnezeu, să nu credeţi că a iubi patria înseamnă a-i înjura pe străini şi că eu tocmai aşa gîndesc. Nu gîndesc de loc aşa şi nici nu intenţionez să gîndesc, ba chiar dimpotrivă... Păcat însă că acum nu am timp să mă explic mai limpede.

Apropo : nu cumva credeţi că în loc să descriu Parisul am pornit-o pe făgaşul literaturii ruse ? Că scriu un articol de critică ? Nu, a fost numai aşa, fiindcă n-aveam ce face.

După carnetul meu de însemnări, mă aflu acum în vagon şi mă pregătesc pe a doua zi, pentru Eydtkuhnen, adică pentru prima mea impresie din străinătate, şi uneori chiar îmi tresare inima. În sfîrşit, am să văd Europa, la care am visat zadarnic aproape patruzeci de ani, eu, eu care încă de la vîrsta de şaisprezece ani, şi în mod cu totul serios, ca şi Belopeatkin al lui Nekrasov,[13]

Voiam să fug în Elveţia,

dar n-am fugit, iată că pătrund, în sfîrşit, în „ţara sfintelor minuni", în ţara aşteptărilor şi dorinţelor mele îndelungate, a credinţelor mele atît de tenace. „Dumnezeule, cum sîntem noi, ruşii ? îmi trecea uneori prin minte în acelaşi vagon. Sîntem noi oare într-adevăr ruşi ? De ce oare Europa face asupra noastră, oricine am fi, o impresie atît de irezistibilă, de magică ? Nu vorbesc acum despre ruşii rămaşi în ţară, despre ruşii simpli, aşa-zisele cincizeci de milioane, pe care noi, o

sută de mii de inși, îi socotim pînă acum că nu reprezintă nimic și de care revistele noastre satirice profunde își bat joc pînă acum, pentru că nu-și rad bărbile. Nu, vorbesc acum despre grupul nostru privilegiat și brevetat. Pentru că tot, în mod categoric aproape tot ce este în noi dezvoltare, știință, artă, spirit civic, omenie, tot, tot vine de acolo, din aceeași țară a sfintelor minuni! Pentru că toată viața noastră s-a alcătuit după rînduielile europene, încă din prima ei copilărie. A putut oare cineva dintre noi să reziste în fața acestei influențe, chemări, presiuni? Cum de nu ne-am transformat încă definitiv în europeni? Că nu ne-am transformat, cu asta cred că toți or să fie de acord. Unii cu bucurie, alții, bineînțeles, cu ciudă că noi nu ne-am *maturizat,* pentru a ne putea transforma. Asta însă e altă problemă. Eu vorbesc numai de faptul că noi nu ne-am transformat nici chiar în urma unor influențe atît de puternice, și asta nu pot înțelege. Pentru că nu doicile și dădacele noastre ne-au ferit de această transformare. Într-adevăr, e trist și caraghios să te gîndești că dacă n-ar fi existat Arina Radionovna, dădaca lui Pușkin, noi nu l-am fi avut poate pe Pușkin. Asta e o prostie? E posibil să nu fie? Dar dacă, într-adevăr, nu-i o prostie? Iată, acum mulți copii ruși sînt duși în Franța, ca să-i crească acolo. Ce s-ar întîmpla însă dacă acolo ar fi fost dus un alt Pușkin și el n-ar fi avut acolo nici pe Arina Radionovna, nici limba rusă din leagăn. Și oare Pușkin n-a fost rus? El, un coconaș, l-a ghicit pe Pugaciov [14] și a pătruns în sufletul lui Pugaciov, și încă atunci cînd nimeni nu căuta să pătrundă în nimic. El, un aristocrat, l-a avut în sufletul său pe Belkin. [15] El, prin forță artistică, s-a lepădat de mediul său și l-a judecat aspru, din punctul de vedere al spiritului popular, în Oneghin, pentru că el a fost un proroc și un vestitor. Există oare într-adevăr o combinație chimică între spiritul omenesc și pămîntul natal care te face să nu poți în nici un chip să te desprinzi de el, și chiar dacă te desprinzi, te întorci totuși înapoi. Doar slavofilismul nu ne-a picat din cer, și deși el s-a cristalizat mai tîrziu în proiectul de la Moscova, totuși baza acestui proiect este mult mai amplă decît formula de la Moscova, și ea se află împlîntată în unele inimi mult mai adînc, poate, decît pare la prima vedere. Poate chiar și la cei din Moscova ea este mai amplă decît formula lor. Cît de greu este să te exprimi limpede întîia oară, chiar și față de tine însuți! Cîte o idee puternică, viabilă nu

se poate lămuri în decurs de trei generații, așa încît sfîrșitul nu seamănă uneori de loc cu începutul..." Și iată aceste idei deșarte mă ascultau fără voie în vagon, înainte de a intra în Europa, în parte, de altfel, din pricina plictiselii și a lipsei de activitate. Pentru că trebuie să fim sinceri ! Pînă acum, la noi, numai cei care n-au ce face se gîndesc la astfel de lucruri. Ah, pe cît e de plictisitor să stai în vagon fără să faci nimic, pe atîta de plictisitor e să trăiești la noi în Rusia fără să-ți cauți de treaba ta. Deși alții te transportă, deși te îngrijesc, deși uneori chiar te leagănă așa fel, încît s-ar părea că nici nu-ți poți dori ceva mai mult, totuși e plictiseală, e plictiseală și tocmai din pricină că tu însuți nu faci nimic, pentru că prea mult se îngrijesc alții de tine, iar tu trebuie să stai și să aștepți pînă ce vei fi adus la destinație. Într-adevăr, uneori îmi vine să sar din vagon și să alerg alături de locomotivă, pe propriile mele picioare. Chiar dacă o să fie mai rău, chiar dacă, din neobișnuință, am să obosesc, am să cad jos, n-are importanță. În schimb, merg singur pe propriile mele picioare, în schimb, mi-am găsit o treabă a mea și o fac singur, în schimb, dacă se va întîmpla ca vagoanele să se tamponeze și să zboare cu roțile în sus, n-am să stau cu mîinile încrucișate, încuiat înăuntru, și să răspund cu spinarea mea pentru greșeala altora...

Dumnezeule, cîte nu-ți vin în minte uneori, cînd n-ai ce face !

Între timp, începuse să se însereze. În vagoane s-au aprins luminile. În fața mea ședeau doi soți. Oameni în vîrstă, moșieri și, pare-se, oameni buni. Se grăbeau să ajungă la expoziția de la Londra [16] unde voiau să stea doar cîteva zile, iar familia o lăsaseră acasă. În dreapta mea, se afla un rus care trăise zece ani în șir la Londra, ocupîndu-se cu afaceri comerciale, și care venise acum cu treburi la Petersburg numai pentru două săptămîni și care părea că pierduse complet noțiunea de dor de patrie. În stînga, ședea un englez get-beget, roșcat, cu părul despărțit printr-o cărare englezească și extrem de serios. Nu schimbase tot drumul cu nimeni nici un singur cuvînt în nici o limbă ; ziua citise, absorbit, o carte scrisă cu acele litere de tipar foarte mici, pe care numai englezii le pot suporta și, pe deasupra, le mai pot lăuda pentru comoditatea lor. De îndată ce s-a făcut ora zece seara, el și-a scos numaidecît ghetele și și-a pus papucii. Probabil că așa obișnuia toată

viața și nu voia să-și schimbe tabieturile nici în vagon. Cuminți, toți atipiră. Fluieratul și țăcănitul locomotivei te îndemnau irezistibil la somn. Stam și mă gîndeam mereu și fără să-mi dau seama, am ajuns cu gîndul la cuvintele „francezul nu are minte", cu care am început acest capitol. Știți ceva? Pînă ajungem la Paris, am poftă să vă împărtășesc meditațiile mele din vagon, așa, din omenie: eu m-am plictisit în vagon, să vă plictisiți acum și voi. De altfel, trebuie să scutesc de asta pe ceilalți cititori și de aceea am să includ toate aceste meditații anume într-un capitol aparte, pe care am să-l intitulez *inutil*. Voi să vă plictisiți citindu-l, iar ceilalți îl pot sări ca pe un capitol inutil. Trebuie să te porți grijuliu și atent cu cititorul, iar cu prietenii poți să fii și drastic. Așadar!

CAPITOLUL III

și absolut inutil

De altminteri, acestea n-au fost meditații, ci, așa, niște cugetări, idei neîntemeiate, chiar reverii „despre una și despre alta, dar mai mult despre nimic". Mai întîi, am făcut o incursiune în trecut și am început să meditez înainte de toate la omul care a creat aforismul de mai sus despre mintea franceză, am început să meditez așa, pe nepusă masă, tocmai în legătură cu acest aforism. Acest om a fost un mare liberal pentru vremea sa. Deși a purtat toată viața, nu se știe de ce, veșmînt franțuzesc, perucă pudrată și o săbiuță la spate, pentru a-și arăta originea sa de cavaler (pe care nu o avea de loc) și pentru a-și apăra onoarea personală în anticamera lui Potemkin, de îndată ce și-a scos nasul peste graniță a început să se lepede de Paris, folosind toate textele biblice, și a hotărît că „francezul nu are minte" și că ar fi socotit drept cea mai mare nenorocire pentru el s-o aibă. De altfel, nu cumva să credeți că am adus vorba de săbiuță și de veșmînt de catifea ca o dojană la adresa lui Fonvizin? Cîtuși de puțin! Doar nu trebuia să-și pună un zăbun, și încă în acele vremuri, cînd și acum unii domni, pentru *a fi ruși* și a se contopi cu poporul, nu și-au pus totuși zăbun, ci și-au năs-

cocit un costum de balet, aproape ca acela în care Uslad, îndrăgostit de Ludmila lui, ce poartă pe cap *kokoşnic,* iese de obicei pe scenă în opera populară rusă. Nu, veşmîntul franţuzesc era pe atunci cel puţin mult mai pe înţelesul poporului : „Boierul, pasămite, se vede cît de colo, că doar boierul n-o să umble în zăbun". Am auzit nu demult că un moşier de acum, ca să se contopească cu poporul, a început să poarte de asemenea *costum rusesc* şi să vină îmbrăcat în el la adunările obştii, iar ţăranii, cum îl vedeau, îşi ziceau între ei : „Ce tot vine pe la noi mascatul ăsta ?" Şi, pînă la urmă, moşierul nu s-a contopit cu poporul.

— Nu, eu însă nu, eu n-o să cedez nimic, mi-a spus un alt domn. O să-mi rad barba înadins, iar dacă va fi nevoie, o să port şi frac. O să fac ceea ce mi-am propus, dar n-o să arăt de loc că vreau să mă amestec cu obştea. O să fiu gospodar şi-o să fiu zgîrcit şi socotit, chiar o să asupresc şi am să storc şi bani, dacă o să fie nevoie. O să mă respecte mai mult. Tocmai aceasta e principalul : să obţii de la bun început să fii respectat într-adevăr.

„Ei, drăcie ! mi-am zis eu. Parcă se pregăteşte să dea iama în oameni de alt neam. Curat consiliu militar."

— Da, mi-a spus un altul — de altminteri un domn cît se poate de simpatic — dar dacă, după ce mă înscriu în vreo obşte, adunarea o să hotărască să fiu biciuit pentru cine ştie ce, ce-o să se întîmple atunci ?

„Ei şi ?" am vrut deodată să-l întreb, dar nu l-am întrebat, fiindcă m-am temut. Ce-o fi asta ? De ce oare pînă acum noi ne temem uneori, să ne spunem multe gînduri de-ale noastre ? „Ei şi ? mi-am zis eu în sinea mea. Şi ce dacă te-ar fi biciuit ?" Profesorii de estetică denumesc asemenea întorsături tragicul din viaţă şi nimic mai mult. Din pricina asta trebuie să trăieşti oare izolat de toţi ceilalţi ? Nu, dacă e să fii cu toţii împreună, atunci să fii de-a binelea împreună cu toţi, iar dacă rămîi izolat, atunci rămîi de-a binelea izolat. În alte locuri, oamenii au îndurat şi mai mult, ba încă şi femei neajutorate şi copii.

— Vai de mine, ce femei şi copii ? ! ar fi strigat interlocutorul meu. Obştea ar fi pus să mă biciuiască pentru o nimica toată, pentru cine ştie ce vacă ce a nimerit în grădina cuiva, iar dumneata, gata, ai şi făcut din asta o chestiune generală.

— Desigur, e ridicol, treaba însăşi e ridicolă, murdară, de nu-ţi vine să te murdăreşti. Chiar e necuviincios să vorbeşti de ea. Ducă-se cu toţii pe apa sîmbetei : să-i biciuiască pe toţi, că doar nu pe mine or să mă biciuiască ! Eu însă, din partea mea, sînt gata să răspund cum vreţi la hotărîrea obştii ; simpaticul meu interlocutor n-ar fi încasat nici o lovitură de vargă chiar dac-ar fi fost cu putinţă să i se aplice hotărîrea obştii : „O să-i luăm, fraţilor, o amendă în bani, pentru că şi treaba asta este nobilă la el. Nu-i deprins. Iată, alde noi, tocmai de aceea au şezut, ca să fie biciuiţi", aşa ar fi hotărît obştea, folosind spusa primarului dintr-o schiţă din gubernie a lui Şcedrin...

— Astea-s vederi retrograde ! va striga cineva, citind acestea. Să fii pentru bătaia cu vergile ! (Zău, cineva o să deducă din asta că sînt pentru bătaia cu vergile !)

— Vai de mine, despre ce vorbeşti ? va spune un altul. Ai vrut să vorbeşti despre Paris, şi cînd colo, ai ajuns la vergi ! Unde vezi dumneata aici Parisul ?

— Ce-nseamnă asta, va adăuga un al treilea, dumneata scrii că toate astea le-ai auzit nu demult, iar de călătorit, ai călătorit vara ! Cum de-ai putut să te gîndeşti la toate acestea încă atunci, în vagon ?

— Da, este într-adevăr o problemă, răspund eu. Daţi-mi voie însă, acestea sînt doar amintiri de iarnă despre impresii de vară. Iar la impresiile de iarnă s-au amestecat fapte de iarnă. De altminteri, îmi amintesc că în timp ce mă apropiam de Eydtkuhnen, am început să meditez mai ales la tot ce este al nostru, pe care l-am părăsit pentru Europa, şi mi-amintesc că unele reverii ale mele erau în acest spirit. Meditam tocmai în ce fel s-a reflectat, la noi, în diferite timpuri Europa şi a căutat să pătrundă mereu cu civilizaţia sa şi în ce măsură ne-am civilizat şi cîţi anume dintre noi s-au civilizat pînă azi. Văd acum singur că toate acestea sînt parcă inutile aici. De altminteri, v-am prevenit că tot acest capitol este inutil. La ce m-am oprit însă ? Da ! La veşmîntul franţuzesc. De la el a început totul !

Aşadar, unul din aceste veşminte franţuzeşti a scris atunci *Brigadierul* [17]. După vederile de atunci, *Brigadierul* era o piesă uimitoare şi a produs o impresie extraordinară. „Chiar de-ai muri, Denis, tot n-ai putea scrie ceva mai bun", spunea însuşi Potemkin. Toţi au început să se mişte de parcă s-ar fi trezit

din somn. Oare și atunci — îmi continuam eu cugetările mele neîntemeiate — oamenii se plictisiseră să nu facă nimic și să fie conduși de alții ? Nu vorbesc numai de francujii de atunci și vreau să adaug, totodată, că noi sîntem o națiune extrem de credulă și că toate acestea se trag de pe urma firii noastre blajine. Bunăoară, stăm toți degeaba, și deodată ni se pare că cineva a spus ceva, că a făcut ceva, că s-a trezit propriul nostru spirit, că s-a găsit ceva de făcut și atunci ne năpustim cu toții și sîntem neapărat încredințați că acum începe. De zboară o muscă noi credem că a trecut ditai elefantul. Lipsa de experiență a tinereții, și în plus foametea. Asta a început la noi, pare-se, mai înainte de *Brigadierul*, bineînțeles, atunci încă într-o măsură microscopică, și continuă neschimbat pînă în prezent : am găsit ceva de făcut și țipăm de bucurie. A țipa și a minți de bucurie — la noi asta este pe primul plan : trec vreo doi ani și ne împrăștiem care încotro, abătuți. Și uite că nu obosim și sîntem gata s-o luăm de la capăt încă de o sută de ori. Cît privește însă alte proptele, pe vremea lui Fonvizin, în masă nimeni nu se îndoia că acestea erau cele mai sfinte, cele mai europenești proptele și cea mai simpatică tutelă. Bineînțeles, și astăzi sînt puțini aceia care se îndoiesc. Tot partidul nostru radical progresist se pronunță cu fervoare pentru proptele străine. Dar atunci, o, atunci era pe vremea unei credințe atît de mari în felurite proptele, încît este de mirare cum de n-am mutat noi atunci munții din loc și cum toate aceste ale noastre podișuri Alaune, culmi de la Pargolovo și vîrfuri din Valdai se mai află încă pe locurile lor. E adevărat, un poet din acele vremuri spusese astfel despre un erou :

De urca pe munte — muntele gemea,
De-o pornea pe valuri — valul clocotea ! [18]

Dar se pare că nu era decît o metaforă. Apropo, domnilor : acum nu vorbesc decît numai și numai de literatură, și anume de beletristică. Vreau să urmăresc, prin ea, influența crescîndă și binefăcătoare a Europei asupra patriei noastre. Adică ce fel de cărți se editau și se citeau atunci (pînă la *Brigadier* și pe timpul lui), fiindcă nu-ți poți închipui așa ceva fără o oarecare mîndrie plină de bucurie din partea noastră ! Avem acum un scriitor admirabil, o podoabă a vremurilor noastre, un oarecare Kuzma Prutkov [19]. Marele lui cusur este

o modestie neobișnuită : n-a scos nici pînă azi o ediție completă a operelor sale. Astfel, odată, foarte demult, i-a apărut la rubrica *varia* din *Sovremennik* o lucrare : *Însemnările bunicului meu.* Imaginați-vă ce-a putut nota atunci acest bunic bondoc, în vîrstă de șaptezeci de ani, de pe vremea Ecaterinei a II-a, trecut prin multe, prezent la recepții și la asediul Oceakovului [20], și care, întors în ocina sa, s-a apucat să-și scrie amintirile. Probabil că avea lucruri interesante de notat. Cîte nu văzuse omul acesta ! Ei bine, la el nu găsești nimic altceva decît anecdote din astea :

„RĂSPUNSUL SPIRITUAL AL CAVALERULUI DE MONTBAZON. *O dată, o tînără foarte drăguță l-a întrebat, liniștită, pe cavalerul de Montbazon, în prezența regelui : «Ce credeți, domnule, cîinele e legat de coadă, sau coada de cîine ?» La care cavalerul acela, foarte isteț în răspunsuri, i-a replicat cu o voce de loc tulburată, ci, dimpotrivă, foarte fermă : «Doamnă, liber este oricine să apuce cîinele ori de coadă, ori de cap». Răspunsul acesta i-a făcut mare plăcere regelui și cavalerul n-a rămas nerăsplătit pentru el.*"

Credeți că asta este o înșelătorie, o prostie și că un asemenea bunic n-a existat niciodată pe lume ? Vă jur însă că chiar eu am citit, în copilăria mea, cînd aveam zece ani, o carte de pe vremea Ecaterinei a II-a, în care era și următoarea anecdotă. Mi-a plăcut atît de mult, încît am învățat-o chiar atunci pe de rost și n-am uitat-o nici azi :

„RĂSPUNSUL SPIRITUAL AL CAVALERULUI DE ROHAN. *Se știe că gura cavalerului de Rohan mirosea foarte urît. O dată, pe cînd asista la deșteptarea prințului de Condé, acesta i-a spus : «Dați-vă la o parte, cavalere de Rohan, că tare urît mai mirosiți». La care, cavalerul a răspuns pe loc : «Nu eu miros, preamilostive prinț, ci dumneavoastră, fiindcă vă dați acum jos din pat».*"

Adică, imaginați-vă pe acest moșier, ostean bătrîn, poate chiar fără un braț, cu o moșiereasă bătrînă, cu o sută de slugi, cu copii alde Mitrofanușka, care se duce sîmbăta la baie și se desfată pînă la uitare de sine în aburi ; iată-l cu ochelarii pe nas citind grav și solemn, silabă cu silabă, asemenea anecdote și luînd totul drept purul adevăr, aproape drept o obligație de serviciu. Cît de naivă era credința de atunci în seriozitatea și în necesitatea unor asemenea știri din Europa ! „Se știe, pasămite, că gura cavalerului de Rohan

mirosea foarte urît"... Cine știe, de ce să știe și ce urși din gubernia Tambov știu asta ? Și apoi, cine ar vrea să știe așa ceva ? Dar asemenea întrebări liber-cugetătoare nu-l tulbură pe bunic. El își închipuie cu naivitate de copil că această „culegere de vorbe de duh" este cunoscută la curte, și asta-i ajunge. Da, firește, pe atunci Europa ne era ușor accesibilă, fizic, bineînțeles. Căci, moral, nu ne puteam lipsi de gîrbaci. Ne puneam ciorapi de mătase, peruci, ne aninam săbiuțe și — gata europeanul. Toate acestea nu numai că nu ne stinghereau, ba chiar ne plăceau. În realitate însă, totul rămînea ca și înainte : după ce dădeam la o parte pe Rohan (despre care, de altminteri, nu se știa decît că-i mirosea foarte urît gura) și ne scoteam ochelarii, ne răfuiam cu slugile, ne purtam la fel de patriarhal cu familia, biciuiam la fel în grajd pe un vecin din mica nobilime, dacă se purtase necuviincios, și tot la fel eram slugarnici față de persoanele sus-puse. Chiar și pentru țăran era mai pe înțeles : era disprețuit mai puțin, obiceiurile lui erau desconsiderate mai puțin, știam mai mult despre el, îi eram mai puțin străini, mai puțin nemți. Iar că ne dădeam ifose față de el, apoi boierul de-aia-i boier, ca să-și dea ifose. Deși îl biciuiam uneori pînă își dădea duhul, totuși eram parcă mai dragi poporului decît cei de acum, fiindcă eram mai apropiați de el. Într-un cuvînt, toți acești domni erau oameni simpli ; nu căutau să despice firul de păr în patru, luau, băteau, furau, își îndoiau spinarea cu înduioșare și-și trăiau veacul în pace și belșug, „în naiv desfrîu conștiincios". Mi se pare chiar că toți acești bunici nu erau de loc chiar atît de naivi nici în privința lui alde Rohan ori Montbazon.

Erau, poate, uneori, chiar și mai vicleni și mai cu scaun la cap în privința tuturor influențelor europene de sus din acea vreme. Toată această fantasmagorie, toată această mascaradă, toate aceste veșminte, manșete, peruci, săbiuțe franțuzești, toate aceste picioare durdulii, stîngace, vîrîte în ciorapi de mătase ; toți acești soldați de atunci în peruci și încălțări nemțești, toate acestea erau, mi se pare, viclenii străsnice, o păcăleală slugarnică, de lacheu, de jos în sus, așa încît chiar poporul băga de seamă uneori acest lucru și-l înțelegea. Firește, poți fi și grămătic, și potlogar, și brigadier, și în același timp să crezi cît se poate de naiv și de înduioșător că tocmai cavalerul de Rohan este „cel mai fin «su-

perfluu»[21]". Dar asta nu împiedica nimic : Gvozdilovii continuau să bată ca și înainte. Poteomkim al nostru și alții ca el aproape că-i biciuiau în grajdurile lor pe alde Rohanii noștri. Alde Montbazon furau și de la vii și de la morți, pumni în manșete și picioare în ciorapi de mătase împărțeau gîrbaci în ceafă și în spinare, iar marchizii trîndăveau la recepțiile de la curte,

Pentru izbîndă îndeletnicindu-se cu ceafa să plătească[22]

Într-un cuvînt, toată această Europă de comandă și comandată se acomoda uimitor de bine pe atunci la noi, începînd cu Petersburgul, cel mai fantastic oraș, cu cea mai fantastică istorie din toate orașele de pe glob.

Acum însă, lucrurile s-au schimbat, și Petersburgul și-a atins țelul. Acum sîntem pe deplin europeni și ne-am maturizat. Acum Gvozdilov însuși a devenit dibaci, cînd trebuie să bată, păstrează buna-cuviință, face pe burghezul francez, și nu va trece mult și o să înceapă, ca un nord-american din statele de sud, să apere, cu ajutorul a fel de fel de texte, necesitatea comerțului de negri. De altminteri, apărarea pe bază de texte trece acum din statele americane și în Europa. Am să ajung acolo și o să văd cu propriii mei ochi, mă gîndeam eu. Nu poți învăța niciodată din cărți ceea ce vezi cu propriii tăi ochi. Apropo de Gvozdilov : de ce oare Fonvizin a făcut ca una din cele mai admirabile fraze din *Brigadierul* său să fie rostită nu de Sofia, ce reprezenta, în comedie, evoluția nobilă și umană europeană, ci tocmai de nătînga nevastă a brigadierului, pe care a făcut-o atît de nătîngă, și nu o nătîngă simplă, ci una retrogradă, încît au ieșit la suprafață toate ațele și toate prostiile pe care aceasta le debitează, de parcă nu ea le spune, ci altcineva ascuns în spatele ei ? Iar atunci cînd adevărul a trebuit să fie spus, l-a spus totuși nu Sofia, ci nevasta brigadierului. A făcut-o nu numai proastă ca noaptea, ci chiar și femeie rea ; el s-a temut parcă, și a socotit chiar că este imposibil, din punct de vedere artistic, ca o asemenea frază să iasă din gura binecunoscutei Sofia, cea cu educație de seră, și a considerat că ar fi mai firesc ca ea să fie rostită de o femeie simplă și proastă. Acest pasaj merită să fie reamintit. Este extrem de interesant, și tocmai prin faptul că a fost scris fără nici o intenție și fără nici un

gînd ascuns, în mod naiv și poate chiar din întîmplare. Nevasta brigadierului îi spune Sofiei :

„...La noi în regiment, în compania întîi, a fost un căpitan pe nume Gvozdilov ; nevasta lui era foarte-foarte tînără. Se întîmpla așa ca el să se supere cine știe din ce pricină, da mai ales și mai tare cînd era beat ; și, crede-mă, zău, maică, o bătea, o bătea uneori, de-i scotea sufletul pentru te miri ce. Nu-i treaba mea, desigur, dar cînd o vedeam, mă podidea uneori plînsul.

Sofia : *Vă rog, doamnă, nu mai povestiți lucruri care revoltă omenirea !*

Soția brigadierului : *Vezi, maică, tu nici nu vrei să auzi asemenea lucruri, dar căpitănesei cum îi venea să îndure ?"*

În felul acesta și-a dat în petic binecrescuta Sofia, cu toată sensibilitatea ei de seră, în fața acestei femei simple. Este un admirabil *repartie* (adică replică) a lui Fonvizin, și el nu are nimic mai nimerit la țintă, mai uman și... mai întîmplător. Avem, și acum, printre cei mai înaintați oameni ai noștri, destui asemenea progresiști de seră, care sînt extrem de mulțumiți de situația lor de seră și nu cer nimic mai mult. Dar cel mai remarcabil este faptul că Gvozdilov își bate și acum căpităneasa și cu o aplicațiune poate și mai mare ca înainte. Zău că-i așa. Se spune că înainte, asta se făcea mai din suflet, mai din inimă ! Pe cine mi-i drag, pe acela, păsămite, îl și bat. Se zice că pînă și nevestele erau alarmate dacă nu erau bătute : dacă nu te bate, înseamnă că nu te iubește. Dar toate acestea erau primitive, spontane, moștenite. Acum și acestea au evoluat. Acum, Gvozdilov bate aproape din principiu, și o face pentru că a mai rămas prost, adică om de modă veche și nu cunoaște rînduielile noi. După rînduielile noi, te poți răfui și mai bine chiar fără pumn. Perorez atîta despre Gvozdilov, fiindcă despre el se scriu la noi pînă în prezent fraze ultraprofunde și ultraumanitare. Și se scrie atîta, încît și publicul s-a plictisit. Gvozdilov este încă atît de viabil la noi, în ciuda tuturor articolelor, încît este aproape nemuritor. Da, e viu și sănătos, sătul și beat. Acum e fără o mînă și fără un picior și, asemenea căpitanului Kopeikin, „într-un anumit sens și-a vărsat sîngele [23]". Nevasta lui nu mai este de mult „foarte-foarte tînără" cum era înainte. A îmbătrînit, fața i s-a tras și s-a îngălbenit, au brăzdat-o încrețiturile și suferințele. Dar cînd soțul și căpitanul ei zăcea

bolnav, fără mînă, ea nu s-a dezlipit de patul lui, a vegheat noaptea la căpătîiul lui, fără să închidă ochii, l-a alinat, a vărsat lacrimi amare pentru el, şoptindu-i : dragul ei, bravul ei, şoimul ei, viteazul ei soldat. Pe de o parte, asta n-are decît să revolte sufletul, n-are decît, n-are decît ! Dar pe de altă parte : trăiască femeia rusă, şi nu există nimic mai bun în lumea noastră rusă decît dragostea ei nemărginit de iertătoare. Aşa-i, nu ? Cu atît mai mult că acum şi Gvozdilov, cînd este treaz, uneori nu-şi bate nevasta, adică o bate mai rar, păstrează buna-cuviinţă şi chiar îi spune cîteodată o vorbă mîngîietoare. A simţit la bătrîneţe că fără ea nu poate s-o ducă ; e calculat, e burghez şi dacă o bate şi acum cînd şi cînd, o face numai la beţie, şi din veche obişnuinţă, cînd îl apucă prea tare urîtul. Orice-aţi spune, e totuşi un progres, e totuşi o consolare. Iar noi sîntem atît de mari amatori de consolări...

Da, acum noi ne-am consolat cu totul, ne-am consolat prin noi înşine. N-are decît ca în jurul nostru totul să nu fie încă nici azi prea frumos, dar în schimb noi înşine sîntem atît de frumoşi, atît de civilizaţi, atît de europeni, încît pînă şi oamenilor din popor li se face greaţă cînd se uită la noi. Acum poporul ne socoteşte cu totul străini, nu înţelege nici un cuvînt de-al nostru, nici o carte de-a noastră, nici un gînd de-al nostru, şi aceasta, orice-aţi spune, e un progres. Azi, noi dispreţuim atît de adînc poporul şi tot ce vine din popor, încît avem faţă de el un dispreţ nou, nemaivăzut, pe care nu l-am avut nici pe timpul Montbazonilor şi al Rohanilor noştri, şi aceasta, orice-aţi spune, e un progres. În schimb, acum cît sîntem de înfumuraţi de chemarea noastră civilizatoare, cu ce ifose rezolvăm problemele, şi încă ce probleme ; bază nu există, popor nu există, naţia nu este decît un anumit sistem de impozite, sufletul este o *„tabula rasa"*, o ceară din care poţi să faci pe loc un om adevărat, un om universal, un *homunculus*, şi pentru aceasta e de ajuns doar să foloseşti roadele civilizaţiei europene şi să citeşti două-trei cărţi. În schimb, cît sîntem de calmi, măreţ de calmi acum, fiindcă nu ne îndoim de nimic, am rezolvat totul şi am iscălit totul. Cu cîtă satisfacţie calmă l-am făcut cu ou şi cu oţet pe Turgheniev, bunăoară, [24] pentru că a cutezat să nu se liniştească împreună cu noi, să nu se mulţumească cu personalităţile noastre impunătoare, a refuzat să ne considere drept idealul său

și a căutat ceva mai bun decît noi. Mai bun decît noi, Doamne-fereşte ! Există oare sub soare ceva mai frumos şi mai infailibil decît noi ? A pățit-o pentru Bazarov, [25] pentru zbuciumatul şi tristul Bazarov (semn al unei inimi mari), cu tot nihilismul lui. L-am făcut cu ou şi cu oțet chiar şi pentru Kukşina, [26] pentru acest păduche progresist, pe care Turgheniev l-a desprins din realitatea rusă pentru a ni-l arăta nouă, şi am mai adăugat că el este împotriva emancipării femeii. Or, toate acestea sînt un progres, orice-ați spune ! Acum noi stăm în fața poporului plini de atîta înfumurare de căprar, de atîta ifos de majuri ai civilizației, încît ți-e mai mare dragul să privești : mîinile înfipte în şolduri, privirea arogantă, şi ne uităm în sus, ne uităm şi rostim din cînd în cînd, scuipînd cu dispreț : „Ce-am putea noi să învățăm de la tine, tărănoiule, cînd întreaga nație, întregul popor nu este, de fapt, decît o noțiune retrogradă, şi o aşezare a dărilor, şi nimic mai mult ?" Doar n-o să cedăm în fața prejudecăților, zău aşa ! A, Dumnezeule, apropo, acum... Domnilor, să presupunem, pentru o clipă, că mi-am terminat călătoria şi că m-am întors în Rusia. Permiteți-mi să vă spun o anecdotă. Într-o zi, în toamna aceasta, m-am apucat să citesc unul din cele mai progresiste ziare. Îmi arunc ochii pe el şi văd o ştire din Moscova. La rubrica *„Alte rămăşițe ale barbariei"* [27] (sau ceva în genul acesta, în orice caz însă, ceva foarte tare. Păcat numai că n-am acum ziarul în fața ochilor). Şi iată că acolo se povestește o anecdotă : cică o dată, tot în toamna asta, într-o dimineață, la Moscova, a apărut o birjă ; în birjă şedea o pețitoare beată, înzorzonată de sus pînă jos cu funde, şi cînta un cîntec. Vizitiul, şi el împopoțonat cu funde şi tot beat, îngîna şi el un cîntec. Pînă şi calul avea funde. Nu ştiu însă dacă era beat sau nu. Probabil că era beat. Pețitoarea ținea în mînă o legăturică de la niște tineri căsătoriți care petrecuseră, probabil, o noapte fericită, şi pe care o ducea s-o arate. În legăturică era, bineînțeles, o anumită îmbrăcăminte uşoară, care, la oamenii de jos, se arată, de obicei, a doua zi părinților miresei. Oamenii rîdeau, privind pețitoarea : prilej de rîs. Ziarul relata cu indignare, cu ifos şi dispreț, această nemaiauzită barbarie, „care s-a păstrat pînă acum, cu toate succesele civilizației !" Vă mărturisesc, domnilor, că am izbucnit în hohote de rîs. O, să nu credeți, vă rog, că apăr canibalismul primitiv, îmbrăcămintea uşoară, vălurile şi altele.

E rău, e indecent, e sălbatic, e slav, știu, sînt de acord, deși toate acestea s-au făcut, bineînțeles, fără rea intenție, ci, dimpotrivă, cu scopul de a elogia pe tînăra căsătorită, din naivitate, din pricină că nu se cunoaște ce este mai bun, superior, european. Nu — de altceva am rîs. Și anume : mi-am amintit deodată de cucoanele noastre și de magazinele noastre de mode. Bineînțeles, doamnele civilizate nu-și mai trimit acum îmbrăcămintea ușoară părinților, dar atunci, de pildă, cînd trebuie să comande o rochie la croitoreasă, cu cît tact, cu cît calcul subtil și cu cîtă cunoaștere a lucrurilor știu să pună vată în anumite locuri ale fermecătoarei lor rochii europene ! Pentru ce vată ? Pentru eleganță, bineînțeles, pentru estetică, *pour paraître* *... Mai mult : fiicele lor, aceste nevinovate ființe în vîrstă de șaptesprezece ani, care abia au părăsit pensionul, și acestea știu de vată, știu totul ; și la ce servește vata, și unde anume, în ce părți trebuie folosită această vată, și pentru ce, adică, cu ce scop anume se folosesc toate acestea... Ei bine, mi-am zis eu, rîzînd, aceste griji, aceste preocupări, aceste preocupări *conștiente* pentru adausuri de vată, or fi, oricum, mai pure, mai morale, mai decente decît acea nenorocită îmbrăcăminte ușoară care este dusă, cu convingere naivă, părinților, cu convingerea că tocmai așa trebuie, că tocmai așa e moral !...

Pentru Dumnezeu, să nu credeți, prietenii mei, că vreau acum să perorez, așa, deodată, că civilizația nu este progres, ci că, dimpotrivă, în ultimul timp în Europa ea a amenințat totdeauna cu biciul și cu închisoarea orice progres ! Să nu credeți că am să încep a demonstra că la noi se confundă în mod barbar civilizația și legile dezvoltării normale, adevărate, a demonstra că civilizația a fost de mult condamnată chiar în Apus și că acolo ea este apărată numai de proprietari (deși acolo toți sînt proprietari sau vor să fie proprietari) ca să-și salveze banii. Să nu credeți că am să încep a demonstra că sufletul omenesc nu este *„tabula rasa"*, nu este ceară din care se poate modela un omuleț universal ; că este nevoie, înainte de toate, de natură, apoi de știință, apoi de viață de sine stătătoare, reală, nestînjenită și de încredere în forțele tale proprii, naționale. Să nu credeți că am să vă spun —

* Pentru aparențe. (Ed.)

de parcă n-aș ști — că progresiștii noștri (deși nici pe departe toți) nu sînt de loc pentru vată și o înfierează la fel cum înfierează și îmbrăcămintea ușoară. Nu ! Vreau să spun acum numai un singur lucru : în acel articol îmbrăcămintea ușoară era condamnată și blestemată nu întîmplător, nu se spunea pur și simplu că este o barbarie, ci, pe cît se vede, era demascată barbaria poporului, națională, spontană, în opoziție cu civilizația europeană a înaltei noastre nobile societăți. Articolul se grozăvea, articolul parcă nici nu voia să știe că înșiși demascatorii sînt, poate, de o mie de ori mai răi, și mai dezgustători, că n-am făcut decît să schimbăm unele prejudecăți și ticăloșii cu alte prejudecăți și ticăloșii și mai mari. Articolul parcă nu observa aceste prejudecăți și ticăloșii ale noastre proprii. La ce bun, la ce bun să stai atît de țanțoș deasupra poporului, cu mîinile în șolduri și să scuipi cu dispreț ?... Pentru că această credință în infailibilitate și în dreptul de a face o asemenea demascare este ridicolă, îngrozitor de ridicolă. Credința aceasta este sau pur și simplu o sfruntare a poporului, sau, în sfîrșit, o ploconire slugarnică, oarbă, tocmai în fața formelor europene ale civilizației ; ceea ce este și mai ridicol.

Dar ce să mai vorbesc ! Asemenea fapte se numără cu miile în fiecare zi. Scuzați-mă pentru anecdotă.

De altminteri, păcătuiesc. Da, păcătuiesc ! Și asta pentru că am sărit prea repede de la bunici la nepoți. Au fost și interludii. Amintiți-vă de Ceațki. Acesta nu este un bunic șiret și naiv și nici un urmaș plin de sine, care stă țanțoș și care a dezlegat toate problemele. Ceațki este un tip cu totul aparte al Europei noastre ruse, este un tip simpatic, entuziast, care suferă, care invocă și Rusia, și „baza", și care, cu toate acestea, a plecat totuși iar în Europa atunci cînd trebuia să găsească un colțișor în care să se aciuiască sufletul lui obidit [28]... este, într-un cuvînt, un tip cu totul inutil acum și care a fost extrem de util cîndva. E un palavragiu, un flecar, dar un palavragiu sincer și care se rușinează de inutilitatea lui. El a renăscut acum în noua generație, și noi credem în forțele tinere, noi credem că el va apărea curînd din nou, de data aceasta însă nu într-o criză de isterie, ca la balul lui Famusov, ci ca învingător, mîndru, puternic, blînd și iubitor. În plus, el va înțelege, pînă atunci, că colțișorul pentru sufletul lui obidit nu se găsește în Europa, ci, poate,

chiar sub nasul lui, şi va găsi ce să facă, şi va începe să facă. Şi ştiţi ceva ? Sînt încredinţat că la noi nu toţi sînt acum numai majuri ai civilizaţiei şi despoţi europeni ; sînt încredinţat, susţin, că omul tînăr s-a născut... dar despre aceasta mai tîrziu. Aş vrea să mai spun încă două cuvinte despre Ceaţki. Un singur lucru nu înţeleg : Ceaţki a fost doar un om foarte inteligent. Cum se poate ca un om inteligent să nu-şi găsească o treabă ? Ei toţi nu şi-au găsit-o, nu şi-au găsit două-trei generaţii la rînd. E un fapt, şi împotriva faptului s-ar părea că nici n-ar trebui să vorbeşti, dar de întrebat din curiozitate, se poate întreba. Aşadar, nu înţeleg cum este cu putinţă ca un om inteligent, indiferent în ce timp, indiferent de împrejurări, să nu-şi poată găsi o treabă ? Se zice că acesta este un punct discutabil, dar, în adîncul inimii mele, eu nu-l cred aşa cîtuşi de puţin. Mintea de aceea îţi este dată, ca să dobîndeşti ceea ce vrei. Nu poţi merge o verstă, mergi numai o sută de paşi şi tot e mai bine, tot este mai aproape de ţintă, dacă mergi către o ţintă. Iar dacă vrei negreşit să ajungi la ţintă dintr-un singur pas, asta, după mine, nu înseamnă de loc inteligenţă. Asta se cheamă chiar boierie. De muncit, nu ne place, de mers pas cu pas nu sîntem obişnuiţi, mai bine e să sărim dintr-un pas pînă la ţintă sau să devenim un Regulus.[29] Tocmai asta este boieria. Totuşi, Ceaţki[30] a făcut foarte bine că a şters-o atunci din nou peste graniţă : dacă ar mai fi întîrziat puţin, ar fi plecat în Răsărit şi nu în Apus[31]. La noi, Apusul este îndrăgit, foarte îndrăgit, şi în caz extrem, cînd e vorba la o adică, toţi pleacă într-acolo. Iată că şi eu plec într-acolo. *„Mais moi, c'est autre chose."* * I-am văzut acolo pe toţi, adică pe foarte mulţi, pe toţi nici nu poţi să-i numeri, şi ei toţi caută, se pare, un colţişor pentru sentimentul jignit. Cel puţin, ceva caută. După balul lui Famusov, şi, în genere, cînd balul s-a terminat, generaţia lui Ceaţki de ambele sexe s-a înmulţit acolo, ca nisipul mării, şi chiar nu numai Ceaţki : doar ei au plecat toţi într-acolo, din Moscova. Cîţi Repelitovi sînt acum acolo, cîţi Skalozubi, care, pentru meritele lor, au fost trimişi la băi pentru că nu mai sînt buni de nimic ! Acolo, Natalia Dmitrievna, împreună cu bărbatul ei, este membru permanent.

* Dar eu, asta e altceva ! (Fr.)

Pînă și contesa Hlestova se duce acolo în fiecare an. Toți acești domni s-au săturat pînă și de Moscova. Numai Molcealin nu-i acolo : el a hotărît altfel și a rămas acasă, numai el singur a rămas acasă. Cu alte cuvinte, el s-a consacrat patriei, țării natale. Acum nici nu poți să-i ajungi cu prăjina la nas ; acum nu l-ar lăsa pe Famusov să intre nici în antreu : „Ia, niște vecini de moșie ; în oraș nici nu-i saluți". Este în pîine, și-a găsit o treabă la Petersburg și... și-i merge bine. „Cunoaște Rusia, și Rusia îl cunoaște." [32] Da, îl cunoaște bine și n-o să-l uite multă vreme. Acum nici nu tace, dimpotrivă, numai el vorbește. E cel mai indicat să știe totul... Da ce să mai vorbim despre el ! Am adus vorba despre ei toți, care caută un colțișor fericit în Europa și, zău, credeam că o duc mai bine acolo. Or, pe fețele lor se citește atîta tristețe... Sărmanii de ei ! Cît se zbuciumă ei, ca, de altfel, din totdeauna, cîtă mobilitate, nefirească și tristă e în ei. Umblă toți cu ghiduri și în fiecare oraș se năpustesc lacomi să vadă lucrurile rare și, zău, parcă o fac din obligație, parcă își continuă slujba din țară : nu lasă să le scape nici un palat cu trei ferestre dacă, bineînțeles, este menționat în ghid, nici o casă de primar, care seamănă extrem de mult cu cea mai obișnuită casă din Moscova sau din Petersburg ; își holbează ochii la cărnurile lui Rubens și cred că sînt cele trei grații, pentru că așa e scris în ghid ; se reped la Madona Sixtină și stau în fața ei, așteptînd muți ca să se întîmple ceva dintr-o clipă în alta, ca cineva să iasă de sub dușumea și să le risipească tristețea fără temei și oboseala. Și pleacă, mirați că nu s-a întîmplat nimic. Asta nu e curiozitatea plină de suficiență și absolut mecanică a turiștilor și turistelor din Anglia, care se uită mai mult în ghiduri decît la obiectele rare, care nu caută nimic, nici nou, nici uimitor, și care nu fac decît să verifice dacă scrie exact în ghid și cîte picioare are obiectul în lungime sau cîte livre cîntărește. Nu, curiozitatea noastră este într-un fel bizară, nervoasă, nesățioasă și care știe bine dinainte că niciodată nu va fi nimic și nu se va întîmpla nimic, bineînțeles, pînă la prima muscă ; dacă a zburat o muscă înseamnă că acum începe de la capăt... Vorbesc acum numai despre oameni inteligenți. Celorlalți n-are rost să le purtăm de grijă ; pe ei îi ocrotește întotdeauna Dumnezeu. Și nici celor care s-au stabilit definitiv acolo, care își uită limba și încep să asculte de preoții catolici. De altmin-

teri, despre întreaga masă se poate spune doar atît : de îndată ce noi toţi trecem de Eydtkuhnen începem să semănăm uimitor cu acei căţeluşi nenorociţi care, rătăcindu-se de stăpîn, aleargă de colo colo. Credeţi cumva că scriu cu ironie, că acuz pe cineva că, pasămite, „acum cînd s.a.m.d., voi staţi în străinătate ! Problema ţărănească este în dezbatere, iar voi staţi în străinătate !" s.a.m.d., o, cîtuşi de puţin. Şi-apoi, cine sînt eu ca să acuz ? Pentru ce să acuz şi pe cine să acuz ? „Am fi bucuroşi să facem treabă, dar n-avem treabă ; iar cea care este se face şi fără noi. Posturile sînt ocupate, nu se întrevede nici un loc vacant. Ce rost are să ne băgăm nasul unde nu ne fierbe oala ?" Asta-i scuza, şi atîta-i tot. Cunoaştem scuza pe de rost. Dar ce-i asta ? Unde am ajuns ? Unde am apucat să văd ruşi în străinătate ? Ne apropiem doar abia de Eydtkuhnen... Sau am şi trecut de el ? Într-adevăr, am trecut şi de Berlin, şi de Dresda, şi de Köln. Am trecut de toate. Ce-i drept, mai sînt încă tot în vagon, dar în faţa noastră nu-i Eydtkuhnen, ci Arquelin, şi intrăm în Franţa. Parisul, Parisul, doar de el am vrut să vorbesc şi am uitat ! M-am gîndit prea mult la Europa noastră rusească ; lucru scuzabil însă cînd tu însuţi pleci să vizitezi Europa europeană. De altminteri, de ce să cer prea multe scuze ? Doar acest capitol al meu este inutil.

CAPITOLUL IV

şi nu inutil pentru călători

În care se hotărăşte definitiv dacă într-adevăr „franţuzul n-are minte".

Într-adevăr, de ce franţuzul n-are minte ? mă întrebam examinîndu-i pe cei patru pasageri, francezi, care de-abia intraseră în vagonul nostru. Erau primii francezi pe care îi întîlneam pe pămîntul lor natal, dacă nu punem la socoteală vameşii de la Arquelin, de unde abia plecasem. Vameşii fuseseră extrem de politicoşi, îşi făcuseră repede datoria, şi am intrat în vagon foarte mulţumit de primul meu pas făcut în

Franța. Pînă la Arquelin, în compartimentul nostru de opt locuri nu eram decît doi : eu și un elvețian, om simplu și modest, între două vîrste, un tovarăș de drum extrem de plăcut, cu care stătusem de vorbă într-una vreo două ceasuri. Acum însă, eram șase și, spre mirarea mea, elvețianul meu, în prezența celor patru noi tovarăși de drum ai noștri, deveni deodată extrem de tăcut. M-am adresat lui, propunîndu-i să continuăm conversația noastră, dar el se pare că a căutat să-i pună capăt, mi-a răspuns ceva în doi peri, rece, aproape cu ciudă, s-a întors cu fața la fereastră și a început să urmărească priveliștea, iar peste o clipă, și-a scos ghidul lui în limba germană și s-a adîncit cu totul în lectura lui. L-am lăsat imediat în pace și am început să observ în tăcere pe noii noștri tovarăși de drum. Erau niște oameni ciudați. Nu aveau bagaje și nu semănau de loc a călători. N-aveau nici pachete, nici chiar haine care să fi amintit cît de cît un om plecat la drum. Purtau toți niște redingote ușoare, foarte roase, uzate, ceva mai bune decît acelea pe care le poartă la noi ordonanțele ofițerilor sau, la sate, slugile moșierilor de mîna a doua. Aveau cămăși murdare, cravate în culori foarte vii și, de asemenea, foarte murdare ; unul din ei purta la gît un rest de șal de mătase, dintre acelea care țin veșnic și care, după ce se freacă timp de cincisprezece ani de gîtul proprietarului, se îmbibă cu o livră întreagă de slin. Același om mai avea niște butoni cu briliante false, de mărimea unei nuci. De altminteri, purtarea lor avea un anume șic și chiar puțină bravadă. Toți patru păreau de aceeași vîrstă, vreo treizeci și cinci de ani sau cam așa ceva și, cu toate că nu aduceau la chip, semănau extrem de mult unul cu altul. Aveau fețe scofîlcite, purtau barbișoane tip, franțuzești, care și ele semănau mult unul cu altul. Se vedea că erau oameni care trecuseră prin fel de fel de încercări care le întipăriseră pentru totdeauna pe față o expresie acră, totuși extrem de concentrată. Mi s-a părut, de asemenea, că se cunoșteau, deși nu-mi amintesc să fi schimbat măcar un singur cuvînt între ei. Nouă, adică mie și elvețianului, nu voiau, pe cît se pare, să ne acorde nici un fel de atenție și, tolăniți neglijent pe locurile lor, fluierau degajat, privind cu indiferență, dar stă-

ruitor, pe fereastra compartimentului. Mi-am aprins o țigară și, neavînd ce face, îi examinam. Ce-i drept, îmi puneam mereu întrebarea : ce-or fi ei, de fapt ? Nu păreau nici muncitori, nici burghezi. Nu cumva erau militari în retragere, ceva *„à la demisolde"* * sau cam așa ceva ? De altminteri, nu m-am ocupat prea mult de ei. Peste zece minute, de cum am ajuns la gara următoare, ei au sărit din vagon de îndată toți patru, unul după altul, trîntind ușa în urma lor, și noi am și pornit mai departe. Pe linia asta trenurile aproape că nu stau în gări. Vreo două minute, cel mult trei, și de îndată gonesc mai departe. Transportul este admirabil, adică extrem de rapid.

De îndată ce am rămas singuri, într-o clipită, elvețianul și-a închis ghidul, l-a pus deoparte și s-a uitat la mine cu un aer mulțumit, vădit dornic să-și continue conversația.

— Domnii aceștia n-au stat prea mult, am început eu, privindu-l, curios.

— N-au urcat decît pentru o stație.

— Îi cunoașteți ?

— Pe ei ?... Păi, sînt polițiști...

— Cum ? Ce fel de polițiști ? am întrebat eu, uimit.

— Ei, vezi... Am observat de îndată adineauri că nu v-ați dat seama...

— Și... erau într-adevăr spioni ? (Tot nu voiam să cred așa ceva.)

— Bineînțeles ; pentru noi au urcat.

— Știți sigur asta ?

— O, nu încape îndoială ! Am călătorit de cîteva ori pe aici. Le-am fost semnalați încă de la vamă. Cînd ni s-au controlat pașapoartele, le-au comunicat numele noastre ș.a. De aceea s-au și urcat în tren, ca să ne însoțească.

— De ce să ne însoțească, de vreme ce ne-au văzut ? N-ați spus doar că le-am fost semnalați încă din gara ceea ?

— Da, și le-au spus și cum ne cheamă. Dar asta nu era de ajuns. Acum însă, ne-au studiat cu de-amănuntul : fața, hainele, valizele, într-un cuvînt, tot ce-i al nostru. Au remarcat și butonii pe care-i purtați. Uite, ați scos un portți-

* Cu jumătate de soldă. (Fr.)

garet, au remarcat și portțigaretul, știți, toate amănuntele, particularitățile, adică cît mai multe particularități cu putință. La Paris, s-ar putea să dispăreți, să vă schimbați numele (dacă sînteți suspect, bineînțeles). Ei bine, toate aceste amănunte pot contribui la găsirea dumneavoastră. Toate acestea le telegrafiază de îndată din gara ceea, la Paris. Iar acolo, le păstrează pentru orice eventualitate, unde se cuvine. În plus, proprietarii de hoteluri trebuie să comunice toate amănuntele referitoare la străini, de asemenea pînă la cel mai mic detaliu.

— Dar de ce au fost atîția ? Au fost doar patru, am continuat să-l întreb, încă tot puțin surprins.

— O, pe-aici sînt foarte mulți din aceștia ! Probabil că de data aceasta sînt puțini străini, că dac-ar fi fost mai mulți, s-ar fi împărțit prin vagoane.

— Dar, dați-mi voie, nu s-au uitat la noi de loc. S-au uitat tot timpul pe fereastră.

— O, fiți fără grijă, au examinat ei totul... Pentru noi s-au urcat în tren !

„Ei poftim — mi-am zis eu — să mai spui că «franțuzul n-are minte», și (recunosc cu rușine) l-am privit oarecum neîncrezător pe elvețian : Nu cumva și tu, frate, ești din aceia, și te prefaci numai ? mi-a trecut prin minte, dar numai o clipă, vă încredințez. E absurd, dar ce să-i faci ; fără să vrei, îți vine în minte"...

Elvețianul nu m-a mințit. La hotelul la care m-am oprit, cele mai mici semnalmente de-ale mele au fost luate de îndată și comunicate acolo unde se cuvine. După modul exact și detaliat cu care ești examinat cînd ți se iau semnalmentele, poți conchide că toată viața ta viitoare la hotel, toți pașii tăi, ca să spun așa, vor fi urmăriți și numărați cu scrupulozitate. De altminteri, prima oară eu, personal, n-am fost deranjat prea mult la hotel și mi s-au luat pe ascuns semnalmentele, bineînțeles, în afară de acele întrebări care ți se pun după formularul în care îți treci datele : cine ești, cum ai venit, de unde ai venit, cu ce scop și altele. Dar la al doilea hotel, la care m-am oprit pentru că n-am mai găsit loc la primul hotel, Hôtel Coquillière, după ce m-am deplasat pentru opt zile la Londra, s-au purtat cu mine mult mai pe

față. Acest al doilea hotel, Hôtel des Empreurs, arăta, în general, mai patriarhal din toate punctele de vedere. Stăpînul și stăpîna erau, într-adevăr, oameni foarte buni și extrem de delicați, o pereche în vîrstă, neobișnuit de atenți față de clienții lor. Chiar în ziua în care am tras la ei, seara, stăpîna, întîlnindu-mă în vestibul, m-a poftit în camera unde avea biroul. Tot aici se găsea și soțul ei, dar probabil că stăpîna conducea toate treburile.

— Iertați-ne, începu ea foarte politicos, dar avem nevoie de semnalmentele dvs.

— Dar le-am dat... și pașaportul meu e la dvs.

— Așa e, dar... *votre état ?* *

Acest : *„Votre état ?"* este o întrebare extrem de confuză și nu-mi plăcea niciodată. Ce să scriu aici ? Călător, este prea abstract. *Homme de lettres* **, n-o să mă bucur de nici un respect.

— Să scriem mai bine *propriétaire* ***, ce ziceți ? m-a întrebat stăpîna. Asta-i cel mai bine.

— O, da, desigur, e cel mai bine ! îi ținu isonul bărbatul.

— Am scris. Și-acum : motivul venirii dvs. la Paris ?

— Sînt călător, în trecere.

— Hm, da, *pour voir Paris* ****. Permiteți-mi, *monsieur*, care e înălțimea dvs. ?

— Cum adică, înălțimea ?

— Ce înălțime aveți ?

— Vedeți și dvs., mijlocie.

— Asta așa e, *monsieur*... Dar ar fi de dorit să cunoaștem mai amănunțit... Cred, cred.... continuă ea, încurcată oarecum, sfătuindu-se din priviri cu bărbatul.

— Cred că atîta, aprecie el, determinînd din ochi, înălțimea mea în metri.

— Dar la ce vă trebuie ? întrebai eu.

— O, asta este ne-ce-sar, răspunse stăpîna, lungind cu amabilitate cuvîntul „necesar" și notînd totuși în registru

* Starea dvs. socială ? (Fr.)
** Om de litere. (Fr.)
*** Proprietar. (Fr.)
**** Ca să vedeți Parisul. (Fr.)

înălțimea mea. Și acum, *monsieur*, părul dvs. ? Blond... hm, nuanță destul de deschisă... Lins...

A notat și părul meu.

— Permiteți-mi, *monsieur*, continuă ea, punînd tocul pe masă, sculîndu-se de pe scaun și apropiindu-se de mine cu cel mai amabil aer, veniți aici, doi pași, la fereastră. Trebuie să văd ce culoare au ochii dvs. Hm, o culoare deschisă...

Și se sfătui iarăși din priviri cu bărbatul. Se vede că se iubeau amîndoi nespus de mult.

— Au o nuanță mai mult cenușie, observă bărbatul, cu un aer deosebit de serios și chiar preocupat. *Voilà* *, făcu el din ochi neveste-si, arătînd ceva deasupra uneia din sprîncenele sale, dar eu am înțeles perfect ce arăta el. Am pe frunte o cicatrice mică și el voia ca nevastă-sa să nu uite și acest semn particular.

— Permiteți-mi să vă întreb acum, i-am spus eu proprietăresei, cînd s-a terminat tot examenul, mă rog, vi se cere o asemenea evidență ?

— O, *monsieur*, e ne-ce-sar !

— *Monsieur !* Confirmă bărbatul, cu un aer deosebit de impunător.

— Dar la Hôtel Coquillière n-am fost întrebat ?

— Nu se poate, reluă, grăbit, proprietăreasa. Ar putea să fie trași la răspundere pentru asta. Probabil că v-au examinat pe furiș, dar cu siguranță că v-au examinat, cu siguranță. Noi ne purtăm mai simplu și mai sincer cu clienții noștri, noi trăim cu ei ca și cu niște rude. O să fiți mulțumiți de noi. O să vedeți...

— O, *monsieur !* întări și bărbatul solemn și fața lui exprimă chiar înduioșare.

Erau o pereche de oameni foarte cinstiți, foarte amabili, în măsura în care i-am cunoscut eu mai tîrziu. Dar cuvîntul „ne-ce-sar" îl rosteau nu pe un ton de scuză sau atenuat, ci tocmai în înțelesul unei necesități absolute, care coincidea aproape cu propriile lor convingeri personale.

Așadar, iată-mă la Paris...

* Iată (Fr.).

Baal

Aşadar, iată-mă la Paris... Dar să nu credeţi cumva că am să vă povestesc mult despre oraşul Paris în sine. Cred că aţi citit despre el atîta în limba rusă, încît, în sfîrşit, v-aţi plictisit să mai citiţi. În plus, aţi fost şi singuri acolo şi aţi observat, probabil, totul mai bine decît mine. De altminteri, nu puteam suferi să privesc în străinătate după ghid, la comandă, din obligaţia de călător, şi de aceea am văzut în unele locuri asemenea lucruri, că mi-e şi ruşine să spun. Am văzut şi la Paris. N-am să spun pînă la urmă ce anume am văzut, dar în schimb iată ce-am să spun : am dat o definiţie Parisului, i-am găsit un epitet şi susţin acest epitet. Şi anume : este oraşul cel mai moral şi cel mai virtuos de pe întreg globul pămîntesc. Ce ordine ! Cîtă înţelepciune, ce relaţii precise şi trainic stabilite ! Cît este totul de prevăzut şi compartimentat ; cît de mulţumiţi sînt toţi, cum caută toţi să se convingă singuri că sînt mulţumiţi şi absolut fericiţi, şi cum toţi, în sfîrşit, atît s-au străduit, încît au reuşit într-adevăr să se convingă ei înşişi că sînt mulţumiţi şi absolut fericiţi, şi... şi... atîta tot. Mai departe, n-au încotro. N-o să credeţi că s-au oprit la asta ; o să strigaţi că exagerez, că toate acestea nu sînt decît o calomnie patriotică plină de venin, că nu s-ar fi putut opri totul într-adevăr la asta. Dar, prieteni : v-am prevenit doar încă în primul capitol al acestor însemnări că, poate, am să mint îngrozitor. Aşadar, nu mă stingheriţi. Ştiţi doar, de bună seamă, că chiar dacă am să mint, am să mint convins fiind că nu mint. Şi, după mine, asta e prea destul. Aşadar, lăsaţi-mă în voia mea.

Da, Parisul este un oraş uimitor. Şi ce confort, ce comodităţi felurite pentru cei care au dreptul la comodităţi şi din nou, ce ordine, *acalmie a ordinii,* ca să spun aşa. Revin mereu la ordine. Într-adevăr, încă puţin şi Parisul, cu un milion şi jumătate de locuitori, se va transforma într-un fel de orăşel nemţesc de profesori, încremenit în acalmie şi în ordine, în genul, de pildă, al unui Heidelberg. Tinde spre asta. Şi ce ? Parcă nu poate exista un Heidelberg cu dimensiuni colosale ? Şi ce reglementare ! Vă rog să mă înţelegeţi :

nu atît o reglementare exterioară, care ar fi neînsemnată (relativ, bineînțeles), cît o colosală reglementare interioară, spirituală, izvorîtă din suflet. Parisul se restrînge, se chircește parcă cu dragă inimă, cu dragoste, se strînge cu înduioșare. În această privință, nici nu se poate compara, de pildă, Londra! Am stat la Londra doar opt zile și, cel puțin după exterior, ea s-a întipărit în amintirile mele în tablouri atît de ample, în planuri atît de vii, originale, neordonate după același tipic! Totul e atît de uriaș și de strident în originalitatea sa! Această originalitate te poate chiar înșela. Fiecare stridență, fiecare contradicție conviețuiește alături de antiteza ei și merg cu îndărătnicie mînă în mînă, contrazicîndu-se una pe alta, și, după cum se vede, neexcluzîndu-se nicicum una pe alta. Toate acestea, se pare, caută cu îndîrjire să se mențină și viețuiesc după placul lor și, probabil, nu se stingheresc una pe alta. Or, există și aici aceeași luptă înverșunată, surdă și străveche, lupta pe viață și pe moarte între elementul personal, comun Occidentului, și necesitatea de a conviețui într-un fel oarecare împreună, de a alcătui oricum o comunitate și de a te aranja în același furnicar; de a se transforma chiar și într-un furnicar, numai să se aranjeze, fără să se mănînce unul pe altul, altminteri îi așteaptă transformarea în antropofagi! Din acest punct de vedere, pe de altă parte, se observă același lucru ca la Paris: aceeași tendință deznădăjduită de a se opri, în desperare, la *„statu quo"*, de a-și smulge din rădăcină toate dorințele și speranțele, de a-și blestema viitorul în care n-au putere să creadă, poate, chiar înșiși promotorii progresului și de a se închina lui Baal. Vă rog însă să nu vă lăsați furați de stilul înalt: toate acestea se observă conștient numai în sufletul oamenilor înaintați, conștienți, și inconștient, instinctiv, în manifestările vitale ale întregii mase. Dar burghezul, de pildă, la Paris, este, în mod conștient, aproape foarte mulțumit și încredințat că totul așa trebuie să fie, și chiar te va snopi în bătaie dacă te vei îndoi că așa trebuie să fie, te va snopi în bătaie fiindcă pînă în prezent tot se mai teme de ceva, cu toată încrederea lui în sine. La Londra, deși este la fel, totuși ce tablouri ample, copleșitoare! Ce deosebire față de Paris, chiar și în aparență! Acest oraș, care se agită zi și noapte, necuprins ca

o mare, cu scrîşnetul şi vuietul maşinilor, cu trenurile care trec pe deasupra caselor (şi în curînd şi pe sub case) [33], această îndrăzneală a spiritului de întreprindere, această dezordine aparentă care, în fond, este ordinea burgheză la superlativ, această Tamisă infectată, acest aer îmbibat de miros de cărbune, aceste scuaruri şi parcuri admirabile, aceste cartiere îngrozitoare, precum Whitechapel, cu populaţia lui aproape goală, sălbatică şi flămîndă. City, cu milioanele şi cu comerţul lui mondial, palatul de cristal, [34] expoziţie universală... Da, expoziţia este uluitoare. Simţi forţa teribilă care a unit aci, într-o singură turmă, pe toţi aceşti nenumăraţi oameni, veniţi din toată lumea ; percepi o idee gigantică ; simţi că aici s-a realizat ceva, că aici este o victorie, un triumf. Începi chiar parcă să te temi de ceva. Oricît ai fi de independent, ţi se face frică, nu ştii de ce. „N-o fi însemnînd aceasta idealul realizat ? te gîndeşti ; n-o fi aici sfîrşitul ? N-o fi, într-adevăr, aceasta «o singură turmă» [35] ? Nu va trebui să iei, într-adevăr, aceasta drept adevărul absolut şi să rămîi definitiv mut de admiraţie ?" Totul este atît de triumfător, de victorios şi de mîndru, încît începe să ţi se taie răsuflarea. Priveşti aceste sute de mii, aceste milioane de oameni care se scurg docili aici, de pe întreg globul pămîntesc. Oameni veniţi cu un singur gînd, care se bulucesc domol, tenace şi în tăcere în acest palat colosal, şi simţi că aici s-a săvîrşit ceva definitiv, s-a săvîrşit şi s-a încheiat. Este un tablou biblic, ceva ca de Babilon, o prorocire de apocalips care se săvîrşeşte în faţa ochilor. Simţi că e nevoie de multă negare şi nesfîrşită împotrivire sufletească pentru a nu ceda, a nu te supune impresiei, a nu te pleca în faţa faptului şi a nu-l adora pe Baal, adică a nu lua ceea ce există drept propriul tău ideal...

Ei, dar astea-s fleacuri, veţi spune voi, aiureli bolnăvicioase, nervi, exagerări. Nimeni nu se va opri la aceasta şi nimeni nu va lua aceasta drept idealul său. În plus, foametea şi sclavia nu ni-s prieteni şi vor sugera cel mai bine dezaprobarea şi vor trezi scepticismul. Iar diletanţii sătui, care se preumblă pentru propria lor plăcere, pot, bineînţeles, să creeze tablouri de apocalips şi să-şi amuze nervii, exagerînd şi storcînd din orice fenomen senzaţii tari, pentru a se excita...

— Bine, răspund eu, să zicem că m-am lăsat furat de decor ; aşa o fi. Dar dacă aţi fi văzut cît de orgolios este spiritul puternic care a creat acest decor colosal şi cu cît orgoliu este convins acest spirit de victoria sa şi de triumful său, v-aţi cutremura pentru orgoliul, înverşunarea şi orbirea lui, v-aţi cutremura şi pentru cei asupra cărora planează şi domneşte acest spirit orgolios. În faţa proporţiilor atît de colosale ale spiritului stăpînitor, în faţa orgoliului lui atît de uriaş, în faţa desăvîrşirii solemne a creaţiilor acestui spirit, şi un suflet flămînd încremeneşte adesea, se resemnează, se supune, caută salvarea în gin şi în desfrîu şi începe să creadă că toate trebuie să fie aşa cum sînt. Faptul e apăsător, masa înlemneşte şi o ia razna, sau chiar dacă devine sceptică, atunci caută salvarea, posomorîtă şi blestemînd, în ceva în genul mormonismului. Iar la Londra poţi vedea masa într-o asemenea amploare şi într-o asemenea situaţie, în care n-o vei vedea aievea nicăieri în lume. Mi s-a spus, de pildă, că sîmbătă noaptea o jumătate de milion de lucrători şi de lucrătoare, împreună cu copiii lor, se revarsă ca o mare prin tot oraşul, grupîndu-se mai mult în anumite cartiere şi, toată noaptea, pînă la cinci dimineaţa, serbează sfîrşitul lucrului, adică mănîncă şi beau ca vitele pentru toată săptămîna. Toţi aceştia îşi aduc economiile strînse în timpul săptămînii, tot ce-au cîştigat cu muncă grea şi cu blesteme. În măcelării şi în băcănii gazul aerian arde cu flacără groasă, luminînd puternic străzile. Parcă s-ar organiza un bal pentru aceşti negri albi. Oamenii se îmbulzesc în tavernele deschise şi pe străzi. Se bea şi se mănîncă chiar în stradă. Cîrciumile sînt împodobite ca nişte palate. Toţi sînt beţi, dar fără veselie, ci posomoriţi, apăsător şi într-un fel ciudat de tăcut. Numai uneori înjurăturile şi bătăile pînă la sînge tulbură această tăcere suspectă care te întristează. Toată lumea asta caută să se îmbete cît mai repede, pînă la pierderea conştiinţei... Femeile nu rămîn mai prejos de bărbaţii lor şi se îmbată laolaltă ; copiii aleargă şi se tîrăsc printre ei. Într-o asemenea noapte, m-am rătăcit o dată pe la ora două şi am umblat multă vreme pe străzi, prin mulţimea fără număr a acestor oameni posomoriţi, întrebînd aproape prin semne drumul, pentru că nu ştiu nici un cuvînt englezeşte. Drumul l-am găsit, dar impresia lăsată de cele văzute m-a chinuit după aceea vreo trei zile. Oamenii sînt peste tot oameni, dar aici totul era atît

de colosal, atît de viu, încît parcă ai fi pipăit ceea ce pînă atunci ți-ai închipuit numai. Aici chiar nici nu vezi oameni, ci o sistematică, docilă, stimulată pierdere a cunoștinței. Și, privindu-i pe toți acești paria ai societății, simți că încă multă vreme nu se va împlini pentru ei prorocirea, că încă multă vreme nu li se vor da ramuri de măslin și veșminte albe și că încă multă vreme ei îl vor întreba pe Cel-de-Sus : „Pînă cînd, Doamne?" [36] Și ei singuri știu asta și, deocamdată, se răzbună împotriva societății, devenind mormoni subterani, exaltați, pelerini... Pe noi ne miră prostia de a deveni niște exaltați și pelerini și nu bănuim că aici este vorba de o desprindere de formula noastră socială, o desprindere stăruitoare, inconștientă, o desprindere instinctivă, cu orice preț, pentru a se salva, o desprindere de noi cu dezgust și cu groază. Aceste milioane de oameni, părăsiți și izgoniți de la ospățul lumii, îmbrîncindu-se și strivindu-se unul pe altul, în întunericul subteran, în care sînt azvîrliți de frații lor mai mari, bat orbește la orice poartă și caută o ieșire, pentru a nu se înăbuși în subsolul întunecat. Aici este o ultimă încercare desperată de a se aduna într-o grămadă proprie, într-o masă proprie și de a se desprinde de tot, chiar și de chipul omenesc, numai ca să trăiască după dorința lor, numai ca să nu fie împreună cu noi...

Am văzut la Londra o altă masă de oameni, la fel cu aceștia, pe care, de asemenea, nu o vei vedea nicăieri atît de uriașă ca la Londra. Este tot un decor în felul său. Cine a vizitat Londra, acela a fost desigur măcar o noapte la Haymarket. Este un cartier în care, noaptea, pe unele străzi se îmbulzesc mii de prostituate. Străzile sînt luminate cu gaz aerian, despre care la noi nici nu se știe. La fiecare pas, întîlnești cafenele luxoase, împodobite cu oglinzi și aurării. Aici sînt și locuri de adunare, și adăposturi. Chiar ți-e frică să intri în această mulțime. Și ce ciudat este alcătuită! Aici sînt și bătrîne, aici sînt și femei frumoase, în fața cărora te oprești uimit. În toată lumea nu există un tip de femeie atît de frumos ca englezoaica. Toate acestea se îmbulzesc anevoie, înghesuite pe străzi. Mulțimea nu încape pe trotuare și inundă toată strada. Toate acestea sînt avide de pradă și se aruncă cu un cinism nerușinat asupra primului întîlnit. Aici vezi și haine scumpe, strălucitoare, și aproape niște zdrențe, și o mare deosebire de vîrste, totul laolaltă. În

această mulțime îngrozitoare se îmbulzesc și vagabonzi beți, și tot aici vin și bogătași cu titluri de noblețe. Se aud înjurături, certuri, chemări în gura mare și cîte o șoaptă de chemare a vreunei frumoase care nu și-a pierdut încă sfiiciunea. Și ce frumoase sînt uneori! Fețele sînt parcă dintr-un album de desene. Îmi amintesc că am intrat o dată într-un „*Casino.*" Orchestra cînta zgomotos, lumea dansa, oamenii se îmbulzeau. Înăuntru era splendid. Dar caracterul posomorît nu-i părăsește pe englezi nici în toiul veseliei: ei și dansează cu un aer serios, chiar posac, parcă ar mesteri pașii de dans și, parcă, din obligație. Sus, la balcon, am zărit o tînără și m-am oprit, pur și simplu uimit: nu întîlnisem încă niciodată nimic ce s-ar fi putut asemui cu asemenea frumusețe ideală. Tînăra sta la o masă împreună cu un tînăr ce părea un *gentleman* bogat și se vedea după toate că nu era un vizitator obișnuit al localului. O căutase poate și, în sfîrșit, se întîlniseră sau se înțeleseseră să se vadă aici. El vorbea puțin cu ea și mereu sacadat, de parcă n-ar fi spus ceea ce ar fi vrut să-i spună. Conversația era întreruptă des de tăceri îndelungate. Și ea era foarte tristă. Avea trăsături delicate, fine, ceva tainic și trist era în privirea ei minunată și întrucîtva mîndră, ceva gînditor și nostalgic. Cred că era tuberculoasă. Prin educația ei, era, nu putea să nu fie, mai presus de toată mulțimea aceea de femei nefericite: altminteri, ce-ar mai însemna fața unui om? Și cu toate acestea, bea chiar acolo ginul, plătit de tînăr. În sfîrșit, el s-a ridicat, i-a strîns mîna și s-au despărțit. El a plecat, iar ea, îmbujorată de băutură, cu pete purpurii pe obrajii palizi, a plecat și s-a pierdut în mulțimea femeilor care se vindeau. La Haymarket am văzut mame care vin să-și vîndă fiicele minore. Fetițe de doisprezece ani te prind de mînă și te roagă să mergi cu ele. Mi-aduc aminte că într-o zi am văzut în mulțime, pe stradă, o fetiță de vreo șase ani cel mult, toată în zdrențe, murdară, desculță, istovită și bătută: trupul ei, care se întrezărea printre zdrențe, era plin de vînătăi. Mergea parcă fără să-și dea seama, fără să se grăbească, hoinărind Dumnezeu știe de ce, prin mulțime: poate că era flămîndă. Nimeni nu-i dădea atenție. Dar mai mult ca orice m-a uimit faptul că mergea cu un aer de atîta durere, cu atîta desperare pe față, încît era chiar nefiresc și îngrozitor de dureros să vezi această mică ființă care purta atîtea blesteme și atîta desperare. Își clătina mereu dintr-o parte în

alta capul cu părul ciufulit, parcă gîndindu-se la ceva, își desfăcea mîinile mici, gesticula și apoi le împreuna, lovindu-și palmele, și le apăsa pe pieptu-i gol. M-am întors și i-am dat o jumătate de șiling. A luat moneda mică de argint, apoi m-a privit în ochi sălbatic, cu o uimire plină de teamă și deodată a luat-o la fugă înapoi, cît o țineau picioarele, parcă temîndu-se să nu-i iau banii. De bună seamă, numai lucruri hazlii vezi pe acolo...

Și iată că într-o noapte, în mulțimea acestor femei pierdute și acestor desfrînați, m-a oprit o femeie, care se strecura, grăbită, prin mulțime. Era îmbrăcată toată în negru și purta o pălărioară care îi acoperea aproape toată fața ; n-am apucat să-i deslușesc chipul ; mi-aduc aminte numai că avea o privire fixă. Ea mi-a spus ceva, n-am putut să înțeleg ce anume, într-o franțuzească stricată, mi-a strecurat în mînă o hîrtiuță și a pornit repede mai departe. Am cercetat hîrtiuța la lumina din fereastra unei cafenele : era o foaie mică, pătrată, de hîrtie ; pe o parte era tipărit : *„Crois-tu cela ?"* *, iar pe cealaltă parte, tot în franțuzește : „Eu sînt învierea și viața..." ș.a.m.d., cîteva rînduri binecunoscute. Sînteți, cred, de acord că și asta este destul de original. Mi s-a explicat mai tîrziu că aceasta era propagandă catolică, stăruitoare, neobosită, care se vîră peste tot. Pe străzi se împart ba hîrtiuțe de-acestea, ba cărțulii cu diverse fragmente din Evanghelie și Biblie. Se împart gratuit ; ți le vîră cu sila în mînă. Propagandiști sînt cu duiumul, și bărbați, și femei. Este o propagandă subtilă și calculată. Preotul catolic descoperă și pătrunde în familia săracă a cutărui muncitor. Găsește, de pildă, un bolnav care zace în zdrențe pe podeaua umedă, înconjurat de copii sălbăticiți de foame și de frig, cu o nevastă flămîndă și, de cele mai multe ori, beată. El îi hrănește pe toți, îi îmbracă, îi încălzește, începe să îngrijească bolnavul, cumpără doctorii, devine un prieten al casei și, pînă la urmă, îi convertește pe toți la catolicism. Uneori, după vindecare însă, este alungat cu înjurături și bătut. Dar el nu se lasă și se duce la alții. Este dat afară și de acolo, dar rabdă, și tot prinde pe cîte unul. În schimb, preotul anglican nu se duce la săraci. Săracii nu sînt primiți nici în biserică, pentru că n-au cu ce plăti un loc

* Crezi în asta ? (Fr.)

pe bancă. Căsătoriile între muncitori și, în general, între săraci, sînt de cele mai multe ori nelegitime, deoarece cununia costă scump. Apropo, mulți dintre acești bărbați își bat îngrozitor nevestele, le schilodesc de moarte și o fac mai mult cu vătraiul de scormonit jarul din sobă. E un instrument folosit de ei anume pentru bătaie. Cel puțin în ziare, atunci cînd se descriu certurile, schilodirile și omorurile familiale, se vorbește întotdeauna de vătrai. Copiii lor, de îndată ce se înalță puțin, stau tot timpul în stradă, se amestecă în mulțime și, pînă la urmă, nu se mai întorc la părinți. Preoții și episcopii anglicani sînt mîndri și bogați, locuiesc în parohii îmbelșugate și se îngrașă cu conștiința pe deplin liniștită. Sînt mari pedanți, foarte instruiți și ei înșiși cred cu gravitate și serios în obtuza lor demnitate spirituală, în dreptul lor de a face, liniștit și plin de sine, morală, de a se îngrășa și de a trăi aici pentru cei bogați. Este o religie a celor bogați și o religie fără mască. Cel puțin este rațional și fără înșelăciune. Acești profesioniști ai religiei, convinși pînă la îndobitocire, au o singură distracție, în felul ei : misionarismul. Străbat tot pămîntul, se adîncesc în interiorul Africii, ca să convertească un singur sălbatic, și uită de milioanele de sălbatici de la Londra, pentru că aceia n-au cu ce să-i plătească. Dar englezii bogați și, în general, toți viteii de aur de acolo sînt extrem de religioși ; credința lor e sumbră, posacă și specifică. Poeților englezi le place, de cînd lumea, să cînte frumusețea caselor pastorilor din provincie, adumbrite de stejari și ulmi seculari, pe nevestele lor virtuoase și fetele lor blonde, ideal de frumoase, cu ochii albaștri.

Dar după ce trece noaptea și începe ziua, același spirit orgolios și sumbru se înalță din nou, majestuos, deasupra giganticului oraș. El nu este îngrijorat de cele petrecute noaptea, nu este îngrijorat nici de ceea ce vede în jurul său ziua. Baal domnește și nici nu cere supunere, pentru că e convins de ea. Încrederea lui în sine este nemărginită ; el împarte disprețuitor și calm, numai ca să scape de sîcîială, pomana organizată, și pe urmă este cu neputință să zdruncini încrederea lui în sine. Baal nu-și ascunde, cum se întîmplă, de pildă, la Paris, unele fenomene barbare, suspecte și alarmante ale vieții. Sărăcia, suferința, murmurul și îndobitocirea masei nu-l îngrijorează cîtuși de puțin. El permite disprețuitor tuturor acestor fenomene suspecte și sinistre să trăiască ală-

turi de viața lui, lîngă ea, aievea. El nu caută, înfricoșat, asemenea parizianului, să se convingă mereu că lucrurile stau altfel, să-și facă curaj și să-și raporteze că totul este în ordine și pace. El nu ascunde, ca la Paris, undeva, pe săraci, pentru ca aceștia să nu-i tulbure și să nu-i sperie inutil somnul. Parizianului îi place să-și ascundă capul în nisip, asemenea struțului, pentru ca să nu vadă vînătorii care-l ajung din urmă. La Paris... Dar, ce-i cu mine? Iar nu sînt la Paris... Doamne, cînd am să mă obișnuiesc, în sfîrșit, cu ordinea...

CAPITOLUL VI

Eseu asupra burghezului francez

Atunci de ce oare aici toți se chircesc, de ce toți caută să nu sară în ochi, să se restrîngă, să se estompeze: „eu nu exist, nu exist de loc pe lume; m-am ascuns, treceți, vă rog, pe lîngă mine și nu mă observați, prefăceți-vă că nu mă vedeți, treceți, treceți mai departe!"

Dar despre cine vorbiți? Cine se chircește?

— Păi, burghezul.

— Cum se poate? El este regele, el este totul, *le tiers état c'est tout* *, iar dumneata spui că se chircește!

— Da, dar atunci de ce s-a ascuns în spatele împăratului Napoleon? De ce a uitat frazele pompoase în camera deputaților, pe care le îndrăgea atît de mult înainte? De ce nu vrea să-și amintească de nimic și dă din mîini, atunci cînd i se amintește de ceva ce a fost pe vremuri? De ce oare neliniștea îi răsare de îndată în minte și în priviri, și pe limbă, cînd alții îndrăznesc să dorească ceva în prezența lui? De ce oare atunci cînd el însuși, din prostie, dă frîu liber toanelor și dorește pe neașteptate ceva, tresare de îndată și începe să dea înapoi: „Dumnezeule! Ce tot spun?!" — și încă mult timp după aceea se străduiește, rușinat, să repare comportarea sa prin sîrguință și ascultare? De ce privește și aproape

* Starea a treia e totul. (Fr.)

că spune : „Iată, vînd ceva astăzi în prăvălioara mea, mîine, dă Dumnezeu, mai vînd din nou ceva, și poimîine, poate, dacă mila Domnului va fi mare... Eh, și pe urmă, pe urmă numai să strîngă cît mai repede măcar puțin și — *après moi le déluge!*" * De ce-a ascuns nu se știe unde pe toți săracii și caută să te convingă că ei nu există de loc ? De ce se mulțumește cu o literatură oficioasă ? De ce dorește grozav să se convingă singur că ziarele lui sînt incoruptibile ? De ce acceptă să dea atîția bani pentru spioni ? De ce nu îndrăznește să sufle un cuvînt despre expediția mexicană ? [37] De ce la teatru soții sînt înfățișați într-o postură atît de nobilă și plini de bani, iar amanții sînt toți atît de zdrențăroși, fără posturi și fără protecție, niște vînzători sau pictori, netrebnici în cel mai înalt grad ? De ce i se năzare că *épouses* **-ele, toate pînă la una, sînt fidele pînă la extrem, și căminul propășește, că *pot-au-feu* ***-ul fierbe pe cel mai virtuos foc, iar frizura e desăvîrșită ? În ce privește frizura, așa e hotărît incontestabil, așa e stabilit, fără nici un fel de discuție, așa s-a stabilit de la sine și deși în fiece clipă pe bulevarde trec trăsuri cu perdelele trase, deși pretutindeni există adăposturi pentru toate necesitățile interesante, deși toaletele *epuzelor* sînt adesea mult mai scumpe decît s-ar putea presupune după buzunarul soțului, așa este hotărît, așa este scris și subscris, și ce vreți mai mult ? Dar de ce este așa hotărît și subscris ? Cum de nu : dacă n-ar fi așa, atunci lumea ar putea crede, poate, că idealul n-a fost atins, că la Paris nu există încă raiul pămîntesc desăvîrșit, că s-ar mai putea dori nu știu ce, că, prin urmare, și nici burghezul nu este pe deplin mulțumit de rînduiala pe care o sprijină și pe care o impune tuturor ; că în societate există lipsuri care trebuie remediate. Iată de ce burghezul își vopsește găurile de la ghete cu cerneală numai ca, Doamne ferește, să nu se observe cumva ! Iar *epuzele* mănîncă bomboane, poartă mănuși, astfel încît cucoanele ruse din îndepărtatul Petersburg le invidiază pînă la isterie, își arată picioruşele și își ridică preagrațios poala ro-

* După mine potopul ! (Fr.)
** Soții. (Fr.)
*** Supă. (Fr.)

chiei pe bulevarde. Ce trebuie mai mult pentru o fericire desăvîrșită ? Iată de ce în condițiile de acum sînt de neconceput titluri de romane ca, de pildă, *Soția, soțul și amantul* [38], pentru că amanți nu există și nu pot exista. Și chiar dacă ei ar exista la Paris atît de mulți ca nisipul mării (și acolo există, poate, și mai mulți), totuși ei acolo nu există și nu pot exista, pentru că așa s-a hotărît și s-a subscris, pentru că totul strălucește de virtute. Așa trebuie : ca totul să strălucească de virtute. Dacă privești curtea mare a Palais-Royal-ului seara, pînă la ora unsprezece, vei vărsa neapărat o lacrimă de înduioșare. Nenumărați soți se preumblă braț la braț cu nenumăratele lor *épouses,* în jurul lor zburdă copiii lor drăgălași și cuminți, havuzul murmură și plescăitul monoton al jeturilor de apă îți amintește de ceva liniștit, tihnit, obișnuit, permanent, ceva *à la* Heidelberg. Și doar nu un singur havuz murmură astfel la Paris : sînt multe havuzuri și pretutindeni e la fel, așa încît îți crește inima de bucurie.

Nevoia de virtute este nepieritoare la Paris. Francezul este azi serios, grav și deseori chiar i se înduioșează inima, astfel încît nu înțeleg de ce chiar și în prezent se teme atît de cumplit de ceva, se teme chiar cu toată *gloire militaire* * care prosperă în Franța și pentru care Jacques Bonhomme [39] plătește atît de scump. Parizianului îi place grozav să facă negoț, dar pare-se că, și atunci cînd face negoț și te jecmănește de ultimul ban în magazinul lui, te jecmănește nu pur și simplu pentru cîștig, cum se întîmpla înainte, ci din virtute, dintr-o necesitate sfîntă. A strînge o avere și a avea cît mai multe lucruri a devenit principalul cod al moralității, catehismul parizianului. Asta a fost și înainte, dar acum, acum asta are, ca să spunem așa, un caracter sacrosanct. Înainte se recunoștea măcar ceva, în afară de bani, astfel că un om, chiar și fără bani, dar cu alte calități, putea să conteze pe un oarecare respect ; ei, dar acum s-a zis. Acum trebuie să strîngi bănișori și să-ți faci rost de cît mai multe lucruri ; numai atunci poți conta măcar pe un oarecare respect. Și nu numai pe respectul altora, dar altfel nu poți conta nici pe propriul tău respect față de tine însuți. Parizianul nu dă doi bani pe el dacă simte că are buzunarele goale, și face asta

* Glorie militară. (Fr.)

în mod conștient, conștiincios, cu cea mai mare convingere. Ți se îngăduie lucruri uimitoare, numai dacă ai bani. Sărmanul Socrate nu este decît un palavragiu prost și dăunător și este respectat, poate numai la teatru, pentru că burghezului tot îi mai place să respecte virtutea pe scenă. Ciudat om este acest burghez: proclamă de-a dreptul că banii constituie cea mai mare virtute și îndatorire omenească și, cu toate acestea, îi place grozav să se prefacă că este de o noblețe înaltă. Toți francezii au un aer uimitor de nobil. Chiar și cel mai ticălos francez, care este gata să-ți vîndă pentru 25 de centime pe propriul său tată și să-ți mai dea ceva pe deasupra, singur, fără să-i ceri, are în același timp, chiar în clipa cînd îți vinde tatăl, o ținută atît de impunătoare, că te cuprinde chiar nedumerirea. Intrați într-un magazin să cumpărați ceva și cel din urmă dintre vînzători are să vă strivească, are să vă strivească pur și simplu cu nespusa lui noblețe. Sînt aceiași vînzători care servesc drept model al celui mai „fin superfluu" pentru teatrul nostru Mihailovski [40]. Ești copleșit, te simți pur și simplu vinovat de ceva în fața acestui vînzător. Ai venit, de pildă, ca să cheltuiești zece franci, dar cu toate acestea ești întîmpinat ca lordul Devonshire. Ți-i imediat cumplit de rușine, nu se știe de ce, și vrei să-l încredințezi cît mai repede că nu ești de loc lordul Devonshire, ci numai, așa, un modest călător, și că ai intrat numai ca să cumperi ceva de zece franci. Dar tînărul cu o înfățișare dintre cele mai plăcute și cu noblețea lui nespusă, la vederea căruia ești gata să recunoști că ești chiar un ticălos (pentru că în asemenea măsură este el nobil!), începe să-ți arate mărfuri de zeci de mii de franci. Într-o clipă a acoperit pentru tine cu mărfuri toată tejgheaua și cînd te gîndești cît va trebui el, sărăcuțul, să muncească după aceea din cauza ta, ca să pună totul la loc, el, Grandison [41], Alcibiade, Montmorency [42], și din cauza cui? Din cauza ta, care ai avut obrăznicia, cu înfățișarea ta insipidă, cu păcatele și defectele tale, cu cei zece franci dezgustători ai tăi, să vii să deranjezi un asemenea marchiz — și cînd te gîndești la toate acestea, fără să vrei, într-o clipă, chiar acolo, în fața tejghelei, începi să te disprețuiești în cel mai înalt grad. Te căiești și îți blestemi soarta care te-a făcut ca acum să n-ai în buzunar decît o sută de franci; îi zvîrli pe tejghea, cerîndu-i din priviri iertare. Dar vînzătorul îți împachetează mărinimos marfa pentru mizerabilii

tăi o sută de franci, îți iartă toată agitația, tot deranjul pe care l-ai făcut în magazin, și tu te grăbești să dispari cît mai repede. Ajungînd acasă, te miri grozav că ai vrut să cheltuiești numai zece franci și ai cheltuit o sută. De cîte ori, trecînd pe marile bulevarde sau pe Rue Vivienne, unde sînt atîtea magazine mari de galanterie, visam în sinea mea: „Eh, de le-ar da drumul aici boieroaicelor ruse și"... dar despre cele ce-ar urma știu cel mai bine administratorii de moșie și primarii din guberniile Orel, Tambov și din alte diferite gubernii. Rușilor, în general, le place grozav să arate în magazine că au nespus de mulți bani. În schimb însă, există pe lume o asemenea nerușinare, cum au, de pildă, englezoaicele, care nu numai că nu se jenează că un Adonis sau un Wilhelm Tell a umplut pentru ele toată tejgheaua cu mărfuri și a întors întreg magazinul cu susul în jos, dar încep chiar — ce oroare! — să se tocmească pentru niște sărmani zece franci. Dar nici Wilhelm Tell nu-i prost: se răzbună și ia de la *milady*, douăsprezece mii pentru un șal care costă o mie cinci sute de franci, și o face în așa fel, încît ea rămîne foarte mulțumită. Dar, cu toate acestea, burghezului îi place la nebunie noblețea nespusă. La teatru trebuie să-i arăți neapărat personaje dezinteresate. Gustave trebuie să strălucească numai de noblețe, și atunci burghezul plînge de înduioșare. Fără noblețe nespusă, el nici nu poate dormi liniștit. Iar dacă a luat douăsprezece mii în loc de o mie cinci sute de franci — asta este chiar obligatoriu: i-a luat din virtute. A fura este o faptă mîrșavă, ticăloasă, pentru asta ești trimis la galere; burghezul este gata să ierte multe, dar nu va ierta furtul chiar dacă tu sau copiii tăi ați muri de foame. Iar dacă ai să furi din virtute, o, atunci ți se va ierta absolut totul. Înseamnă că ai vrut *faire fortune* * și să aduni cît mai multe lucruri, adică să-ți îndeplinești datoria față de natură și față de omenire. Iată de ce în cod sînt consemnate absolut limpede punctele privind furtul dintr-un scop josnic, adică pentru o bucată de pîine, și furtul din virtute înaltă. Acesta din urmă este asigurat în cel mai înalt grad, este încurajat și organizat neobișnuit de temeinic.

* Să faci avere. (Fr.)

În sfîrșit, de ce totuși — revin din nou la ceea ce am mai spus — în sfîrșit, de ce totuși pînă în prezent burghezul parcă se teme de ceva, parcă nu-i în apele lui ? De ce să se teamă ? De palavragii ? Păi, dintr-o singură lovitură de picior azi îi poate trimite la dracu. De argumentele rațiunii pure ? Dar rațiunea s-a dovedit falimentară în fața realității, iar, pe deasupra chiar cei cu rațiune, chiar învățații încep acum să învețe că nu există argumente ale rațiunii pure, că nici nu există pe lume rațiune pură [43], că logica abstractă este inaplicabilă pentru omenire, că există mintea alde lui Ivan, Piotr, Gustave, iar rațiunea pură n-a existat niciodată ; că aceasta nu este decît o născocire neîntemeiată a secolului al optsprezecelea. Atunci de cine să-i fie teamă ? De muncitori ? Păi și toți muncitorii sînt în sufletul lor tot proprietari, întregul lor ideal constă în a fi proprietari și în a strînge cît mai multe lucruri ; așa este firea lor. Și această fire nu vine de la sine. Toate acestea au fost formate de veacuri și educate de veacuri. Natiunea nu se transformă ușor, nu-i ușor să te lepezi de deprinderi seculare, care au intrat în carne și în sînge. De țărani ? Păi țăranii francezi sînt arhiproprietari ; sînt cei mai obtuzi proprietari, adică cel mai bun și cel mai deplin ideal de proprietar pe care și-l poate închipui cineva. De comuniști ? De socialiști, în sfîrșit ? Păi, la vremea lor, toți acești oameni s-au compromis mult și burghezul, în sufletul său, îi disprețuiește adînc ; îi disprețuiește, dar se teme totuși de ei. Da ; iată, de oamenii aceștia se teme pînă în prezent. Și s-ar părea că n-au de ce să se teamă. Doar abatele Sieyès [44] a prezis în faimosul său pamflet că burghezul este *totul. „Ce este tiers état ? Nimic. Ce trebuie să fie ? Totul."* Și așa s-a întîmplat cum a spus el. Numai aceste cuvinte s-au înfăptuit din toate cuvintele spuse în acea vreme ; numai ele singure au rămas. Iar burghezul tot nu crede încă, în ciuda faptului că tot ceea ce s-a spus după cuvintele lui Sieyès a plesnit ca un balon de săpun. Și într-adevăr, curînd după el s-a proclamat : *Liberté, Egalité, Fraternité.* Foarte bine ! Ce înseamnă *liberté ?* Libertate. Ce fel de libertate ? Libertate egală pentru toți de a face tot ce doresc, în limitele legii. Cînd poți face tot ce dorești ? Cînd ai un milion. Dar oare libertatea dă fiecăruia cîte un milion ? Nu. Ce este un om fără un milion ? Un om fără un milion nu este acela care face tot ce dorește, ci acela cu care se

face tot ce se dorește. Ce reiese de-aici ? Reiese că în afară de libertate mai există și egalitate, și anume egalitatea în fața legii. Despre această egalitate în fața legii se poate spune doar că, în felul în care se aplică acum, fiecare francez poate și trebuie s-o ia drept jignire personală. Și atunci ce mai rămîne din formulă ? Fraternitatea. Ei, acesta este lucrul cel mai ciudat și, trebuie să recunosc, constituie pînă acum principala piatră de încercare în Apus. Apuseanul vorbește de fraternitate ca despre o măreață forță motrice a omenirii și nu-și dă seama că n-are de unde să ia fraternitatea, o dată ce ea nu există în realitate. Ce-i de făcut ? Trebuie făcută, cu orice preț, această fraternitate. Dar se constată că fraternitatea nu se poate face, pentru că ea se face de la sine, se dă, se găsește în firea omului. Or, s-a dovedit că ea nu există în firea franceză și în cea apuseană în general, în care există principiul personal, principiul individual, de intensă autoconservare, autopropășire, autodeterminare în propriul tău *Eu,* de opunere a acestui *Eu* întregii firi și tuturor celorlalți oameni, ca un principiu aparte, autocrat, absolut egal și de aceeași valoare cu tot ce există în afară de el. Din această autoopunere nu s-a putut naște însă fraternitatea. De ce ? Pentru că în fraternitate, în adevărata fraternitate, nu individualitatea, nu *Eul* trebuie să se zbată pentru dreptul valorii sale egale și ponderii sale egale cu tot *restul,* ci tot acest *rest* trebuie să vină de la *sine* la această individualitate care reclamă acest drept, la acest *Eu* și ar trebui să-l recunoască singur, fără rugămintea lui, egal în valoare și în drepturi cu sine, adică cu tot restul care există pe lume. Mai mult. Însăși această individualitate rebelă și revendicativă ar trebui, înainte de toate, să sacrifice societății tot *Eul* său, pe sine în întregime, și nu numai să nu-și reclame dreptul, ci, dimpotrivă, să-l ofere societății fără nici un fel de condiții. Dar individualitatea apuseană nu este obișnuită cu un astfel de mers al lucrurilor ; ea asaltează, ea reclamă dreptul, ea vrea *împărțire* — și de aici nu poate să iasă fraternitate. S-ar putea, desigur, transforma. Dar această transformare durează milenii, pentru că asemenea idei, ca să poată deveni realitate, trebuie mai întîi să intre în carne și în sînge. Așadar, o să-mi spuneți, ca să fii fericit trebuie să fii lipsit de individualitate ? Oare salvarea constă în lipsa de individualitate ? Dimpotrivă, dimpotrivă, zic eu, nu numai că nu trebuie să

fii lipsit de individualitate, ci trebuie să devii tocmai o individualitate, și chiar într-un grad mult mai înalt decît cea care s-a definit acum în Apus. Înțelegeți-mă : autosacrificarea întregii tale ființe în folosul tuturor, de bunăvoie, absolut conștientă și neimpusă de nimeni, este, după mine, semnul supremei dezvoltări a individualității, supremei ei puteri, supremei stăpîniri de sine, supremei libertăți a propriei voințe. A-ți jertfi de bunăvoie viața pentru toți, a te lăsa crucificat, a merge pe rug pentru toți o poți face numai dacă individualitatea este dezvoltată în cel mai înalt grad. O individualitate puternic dezvoltată, pe deplin convinsă de dreptul ei de a fi individualitate, care nu mai este stăpînită de nici o teamă pentru sine însăși, nu poate să facă nimic altceva din individualitatea ei, adică nu-i poate da o altă întrebuințare decît aceea de a o oferi în întregime tuturor pentru ca și toți ceilalți să fie individualități la fel de voluntare și de fericite. Aceasta este o lege a naturii ; spre aceasta este atras omul normal. Dar aici există un fir de păr, cel mai subțire fir de păr, care, dacă nimerește în motor, atunci totul crapă și se năruie deodată. Anume : e rău dacă îți faci în acest caz un calcul cît de mic în avantajul personal. De pildă : mă sacrific în întregime pentru toți ceilalți ; ei bine, trebuie să mă sacrific deplin, definitiv, fără să mă gîndesc la un avantaj, fără să mă gîndesc de loc că sacrificîndu-mă în întregime societății, societatea însăși se va sacrifica pentru aceasta în întregime pentru mine. Trebuie să te sacrifici în așa fel, încît să dai totul și chiar să dorești ca să nu ți se dea nimic în schimb pentru aceasta, ca nimeni să nu cheltuiască nimic pentru tine. Cum să faci asta ? E ca și cum ai căuta să nu-ți amintești de ursul alb. Încercați să vă impuneți următorul exercițiu : să nu vă amintiți de ursul alb și veți vedea că el, blestematul, o să vă vină mereu, clipă de clipă, în minte. Cum să faci ? N-ai cum să faci, asta trebuie *să se facă de la sine, să fie în fire,* să fie inconștient în firea tuturor oamenilor, într-un cuvînt : pentru ca să existe principiul frăției, iubirii, trebuie să iubești. Trebuie ca tu însuți să fii atras, în mod instinctiv, spre frăție, spre comunitate, spre înțelegere, și să fii atras în pofida suferințelor seculare ale națiunii, în pofida grosolăniei barbare și ignoranței care s-au înrădăcinat în națiune, în pofida sclaviei

seculare, în pofida invaziilor străinilor, într-un cuvînt trebuie ca necesitatea de a avea o comunitate frățească să fie în firea omului, ca el să se nască cu ea sau să-și însușească această deprindere de cînd e lumea și pămîntul. În ce-ar consta această frăție, dacă am transpune-o într-o limbă rațională, conștientă? În aceea că fiecare individualitate ar spune societății, singură, fără nici o constrîngere, fără nici un avantaj pentru sine: „Sîntem tari, numai dacă sîntem toți laolaltă, luați-mă dar în întregime dacă aveți nevoie de mine, nu vă gîndiți la mine cînd emiteți legile voastre, nu-mi purtați de grijă cîtuși de puțin, vă dau toate drepturile mele și, vă rog, să dispuneți de mine. Fericirea mea supremă este ca să vă sacrific totul și ca voi să nu aveți nici o pagubă din această cauză. Mă voi distruge, mă voi contopi cu indiferență totală numai ca frăția voastră să înflorească și să dăinuie." Iar frăția, dimpotrivă, trebuie să spună: „Ne dai prea mult. Ceea ce ne dai nouă noi nu avem dreptul să acceptăm de la tine, pentru că tu singur spui că în asta constă toată fericirea ta; ce să facem însă, cînd ne doare mereu inima și pentru fericirea ta? Ia, așadar, totul și de la noi. Noi ne vom strădui din răsputeri, clipă de clipă, ca tu să ai cît mai multă libertate personală, cît mai multă automanifestare. Acum să nu-ți fie teamă de nici un fel de dușmani, nici de oameni, nici de natură. Noi toți sîntem pentru tine, noi toți îți garantăm securitatea, ne străduim neobosiți pentru tine, fiindcă noi sîntem frați, noi toți sîntem frații tăi, iar noi sîntem mulți și noi sîntem puternici; fii, așadar, pe deplin liniștit și voios, să nu-ți fie teamă de nimic și bizuie-te pe noi."

După asta, bineînțeles, nu mai ai ce împărți, aici totul se va împărți de la sine. Iubiți-vă unul pe altul și toate acestea vă vor veni de la sine.

Ce mai utopie e și asta, domnilor! Totul se întemeiază pe sentiment, pe fire și nu pe rațiune. Aceasta este chiar, parcă, un fel de umilire pentru rațiune. Cum credeți dumneavoastră? Este o utopie sau nu?

Și ce poate să facă socialistul, dacă omul din Apus este lipsit de principiul frăției și, dimpotrivă, este însuflețit de principiul individual, personal, care caută neîncetat să se izoleze, care își reclamă drepturile cu spada în mînă. Vă-

zînd că nu există frăție, socialistul caută să-l înduplece să accepte frăția. În lipsă de frăție, el vrea să facă, să alcătuiască frăție. Ca să faci friptură de iepure trebuie să ai în primul rînd iepure. Dar iepurele nu există, adică nu există o fire capabilă de frăție, o fire care să creadă în frăție, o fire care să se simtă atrasă ea însăși spre frăție. Cuprins de desperare, socialistul începe să facă, să definească frăția viitoare, să socotească totul în greutate și lungime, să ademenească cu avantajele, să explice, să învețe, să arate cine și ce avantaje va avea de pe urma acestei frății, cine și ce va avea de cîștigat, să afle ce părere are fiecare individualitate, în ce măsură este atrasă și calculează din timp binefacerile pămîntești : cine și în ce măsură le merită și cît trebuie să aducă fiecare comunității, în detrimentul propriei sale individualități. Și atunci, despre ce frăție poate fi vorba cînd se împarte și se stabilește din timp cît a meritat fiecare și ce trebuie să facă fiecare ? De altminteri, a și fost proclamată formula : „Unul pentru toți și toți pentru unul" [45]. Se înțelege, nu se poate născoci nimic mai bun ca asta, cu atît mai mult cu cît întreaga formulă este luată pe de-a-ntregul dintr-o carte cunoscută de toți. Dar iată că s-a început aplicarea acestei formule în viață și peste șase luni frații l-au dat în judecată pe Cabet [46], întemeietorul frăției. Se spune că adepții lui Fourier au ajuns la ultimii nouă sute de mii de franci din capitalul lor, dar tot mai încearcă să organizeze frăția. Nu iese însă nimic. Bineînțeles, mare este atracția de a trăi, dacă nu pe o bază frățească, atunci măcar pe una rațională, adică e bine cînd toți îți garantează și nu-ți cer decît să muncești și să fii de acord. Aici însă se naște din nou o enigmă : omului i se garantează, pare-se, totul, i se promite că va fi hrănit, că i se va da de băut, că i se va da de lucru, și pentru asta nu i se cere decît o infimă fărîmă din libertatea lui personală pentru binele comun, o fărîmă infimă. Dar nu, omul nu vrea să trăiască nici pe baza acestor socoteli, îi vine greu să dea și această fărîmă. Din prostie, i se pare că asta înseamnă închisoare și că e mai bine să trăiască de capul lui, pentru că atunci este deplin liber. Și doar în libertate, este bătut, nu are de lucru, moare de foame și n-are nici o libertate, dar, cu toate acestea, caraghiosului i se pare că libertatea proprie e mai bună. Bineînțeles, socialistul este nevoit să-l lase în

pace și să-i spună că-i un prost, că n-a ajuns încă să înțeleagă lucrurile, că nu-i copt și că nu înțelege propriul lui interes ; că furnica, o oarecare furnică necuvîntătoare, minusculă, este mai deșteaptă decît el, pentru că în furnicar totul este atît de bine, totul este atît de organizat, toți sînt sătui, fericiți, fiecare știe ce are de făcut, într-un cuvînt : mai e mult pînă ce omul va ajunge la furnicar !

Cu alte cuvinte, socialismul este posibil, dar numai undeva în altă parte și nu în Franța.

Și, cuprins de cea mai mare desperare socialistul proclamă, în sfîrșit : *Liberté, égalité, fraternité, ou la mort.* * Ei, și aici nu mai ai ce să mai spui, și burghezul triumfă definitiv.

Iar dacă burghezul triumfă, atunci înseamnă că formula lui Sieyès s-a împlinit întocmai și cu cea mai mare exactitate. Așadar, burghezul este totul, totuși de ce se rușinează, de ce se chircește, de ce se teme ? Toți au eșuat, toți s-au dovedit faliți în fața lui. Înainte, în timpul lui Ludovic-Filip, de pildă, burghezul nu se rușina și nu se temea atît, deși și atunci domnea. Da, dar atunci mai lupta încă, presimțea că are dușmani și pentru ultima oară a încheiat cu ei socotelile pe baricadele din iunie [47], cu arma și baioneta. Dar lupta s-a terminat și, deodată, burghezul a văzut că este singur pe pămînt, că nu există nimic mai bun decît el, că el este idealul și că acum nu i-a mai rămas să asigure ca înainte toată lumea că este idealul, ci numai să pozeze calm și măreț în fața întregii lumi sub înfățișarea celei mai perfecte frumuseți și a tot felul de virtuți omenești. E o situație jenantă, orice-ați spune. L-a salvat Napoleon al III-lea. El i-a picat parcă din cer, ca unica ieșire din dificultate, ca unica posibilitate în acea vreme. De atunci, burghezul prosperă, plătește îngrozitor de greu pentru prosperitatea sa și se teme de toate, tocmai pentru că a obținut totul. Cînd obții totul, îți vine greu să pierzi *totul.* De aici reiese limpede, prieteni, că se teme cel mai mult acela care prosperă cel mai mult. Să nu rîdeți, vă rog. Ce este deci acum burghezul ?

* Libertate, egalitate, fraternitate, sau moarte. (Fr.)

Continuarea celui precedent

Oare de ce *printre burghezi sînt atîția lachei*, și încă cu o înfățișare atît de nobilă ? Vă rog, nu mă învinuiți, nu strigați că exagerez, că defăimez, că în mine vorbește ura. Ura față de ce ? Față de cine ? De ce ură ? Pur și simplu sînt mulți lachei, și asta așa este. Slugărnicia se strecoară în firea burghezului din ce în ce mai mult și este considerată din ce în ce mai mult o virtute. Așa și trebuie să fie în orînduirea actuală a lucrurilor. Este o consecință firească. Dar principalul, principalul este că firea îl ajută. Nu mai vorbesc, de pildă, că în burghez există mult spirit de spion înnăscut. Părerea mea constă tocmai în aceea că neobișnuita dezvoltare a spionajului în Franța, și nu a unui spionaj simplu, ci a unui spionaj de înaltă clasă, spionaj prin vocație, ajuns la artă, care își are metodele lui științifice, provine la ei tocmai din slugărnicia înnăscută. Care Gustave, ideal de nobil, numai dacă nu are încă lucruri dobîndite, nu va oferi de îndată, pentru zece mii de franci, scrisorile iubitei sale și nu-și va trăda amanta bărbatului ei ? Poate că în asta exagerez, dar poate vorbesc, bazîndu-mă pe anumite fapte. Francezului îi place grozav de mult s-o ia înainte, să se remarce cumva în ochii celui care are puterea și să-i facă o slugărnicie, chiar așa, cu totul dezinteresat, chiar fără să aștepte o răsplată imediată, ci pe credit, în cont. Amintiți-vă de toți acești căutători de posturi, de pildă, cu prilejul deselor schimbări de guvern în Franța. Amintiți-vă ce isprăvi și ce figuri au făcut, lucruri recunoscute chiar de ei înșiși. Amintiți-vă unul din iambii lui Barbier [48] în această privință. O dată, într-o cafenea, am luat un ziar din 3 iulie. Citesc : *Scrisori din Vichy*. Pe atunci la Vichy era în vizită împăratul și, bineînțeles, curtea organiza cavalcade, plimbări. Corespondentul descria toate acestea. Începea :

„Avem mulți călăreți excelenți. Bineînțeles că ați ghicit de îndată care este cel mai strălucit dintre toți. Majestatea-sa se plimbă în fiecare zi însoțit de suita sa etc."

Lucru lesne de înțeles, n-are decît să se entuziasmeze de calitățile strălucite ale împăratului său. Poți să rămîi ex-

taziat în fața inteligenței, spiritului de prevedere, virtuților lui etc. Unui asemenea domn înflăcărat nici nu-i poți spune în față că se preface. „Asta-i convingerea mea — și gata", vă va răspunde el, întocmai cum vă vor răspunde unii dintre ziariștii noștri de astăzi. Înțelegeți : el este asigurat ; el are ce să vă răspundă ca să vă închidă gura. Libertatea conștiinței și a convingerilor este cea dintîi și cea mai importantă libertate din lume. Dar aici, în acest caz, ce poate el să vă răspundă ? Aici el nu se mai uită la legile realității, calcă în picioare orice verosimilitate și o face premeditat. Și oare de ce o face cu premeditare ? Doar nimeni n-o să-l creadă. Călărețul însuși n-o să citească probabil asta, și chiar dacă o să citească, nu cumva acest pricăjit de francez care a scris *„Correspondence"*, ziarul care a publicat-o și redacția ziarului, toți laolaltă sînt atît de proști ca să nu-și dea seama că stăpînul n-are de loc nevoie de faima de prim-călăreț în Franța, că la bătrînețe nici nu se așteaptă la această faimă și, bineînțeles, nu va crede dacă cineva va căuta să-l convingă că este cel mai iscusit călăreț din întreaga Franță ; se spune că este un om extrem de deștept. Nu, aici e un alt calcul la mijloc : n-are decît să fie neverosimil, caraghios, n-are decît să privească aceasta cu dezgust și cu rîs disprețuitor însuși stăpînul ; n-are decît, n-are decît, dar, în schimb, va vedea supunere oarbă, va vedea o nețărmurită ploconire la picioare, servilă, stupidă, neverosimilă, dar ploconire la picioare, și asta este esențialul. Acum judecați și singuri : dacă asta n-ar fi fost în spiritul națiunii, dacă o asemenea lingușire josnică n-are fi fost considerată ca absolut posibilă, obișnuită, absolut în firea lucrurilor și chiar decentă, ar fi fost oare posibil ca o asemenea corespondență să apară într-un ziar parizian ? Unde veți întîlni, în afară de Franța, o asemenea lingușire în presă ? Vorbesc de spiritul națiunii tocmai pentru că astfel vorbește nu un singur ziar, ci aproape toate sînt la fel, exact în același gen, în afară de două-trei care nu sînt întru totul dependente.

Într-un rînd, ședeam la o masă comună, într-un hotel ; nu mai era în Franța, ci în Italia, dar la această masă comună erau mulți francezi. Se vorbea despre Garibaldi. Atunci se vorbea pretutindeni despre Garibaldi. Era cu vreo două săptămîni înainte de Aspromonte [49]. Bineînțeles, se vorbea enigmatic ; unii tăceau și nu voiau de loc să-și spună părerea ;

alții clătinau din cap. Sensul general al discuției era acela că Garibaldi a pus la cale o treabă riscantă, chiar nechibzuită ; dar, bineînțeles, își exprimau cu reticențe această părere, pentru că Garibaldi este un om atît de deosebit de toți ceilalți, încît probabil, cînd e vorba de el, va ieși chibzuit chiar și ceea ce, după considerațiile obișnuite, pare prea riscant. Încetul cu încetul, discuția a trecut asupra persoanei lui Garibaldi. Au început să-i înșire calitățile : sentința era destul de favorabilă pentru eroul italian.

— Un singur lucru mă miră la el, spuse cu glas tare un francez, cu înfățișare plăcută și impunătoare, de vreo treizeci de ani și purtînd pe față pecetea acelei nespuse noblețe care îți sare în ochi aproape cu impertinență, la toți francezii. O singură împrejurare mă miră cel mai mult la el !

Bineînțeles, toți s-au întors curioși către vorbitor.

O nouă calitate descoperită la Garibaldi trebuia să fie interesantă pentru toți.

— În anul '60, un timp el s-a bucurat la Neapole de putere nelimitată. A avut pe mînă o sumă de douăzeci de milioane — banii statului ! Și nu avea de dat nimănui socoteală de acești bani ! Ar fi putut să ia și să ascundă cît ar fi vrut din această sumă și nimeni nu i-ar fi cerut socoteală ! Dar el n-a dosit nimic și a predat guvernului totul, pînă la ultimul ban. Este aproape de necrezut !

Cînd vorbea de douăzeci de milioane de franci i s-au aprins ochii.

Bineînțeles, despre Garibaldi se poate povesti tot ce dorești. Dar a pune alături numele lui Garibaldi cu al sperțarilor, asta a putut s-o facă, bineînțeles, numai un francez.

Și cît de naiv, cît de sincer a spus asta ! Pentru sinceritate, se iartă, bineînțeles, totul, chiar și capacitatea pierdută de a înțelege și de a simți adevărata onoare ; dar, privindu-i fața iluminată la amintirea celor douăzeci de milioane, m-am gîndit cu totul întîmplător :

„Dar dacă ai fi fost tu, frate, atunci în locul lui Garibaldi, lîngă sacul cu banii statului ?"

O să-mi spuneți că asta este din nou un neadevăr, că toate acestea nu sînt decît cazuri particulare, că și la noi se întîmplă exact la fel și că eu nu pot garanta că așa sînt toți francezii. Bineînțeles, nici nu vorbesc despre toți. Pretutindeni există noblețe nespusă, iar la noi s-a întîmplat, poate, chiar

și mult mai rău. De ce, de ce să ridici însă toate acestea la rangul de virtute ? Știți ceva ? Poți să fii chiar și un ticălos, dar să nu-ți pierzi simțul onoarei ; aici sînt foarte mulți oameni cinstiți, dar, în schimb, simțul onoarei l-au pierdut cu totul și de aceea se poartă slugarnic, fără să știe ce fac, din virtute. Primul lucru este, desigur, mai imoral, dar ultimul, orice-ați spune, mai de disprețuit. Un asemenea catehism despre virtuți constituie un simptom rău în viața unei națiuni. Cît privește însă cazurile particulare, nu vreau să încep o dispută cu voi. Chiar și națiunea în totalitatea ei este alcătuită numai din cazuri particulare, nu-i așa ?

Ba chiar iată ce cred eu. Am greșit, poate, spunînd că burghezul se chircește, că tot se mai teme încă de ceva. De chircit, se chircește, într-adevăr, și se teme, dar dacă faci bilanțul, vezi că burghezul prosperă întru totul. Deși se înșală singur, deși își spune sieși, clipă de clipă, că totul este bine, totuși aceasta nu stînjenește de loc încrederea lui aparentă în sine. Mai mult : chiar în sinea sa, el este teribil de încrezut atunci cînd se dezlănțuie. Cum se împacă toate acestea la el, este, într-adevăr, o enigmă, dar așa este. În general, burghezul nu este de loc prost, dar are minte scurtă, făcută parcă din fragmente. Are înmagazinate o groază de idei de-a gata, ca lemnele pentru iarnă, și intenționează în mod serios să trăiască cu ele, fie și o mie de ani. Ce zic eu o mie de ani : despre o mie de ani burghezul vorbește rar, poate numai atunci cînd îl apucă elocvența. *„Après moi le déluge"* este mult mai folosit și aplicat mai frecvent în fapt. Și cîtă nepăsare față de toate, ce interese efemere, deșarte ! La Paris, am avut prilejul să fiu într-o societate, într-o casă, unde pe timpul meu veneau o mulțime de oameni. Tuturor le era parcă teamă să vorbească despre ceva neobișnuit, despre ceva mai puțin meschin, despre știu eu ce interese generale, despre știu eu mai ce interese publice. Aici, cred, nu era vorba de teama de spioni, aici, pur și simplu, toți se dezobișnuiseră să gîndească la ceva și să vorbească mai serios. De altfel, am întîlnit aici oameni pe care îi interesa grozav impresia pe care mi-a făcut-o Parisul, în ce măsură sînt entuziasmat, în ce măsură sînt uluit, copleșit, nimicit. Francezul crede pînă astăzi că este capabil să strivească și să nimicească din punct de vedere spiritual. Și asta este un indiciu destul de amuzant. Mi-aduc aminte mai ales de un bătrînel extrem de simpatic, extrem

de amabil, extrem de bun, pe care l-am îndrăgit sincer. Mereu se uita în ochii mei, căutînd să afle părerea mea despre Paris, şi se arăta grozav de mîhnit cînd nu manifestam un entuziasm deosebit. Faţa lui blajină exprima chiar suferinţă, într-adevăr, suferinţă, fără exagerare. O, simpaticul Mr. Le M-re ! Pe un francez, adică pe un parizian (pentru că, de fapt, toţi francezii sînt parizieni) nu-l poţi face niciodată să-şi schimbe convingerea că el nu este cel dintîi om de pe întreg globul pămîntesc. De altfel, el ştie foarte puţine lucruri despre întregul glob pămîntesc, în afară de Paris. Şi nici nu prea vrea să ştie. Asta este o trăsătură naţională şi chiar cea mai caracteristică. Dar cea mai caracteristică însuşire a francezului este elocvenţa. Dragostea pentru elocvenţă este nepotolită în el şi cu anii se înteţeşte tot mai mult şi mai mult. Aş fi vrut grozav de mult să aflu cînd anume a început în Franţa această dragoste pentru elocvenţă. Bineînţeles, principalul a început cu Ludovic al XIV-lea. De remarcat că în Franţa totul a început cu Ludovic al XIV-lea, zău aşa ! Dar ceea ce este şi mai de remarcat, e că şi în întreaga Europă totul a început cu Ludovic al XIV-lea. Cum a reuşit să se impună acest rege — nu pot să înţeleg ? ! Doar nu-i cu nimic deosebit mai presus decît toţi ceilalţi regi din trecut. Poate numai pentru aceea că a fost primul om care a spus : *„L'État c'est moi"* *. Asta a plăcut teribil, şi aceste cuvinte au făcut atunci ocolul Europei. Cred că a devenit celebru numai datorită acestor cuvinte. Ele au fost cunoscute uimitor de repede pînă şi la noi. Acest Ludovic al XIV-lea a fost un rege cît se poate de naţional, pe deplin în spiritul francez, aşa încît nici nu înţeleg cum de s-au putut produce în Franţa toate aceste mici pozne [50]... atunci, la sfîrşitul secolului trecut. S-au zbenguit puţin şi au revenit la vechiul spirit ; spre asta merge ; dar elocvenţa, elocvenţa, o, asta este piatra de încercare pentru parizian. El este gata să uite tot ce-a fost înainte, tot, tot, este gata să ducă cele mai înţelepte discuţii şi să fie cel mai ascultător şi mai harnic băieţaş, dar elocvenţa, numai elocvenţa el n-o poate uita nicidecum pînă azi. El tînjeşte şi oftează după elocvenţă ; îşi aminteşte de Thiers, Guizot, Odilon Barrot. Ei da, atunci a fost adevărată elocvenţă, îşi spune el uneori în sinea lui, şi cade pe gînduri. Napoleon al III-lea a

* Statul sînt eu. (Fr.)

înțeles asta și a decis de îndată că Jacques Bonhomme nu trebuie să cadă pe gînduri și a introdus puțin cîte puțin elocvența. În acest scop, în corpul legislativ sînt ținuți șase deputați liberali, șase deputați liberali permanenți, invariabili, adevărați, adică asemenea deputați pe care, poate, nici nu-i poți cumpăra, dacă ai încerca să-i cumperi, și cu toate acestea, sînt totuși numai șase — șase au fost, șase sînt și numai șase vor rămîne. Mai mulți nu vor fi, fiți pe pace, și nici mai puțini. Și asta pare, la prima vedere, un lucru extrem de ingenios. În realitate însă, lucrurile sînt mult mai simple și se aranjează cu ajutorul lui *„suffrage universel"*. Pentru ca ei să nu se ia cu vorba, s-au luat, se înțelege, toate măsurile necesare. Dar de pălăvrăgit li se permite să pălăvrăgească. În fiecare an, la timpul necesar, se discută cele mai importante probleme de stat și parizianul nu mai poate de plăcere. El știe că se va cheltui multă elocvență, și se bucură. Bineînțeles, el știe foarte bine că nu va fi decît elocvență și nimic mai mult, că vor fi cuvinte, cuvinte și iar cuvinte și că din aceste cuvinte nu va ieși absolut nimic. Dar el este foarte, foarte mulțumit și de asta. Și găsește singur, el cel dintîi, toate acestea extrem de înțelepte. Discursurile unora dintre acești șase reprezentanți se bucură de o popularitate deosebită. Și reprezentantul este întotdeauna gata să țină discursuri pentru înveselirea publicului. Ciudat lucru : doar el însuși este absolut convins că din discursurile lui nu va ieși nimic, că toate acestea nu sînt decît o glumă, o glumă și nimic mai mult, un joc nevinovat, o mascaradă și cu toate acestea vorbește, vorbește cîțiva ani la rînd, și vorbește frumos, chiar cu o mare satisfacție. Și tuturor membrilor care îl ascultă le lasă gura apă de plăcere. „Bine mai vorbește omul ăsta !" îi lasă gura apă și președintelui, și întregii Franțe. Iată însă că reprezentantul a terminat, apoi se ridică și mentorul acestor copii drăgălași și cuminți. El anunță solemn că compunerea cu tema dată *Răsăritul soarelui* a fost dezvoltată și tratată foarte bine de onorabilul reprezentant. Ne-au uimit talentul onorabilului orator — spune el — ideile și cuminția exprimată în aceste idei, ne-am desfătat cu toții, cu toții... Dar, deși onorabilul membru și-a cîștigat întru totul drept răsplată o cărțulie cu inscripția : *Pentru bună purtare și succese la învățătură*, totuși, domnilor, discursul onorabilului reprezentant pentru unele considerații superioare nu-i bun la

nimic. Nădăjduiesc, domnilor, că sînteţi cu toţii de acord cu mine. Aici el se adresează tuturor reprezentanţilor şi în privirea lui începe să scînteie severitatea. Reprezentanţii, cărora le lăsa gura apă, încep să-l aplaude imediat cu entuziasm frenetic pe mentor şi, în acelaşi timp, tot aici, mulţumesc şi strîng înduioşaţi mîinile reprezentantului liberal pentru plăcerea oferită, îl roagă să li se facă şi data viitoare această plăcere liberală, cu încuviinţarea mentorului. Mentorul încuviinţează cu bunăvoinţă, autorul compunerii cu tema *Răsăritul soarelui* pleacă, mîndru de succesul său, reprezentanţii pleacă, lingîndu-şi buzele, la familiile lor şi seara, de bucurie, se plimbă braţ la braţ cu nevestele lor, la Palais Royal, ascultînd plescăitul jeturilor din havuzurile binefăcătoare, iar mentorul, după ce a raportat cui trebuie despre toate, vesteşte întreagii Franţe că totul este cît se poate de bine.

Uneori însă, cînd încep lucruri mai importante, începe şi un joc mai important. La una din adunări este adus însuşi prinţul Napoleon [51]. Prinţul Napoleon începe deodată să facă opoziţie, spre marea spaimă a tuturor acestor tineri studioşi. În clasă domneşte o linişte solemnă. Prinţul Napoleon face pe liberalul, prinţul nu este de acord cu guvernul ; după părerea lui trebuie făcut cutare şi cutare lucru. Prinţul condamnă guvernul, într-un cuvînt, se spune acelaşi lucru pe care (se presupune) l-ar fi putut spune chiar aceşti copii drăgălaşi, dacă mentorul ar fi ieşit măcar pentru o clipă din clasă. Bineînţeles, şi asta cu măsură ; dar şi presupunerea este absurdă, fiindcă toţi aceşti copii drăgălaşi sînt atît de bine educaţi, încît nici nu s-ar fi mişcat dacă mentorul i-ar fi părăsit chiar şi o săptămînă întreagă. Şi iată, cînd prinţul Napoleon termină, mentorul se ridică şi anunţă solemn că compunerea pe tema dată *Răsăritul soarelui* a fost foarte bine dezvoltată şi tratată de onorabilul orator. Ne-au uimit talentul, ideile elocvente şi cumînţenia preamilostivului prinţ... Sîntem gata să-i înmînăm o cărţulie pentru silinţă şi succese la învăţătură, dar... ş.a.m.d., adică tot ceea ce s-a spus înainte ; bineînţeles, întreaga clasă aplaudă cu un entuziasm ce atinge frenezia, prinţul este condus acasă, elevii cuminţi părăsesc clasa ca nişte copilaşi cu adevărat cuminţi, iar seara se plimbă cu ale lor *épouses* la Palais Royal, ascultînd plescăitul jeturilor din havuzurile binefăcătoare etc. etc. etc. Într-un cuvînt, ordinea instaurată este extraordinară.

Într-un rînd, ne-am rătăcit în *la salle des pas perdus* * și în loc de secția în care se judecă procesele penale, am nimerit în secția proceselor civile. Un avocat cu părul cîrlionțat, în robă și tichie, ținea un discurs presărat cu perle de elocvență. Președintele, judecătorii, avocații, asistența înotau în entuziasm. Era o tăcere pioasă, am intrat în vîrful picioarelor. Era un proces de moștenire în care erau implicați niște călugări schimnici. Acum, călugării schimnici sînt mereu implicați în procese, mai ales în cele de moștenire. Întîmplările cele mai scandaloase, cele mai murdare ies la iveală ; dar publicul tace și este foarte puțin scandalizat, pentru că acum călugării schimnici au o mare putere, iar burghezul este extrem de cuminte. Călugării se opresc din ce în ce mai mult la părerea că un capital este mai bun decît orice, decît toate aceste vise și celelalte, și că de îndată ce strîngi ceva bani, poți dobîndi și putere, pe cînd cu elocvența ce te faci ? Numai cu elocvența acum nu reușești ! După mine însă, ei greșesc puțin în acest din urmă caz. Bineînțeles, un capital este un lucru extrem de prețios, dar și cu elocvența poți face multe ca orice francez. Nevestele, mai cu seamă, se supun acum călugărilor schimnici chiar mult mai mult decît se observa înainte. Se speră că și burghezul o va coti tot într-acolo. La proces s-a arătat cum acești schimnici, printr-o înrîurire îndelungată, vicleană și chiar științifică (au o știință pentru asta) au izbutit să influențeze sufletul unei frumoase și foarte bogate doamne, cum au ademenit-o să vină să stea la ei la mănăstire, cum o speriau acolo cu tot soiul de grozăvenii, pînă era gata să se îmbolnăvească, să dea în isterie și cum făceau totul cu calcul, cu o gradare științifică. Cum, în sfîrșit, au adus-o la boală, la idiotism, cum au convins-o, în cele din urmă, că e un mare păcat față de Dumnezeu să-și vadă rudele și cum, încetul cu încetul, au îndepărtat cu totul rudele. „Pînă și nepoata ei, suflet feciorelnic, naiv, înger al purității și nevinovăției, în vîrstă de cincisprezece ani, pînă și ea nu cuteza să intre în chilia adoratei sale mătuși, care o iubea mai mult decît orice pe lume și care, datorită vicleșugurilor perfide, nu mai putea s-o îmbrățișeze și să-i sărute *le front vir-*

* Sala pașilor pierduți. (Fr.)

ginal * pe care trona îngerul alb al nevinovăției"... Într-un cuvînt, totul în acest gen ; era uimitor de bine. Avocatul care pleda se topea, pe cît se pare, singur de bucurie că știe să vorbească atît de bine, se topea și președintele, se topea și publicul. Călugării schimnici au pierdut bătălia numai din pricina elocvenței. Ei însă, bineînțeles, nu se descurajează. Au pierdut una, dar vor cîștiga cincisprezece.

— Cine e avocatul ? am întrebat pe un tînăr student dintre ascultătorii ce ascultau cu venerație. Aici erau o sumedenie de studenți și toți erau tare cuviincioși. El m-a privit cu uimire.

— Jules Favre ![52] răspunse el, în sfîrșit, cu o compătimire atît de disprețuitoare, încît eu, bineînțeles, m-am rușinat. Așadar, am avut prilejul să cunosc floarea elocvenței franceze, chiar la izvorul ei principal, ca să zic așa.

Dar astfel de izvoare sînt puzderie. Burghezul este pătruns de elocvență pînă în măduva oaselor. Într-un rînd, am intrat în Panthéon să privim marii oameni. Era în afara orelor de program și ni s-au cerut doi franci. Apoi, un invalid bătrîn și venerabil luă niște chei și ne duse la cavourile din biserică. Pe drum ne vorbi însă tot ca un om obișnuit, molfăind doar ușor vorbele din lipsă de dinți. Dar odată coborît în cavouri, începu numaidecît să intoneze cîntat, de cum ne duse la prima criptă.

— *Ci-gît Voltaire* **, Voltaire, acest mare geniu al minunatei Franțe. El a militat pentru dezrădăcinarea superstițiilor, pentru stîrpirea ignoranței, s-a luptat cu îngerul întunericului și a înălțat făclia luminii. În tragediile sale a atins măreția deși Franța îl avea deja de Corneille.

Vorbea, fără doar și poate, după un text învățat pe de rost. Cineva i-a scris cîndva pe hîrtie această conferință și el o memorase pentru toată viața ; fața lui bătrînă, blajină se lumina chiar de mulțumire cînd începu să ne debiteze în stilul său pompos.

— *Ci-gît Jean-Jacques Rousseau* — urmă el apropiindu-se de o altă criptă. Jean-Jacques, *„l'homme de la nature et de la vérité* [53].

* Fruntea feciorelnică. (Fr.)

** Aici odihnește Voltaire. (Fr.)

Deodată mi-a venit să rîd. Cu un stil pompos se poate vulgariza totul. De altfel, se şi vedea că bietul bătrîn, vorbind despre *nature et vérité,* nu înţelegea de loc despre ce este vorba.

— Ciudat ! i-am spus eu. Au fost doi oameni mari şi unul i-a spus toată viaţa celuilalt mincinos şi rău, iar celălalt primului pur şi simplu că-i un prost.[54] Şi iată că aici s-au întîlnit şi stau aproape alături.

— *Monsieur, monsieur !* făcu invalidul, voind pesemne să obiecteze ceva, dar totuşi nu spuse nimic, şi, grăbit, mă duse spre o altă criptă.

— *Ci-gît Lannes,*[55] mareşalul Lannes, rosti el din nou cîntat, unul dintre cei mai mari eroi pe care i-a avut Franţa, atît de mult înzestrată cu eroi. N-a fost numai un mare mareşal, un iscusit conducător de oşti, cu excepţia marelui împărat, dar s-a bucurat şi de suprema fericire. A fost prietenul...

— Ei da, a fost prietenul lui Napoleon, spusei eu, dorind să scurtez discursul.

— *Monsieur !* Daţi-mi voie să vorbesc eu, mă întrerupse invalidul cu o voce întrucîtva supărată.

— Vorbeşte, vorbeşte, te ascult !

— Dar el s-a bucurat şi de suprema fericire. A fost prietenul marelui împărat. Nici unul dintre ceilalţi mareşali n-au avut fericirea să devină prietenul marelui om. Numai mareşalul Lannes a dobîndit această mare cinste. În timp ce el murea pe cîmpul de bătălie pentru patria sa...

— Ei da, un obuz i-a smuls ambele picioare.

— *Monsieur, monsieur !* Daţi-mi voie să vorbesc eu singur ! strigă invalidul cu glas aproape jalnic. Dumneavoastră cunoaşteţi, poate, toate acestea... Dar daţi-mi voie să povestesc şi eu !

Acest original voia grozav să povestească el singur, chiar dacă noi am fi ştiut toate acestea foarte bine.

— În timp ce el murea, reluă el, pe cîmpul de bătaie pentru patria sa, împăratul, lovit drept în inimă şi deplîngînd marea pierdere...

— A venit la el să-şi ia rămas bun, făcui eu, împins de necuratul să-l întrerup din nou şi, imediat, simţii că am făcut rău ; îmi fu chiar ruşine.

— *Monsieur, monsieur!* spuse bătrînul, privindu-mă în ochi cu jale și dojană și clătinîndu-și capul cărunt. *Monsieur!* Știu, sînt încredințat că dumneavoastră cunoașteți toate acestea, poate chiar mai bine ca mine. Dar m-ați luat chiar dumneavoastră ca să vă conduc : așadar, dați-mi voie să vorbesc eu singur. Nu mai am mult...

— Împăratul, lovit drept în inimă și deplîngînd (dar vai, în zadar!) marea pierdere pe care o suferiseră el, armata și întreaga Franță, s-a apropiat de patul lui de moarte și prin acest al său ultim rămas bun a alinat cruntele suferințe ale eroului săvîrșit din viață aproape sub ochii comandantului său de oști. *C'est fini, monsieur!* * adăugă el, privindu-mă dojenitor și porni mai departe.

— Iată aici încă o criptă ; eh, dar aici sînt... *quelques sénateurs* ** ! adăugă el nepăsător și arătă neglijent cu capul alte cîteva cripte ce se aflau în apropiere. Toată elocvența lui se consumase pentru Voltaire, Jean-Jacques și mareșalul Lannes. Era un exemplu direct, un exemplu popular, ca să spun așa, de dragoste pentru elocvență. Oare, într-adevăr, toate aceste discursuri ale oratorilor din Adunarea Națională, din Convenție și din cluburi la care poporul participa aproape direct și cu ajutorul cărora el se reeducase, îi lăsaseră numai o singură urmă : dragostea pentru elocvență de dragul elocvenței ?

CAPITOLUL VIII

Bribri și Ma biche

Dar ce fac *epuzele* ? *Epuzele* prosperă, cum am mai spus. Apropo : de ce, o să mă întrebați, scriu *epuze* în loc de soții ? Pentru că e un cuvînt pompos, domnilor, iată de ce. Cînd începe să vorbească în stil pompos, burghezul spune întotdeauna : *mon épouse.* Și deși în alte pături ale societății se

* Am terminat, domnule ! (Fr.)

** Cîțiva senatori. (Fr.)

spune simplu, ca pretutindeni, de altfel, *ma femme* — adică nevasta mea, e mai bine totuşi să urmăm spiritul naţional al majorităţii şi al exprimării pompoase. E mai caracteristic. Afară de asta, mai există şi alte denumiri. Cînd burghezul se înduioşează sau vrea să-şi înşele soţia, el îi spune întotdeauna : *ma biche* *. Şi, dimpotrivă, o soţie iubitoare aflată într-un acces de cochetărie graţioasă, îi spune iubitului ei burghez : *bribri* **, ceea ce-l face pe burghez să fie foarte mulţumit la rîndul său. *Bribri* şi *ma biche* înfloresc mereu, iar acum mai mult ca oricînd. Afară de asta, aşa e stabilit (şi aproape fără nici o discuţie), că *ma biche* şi *bribri* trebuie să servească în vremurile noastre agitate drept model de virtute, bună înţelegere şi de stare paradiziacă a societăţii în pofida aiurelilor mîrşave ale absurzilor de vagabonzi-comunişti : afară de asta, *bribri* devine, cu fiece an, tot mai conciliant şi mai conciliant în relaţiile conjugale. El înţelege că orice ai spune, oricum ai aranja lucrurile, nu poţi înfrîna o *ma biche,* că parizianca este creată pentru amant, că este aproape cu neputinţă ca soţul să se lipsească de „frizură" [56] şi de aceea tace, bineînţeles, atîta timp cît are încă bani adunaţi prea puţini şi cît timp nu şi-a procurat încă multe lucruri. Atunci însă cînd şi una şi cealaltă se îndeplinesc, *bribri* devine, în general, mai exigent, pentru că începe să se respecte grozav. Atunci începe să-l privească altfel şi pe Gustave, mai ales dacă acesta mai este pe deasupra şi un coate-goale şi nu are multe lucruri. Îndeobşte parizianul, de îndată ce are ceva bănişori, doreşte să se însoare şi îşi alege o logodnică cu bănişori. Mai mult : în prealabil se face socoteala şi dacă se constată că francii şi lucrurile sînt în număr egal, dintr-o parte şi din cealaltă, atunci căsătoria se face. Asta se petrece pretutindeni la fel, aici însă legea egalităţii buzunarelor a devenit un obicei deosebit. Dacă, de pildă, logodnica are măcar o centimă în plus, ea nu va fi dată unui pretendent care are mai puţin, ci caută un *bribri* mai potrivit. Afară de asta, căsătoriile din dragoste devin din ce în ce mai imposibile şi sînt socotite aproape indecente. Acest înţelept obicei al egalităţii obligatorii a buzunarelor şi al căsătoriilor de ca-

* Căprioara mea. (Fr.)
** Păsărică. (Fr.)

pitaluri este încălcat foarte rar și, cred, mult mai rar ca în orice alt loc. Burghezul a aranjat foarte bine în folosul său posesiunea banilor soției. Iată de ce el este gata, în multe cazuri, să treacă cu vederea aventurile *biche*-i sale și să nu observe unele lucruri supărătoare, pentru că atunci, adică în caz de ceartă, se poate ridica în mod neplăcut problema zestrei. Afară de asta, dacă *ma biche* începe uneori să poarte rochii prea elegante, care îi depășesc posibilitățile, *bribri*, deși a observat totul, acceptă în sinea sa, pentru că în felul acesta nevasta îi va cere mai puțini bani pentru toalete. Atunci *ma biche* este mult mai conciliantă. Și, în sfîrșit, deoarece căsătoria este, de cele mai multe ori, o căsătorie a capitalurilor și lumea se preocupă prea puțin dacă există o atracție reciprocă, nici *bribri* nu se dă în lături să dea tîrcoale și prin alte părți, neglijînd-o pe *ma biche*. De aceea, cel mai bine este să nu se stinghereaască unul pe celălalt. Atunci și în casă este mai multă înțelegere și gungureala drăgăstoasă a celor două nume drăguțe : *bribri* și *ma biche* răsună tot mai des și mai des între soți. Și, în sfîrșit, dacă e să spunem totul, atunci *bribri* a reușit să se asigure de minune și pentru această împrejurare. Comisarul de poliție este în orice clipă la dispoziția lui. Asta, conform legilor pe care el singur și le-a aranjat pentru el. În cel mai rău caz, prinzîndu-i pe amanți *en flagrant délit*, îi poate omorî pe amîndoi și nu va răspunde de loc pentru asta. *Ma biche* știe acest lucru, îl laudă chiar ea. Tutela îndelungată a adus-o pe *ma biche* pînă acolo, încît ea nu cîrtește și nu visează, ca în alte țări barbare și caraghioase, să învețe, de pildă, în universități, să participe la ședințe în cluburi și să fie deputat. Ea vrea să rămînă în actuala stare aeriană și de canar, ca să spun așa. Este îmbrăcată, înmănușată, dusă la plimbare ; dansează, mănîncă bomboane, e luată, în aparență, drept o regină și, în aparență, bărbații se fac praf în fața ei. Această formă de relații a fost elaborată uimitor de reușit și de cuviincios. Într-un cuvînt, relațiile cavalerești sînt respectate și ce-ar trebui mai mult ? Doar Gustave nu-i va fi luat. De asemenea, n-are nevoie de țeluri înalte, virtuoase în viață etc. etc. ; în fond, este tot o capitalistă și o meschină, ca și soțul ei. Cînd trec anii de canar, adică atunci cînd ajunge pînă acolo, încît nu se mai poate minți nicicum și socoti canar, cînd posibilitatea de a avea un nou Gustave devine o absurditate evidentă, chiar

și în cazul celei mai înflăcărate și mai ambițioase imaginații, atunci, deodată, *ma biche* se transformă rapid și urît. Dispar cochetăria, toaletele, șăgălnicia. Devine, de cele mai multe ori, foarte rea, foarte econoamă. Se duce la biserică, strînge bani împreună cu bărbatu-său și vădește deodată, în toate privințele, cinism ; apar deodată, oboseala, ciuda, instinctele brutale, inutilitatea existenței, limbajul cinic. Unele din ele devin chiar și neglijente. Bineînțeles, nu toate ; bineînțeles, există și alte fenomene, mai luminoase ; bineînțeles, astfel de relații sociale există pretutindeni dar... aici totul este mai mult ca oriunde pe propriul său teren, este mai original, mai specific, mai complet, aici totul este mai național. Aici este izvorul și germenele acelei forme sociale burgheze care domnește acum în întreaga lume sub înfățișarea imitării permanente a acestei mari națiuni.

Da, în aparență, *ma biche* este o regină. E greu să-ți și imaginezi ce politețe rafinată, ce atenție insistentă o înconjoară pretutindeni în societate și pe stradă. Rafinamentul este uimitor ; ajunge uneori pînă la un astfel de manilovism,[57] încît un om cinstit nici n-ar putea suporta asta. Viclenia vădită a prefăcătoriei l-ar jigni pînă în adîncul inimii. Dar *ma biche* este ea însăși foarte vicleană și... ei asta îi și trebuie... Va lua întotdeauna ceea ce i se cuvine și va prefera întotdeauna să recurgă la viclenie decît să procedeze cinstit, deschis ; după părerea ei, este și mai sigur și jocul e mai mare. Or, jocul, intriga sînt totul pentru *ma biche* ; în asta constă principalul. În schimb, cum se îmbracă, cum merg pe stradă ! *Ma biche* este afectată, fandosită, nenaturală toată, dar tocmai asta atrage, mai ales pe oamenii blazați și, în parte, desfrînați, care au pierdut gustul pentru frumusețea proaspătă și autentică. *Ma biche* nu-i de loc cultivată, are minte și inimă de pasăre, dar, în schimb, este grațioasă, în schimb deține nenumărate secrete ale unor astfel de isprăvi și de tertipuri, încît te supui și o urmezi ca pe o noutate picantă. Este chiar rareori frumoasă. Are chiar ceva răutăcios pe față. Dar asta nu-i nimic : această față este mobilă, șăgalnică și posedă secretul de a simula în cel mai înalt grad sentimentele, firescul. Îți place, poate, la ea nu faptul că prin această simulare realizează firescul, ci te farmecă însuși acest proces al realizării simulării, te farmecă arta. Unui parizian îi este de cele mai multe ori totuna : dragoste adevărată sau o bună

simulare a dragostei. Şi chiar îi place poate mai mult simularea. La Paris se manifestă din ce în ce mai mult o concepţie orientală asupra femeii. Camelia este din ce în ce mai mult la modă. „Ia banii şi minte bine, adică simulează dragostea", iată ceea ce i se cere Cameliei. Aproape tot atîta i se cere şi unei *épouse*, şi, cel puţin, amîndoi sînt mulţumiţi şi cu asta, şi de acea Gustave este îngăduit în tăcere şi cu condescenţă. Pe deasupra, burghezul ştie că la bătrîneţe *ma biche* îşi va însuşi întru totul interesele lui şi îi va fi cel mai zelos ajutor la strîngerea banilor. Ea îl ajută extrem de mult chiar şi în tinereţe. Duce uneori întreg comerţul, ademeneşte pe cumpărători, într-un cuvînt, este mîna lui dreaptă, vînzătorul-şef. Şi atunci cum să n-o ierţi pentru un oarecare Gustave ? Pe stradă, femeia este de neatins. Nimeni n-o va jigni, toţi se dau la o parte în faţa ei, nu ca la noi, unde o femeie, cît de cît tînără, nu poate să facă doi paşi pe stradă fără ca un bărbat, cu un aer marţial sau libidinos, să nu-şi arunce ochii sub borul pălăriei ei şi să nu i se prezinte.

De altfel, cu toată existenţa lui Gustave, forma obişnuită, tradiţională de relaţii dintre *bribri* şi *ma biche* este destul de drăguţă şi, adeseori, chiar naivă. Îndeobşte, străinii — asta mi-a sărit în ochi — sînt aproape toţi incomparabil mai naivi decît ruşii. E greu de explicat aceasta mai amănunţit : trebuie să vezi singur. *Le Russe este sceptique et moqueur* ★ spun francezii despre noi, şi asta aşa este. Sîntem mari cinici, preţuim mult mai puţin ceea ce este al nostru, nici nu iubim chiar ceea ce este al nostru, cel puţin nu-l respectăm în cel mai înalt grad, neînţelegînd exact despre ce este vorba ; ne băgăm în interesele europene, general omeneşti, fără să facem parte din nici una dintre aceste naţiuni, şi de aceea, în mod firesc, privim totul mai rece, parcă din obligaţie şi, în orice caz, mult mai abstract. De altfel, m-am abătut şi eu de la subiect. *Bribri* este uneori extrem de naiv. Plimbîndu-se, de pildă, în jurul havuzurilor, el începe să-i explice *biche*-i lui de ce ţîşneşte în sus apa din havuz, îi explică legile naturii, se făleşte faţă de ea, plin de mîndrie naţională, cu frumuseţile pădurii Boulogne, cu jocul *des grandes eaux* ★★ din

★ Rusul este sceptic şi batjocoritor. (Fr.)
★★ Marilor havuzuri. (Fr.)

Versailles, cu succesele împăratului Napoleon și cu *gloire militaire* ; se delectează cu curiozitatea și satisfacția ei și este foarte satisfăcut de asta. Cea mai vicleană *ma biche* se poartă de asemenea destul de duios cu soțul ei, adică nu că ar simula într-un fel oarecare, ci duios, dezinteresat în ciuda chiar a „frizurii" soțului. Bineînțeles, eu nu pretind, ca diavolul lui Lesage [58], să pot ridica acoperișurile de pe case. Povestesc numai ceea ce mi-a sărit în ochi, ceea ce mi s-a părut. *„Mon mari n'a pas encore vu la mer"* * spune cîte una dintre *ma biche* și glasul ei exprimă o sinceră și naivă compătimire. Asta înseamnă că bărbatu-său nu s-a dus încă niciodată undeva la Brest sau Boulogne să vadă marea. Trebuie știut că burghezul are unele cerințe cît se poate de naive și cît se poate de serioase, care aproape că au ajuns o obișnuință general burgheză. Burghezul, de pildă, în afară de cerința de a strînge bani și de cerința elocvenței, mai are încă două cerințe, două cerințe cît se poate de legitime, consfințite de un obicei general și față de care se comportă extraordinar de serios, aproape chiar patetic. Prima cerință este *voir la mer*, să vadă marea. Parizianul trăiește și face negoț uneori toată viața la Paris, fără să vadă marea. De ce să vadă marea ? Nici el singur n-o știe, dar dorește cu toată ardoarea, din tot sufletul ; amînînd călătoria din an în an, pentru că, de obicei, îl reține afacerile, îi duce dorul și soția îi împărtășește sincer acest dor. Îndeobște, aici e vorba de foarte multă sensibilitate pe care eu o respect. Și, în sfîrșit, reușește să-și facă rost de bani și de timp ; se pregătește și pleacă pentru cîteva zile „să vadă marea". Întors, povestește, plin de emfază și cu entuziasm, impresiile — soției sale, rudelor, prietenilor, și apoi toată viața își amintește cu plăcere că a văzut marea. O altă cerință legitimă și nu mai puțin puternică, mai ales a burghezului parizian, este *se rouler dans l'herbe* **. Pentru că parizianului, ieșind din oraș, îi place grozav de mult și chiar consideră drept o datorie să se tăvălească prin iarbă și o face chiar cu demnitate, simțind în felul acesta că se contopește *avec la nature* ***. Și mai ales

* Soțul meu n-a văzut încă marea. (Fr.)
** Să se tăvălească prin iarbă. (Fr.)
*** Cu natura. (Fr.)

îi place în mod deosebit dacă cineva se uită la el. Îndeobște, parizianul, ieșind din oraș, consideră ca o datorie imediată de a deveni mai degajat, mai jucăuș, chiar mai brav, într-un cuvînt, să pară mult mai firesc, un om mult mai aproapiat *de la nature. L'homme de la nature et de la vérité.* Oare nu de la Jean-Jacques s-a manifestat în burghez acest intens respect față de *la nature?* De altfel, ambele aceste cerințe: *voir la mer* și *se rouler dans l'herbe,* parizianul și le permite de cele mai multe ori atunci cînd și-a strîns o avere, într-un cuvînt, atunci cînd începe să se respecte pe el însuși, să fie mîndru de el și să se considere un om făcut. *Se rouler dans l'herbe* este chiar de două și chiar de zece ori mai dulce atunci cînd asta se petrece pe propriul lui pămînt, cumpărat cu banii munciți. Îndeobște, burghezului îi place cînd se retrage din afaceri să-și cumpere undeva o bucată de pămînt, să-și facă rost de o casă, o livadă, un gard, să aibă găini și o vacă. Și chiar dacă toate acestea sînt de cele mai microscopice dimensiuni, nu-i nimic: burghezul e cuprins de cea mai copilăroasă și cea mai înduioșătoare admirație: *„Mon arbre, mon mur"* *, își repetă el în sinea lui și tuturor celor pe care îi cheamă la el, în orice clipă, și apoi nu conține să-și repete asta cît trăiește. Aici e mai plăcut ca oriunde *se rouler dans l'herbe.* Pentru ca să-și îndeplinească această datorie, își face neapărat o pajiște în fața casei. Cineva povestea că la un burghez nu creștea de loc iarba pe locul pe care îl destinase unei pajiști. O îngrijea, o stropea, punea brazde groase de iarbă pe deasupra, dar, cum era nisip, iarba nu se prindea și nu creștea. Așa se întîmplase să fie locul din fața casei lui. Atunci, se spune că el și-a cumpărat un gazon artifical. S-a dus anume la Paris să-l aducă; și-a comandat un cerc de iarbă, lat de-un stînjen în diamentru, și întindea acest covoraș cu iarbă înaltă în fiecare după-amiază ca să se mintă și să-și potolească cerința legitimă de a se tăvăli prin iarbă. Se prea poate să te aștepți la așa ceva din partea unui burghez în primele

* Copacul meu, zidul meu. (Fr.)

clipe de încîntare stîrnite de proprietatea pe care a dobîndit-o, așa că din punct de vedere moral nu-i nimic neverosimil în asta.

Dar acum două cuvinte și despre Gustave. Bineînțeles, că Gustave este, ca și burghezul, adică un vînzător, un negustor, un funcționar, *homme de lettres,* ofițer. Gustave nu este însurat, dar este și el un *bribri.* Dar nu este vorba de asta, ci în ce se maschează și cum se drapează, ce vrea să pară și ce penaj poartă acuma. Idealul lui Gustave se schimbă în raport cu epoca și se reflectă întotdeauna în teatru în forma care se poartă în societate. Burghezului îi place grozav vodevilul, dar și mai mult îi place melodrama. Vodevilul modest și vesel este singura operă de artă care este aproape netransplantabilă pe un alt teren, poate trăi numai în locul unde s-a născut ; la Paris, vodevilul, deși îl atrage pe burghez, nu-l satisface pe deplin. Burghezul îl consideră totuși că e un fleac. El vrea ceva înalt, vrea noblețe nespusă, vrea sensibilitate, iar melodrama conține toate astea. Parizianul nu poate să trăiască fără melodramă. Melodrama nu va muri cît timp va trăi burghezul. Interesant este că acum, însuși vodevilul se transformă. Deși tot mai e vesel și foarte hazliu ca și mai înainte, acum însă începe să i se altoiască un alt element : morala. Burghezului îi place grozav de mult și consideră că acum este o datorie a sa. sfîntă și necesară, de a face, cu orice prilej, morală, atît sieși cît și *biche*-i sale. În afară de asta, acum, burghezul domnește neîngrădit de nimic. El este puterea. Iar autorașii vodevilurilor și melodramelor sînt întotdeauna slugarnici și întotdeauna caută să lingușească puterea. Iată de ce acum burghezul triumfă, chiar atunci cînd este prezentat ca un caraghios, și la sfîrșit i se spune întotdeauna că totul merge foarte bine. Trebuie să credem că asemenea vorbe îl liniștesc de-a binelea. Orice om slab de înger, care nu este complet sigur de reușita celor ce face, simte o dorință chinuitoare de a-și dovedi contrariul, de a-și da curaj, de a se liniști. Începe chiar să creadă în semne aducătoare de bine. La fel se petrece și aici. În melodramă însă se pun în evidență însușiri superioare, învățăminte înalte. Aici nu mai este vorba de humor. Aici este triumful patetic a tot ceea ce iubește *bribri* și-i place. Cel mai mult îi place liniștea po-

litică și dreptul de a aduna bani cu scopul de a-și aranja tihnit viața. În acest spirit se scriu acum și melodramele. Așa apare și Gustave. Văzîndu-l pe Gustave, se poate întotdeauna afla tot ceea ce în clipa respectivă *bribri* consideră drept un ideal al nobleței nespuse. Înainte, demult, Gustave apărea ca un poet, pictor, geniu nerecunoscut, hăituit și chinuit de nedreptate. Se lupta plin de curaj și se termina întotdeauna în așa fel, încît vicontesa, care, suferea în taină din pricina lui, dar îi era indiferentă și o disprețuia, îl însura cu pupila sa Cécile, care, deși pînă atunci nu avusese o lețcaie, deodată căpăta o puzderie de bani. De obicei, Gustave se împotrivea și refuza banii. Dar iată că la o expoziție, tablourile lui se bucurau de mare succes. De îndată, în locuința lui se năpusteau trei milorzi caraghioși și-i propuneau o mie de franci pentru tabloul viitor. Gustave își bătea joc, disprețuitor, de ei și, cuprins de o amară desperare, declara că toți oamenii sînt niște ticăloși, nedemni de penelul lui, că el nu va accepta ca arta, arta sfîntă, să fie profanată de niște pigmei care pînă atunci n-au băgat de seamă cît este el de mare. Dar deodată apărea vicontesa și anunța că Cécile moare de dragoste pentru el și că de aceea el trebuie neapărat să picteze. Aici însă Gustave își dădea seama că vicontesa, fostul său dușman, din cauza căreia nici unul din tablourile sale nu ajunsese la vreo expoziție, îl iubea în taină, că ea se răzbunase pe el din gelozie. Bineînțeles, Gustave lua pe loc banii de la cei trei milorzi, înjurîndu-i încă o dată, lucru care-i făcea pe toți trei să rămînă foarte mulțumiți, apoi alerga la Cécile, accepta să ia milionul ei, o ierta pe vicontesă care pleca la moșie și, unindu-se prin căsătorie legală, începea să aducă pe lume copii, să poarte flaneluțe de finet, *bonnet de coton* și să se plimbe cu *ma biche* seara, pe lîngă havuzurile binefăcătoare, care prin murmurul lor ușor îi aminteau, bineînțeles, de permanenta, trainica și liniștita lui fericire pămîntească.

Uneori, se întîmplă ca Gustave să nu fie un vînzător, ci un orfan oarecare, prăpădit și amărît, dar cu sufletul plin de-o noblețe nespusă. Și deodată se dovedește că el nu este cîtuși de puțin un orfan, ci fiul legitim al lui Rothschild. Apar milioanele, dar Gustave, plin de mîndrie și dispreț, refuză aceste milioane. De ce? Așa trebuie de dragul elocvenței.

Dar iată că apare în fugă *madame* Beaupré, nevastă de bancher, îndrăgostită de el și la al cărei bărbat el e funcționar. Ea-l anunță că Cécile e gata să moară din dragoste pentru el și că el trebuie s-o salveze. Gustave își dă seama că *madame* Beaupré este îndrăgostită de dînsul, ia milioanele și, aruncîndu-le tuturor vorbele cele mai ordinare pentru că în tot neamul omenesc nu există noblețe nespusă ca a lui, se duce la Cécile și o ia în căsătorie. Nevasta bancherului pleacă la moșie. Beaupré triumfă pentru că nevasta lui, care fusese la marginea prăpastiei, rămîne tot curată și imaculată, iar Gustave face o droaie de copii și în fiecare seară se plimbă în jurul havuzurilor binefăcătoare care, prin clipocitul apei, îi aduc aminte de etc. etc. etc.

Acum însă această noblețe nespusă este de cele mai multe ori arătată sau în persoana unui ofițer, sau a unui inginer militar sau a altcuiva de același soi, dar de cele mai multe ori într-a unui militar și, neapărat, cu panglica Legiunii de Onoare „cîștigată cu sîngele său". La drept vorbind, panglica asta este îngrozitoare. Cel care o poartă devine atît de înfumurat, încît aproape că nu-l mai poți întîlni, nu poți călători în același vagon cu el, nici să stai la teatru lîngă el și nici să dai de el într-un restaurant. Aproape că te scuipă în față, se împăunează fără rușine față de dumneata, gîfîie, se înăbușă de atîta semeție, așa încît dumitale, în cele din urmă, ți-e greață, ți se revarsă fierea și ești nevoit să trimiți după doctor. Dar francezilor le place asta foarte mult. Mai e de remarcat că în teatru se acordă acum o atenție deosebită și lui *monsieur* Beaupré, mult mai mult ca înainte. Beaupré, bineînțeles, a strîns mulți bani și a strîns și foarte multe lucruri. El este un om deschis, simplu, puțin caraghios datorită obiceiurilor sale burgheze și faptului că e soț; dar el este bun, cinstit, mărinimos și de o noblețe nespusă, chiar în acel act în care trebuie să sufere din cauza bănuielii că *ma biche* îl înșală. Totuși, mărinimos, el se hotărăște s-o ierte. Bineînțeles că la urmă se dovedește că ea este pură ca o porumbiță, că n-a făcut decît să glumească, cochetînd cu Gustave, și că *bribri*, care o copleșește cu mărinimia lui, îi este mai scump ca orice. Bineînțeles că Cécile, ca și înainte, nu are nici o lețcaie numai în primul act, dar mai tîrziu

apare milionul. Gustave este mîndru și de o noblețe plină de dispreț ca întotdeauna, numai că e mai semeț pentru că e militar. Tot ce are el mai scump pe lume este crucea cîștigată prin sînge și *„l'épée de mon père"* *. Despre această sabie a tatălui său el vorbește în orice moment, pretutindeni, fără rost ; nici nu puteți pricepe despre ce este vorba ; înjură, scuipă, dar toți se ploconesc în fața lui, iar spectatorii plîng și aplaudă (plîng de-a binelea). Bineînțeles că nu are nici un ban. Asta este *sine qua non*. Bineînțeles că *madame* Beaupré este îndrăgostită de el, Cécile de asemenea, dar el nu bănuiește dragostea Cécilei. Cécile gîfîie din cauza iubirii pe tot parcursul celor cinci acte. În sfîrșit, începe să ningă, sau ceva în felul acesta ; Cécile vrea să se arunce pe fereastră, dar sub fereastră se aud două împușcături ; toți se strîng în goană ; Gustave, palid, cu mîna legată într-o eșarfă, intră cu pași rari în scenă. Panglica lui cîștigată cu sînge îi strălucește pe haină. Calomniatorul și seducătorul Cécilei a fost pedepsit. Gustave uită, în sfîrșit, că Cécile îl iubește și că toate acestea sînt uneltirile lui *madame* Beaupré. Dar *madame* Beaupré este palidă, speriată și Gustave își dă seama că ea îl iubește. Dar din nou răsună o împușcătură : Beaupré se sinucide de desperare. *Madame* Beaupré țipă și se năpustește spre ușă, dar apare însuși Beaupré, tîrînd după el o vulpe împușcată sau așa ceva. În felul acesta i-a dat o lecție, pe care *ma biche,* n-are s-o uite niciodată. Ea se lipește de pieptul lui *bribri* care-i iartă totul. Și deodată apare și milionul Cécilei, și Gustave se revoltă din nou. Nu vrea să se însoare. Gustav se încăpățînează, Gustave înjură ordinar. Gustave trebuie neapărat să înjure cu cuvinte urîte și să scuipe pe milion, că altfel burghezul nu-l va ierta. Altfel, noblețea nespusă nu va exista în suficientă măsură. Vă rog să nu credeți cumva că burghezul s-a contrazis. Nu fiți îngrijorați. Milionul nu va ocoli perechea fericită. El este inevitabil, și la sfîrșit apare întotdeauna drept răsplată pentru virtute. Burghezul nu-și trădează convingerile. La sfîrșit, Gustave ia milionul Cécilei, iar apoi încep inevitabilele havuzuri, bonetele, clipocitul apei etc. etc. În felul acesta este și multă sensibilitate, și noblețe nespusă

* Sabia tatălui meu. (Fr.)

cu carul, și Beaupré, care triumfă și-i copleșește pe toți cu virtuțile sale familiale, dar mai ales, mai ales milionul în chip de destin sau lege a naturii, căruia i se acordă toată cinstea, slava și închinarea etc. etc. *Bribri* și *ma biche* ies de la teatru absolut mulțumiți, liniștiți și consolați. Gustave îi însoțește și, ajutînd-o pe *ma biche* a altuia să se urce în fiacru, îi sărută pe furiș mînuța... Și totul merge așa cum se cuvine.

ÎNSEMNĂRI DIN SUBTERANĂ

I

Subterana *

I

Sînt un om bolnav... Sînt un om rău. Un ins de loc atrăgător. Îmi dă de furcă, bănuiesc, ficatul. De altminteri, habar n-am ce-i cu boala mea ; propriu-zis, nu știu sigur ce anume mă doare. Stimez medicina și doctorii, dar nu mă tratez, nici nu m-am tratat vreodată. Pe urmă sînt și teribil de superstițios ; în orice caz, atîta cît îmi trebuie ca să stimez medicina. (Destul de instruit pentru a nu crede în superstiții, sînt totuși superstițios.) Nu, nu vreau să mă tratez : de rău ce sînt. Domniile voastre, se-nțelege, nu puteți pricepe cum vine asta. Eu însă pricep. Firește, date fiind împrejurările, nu-s în stare să vă explic foarte deslușit spre cine anume ține răutatea mea ; știu prea bine că, netratîndu-mă, nu fac doctorilor nici un „pocinog" ; știu mai bine ca oricine că

* Atît autorul însemnărilor cît și „Însemnările" sale sînt, firește, rodul închipuirii. Cu toate acestea, persoane ca autorul unor asemenea însemnări nu numai că pot fi întîlniți, dar este chiar inevitabil să existe în societatea noastră, ținînd seama de condițiile în care ni s-a format societatea. Am vrut să înfățișez publicului un caracter mai aparte din trecutul apropiat. Reprezentantul unei generații pe cale de a se stinge. În acest fragment, intitulat *Subterana*, persoana în cauză se prezintă pe sine, își prezintă concepțiile și vrea parcă să explice cauzele care au determinat și care trebuiau să determine apariția ei în mijlocul nostru. Fragmentul următor va reproduce „însemnările", de astă dată autentice, ale personalului despre unele întîmplări din viața sa.

Feodor Dostoievski

toate astea or să-mi dăuneze numai mie, nimănui altcuiva. Totuşi, dacă nu mă tratez, o fac din răutate. Din moment ce mă arde la ficat, las' încaltea să mă ardă şi mai şi !

Trăiesc de mult aşa, de vreo douăzeci de ani. Acum am patruzeci. Înainte aveam o slujbă, acum nu mai am. Am fost un slujbaş răutăcios. Eram grosolan, şi-mi găseam o plăcere într-asta. Nu obişnuiam să iau mită, deci trebuia să-mi ofer cumva, cît de cît, anumite compensaţii. (Aici am făcut o glumă proastă, dar n-o şterg ; am scris-o gîndindu-mă că-mi va ieşi ceva grozav de spiritual, dar acum, înţelegînd că n-am vrut decît să comit un teribilism abject, n-o şterg într-adins !) Cînd veneau la biroul meu diverşi petiţionari după informaţii, îi măsuram, scrîşnind ; era, pentru mine, o desfătare nemaipomenită dacă izbuteam să mîhnesc pe cineva. Şi izbuteam aproape totdeauna. Veneau mai ales oameni sfioşi, cum sînt îndeobşte petiţionarii. Dintre ceilalţi, dintre semeţi, nu puteam suferi mai ales pe-un ofiţer. Se ţinea mîndru şi-şi tot zornăia oribil sabia. Din pricina sabiei, m-am războit cu el un an şi jumătate. Pînă la urmă am biruit ; a lăsat-o baltă cu zăngănelile. De altfel, astea s-au întîmplat cînd eram tînăr. Şi, domnilor, ştiţi dumneavoastră care era punctul cheie al răutăţii mele ? Ei bine, tocmai aici e-aici, tocmai asta-i suprema porcărie : mereu, chiar în clipele cînd eram mai înveninat ca oricînd, îmi dădeam seamă, ruşinat, că nu-s un om rău, nici măcar înrăit ; că nu făceam altceva decît speriam pe degeaba vrăbiile, ca să mă amuz. Eu pot s-ajung literalmente cu spume la gură, dar, uite, dacă-mi aduci te miri ce fleacuşteţ, ori îmi dai o ceaşcă de ceai cu zahăr, mă calmez. Ba mă şi înduioşez, cu toate că pe urmă, desigur, o să fiu furios pe mine însumi şi, de ruşine, o să am insomnii luni de-a rîndul. Asta mi-e firea.

Adineauri, spunînd că am fost un slujbaş răutăcios, am mînţit. Am mînţit din răutate. Făceam şi eu nişte strengării acolo, petiţionarilor sau ofiţerului aceluia ; atîta tot ; pentru că, de fapt, n-am izbutit niciodată să devin rău. Desluşeam în mine, clipă de clipă, nenumărate elemente vădind tocmai contrariul. Mă simţeam îmbibat de elementele astea contrare ca un burete. Ştiam : dospiseră în mine toată viaţa şi aveam pretenţia să răbufnească ; dar eu nu le lăsam, şi pace ; înadins nu le lăsam să răbufnească nici încotro. Şi mă chinuiam, de mă apuca pur şi simplu ruşinea ; îmi provocau convulsii ;

pînă la urmă, mi s-a făcut lehamite de ele ; ah, ce mai lehamite ! N-aveţi cumva impresia, domnilor, că printr-asta m-aş căi de ceva şi v-aş cere iertare pentru ceva ?... Sînt încredinţat : aveţi această impresie... Dar, oricît aţi avea-o, mie, vă asigur, puţin îmi pasă...

N-am ştiut să devin nu numai rău, dar nici altcumva : nici rău, nici bun, nici ticălos, nici cinstit, nici tu erou, nici tu muscă. Acum îmi duc zilele, cîte mi-au rămas, în bîrlog, sîcîindu-mă singur cu consolarea răutăcioasă, cu totul deşartă, că omul deştept nici n-are cum deveni realmente ceva; numai imbecilul devine ceva. Da, vă rog : omul inteligent din secolul al nouăsprezecelea trebuie, are obligaţia morală să fie o fiinţă prin excelenţă fără caracter ; iar omul de caracter, omul de acţiune, trebuie să fie o fiinţă prin excelenţă mărginită. Asta-i convingerea mea, dobîndită în răstimpul a patru decenii. Am patruzeci de ani, iar patruzeci de ani reprezintă o viaţă de om : ajungînd aici, înseamnă că ai ajuns la adînci bătrîneţe. Să trăieşti mai mult decît patruzeci de ani e indecent, e vulgar, e imoral ! Cine trăieşte peste patruzeci de ani ? Răspundeţi-mi sincer, cinstit. Vă spun eu cine : imbecilii şi ticăloşii, ăştia trăiesc. Am s-o spun de la obraz tuturor bătrînilor, tuturor venerabililor ăstora, tuturor ghiujilor colilii care se mai şi parfumează ! O voi spune de la obraz întregii lumi ! Dreptul de a vorbi mi-l asigur trăind pînă la şaizeci de ani. Pînă la şaptezeci de ani ! Pînă la optzeci !... Staţi o clipă ! Lăsaţi-mă să-mi trag răsuflarea... Vă închipuiţi, cred, domnilor, că urmăresc să vă amuz. V-aţi înşelat şi în privinţa asta. Nu-s nici pe departe un om atît de vesel cum vă par sau s-ar putea să vă par ; de altfel, dacă, scoşi din sărite de pălăvrăgeala asta (şi simt că aţi început efectiv a vă ieşi din sărite), m-aţi întreba cine sînt, aş răspunde : sînt asesor de colegiu [1]. Am intrat în slujbă ca să am ce mînca (riguros, exclusiv pentru asta) şi anul trecut, cînd o rudă depărtată mi-a lăsat prin testament şase mii de ruble, mi-am dat numaidecît demisia pentru a mă statornici în bîrlogul meu. Înainte, tot aici stăteam ; acum însă m-am statornicit. O odaie mizerabilă, infectă, la marginea oraşului. Drept slujnică ţin o ţărancă bătrînă, rea de proastă ce-i ; pe deasupra, duhneşte urît totdeauna. Mi se spune că la Petersburg clima începe să-mi dăuneze şi că-n Petersburg viaţa-i prea scumpă faţă de mijloacele mele precare. Cunosc povestea ; o cunosc

mai bine decît tot soborul experimentaților și preaînțelepților, mai bine decît oricare din indivizii ăștia capabili numai să bîțîie din călcîie. Rămîn totuși la Petersburg; n-o să plec din Petersburg! N-o să plec pentru că... Ei! N-are absolut nici o importanță dacă plec ori ba!

Și, fiindcă tot am ajuns aici: despre ce poate vorbi cu maxime satisfacții un om cumsecade?

Răspuns: despre dînsul.

Ei, atunci despre mine voi vorbi și eu.

II

Așadar, domnilor, acum aș ține să vă povestesc — fie că mă ascultați ori nu — cum de n-am fost în stare să devin măcar muscă. V-o declar solemn: am vrut de nenumărate ori să devin muscă. Și nu m-am învrednicit barem de-atîta lucru. Vă jur, domnilor, că a fi prea conștient, a fi hiperconștient e o boală; boală ca toate bolile. Pentru uz curent, oamenilor le-ar fi destul și prea destul dac-ar rămîne la conștiința umană de rînd, așadar, la jumătate sau chiar la un sfert din porția luată asupră-i de omul evoluat din nenorocitul nostru secol al nouăsprezecelea; om căruia, uneori, îi mai e hărăzită pe deasupra și crunta pleașcă de a trăi în Petersburg, cel mai abstract și mai calculat oraș de pe glob. (Orașele sînt de două feluri: calculate și necalculate.) Ar fi absolut suficientă, bunăoară, o conștiință de tipul celei pe care o au oamenii și militanții așa-ziși spontani. Fac prinsoare: mă bănuiți că scriu dintr-astea numai ca să-mi dau aere, luînd astfel peste picior pe oamenii de acțiune; și că, tot dintr-o bravadă de prost-gust, îmi zornăi sabia ca ofițerul meu amintit mai înainte. Dar, domnilor, unde-i individul capabil să se umfle-n pene, s-o facă pe grozavul cu bolile de care suferă?

Adică, ce spun eu? O fac toți, care mai de care; se fudulesc pe-ntrecute cu bolile lor — iar eu poate chiar mai mult ca alții. Dar să lăsăm vorbăria; obiecția mea era absurdă. Ceea ce n-o să mă împiedice a rămîne ferm convins că nu numai prea multă conștiință, dar orice conștiință re-

prezintă o calamitate. Acesta-i punctul meu de vedere. Dar deocamdată s-o lăsăm şi pe asta. Iată ce v-aş ruga să-mi spuneţi: de ce oare eu, ca un făcut, tocmai, da, tocmai în momentele cînd cuprindeam cu maximă acuitate subtilităţile „a tot ce-i frumos şi sublim"[2]; cum se spunea la noi, pe vremuri, chiar atunci, începetam să fiu conştient şi, uite, săvîrşeam nişte fapte pe care... ei da, într-un cuvînt, deşi poate toţi le săvîrşesc... nişte fapte pe care eu le săvîrşeam, ca un făcut, tocmai cînd ajungeam conştient în cel mai înalt grad că n-ar fi trebuit să le săvîrşesc? Cu cît mi-era mai limpede ce-i binele sau tot acest „frumos şi sublim", cu atît mă afundam mai zdravăn în mocirla mea şi cu atît îmi venea să mă împotmolesc pînă la capătul capătului. Iar trăsătura de bază consta în faptul că toate astea nu păreau să zacă-n mine întîmplător, ci ai fi zis că aşa şi trebuia să fie. Parcă-mi era starea normală, nicidecum boală ori cusur; aşa, cu timpul, mi-a pierit cheful de a lupta împotriva cusurului. Pînă la urmă, am ajuns de era cît pe ce să cred (ori poate am crezut într-adevăr) că la mine chiar aşa o fi starea normală. Dar întîi şi-ntîi, la început, cu ce chinuri m-am ales de pe urma luptei ăsteia! Nu puteam crede că alţii păţesc la fel; de aceea am şi ţinut totul în taină, toată viaţa. Îmi era ruşine (ba poate mi-e şi acum); ajungeam să simt nu ştiu ce desfătare tainică, anormală şi mîrşavă, dacă, în vreo mizerabilă noapte petersburgheză, mă întorceam în bîrlog şi mă apucam cu tot dinadinsul să-mi limpezesc în conştiinţă faptul că şi-n ziua respectivă săvîrşisem o ticăloşie, că ceea ce făcusem nu mai putea fi nicicum îndreptat; şi, pradă remuşcărilor, mă frămîntam în sinea mea şi mă torturam, pînă cînd amărăciunea mi se prefăcea în nu ştiu ce blestemat simţămînt dulceag, ruşinos, apoi, în sfîrşit, într-o adevărată desfătare! Da, în desfătare; în desfătare! Sînt convins de aceasta. De aceea am şi adus vorba într-acoace: pentru că, oricum, ţin să stabilesc precis dacă mai încearcă ori nu şi alţii asemenea desfătări. Să vă explic: în cazul meu, acest sentiment provenea tocmai dintr-o prea lămurită conştiinţă a umilirii mele; din faptul că mă simţeam eu însumi coborît la limită; şi simţeam că oricît de rău era aşa, altfel n-avea cum să fie; şi simţeam că nu mai aveam nici o ieşire, că niciodată n-o să devin alt om; şi simţeam că chiar dacă mi-ar rămîne timp, chiar dacă aş mai avea destulă cre-

dință pentru a mă schimba în altceva, eu, cert, n-aș mai vrea să mă schimb ; iar dacă aș vrea, tot n-aș face nimic, deoarece, practic vorbind, poate nici n-ai în ce te schimba. Dar ceea ce e mai important, la urma urmei, e că asemenea lucruri se petrec în virtutea legilor normale și fundamentale ale hiperconștiinței, plus a inerțiilor decurgînd nemijlocit din aceste legi ; ca atare, pe tărîmul dat, nu numai că nu-i chip să te schimbi, dar pur și simplu n-ai ce-i face. Ca efect al hiperconștiinței se întîmplă, bunăoară, așa : ai dreptate, ești un ticălos ; ca și cînd pentru ticălos ar fi o consolare să simtă că-i într-adevăr ticălos. Dar ajunge... Uf ! Am spus atîtea, și ce-am explicat ?... Prin ce se explică în cazul de față desfătarea ? Totuși mă voi explica ! Scot eu treaba asta la capete ! De-atîta am și luat pana în mînă...

Eu, de pildă, am foarte mult amor propriu. Sînt bănuitor și susceptibil ca gheboșii sau ca piticii ; dar, vă jur, am avut unele momente cînd, de mi-ar fi ars careva o palmă, aș fi fost poate de-a dreptul bucuros. O spun cu toată seriozitatea : aș fi izbutit, fără îndoială, să găsesc și-ntr-asta vreun soi de desfătare ; firește, o desfătare a desperării ; dar, uite, tocmai desperarea îți dă cele mai arzătoare desfătări, cu deosebire cînd ți-e peste măsură de conștient impasul în care te afli. Și, vezi bine, dacă primești o palmă — oho ! — ce conștient ești de nimicnicia ta ! În fine, trecînd peste toate astea, oricum ai sta și-ai judeca, reiese că primul vinovat sînt totdeauna eu ; vinovat fără vină — ceea ce e încă mai dureros — și, ca să zic așa, potrivit legilor firii. Sînt vinovat în primul rînd pentru că-s mai deștept decît toți cei dimprejurul meu. (M-am socotit întotdeauna mai deștept decît toți cei din jurul meu ; uneori — nu știu dacă o să mă credeți — am avut chiar remușcări. În orice caz, toată viața am privit cumva oblu, niciodată n-am îndrăznit să mă uit drept în ochii oamenilor.) Sînt vinovat, în sfîrșit, deoarece, chiar dacă aș fi mărinimos, conștiința întregii inutilități a acestei mărinimii tot pe mine m-ar face să sufăr mai mult. Cred că nici n-aș găsi nimic de făcut cu mărinimia : să iert, n-ar merge, dat fiindcă cel care m-a ofensat a făcut-o, poate, în virtutea legilor naturii, iar legile naturii n-ai cum le ierta ; să uit — iarăși n-ar merge, dat fiind că, independent de legile naturii, cînd ți-e necaz, ți-e necaz, și gata. În sfîrșit, chiar dacă aș vrea să nu fiu de loc mărinimos, ci, dimpotrivă, chiar dacă

aș vrea să mă răzbun pe cel care m-a ofensat, tot n-aș izbuti să mă răzbun în nici un fel pe nimeni, dat fiind că, oricît de la-ndemînă mi-ar fi răzbunarea, eu, de bună seamă, n-aș fi îndrăznit să întreprind nimic. De ce n-aș fi îndrăznit ? Despre asta țin să spun separat cîteva cuvinte.

III

Ia să vedem, de exemplu, cum procedează oamenii care știu să se răzbune și, în genere, să-și apere interesele ? Ei bine, în răstimpul cît îi cuprinde, să zicem, sentimentul răzbunării, întreaga lor ființă e stăpînită numai și numai de sentimentul acesta. Un domn dintr-ăștia merge drept spre țintă, ca taurul furios, cu coarnele către pămînt ; doar vreun zid de-l mai oprește. (De altfel, cînd simt în față zidul, domnii respectivi, adică oamenii și militanții cu fire spontană, capitulează cum nu se poate mai franc. Pentru ei zidul nu-i o scuză, ca pentru alde noi, oamenii care gîndim și, ca atare, nu întreprindem nimic ; nu-i un pretext invocat pentru a face cale-ntoarsă, pretext în care obișnuit oamenii de felul nostru nu cred, deși îl găsesc totdeauna foarte binevenit. Nu, ei capitulează cu toată sinceritatea. Zidul reprezintă pentru dînșii ceva liniștitor, un tranchilizant moral, absolut, poate chiar ceva mistic... Dar despre zid — mai tîrziu.) Ei bine, pe un asemenea om cu fire spontană eu îl consider omul adevărat, normal, întocmai cum a vrut însăși natura-mumă să-l vadă, cînd cu nespusa-i amabilitate, l-a adus pe lume. Îl pizmuiesc teribil pe acest om. E prost, nu zic ba ; dar poate că omului normal i se cade într-adevăr să fie prost — mai știi ? Poate-i chiar frumos așa. Eu unul sînt cu atît mai mult partizanul acestei bănuieli — ca s-o desemnăm așa — cu cît, iată : dacă luăm, de pildă, antiteza omului normal, adică un om hiperconștient, ieșit, desigur, nu din sînul naturii, ci dintr-o retortă (asta are iz de misticism incipient, domnilor, dar eu nutresc și această bănuială), ei bine, omul provenit din retortă ajunge cîteodată să se dea așa fel în lături din fața antitezei sale, încît el însuși, cu toată hiperconștiința lui, se socoate, cu bună-credință, șoarece și nu om. Și chiar dacă-i

un șoarece hiperconștient, rămîne totuși șoarece, pe cîtă vreme în cazul celălalt avem a face cu un om, și ca atare etc. etc. Dar gîndiți-vă în primul rînd că el însuși se socoate șoarece, deși nu-i cere nimeni așa ceva; aici e un punct important. Să privim acum șoarecele nostru în acțiune. Să presupunem, de pildă, că a fost și el ofensat. (E aproape totdeauna ofensat.) Că vrea și el să se răzbune. Că e în stare, eventual, să adune-ntr-însul mai multă răutate decît *l'homme de la nature et de la vérité* [3]. Că, eventual, dorința ticăloasă și josnică de a căsuna ofensatorului un rău egal îl rîcîie mai amarnic decît l-ar rîcîi pe *l'homme de la nature et de la vérité*; dat fiind că *l'homme de la nature et de la vérité*, grație prostiei lui înnăscute, își socoate răzbunarea un act de justiție, și atîta tot, pe cîtă vreme șoarecele, hiperconștient fiind, neagă în astfel de cazuri justiția și ajunge, în sfîrșit, la acțiune, la însuși actul răzbunării. Nefericitul șoarece, așadar, pe lîngă ticăloșia inițială, a și adunat, în chip de întrebări sau îndoieli, atîtea alte ticăloșii, a adăugat la o problemă atîtea alte probleme nerezolvate, încît, fără să vrea, și-a clădit împrejur o bramburească fatală, un soi de mocirlă puturoasă, alcătuită din îndoielile și frămîntările lui, plus scuipaturile cu care-l copleșesc oamenii acțiunii directe, strînși în solemn conclav de judecători și de dictatori ca să rîdă-n hohote pe seama lui. Firește, șoarecele nu mai poate decît, cel mult, să dea din lăbuțe a lehamite și, cu un zîmbet prefăcut, plin de-un dispreț în care nici el nu crede, să se retragă rușinat în gaură. Acolo, în duhoarea mizerabilului său bîrlog subteran, șoarecele nostru ofensat, stîlcit și luat în rîs, se cufundă într-o furie rece, înveninată și, mai ales, veșnică. Patruzeci de ani de-a rîndul își va aminti pînă în cele mai mici, pînă în cele mai penibile amănunte, ofensa suferită; adăugînd mereu, de la dînsul, amănunte și mai ofensatoare; obligîndu-și propria imaginație să-l zădărască și să-l atîțe cu maximă cinoșie. Se va rușina el însuși de imaginația lui, dar își va aminti totul, va depăna totul; va scorni pe seama sa lucruri nemaipomenite, sub pretextul că și acestea s-ar fi putut întîmpla; și nu va ierta nimic. Poate va începe cumva să se și răzbune, dar numai așa, printre picături, ținîndu-se de meschinării, mereu pe după colț, mereu incognito, fără a crede nici în dreptul lui de a se răzbuna, nici în reușita răzbunării lui; știind dinainte că de pe urma

tuturor încercărilor de a se răzuna va suferi el însuşi de o sută de ori mai mult decît cel pe care se răzbună, în timp ce acestuia poate nici măcar n-o să-i pese. În ceasul morţii îşi va aduce aminte din nou de toate, cu dobînda adunată în răstimp, şi... Dar tocmai în semidesperarea asta rece şi dezgustătoare, în semicredinţa asta, în această conştientă autoînmormîntare de viu, din pricina supărărilor într-un bîrlog subteran, pe timp de patruzeci de ani, în acest impas făurit cu sîrguinţă şi totuşi în parte îndoielnic, în întreaga otrava asta a dorinţelor neîmplinite cu care şi-a îmbibat fiinţa, în toată febra asta a şovăielilor, a hotărîrilor luate pe vecie şi a căinţelor survenite după numai cîteva clipe stă tot miezul ciudatei desfătări de care vorbeam. Desfătarea asta e atît de subtilă, uneori atît de greu de-nţeles, încît oamenii cît de cît mărginiţi sau cei cu nervii tari n-au cum pricepe, pînă-i lumea, nimic într-însa. „Poate, veţi adăuga domniile voastre, rînjind, nu vor înţelege nici cei care n-au primit palme." În felul acesta veţi insinua politicos că eu am fost poate pălmuit şi de-aceea aş vorbi ca un cunoscător în materie. Fac prinsoare că aşa credeţi. Fiţi pe pace, domnilor, palme n-am primit, deşi mi-e absolut indiferent ce vă închipuiţi dumneavoastră. Poate regret că am apucat să cîrpesc prea puţine palme. Dar, ajunge : nici un cuvînt în plus pe tema asta care vă interesează atîta.

Continuu liniştit : despre oamenii cu nervii tari, incapabili să înţeleagă o anumită subtilitate a desfătărilor. Cu toate că, bunăoară, în anumite împrejurări, domnii aceştia rag precum taurii, cît îi ţine beregata, cu toate că asta le face poate cea mai mare cinste, totuşi, cum am mai spus, în faţa imposibilului ei se calmează numaidecît. Imposibilul e pentru dînşii ca un zid ! Ce fel de zid ? Bineînţeles — legile naturii, deducţiile ştiinţelor naturale, matematica. Păi dacă ţi se demonstrează, să zicem, că te tragi din maimuţă, nu te mai strîmba, ia-o de bună. Şi cînd ţi-or demonstra că, de fapt, se cade să ţii la un strop din propria-ţi grăsime mai mult decît la o sută de mii de semeni ai tăi, că la asta se rezumă, în ultimă instanţă, tot ceea ce se cheamă virtuţi şi îndatoriri, sau toate celelalte aiureli şi prejudecăţi, apăi ia lucrurile cum sînt, n-ai ce face, asta-i doi ori doi, e matematică. Încercaţi de ziceţi nu.

„S-avem iertare, vă vor apostrofa dumnealor, aici nu se admit nici un fel de obiecţii : asta-i exact ca în cazul lui doi ori doi fac patru ! Natura nu te-ntreabă ; puţin îi pasă de dorinţele dumitale, sau dacă-ţi plac ori ba legile ei. Eşti obligat s-o accepţi aşa cum este ; ca atare, să accepţi şi consecinţele. Zidul e zid... etc. etc." Dumnezeule, dar mie ce-mi pasă de legile naturii şi de aritmetică, dacă, mai ştiu eu pentru ce, legile astea şi acest doi ori doi fac patru îmi displac ? Fireşte, n-o să sparg zidul cu ţeasta dacă într-adevăr n-am putere să-l sparg ; dar nici n-o să mă resemnez numai pentru că am înainte un zid şi nu mă ţin baierele să-l dau grămadă.

Ca şi cum zidul ar deveni de-adevăratelea o consolare, sau ar conţine măcar vreun cuvînt liniştitor datorită faptului că aparţine familiei doi ori doi fac patru. O, prostia prostiilor ! Altceva-i să înţelegi tot, să fii conştient de cîte toate, de orice imposibilităţi şi de orice ziduri ; să nu te împaci cu nici o imposibilitate şi cu nici un zid, dacă-ţi repugnă să te-mpaci ; să ajungi din cele mai riguroase combinaţii logice la cele mai înfiorătoare deducţii pe eterna temă a propriei tale responsabilităţi în ceea ce priveşte existenţa zidului, deşi e absolut evident că nu eşti cîtuşi de puţin vinovat ; şi, în consecinţă, tăcînd, scrîşnind neputincios din dinţi, să încremeneşti cu voluptate în inerţie, zicîndu-ţi, că, de fapt, nici n-ai pe cine să te superi ; că nu-ţi găseşti obiectul şi poate nu-l vei găsi niciodată ; că o fi la mijloc vreun subterfugiu, vreo mistificare, vreo coţcărie, că-i pur şi simplu o brambureală — nu se ştie ce sau cine — dar, cu toate incertitudinile, cu toate mistificările, povestea să-ţi dea dureri cu atît mai îndrăcite cu cît eşti mai în necunoştinţă de cauză !

IV

„Ha, ha, ha ! Păi după toate astea, dumneata ai fi capabil să afli desfătări şi-n durerea de dinţi !" veţi exclama, rîzînd.

— De ce nu ? vă voi răspunde eu. Sînt şi-n durerea de dinţi anumite desfătări. Pe mine m-au durut dinţii o lună încheiată, aşa că ştiu perfect cum vine. Fireşte, în acest caz

omul nu se mai înfurie pe tăcute, ci geme ; dar, uite, gemetele nu-i sînt sincere, în ele e o doză de maliție ; și chiar aici e toată șmecheria. Gemetele dau glas desfătării lui ; dacă nu l-ar desfăta, n-ar mai geme. E un exemplu bun, domnilor, așa că o să-l dezvolt. Gemetele exprimă în primul rînd întreaga inutilitate a durerii, umilitoare pentru conștiința noastră ; ele exprimă deplin legitimitatea naturii, de care ție, lesne de-nțeles, puțin îți pasă, dar din pricina căreia suferi totuși, pe cîtă vreme ea nu suferă ; exprimă conștiința faptului că, deși nu-ți poți afla dușmanul, ai dureri ; și conștiința că, în pofida oricăror Wagenheimi [4], ești, necondiționat, robul dinților tăi ; că dac-o vrea un misterios cineva, dinții n-or să te mai doară, iar dacă n-o vrea, or să te doară încă trei luni de-aici încolo ; și că, în sfîrșit, dacă totuși nu cazi de acord și te încăpățînezi să protestezi, atunci, pentru propria consolare, n-ai decît să-ți arzi singur o mamă de bătaie, sau să-ți zdrobești pumnii de perete — altceva nu-ți rămîne de făcut. Ei bine, de la asemenea jigniri cumplite, de la renghiurile astea pe care ți le joacă nu se știe cine începe, în sfîrșit, desfătarea, împinsă uneori pînă la cel mai înalt grad al voluptății. Vă rog, domnilor, să ascultați, cînd veți avea prilejul, gemetele unui om instruit din secolul al nouăsprezecelea ; gemetele lui dintr-a doua sau a treia zi a durerilor, cînd începe să geamă altfel decît în prima zi, adică nu numai pentru că-l dor dinții ; el nu geme ca țopîrlanii, ci ca un om șlefuit de progres, de civilizația europeană ; ca un om „emancipat de glie și de izvoarele poporane", cum se zice acum. Gemetele lui se sluțesc, devin înrăite, și, zile-nopți, nu cunosc întrerupere. Și doar știe bine că nu-i sînt de nici un folos ; știe mai bine ca oricine că se zbuciumă și-și face sînge rău de pomană, că-i necăjește de-a surda și pe ceilalți ; știe că auditoriul pentru care depune el atîta rîvnă, inclusiv familia lui în păr, s-au îngrețoșat auzindu-l și nu-l mai cred nici atîtica ; fiecare-și dă seama că ar putea și el să geamă mai altfel, mai simplu, fără farafastîcuri și scamatorii ; că-și face de cap numai așa, din răutate. Ei bine, tocmai în aceste apucături conștiente și rușinoase stă toată voluptatea. „Na, vă necăjesc pe toți, vă sec la inimă, nu îngădui nimănui din casa asta să atîpească. Nu dormiți, na, simțiți și voi, clipă de clipă, cît mă dor pe mine dinții. Acuma nu mai sînt pentru voi erou, cum am vrut să vă apar la început, ci doar un ins de nimic,

un fel de șnapan. Dar ce-are a face? Sînt încîntat că m-ați dibuit. Vă e scîrbă să-mi auziți gemetele ticăloase? Fie-vă scîrbă cît vreți; uite, acușica-i trîntesc un farafastîc și mai al dracului..." Nu înțelegeți nici acum, domnilor? Nu, se vede treaba că-i necesar să atingi un înalt grad de evoluție și conștiință pentru a pricepe toate subtilitățile acestei voluptăți! Rîdeți? Mă bucur. Glumele mele, domnilor, desigur, sînt de prost-gust, inegale, confuze, nesigure. Dar asta-i din pricină că eu însumi nu mă stimez. Parcă omul conștient se poate stima cît de cît?

V

Poate oare, vă întreb, poate oare să se stimeze cît de cît un om care a îndrăznit să-și găsească desfătări pînă și-n sentimentul propriei sale umiliri? Dacă vorbesc acum așa, n-o fac mînat de cine știe ce căință mălăiață. De altfel, mie mi-a fost întotdeauna nesuferit să spun: „Iartă-mă, tată, nu mai fac". Nu pentru că n-aș fi fost în stare s-o spun, ci poate, dimpotrivă, pentru că eram din cale-afară predispus s-o spun într-una; oho, și încă cum! Dar, ca un făcut, cădeam mesa cînd n-aveam pic de vină. Asta mă scîrbea cel mai rău. Mă înduioșam, vezi bine, plîngeam, mă căiam și, firește, mă păcăleam pe mine însumi; fără să mă prefac de loc. Nu știu cum, dar mie numai inima îmi făcea bucata... Aici nu mai puteam da vina pe legile naturii, deși legile naturii m-au sîcîit toată viața mai mult decît orice. Mi-e și scîrbă să-mi aduc aminte; încă de pe-atunci mi-e scîrbă. După un minut, două, îmi dădeam seama că înșiram minciuni, minciuni abjecte, spuse de ochii lumii; adică, vorbesc despre toată căința, toată înduioșarea, toate făgăduielile mele de a mă schimba în bine. S-ar putea să întrebați: de ce mă pocneam și mă chinuiam singur? Iată răspunsul: pentru că prea mă plictiseam să stau cu mîinile-n sîn; de-aceea și umblam cu scamatorii dintr-astea. Zău așa. Observați-vă mai cu atenție, domnilor, și o să vă dați seama că-i așa cum spun. Îmi scorneam eu însumi tot soiul de aventuri, îmi rînduiam viața singur; ca să trăiesc cumva și eu. De cîte ori nu mi se întîmpla,

bunăoară, să mă supăr nitam-nisam, din nimic, într-adins; știam perfect că n-aveam motive, că m-am îmboldit eu însumi; asta mă aducea într-un asemenea hal, încît pînă la urmă, zău, îmi sărea țandăra de-a binelea. Nu știu cum, dar toată viața m-am simțit îndemnat să fac asemenea figuri; pînă am ajuns să nu mai fiu stăpîn pe mine însumi. O dată mi-a venit chef să mă amorezez cu de-a sila; ba chiar de două ori. Am suferit, domnilor, vă rog să mă credeți. În adîncul sufletului nu puteam crede că sufăr, îmi venea să rîd de mine însumi; totuși sufeream, și încă de-a mai mare dragul; eram gelos, îmi ieșeam din fire... Și, toate, din plictiseală, domnilor, din plictiseală; mă doborîse inerția. E doar știut că rodul direct și firesc al conștiinței este inerția, adică șederea conștientă cu mîinile-n sîn. Am pomenit despre asta mai sus. Repet, o repet stăruitor: oamenii și militanții cu fire spontană din pricina asta sînt activi, pentru că-s neghiobi și mărginiți. Cum să vă explic? Uite: mărginiți fiind, ei iau drept cauze primordiale cauzele cele mai imediate și cele de ordin secundar; în felul acesta se conving mai repede și mai lesne decît alții că au găsit motivarea absolută a trebii cu care se îndeletnicesc; așadar, se liniștesc; or, ăsta-i lucrul de căpetenie. Pentru a porni la acțiune trebuie, vezi bine, să fii mai întîi absolut liniștit, să nu-ți rămînă pic de îndoială. Dar cum să mă liniștesc eu, bunăoară? Unde-mi aflu eu cauzele primordiale, pe care să mă bizui, unde-mi aflu temeriile? De unde să le iau, mă rog? Fac exerciții de gîndire și, drept urmare, orice cauză primordială îmi aduce imediat plocon o alta, și mai primordială; și așa mai departe, la nesfîrșit. Tocmai aici e esența oricărei conștiințe, a oricărei meditații. Avem deci a face, iarăși, cu legile naturii. Și ce rezultă, pînă la urmă, din toate? Același lucru. Aduceți-vă aminte, adineauri vorbeam de răzbunare. (Desigur, nu m-ați înțeles.) Am spus că omul se răzbună, deoarece găsește într-asta justiția. Așadar, el a găsit cauza primordială și a găsit rațiunea, anume — justiția. Deci e liniștit în toate privințele și, ca atare, se răzbună calm, cu succes, convins fiind că face un lucru cinstit și drept. Dar în același caz eu nu văd nici urmă de justiție, nu aflu nici dram de virtute; deci, dacă mă răzbun, o fac numai din răutate. Răutatea, desigur, ar putea birui orice, inclusiv toate îndoielile mele; așadar, mi-ar putea sluji foarte bine drept cauză primordială, tocmai pentru că nu-i o cauză.

Dar ce să fac dacă în mine nu-i nici răutate ? (Cu asta am şi început-o adineauri.) La mine, mînia e supusă descompunerii chimice ; tot datorită blestematelor legi ale naturii. Constataţi că obiectul se volatilizează, că argumentele se evaporă, că vinovatul nu poate fi găsit, că supărarea nu mai e supărare, ci fatalitate ; ceva în genul durerii de dinţi, adică fără vinovaţi ; în consecinţă, nu-ţi rămîne decît aceeaşi soluţie — să tragi avan cu pumnii în pereţi. Şi atunci te laşi păgubaş ; pentru că n-ai aflat cauza primordială. Dar ia încearcă şi lasă-te purtat orbeşte de un simţămînt care a pus stăpînire pe tine — fără să judeci, fără să fi găsit cauza primordială, lăsînd deoparte conştiinţa un cît de mic răstimp ; urăşte ori îndrăgeşte, numai să nu rămîi cu mîinile în sîn. Poimîine, cel mai tîrziu, o să te dispreţuieşti : doar te-ai păcălit singur, cu bună ştiinţă. Rezultatul : baloane de săpun şi inerţie. O, domnilor, păi se prea poate că eu pentru atîta mă şi socot deştept : pentru că, de cînd mă ştiu, n-am fost în stare nici să încep, nici să termin ceva. Oi fi vreun palavragiu, un inofensiv palavragiu sîcîitor, cum sîntem toţi ; dar ce să-i faci, dacă menirea directă, unica menire a oricărui om deştept e pălăvrăgeala, adică trăncăneala fără rost, practicată cu bună ştiinţă ?

VI

Ce minunat ar fi, dacă n-aş face nimic numai din lene ! Mamă-Doamne ce m-aş stima ! M-aş stima tocmai pentru că-s capabil să am în mine măcar lene ; aş poseda şi eu măcar o însuşire, pozitivă întrucîtva, asupra căreia să n-am îndoieli. Întrebare : ce-i cu ăsta ? Răspuns : e un leneş. Mai mare plăcerea s-auzi vorbindu-se aşa despre tine. Am fost, se cheamă, definit pozitiv ; înseamnă că se poate spune ceva despre mine. „Un leneş !" — păi ăsta-i titlu, predestinare, carieră ! Aşa-i, fără glumă. Aş deveni membru de drept al celui mai select club şi n-aş mai face nimic decît să mă tot stimez. Am cunoscut un domn care şi-a făcut titlu de glorie pe viaţă din faptul că se pricepea la vinul de Bordeaux. Socotea asta un merit şi îndoielile nu l-au încercat nicicînd.

A murit cu conştiinţa împăcată ; ba chiar triumfătoare ; şi a avut perfectă dreptate. Eu unul, să-mi fie lăsat, cariera asta mi-aş alege-o : aş fi un leneş şi un mîncău. Dar nu unul de rînd, ci, bunăoară, unul sensibil la frumos şi sublim. Cum vă place ? Visez de mult aşa ceva. Patruzeci de ani m-a terorizat şi m-a călărit cum a vrut acest „frumos şi sublim" ; din păcate, o constat la patruzeci de ani ; să-mi fi descoperit vocaţia din vreme — o, toate ar fi mers altfel ! Mi-aş fi găsit uşor şi activitatea corespunzătoare : anume, aş fi băut în sănătatea a tot ce-i frumos şi sublim. Profitînd de orice prilej, aş fi lăsat mai întîi să-mi pice-n pocal o lacrimă, pe urmă l-aş fi dat duşcă, închinînd pentru frumos şi sublim. Aş fi decretat ale lumii toate frumoase şi sublime ; aş fi descoperit laturi frumoase şi sublime în cele mai cumplite şi mai incontestabile orori. Aş fi devenit lăcrimos ca un burete prea ud. Să zicem că pictorul cutare a trîntit un tablou în maniera lui Ghe [5]. Eu beau pe loc în sănătatea pictorului cu tabloul în maniera lui Ghe, dat fiind că-mi place tot ce-i frumos şi sublim. Un autor, să zicem, a scris ceva „pe gustul oricui" [6] ; beau pe loc în sănătatea „oricui", dat fiind că-mi place „tot ce-i frumos şi sublim". Pentru treaba asta aş pretinde să fiu stimat, iar pe cei ce nu m-ar stima i-aş persecuta. Trai liniştit, moarte solemnă — nu-i superb ? Aş fi slobozit ditamai pîntece, mi-aş fi durat o guşă în trei caturi, mi-aş fi rostuit un nas roşu. Oricine m-ar fi întîlnit ar fi exclamat, contemplîndu-mă : „Ăsta da, halal ! Uite ceva într-adevăr pozitiv !" Ei, domnilor, orice-aţi zice, tare-i plăcut să mai auzi şi asemenea păreri în epoca noastră negativistă [7].

VII

Acestea însă rămîn vise de aur. O, spuneţi-mi, cine a declarat, cine a spus întîia oară că omul comite mîrşăvii numai din pricină că nu-şi cunoaşte interesele adevărate ? Dacă i s-ar lumina mintea, dacă i s-ar deschide ochii asupra intereselor sale adevărate, normale, omul n-ar mai comite mîrşăvii ; ar deveni imediat bun şi nobil, deoarece luminat fiind şi cunoscîndu-şi interesele, ar vedea că binele nu-i decît pro-

priul lui interes[8]; și, știut este, nimeni nu poate acționa cu bună știință împotriva propriilor interese; deci, ca să zic așa, omul ar începe să facă bine din necesitate. Ah, inocență! Ah, candoare neprihănită! Dar, mai întîi, cînd oare, de-a lungul mileniilor, s-o fi întîmplat ca omul să acționeze gîndindu-se numai la propriul lui folos? Ce ne facem cu milioanele de fapte mărturisindu-ne că oamenii, *cu bună știință*, adică dîndu-și pe deplin seama de adevăratele lor foloase, le-au lăsat pe al doilea plan și au luat-o razna; fără a fi siliți de nimeni și de nimic, parcă numai din dorința de a nu merge pe drumul indicat, au luat pieptiș riscuri, lăsîndu-se la voia întîmplării; îndărătnici, și-au croit de capul lor alte drumuri, anevoioase și absurde, căutîndu-le eventual chiar prin bezne. Înseamnă că îndărătnicia și samavolnicia lor le-au fost mai dragi decît orice foloase... Folosul! Ce-i folosul? V-ați încumeta dumneavoastră să definiți cu toată precizia în ce anume constă folosul omului? Dar dacă *uneori* folosul omului poate consta, ba chiar trebuie să constea în a-și dori paguba, nicidecum folosul? Iar dacă-i așa, dacă-i posibil să fie așa, atunci toate regulile se duc dracului. Domniile voastre cum credeți: există astfel de cazuri? Văd că rîdeți. Rîdeți, domnilor, dar răspundeți-mi: foloasele omului au fost oare inventariate cu absolută justețe? N-or fi existînd unele care nu numai că n-au fost inventariate, dar nu pot fi cuprinse în nici o clasificare? Domniile voastre, bunăoară, pe cîte știu, v-ați extras registrul foloaselor omenești călăuzindu-vă după cifre statistice medii și după formulele oferite de științele economice. Foloasele domniilor voastre sînt: prosperitatea, abundența, libertatea, liniștea și așa mai departe; așadar, omul care, de exemplu, ar merge pe față și cu bună știință împotriva acestui întreg registru, ar fi, după părerea domniilor voastre, și, firește, după părerea mea, un obscurantist, ori chiar nebun de legat; este? Dar, iată, lucru de mirare: cum se face că, ori de cîte ori se apucă să inventarieze foloasele omului, toți statisticienii ăștia, toți acești înțelepți amici ai speței umane trec cu vederea sistematic un anumit folos? Nici măcar nu-l iau în considerație cu seriozitatea cuvenită; or, de asta depinde tot calculul. N-ar fi cine știe ce pentru dînșii să adauge pe listă un folos în plus. Din nenorocire, aici e vorba de un folos subtil, neîncadrat în clasificări, de necuprins pe liste. Eu, de pildă, am un amic... Hehei, domnilor,

vă e prieten și domniilor voastre ; cui nu-i e ! Pregătindu-se să purceadă la vreo treabă, domnul ăsta o să vă arate numaidecît, într-un mod pe cît de grandilocvent pe-atît de clar, cum anume s-ar cuveni să procedeze după legile raţiunii şi ale adevărului. Mai mult : vă va vorbi cu emoţie şi pasiune despre interesele adevărate, normale, ale omului ; va reproşa ironic prostănacilor miopi că nu-şi înţeleg nici propriile foloase, nici semnificaţia reală a virtuţii. După care, peste exact un sfert de ceas, fără subite intervenţii dinafară, ci sub imperiul vreunui îndemn lăuntric mai tare decît propriile lui interese, amicul nostru face totul pe dos, adică acţionează făţiş împotriva programului enunţat de el însuşi : şi împotriva legilor raţiunii, şi împotriva propriului său folos, pe scurt — împotriva a orice... Vă previn că prietenul acesta al meu întruchipează o colectivitate şi de-aceea mi-e întrucîtva greu să-l învinuiesc numai pe dînsul. Ei bine, domnilor, oare nu cumva o fi existînd într-adevăr ceva la care aproape orice om ţine mai mult decît la cele mai mari foloase proprii, sau (ca să nu mai venim în conflict cu logica) oare n-o fi existînd un folos superfolositor (cel despre care vorbeam adineauri, şi tocmai acesta trecut cu vederea), un superfolos mai important şi mai folositor decît toate celelalte foloase, un superfolos de dragul căruia omul, la nevoie, e gata să înfrunte toate legile, deci să se ridice împotriva raţiunii, a onoarei, a liniştii, a prosperităţii, într-un cuvînt, împotriva tuturor acestor lucruri superbe şi folositoare, numai ca să-şi obţină folosul lui primordial, cel mai folositor folos, la care ţine mai mult ca la orice ?

— Oricum, mă întrerupeţi domniile voastre, cele dinainte tot foloase rămîn.

— Daţi-mi voie, o lămurim imediat şi pe asta ; de altminteri, fără glumă, vreau să afirm că folosul amintit de mine e remarcabil tocmai pentru că zdrobeşte şi surpă implacabil toate clasificările şi toate sistemele noastre întocmite de amicii speţei umane întru fericirea speţei umane. Într-un cuvînt, pune bețe-n roate peste tot. Dar înainte de a vă spune care-i acest folos, ţin să mă compromit personal : de aceea, declar sus şi tare că toate sistemele astea excelente, menite să lămurească omenirea asupra intereselor ei adevărate, normale, în scopul ca ea, omenirea, tinzînd necesarmente spre împlinirea intereselor ei, să devină pe loc bună şi nobilă, toate teoriile astea sînt deocamdată, după mine, pură lo-

gistică! Da, logistică! Dat fiind că, bunăoară, a proclamat teoria regenerării speței umane prin intermediul propriilor sale interese sistematizate, ei bine, cred eu, asta e ca și cum... e ca și cum am afirma, de pildă, ca Buckle, că de pe urma civilizației omul se îmblînzește [9], adică devine mai puțin însetat de sînge și mai puțin înclinat spre război. Potrivit logicii, pare-se că asta e deducția lui. Dar omul se dă în vînt cu atîta entuziasm după orice sistem și după orice deducție abstractă, încît e gata să denatureze cu bună știință adevărul, e gata să-și lege ochii, să-și astupe urechile numai ca să-și justifice logica. Exemplul de mai sus l-am dat tocmai pentru că e mult prea izbitor. Priviți în jur : sîngele curge gîrlă, și încă zglobiu, de-ți vine-a crede că-i șampanie. Iată tot secolul nostru, secolul al nouăsprezecelea, în care a trăit și Buckle. Iată-l pe Napoleon — și pe cel mare, și pe cel de acum [10]. Iată America de Nord — uniunea eternă a statelor [11]. Iată, în sfîrșit, caricaturalul Schleswig-Holstein... [12] Ce-o fi îmblînzit în noi civilizația ? Civilizația nu face decît să ne dezvolte varietatea senzațiilor ; nimic mai mult. De pe urma dezvoltării acestei varietăți s-ar putea ca omul să evolueze atît de-al dracului, încît să-și afle desfătarea în sînge. Ceea ce i s-a mai întîmplat. Ați observat : cei mai rafinați vărsători de sînge sînt în genere niște domni dintre cei mai civilizați ; față de dînșii, alde Atila ori Stenka Razin nu fac ades nici două parale ; și dacă totuși ei nu ne sar în ochi ca Atila ori Stenka Razin, asta-i din cauză că-i întîlnim mult prea frecvent și sîntem obișnuiți cu dînșii. În orice caz, de pe urma civilizației, omul dacă n-a devenit mai setos de sînge, a devenit sîngeros într-un chip mai primejdios și mai abject decît înainte. Înainte, omul vedea în vărsarea de sînge un act justițiar și, cu conștiința împăcată, ucidea pe cine trebuia ; acum, cu toate că socotim vărsarea de sînge o mîrșăvie, săvîrșim mîrșăvia, ba chiar în mai mare măsură decît înainte. Ce-i mai rău ? Apreciați domniile voastre. Cleopatrei, se zice (iertați-mi exemplul din istoria Romei), îi plăcea să vîre ace de aur în sînii roabelor și-și găsea desfătarea în țipetele, în zvîrcolirile nefericitelor. Veți spune că asta se petrecea în timpuri relativ barbare ; că și acum vremurile sînt barbare, pentru că (vorbind mereu relativ-comparativ) ace se mai înfig și în ziua de azi ; că omul vremii noastre, deși a învățat să vadă

uneori lucrurile mai limpede decît în timpurile barbare, este încă departe de *a se fi obișnuit* să procedeze cum îi pretind rațiunea și știința. Totuși dumneavoastră sînteți ferm convinși că omul se va obișnui neapărat : cînd vor dispărea cu desăvîrșire diversele apucături vechi și proaste, cînd bunul-simț și știința, reeducînd firea omului pe deplin, o vor îndruma pe calea normală. Sînteți încredințați că atunci omul va înceta să greșească de bunăvoie, și, ca să zic așa, de nevoie nu va mai vrea să-și despartă voința de interesle sale normale. Mai mult decît atît : atunci, susțineți domniile voastre, știința însăși îl va învăța pe om (deși, după mine, asta începe să fie de-a dreptul un lux) că în realitate el n-are nici voință, nici capricii, cum de altfel n-a avut niciciînd ; că el nu-i, în fond, decît ceva gen clapa pianului sau butonul orgii [13] ; că, în afară de asta, mai există pe lume și legile naturii ; prin urmare, tot ce face omul nu se datorează cîtuși de puțin voinței lui, nu depinde de aceasta, ci de legile naturii. În consecință, e suficient să fie descoperite legile naturii pentru ca omul, nemairăspunzînd de faptele lui, să ducă o viață extrem de ușoară. Se înțelege de la sine că atunci toate faptele omului vor fi inventariate conform acestor legi, matematic, precum în tabelul de logaritmi, pînă la 108.000, și vor fi trecute într-o cărțulie ; ba, mai grozav, vor apărea publicații bine intenționate, de felul dicționarelor enciclopedice de acum [14], unde totul va fi inventariat și consemnat cu atîta exactitate, încît nici pomeneală nu va mai fi pe lume de aventuri sau peripeții.

Atunci — mai susțineți domniile voastre — vor apărea noi relații economice, gata fabricate, calculate și ele cu precizie matematică ; așa, toate întrebările vor dispărea într-o clipită, pentru că li se vor găsi toate răspunsurile posibile. Atunci lumea își va dura palatul de cleștar [15]. Atunci... Într-un cuvînt, atunci va veni pasărea Kagan. Desigur, nu se poate garanta de loc (acum vorbesc eu) că, bunăoară, atunci n-o să ne plictisim îngrozitor (pentru că nu văd ce ne-ar mai rămîne de făcut, dacă totul va fi gata calculat în tabele ?) ; în schimb, toate vor fi extrem de rezonabile. Firește, cîte nu pot să-ți treacă prin cap la plictiseală ! Doar ăcele de aur tot din plictiseală se înfig ; dar asta n-ar fi nimic. Rău e (tot eu spun asta) că s-ar putea întîmpla ca și ăcele de aur să-i bucure pe oameni. Pentru că omul e prost, fenomenal de prost.

Adică, deși nu-i prost de loc, e, în schimb, atît de ingrat, că greu i-ai afla pereche. Și-atunci eu, bunăoară, nu m-aș mira cîtuși de puțin dacă în mijlocul viitoarei cumințenii generale va apărea hodoronc-tronc un *gentleman* cu mutră vulgară, sau, mai bine zis, retrogradă și ironică, și, cu mîinile-n șolduri, va spune : „Ce-ar fi, domnilor, să ardem cumințeniei ăsteia un picior colea și s-o aruncăm de să nu se vadă ? Dăm dracului logaritmăria și trăim iarăși după voia noastră prostească !" Asta încă n-ar fi nimic ; partea dureroasă e că se vor găsi neapărat imitatori, pentru că așa-i făcut omul. Și, toate, dintr-un motiv cu desăvîrșire minor, despre care, cred, nici n-ar merita să vorbim : din pricină că omul a ținut totdeauna și peste tot, oricine ar fi fost el, să acționeze cum o vrea, nu cum îi dictează rațiunea, interesul ; vezi bine, poți voi și împotriva propriului tău interes, ba uneori chiar așa *trebuie categoric* (asta e ideea mea). Propria-ți vrere liberă, un capriciu al tău, fie el oricît de bizar, propria ta fantezie, incitată poate uneori pînă la demență — iată folosul acela superfolositor, trecut cu vederea, neîncadrat în clasificări, grație căruia se duc dracului întotdeauna toate sistemele și teoriile. De unde au scos-o înțelepții ăștia că omul are nevoie de nu știu ce vrere normală, virtuoasă ? Pe ce bază și-au închipuit ei că omul are neapărat nevoie de o voință neapărat rezonabilă și avantajoasă ? Omului îi trebuie doar vrere *de sine stătătoare,* oricît l-ar costa această independență și oriunde l-ar duce ea. Dar și voința asta, naiba mai știe...

VIII

— Ha, ha, ha ! De fapt, dacă vrei, vrerea asta nici nu există ! mă întrerupeți domniile voastre, rîzînd. Știința a ajuns departe cu disecția omului, așa că astăzi știm sigur : actul volitiv și așa-zisul liber-arbitru nu sînt altceva decît...

— Stați, domnilor, că și eu am vrut s-o iau așa. Mărturisesc, mă și speriasem. Tocmai aveam de gînd să strig în gura mare că vrerea depinde naiba mai știe de ce și, poate, slavă Domnului că-i așa ; dar mi-am amintit de știință și... m-am poticnit. Atunci ați intervenit domniile voastre. Efectiv, dacă

Într-o zi va fi descoperită formula tuturor vrerilor și a capriciilor noastre, dacă, așadar, se va afla de ce anume depind ele, din ce legi anume purced, cum anume se extind, unde țintesc în cutare sau cutare caz, etc. etc., dacă, așadar, se va ajunge la o veritabilă formulă matematică, atunci poate că omul va înceta instantaneu să mai voiască ; ba cred că-i cert — va înceta. Unde-i hazul, dacă voiești conform tabelului ? Mai mult : omul va deveni instantaneu buton de orgă sau altceva asemănător ; pentru că, fără dorințe, fără vrere și fără acte voliționale, ce-i altceva decît un buton de orgă ? Domniile voastre cum credeți ? Ia să socotim probabilitățile — așa-i, ori ba, că s-ar putea să fie cum spun ?

Hm ! puneți domniile voastre punctul pe *i*. Actele noastre volitive sînt în cea mai mare parte greșite, bazate pe o concepție eronată asupra intereselor noastre. Noi voim cîteodată cine știe ce fleac tocmai pentru că, din prostia noastră, vedem în fleacul acela drumul cel mai lesnicios către realizarea vreunui avantaj pe care ni l-am propus. Dar cînd toate vor fi tălmăcite, socotite negru pe alb (ceea ce e foarte posibil, dat fiind că ar fi groaznic și absurd să admitem anticipat că omul nu va mai afla în veacul veacului noi legi ale naturii), atunci, firește, nu vor mai exista așa-zisele dorințe. Deoarece, dacă voința se va contopi cîndva cu rațiunea, vom judeca, deci nu vom voi din foarte întemeiatul motiv că nu-i posibil ca, bunăoară, păstrîndu-ți judecata, *să voiești* o absurditate și în felul acesta să mergi cu bună știință împotriva rațiunii, dorindu-ți prejudiciul... Dar, cum toate vrerile și toate raționamentele pot fi într-adevăr prevăzute, cum odată și odată se vor descoperi totuși legile pretinsului nostru liber-arbitru, înseamnă că, lăsînd gluma deoparte, se va putea încropi ceva cam de genul tabelului, așa încît să voim efectiv după acest tabel. Dacă mie, să zicem, mi s-ar demonstra negru pe alb, că, strîmbîndu-mă nu știu cum la nu știu cine, am făcut-o deoarece nu puteam să n-o fac și deoarece trebuia neapărat să mă strîmb cum m-am strîmbat, atunci ce-ar mai rămîne în mine *liber*, mai ales dacă sînt om cu carte, cu un pospai de studii ? Dacă ajungem aici, atunci mi-aș putea calcula viața pe treizeci de ani înainte. Într-un cuvînt, de-o fi ca lucrurile să se orienteze spre așa ceva, n-o să mai avem pe unde scoate cămașa, deoarece, vrînd-nevrînd, va trebui să acceptăm aranjamentul prestabilit. De altminteri, oricît am

suci-o, noi tot sîntem mereu siliți să ne spunem că există momente și împrejurări cînd natura nu ne întreabă ; că trebuie s-o acceptăm așa cum este, nu cum ne-o imaginăm noi în fanteziile noastre ; și dacă năzuim într-adevăr către tabel, ba... ba chiar către retortă, atunci, amin, trebuie acceptată și retorta ! Că altfel își impune cu de la sine putere acceptarea...

— Mda, însă vezi, tocmai aici o cam încurc eu ! Iertați-mă, domnilor, dac-am alunecat pe panta filozofărilor ; am, gîndiți-vă, patruzeci de ani de viață subterană, în bîrlog ! Permiteți-mi, așadar, să dau frîu liber fanteziei. Vedeți, domnilor, rațiunea e, indiscutabil, un lucru bun ; dar rațiunea nu-i decît rațiune ; ea satisface numai însușirea de a raționa a omului, pe cîtă vreme voința e manifestarea întregii noastre vieți ; vreau să spun, a întregii vieți omenești, cuprinzînd atît rațiunea cît și toate sîcaiurile celelalte. Și în ciuda faptului că în această manifestare viața noastră apare adesea cam lamentabil, ea rămîne totuși viață, nu-i o simplă extragere de rădăcină pătrată. Eu, de pildă, tind în chipul cel mai firesc să trăiesc pentru a-mi satisface întreaga capacitate vitală, nu pentru a-mi satisface doar capacitatea de a raționa, adică, să zicem, doar a douăzecea parte din întreaga-mi capacitate de a trăi. Ce știe rațiunea ? Rațiunea știe numai ce-a apucat să afle (unele lucruri poate că n-o să le afle niciodată ; chiar dacă asta nu-i o consolare, de ce n-am spune-o ?); pe cîtă vreme firea omului acționează în totalitatea ei, cu tot ce este sau are, conștient și inconștient ; și chiar dacă trăiește în minciună, totuși trăiește. Bănuiesc, domnilor, că mă priviți compătimitor ; îmi spuneți mereu că nu se poate ca un om luminat și evoluat, așa cum, pe scurt, va fi omul viitorului, să vrea cu bună știință ceva nefolositor lui însuși ; că asta e, matematic, în afara oricărei discuții. Sînt absolut de acord : matematic. Dar vă repet pentru a suta oară că există un caz, unul singur, cînd omul poate să-și dorească înadins, conștient, ceva dăunător, stupid, chiar foarte stupid : anume să-și *dorească dreptul* de a-și dori ceva oricît de stupid, fără a fi legat de îndatorirea de a-și dori neapărat ceva rezonabil. Pentru că acest ceva foarte stupid, acest capriciu al tău s-ar putea să fie într-adevăr, domnilor, cu deosebire în anumite cazuri, mai folositor semenilor noștri decît toate cîte sînt pe pămînt. Printre altele, ne poate fi mai folositor decît toate foloasele chiar și în cazul cînd ne

dăunează, cînd vine în flagrantă contradicție cu cele mai lucide concluzii ale rațiunii noastre despre foloase ; asta pentru că, în orice caz, îngăduie să ne păstrăm lucrul cel mai de seamă și cel mai scump, adică personalitatea și individualitatea. Unii sînt de părere că omul ține într-adevăr la asta mai mult decît la orice ; voința, desigur, dacă vrea, poate să coincidă cu rațiunea, mai ales cînd nu abuzăm de această capacitate a ei și o folosim cu măsură ; lucrul e util și, uneori, chiar lăudabil. Dar, foarte frecvent, ba chiar de cele mai multe ori, vrerea e în total dezacord cu rațiunea și... și... știți că și asta e folositor, ba uneori chiar foarte lăudabil ? Să zicem, domnilor, că omul nu-i prost. (Într-adevăr, pentru nimic în lume n-avem dreptul să vorbim așa despre dînsul ; e destul să ne gîndim numai că dacă pînă și el ar fi prost, atunci cine, mă rog, cine ar mai fi deștept ?) Dar dacă nu-i prost, e totuși colosal de ingrat ! Fenomenal de ingrat. Îmi vine a crede că definiția cea mai bună a omului e chiar asta : o ființă bipedă și ingrată. Și încă n-am spus tot ; nu acesta e principalul său cusur ; principalul său cusur e permanenta-i imoralitate ; permanentă, începînd din vremea potopului și ajungînd în această perioadă cu destinele umanității marcate prin cazul Schleswig-Holstein. Imoralitate și, ca urmare, nesocotință ; pentru că, se știe de mult, nesocotința provine tocmai și numai din imoralitate. Încercați să aruncați o privire asupra istoriei omenirii ; ce vi se va înfățișa înaintea ochilor, rogu-vă ? Ceva grandios ? Să zicem că grandios ; numai colosul din Rodos, bunăoară, face toate paralele ! Nu degeaba atestă dl. Anajevski [16] că acest monument ar fi, potrivit unora, opera mîinilor omenești, și, potrivit altora, ar fi făurit de natura însăși. Cam variate părerile ? Or fi, nu zic ba ; dar gîndiți-vă numai ce volum de muncă presupune pînă și cercetarea uniformelor de paradă, militare și civile, din toate vremurile și la toate popoarele ! Cît privește uniformele de serviciu, cu astea poți să-ți frîngi și gîtul ; nici un istoric n-ar rezista. Cam monoton ? Poate că-i monoton : oamenii se bat și se tot bat, se bat și acum, s-au bătut și înainte, se vor bate și-n viitor ; trebuie să fiți de acord că asta e chiar prea-prea monoton. Pe scurt, despre istoria lumii spui orice ; tot ce i se poate năzări unei imaginații oricît de zdruncinate. Un singur lucru nu puteți spune : că-i nu știu ce oglindă a cumințeniei. V-ați îneca de la primul cuvînt. Ba încă, iată, vedem clipă de clipă : apar ne-

conținut în viață tot soiul de persoane integre și cuminți, în genul înțelepților amici ai speței umane, care-și propun să se comporte toată viața pe cît posibil mai integru și mai cuminte, pentru a-și lumina, ca să zic așa, semenii, demonstrîndu-le că pe-această lume e într-adevăr cu putință să trăiești ca un om integru și cuminte. Rezultatul ? Se știe, spre sfîrșitul vieții, mai devreme ori mai tîrziu, mulți dintre amicii aceștia ai speței umane s-au dezis, iscînd uneori cîte-o povestioară de cea mai indecentă speță. Și vă întreb : la ce te poți aștepta din partea omului, dacă-i o ființă înzestrată cu asemenea însușiri bizare ? Copleșiți-mi-l cu tot ce-i mai bun pe pămînt, afundați-l în fericire pînă peste cap, de să iasă bulbucii pe suprafața fericirii, ca din apă ; dați-i o îndestulare economică de să nu mai aibă nimic de făcut, doar să doarmă, să înfulece turtă dulce și să asigure continuitatea istoriei universale ; ei bine, chiar și-atunci, omul, numai de ingrat ce-i, numai așa, din spirit de contradicție, tot o să vă trîntească vreo potlogărie. Chiar riscînd să renunțe la turta dulce, va dori într-adins cine știe ce păbugoasă aiureală, vreo supremă absurditate neeconomicoasă ; asta, numai și numai ca să toarne cumva într-atîta cuminţenie pozitivă ceva din funestul său element fantastic. Taman visele fantasmagorice va dori să și le păstreze, adică nerozia-i ticăloasă : doar pentru a-și confirma (de parc-ar fi neapărat necesar să și-o tot confirme) că oamenii mai sînt încă oameni, nu clape de pian, chiar dacă legile naturii cîntă cu propriile lor mîini pe clapele astea, chiar dacă ele amenință să ducă atît de departe concertul lor, încît să nu mai avem cum ne dori nimic alta decît tabelul. Și nu numai atît : chiar dacă ar deveni într-adevăr o clapă de pian, chiar dacă grație științelor naturale și matematicii i s-ar dovedi negru pe alb că atît a devenit, atît este, omul tot nu și-ar vîrî mințile-n cap, ci ar face înadins ceva potrivnic, din pură ingratitudine ; propriu-zis, ca s-o țină pînă-n pînzele albe pe-a lui. Iar dacă nu va dispune de mijloace corespunzătoare, va născoci distrugerea și haosul, va scorni Dumnezeu știe cîte suferințe, dar tot își va face cheful ! Va blestema lumea, și, cum de blestemat poate blestema doar omul (ăsta e privilegiul lui, deosebindu-l mai mult ca orice de restul animalelor), poate că-și va atinge scopul numai blestemînd, adică se va convinge că e într-adevăr om și nu clapă de pian ! Dacă veți spune că și astea pot fi dinainte calculate după tabele, și haosul, și bezna, și bleste-

mele, deci că însăşi posibilitatea calculului preliminar va bara nebunia, deci că raţiunea va precumpăni, atunci vă voi răspunde că omul se va preface nebun, pentru ca, pierzîndu-şi într-adins minţile, să-şi facă totuşi cheful! Cred în asta şi răspund de asta, pentru că, pe cît se vede, ce altă treabă are omul decît să-şi dovedească în fiece clipă că-i om şi nu buton ori clapă! Măcar cu spinarea, dar s-o dovedească; măcar cu trogloditismul, dar s-o dovedească. Şi dacă aşa stau lucrurile, cum să nu păcătuim, înălţînd osanale bucuriei că încă n-am ajuns atît de departe, că vrerea nu mai depinde încă de naiba ştie ce...

Ţipaţi la mine (dacă mă învredniciţi cu ţipetele domniilor voastre) că nimeni nu-mi răpeşte voinţa; că n-au, toţi, decît o grijă: să facă aşa fel, încît voinţa mea să coincidă cumva singură, din proprie iniţiativă, cu interesele mele normale, cu legile naturii şi cu aritmetica.

— Of, domnilor, mai poate fi oare vorba de proprie voinţă, cînd lucrurile vor ajunge la tabel şi la aritmetică, deci cînd va acţiona numai acel doi ori doi fac patru? Doi ori doi fac patru şi fără voinţa mea. Aşa să fie propria ta voinţă?

IX

Glumesc, domnilor, desigur; şi-mi dau seama că fac o glumă proastă; e inadmisibil să luăm totul în glumă. Dar poate că glumesc, scrîşnind. Mă chinuiesc, domnilor, o seamă de întrebări; daţi-mi răspuns la ele. Domniile voastre, de exemplu, vreţi să-l dezobişnuiţi pe om de vechile-i apucături, să-i corijaţi voinţa potrivit cu cerinţele ştiinţei şi ale bunului-simţ. Dar de unde ştiţi domniile voastre că omul poate fi, ba chiar că *trebuie* să fie transformat în felul acesta? De unde deduceţi că vrerea omului trebuie corijată neapărat în acest sens? Pe scurt, de unde ştiţi că această corijare îi va fi într-adevăr de folos? Şi dacă e s-o spunem pînă la capăt, de ce sînteţi atît de *ferm* convinşi că totdeauna omului îi este efectiv folositor să nu meargă împotriva avantajelor adevărate, normale, garantate prin deducţiile raţiunii sau de aritmetică, şi că asta-i lege pentru întreaga omenire? Deocamdată, nu

este vorba decît de o ipoteză a domniilor voastre, nu ? O fi ea lege a logicii, să zicem, dar poate că nu-i nici pe departe și a omenirii. Vă închipuiți, domnilor, te-i pomeni, că-s nebun ? Îngăduiți-mi unele rezerve. Sînt de acord : omul e un animal, un animal eminamente creator, căruia îi e hărăzit să tindă conștient spre un țel, îndeletnicindu-se cu arta ingineriei, adică tăindu-și drum la nesfîrșit, indiferent direcția, *încotrova.* Dar poate tocmai de aceea, tocmai pentru că e *condamnat* să-și croiască acest drum, îi vine uneori s-o ia pe-alături ; și încă, poate, pentru că, oricît de prost ar fi în genere militantul cu fire spontană, uneori își dă totuși seama pînă și el că drumul duce mai totdeauna *undeva* și că primordial nu-i locul unde duce drumul, ci primordial e ca drumul să ducă, iar copilul nostru cuminte, lăsînd baltă arta ingineriei, să nu se dea pradă păgubitoarei trîndăvii care, se știe, e muma bună a tuturor viciilor. Indiscutabil, omului îi place să creeze și să deschidă drumuri. Dar oare de ce i-o fi plăcînd pînă la patimă și distrugerea, și haosul ? Uite, asta să mi-o spuneți ! Dar pe tema respectivă am și eu două cuvinte de spus. Nu cumva îi plac atîta distrugerea și haosul (nu încape vorbă că uneori îi plac tare-tare mult) pentru că, instinctiv, se teme el însuși ca nu cumva să-și atingă țelul, ca nu cumva să desăvîrșească edificiul pe care-l făurește ? Lui, poate, mai știi, edificiul îi place doar de departe, nu și de aproape ; poate-i place doar să-l făurească, nu și să stea într-însul, preferînd ca, odată gata, să-l ofere *aux animaux domestiques,* bunăoară furnicilor, berbecilor etc. etc. ? Furnicile, de exemplu, au cu totul alte gusturi. Edificiul lor e uimitor și-i tot de același gen, pe veci indestructibil — furnicarul.

Onorabilele furnici au început-o de la furnicar și cu siguranță că tot la furnicar vor sfîrși ; toată cinstirea constanței și pozitivismului lor. Dar omul e o ființă nesocotită și condamnabilă ; poate că lui, ca jucătorilor de șah, îi place numai procesul tinderii spre țel, nu și țelul însuși. Dar, cine știe (nu pun mîna-n foc), poate că țelul țelurilor spre care năzuiește omenirea pe pămînt constă chiar în această continuitate a procesului de realizare ; cu alte cuvinte, în viața însăși și nu în țelul propriu-zis, care, desigur, nu trebuie să fie altceva decît vreun doi ori doi fac patru, adică o formulă ; dar, domnilor, doi ori doi fac patru nu mai e viață, ci începutul morții. În orice caz, omul s-a cam temut întot-

deauna de acest doi ori doi fac patru ; iar eu unul mă tem şi acum. E drept, omul nu face nimic alta decît umblă în căutarea acestui doi ori doi fac patru ; cutreieră oceanele, îşi sacrifică viaţa în căutări, dar, dacă-i vorba să-l găsească pe-adevăratelea, zău, parcă-i e teamă. Vezi bine, simte că îndată ce-l va găsi, n-o să mai aibă a căuta nimic. Lucrătorii, barem, odată lucrul sfîrşit, capătă bani, se duc la cîrciumă, pe urmă ajung la poliţie, şi, iacătă, au ocupaţie pe-o stăptămînă încheiată. Dar omul unde să meargă ? În orice caz, de fiecare dată cînd atinge vreun ţel, observi la dînsul nu ştiu ce stînjeneală. Îi place atingerea ţelului, dar nu prea-i place să-l atingă ; ceea ce, desigur, e grozav de caraghios. Pe scurt, omul e plăsmuit într-un chip caraghios ; dăinuie pe undeva, pare-se, un iz de renghi. Iar doi ori doi fac patru rămîne totuşi o chestie cu totul de nesuferit. După părerea mea, doi ori doi fac patru nu-i decît impertinenţă. Doi ori doi fac patru te priveşte de sus, îţi taie calea cu mîinile-n şolduri şi scuipă. Sînt de acord că doi ori doi fac patru rămîne demn de toată lauda ; dar dacă-i să le lăudăm pe toate, atunci şi doi ori doi fac cinci e uneori o chestie foarte drăguţă.

De ce-ţi fi atît de ferm şi de solemn încredinţaţi că numai normalul şi pozitivul, sau, într-un cuvînt, că numai prosperitatea îi priieşte omului ? Nu cumva o fi greşind raţiunea în privinţa foloaselor ? Ia gîndiţi-vă : nu cumva i-o fi plăcînd omului şi altceva decît prosperitatea ? Nu cumva îi priieşte, în egală măsură, şi suferinţa ? Nu cumva suferinţa îi convine întocmai ca şi prosperitatea ? Uneori, suferinţa îi place teribil, pînă la pasiune ; e ştiut că-i aşa. În direcţia asta nici nu-i nevoie să mai apelăm la istoria universală ; să se întrebe fiecare pe sine, dacă-i om şi dacă a apucat cît de cît să trăiască. După părerea mea, e chiar oarecum indecent să-ţi placă numai prosperitatea. Bine sau rău, uneori e foarte plăcut să mai faci şi zob cîte ceva. Eu, trebuie s-o ştiţi, nu pledez nici pentru suferinţă, nici pentru prosperitate. Eu pledez... pledez cauza capriciului meu şi cer să-mi fie asigurat pentru cazul cînd voi avea nevoie. Suferinţa, bunăoară, n-are ce căuta în vodeviluri ; asta o ştiu. Într-un palat de cleştar nici nu-i de conceput : suferinţa implică îndoiala, implică negarea, şi-atunci ce palat de cleştar ar fi acela în care să stai ros de îndoieli ? Eu unul sînt încredinţat că omul nu va renunţa niciodată la adevărata suferinţă, adică la distrugere şi haos. Doar

suferința e singura cauză a conștiinței. Deși am apucat a spune de la început că, după părerea mea, conștiința este pentru om cea mai mare calamitate, știu că omul ține la ea și n-ar schimba-o pe nici un fel de alte satisfacții. De pildă, conștiința e mult mai presus decît doi ori doi. După doi ori doi, bunînțeles, nu va mai rămîne nimic de făcut, nici măcar de aflat. Tot ce vom putea face atunci va fi să ne blocăm fără milă cele cinci simțuri, dedîndu-ne, trup și suflet, contemplației. Dar avînd conștiință, deși rezultatul va fi același, adică tot nu vom avea nimic de făcut, o să ne putem barem trage cînd și cînd, nouă înșine, cîte-o chelfăneală ; ceea ce, oricum, va fi înviorător. Deși retrograd, e totuși ceva mai mult decît nimic.

X

Domniile voastre credeți în edificiul de cleștar pe veci indestructibil ; adică într-un edificiu în fața căruia nici pe furiș n-o să ne încumetăm a scoate limba, ori a schița vreo altă strîmbătură nerespectuoasă. Mie, însă, poate chiar de-aceea îmi inspiră teamă edificiul dumneavoastră : pentru că-i de cleștar, pentru că-i pe veci indestructibil și pentru că n-o să-l pot lua peste picior nici măcar pe furiș.

Vedeți, dacă n-ar fi palat, ci coteț, și dac-ar ploua, poate m-aș vîrî în coteț ; ca să scap nemurat de ploaie ; totuși, nu voi lua cotețul drept palat, din recunoștință pentru că m-a adăpostit pe ploaie. Rîdeți ; ba, afirmați chiar că, în asemenea caz, coteț ori palat ar fi totuna. Da, răspund eu, așa ar veni, dacă unicul rost al vieții ar fi să ne ferim de ploaie.

Dar ce mă fac eu, dacă mi-a intrat în cap că oamenii mai trăiesc și pentru altceva, nu numai pentru asta ; că din moment ce tot trăim, e preferabilă viața într-un adevărat palat. Asta mi-e vrerea, asta mi-e dorința, la asta rîvnesc. Și-o să mi-o scoateți din cap numai cînd îmi veți fi schimbat dorințele. Hai, schimbați-mi-le : ademeniți-mă cu altceva, dați-mi alt ideal. Pînă atunci, cotețul drept palat nu-l iau. Chiar dacă edificiul de cleștar nu e decît o înșelătorie ; chiar dacă, după

legile naturii, el nici nu trebuie să existe ; chiar dacă l-am scornit eu, din prostie, ca urmare a unor vechi și irațională deprinderi ale generației noastre, ce-mi pasă că nici nu trebuie să existe ? Oare nu-i totuna, din moment ce în dorințele mele el există, sau, mai bine zis, din moment ce există atîta vreme cît există și dorințele mele ? Poate rîdeți iarăși ? N-aveți decît să rîdeți ; voi accepta orice ironii, dar, cîtă vreme mi-e foame, nu voi spune că-s sătul ; sînt convins că prin vreun compromis nu mă pot astîmpăra, că n-o să bat pasul la nesfîrșit împrejurul unui periodic zero numai pentru că dumnealui s-a ivit potrivit legilor naturii și există *realmente*. Nu voi lua drept încununare a aspirațiilor mele o hardughie de raport, cu niște chichinețe pentru calici, închiriată pe-un mileniu și, pentru orice eventualitate, cu firma dentistului Wagenheim. Nimiciți-mi dorințele, spulberați-mi idealurile, arătați-mi ceva mai bun și vă voi urma. Veți spune poate că nu merită să aveți a face cu mine ; dar în cazul acesta vă pot răspunde la fel. Noi, aici, elaborăm cu toată seriozitatea cugetări ; dacă nu vreți să mă învredniciți cu atenția domniilor voastre, n-o să mă ploconesc. Am bîrlogul meu subteran, și gata socoteala.

Dar deocamdată mai trăiesc, mai doresc ; să mi se usuce mîna dacă voi contribui măcar c-un ciob de cărămidă la asemenea hardughie ! Nu vă uitați că adineauri renegam palatul de cleștar sub motiv că n-o să-i pot arăta limba. N-am spus-o pentru că-mi place peste măsură să scot limba. Mă supără poate numai gîndul că o asemenea clădire, căreia să nu-ți vină a-i arăta limba, nu există încă nicăieri printre clădirile noastre. Dimpotrivă : dacă am ajunge în situația să nu-mi mai vină a scoate limba niciîncotro, de loc, niciodată, atunci, din recunoștință, aș îngădui bucuros să-mi fie tăiată limba pe loc. Ce-mi pasă dacă lucrurile nu pot fi rînduite așa și dacă trebuie să ne mulțumim cu actualele locuințe ? De ce-s făcut cu asemenea dorințe ? Am fost născut, te pomenești, numai pentru a ajunge la concluzia că întreaga-mi structură e o cacealma ? Oare la atîta se rezumă țelul ? Nu cred.

De altminteri, știți ceva ? Sînt convins că alde noi, ăștia de prin subterane, trebuie să fim ținuți sub iavașa. Un tip de asemenea speță, măcar că-i capabil să tacă patruzeci de ani în subterana lui, cînd iese la lumină, cînd răzbește afară, apoi vorbește și vorbește, și iarăși vorbește...

XI

Pînă la urmă, domnilor, eu așa spun : cel mai bine-i să nu faci nimic ! Mai bună decît toate rămîne inerția conștientă ! Așadar, trăiască bîrlogul subteran ! Deși am spus că invidiez omul normal de mă arde la ficați, totuși, date fiind condițiile în care-l văd, n-aș vrea să fiu în locul lui (cu toate că nu voi înceta să-l invidiez. Nu, nu, subterana e totuși mai avantajoasă !) Aici, cel puțin, poți... Eh, uite că mint și-acuma ! Mint : deoarece știu sigur, așa cum știu că doi ori doi fac patru, că nu subterana-i mai bună, ci altceva, cu totul altceva, ceva după care-mi arde buza, dar nu-l pot dibui nicicum ! Ducă-se naibii și subterana !

Ba, aș zice, mai bine-ar fi dacă măcar aș și crede ceva din ce-am tot scris pe-aici. Vă jur, domnilor, nu cred un singur cuvîntel din cîte v-am înșirat ! Sau poate cred, dar, în același timp, nu știu de ce, bănuiesc și simt că tai la piroane, de parc-aș fi o secătură patentată.

— Și-atunci de ce-ai mai scris ? mă întrebați.

— Ce-ați zice dacă v-aș lăsa patruzeci de ani fără nici o treabă și după patruzeci de ani aș coborî în bîrlogul domniilor voastre, în subterană, să văd unde-ați ajuns ? E îngăduit oare să-l lași pe om singur, inactiv, patruzeci de ani ?

— Nu-i nimic rușinos într-asta, nici înjositor ! îmi veți spune poate, clătinînd din cap a dispreț. Dumneata ești însetat de viață și rezolvi problemele vieții singur, cu ajutorul harababurii logice. Ce plictisitoare, ce neobrăzate sînt ieșirile dumitale, și totodată ce amarnic te temi ! Spui absurdități, dar ești mulțumit de ele ; spui obrăznicii, dar îți e mereu teamă de ele și îți tot ceri scuze. Declari sus și tare că nu te sperie nimic, dar totodată te dai bine pe lîngă noi ca să ne afli părerea. Susții sus și tare că te stropșești la noi irezistibil, dar totodată faci spirite ca să ne amuzi. Știi că spiritele dumitale sînt lipsite de duh, dar se pare că ești foarte mulțumit de virtuțile lor literare. Poate că ți-a fost dat să suferi cu adevărat, dar nu-ți respecți suferința. Ai și o doză de dreptate, dar fără prihană nu ești ; mînat de cea mai meschină vanitate, faci paradă cu adevărul dumitale, îl terfelești, îl scoți la tarabă... Vrei într-adevăr să spui ceva, dar, din teamă, îți înghiți ul-

timul cuvînt ; pentru că n-ai curajul să-l rostești și nu dai dovadă decît de-o obrăznicie lașă. Te lauzi că ai conștiință, dar nu faci decît să șovăi ; pentru că deși mintea îți funcționează, inima îți e întunecată de dezmăț ; și fără inimă curată, nu există conștiință deplină, adevărată. Și ești atît de plicticos cînd te tot bagi în sufletul omului, cînd te tot schimonosești ! Minciună, minciună și iar minciună !

Firește, cuvintele atribuite aici domniilor voastre le-am scornit eu, pe loc. Din subterană provin și ele. Stînd acolo patruzeci de ani în cap, am tot tras cu urechea la vorbăria asta a domniilor voastre. Le-am scornit eu însumi, neavînd altceva mai bun de făcut. Nu-i de mirare că le-am învățat pe de-a rostul și le-am dat formă literară...

Dar sînteți oare, sînteți într-adevăr domniile voastre atît de creduli, încît să vă închipuiți că eu o să public toate astea, ba chiar o să vi le mai și dau la citit ? Iată încă o problemă pe care mi-o pun : de ce-o țin una și bună cu „domnilor", parcă m-aș adresa unor cititori ? Mărturisiri de genul celor pe care intenționez să le înșir acum nu se publică, nici nu se dau altora la citit. În orice caz, eu nu am tăria necesară ; nici nu socot că s-ar cuveni s-o am. Dar, vedeți dumneavoastră, mi-a intrat în cap o fantezie și vreau s-o duc la împlinire cu orice chip. Iată despre ce-i vorba :

Orice om are printre amintiri unele lucruri pe care nu le dezvăluie tuturor, ci poate numai cîtorva prieteni. Sînt și lucruri pe care nu le dezvăluie nici măcar prietenilor, ci, poate, doar sieși ; chiar și asta în mare taină. Dar sînt, în sfîrșit, lucruri pe care se teme să și le dezvăluie barem lui însuși ; asemenea lucruri cam adună, tare multișoare, orice om cumsecade. Ba, cu cît e omul mai cumsecade, cu atît adună mai multe. Întrucît mă privește, m-am decis foarte recent să-mi reamintesc unele peripeții din trecut ; pînă mai ieri, le ocoleam sistematic, nu fără anumite neliniști. Acum însă, cînd încep a mi le reaminti, ba, mai mult, cînd m-am hotărît să le înșir pe hîrtie, iată, ei bine, acum vreau să fac o încercare : e posibil oare să fii absolut sincer măcar cu tine însuți, să nu-ți fie teamă de adevărul gol-goluț ? Apropo de asta fac următoarea remarcă : Heine susține că autobiografii cuprinzînd adevărul adevărat nu există și că omul, cînd e vorba de propria-i persoană, minte neapărat. După Heine, Rousseau, bunăoară, în confesiunile lui, a strecurat negreșit

unele minciuni ; și, cică a mințit cu bună știință, din vanitate. Sînt sigur că Heine are dreptate : înțeleg foarte bine cum uneori poți să-ți atribui, numai și numai din vanitate, crime ; îmi dau foarte bine seama de ce gen poate fi vanitatea asta. Dar Heine, în aprecierile lui, pornea de la un om care s-a spovedit în public. Eu, dimpotrivă, scriu numai pentru mine și declar o dată pentru totdeauna că, deși par a mă adresa unor cititori, n-o fac decît de paradă și pentru că aceasta îmi ușurează scrisul. E vorba despre formă și numai despre formă, dat fiind că eu nu voi avea cititori niciodată. Am mai spus-o.

Vreau să nu mă stînjenească în redactarea însemnărilor mele nimic. Nu am în vedere nici un plan și nici un sistem. Ce-mi voi aduce aminte, aceea voi nota.

Iată, pesemne că aici v-ați putea lega de ce-am spus pentru a mă întreba : dacă nu te gîndești de loc la cititori, atunci de ce-ți pui dumitale însuși, negru pe alb, asemenea condiții, ba că n-o să te ții după vreun plan ori sistem, ba că o să notezi totul cum ți-o veni în minte etc. etc. ? La ce bun atîtea explicații ? La ce servesc scuzele ?

— Uite-așa, răspund eu.

De altminteri, la mijloc e o întreagă psihologie. Poate contribuie și faptul că, cinstit vorbind, sînt un laș. Ori poate se mai adaugă și faptul că, imaginîndu-mă înaintea publicului, îmi impun o comportare mai decentă cînd scriu. Pot fi o mie de cauze.

Dar iată încă ceva : propriu-zis, de ce țin să scriu ? Dacă n-o fac pentru public, atunci aș putea să-mi aduc aminte și-n gînd, fără a transpune nimic pe hîrtie ; nu ?

Mda... dar hîrtia conferă amintirilor o anumită solemnitate. Intervine ceva care-ți dă o anumită gravitate ; așa, o să mă judec mai sever, o să-mi îmbogățesc și stilul. Pe urmă, poate că, scriind, o să mă simt într-adevăr ușurat. Acuma, de exemplu, mă apasă cît ditamai pietroiul de moară amintirea unei întîmplări vechi. Mi-a năzărit mai zilele trecute și de-atunci mă obsedează într-una ; ca un motiv muzical sîcîitor de care nu te poți debarasa. Și eu trebuie să mă debarasez de această amintire. Am asemenea amintiri cu sutele ; dar, în răstimpuri, din suta respectivă iese la iveală cîte una care mă apasă. Nu știu de ce voi fi crezînd că, odată scrise toate, mă voi simți eliberat. Dar de ce n-aș încerca ?

În sfîrșit, mă și plictisesc, din pricină că nu fac nimic. Iar scrisul e într-adevăr un fel de muncă. Se zice că munca îl face pe om bun și cinstit. Mi se oferă, cît de cît, o șansă.

Afară ninge ; o zăpadă mai mult apă, și galbenă, tulbure. A nins și ieri, a nins și mai zilele trecute. Mi se pare că în legătură cu lapovița [17] asta fleoșcăită mi-am amintit povestea de care nu mă pot acum debarasa. Așadar, țin ca scrisele mele să fie o povestire în legătură cu această lapoviță, așa cum este ea.

II

În legătură cu lapovița.

Cînd din bezna rătăcirii [18],
Slova-mi vie a stăruirii
Ți-a smuls sufletu-ntinat ;
Cînd, tu numai suferință,
Frîngîndu-ți mîinile-a căință,
Viciul tău l-ai blestemat ;
Cînd, torturîndu-te cumplit
Cu toate-aducerile-aminte,
Tu însăți mi-ai mărturisit
Tot, tot ce-a fost mai înainte
Și, îngrozită, rușinată,
Apoi, cu chipu-n palme strîns,
Ai izbucnit deodată-n plîns,
Cutremurată, revoltată...
Etc. etc. etc.

Dintr-o poezie de N. A. Nekrasov

I

Aveam numai douăzeci și patru de ani. Cunoșteam de pe-atunci o viață mohorîtă, dezordonată, înfiorător de singuratică. Fără prieteni, evitînd să schimb o vorbă cu cineva, mă afundam tot mai adînc în bîrlogul meu. La slujbă căutam să

nu mă uit la nimeni și, îmi dădeam foarte bine seama, colegii de birou nu numai că mă socoteau un ins ciudat, dar — cel puțin așa mi se părea — mă priveau cu nu știu ce repulsie. Gîndeam: oare de ce, cu excepția mea, nici unul n-are impresia că lumea l-ar privi în scîrbă? Printre funcționari, acolo, la noi, unul avea o mutră fioroasă, ciuruită necruțător de vărsat; o mutră, ai fi zis, de tîlhăroi sadea. Să fi avut o figură atît de hidă, eu cred că n-aș fi îndrăznit să mai dau ochii cu cineva. Altul avea uniforma atît de jegoasă, că de trecea pe lîngă tine îți crîcnea nasul. Totuși domnii aceștia, atît unul cît și celălalt, nu se simțeau stînjeniți nici din pricina hainelor, nici din pricina mutrei, nici din vreo pricină de ordin moral. Ei nu-și închipuiau că ar fi priviți cu repulsie; și chiar dacă-și închipuiau, le era totuna, cîtă vreme șefii nu-i priveau și ei așa. Acum îmi dau limpede seamă că din cauza vanității mele excesive, deci pentru că eram exigent cu mine însumi, mă priveam prea adesea cu o nemulțumire cumplită, împinsă pînă la repulsie; de aceea mă pomeneam atribuind impresia asta a mea oricui. Bunăoară, nu-mi puteam suferi figura; o găseam hidoasă și-i bănuiam chiar nu știu ce expresie josnică; în consecință, pentru a nu fi suspectat cumva de josnicie, veneam la serviciu, căutînd de fiecare dată să-mi iau un aer cît mai dezinvolt, să-mi compun o expresie cît mai distinsă cu putință. „Oi fi eu urît, îmi spuneam, dar să arăt barem distins, să am un aer expresiv și, în primul rînd, *extrem* de inteligent." Din păcate, știam precis — și sufeream din pricina asta — știam că nu voi reuși pînă-i lumea să exprim cu ajutorul figurii mele atîtea perfecțiuni. Și răul răului decurgea din faptul că-mi găseam mutra eminamente neghioabă. Să fi arătat inteligent, mă împăcam. Aș fi fost întru totul de acord să arăt a ticălos, cu condiția să par în același timp extrem de inteligent.

Se înțelege că-mi era scîrbă de toți colegii, de la primul pînă la ultimul; îi detestam pe toți, dar parcă mă și temeam de dînșii. Uneori, chiar mi-i consideram superiori. Pe-atunci, schimbarea intervenea brusc: aci îi disprețuiam, aci mi-i socoteam superiori. Omul evoluat și cumsecade nu poate fi vanitos dacă nu-i extrem de exigent față de sine însuși, dacă nu se disprețuiește în unele momente pînă la ură. Dar fie că detestam pe cineva, fie că mi-l socoteam superior, plecam ochii înaintea mai tuturor indivizilor care-mi ieșeau în cale. Tre-

ceam și la unele experiențe : încercam dacă voi izbuti să înfrunt privirea te miri cui ; totdeauna mă lăsam păgubaș cel dintîi. Asta mă exaspera, mă turba. Îmi mai era și teamă de ridicol ; teamă vecină durerii ; drept urmare, în manifestările exterioare adoram docil rutina ; mă lansam cu drag pe făgașurile bătătorite și, în sufletul meu, mă speriam de orice excentricitate. Dar nu era chip să rezist ! Eram evoluat într-un grad de-a dreptul maladiv, cum se și cade să fie evoluat omul vremii noastre. Ceilalți însă, mărginiți care mai de care, își semănau unii altora ca berbecii în turmă. Poate că, în tot biroul, numai mie mi se părea într-una că eram laș și rob ; asta, tocmai din pricină că eram evoluat. De fapt, nu mi se părea, ci așa eram în realitate : un laș și un rob. O spun cu fruntea sus. În zilele noastre, orice om cumsecade este și trebuie să fie un laș și un rob. E starea lui normală. Sînt ferm convins că-i așa. El pentru-atîta-i făcut. Și nu-i vorba numai de prezent, de efectul unor condiții accidentale ; în general, indiferent epoca, omul de treabă se cade să fie un laș și un rob. E la mijloc o lege a naturii, valabilă pentru toți oamenii de treabă, la scara întregului glob. Chiar dacă vreunul dintre dînșii o face în vreo împrejurare pe grozavul, să n-o ia drept consolare și să nu umble cu iluzii : în altă împrejurare, tot o va scrînti ! Așa a fost, așa va fi întotdeauna. O fac pe grozavii numai măgarii și corciturile lor ; dar, și aceștia, numai pînă la un punct. Și nu merită să le dăm atenție, ei neprezentînd absolut nici o importanță.

Mă mai chinuia ceva pe-atunci : anume, faptul că nu-mi semăna nimeni și, la rîndu-mi, nu semănam nimănui. „Eu sînt singur, iar ei sînt *toți*", îmi spuneam, căzînd pe gînduri.

Se vede și dintr-asta că mai eram un copilandru.

Se întîmpla uneori și de-a-ndoaselea. Cîteodată, cînd să plec la birou, mamă ce lehamite mă apuca ! Deseori mă întorceam de la lucru bolnav. Dar, hodoronc-tronc, din senin, intram într-o perioadă de scepticism și apatie (la mine toate mergeau pe perioade) ; atunci rîdeam eu însumi de intoleranța și dezgusturile mele, mă învinuiam eu însumi de *romantism*. Aci nu voiam barem să deschid gura în prezența cuiva, aci mă apuca vorbăria ; ba mă bătea gîndul de a mă împrieteni cu ei. Repulsia mi se mistuia de parcă n-ar fi fost. Poate, cine mai știe, poate să nu fi resimțit niciodată vreo repulsie propriu-zisă, poate era vorba de-un sentiment forțat, de ceva li-

vresc ? N-am găsit pînă azi răspuns la această întrebare. Într-un rînd m-am împrietenit de-a binelea cu ei ; am început să le fac vizite, să intru în partidele lor de preferans, să beau votcă, să discut despre avansări... Dar aici îngăduiți-mi să fac o digresiune.

În linii mari, noi, rușii, n-am avut niciodată romantici neghiobi, cu capu-n stele, ca germanii sau mai ales francezii ; pe ăișta nu-i afectează nimic, măcar de-ar plesni pămîntul, măcar de-ar pieri toată Franța pe baricade ; ei rămîn aceiași, nu se schimbă măcar din convenienţă ; își cîntă una, ca să zic așa, pînă-n ceasul de pe urmă, cîntecele lor stelare ; pentru că-s niște imbecili. La noi însă, pe pămîntul Rusiei, nu există imbecili ; faptul e cunoscut ; tocmai prin asta ne și deosebim de alte țări nemțești. Ca atare, noi n-avem nici firi stelare în stare nativă. Publiciștii și criticii noștri „pozitivi" din acea vreme, alergînd după oameni gen Kostanjoglo sau unchiul Piotr Ivanovici [19], și, din prostie, luîndu-i pe aceștia drept întruchiparea idealului nostru, ne-au prezentat romanticii autohtoni într-o lumină falsă, considerîndu-i tot atît de cu capu-n stele ca pe cei din Germania ori din Franța. Dar însușirile romanticului nostru sînt diametral opuse însușirilor romanticului stelar european ; lui nu i se potrivește nici un etalon european. (Îngăduiți-mi, rogu-vă, să întrebuinţez cuvîntul acesta — „romantic", un cuvînt vechi, venerabil, verificat și binecunoscut.) Însușirile romanticului nostru constau mai ales în capacitatea de a înțelege totul : *de a vedea totul, și, pdes, a vedea incomparabil mai clar decît văd spiritele noastre cele mai pozitive ;* de a nu accepta pe nimeni și nimic, dar totodată a nu respinge nimic ; de a ocoli totul, a ceda în toate, a fi politicos cu toți ; de a nu scăpa din vedere niciodată un țel util și practic (mai știu eu ce locuință de la stat, vreo pensioară, niscaiva decorații) — de a-și urmări acest țel prin toate entuziasmele și volumașele de versulețe lirice, dar totodată, paralel, a păstra undeva, integru, pînă la mormînt, „frumosul și sublimul" ; de a se păstra integral pe sine ca-n vată, ca pe-un juvaer, fie chiar numai, bunăoară, de dragul aceluiași „frumos și sublim". Romanticul nostru e un om larg și cel dintîi șmecher dintre toți șmecherii noștri, vă rog să mă credeți ; o spun... chiar din experienţă. Toate acestea, firește, dacă romanticul e deștept. Adică, ce vorbesc eu ? Romanticul e totdeauna deștept. Voiam numai să subliniez că,

deși am avut parte și noi de unii romantici imbecili, asta nu intră-n socoteală pentru că, pur și simplu, ei, încă în floarea vîrstei, au devenit iremediabil nemți, și, năzuind să-și conserve juvaerul în condiții optime, s-au stabilit undeva prin Weimar ori Schwarzwald. Eu, de exemplu, îmi disprețuiam sincer munca de la birou, și, dacă nu scuipam, o făceam sub imperiul necesității, deoarece acolo nu făceam decît să stau și pentru asta primeam bani. Ca urmare, totuși, notați, nu scuipam. Romanticul nostru preferă să înnebunească (ceea ce, de altfel, i se întîmplă foarte rar), decît să scuipe undeva înainte de a-și ști asigurată cariera altundeva ; el n-o să fie niciciînd dat afară-n brînci, dar poate va ajunge la balamuc în chip de „rege al Spaniei" [20], asta însă numai dacă va înnebuni prea de tot. La noi, vezi bine, înnebunesc doar oamenii delicați și blonzi. Cît despre nenumărații noștri romantici, aceștia, încet-încet, dobîndesc ranguri înalte. Ce diversitate extraordinară ! Și ce apți sînt romanticii noștri de cele mai contradictorii senzații ! Asta mă consola încă pe-atunci, dar nici acum nu gîndesc altfel. De aceea și avem atîtea „firi largi", capabile să nu-și piardă idealul niciodată, chiar dacă decad în ultimul hal ; și cu toate că de dragul idealului n-ar mișca nici un deget, cu toate că sînt niște lichele și niște hoți inveterați, își respectă idealul inițial pînă la lacrimi și, în adîncul sufletului, sînt surprinzător de cinstiți. Mda, numai printre noi ticălosul ticăloșilor poate fi, în adîncul sufletului, cinstit la modul absolut și chiar sublim, fără a înceta totodată, măcar o clipă, să fie ticălos. Repet, uneori romanticii noștri ajung mai toți niște pungași atît de dibaci (folosesc cuvîntul „pungași" din dragoste), dovedesc subit atîta simț al realității și atîta cunoaștere a elementelor pozitive, încît șefii lor, oamenii din jurul lor, uluiți, înlemniți, îi admiră cu gurile căscate.

E o diversitate într-adevăr uluitoare, și numai Dumnezeu știe ce forme va căpăta ea mai tîrziu, ce ne făgăduiește în viitor. Dar stofa nu-i rea ! N-o spun din cine știe ce patriotism caraghios sau de paradă. În general, sînt sigur, vă închipuiți că rîd și acuma. Ori, poate, mai știi, credeți tocmai pe dos, adică sînteți siguri că aș gîndi într-adevăr așa. Oricum, domnilor, voi reține ambele opinii ale domniilor voastre ca pe-o cinste și o satisfacție deosebită. Cît despre digresiunea mea, vă cer preaplecat scuze.

Bunînțeles, prietenia dintre mine și colegii de birou nu ținea mult ; mă certam cu dînșii foarte curînd ; după care, lipsit de experiență cum eram atunci, în tinerețe, nu-i mai salutam ; parcă am fi rupt orice relații. De altfel, așa ceva mi s-a întîmplat numai o singură dată ; îndeobște am fost totdeauna singur.

Acasă, înainte de toate și în cea mai mare parte a timpului, citeam ; ca să-mi înăbuș necontenitul clocot interior prin senzații exterioare. Iar dintre senzațiile exterioare n-aveam la îndemînă decît lectura. Cititul mă ajuta, firește, mult — mă emoționa, mă desfăta și mă chinuia. Dar în răstimpuri mă plictisea îngrozitor. Cînd simțeam nevoia să fac puțină mișcare, mă aruncam în desfrîu ; desfrîu mărunt, obscur, subteran, abject. Din pricina irascibilității mele specifice, patimile îmi erau acute și dogoritoare. Pasiunile îmi erau isterice, cu lacrimi și convulsii. Afară de citit, n-aveam ce să fac ; adică, din cîte erau pe-atunci în jurul meu, nimic nu-mi inspira respect, nimic nu mă atrăgea. Mai ales că mă copleșea nu știu ce lingoare nedeslușită, dîndu-mi o sete isterică de contradicții, de contraste ; atunci mă dedam desfrîului. Nu spun nicidecum toate astea cu intenția de a mă dezvinovăți... Adică nu, mint ! Tocmai voiam să mă dezvinovățesc. O notez, domnilor, pentru sufletul meu. Nu vreau să mint. Mi-am dat cuvîntul.

Mă predam, singuratic, desfrîului, nopțile, pe ascuns, într-un chip murdar, speriat și rușinat ; și rușinea nu mă slăbea nici în clipele cele mai oribile ; ba, chiar, în aceste clipe devenea un adevărat calvar. De pe atunci purtam în suflet subterana. Mi-era o teamă îngrozitoare să nu mă vadă, să nu mă întîlnească, să nu mă recunoască cineva. Frecventam, trebuie să vă mărturisesc, tot felul de locuri, care de care mai deocheate.

O dată, trecînd noaptea pe lîngă un asemenea așezămînt, am văzut prin vitrina luminată cum niște domni, după ce s-au bătut cu tacurile de biliard, au zvîrlit un partener pe fereastră. Altă dată, astfel de istorii mă scîrbeau ; atunci însă, nu știu ce m-a apucat, dar m-am pomenit pizmuindu-l pe domnul zvîrlit pe fereastră ; și-l pizmuiam în așa hal, încît am intrat pe loc înăuntru, în sala de biliard ; „Ce-ar fi dac-aș sări și eu la bătaie, dacă m-ar zvîrli și pe mine pe fereastră ?"

Nu eram beat, însă ce poți face dacă uneori lingorile nedesluşite iau formă de isterie! Totuşi nu s-a întîmplat nimic. Mi-am dat seama că nici singur n-aş fi fost în stare să sar pe fereastră şi am plecat, lipsindu-mă de încăierarea proiectată.

În fapt, îmi făcuse figura, chiar de la primul pas, un ofiţer.

Stăteam lîngă masa de biliard şi, ignorant cum eram, baram trecerea. Iar ofiţerul, cînd i-a venit rîndul să treacă pe-acolo, m-a înhăţat de umeri şi, fără o vorbă — fără a mă preveni, fără explicaţii — m-a dat deoparte ca pe-un sîcîitor nimic şi şi-a văzut de-ale lui. Să mă fi pocnit, firește că-l iertam; dar m-a mutat dintr-un loc într-altul fără a-mi da cea mai mică atenţie, şi asta nu i-o puteam ierta pentru nimic în lume.

Naiba ştie ce-aş fi dat atunci pentru o ceartă adevărată, cît de cît corectă, cît de cît decentă; mai *literară,* ca să zic aşa! Se purtase cu mine de parc-aş fi fost o muscă. Şi ofiţerul era ditamai zdrahonul; iar eu — scund, pirpiriu. Vezi bine, iniţiativa certei era în mîinile mele: ar fi fost destul să protestez şi, desigur, m-ar fi zvîrlit pe fereastră. Dar eu mi-am schimbat gîndul; am preferat... să dispar furios.

De la cîrciumă m-am dus, foarte tulburat, direct acasă; a doua zi m-am dedat în continuare bietului meu desfrîu, simţindu-mă şi mai sfios, şi mai deprimat, şi mai mîhnit decît înainte; aproape plîngînd, totuşi, m-am dedat. Şi să nu vă închipuiţi cumva că mi-a fost frică de ofiţer din laşitate: în sufletul meu n-am fost niciodată laş, cu toate că frică mi-a fost întotdeauna. Să nu rîdeţi: am şi pentru asta explicaţia cuvenită; am explicaţii pentru orice, puteţi fi siguri.

Ah, dacă ofiţerul meu ar fi fost din categoria celor ce acceptă duelul! Ei bine, nu: ţinea de speţa domnilor (de mult dispăruţi, vai!) care preferau să acţioneze cu tacurile, ori, asemeni locotenentului Pirogov al lui Gogol [21], pe cale ierarhică. De duelat, însă, nu se duelau; oricum, ar fi socotit indecent duelul c-un ţivil ca alde noi; în general, pentru dumnealor duelul era ceva inadmisibil, ceva libertin, ceva franţuzesc; asta totuşi nu-i împiedica să te ofenseze cu vîrf şi îndesat, mai ales dacă se ştiau cît ditamai zdrahonii.

Oricum, eu nu din laşitate m-am abţinut, ci din pricina vanităţii mele nemărginite. Nu statura ofiţerului m-a speriat, nici gîndul că, bătîndu-mă, voi fi zvîrlit pe fereastră ; curajul fizic mi-ar fi ajuns, zău ; dar vorba-i că m-a lăsat curajul moral. M-a speriat gîndul că toţi cei de faţă, începînd cu obrăznicătura de marcator şi sfîrşind cu cel din urmă slujbaş, un prizărit bubos, aflat în treabă pe-acolo şi el, cu gulerul lui sticlind a jeg — toţi, n-or să înţeleagă boabă, or să mă ia peste picior taman cînd voi protesta folosind limbajul literar de rigoare. Pentru că la noi chiar şi azi mai eşti obligat să adopţi limbajul literar cînd ajunge vorba la punctul onoarei ; vreau să spun, aşadar, nu la onoare, ci la punctul onoarei *(point d'honneur)*. Despre „punctul onoarei" n-ai cum vorbi folosind un limbaj ordinar. Eram pe deplin încredinţat (simţul realităţii, cu tot romantismul !) că vor izbucni în rîs cu toţii, iar ofiţerul n-o să mă bată te miri cum, adică în vreun chip care să nu mă jignească peste măsură, ci, neapărat, întîi mă va tîrnui împrejurul mesei de biliard, arzîndu-mi la fiecare pas cîte-un genunchi în fund, şi abia pe urmă dacă se va milostivi să-mi facă vînt pe fereastră. Firește, cu mine asemenea infamie nu putea sfîrşi atît de simplu. Ulterior, mi-am întîlnit deseori ofiţerul pe stradă şi i-am reţinut bine chipul. Dacă m-o fi recunoscut ori nu şi el, e un lucru pe care nu-l ştiu. Cred că nu ; am, în acest sens, anumite indicii. Eu, din parte-mi, îl priveam furios, plin de ură ; şi aşa a mers... cîţiva ani ! Şi, cu anii, furia mi-a tot sporit. La început, discret, am culeş şi informaţii despre dînsul. Mi-a venit greu, dat fiind că n-aveam cunoştinţe. O dată însă, în plină stradă, cineva l-a strigat pe nume ; eu îl urmam de la distanţă, ca legat după dînsul ; aşa, i-am aflat numele. Altă dată, l-am urmărit pînă acasă şi, pentru un bănuţ, portarul mi-a explicat cum stătea, la ce etaj, dacă locuia singur ori cu altcineva etc., pe scurt, tot ce-ţi pot explica portarii. Într-o bună dimineaţă, deşi nu mă îndeletnicisem niciodată cu literatura, mi s-a năzărit să-mi descriu ofiţerul într-o lumină demascatoare, caricaturală, sub formă de nuvelă. Am scris nuvela cu deosebită desfătare. L-am demascat, ba l-am şi calomniat ; întîi i-am pocit numele aşa fel, încît să poată fi identificat numaidecît ; apoi, după matură chibzuinţă, i l-am schimbat ; am trimis manuscrisul la *Otecestvennîie zapiski* [22]. Dar pe vremea aceea demascările nu se publicau

încă, așa că nuvela mea n-a ajuns la tipar. Mi-a fost tare ciudă ; uneori mă sufocam de necaz. Pînă la urmă, am decis să-mi provoc dușmanul la duel. I-am scris o misivă superbă, palpitantă, conjurîndu-l să-și ceară scuze ; în caz de refuz, îi dădeam a înțelege destul de clar, vom ajunge la duel. Scrisoarea era atît de vibrantă, încît ofițerul, să se fi priceput cît de cît la „frumos și sublim", ar fi alergat la mine într-un suflet, mi-ar fi sărit de gît și mi-ar fi oferit prietenia lui. Ce bine-ar fi fost ! Ce bine ne-am fi împăcat noi doi, ce bine ! „El m-ar ocroti cu prestanța lui, eu l-aș înnobila cu erudiția mea și cu... ideile mele ; ce nemaipomenite istorii am pune la cale !" Trecuseră, închipuiți-vă, doi ani de la data cînd mă ofensase ; provocarea mea suna revoltător de anacronic, în ciuda iscusinței cu care, scriind, lămurisem și mascasem anacronismele. Dar slavă Domnului (mulțumesc și acum Celui-de-Sus, cu lacrimi în ochi îi mulțumesc), n-am expediat plicul. Se-ncrețește pielea pe mine cînd mă gîndesc ce-ar fi putut ieși dacă i-l trimiteam. Și într-o bună zi... într-o bună zi, m-am răzbunat : în chipul cel mai simplu, în chipul cel mai genial ! Mi-a venit ca prin minune o idee formidabilă. Cîteodată, sărbătorile, către ora patru, ieșeam să mă plimb pe partea însorită a bulevardului Nevski. De fapt, nu mă plimbam, ci, înghițind fiere, înduram nenumărate chinuri și umilințe ; dar, se vede, tocmai de așa ceva aveam nevoie. Mă strecuram cum nu se poate mai penibil prin mulțime, ca un țipar, făcînd într-una loc ba generalilor, ba ofițerilor din gardă și husarilor, ba doamnelor ; și mă apucau junghiuri prin inimă, mă treceau fiori fierbinți de-a lungul spinării, numai cînd mă gîndeam la costumul meu mizer, la toată mizeria și nimicnicia minusculei mele siluete fofilîndu-se la nesfîrșit printre trecători. Era un chin infernal pentru mine, o continuă și insuportabilă umilință, un gînd ce degenera sistematic de-a dreptul în durere că, iată, înaintea acestei lumi sînt doar o muscă, o muscă infamă și pocită, mai deșteaptă, mai cultă și mai nobilă decît toți — asta se înțelege de la sine — totuși o muscă, făcînd mereu loc altora, înjosită de toți, jignită de toți. De ce mă supuneam acestei torturi, de ce mai ieșeam pe bulevardul Nevski — nu știu ; pur și simplu, *mă trăgea* ceva într-acolo, ori de cîte ori aveam un răgaz.

Începusem de pe-atunci să simt afluxurile desfătării pomenite în primul capitol. După întîmplarea cu ofițerul mă trăgea ața și mai și ; vezi bine, pe Nevski îl întîlneam de obicei, acolo îl contemplam. Tot în zilele de sărbătoare prefera și el să vină. Cu toate că făcea și el loc generalilor și unor demnitari, cu toate că și el se strecura ca țiparul printre dînșii, pe alde mine, ba chiar pe unii ceva mai spălăței, îi strivea pur și simplu ; dădea buluc peste om, ca și cum ar fi avut înainte vidul însuși ; pentru nimic în lume n-ar fi făcut loc. Uitîndu-mă la dînsul, mă îmbătau furiile... și, de fiecare dată, ajungînd la cîțiva pași, întărîtat, îl ocoleam. Și mă chinuia gîndul că nu-s capabil să stau măcar în stradă pe picior de egalitate cu el. „De ce te dai neapărat tu mai întîi în lături ? mă întrebam isterizat, trezindu-mă uneori la ceasurile trei din noapte. De ce tu și nu el ? Doar nu există pentru asta nici o lege ; nu scrie nicăieri că trebuie să fie așa ! Hai, să zicem, egalitate, cum se întîmplă cînd se-ntîlnesc doi oameni subțiri : el cedează jumătate, tu jumătate și treceți unul pe lîngă celălalt respectîndu-vă reciproc." Dar nu se întîmplă așa ; cel care se ferea eram totuși eu, pe cîtă vreme el nici măcar nu băga de seamă că-i făceam loc. Și, deodată, ideea aceea grozavă. „Ce-ar fi, mi-am spus, dacă m-aș întîlni cu dînsul și... nu m-aș da la o parte ? Să nu mă dau anume la o parte, chiar dacă ar trebui să-l îmbrîncesc — ce-ar fi, ai ?" Puțin cîte puțin, acest gînd îndrăzneț a pus stăpînire pe mine în asemenea hal, că nu m-a mai slăbit o clipă. Zi-noapte, atîta visam ; cu înverșunare ; într-adins ieșeam pe Nevski mai des, căutînd să-mi imaginez limpede cum îmi voi duce la capăt treaba cînd va fi s-o duc la capăt. Eram încîntat. Planul îmi părea din ce în ce mai realizabil. „Bineînțeles, n-o să-l îmbrîncesc pe-adevăratelea, mă gîndeam, îmbunat cu anticipație de bucurie ; destul că n-o să mă feresc ; fără a angaja în ciocnire cine știe ce forță ; ciocnire în treacăt, umăr de umăr, atît, așa, o singură dată, exact cît admit și convenințele ; izbindu-l, eu pe dînsul, cît mă va izbi și el pe mine." Și m-am hotărît, pînă la urmă, definitiv. Dar pregătirile mi-au luat foarte mult timp. Întîi și-ntîi, acțiunea propriu-zisă îmi pretindea înfățișare mai decentă ; deci, trebuia să-mi fac rost de haine ca lumea. „Pentru orice eventualitate, dacă, bunăoară, se iscă un incident public (aici

publicul e *superflu* * : se plimbă contesa cutare, se plimbă prințul D., se plimbă toți literații), trebuie să fiu măcar bine îmbrăcat ; asta inspiră respect ; în ochii înaltei societăți, asta ne-ar pune cumva pe picior de egalitate." Prin urmare, obținînd la slujbă un avans, mi-am cumpărat de la Ciurkin niște mănuși negre și o pălărie bună. Mănușile negre mi s-au părut mai sobre și mai de bonton decît cele în culoarea lămîii, pe care le ochisem în primul moment. „Culoarea-i prea țipătoare, parc-ai vrea cu tot dinadinsul să ieși în evidență" ; așa că nu mi-am luat mănuși în culoarea lămîii. Pregătisem din vreme o cămașă bună, cu butoni albi de os ; în sfîrșit, ceea ce m-a întîrziat mult a fost mantaua. Mantaua mea nu era rea, ținea la ger binișor ; însă avea căptușeală de vatelină și guler de raton, așadar, culmea vulgarității. Gulerul trebuia neapărat înlocuit, schimbat cu unul de biber, cum au ofițerii. În acest scop, m-am dus de cîteva ori la bazar și, după multiple căutări, am pus ochii pe-un guler de biber nemțesc, mai ieftior. Gulerele astea nemțești, oricît de repede se uzează, oricît de mizerabil aspect capătă după aceea, la început, noi fiind, arată cum nu se poate mai bine ; iar mie gulerul nu-mi trebuia decît o dată. Am întrebat de preț ; era totuși scump. După matură chibzuință, am hotărît să-mi vînd mai întîi gulerul de raton. Restul banilor, alcătuind pentru mine o sumă considerabilă, aveam de gînd să-i împrumut de la Anton Antonîci Setocikin, șeful meu de birou ; acesta, om umil, dar serios și de ispravă, nu dădea nimănui bani cu împrumut ; totuși cîndva, la angajare, îi fusesem recomandat cu deosebită căldură de o persoană importantă grație căreia primisem și slujba. M-am chinuit îngrozitor. Mi se părea monstruos și rușinos să-i cer bani lui Anton Antonîci. Două-trei nopți n-am dat geană pe geană. În general, pe-atunci dormeam puțin, eram în febră ; inima mi se tot oprea nu știu cum, nedeslușit, ori începea fără veste să mi se bîțîie prin piept, uite, na, uite-așa !... Anton Antonîci a început prin a se mira, apoi s-a încruntat, apoi a căzut pe gînduri ; dar tot m-a împrumutat, în schimbul unei chitanțe prin care-l autorizam ca peste două săptămîni să-și rețină din leafa mea întreaga sumă.

* În cazul de față, select. (Fr.)

În sfîrșit, așa, totul a fost gata ; frumosul guler de biber a luat locul scîrboșeniei de raton, și, puțin cîte puțin, am început să trec la fapte. Vezi, n-avea rost să mă avînt chiar de prima dată, așa, într-aiurea ; treaba se cerea făcută cu pricepere, fără pripeală. Mărturisesc însă că după mai multe tentative m-a cam apucat desperarea : nu izbuteam nicicum să ne ciocnim ! Și doar eram pregătit, răspregătit ! Cît despre intenție, nici n-ai ce vorbi. Totuși, cînd să spun și eu că uite, hop, acuma gata, ne ciocnim, iarăși mă pomeneam făcîndu-i loc ; iar el trecea fără a mă lua în seamă. Pînă și rugăciuni spuneam cînd îmi apărea în față, ca să-mi întărească Dumnezeu hotărîrea. O dată a fost cît pe ce să mă hotărăsc ; dar, drept deznodămînt, am nimerit cu nasul în caldarîm, la picioarele lui, pentru că, în ultimul moment, la numai cîteva degete de dînsul, m-a părăsit curajul. El a trecut foarte liniștit peste mine, iar eu m-am rostogolit spre rigolă ca o minge. Noaptea aceea am fost iarăși bolnav, am avut febră, am delirat. Și, deodată, totul s-a încheiat cum nu se poate mai bine. În ajunul zilei respective hotărîsem definitiv și irevocabil să nu-mi mai pun în aplicare funestul plan, să las totul baltă. În acest scop, am ieșit pentru ultima oară pe Nevski pentru a vedea cu ochii mei cum anume voi lăsa totul baltă. Și, la trei pași de dușman, hotărîndu-mă dintr-o dată, am închis ochii ; și ne-am izbit zdravăn, umăr în umăr ! Fără a-i face loc nici atîtica, mi-am văzut de drum, rămînînd pe picior de absolută egalitate cu el ! Nici n-a întors capul ; s-a prefăcut a nu fi băgat de seamă ; dar s-a prefăcut, sînt sigur de asta. Sînt sigur de asta și azi ! Firește, mai păgubit am fost eu, pentru că el era namilă ; dar nu amănuntele importă. Important e că mi-am atins scopul, că mi-am păstrat demnitatea, că n-am cedat măcar un pas, ci, în public, m-am postat pe picior de egalitate socială cu el. Am revenit acasă deplin răzbunat pentru toate. Eram încîntat. Jubilam, cîntam arii italiene. Desigur, nu vă voi descrie ce s-a întîmplat cu mine trei zile mai tîrziu ; dacă mi-ați citit primul capitol, *Subteran,* vă puteți da seama singuri. După cîtva timp, ofițerul a fost mutat nu știu pe unde ; sînt vreo paisprezece ani de cînd nu l-am văzut. Ce-o fi făcînd acum, dragul de el ? Pe cine mai calcă-n picioare ?

Cînd perioadele micului desfrîu intrau în declin, mi se-ntorceau toate într-o lehamite îngrozitoare. Venea căinţa ; şi eu o alungam, pentru că prea mă scîrbea. Încet-încet, totuşi m-am obişnuit şi cu asta. Mă obişnuiam cu orice ; adică, n-aş spune că mă obişnuiam, dar acceptam cumva să suport. Aveam reţeta împăcării varză-capră : anume, evadarea în „tot ce-i frumos şi sublim" ; firește, aici intervenea din plin visul. Visam ceva de speriat ; retras în bîrlogul meu, visam cîte trei luni în şir, şi, credeţi-mă, vă rog, în momentele acelea nu mai semănam cu domnul care, cu plăpînda-i inimă adînc tulburată, îşi cosea la manta un guler de biber nemţesc. Deveneam dintr-o dată erou. În noile condiţii, n-aş fi permis zdrahonului de locotenent nici pragul să mi-l calce ; cu atît mai mult cu cît nu izbuteam să-mi reamintesc măcar de el. Mi-e greu să precizez astăzi în ce constau visele mele şi cum de mă puteau mulţumi, dar e cert că atunci mă mulţumeau. De altfel, în parte, mă mulţumesc şi astăzi. Iar după cîte-un mic desfrîu, visele-mi erau deosebit de dulci şi de intense, însoţite de căinţe, lacrimi, de blesteme, extazuri. Aveam momente de asemenea încîntare totală, de asemenea fericire, încît, zău, nu-mi dădea ghes nici umbră de ironie. Eram plin de credinţă, de speranţă, de dragoste [23]. Pe-atunci, vezi, credeam orbeşte că prin nu ştiu ce minune, datorită nu ştiu căror condiţii exterioare, toate astea se vor extinde, se vor lărgi dintr-o dată ; că mi se vor deschide brusc orizonturile unei activităţi corespunzătoare, binefăcătoare, superbe, şi, mai ales, *de-a gata* (ce fel de activitate n-am ştiut niciodată, dar partea importantă era că ar fi urmat să-mi revină de-a gata) ; şi că voi irupe în lumea largă, mai-mai să zic aşa, pe-un cal alb şi cu creştetul încununat de lauri. Un rol secundar îmi era de neconceput şi, tocmai de-aceea, în realitate, deţineam foarte liniştit rolul meu codaş. Ori erou, ori în mocirlă — cale de mijloc nu exista. Asta m-a şi nenorocit, deoarece în mocirlă mă consolam cu gîndul că-n alte perioade sînt erou, iar eroul n-avea habar de mocirlă ; îmi spuneam, pasămite, că pentru omul de rînd e într-adevăr ruşinos să se vîre în mocirlă, pe cîtă vreme eroul, fiind mult prea mare pentru a se

afunda cu totul, poate, deci, să se scalde fără grijă în orice mocirlă, pe ales. E interesant să remarcăm faptul că afluxurile de „frumos și sublim" îmi veneau și-n perioadele micului desfrîu ; anume, tocmai cînd ajungeam la fundul fundului ; îmi veneau în izbucniri disparate, vrînd parcă să-și marcheze prezența, fără însă ca apariția lor să spulbere cumva desfrîul ; dimpotrivă, parcă-l învionau ; prin contrast ; și veneau exact în măsura necesară îmbunătățirii sosului. Sosul consta din contradicții și suferințe, dintr-o chinuitoare analiză interioară ; și aceste chinuri, mai mari sau mai mici, dădeau o anumită picanterie micului desfrîu, îi dădeau chiar un sens ; pe scurt, îndeplineau din plin funcțiile unui sos bun. Era și o anumită profunzime în aceste lucruri. Aș fi putut eu accepta un simplu desfrîu obișnuit, vulgar, nemijlocit, de conțopist, aș fi putut suporta mocirla ? Dar în acest caz, prin ce m-ar fi atras, cum m-ar fi ispitit să ies nopțile în stradă ? Nu, eu dispuneam de o portiță onorabilă, salvatoare în orice situații...

Și cîtă iubire, Doamne, cîtă iubire mă năpădea uneori în visele mele, în aceste „mîntuiri întru frumos și sublim" ! Chiar dacă iubirea mea era de factură imaginară și n-avea cum fi aplicată practic la nimic omenesc, ea mă burdușea pînă la istovire, încît, practic, nici nu mai simțeam nevoia să trec la aplicări practice, deoarece asta ar fi însemnat un lux excesiv. De altminteri, lucrurile se terminau totdeauna cum nu se poate mai bine, printr-o trecere trîndavă și amețitoare la artă, adică la formele frumoase ale vieții de toate zilele, forme luate de-a gata, furate cu toptanul de pe la poeți sau romancieri și adaptate în vederea a tot soiul de servicii și nevoi. Bunăoară, mă văd triumfînd asupra tuturor ; toți sînt, firește, cu fruntea-n țărînă, obligați să-mi recunoască de bunăvoie toate perfecțiunile ; și eu îi iert pe toți. Poet celebru și șambelan al curții imperiale, mă îndrăgostesc, primesc milioane peste milioane și le donez imediat speței umane, mărturisindu-mi totodată înaintea întregului popor toate infamiile, care, firește, nu sînt niște infamii de rînd, ci au în ele extrem de mult „frumos și sublim", ceva manfredian [24]. Toți plîng, toți mă sărută (altfel ar fi niște proști), iar eu, desculț și flămînd, merg să propovăduiesc ideile noi, zdrobindu-i pe retrograzi la Austerlitz. Apoi se cîntă un marș, se decretează amnistia și Papa se învoiește să părăsească Roma pentru a pleca în Brazilia ; urmează un bal

pentru întreaga Italie, la vila Borghese de pe malul lacului Como, drept care lacul Como se mută anume la Roma ; pe urmă, vine o scenă în tufișuri etc. etc. — parcă nu știți? Veți spune că-i vulgar, că-i o murdărie să dau în vileag toate astea acum, după atîtea alte orgii și lacrimi asupra cărora eu însumi abia m-am spovedit. De ce murdărie? Vă închipuiți, te-i pomeni, că mi-e rușine de cîte s-au petrecut și că istoriile mele au fost mai stupide decît nu știu ce pătăranii din viața domniilor voastre, domnilor ? Credeți-mă, la mine, de bine, de rău, au fost și laturi ceva mai decente... Și, apoi, nu se petrecea chiar totul pe lacul Como. De altfel, aveți dreptate : e într-adevăr și vulgaritate, și murdărie. Dar cea mai cumplită murdărie e că acum m-am apucat să-mi caut justificări înaintea domniilor voastre. Și-i încă mai murdar faptul că am adăugat această ultimă observație. Dar hai, ajunge, altfel n-o mai sfîrșim pînă-i lumea : ar ieși, toate, una mai murdară ca alta...

Trei luni și mai bine n-am fost în stare să visez de loc, cu nici un chip ; am început să simt nevoia imperioasă de a mă avînta în societate. A mă avînta în societate însemna pentru mine să fac o vizită șefului meu de birou, Anton Antonîci Setocikin. Era, de cînd mă știam, singurul meu cunoscut permanent ; lucru de care astăzi stau și mă mir eu însumi. Dar, chiar la el, mă duceam numai cînd venea o anumită perioadă ; așadar, cînd visele-mi atingeau înaltul grad de euforie la care trebuia să îmbrățișez neapărat și imediat atît oamenii cît și întreaga umanitate ; dar pentru așa ceva era necesar să am la dispoziție măcar un om în carne și oase. La Anton Antonîci trebuia să merg marțea (era ziua lui de primire), așa că nevoia de a îmbrățișa întreaga umanitate trebuia sorocită și ea pentru ziua de marți. Acest Anton Antonîci locuia nu departe de Piati Uglov, la etajul trei, în patru cămăruțe scunde, una mai mică decît alta, tipînd cîte-și-patru a mare economie și desăvîrșită banalitate. Anton Antonîci avea două fete ; mai stătea la ei și mătușa fetelor, care servea ceaiul. Fetele aveau una treisprezece ani, iar cealaltă paisprezece ; cîrne amîndouă, mă fîstîceau cumplit din pricină că șușoteau și pufneau în rîs tot timpul. Stăpînul casei ședea de obicei în biroul lui pe-o canapea de piele, dinaintea mesei, alături cu vreun musafir cărunt, funcționar din depar-

tamentul nostru, sau chiar din vreun alt departament. N-am văzut niciodată la ei mai mult decît doi-trei musafiri, totdeauna aceiași. Se discuta despre accize, despre hîrtiile din Senat, despre lefuri, despre avansări, despre excelența-sa, despre mijloacele de a te face plăcut etc. etc. Suportam să stau în societatea acestor oameni cîte patru ore și-i ascultam ca un imbecil, eu necutezînd și neștiind să leg vorba cu ei. Simțeam că mă prostesc, mă treceau sudorile valuri-valuri, îmi dădea tîrcoale damblaua. Dar asta era bine și folositor ; întorcîndu-mă acasă, mai amînam pentru o vreme dorința de a îmbrățișa umanitatea.

Și mai aveam un fel de cunoscut, un anume Simonov, fost coleg de școală. De altfel, la Petersburg aveam mulți colegi de școală, dar nu mă vedeam cu ei, încetasem chiar și salutările pe stradă. Ca să nu fiu la un loc cu dînșii, m-am mutat într-un alt departament ; numai ca s-o rup definitiv cu odioasele stafii ale copilăriei. Blestemată fie școala unde am învățat și anii de ocnă îndurați acolo ! Pe scurt, mă despărțisem de colegii de școală îndată ce m-am văzut liber. Rămăseseră numai doi-trei inși cu care, dacă mă întîlneam, ne salutam. Printre aceștia era și Simonov ; la școală nu se remarca prin nimic ; un om măsurat și potolit, dar eu deslușisem la el oarecare independență de caracter sau chiar onestitate. Nu cred să fi fost nici mărginit peste măsură. Cîndva, noi doi petrecuserăm împreună clipe destul de luminoase care n-au durat însă prea mult ; iar pe urmă, nu știu cum, s-au topit ca-ntr-o ceață. Pe el, se pare, aceste amintiri nu-l prea încîntau ; parcă-i era teamă să nu revin cumva, eu, la tonul nostru de altădată. Bănuiam că persoana mea îi inspira o scîrbă teribilă, totuși, bănuiala nefiind certitudine, îl vizitam.

O dată, într-o joi, nemaiputîndu-mi îndura singurătatea și știind că joile ușa lui Anton Antonîci era zăvorîtă, mi-am adus aminte de Simonov. Stătea la etajul al treilea și, urcînd, îmi spuneam că deoarece numitul domn Simonov găsește prezența mea penibilă, n-are rost să-l vizitez. Dar cum asemenea considerațiuni sfîrșeau totdeauna prin a mă îmboldi tot mai avan să mă bag în cine știe ce situații echivoce, m-am pomenit și de rîndul acesta trecînd pragul. Era aproape un an de cînd nu-l mai văzusem pe Simonov.

III

Mai erau la el doi foşti colegi de şcoală. Discutau, se părea, o chestiune importantă. Aproape că nu mi-au luat în seamă apariţia, nici unul ; lucru cam straniu, dacă ţinem seamă că nu ne văzuserăm de ani şi ani. Pentru ei, probabil, totuna era dacă intram pe uşă eu, sau vreo muscă de cea mai banală speţă. Nici măcar la şcoală nu fusesem tratat aşa, măcar că acolo îmi purtau sîmbetele toţi. Acuma, firește, îmi dădeam seama, era normal să mă dispreţuiască : pentru că nu făcusem carieră, pentru că prea decăzusem, pentru că umblam prost îmbrăcat etc., lucruri care în ochii lor îmi atestau incapacitatea şi nimicnicia. Totuşi nu m-aş fi aşteptat la atîta dispreţ. Simonov s-a arătat chiar mirat, văzîndu-mă. El parcă şi-n alte dăţi se mira cînd mă vedea intrînd. Purtarea lor mi-a dat de gîndit ; oarecum indispus, m-am aşezat şi am început să ascult.

Era o discuţie serioasă, chiar înflăcărată, privitor la o masă de adio pe care dumnealor, punînd mînă de la mînă, aveau de gînd s-o organizeze chiar a doua zi în cinstea unui alt fost coleg, pe nume Zverkov, ofiţer de carieră, mutat undeva la dracu-n praznic. Onorabilul Zverkov îmi fusese şi mie coleg de şcoală. Îl uram mai abitir din cursul superior. În cursul inferior fusese doar un băiat drăguţ şi vioi, îndrăgit de toţi. Drept vorbind, începusem a-l urî din cursul inferior : tocmai pentru că era un băiat drăguţ şi vioi. Învăţa prost de la bun început, iar pe urmă a mers din ce în ce mai prost ; totuşi, avînd proptele, a absolvit şcoala cu succes. În ultima clasă i-a căzut pleaşcă şi o moştenire, două sute de iobagi ; şi cum la noi în şcoală erau mai toţi săraci, Zverkov s-a apucat să-şi dea aere. Un ins vulgar la culme, dar băiat bun chiar şi atunci cînd îşi dădea aere. La noi, în ciuda faptului că se făcea caz de onoare şi cinste — care, în fond, erau numai paradă, numai decor, numai vorbe goale — toţi, cu excepţia cîtorva, cu cît îl vedeau dîndu-şi aere cu atît căutau să se dea bine pe lîngă el. N-o făceau în vederea vreunui avantaj, ci numai aşa, într-o doară, pentru că natura îl răsfăţase cu darurile ei. În plus, nu ştiu de ce, Zverkov conta drept specialist în materie de tact şi bune maniere. Pe mine

mă scotea din sărite mai ales această ultimă calitate. Nu-i puteam suferi vocea stridentă, plină de siguranță ; nu-l puteam suferi cînd vedeam admirîndu-și propriile spirite, nemaipomenit de stupide la el, cu toate că avea limba ascuțită ; îi detestam fața frumoasă, dar cam nătîngă (pe care, de altfel, aș fi dat cu ochii închiși mutra mea *inteligentă),* îi detestam manierele degajate, tipice ofițerimii din deceniul cinci. Uram tot ce prorocea Zverkov în legătură cu viitoarele lui succese la femei (nu cuteza să facă curte femeilor cît n-avea încă mult așteptații epoleți de ofițer) și în legătură cu duelurile lui, care urmau să se țină lanț. Mi-aduc aminte cum o dată, într-o recreație, eu, taciturn din fire, m-am luat la harță cu Zverkov pentru că, descriind unor colegi nebuniile care-l așteptau, a spus, alintîndu-se ca un cotoi în soare, că el nu va trece cu vederea nici o fată mare din satul lui, aici fiind vorba de un *droit de seigneur* * ; iar pe țărani, dacă nemernicii vor îndrăzni cumva să cîrtească-n măturoaiele lor de bărbi, îi va pune să fie biciuiți și le va dubla dijma. Lingăii noștri l-au aplaudat, mie însă mi-a sărit țandăra ; nu din milă pentru fete ori pentru părinții lor, ci din pricină că nu puteam suporta aplauzele adresate unei asemenea gîngănii. L-am dat gata atunci ; dar Zverkov, măcar că prost, era din fire vesel și obraznic ; așa că mi-a parat atacurile, rîzînd ; și cu atîta rîs, că, la drept vorbind, n-aș putea spune cu mîna pe inimă că l-am dat gata ; rîzînd, tot el a ieșit deasupra. M-a pus și-n alte cîteva rînduri cu botul pe labe, tot fără răutate ; în glumă, în treacăt, rîzînd. Nu i-am răspuns, arătîndu-mă pe cît de indignat, pe-atît de disprețuitor. La absolvirea școlii, a încercat parcă să se apropie de mine ; nu prea pot spune că m-am împotrivit, deoarece asta-mi părea măgulitor ; curînd însă, prin forța împrejurărilor, ne-am despărțit. Ulterior, locotenentului Zverkov i-a mers buhul grație unor succese de cazarmă — *chefurile* lui. Mai tîrziu, s-au răspîndit și alte zvonuri, privindu-i *ascensiunea* în carieră. Pe stradă nu mă mai saluta ; de unde, la mine, bănuiala că-i era teamă să nu se compromită salutînd un individ atît de neînsemnat ca mine. L-am zărit o dată și la teatru, într-o lojă din rîndul al treilea. Acuma purta și epoleți. Se tot fîțîia sub nasul fetelor unui general ramolit.

* Dreptul primei nopți. (Fr.)

În răstimp de trei anișori, se dărîmase zdravăn, deși mai era destul de arătos și de agil ; se fleșcăise cumva, se cam îngrășase ; se vedea cît colo că pe la treizeci de ani o să se puhăvească de-a binelea. Și în cinstea acestui Zverkov, care, în sfîrșit, părăsea orașul, amicii noștri țineau să dea o masă. Trei ani încheiați fuseseră mereu în societatea lui, deși, luați la bani mărunți, ar fi recunoscut că nu se simțeau pe picior de egalitate cu el ; sînt sigur de asta.

Dintre cei doi oaspeți ai lui Simonov, unul era Ferficikin, neamț din Rusia ; un fel de maimuțoi prizărit ; un prostălău care-și rîdea de toți ; unul din cei mai mari dușmani ai mei încă din cursul inferior — ticălos, obraznic, fanfaron, făcînd-o pe ambițiosul scrupulos, deși, se-nțelege, în adîncul sufletului era un laș. Printre admiratorii lui Zverkov, Ferficikin aparținea categoriei celor care cochetau cu el din interes, ca să-l tapeze de bani. Celălalt musafir al lui Simonov, pe nume Trudoliubov, era o figură ștearsă, un militar ; înalt, distant, destul de onest, dar gata să aduleze orice succes, își punea mintea la bătaie numai cînd era vorba de avansări. Se înrudea pe departe cu Zverkov, ceea ce, deși e o prostie s-o mărturisesc, îi dădea printre noi oarecare importanță. Pe mine, deși mă socotise totdeauna un nimic, mă trata, chiar dacă nu prea politicos, totuși acceptabil.

— Așadar, făcu Trudoliubov, cîte șapte ruble de căciulă ori trei inși, total douăzeci și una ; o masă pe cinste. Desigur, Zverkov nu plătește nimic.

— Dacă-i invitatul nostru, se-nțelege, hotărî Simonov.

— Voi vă închipuiți, interveni Ferficikin, arogant și atotștiutor, ca lacheii impertinenți cînd se laudă cu steluțele generalului, stăpînului, voi vă-nchipuiți că Zverkov poate fi de acord să plătim numai noi ? O să accepte din politețe, pe urmă o să comande *juma'de duzină*.

— O juma' de duzină-i prea mult la patru inși, remarcă Trudoliubov, el reținînd numai expresia : jumătate de duzină.

— Atunci, noi trei, cu Zverkov patru, douăzeci și una de ruble, *Hôtel de Paris,* mîine la cinci, conchise definitiv Simonov, ales între timp ca organizator.

— Cum douăzeci și una ? am exclamat eu, oarecum tulburat, pesemne chiar jignit. Sînt douăzeci și opt, socotindu-mă și pe mine, nu douăzeci și una.

Crezusem că le voi face o adevărată surpriză, oferindu-mă așa, dintr-o dată ; că, uimiți, mă vor privi cu tot respectul.

— Cum, vrei și dumneata ? mormăi, nemulțumit, Simonov, evitîndu-mi privirile.

Simonov mă cunoștea ca pe-un cal breaz ; asta mă scotea din fire.

— De ce nu ? Îi sînt amic și eu, precum se știe ; mărturisesc, îmi pare chiar ofensator că am fost trecut cu vederea, m-am aprins iarăși.

— De unde era să te luăm ? mi-o reteză Ferficikin.

— Nu te-ai avut niciodată bine cu Zverkov, adăugă Trudoliubov, încruntîndu-se.

Eu, dacă intrasem în joc, nici gînd să renunț.

— Există, după cîte știu, lucruri pe care nimeni nu-i în drept să le judece, am replicat cu tremur în glas, ca și cum s-ar fi întîmplat cine știe ce. Posibil că tocmai de asta și țin să particip : pentru că înainte nu m-am avut bine cu el.

— Dumnezeu să te-nțeleagă... of, cu subtilitățile astea... comentă ironic Trudoliubov.

— Bun, te-nscriem, hotărî Simonov, adresîndu-mi-se mie. Mîine, ora cinci, *Hôtel de Paris ;* vezi să nu uiți.

— Banii ! dădu să zică Ferficikin cu jumătate de gură, făcînd semn din cap spre mine, cu ochii la Simonov ; dar amuți pe loc, pentru că pînă și Simonov se simțea jenat.

— Fie, zise Trudoliubov, ridicîndu-se. Dac-o fi ținînd atîta, n-are decît să vină și el.

— Bine, dar e cercul nostru, sîntem între noi, se oțărî Ferficikin, înhățîndu-și, la rîndu-i pălăria. Nu-i o întrunire publică. Poate c-o să fii nedorit...

Au plecat ; Ferficikin nici nu m-a salutat ; Trudoliubov, fără a mă învrednici măcar cu o privire, a clătinat vag din cap. Am rămas între patru ochi cu Simonov ; acesta, foarte nedumerit și parcă înciudat, se uita la mine cam straniu. Nu s-a mai așezat, nici pe mine nu m-a poftit să stau.

— Hm... da... atunci, pe mîine. Banii îi dai acum ? Te-ntreb ca să fiu sigur, a îngăimat, stînjenit.

Am roșit ; dar, înroșindu-mă, mi-am adus aminte că îi eram dator lui Simonov, de cine știe cînd, cincisprezece ruble, lucru pe care, de altfel, nu-l uitasem niciodată, deși nu-i restituisem banii.

— Trebuie să fii de acord, Simonov, că n-aveam de unde ştii, venind aici... şi mi-e tare necaz c-am uitat...

— Bine, bine, n-are importanţă. Plăteşti mîine, la masă. Voiam numai să ştiu... Te rog...

Fără să-şi sfîrşească vorba, a început să umble de colo colo, tot mai înciudat. Din trei în trei paşi se oprea, pocnindu-şi călcîiele din ce în ce mai violent.

— Te reţin cumva ? l-am întrebat după o tăcere de două minute.

— A, nu ! a tresărit el. Deşi, la drept vorbind, da. Ştii, trebuia să mai trec... Aici, aproape... a adăugat pe-un ton parcă de scuză, întrucîtva ruşinat.

— Vai, Doamne ! De ce nu spui aşa ! am exclamat, luîndu-mi cascheta cu un gest surprinzător de degajat, străin de mine, naiba ştie pe unde învăţat.

— Aici, aproape... La doi paşi... a repetat Simonov, şi, cu un aer agitat care nu-l prindea de loc, m-a condus pînă-n antreu. Deci, mîine la cinci fix ! mi-a strigat din urmă, pe scară.

Era tare mulţumit că mă vedea plecînd. Eu turbam.

— Naiba m-a pus ! Naiba m-a pus ! îmi spuneam în stradă, scrîşnind. Pentru un nemernic, pentru un juncan ca Zverkov ! Desigur, n-am ce căuta acolo ; desigur, o să mă las păgubaş ; ce, am vreo obligaţie ? Mîine dimineaţă îl anunţ pe Simonov, printr-un comisionar...

Turbam, tocmai pentru că ştiam sigur că mă voi duce, că într-adins mă voi duce şi, cu cît era mai fără tact, mai indecent să mă duc, cu atît mai sigur era că voi alerga într-un suflet.

Exista doar şi un impediment material în calea participării mele : lipsa banilor. Aveam acasă nouă ruble mari şi late, din care şapte trebuiau date chiar a doua zi, simbrie pe-o lună, lui Apollon, servitorul meu, angajat pentru şapte ruble, cu mîncarea lui.

Ţinînd seama de caracterul lui Apollon, era imposibil să nu-i dau banii. Dar despre această canalie, despre această plagă a vieţii mele voi vorbi mai încolo.

De altfel, ştiam că totuşi n-o să-i dau simbria şi, fie ce-o fi, mă voi duce la întîlnire.

Noaptea am ţinut-o din coşmar în coşmar. Nici o mirare : adormisem apăsat de amintiri nechemate din ocna mea de şcoală. Mă băgaseră în acel infern nişte rude îndepărtate, de

care depindeam și de care pe urmă n-am mai auzit ; un orfan gata îndobitocit de mustrările lor, gînditor, taciturn, privind către ale lumii toate ca vițelul la poarta nouă. Colegii m-au primit cu ironii răutăcioase, nemiloase, dat fiind că nu semănam cu nici unul dintre dînșii. Dar eu nu puteam suporta ironiile ; nu mă puteam obișnui cu dînșii atît de lesne cum se obișnuiau ei înde ei. I-am urît de la bun început și m-am izolat într-o gigantică mîndrie speriată, rănită. Mă indigna grosolănia lor. Rîdeau cu cinism de figura mea, de silueta mea cam neciopliță ; iar ei, Doamne, ce fețe imbecile aveau ! La școala noastră, expresia fețelor degenera, se tîmpea cumva, într-un chip specific. Intrau adevărate splendori de copii, cu nemiluita, și, după cîțiva ani, ți-era pur și simplu scîrbă să-i privești. Mă tot minunam, de pe la șaisprezece ani, studiindu-i dezolat : mă uluia de pe atunci modul lor meschin de a gîndi, mărginirea ocupațiilor, a jocurilor, a conversației lor. Nu înțelegeau atîtea lucruri necesare, nu-i interesau atîtea chestiuni impresionante și uluitoare, încît pe nesimțite m-am pomenit socotindu-mi-i inferiori. Nu vanitatea ofensată mă îndemna la asta ; și, pentru numele lui Dumnezeu, nu-mi spuneți că „eu doar visam, iar ei înțelegeau de pe-atunci viața adevărată", pentru că de asemenea argumente răsuflate mi-e lehamite. Ei nu pricepeau nimic, nu înțelegeau cîtuși de puțin viața adevărată ; vă jur, tocmai asta, înainte de orice, îmi stîrnea indignarea. Dimpotrivă, percepeau fantastic de stupid chiar realitățile bătătoare la ochi ; e destul să spun că, de copii, aveau năravul de-a se închina numai și numai succesului. Toți cei care aveau dreptatea de partea lor, dar erau umiliți și oprimați, la trezeau numai batjocuri nerușinate, pline de cruzime. Adulau rangul, socotindu-l expresia inteligenței ; discutau, la șaisprezece ani, despre posturi rentabile. Evident, asta se datora în mare parte prostiei și exemplelor rele în mijlocul cărora își trăiseră copilăria și adolescența. Erau monstruos de corupți. Firește, în această direcție era vorba despre ceva mai mult exterior, despre un cinism mai mult de paradă ; firește, de sub corupție mai răzbăteau tinerețea și oarecare prospețime ; dar o prospețime de loc atrăgătoare, manifestîndu-se mai degrabă ca o desfrînare. Îi uram îngrozitor, deși eram poate mai rău decît dînșii. Plătindu-mi cu aceeași monedă, nici ei nu-și ascundeau aversiunea față de mine. Dar mie nu-mi trebuia dragostea lor ; dimpotrivă,

mie-mi fierbea țeasta de cît mă tot întrebam cum i-aș putea umili. Pentru a scăpa de ironiile lor, m-am pus într-adins cu burta pe carte, pînă am răzbit printre fruntași. Asta i-a impresionat. Mai mult, încetul cu încetul au început să-și dea seama că eu citisem cărți pe care ei nu erau capabili să le citească și că înțelegeam lucruri necuprinse în programa analitică, de care ei habar n-aveau. Priveau faptul cu ironie, ca pe ceva bizar ; dar, în sufletul lor, acceptau noua situație cu atît mai mult cu cît chiar profesorii mă remarcau. Ironiile au contenit, ostilitatea a rămas ; s-au statornicit între noi relații reci, încordate. Și cel care n-a rezistat pînă la capăt am fost eu : cu trecerea anilor, am ajuns să resimt din ce în ce nevoia oamenilor, a prietenilor. Am încercat să mă apropii de unii dintre dînșii, dar, totdeauna, apropierea se dovedea nefirească și nu ducea la nimic. O dată am avut și un prieten. Dar, încă de atunci, se cuibărise-n mine despotismul ; m-aș fi vrut stăpîn absolut pe sufletul băiatului ; aș fi vrut să-i inoculez întreg disprețul meu față de cei dimprejurul nostru ; i-am cerut s-o rupă, arogant și definitiv, cu toți ceilalți. Prietenia mea pătimașă l-a speriat ; îl făceam să plîngă, să se zvîrcolească ; era naiv și se dăruia lesne ; dar cînd mi s-a dăruit cu totul, l-am și urît ; mi l-am îndepărtat, de parcă numai pentru atîta avusesem nevoie de el, ca să-l birui, ca să mi-l supun. Dar nu-i puteam birui pe toți ; prietenul meu a fost și el o excepție rară, neasemănător nici unuia dintre ceilalți. După absolvire, primul lucru pe care l-am făcut a fost abandonarea carierei destinate mie grație școlii : ca să rup orice legături, să blestem trecutul și să-l dau uitării... Așa că, după toate, naiba știe de ce mai treceam pe la Simonov !...

Dimineața, am sărit din pat devreme, tulburat, de parc-ar fi trebuit să mă arunc pe loc în vîltoarea evenimentului. Aveam impresia că venise ziua cînd viața mea va cunoaște, va cunoaște neapărat, o cotitură radicală. Poate, din neobișnuință, dar, de cînd mă știu, ori de cîte ori am a face față unui eveniment exterior, fie și cu desăvîrșire mărunt, am impresia că în viața mea va interveni o cotitură radicală. M-am dus la birou, ca întotdeauna, dar am șters-o acasă cu două ore mai devreme, ca să mă pregătesc. Întîi și-ntîi, îmi spuneam, nu trebuie să ajung primul ; și-ar închipui că masa cu ei mă bucură cine știe ce. Mai erau și altele mii, toate de

primă importanță, fiecare în stare să mă tulbure pînă la sleire. Mi-am lustruit cizmele cu mîna mea ; Apollon nu le-ar fi lustruit pentru nimic în lume de două ori într-o zi, el socotind asta drept erezie. Le-am lustruit eu însumi, șterpelind periile din antreu ; el, Apollon, să fi simțit, ar fi avut ce mă disprețui. Pe urmă, examinîndu-mi amănunțit hainele, am constatat că toate erau vechi și ponosite. Mă trențărosisem din cale-afară. Haina uniformei era însă arătoasă ; dar la un dejun nu poți merge în uniformă. Iar pantalonii aveau o pată cît toate zilele, galbenă, drept în genunchi. Știam dinainte că numai pata asta îmi va răpi nouă zecimi din demnitate. Știam și cît e de meschin să-ți faci astfel de probleme. „Acuma nu-i vreme de gîndit ; acuma ești în ghearele realității", îmi spuneam, pradă descurajării. Știam foarte bine, de asemenea, chiar pe-atunci, că am tendința să exagerez colosal toate istoriile astea ; dar ce era să fac ? Nu mai eram stăpîn pe mine, mă scuturau frigurile. Desperat, îmi imaginam întîmpinarea superioară și rece a „ticălosului" de Zverkov ; îmi imaginam cu ce dispreț tîmp și suveran mă va privi neghiobul de Trudoliubov ; și ce impertinent va chicoti pe seama mea acea mizerabilă rîmă de Ferficikin, ca să-i facă pe plac lui Zverkov ; și cît de bine va înțelege totul Simonov în sinea sa, cît mă va desconsidera pentru josnicia vanității și lașității mele ; și, mai ales, îmi imaginam cît de mizerabilă, *neliterară* și banală va fi toată povestea asta. Desigur, cel mai bine ar fi fost să nu mă duc. Dar lucrul acesta era cel mai nerealizabil dintre toate ; eu, dac-am luat-o într-o parte, apăi o țin pînă-mi sar ochii din cap. Să nu fi mers, m-aș fi torturat pe urmă toată viața : „Ți s-a făcut frică, ți s-a făcut frică de *realitate,* haida-de, ți s-a făcut frică !" Dimpotrivă, țineam morțiș să dovedesc acestor oameni care nu erau decît „pleava societății" că nu-s chiar atît de laș cum mă cred eu însumi. S-o dovedesc cu prisosință : în culmea celor mai groaznice accese de lașitate, mă visam cîștigînd partida, biruindu-i, captivîndu-i, făcîndu-i să mă îndrăgească măcar și numai pentru „ideile mele sublime și inteligența mea incontestabilă". Or să-l părăsească pe Zverkov, or să-l lase singur, tăcut și rușinat ; iar eu o să-l zdrobesc. Pe urmă, poate voi accepta să ne împăcăm, o să beau cu el în doi, frățește, spunîndu-i *„tu"*. Dar principalul izvor al furiei și necazului meu era că știam, de pe-atunci, o știam foarte bine și cu deplină siguranță : mie, în

fond, nu-mi trebuia nimic din toate astea ; eu, în fond, nu doresc cîtuşi de puţin să zdrobesc, să cuceresc, să captivez ; în fond, pe un asemenea ţel, dac-aş izbuti să-l ating, n-aş da o ceapă degerată. Uh, cum mă rugam lui Dumnezeu să treacă ziua mai repede ! Cuprins de o neliniştе literalmente indescriptibilă, mă duceam mereu la fereastră, deschideam un ochi de geam şi scrutam pîcla tulbure a fulgilor mari, mai mult apă decît zăpadă.

În sfîrşit, ceasul din perete şi-a hîrşîit tinichelele de cinci ori. Mi-am luat cascheta şi, ieşind, am trecut n-aude n-a vede pe lîngă Apollon, care aştepta încă de dimineaţă să-i dau simbria, dar, de mîndru ce era, nu voia să aducă vorba el mai întîi. Am dat înadins unei birje ultimul gologan şi am tras la *Hôtel de Paris* ca un boier.

IV.

Ştiusem din ajun că voi ajunge primul. Acum, întîietatea asta mă lăsa rece.

Că nu venise încă nici unul dintre ei, treacă-meargă ; dar nici camera rezervată nouă n-am găsit-o decît cu chiu, cu vai. Masa încă nu era pusă. Ce s-o fi întîmplat ? După îndelungi cercetări, servitorii mi-au precizat că dejunul fusese comandat pentru ora şase, nu pentru cinci ; aşa mi s-a confirmat şi la bufet. Mi-a fost ruşine să mai întreb. Ceasul arăta abia cinci şi douăzeci şi cinci. Dacă schimbaseră ora, se cădea, în orice caz, să mă înştiinţeze ; pentru asta şi există comisionari ; n-au dreptul să mă facă „de ruşine" atît faţă de ei cît şi... şi faţă de slugi. M-am aşezat ; un servitor s-a apucat să pună masa. În prezenţa lui m-am simţit şi mai prost. Pe la şase, afară de lămpile aprinse, au mai adus şi lumînări. La sosirea mea, servitorului nici prin cap nu-i trecuse să vină cu lumînările. În camera vecină şedeau, fiecare la altă masă, doi clienţi cu înfăţişare sumbră, supăraţi, pare-se, ambii taciturni. Într-o cameră mai depărtată era vacarm de iad, peste care se deslueau nu ştiu ce zbierete ; alţii, undeva, rîdeau în ciudă ; se auzeau şi nişte miorlăieli ţipate-n franţuzeşte : era un dineu cu doamne. Pe scurt, mi-era tare greu.

Rar mi-a fost dat să petrec clipe mai oribile ; așa că, la șase fix, cînd s-au ivit și ei, grămadă, m-am bucurat în primul moment ca de sosirea unor eliberatori și a fost cît pe ce să uit că trebuia s-o fac pe supăratul.

Zverkov a intrat înaintea celorlalți, pare-se conducînd tot grupul. Rîdeau cu toții, dar, la vederea mea, Zverkov și-a luat un aer grav ; s-a apropiat fără grabă, și-a îndoit ușor mijlocul, parcă mai mult în glumă și mi-a întins mîna ca ditamai generalul, condescendent, cu nu știu ce politețe rezervată ; mai-mai să zici că, întinzîndu-mi-o, se și apăra de ceva. Îmi închipuisem că, dimpotrivă, odată intrat, va izbucni în rîs — rîsul lui de altădată, subțirel, pițigăiat, luîndu-și vînt chiar de la primele cuvinte cu anecdotele și spiritele banale care-i plăceau atît de mult. În vederea acestei eventualități mă și pregătisem de cu seară ; nu așteptam pentru nimic în lume să fiu privit așa, condescendent, să fiu tratat cu asemenea bunăvoință seniorială. Așadar, el se socotea întru totul, în toate privințele, infinit superior mie ? Dacă prin aerele lui de general voia doar să mă jignească, îmi spuneam, n-ar fi nimic ; îi voi riposta și eu cumva. Dar dacă, într-adevăr, nu era la mijloc nici cea mai mică dorință de a mă jigni, ci, pur și simplu, în căpățîna lui de berbec o fi încolțit efectiv ideea că mi-e infinit superior și deci nu mă poate privi altfel decît cu acest aer protector ? Așa ceva, chiar numai bănuială deocamdată, îmi dădea sufocări.

— Am aflat cu surprindere că ai dorit să ne ții companie, a început el sîsîit, lungind cuvintele, ceea ce mai înainte nu făcea. Nu ne-am văzut de mult. Ne ocolești, și rău faci. Nu sîntem chiar atît de fioroși cum îți închipui. Oricum, sînt bucuros să re-în-no-iesc...

Acestea spuse, s-a întors printr-o mișcare neglijentă să-și pună pălăria pe fereastră.

— Aștepți de mult ? mă întrebă Trudoliubov.

— Am venit la cinci fix, cum mi s-a spus ieri, am răspuns eu tare, cu o voce prevestind apropierea furtunii.

— Cum, nu i-ai trimis vorbă că s-a schimbat ora ? l-a întrebat Trudoliubov pe Simonov.

— Nu. Am uitat, a răspuns acesta fără pic de regret, și, neostenindu-se măcar să-mi ceară scuze, a plecat să dea dispoziții în privința antreurilor.

— Care va să zică, stai aici, bietul, de un ceas încheiat ! a exclamat Zverkov ironic, pentru că, după mintea lui, încurcătura nu putea fi decît teribil de caraghioasă. După dînsul, a izbucnit în rîs, cu vocea lui ticăloasă, zglobie, ca a unui cățeluș, nemernicul de Ferficikin. Și lui îi părea tare caraghioasă și jenantă situația mea.

— Nu-i nimic de rîs ! i-am strigat lui Ferficikin tot mai iritat. Vina-i a altora, nu a mea ! A celor care n-au găsit de cuviință să mă înștiințeze. Asta, asta-i... de-a dreptul stupid.

— Nu numai stupid, ci chiar ceva mai mult, a bombănit Trudoliubov, luîndu-mi cu naivitate partea. Ești prea moale. Asta-i curată lipsă de politețe. Desigur, neintenționată. Cum, adică Simonov... hm !

— Să-mi fi făcut mie cineva figura asta, făcu Ferficikin, eu...

— Ar fi trebuit să-ți comanzi ceva, i-a luat Zverkov vorba din gură, ori să fi mîncat fără a ne mai aștepta.

— Trebuie să fii de acord că, într-adevăr, aș fi putut s-o fac, fără a cere permisiunea nimănui, i-am întors-o eu. Dar dacă am așteptat, e că...

— Luați loc, domnilor, a strigat Simonov, făcîndu-și apariția, totul e gata ; de șampanie răspund personal, e frapată pe cinste... Nu-ți știu adresa, de unde să te fi luat ? s-a întors el brusc spre mine, dar iarăși, parcă fără a mă privi ; pesemne avea ceva contra. După discuția din ajun, se vede, și-o fi închipuit cine știe ce.

S-au așezat cu toții ; m-am așezat și eu. O masă rotundă. În stînga mea ședea Trudoliubov, în dreapta — Simonov. Zverkov s-a așezat vizavi ; Ferficikin — lîngă el, între Zverkov și Trudoliubov.

— Spune-mi... ești la un departament ? continuă Zverkov să se ocupe de mine. Văzîndu-mă ne-la-îndemînă, își vîrîse-n cap de-a binelea că trebuia să-mi spună o vorbă bună ; să mă ia la ogoit, ca să zic așa. „Ce, ăsta vrea neapărat să-i arunc sticla-n cap ?" mi-am spus furios. Cînd eram pus în situații neobișnuite mie, mă iritam nefiresc de repede.

— La biroul cutare, i-am răspuns repezit, cu privirile în farfurie.

— Și... te aranjează ? Ia spune, ce te-a făcut să renunți la carieră ?

— Am renunțat pentru c-am avut chef să renunț, i-am răspuns, lungind cuvintele, abia stăpînindu-mă. Ferficikin pufni. Simonov îmi aruncă o privire ironică. Trudoliubov conteni înfulecatul, ca să se uite curios la mine.

Zverkov fu șocat, dar nu vru să ia aminte.

— Și în privința retribuției cum stai ?

— Adică ?

— Ce leafă ai ?

— Da ce, mă rog, ai de gînd să mă tot descoși ?

Totuși, imediat, roșind îngrozitor, i-am precizat cît primeam.

— Cam puțin, observă cu importanță Zverkov.

— Mda, din asemenea leafă nu prea poți lua masa la restaurant ! completă impertinent Ferficikin.

— După mine, asta-i mizerie sadea, observă grav Trudoliubov.

— Ce-ai mai slăbit, ce te-ai schimbat... de atunci... adăugă Zverkov, de astă dată cu venin, cu nu știu ce compătimire impertinentă, examinîndu-mă pe mine, examinîndu-mi și costumul.

— Hai, lăsați-l, nu-l mai intimidați, chicoti Ferficikin.

— Află, stimabile, că eu nu pot fi intimidat, am izbucnit, în sfîrșit. Auzi ? Eu, dacă iau masa aici, la restaurant, o iau pe banii mei ; pe banii mei, nu pe-ai altora ; notează-ți, preastimate domnule Ferficikin.

— Cu-um ? Dar cine, aici, ia masa pe banii altora ? Am impresia... sări Ferficikin, roșu ca racul, privindu-mă furios drept în ochi.

— Uite-așa ! i-am răspuns, simțind că mersesem prea departe. Și socot că s-ar cuveni să discutăm despre ceva mai inteligent.

— Ai de gînd, te pomenești, să-ți arăți deșteptăciunea, nu ?

— Fii pe pace, aici n-ar avea nici un rost.

— Ia ascultă, ce te-a apucat ? Nu cumva ți-ai sărit din minți, acolo la departamentul unde zici că lucrezi ?

— Ajunge, domnilor, destul ! strigă poruncitor Zverkov.

— Ce prostie ! bombăni Simonov.

— Exact. Prostie. Ne-am adunat aici ca buni prieteni ; ne luăm rămas bun de la un bun prieten ; iar tu vii cu socoteli dintr-astea ! vorbi Trudoliubov, adresîndu-mi-se pe-un ton

violent. Ieri te-ai invitat singur, prin urmare, fă bine și nu tulbura armonia celorlalți...

— Ajunge, ajunge ! strigă Zverkov. Încetați, domnilor, n-are nici un haz. Mai bine vă povestesc cum era să mă însor acum trei zile...

S-a apucat domnișorul să ne expună, în stil anecdotic, cum era cît pe ce să se însoare acum trei zile. De fapt, cu privire la însurătoare n-a suflat boabă ; în schimb, a ticsit de-a lungul relatării o droaie de generali, colonei și chiar nobili de la curte, între care el, Zverkov, părea mereu cel mai de seamă personaj. Se stîrniră hohote aprobative ; Ferficikin ajunse chiar la un soi de chițăieli.

Uitat de toți, ședeam zdrobit și deprimat.

„Doamne, asta să fie lumea mea ? gîndeam. M-am purtat cu dînșii ca un prostănac ! Prea i-am îngăduit multe lui Ferficikin. Își închipuie, neghiobii, că mi-au făcut mare cinste primindu-mă la masa lor ; habar n-au că eu, eu le fac cinste lor, nu ei mie ! «Ai slăbit ! Ce costum !» Pentru niște afurisenii de nădragi ! Zverkov a văzut imediat pata galbenă de la genunchi... Ce mai ! Trebuie să mă ridic numaidecît, chiar în clipa asta, să-mi iau pălăria și să plec uite-așa, fără o vorbă... Din dispreț ! Iar mîine mă bat și-n duel, dac-o fi nevoie. Nemernicii ! Doar n-o să-mi pară rău de șapte ruble ! Și-or fi închipuind, poate... Ei, drăcie ! Nu-mi pare rău de șapte ruble ! Plec imediat !"...

Desigur, am rămas.

Cătrănit, turnam pe gît vin de Bordeaux și de Xeres, pahar după pahar. Neobișnuit fiind, mă îmbătam repede ; odată cu ameteala, sporea și supărarea. Și mi-a venit dintr-o dată poftă să-i insult pe toți în cel mai nerușinat chip, apoi să plec. Pîndind momentul prielnic, le voi arăta cu cine au de-a face : oi fi eu caraghios, dar sînt deștept... și... și... să-i ia dracul !

Mă uitam la dînșii cu ochi încețoșați, cuprinzîndu-i într-o privire provocatoare. Dar ai fi zis că mă dăduseră uitării cu desăvîrșire. *La ei* era gălăgie, veselie mare. Vorbea mai mult Zverkov. Începui să trag cu urechea. Zverkov povestea despre o superbă doamnă care, în urma asiduităților lui, îi mărturisise că-l iubea (firește, mintea ca un măgar) și susținea că în acțiunea de învăluire îl ajutase neprecupețit un prieten intim, husarul Kolea, prințișor cu trei mii de iobagi.

— Îmi permit să observ că acest Kolea, stăpîn a trei mii de iobagi, nu-i aici să-şi ia rămas bun, intervenii eu nitamnisam în discuţie. Pentru o clipă, amuţiră toţi.

— Te-ai şi îmbătat, catadicsi în fine Trudoliubov să mă ia în seamă, privind chiondârîş, cu dispreţ. Zverkov mă privea tăcut, ca pe-o gînganie. Am coborît privirile. Simonov se grăbi să toarne şampanie.

Trudoliubov ridică paharul şi ceilalţi îi urmară pilda; eu, nu.

— Să fii sănătos şi drum bun! îi ură el lui Zverkov. Pentru anii care-au trecut, domnilor, pentru viitorul nostru, ura!

Goliră paharele şi se-ndesară care mai de care să se pupe cu Zverkov. Eu, în faţă cu paharul plin, neatins, stăteam neclintit.

— Dumneata nu bei? mi se adresă Trudoliubov ameninţător, urlînd scos din fire.

— Doresc să spun şi eu cîteva cuvinte; după aceea voi bea, domnule Trudoliubov.

— Infectă răutate! bombăni Simonov.

Mi-am potrivit de nădejde spinarea pe speteaza scaunului, şi, febril, am înşfăcat paharul; mă pregăteam pentru ceva ieşit din comun, deşi nu ştiam încă ce voi spune.

— *Silence!* * strigă Ferficikin. Acuşi să vedeţi deşteptăciune! Zverkov, pesemne dîndu-şi seamă cam despre ce putea fi vorba, aştepta cu un aer foarte serios.

— Domnule locotenent Zverkov, am început eu, să ştii, detest frazeologia, pe cei ce-o practică şi spinările de cauciuc... Acesta-i punctul unu, după care vine al doilea.

Împrejurul mesei, mişcare.

— Punctul al doilea: detest libertinajul şi pe libertini. Mai ales pe libertini!

— Punctul al treilea: iubesc adevărul, francheţea şi cinstea, urmai aproape mecanic, pentru că, neputînd înţelege cum de vorbeam aşa, mă treceau fiori de groază... Iubesc raţiunea preastimate domnule Zverkov; iubesc prietenia adevărată, pe picior de egalitate, şi nu... hm... Iubesc... Dar să trecem peste asta. Voi bea în sănătatea dumitale, preastimate domnule Zverkov. Îţi urez să seduci sănătos cercaziene, să despici în

* Liniştе! (Fr.)

paişpe pe toţi duşmanii patriei şi... şi... În sănătatea dumitale, preastimate domnule Zverkov!

Zverkov se ridică de pe scaun şi, înclinîndu-se către mine, zise:

— Foarte-ţi mulţumesc.

Era ofensat cumplit; chiar pălise.

— Ei, drăcie! urlă Trudoliubov, lovind cu pumnul în masă.

— A, nu, pentru una ca asta trebuie luat la palme! ţipa Ferficikin.

— Afară cu el! bombăni Simonov.

— Nici o vorbă, domnilor, nici un gest! strigă grav Zverkov, punînd frîu indignării generale. Vă mulţumesc, dar îi pot dovedi şi singur în ce măsură îi preţuiesc cuvintele.

— Domnule Ferficikin, pentru vorbele rostite adineauri, îmi vei da satisfacţie chiar mîine! am declarat solemn, apăsat, adresîndu-mă lui Ferficikin.

— Vrei duel? Mă rog! răspunse el. Dar se vede că provocarea mea mă făcea să par atît de ridicol, atît de nepotrivită mi-era făptura cu gestul săvîrşit, încît toţi, pînă la urmă şi Ferficikin se tăvăleau de rîs.

— Afară cu el! E beat turtă! mormăi, scîrbit, Trudoliubov.

— N-o să-mi iert toată viaţa că l-am lăsat să vină! bombăni iarăşi Simonov.

„Uite, acuma trebuie să zvîrl cu sticla-ntr-înşii", mi-am spus, şi, înhăţînd gîtul sticlei... mi-am umplut paharul.

„...Nu, mai bine rămîn pînă la capăt! M-am răzgîndit. V-ar părea bine să plec. Pentru nimic în lume! Înadins: stau şi beau pînă la capăt; pentru a demonstra că nu vă acord nici cea mai mică importanţă. Stau şi beau, deoarece aici sîntem într-o cîrciumă şi eu am plătit cinstit. Stau şi beau, pentru că vă socot nişte bieţi pioni, nişte pioni inexistenţi. Stau, beau... o să şi cînt, dacă mi-o veni poftă, da, o să cînt, pentru că am şi acest drept... să cînt... hm."

N-am cîntat. Căutam doar să nu privesc spre nici unul; îmi tot luam aere degajate şi aşteptam nerăbdător să reia discuţia ei *primii*. Dar ei nu-mi vorbeau. Şi cît, o cît aş fi dorit în clipa aceea să ne împăcăm! Ceasul bătu opt, apoi nouă. Ei trecuseră de la masă pe canapea. Zverkov se întinse cît era de lung, cu un picior sprijinit pe o măsuţă ro-

tundă. Luaseră la ei și vinul. Zverkov, într-adevăr, oferise trei sticle. Pe mine, firește, nu m-a îmbiat. Se așezară toți pe canapea, lîngă el. Îl ascultau aproape cu evlavie. Se vedea că țineau la dînsul. „Pentru ce? Pentru ce?" mă întrebam. Din cînd în cînd, cuprinși de euforia beției, se îmbrățișau, se sărutau. Vorbiră despre Caucaz, despre ce este o pasiune adevărată, despre banc *, despre slujbele rentabile, despre venitul husarului Podharjevski, pe care nu-l cunoșteau personal nici unul, dar se arătau bucuroși că husarul avea un venit atît de mare, despre nemaipomenita frumusețe și grație a prințesei D-i, pe care, de asemenea, n-o văzuseră nici unul, și, în sfîrșit, așa, traseră concluzia că Shakespeare e' nemuritor.

Eu mă plimbam de ici colo în partea cealaltă ca camerei, zîmbind disprețuitor; îmi aveam traseul drept în fața canapelei, de-a lungul peretelui, de la masă la sobă și înapoi. Mobilizîndu-mi toate forțele, ambiționam să le arăt că mă puteam lipsi de ei; totuși, tropăiam anume, îndesînd și pocnind tocurile fără milă. Degeaba, zadarnic totul. *Ei* nu mă luau în seamă. Am avut răbdare să mă plimb așa, prin fața lor, de la opt pînă la unsprezece; traseu neschimbat, de la masă la sobă și de la sobă la masă. „Mă plimb, uite, da, și nimeni nu mă poate opri." De cîteva ori, un servitor s-a oprit să mă privească; tot învîrtindu-mă pe loc, amețisem; uneori mi se părea că aiuram. În trei ceasuri, de trei ori m-au trecut nădușelile și de trei ori mă uscasem. Cînd și cînd, inima îmi era înveninată de-o durere adîncă la gîndul că vor trece un deceniu, două, patru, și, chiar peste patruzeci de ani, eu încă-mi voi mai aminti, dezgustat și umilit, acest moment cumplit, abject, ridicol și îngrozitor al vieții mele. Ar fi fost imposibil să mă umilesc mai cu nerușinare și mai din bunăvoia mea; îmi dădeam perfect de bine seama de situație, totuși continuam să umblu de la masă la sobă și înapoi. „O, dacă ați ști voi de ce simțăminte, de ce idei sînt eu capabil, și cît sînt de cult!" exclamam uneori în minte, adresîndu-mă, tot în minte, canapelei pe care mi se lăfăiau dușmanii. Dar dușmanii se purtau de parcă nici n-aș fi fost acolo. O dată, o singură dată și-au întors capetele spre mine:

* Joc de cărți.

cînd Zverkov începuse a vorbi despre Shakespeare, iar eu izbucnisem într-un rîs plin de superioritate. Am pufnit atît de savant și de sfruntat, încît au contenit vorba toți deodată și, vreo două minute, tăcuți, serioși, fără să mai rîdă, s-au uitat cum mă plimbam de-a lungul peretelui, de la masă la sobă, și cum *nu le dădeam nici o atenție*. Dar nici dintr-asta n-a ieșit nimic : au reluat conversația și, după alte două minute, m-au uitat cu desăvîrșire. Ceasul bătu unsprezece.

— Domnilor, strigă Zverkov, ridicîndu-se de pe canapea, acuma, toți, *acolo !*

— Desigur, evident ! se învoiră ceilalți.

M-am întors brusc spre Zverkov. Eram atît de frînt, de zdrobit, încît îmi venea să mă înjunghii, numai s-o sfîrșesc odată ! Aveam febră ; părul, ud de nădușeală, mi se lipise pe frunte, pe tîmple.

— Zverkov, te rog să mă ierți, am spus cu violență, hotărît. Ferficikin, te rog și pe dumneata să mă ierți ; pe toți vă rog, pentru că pe toți v-am jignit !

— Aha, te lași păgubaș de duel ! șuieră Ferficikin cu venin.

Am simțit un junghi dureros în inimă.

— Nu, nu de duel mi-e teamă, Ferficikin ! Sînt gata să mă bat și mîine ; dar întîi ne împăcăm. Stărui chiar, și nu mă poți refuza. Vreau să-ți demonstrez neapărat că nu mi-e teamă de duel. O să tragi primul, iar eu o să trag în aer.

— Se tot consolează singur, observă Simonov.

— S-a țicnit, asta-i ! își dădu cu părerea Trudoliubov.

— Ia lasă-mă să trec ! Ce mi te-ai proțăpit de-a curmezișul drumului ?... Ce vrei, la urma urmei ? striga la mine și Zverkov, disprețuitor. Aveau fețele congestionate de băutură și ochii le sticleau.

— Aș vrea să fim prieteni, Zverkov. Te-am ofensat, dar...

— M-ai ofensat ? D-dumneata ? Pe mi-i-ne ? Reține, stimabile, că niciodată, în nici o împrejurare, n-ai cum mă ofensa *pe mine !*

— Hai, ajunge ! conchise Trudoliubov. Să mergem !

— Olimpia-i a mea, domnilor, să fim înțeleși ! strigă Zverkov.

— De acord, de acord ! răspunseră ceilalți rîzînd.

Stăteam ca un caraghios. Grupul ieși din cameră, lărmuind. Trudoliubov îngîna un cîntec idiot. Șimonov mai zăbovi o

clipă, să dea bacşişuri servitorilor. M-am apropiat de dînsul.

— Simonov, dă-mi şase ruble ! i-am cerut, hotărît pînă la desperare.

M-a privit peste măsură de uluit, cu ochi tîmpi. Era beat şi el.

— Ce, şi *acolo* ai de gînd să vii cu noi ?

— Da !

— N-am bani ! mi-o reteză el, rîzînd batjocoritor. Dădu să plece. L-am apucat de manta. Era ca-ntr-un coşmar.

— Simonov, am văzut cu ochii mei că ai bani ! De ce mă refuzi ? Crezi că-s un ticălos ? Nu te încumeta să mă refuzi : dacă ai şti, dacă ai şti pentru ce ţi-i cer ! De asta depinde totul, întreg viitorul meu, toate planurile mele...

Simonov, scoţînd banii, aproape că mi-i aruncă în nas.

— Poftim, dacă nu mai ştii ce-i ruşinea ! îmi trînti, necruţător, repezindu-se pe urma celorlalţi.

O clipă, am rămas singur. Mă copleşea dezordinea din cameră, cu resturi de mîncare, cu un pahar spart aruncat undeva pe jos, cu vin vărsat pe faţa de masă, cu mucuri de ţigară ; mă copleşeau ameţeala şi delirul din cap, o strîngere de inimă şi, în sfîrşit, servitorul care văzuse şi auzise totul, iar acum se holba, curios, drept în ochii mei.

— *Acolo !* am urlat. „Ori îi văd pe toţi în genunchi, îmbrăţişîndu-mi cizmele şi cerşindu-mi prietenia, ori... ori îi cîrpesc o palmă lui Zverkov !"

V

— Iată deci, iată, în sfîrşit, ciocnirea cu realitatea, bombăneam, coborînd valvîrtej scările. Cu totul altceva decît plecarea Papei de la Roma în Brazilia, cu totul altceva decît balurile de pe malul lacului Como !

„Eşti de-a dreptul ticălos ! m-a fulgerat un gînd, dacă-ţi rîzi tocmai acum de asta !"

— Ei şi ? am strigat, răspunzîndu-mi mie însumi. Acuma, şi-aşa, şi-aşa, totul e pierdut !

Ceilalţi dispăruseră, dar puţin îmi păsa : ştiam unde să-i găsesc.

La intrare stătea o sanie întîrziată, cu birjarul în suman de dimie, albit tot de fulgii apoşi, calzi parcă, a căror nesfîrşită cernere continua. Simţeam că mă înăbuş. Căluţul, pletos, bălţat, troienit şi el de zăpadă albă, tuşea ; ţin bine minte totul. Am sărit în sania aceea ordinară şi, odată sus, doborît de amintirea momentului cînd Simonov îmi dăduse cele şase ruble, m-am prăbuşit în fundul saniei ca un sac.

— Nu ! Avem încă multe de făcut pînă vom răscumpăra totul ! am strigat ; iar de nu răscumpăr totul, mor în noaptea asta. Dă-i drumul !

Am pornit. În cap, vîrtej :

„Nu cad ei în genunchi să-mi cerşească prietenia. Ăsta-i doar miraj : un miraj vulgar, respingător, romantic, de domeniul fanteziei, întocmai ca şi balul de pe malul lacului Como. Ca atare *trebuie* să-l cîrpesc pe Zverkov ! Sînt obligat să-l pocnesc. Deci, hotărît : alerg şi-i dau o palmă."

— Mînă !

Birjarul smuci hăţurile.

„Cum intru, cum îl pălmuiesc. S-o fi obişnuind ca înprealabil să spui ceva gen cuvînt înainte ? Nu ! Intru şi-l plesnesc. Or să fie toţi în salon ; el, pe canapea, cu Olimpia. Ce pramatie afurisită şi Olimpia ! O dată şi-a rîs de mutra mea şi m-a refuzat. Pe Olimpia o înşfăc de păr, iar pe Zverkov de urechi ! Nu, mai bine de o singură ureche ; şi-o să-l port aşa prin tot salonul. Ceilalţi, posibil să sară la bătaie ; or să mă dea afară. Da, cu siguranţă. Fie ! Din moment ce l-am croit primul, înseamnă că iniţiativa-i de partea mea, iar după legile onoarei asta-i totul ; el, înfierat fiind, nu va mai putea scăpa de ofensă sărind la bătaie ; îi rămîne numai duelul. Va trebui să accepte duelul. Ceilalţi n-au decît să mă bată, josnicii ! Mai ales Trudoliubov, ăsta o să mă snopească ; e teribil de puternic ! O să sară şi Ferficikin ; el, pun mîna-n foc, o să mă tragă de păr. Fie ! Ştiu perfect ce mă aşteaptă. Pînă la urmă, căpăţînile lor de berbeci vor pricepe totuşi tragismul situaţiei ! Cînd or să mă tîrască spre uşă, o să le strig că ei, de fapt, nu fac nici cît degetul meu mic."

— Mînă, birjar, mînă !

Surprins de strigătul meu sălbatic, birjarul, tresărind, a ridicat biciul.

„Ne duelăm în zori, e cert. Cu departamentul, adio. Ferficikin a spus adineauri *debartament* în loc de departament,

Şi de pistoale cum fac rost ? N-are importanţă ! Iau avans asupra lefii şi cumpăr o pereche de pistoale. Dar pulbere, gloanţe ? Asta-i treaba martorului. Dar mai apuc, pînă-n zori, să ies la capăt cu toate ? Şi martorul de unde-l iau ?... Cunoştinţe n-am... Asta nu contează ! am strigat şi mai exaltat, n-are nici o importanţă ! Primul om de pe stradă, dacă i-o cer, e obligat să-mi fie martor ! Aşa cum e obligat să scoată din apă un înecat. Aici se admit chiar cazuri oricît de excentrice. Directorul însuşi, dacă mîine îi cer să-mi fie martor, tot trebuie să accepte ; mînat numai de sentimentul cavalerismului şi păstrînd secretul ! Anton Antonîci..."

Şi, vezi, în chiar clipa aceea mi-a apărut mai limpede decît oricui pe lume odioasa absurditate a închipuirilor mele şi întreg reversul medaliei ; dar...

— Mînă, birjar, mînă, nemernicule, mînă !

— He-hei, boierule ! a dat glas talpa ţării.

M-a luat dintr-o dată cu frig.

„N-ar fi oare mai nimerit... n-ar fi oare mai bine să mă duc acasă ? O, Doamne ! De ce, de ce m-am oferit ieri să iau parte la dineul ăsta ? Nu, nu se poate ! Cum rămîn atunci cele trei ore de plimbare între masă şi sobă ? Nu, ei, şi nimeni altul să-mi plătească plimbările acelea ! Ei au datoria să spele dezonoarea !"

— Mînă !

„Şi dacă mă cară la poliţie ? Nu, n-or să îndrăznească. Din teamă de scandal. Dar dacă Zverkov, din dispreţ, refuză duelul ? E sigur, aşa va fi ; ei, las' că le-arăt eu... Mîine, la plecarea lui, dau buzna în curtea poştei şi, cînd o fi să urce-n diligenţă, îl apuc de-un picior, îi smulg pelerina dintre umeri. Îl înhaţ şi de mînă, cu dinţii ; îl muşc. «Uitaţi-vă, oameni buni, la ce-l poate împinge pe om desperarea !» Pocneaşcă-mă el în cap cît o vrea, pocneaşcă-mă şi ceilalţi, din spate ; eu tot voi striga şi va fi cine să mă audă : «Uitaţi-vă, oameni buni, poftim, acest căţelandru pleacă la sedus cercaziene, iar obrazul îi e năclăit de scuipatul meu !»"

Fireşte, după aceea se va sfîrşi cu toate ! Pentru mine, spulberat va fi de pe faţa pămîntului orice departament. Voi fi arestat, judecat, dat afară din slujbă, zvîrlit prin închisori, deportat în Siberia. Puţin îmi pasă ! Peste cincisprezece ani, cînd mi-or da drumul, îi pot lua urma ; calic, în zdrenţe. Voi da peste el într-o reşedinţă de gubernie. Va fi însurat, fericit.

Va avea o fată mărişoară... Am să-i spun : „Priveşte, monstrule, uite-te la obrajii mei scofîlciţi, la zdrenţele mele ! Am pierdut totul — cariera, fericirea, arta, ştiinţele, *femeia iubită* ; toate din pricina ta. Priveşte-mi şi pistoalele. Am venit să te ucid şi... şi te iert." Voi trage în aer, apoi mă voi face nevăzut...

Cît pe ce să-mi dea lacrimile, deşi ştiam absolut precis, în chiar acelaşi moment, că povestea era din Silvio [25], combinat cu *Mascarada* lui Lermontov. Şi m-am ruşinat dintr-o dată cumplit ; pînă într-atîta de cumplit, încît, oprind calul, am coborît din sanie şi am rămas troienit în mijlocul străzii. Birjarul se uita la mine oftînd, uluit.

Ce-mi rămînea ? Acolo, după dînşii, nu mai avea rost să merg ; ar fi fost ridicol ; dar nici nu puteam lăsa lucrurile aşa, deoarece ar fi rezultat că... „Doamne ! Cum să laşi aşa astfel de lucruri ? După atîtea jigniri ! Nu ! am exclamat, sărind iarăşi în sanie ; asta-i ceva predestinat, o fatalitate ! Mînă, mînă-ntr-acolo !"

Nerăbdător, am repezit un pumn în ceafa birjarului.

— Ce te-a apucat, boierule, mai sări şi la bătaie ? s-a răstit omul, mînuind totuşi biciul cu atîta rîvnă, încît mîrţoaga a început să zvîrle.

Ningea cu aceiaşi fulgi mari. M-am descoperit ; puţin îmi păsa de ninsoare. Nu-mi mai păsa de nimic, dat fiind că mă hotărîsem definitiv să-i dau o palmă lui Zverkov şi, îngrozit, simţeam că *acum voi face-o negreşit* şi că acum *nimic nu mă mai putea opri.* Arar, cîte-un felinar clipocea trist sub cernerea fulgilor ; parcă făclii de-nmormîntare. Zăpada îmi pătrunsese pe după guler, sub haină, sub cravată, mi se topea pe piele ; nu mă acopeream, deoarece, oricum, totul era pierdut ! În sfîrşit, am ajuns. Am sărit, aiurit, din sanie, am urcat într-un suflet cele cîteva trepte şi am început să bat în uşă cu mîinile, cu picioarele. Picioarele, mai ales, mi se muiau îngrozitor ; din genunchi. Mi-au deschis surprinzător de repede, parcă mă aşteptau. (Într-adevăr, Simonov anunţase că era posibil să mai vină unul ; aici trebuia să te anunţi şi, în general, să iei toate măsurile de precauţie. Era unul din „magazinele de modă" din acea vreme ; acum le-a închis poliţia, de mult. Ziua, chiar magazin ; noaptea însă veneau anumiţi musafiri cu recomandaţie.) Am străbătut în goană prăvălia cufundată în întuneric, am intrat în salonul binecunoscut mie,

luminat de o singură lumînare, și, nedumerit, m-am oprit : în salon, nici un străin.

— Unde-s ? am întrebat la noroc.

Între timp, firește, plecaseră...

În fața-mi stătea o făptură cu zîmbet tîmp, patroana însăși, căreia nu-i eram necunoscut. După puțin s-a deschis o ușă și a mai intrat cineva.

Pășeam încolo și încoace prin încăpere, fără a lua în seamă nimic ; pare-se, vorbeam singur. Ca scăpat din ghearele morții, trăiam cu toată ființa o imensă bucurie : l-aș fi pălmuit, l-aș fi pălmuit neapărat ! Dar acum ei nu mai sînt aici... toate au dispărut, totul s-a schimbat !... Mă uitam jur împrejur și nu izbuteam să-mi revin. Fără să vreau, o frîntură de secundă privirile mi-au căzut asupra fetei abia intrate : figură tînără, de o remarcabilă prospețime, puțin cam palidă ; sprîncene drepte, negre ; o privire gravă, întrucîtva mirată. Asta mi-a plăcut : să fi zîmbit, aș fi avut motiv s-o detest. Cu efort, deoarece încă nu-mi venisem în fire, m-am uitat atent. Pe chipul fetei exprima ingenuitate, bunătate ; dar era nu știu cum bizar de serioasă. Aici, desigur, dintr-asta n-avea decît de pierdut ; fără îndoială, de pildă, că imbecilii mei n-o luaseră în seamă nici unul. N-aș putea spune că era o frumusețe, deși înaltă, voinică, bine făcută. Îmbrăcată cum nu se poate mai simplu. Îmboldit de nu știu ce otravă ticăloasă, m-am dus drept la dînsa...

M-am oprit, nedeliberat, înaintea oglinzii. Fața, răvășită, mi-a părut nemaipomenit de respingătoare : palidă, rea, abjectă ; în plus, părul brambura. „Îmi pare bine dacă-s așa, mi-am spus ; da, îmi pare bine c-o să mă găsească hidos ; asta-mi face deosebită plăcere..."

VI

...Se auzea prin perete hîrîitul unei pendule parcă strivite de ceva, parcă sugrumate. După hîrîiala lungită nefiresc, au urmat, drept bătăi, niște sunete surprinzătoare, grăbite, subțirele, antipatice, parc-ar fi țopăit nu știu ce. Era ora două.

M-am dezmeticit, deși nici pînă atunci nu dormisem propriu-zis, ci doar stătusem cu gîndurile împrăștiate.

O cămăruță îngustă, scundă, strîmtă ; un șifonier uriaș, niște cutii de carton trîntite claie peste grămadă, împreună cu tot felul de boarfe ; în celălalt capăt al încăperii acesteia, pe-o masă, un muc abia mai pîlpîia. Era aproape întuneric și curînd avea să fie beznă desăvîrșită.

M-am trezit imediat de-a binelea ; în minte mi-au revenit dintr-o dată toate, fără nici o sforțare, ca și cum pînă atunci mă tot pîndiseră, abia așteptînd să se năpustească din nou asupră-mi. De altfel, și mai înainte, moțăind, în memorie îmi stăruise mereu, nelăsîndu-se nicicum uitat, nu știu ce punct în jurul căruia îmi roiau greoaie năzărelile somnului. Ciudat însă : acum, o dată treaz, întîmplările zilei îmi păreau vechi de cînd lumea ; ca și cum depășisem totul tare de mult.

Îmi simțeam capul cît banița. Parcă-mi plutea nu știu ce pe deasupra, atingîndu-mă, agățîndu-mă, ceea ce mă irita și mă tulbura. În suflet, aleanul, jalea începuseră iarăși a clocoti, căutînd o ieșire, un liman. Și, dintr-o dată, am înregistrat lîngă mine prezența a doi ochi deschiși, care mă iscodeau stăruitor. O privire indiferentă, rece, sumbră, neînchipuit de străină ; îți lăsa nu știu ce impresie apăsătoare.

În minte mi-a scăpărat o vedenie tenebroasă, zguduindu-mă chiar fizicește și lăsîndu-mi apoi o senzație neplăcută ; parc-aș fi nimerit fără veste într-o subterană igrasioasă și părăduită. Mi se părea oarecum nefiresc faptul că ochii aceștia au hotărît abia acum să înceapă a mă cerceta. Și mi-am adus aminte totodată că două ceasuri nu schimbasem barem o vorbă cu ființa asta, nepărîndu-mi de loc necesar s-o fac ; și că pînă mai adineauri, din motive necunoscute mie, mă complăcusem în situația asta. Acum însă, ca-ntr-o scăpărare, mi se înfățișase limpede spectrul tenebros, respingător ca un păianjen, al desfrîului care începe de-a dreptul, fără dragoste, grosolan și nerușinat, cu ceea ce în dragostea adevărată vine abia la sfîrșit, ca o încununare. Ne-am uitat îndelung unul la celălalt și ea n-a plecat privirile, n-a întors fața, ceea ce pînă la urmă, nu știu de ce, mi-a provocat o senzație îngrozitoare.

— Cum te cheamă ? am întrebat-o repezit, vrînd să închei totul cît mai repede.

— Liza, mi-a răspuns aproape în şoaptă, dar cu nu ştiu ce morocănoşie, mutîndu-şi privirile aiurea.

Un timp, am rămas tăcut.

— E o vreme azi... zăpada asta... mizerie! am constatat mai mult pentru mine, vîrîndu-mi melancolic o palmă sub ceafă şi aţintind tavanul.

Fata nu mi-a mai răspuns. Totul mi se părea peste măsură de hîd.

— Eşti de-aici? am întrebat-o, aproape mînios, după un minut, întorcînd uşor capul spre dînsa.

— Nu.

— Atunci de unde?

— Din Riga, a precizat în silă.

— Nemţoaică?

— Rusoaică.

— Şi-aici, de mult?

— Unde?

— În casa asta.

— De două săptămîni. Vorbea tot mai sacadat. Lumînarea se stinsese; nu-i mai desluşeam faţa.

— Părinţi ai?

— Da... nu... Am.

— Ei unde stau?

— Acolo... la Riga.

— Ce-s?

— Ia, aşa...

— Cum adică aşa? Cine-s, de ce stare?

— Tîrgoveţi.

— Pîn-acuma ai stat la dînşii?

— Da.

— Cîţi ani ai?

— Douăzeci.

— Şi cum de-ai plecat de-acasă?

— Aşa...

Acest *aşa* voia să spună: lasă-mă-n plata Domnului, că mi-ajunge. O vreme am rămas tăcuţi amîndoi.

Dumnezeu ştie de ce n-am plecat. Mă simţeam tot mai scîrbit şi mai abătut. Prin minte mi se perindau alandala, ca de la sine, împotriva voinţei mele, imaginile zilei trecute. Mi-am amintit pînă şi de o scenă la care asistasem dimineaţă, pe stradă, cînd mergeam zorit la slujbă.

— Azi au scos un sicriu și era cît pe ce să-l scape din mîini, am rostit dintr-o dată cu glas tare, fără a dori cîtuși de puțin să înnod o conversație, ci într-o doară, aproape fără a-mi lua seama.

— Un sicriu ?

— Da, pe Sennaia ; dintr-un beci l-au scos.

— Dintr-un beci ?

— Nu chiar beci, de la subsol... știi... de jos... dintr-o casă deocheată... Mare murdărie-i pe-acolo, pe Sennaia... Coji de semințe, gunoaie, mirosea... Oribil !

Tăcere.

— Azi nu-i zi bună de-nmormîntări ! am reluat vorba, numai ca să nu tac.

— De ce ?

— Zăpadă, zloată... (Am căscat.)

— Totuna-i, a murmurat după un răstimp de tăcere.

— Nu, e-o mizerie... (Alt căscat.) Groparii or fi-njurat, pesemne, dacă le-a pătruns lapovița-n oase. În groapă trebuie să fi fost și apă.

— De ce să fie apă-n groapă ? a întrebat, oarecum curioasă, dar rostind cuvintele încă mai repezit decît înainte. Nu știu ce mi-a dat ghes să continuu.

— Păi, în fundul gropii trebuie să fi fost apă de vreo șase degete. Aici, în Volkovo, nu-i chip să sapi nicăieri o groapă uscată.

— De ce ?

— Cum de ce ? E jilav locul. Teren mlăștinos peste tot. Așa că-i pun pe morți în apă. Am văzut cu ochii mei... nici nu mai țin minte de cîte ori...

(Nu văzusem nimic, prin cimitirul Volkovo nu călcasem, știam din auzite.)

— Ție parcă ți-e totuna dacă trăiești sau mori ?

— De ce să mor ? a șoptit ea, parcă apărîndu-se.

— Odată și-odată, sigur că mori ; ca moarta de ieri. Era și ea... tot o fată... A murit de oftică.

— Fetele ca dînsa, cică, la spital ar trebui s-o sfîrșească... (Cunoaște cazul, mi-am zis, de-aceea a și spus : fetele ca dînsa.)

— Era datoare patroanei, am venit cu precizări, acaparat din ce în ce de discuție. A slujit-o aproape pînă și-a dat duhul, măcar că era bolnavă de oftică. Vorbeau pe-acolo niște

birjari, niște soldați. Probabil foștii ei mușterii. Rîdeau. Își puseseră-n gînd să-i facă pomenirea și la cîrciumă. Iarăși înșiram mai mult minciuni.

Tăcere, tăcere adîncă. Liza nici n-a clintit.

— Dar ce, parcă-i mai bine dacă mori la spital?

— Nu-i totuna?... Și, la urma urmei, de ce să mor? a adăugat, iritată.

— Nu acuma; însă mai tîrziu?

— Atunci...

— Vezi, acuma ești tînără, drăguță, proaspătă, ai căutare; dar după ce-i duce viața asta un an, n-o să mai fii așa, o să te veștejești.

— Într-un an?

— Oricum, după un an o să ai mai puțină căutare, am urmat eu, resimțind o satisfacție răutăcioasă. O să și pleci de-aici; undeva mai jos, într-altă casă. Iar după alt an o să treci altundeva; tot așa, de jos mai jos, și-ncă mai jos, iar după vreo șapte ani cobori în beciul de pe Sennaia. Și încă ar fi bine să scapi numai cu-atîta. Dar dacă, pe lîngă toate, ai nenorocul să te lovească vreo boală, o sfîrșeală-n piept, să zicem... ori răcești, ori mai știu eu ce. Cînd duci asemenea viață, greu înduri boala. Dacă te-nhață, nu te mai lasă; mori.

— Oi muri, mi-a răspuns fata cu ciudă, făcînd în întuneric o mișcare bruscă.

— Păi, e păcat.

— De ce?

— Păcat de viață.

Tăcere.

— Spune-mi, ai fost logodită?

— Ce-ți folosește dumitale dacă-ți spun?

— Uite, nu țin să te descos cu orice preț. Mie puțin îmi pasă. De ce te superi? Poate să fi avut și tu necazurile tale. Crezi că-mi pasă? Doar că-mi pare rău.

— De cine?

— Îmi pare rău de tine.

— Nu-i nimic... a șoptit stins, și iarăși s-a mișcat ca mai înainte.

Asta m-a înciudat. Cum? Eu mă port atît de frumos cu dînsa, iar ea...

— Ei, ce zici, crezi c-ai apucat-o pe drumul cel bun?

— Nu cred nimic.

— Rău faci. Dezmeticeşte-te cît mai ai timp. Şi timp ai berechet. Eşti încă tînără, drăguţă ; ai putea îndrăgi pe cineva, te-ai mărita, ai fi fericită...

— Nu toate femeile mărifate-s fericite, mi-a tăiat vorba ea, la fel de repezit.

— Nu toate, firește ; totuşi, oricum, măritată-i mult mai bine decît aici. Incomparabil mai bine. Cînd ai parte de dragoste, îţi poţi trăi viaţa şi fără noroc. Viaţa-i bună şi amară ; e tare bine să trăieşti pe lumea asta, oricum ţi-ar fi viaţa. Aici însă, într-o asemenea casă, nu-i nimic decît... murdărie. Pfui !

M-am întors scîrbit ; nu mai era vorba de reflecţii indiferente. Începusem a-mi trăi spusele şi mă aprindeam din ce în ce. Aş fi ţinut să-i împărtăşesc din tainicele *idei* pe care, cu prilejul meditaţiilor mele subterane, le frămîntasem-răsfrămîntasem. În mine prindea viaţă ceva, „se întruchipa" un obscur scop.

— Nu te uita că mă vezi aici, nu judeca după mine ; eu poate-am ajuns mai jos decît tine. În orice caz, aici am intrat beat fiind, m-am grăbit totuşi cu dezvinovăţitul. Şi pe urmă, chiar în general, bărbatul nu poate fi asemuit cu femeia. Bărbatu-i bărbat, femeia-i femeie. Eu, oricît m-aş tăvăli, oricît m-aş murdări, nu-s robul nimănui ; cum vin, aşa şi plec. Scutur murdăria de pe mine şi-s iarăşi omul care-am fost. Tu însă, întîi şi-ntîi, eşti roabă. Da, roabă ! Tu dai tot, pînă la cel din urmă strop al puterii tale de-a voi. Într-o zi, cînd ăi vrea să rupi lanţurile, n-o să mai poţi, pentru că or să te cetluiască din ce în ce mai strîns. Da, tot mai strîns. Aşa-s făcute blestemăţiile astea de lanţuri. Le cunosc eu bine. Altceva nu-ţi spun, pentru că tot nu m-ai înţelege ; dar ia zi : tu parcă n-ai şi ajuns datoare patroanei ? Ei, vezi ! am adăugat, cu toate că ea nu-mi răspunsese, ci, tăcută, mă asculta cu toată fiinţa ei. Uite, ăsta-i lanţul ! Din datorii nu mai scapi. Au ei grijă. E ca şi cum ţi-ai fi vîndut sufletul diavolului... Afară de asta, eu... poate nu-s mai puţin nefericit, de unde poţi şti tu ?, şi poate mă vîr anume în mocirlă, din amărăciune. Unii, la necaz, beau ; eu, află, de necaz am venit aici. Şi spune-mi, ce vezi bun în asta : uite, noi doi... ne-am însoţit... adineauri ; făr-a schimba o vorbă ; iar tu abia pe urmă ai început a te uita la mine ca o sălbatică ; şi eu la tine

tot așa. Asta-i dragoste? Crezi că așa trebuie să se însoțească om cu om? Asta-i porcărie curată, nimic mai mult!

— Da! a confirmat ea scurt.

M-a și mirat graba cu care l-a rostit pe *da*. Era posibil, prin urmare, ca adineauri, cînd mă privea, în mintea ei să se fi iscat aceleași gînduri? A și ajuns, prin urmare, receptivă la frămîntarea unor asemenea gînduri?... „Drace, să știi că devine interesant, aici apar anumite *afinități*, mi-am spus, gata-gata să-mi frec mîinile de satisfacție. Cum să nu reușești cu aceste tinere suflete?"...

Jocul mă pasiona mai mult decît orice.

Fata și-a apropiat capul de capul meu și, în întuneric, mi-a părut că s-a ridicat într-un cot. Poate se uita la mine. Ce rău îmi părea că nu-i vedeam ochii! Auzeam cum respiră adînc.

— De ce-ai venit aici? am început pe-un ton oarecum autoritar.

— Așa...

— Mă gîndesc: ce bine-i cînd stai în casa părintească! La căldurică, slobodă, în cuibul tău...

— Și dacă nu-i bine?

„Trebuie să dibui tonul potrivit, m-a fulgerat un gînd. Cu sentimentalismele nu faci mare scofală aici."

De altfel, n-a fost decît o fulgerare trecătoare. Fata, o jur, îmi stîrnise într-adevăr interesul. Oricum, eram descumpănit, mă și ambalasem. Iar viclenia, se știe, duce atît de lesne casă bună cu sentimentele!

— Cine vorbește! m-am grăbit să-i răspund. Pun capul: te-a supărat careva, așa că mai degrabă alții sînt vinovați față de tine decît tu față de *ei*. Care ți-o fi povestea habar n-am, totuși o fată ca tine n-ajunge aici de bunăvoie...

— Cum adică o fată ca mine? a șoptit încet de tot; dar eu am auzit-o.

„Drace, constat c-o măgulesc. Asta-i urît. Sau poate că-i bine..." Ea tăcea.

— Uite, Liza. O să-ți vorbesc despre mine. Să fi avut în copilărie o familie, azi n-aș fi cum am ajuns. Mă gîndesc ades la asta. Oricît de rău ar fi în familie, totuși tata și mama nu-ți sînt dușmani, nu-ți sînt străini. Măcar și o singură dată pe an, ei tot își dezvăluie dragostea pentru tine. Știi cel puțin

că eşti la tine acasă. Eu am crescut fără familie şi poate de-aceea am şi ieşit aşa... insensibil.

Am aşteptat să-mi răspundă iarăşi.

„Poate nici nu mă înţelege, mi-am spus. E şi caraghios : îi fac morală !"

— Eu, dacă aş fi tată şi aş avea o fiică, aş iubi-o, cred, mai mult decît pe băieţi. Aş iubi-o, zău, am schimbat macazul, ca şi cum luasem vorba despre cine ştie ce altceva, ca s-o distrez. Mărturisesc, roşisem.

— De ce ? a întrebat ea.

Prim urmare, mă asculta !

— Uite-aşa, Liza, nu ştiu. Vezi tu, am cunoscut cîndva un tată, om aspru din fire ; şi înaintea fiică-si cădea-n genunchi, îi săruta mîinile şi picioarele ; o sorbea din ochi, nu alta. Cînd ea dansa la vreo serată, el încremenea locului cîte cinci ceasuri, uitîndu-se, topit, după ea. S-a cam smintit omul din pricina ei ; şi eu îl înţeleg. Nopţile, după ce fata adormea, ostenită, el se ducea s-o sărute şi s-o binecuvînteze în somn. Purta un surtucel ca vai de lume, era zgîrcit cu oricine, iar ei, chiar dacă zvîrlea ultimul ban, îi cumpăra de toate, îi aducea daruri scumpe ; era tare bucuros cînd fetei îi plăcea vreun dar. Tatăl, totdeauna, îşi iubeşte fetele mai mult decît mama. Sînt fete care-o duc tare bine-n casa părintească ! Eu, să am o fată, cred că nici n-aş mărita-o.

— Ei, cum aşa ? a întrebat ea, rîzînd abia simţit.

— Din gelozie, zău. Să sărute pe altul ? Să iubească pe-un străin mai mult decît pe tatăl ei ? Nici nu mi-aş putea închipui aşa ceva. Desigur, vorbesc prostii ; pînă la urmă, se-nţelege, oricui îi vin minţile la cap. Totuşi, eu unul cred că, pînă să o mărit, m-aş frămînta de moarte : i-aş respinge peţitorii pe-un cap ! Şi pînă la urmă aş da-o totuşi celui îndrăgit de ea însăşi. Pentru că tatălui, totdeauna, cel pe care-l îndrăgeşte fata i se pare mai nepotrivit decît ceilalţi. Aşa merge. De-aici ies multe necazuri prin familii.

— Alţii ar fi mai bucuroşi să-şi vîndă fata ; nici pomeneală s-o mărite omeneşte, a spus ea dintr-o dată.

Ah, asta-i ?!

— Aşa, Liza, se-ntîmplă numai prin cîte-o blestemăţie de familie fără nici un Dumnezeu, unde nu există iubire, am urmat, aprinzîndu-mă. Şi unde nu-i iubire, nu-i nici judecată. Sînt asemenea familii, e drept, dar eu nu despre ele-ţi vor-

besc. Tu, se vede, la ai tăi n-ai prea avut parte de bine, dacă gîndeşti aşa. Ăi fi nefericită cu adevărat. Hm !... Asta se-ntîmplă mai cu seamă din pricina sărăciei.

— Parcă ce, la boieri merge altfel ? Oamenii cinstiţi se au bine şi-n sărăcie.

— Hm... da. Poate. Trebuie să mai înţelegi, Liza, că omului îi cam place să pună la socoteală numai necazurile, iar fericirea o trece cu vederea. Dac-ar socoti cum trebuie, s-ar vedea că-şi are oricine partea lui de fericire. Gîndeşte-te ce bine-i într-o familie cînd merg toate ca pe roate ; cînd îţi pune Dumnezeu mîna-n cap ; cînd dai peste un bărbat cumsecade, să te iubească, să te dezmierde, să nu se-ndepărteze de lîngă tine un pas ! Ba, uneori, viaţa-i bună şi îndoită cu necazuri ; drept vorbind, necazuri cine n-o fi avînd ? Dacă te măriţi, *vezi tu singură*. Gîndeşte-te şi cum e la-nceput, îndată după ce te-ai luat cu omul iubit : cîtă fericire ţi-e uneori hărăzită ! Numai fericire ! La început, în asemenea cazuri, pînă şi certurile sfîrşesc bine. Unele neveste, cu cît îşi iubesc mai mult bărbatul cu atîta-i caută ceartă. Zău, am cunoscut eu însumi una aşa : „Uite, cică, eu te iubesc de mă prăpădesc ; din dragoste te chinui, ca să simţi". Te-ai gîndit că poţi chinui un om şi din prea multă dragoste ? Asta o fac mai mult femeile. În sinea ei, femeia zice : „Doar ştiu cum o să-l iubesc pe urmă, cît o să-l mîngîi ; nu-i nici un păcat dacă acuma-l chinui". În casă îi bucuri pe toţi, şi-i bine, şi-i veselie, şi-i bună pace, şi-i cinstit... Unele mai sînt şi geloase. Cum pleacă el undeva — am cunoscut şi una dintr-astea — ea nu mai are astîmpăr ; se strecoară în puterea nopţii, dă fuguţa să vadă dacă nu cumva o fi el pe-acolo, prin cutare casă, la cutare femeie. Asta nu-i bine. Ştie singură că nu-i bine, inima i se opreşte-n loc, se torturează, dar iubeşte ; toate le face din dragoste. Iar după ceartă, ce bucurie-i împăcarea, cînd îi cere iertare, ori îl iartă ea ! Şi ce bine le cade amîndurora, ce bine le vine cînd, dintr-o dată, parcă s-ar fi întîlnit din nou ! parcă s-ar fi cununat din nou, parcă s-ar fi îndrăgit din nou ! Şi dacă ei se iubesc, nimeni, nimeni nu trebuie să ştie ce se-ntîmplă între dînşii, între bărbat şi femeie. Şi oricît s-ar certa, judecător să nu-şi facă nici mama ; şi, orice-ar fi, niciodată să nu se vorbească de rău unul pe altul. Ei singuri îşi sînt judecători. Iubirea-i taina lui Dumnezeu şi trebuie ferită de ochii altora, orice s-ar întîmpla. Aşa-i sfînt,

așa-i bine. Așa se stimează mai mult unul pe celălalt ; și pe stimă se întemeiază multe. Iar dacă s-au îndrăgit, dacă s-au luat din dragoste, iubirea de ce-ar trebui să treacă ? Nu poate fi păstrată, crezi ? Rar se-ntîmplă că nu poate fi păstrată. Dacă nimerești un bărbat bun și cinstit, dragostea cum să-ți mai treacă ? E drept, dragostea dintîi, dragostea din zilele căsătoriei, trece ; numai că după aceea vine o dragoste și mai frumoasă. S-au apropiat sufletește, și-au temeinicit viața laolaltă, nu-și ascund unul altuia nimic. Și cînd vin copiii, fiecare zi, oricît de grea ar fi, pare o fericire ; numai să iubești și să ai curaj. Atunci și munca ți-o îndeplinești cu voie bună ; și chiar dacă vreodată ajungi să dai copiilor bucățica de la gură, tot voios rămîi. Ei, mai tîrziu, or să te iubească pentru asta ; ceea ce înseamnă că, de fapt, ai făcut-o pentru tine. Copiii cresc, iar tu simți că le ești pildă și sprijin ; că de-o fi să mori, or să-ți ducă mai departe simțămintele și gîndurile, așa cum le-au primit de la tine, ei fiind după chipul și asemănarea ta. Asta, va să zică, e o mare îndatorire. Cine-n lume, cine să cunoască unirea cea mai strînsă cu putință, dacă nu tatăl și mama ? Cică-i greu să crești copii ? Dar cine-o spune ? Păi, asta-i fericire dumnezeiască ! Ție, Liza, îți plac copiii mici ? Mie grozav îmi plac. Ia închipuie-te tu alăptînd un băiețel cu pielea trandafirie ; păi, care-i bărbatul în stare să se mai mînie pe nevastă-sa, cînd o vede cu feciorașul lui la sîn ? Copilașul, bucălat, trandafiriu se întinde, se alintă, are mînuțe și picioruțe dolofane, iar unghiile-i sînt mici, curățele, așa de mici, că-ți vine să pufnești în rîs numai cînd le zărești ; iar ochișorii lui par a spune că el de pe acuma, gata, înțelege tot. Și cînd suge, îți frămîntă pieptul cu mînuța ; se joacă. Dacă se apropie taică-său, lasă o clipă sînul, se arcuiește pe spate din tot trupușorul, se uită la părintele lui și rîde, ca și cum ar fi vorba de cine știe ce caraghioslîc ; pe urmă iarăși s-apucă de supt. Ba, uneori, după ce i-au ieșit dinții, mai și mușcă sînul maicăsi, iar după aceea, șiret, o pîndește cu coada ochiului : „Vezi, te-am mușcat !" Păi nu-i asta fericirea pămîntului, ei tustrei laolaltă — bărbatul, femeia și copilul ? Pentru asemenea clipe, multe poți ierta. Nu, Liza, vezi, mai întîi trebuie să te-nveți tu însăți a trăi, și-abia după aceea învinuiește-i pe ceilalți !

„Poze, poze dintr-astea îți trebuie ție ! spuneam în sinea mea, deși, zău, vorbeam cu pasiune ; și m-am simțit dintr-o

dată roșind. Dar dacă izbucnește-n rîs, ce mă fac?" Gîndul ăsta mă exaspera. Spre sfîrșit, mă înflăcărasem de-a binelea, așa că acum, drept să spun, amorul meu propriu suferea. Tăcerea dura. Aveam de gînd chiar să-i dau un ghiont.

— Nu știu, zău ; dumneata... a început fata brusc, lăsînd fraza suspendată.

Eu însă o pricepeam pînă la capăt : acum, glasul ei vădea altceva, nu potrivnic, violent și grosolan ca adineauri, ci, dimpotrivă, ceva blînd, sfios, atît de sfios, încît, făcîndu-mi-se parcă pe loc rușine de ea, m-am simțit vinovat.

— Ce? am întrebat cu gîngașă curiozitate.

— Păi, dumneata...

— Ce?

— Nu știu, zău, dumneata... vorbești ca din carte, a încheiat ea, și parcă i-am deslușit iarăși în glas nuanța ironică.

Această remarcă m-a șocat foarte supărător. Așteptasem cu totul altceva.

Nu mi-am dat seama că pentru dînsa tonul ironic era un ascunziș ; de obicei, ăsta-i ultimul subterfugiu al celor timizi și neprihăniți, cînd cineva li se vîră grosolan și stăruitor în suflet ; al celor care, din mîndrie, nu cedează pînă-n ultima clipă, se tem să-și mărturisească simțămintele. Ar fi trebuit să pricep judecînd și numai după sfiiciunea ei, după felul cum a tot încercat să-și plaseze ironia, pînă cînd, în sfîrșit, s-a hotărît. Totuși, n-am priceput nimic ; așa că m-a cuprins ciuda.

„Ei, atunci, las' că-ți arăt eu ție!" mi-am spus.

VII

— Nu, Liza, de ce ți-aș vorbi ca din carte, cînd, uite, măcar că ți-s străin, sînt scîrbit pînă-n adîncul sufletului. Și apoi, nici nu-ți sînt străin. Îți vorbesc din inimă ; sînt gînduri pe care mi le-ai stîrnit acum ; nu le-am luat din cărți... Păi ție, ție însăți nu ți-e scîrbă aici? Mare pacoste-i pesemne, la om, obișnuința! Naiba știe pînă unde-l poate împinge obișnuința. Tu crezi serios că n-o să îmbătrînești niciodată, c-o să fii totdeauna frumoasă și c-or să te țină-n casa asta o veș-

nicie ? Nu-ţi mai zic că şi aici e mizerie... Vreau să spun ceva, uite, despre viaţa pe care-o duci chiar tu : ei bine, eşti tînără şi drăguţă, ai suflet şi simţire, însă ţi-ai dat seama că adineauri, îndată ce m-am dezmeticit, mi s-a făcut scîrbă să stau aşa cu tine ? Păi, aici numai beat poţi intra. Dar dacă tu ai sta în altă parte, cum stau oamenii cumsecade, poate că, tot aţinîndu-mă după fusta ta, m-aş îndrăgosti de-adevăratelea de tine, aş fi bucuros cînd m-ai dărui măcar c-o privire, darămite c-o vorbă ; te-aş pîndi în poartă, aş îngenunchea în faţa ta ; m-aş uita la tine ca la viitoarea mea mireasă, ba chiar aş socoti asta o mare cinste pentru mine. Pînă-i lumea n-aş îndrăzni să gîndesc ceva rău despre tine. Aici însă ştiu că-i destul să fluier o dată, şi tu, vrei, nu vrei, mă urmezi ; aici nu mai merge după voia ta, ci după voia mea. Cel mai prăpădit ţăran, cînd se tocmeşte la lucru, tot nu se înrobeşte cu desăvîrşire ; el ştie că va trudi numai pînă-ntr-o zi ! Dar tu pînă cînd o să trăieşti aşa ? Gîndeşte-te numai : ce dai tu aici, ce-ţi înrobeşti ? Sufletul, pe care nu mai eşti stăpînă, ţi-l înrobeşti laolaltă cu trupul ! Îţi dai dragostea în batjocura oricărui beţiv ! Dragostea ! Şi asta-nseamnă totul ; dragostea-i un diamant, e comoara oricărei fete ! Păi ca să dobîndească o dragoste, unii sînt gata să-şi dea sufletul, să înfrunte moartea. Dar dragostea ta, aici, acuma, la cît e preţuită ? Pe tine te cumpără oricine la hurtă, toată, pe de-a-ntregul ; şi-atunci ce să mai umble omul după dragoste, dacă se poate totul şi fără dragoste ? Păi nu există jignire mai mare pentru o fată — pricepi tu ? Am auzit că aveţi o mîngîiere, proastele de voi — aici vi se îngăduie să aveţi ibovnici. Păi asta-i numai joacă, numai înşelăciune şi batjocură ; şi voi credeţi. Ce, îţi închipui că ibovnicul te iubeşte cu adevărat ? Eu, unul, nu cred. Ce fel de iubire, cînd ştie că-n orice clipă i te poate smulge din braţe oricine ? Zi mai bine că-i un nemernic ! Te respectă, crezi, cît de cît ? Ce-aveţi voi comun ? Îşi rîde-n pumni de tine, şi tot pe tine te fură — asta-i toată dragostea lui ! Bine că măcar nu te bate. Ori poate că te şi bate. Dacă ai şi tu un ibovnic, întreabă-l : te ia de nevastă ? O să-ţi rîdă-n nas, de nu cumva te-o scuipa, sau de nu te-o lua şi la bătaie, deşi, poate, el însuşi nu face nici cît o ceapă degerată. Şi pentru ce crezi tu că-ţi nenoroceşti viaţa aici ? Pentru că ţi se dă să bei cafea şi hrană bună ? Dar de ce te hrănesc ? Unei femei cinstite i-ar sta dumicatul în gît, dacă ar şti pentru ce o hră-

nesc. Tu aici eşti datoare, şi o să fii totdeauna datoare ; o să fii datoare pînă la sfîrşitul sfîrşitului, pînă cînd nu te-or mai vrea clienţii. Şi asta o să se întîmple curînd ; nu-ţi pune nădejdea în tinereţe. Aici se trec repede toate. Pînă la urmă or să-ţi dea cu piciorul. Şi n-or să te zvîrle aşa, cu una, cu două, ci mai întîi, mult înainte, or să-ţi tot caute pricină, or să-ţi facă reproşuri, or să te ocărască ; da, aşa, de parcă nu tu i-ai dat plocon patroanei sănătatea ta ; parcă nu tu ţi-ai nenorocit pentru dînsa, de pomană, tinereţea şi sufletul ; parcă tu ai furat-o pe ea, şi-ai fi lăsat-o calică. La sprijin să nu te aştepţi de nicăieri, pentru că celelalte fete or să se năpustească şi ele asupra ta, ca să-i facă pe plac patroanei ; aici toate-s în robie, şi-au pierdut de mult ruşinea şi mila. S-au ticăloşit ; şi nu există pe lume ocări mai ticăloase şi mai jignitoare decît cele hărăzite ţie aici. O să risipeşti totul, totul — şi sănătatea, şi tinereţea, şi frumuseţea, şi speranţele ; la douăzeci şi doi de ani, o să arăţi ca de treizeci şi cinci ; şi măcar de n-ai fi, pe deasupra, bolnavă ; roagă-te lui Dumnezeu pentru asta. Acuma, de bună seamă, îţi închipui că de muncit nu munceşti, că o ţii într-o petrecere ! Păi nu există şi nici n-a existat vreodată pe lume muncă mai grea, mai de ocnă ca asta. O muncă, pesemne, în stare să-ţi mistuie inima-n lacrimi. Şi n-o să cutezi a cîrti, n-o să zici nici pîs cînd or să te alunge de-aici ; o să pleci ca şi cînd tu ai fi vinovată. Şi-o să treci în altă parte, pe urmă într-alta, după aceea încă undeva, pîn-ăi ajunge în sfîrşit, pe Sennaia. Iar acolo, între altele, or să-nceapă a te bate ; ăsta-i stilul de galanterie al locului ; clienţii de-acolo nu ştiu să dezmierde fără a şi bate. Îţi pare de necrezut atîta ticăloşie ? Mergi într-o zi şi uită-te, poate vezi cu ochii tăi. Eu am văzut o dată una, de Anul nou, la uşă. O îmbrînciseră afară fetele, în glumă, să stea un picuţ la ger, că prea plîngea ; pe urmă au tras frumuşel zăvorul la uşă. La nouă dimineaţa era gata beată, beată criţă, cu părul răvăşit, aproape goală, bătută măr. Pudrată, dar cu vînătăi la ochi ; din nas, din dinţi, îi curgea sînge : încăpuse pe mîna unui birjar. Stătea pe scara de piatră şi-n mînă avea un peşte sărat ; plîngea cît o ţinea gura, bocea, blestemîndu-şi soarta, şi izbea în scări cu peştele. Se strînseseră la uşă nişte beţivi birjari, soldaţi, şi o zădărau. Nu-ţi vine a crede c-o s-ajungi şi tu aşa ? Nici eu n-aş vrea s-o cred, dar n-ai cum şti ; acum opt-zece ani, poate şi fata cu peştele a venit dincotrova, albă

ca un heruvim, curată și neprihănită ; nu cunoștea răul, roșea la orice cuvînt. Poate era și ea ca tine, mîndră, simțitoare, altfel decît celelalte, arăta ca o fată de împărat și-și dădea seamă ce fericire îl aștepta pe cel care ar îndrăgi-o, dacă l-ar îndrăgi și ea. Și vezi unde-a ajuns ? Poate că-n clipele acelea cînd, beată, scărmănată, izbea peștele de piatra nămolită a scării, își aducea aminte de tot ce-a fost cîndva, de anii curați petrecuți în casa părintească, și cum mergea la școală, și cum o aștepta în drum băiatul vecinilor, cum o încredința că el are s-o iubească toată viața și-o să-și lege soarta de-a ei, cum și-au făgăduit unul altuia să se iubească-n veci, cum au plănuit să se cunune îndată ce-or crește mari ! Nu, Liza, adevărul este că dac-ai muri de tînără, ofticoasă, prin vreun ungher undeva, la subsol, ca fata aceea, ar însemna să ai noroc cu carul. Vorbeai de spital ? Bine, or să te ducă la spital ; dar dacă patroana mai are nevoie de tine ? Boala asta, oftica, așa-i : tragi nădejde pînă-n ultima clipă, îți tot spui că ești sănătos. Te înșeli singur. Iar patroana trage spuza pe turta ei. E așa cum spun, da, fii pe pace ; de vreme ce ți-ai vîndut sufletul, de vreme ce mai datorezi și bani, înseamnă că n-o să zici nici pîs. Iar cînd vei ajunge-n pragul morții, or să te părăsească toți, or să-ți întoarcă spatele, că doar n-or să mai aibă ce lua de la tine. Ba, mai mult, or să-ți scoată ochii că ocupi locul degeaba, că nu mori mai repede. Nici o gură de apă n-or să-ți dea făr-de ocară : „Da mai crapă naibii, ticăloaso ; nu dormim nici una de gemetele tale, îi superi și pe clienți". Da, am auzit cu urechile mele asemenea vorbe. Or să te vîre, așa, pe moarte, în cel mai puturos ungher din subsol, în beznă, în igrasie ; și cîte-or să ți se perinde prin minte, zăcînd acolo singură ! Iar cînd vei muri, or să te îngroape la repezeală mîini străine, cu bombăneli de nerăbdare ; nimeni n-o să te binecuvîntească, nimeni n-o să suspine după tine ; or să fie bucuroși dacă te-or vedea urnită mai iute din casă. Or să cumpere-un sicriu ca vai de lume și n-or să te ducă altfel decît au dus-o azi pe nefericita aceea ; și pe urmă or să-ți facă pomenirea la cîrciumă. Mormîntul o să-ți fie numai glod și zăpadă fleșcăită, că prea ar fi de tot să-și bată capul cine știe cît c-o alde tine ! „Coboar-o, Vaniuha ; uite-o, na, fire-ar ea să fie, că tot cu picioarele-n sus ar sta și-aici ! Scurtează funia, pezevenchiule !" „Las' că-i bine și-așa." „Cum să fie bine ? Nu vezi

că stă într-o rînă ? A fost om și ea, nu ? Ei, hai, toarnă pămînt și gata." Pentru tine, nici să se certe cumsecade n-o să le ardă. Or să te acopere-n pripă cu lut jilav, vinețiu, și-or să dea fuga la cîrciumă... Cu asta, ștearsă-i amintirea ta de pe fața pămîntului ; la mormîntul altora vin copiii, părinții, soții ; la tine — nici o lacrimă, nici un suspin ; nimeni n-o să te pomenească, și nimeni, în veci, nimeni, cît e lumea asta de mare, nimeni n-o să vină la tine ; numele o să-ți dispară de pe fața pămîntului ca și cum n-ai fi fost, ca și cum nici nu te-ai fi născut vreodată ! În glod, în nămol, degeaba-i bocăni tu în capacul raclei, noaptea, cînd se ridică morții : „Lăsați-mă, oameni buni, să trăiesc și eu în lume ! Am trăit fără-a ști ce-i viața ; viața mea s-a irosit degeaba ; mi-au băut-o într-o cîrciumă, pe Sennaia ; dați-mi drumul, oameni buni, să mai trăiesc o dată-n lume !"...

De-atîta patetism, mai-mai să mi se pună un nod în beregată ; și-atunci... atunci, brusc, m-am oprit. Speriat, cu inima zvîcnind să-mi spargă pieptul, am sărit, și, aplecîndu-mă, am ciulit urechile. Aveam de ce să fiu tulburat.

De mult presimțeam că-i răvășisem sufletul, că-i zdrobisem inima ; și cu cît mă încredințam că lucrurile stăteau așa, cu atît jinduiam să-mi ating țelul mai repede și mai fără cusur. Jocul mă captivase ; de altfel, nu numai jocul...

Îmi dădeam seama că vorbisem poticnit, abia pescuindu-mi cuvintele, că-i vorbisem într-o manieră livrescă ; pe scurt, altfel de a vorbi decît „ca-n cărți" nu cunoșteam. Dar neliniștea mea avea alt izvor ; știam, presimțeam că voi fi înțeles și că tocmai acest stil livresc va fi mai cu efect. Dar acum, odată ce obținusem efectul scontat, mă speriasem. Nu, niciodată, niciodată nu mai fusesem martorul unei asemenea deznădejdi ! Fata zăcea cu fața înfundată-n pernă ; perna o strîngea în brațe. Pieptul i se zbuciuma sfîșietor. Întreg trupul ei tînăr, cuprins parcă de convulsii, îi era numai zbucium. Hohotele plînsului luptau, ai fi zis, să-i despice pieptul, să răzbească spre lume, copleșind totul cu vaier și țipete. Și ea își înfunda tot mai cu deznădejde fața în pernă ; ținea ca nimeni din casă, nici măcar o singură ființă să nu-i afle chinul, lacrimile. Mușca perna, și-a mușcat și mîna pînă la sînge (am văzut asta mai tîrziu) ; sau, înfigîndu-și degetele în cozile despletite, încremenea sub povara crîncenului efort, cu dinții încleștați, ră-

suflarea oprită. Am dat să-i vorbesc, s-o liniştesc, dar cînd am simţit că nu voi îndrăzni să-i spun nimic, m-au cuprins fiori reci şi, aproape îngrozit, m-am repezit, dibuind să-mi iau hainele, să plec. Era beznă ; oricît m-aş fi străduit, pripeala nu-mi folosea. Bîjbîind, mi-au căzut în mîini o cutie de chibrituri şi un sfeşnic cu luminarea întreagă, neîncepută. Cînd în odaie a pîlpîit dintr-o dată lumina, Liza s-a ridicat în capul oaselor şi m-a privit ; faţa îi era schimonosită de-un zîmbet rătăcit ; ochii, străini, pierduţi. M-am aşezat lîngă dînsa şi i-am luat mîinile ; dezmeticindu-se, a dat să mă îmbrăţişeze, dar n-a îndrăznit ; în tăcere şi-a înclinat către mine fruntea.

— Liza, prietenă dragă, n-am vrut... iartă-mă, am spus ; dar degetele ei îmi încleştau mîinile cu atîta disperare, încît, dîndu-mi seama că nu spuneam ce s-ar fi căzut, n-am continuat.

— Uite, Liza, adresa mea ; treci pe la mine.

— Trec... a şoptit ea hotărît, fără să ridice capul.

— Atunci, eu plec ; rămîi cu bine... la revedere.

M-am ridicat. A coborît din pat şi ea ; s-a roşit, a tresărit, a luat o broboadă de pe-un scaun şi, zvîrlindu-şi-o peste umeri, a strîns-o pînă sub bărbie. Apoi a zîmbit iarăşi nu ştiu cum, dureros, şi, înroşindu-se din nou, m-a privit ciudat. Mă ţinea nu ştiu ce durere nelămurită ; eram zorit să mă văd plecat, să mă ştiu cît mai departe.

— Stai puţin, mi-a şoptit în antret, chiar la uşă, apucîndu-mi mantaua ; grăbită, a pus lumînarea jos şi a fugit ; se vede că-şi adusese aminte de ceva sau voia să-mi arate ceva. Ieşind, se înroşise din nou ; ochii îi sclipeau ; pe buze îi mijise un zîmbet ; ce-o mai fi şi asta ? mă întrebam. N-am putut să n-o aştept ; s-a întors după un minut ; ochii ei parcă-mi cereau iertare pentru nu ştiu ce. Altă faţă, acum ; altă privire, nu cea ursuză, bănuitoare şi îndîrjită de adineauri. Acum privirea-i era rugătoare, blîndă şi totodată încrezătoare, tandră, sfioasă. Aşa se uită numai copiii la cei pe care-i iubesc tare mult şi de la care cer ceva. Avea ochi căprui ; ochi foarte frumoşi, vioi, în stare să oglindească şi dragostea şi ura mocnită.

Nedîndu-mi nici o lămurire — ca şi cum eu se cuvenea să ştiu totul fără explicaţii, precum o fiinţă superioară — mi-a întins o foaie de hîrtie. În clipa aceea, faţa i s-a luminat de o expresie triumfătoare, plină de naivitate copilărească. Am

despăturit hîrtia. Era scrisoarea trimisă ei de-un student, medicinist sau cam pe-acolo ; o declarație de dragoste foarte emfatică și înflorată, dar extrem de respectuoasă. Nu-mi mai amintesc expresiile, dar țin minte bine că de sub stilul emfatic răzbea un sentiment adevărat, cum nu se poate simula. Terminînd de citit, am surprins asupră-mi privirea ei fierbinte, curioasă și nerăbdătoare ca a unui copil. Mă privea țintă și cu sufletul la gură, aștepta să vadă ce voi spune. În cîteva cuvinte, dar bucuroasă cumva și parcă mîndră, mi-a povestit că fusese undeva la o serată dansantă, într-o familie, „la niște oameni foarte, foarte cumsecade, *familiști,* unde *nimeni nu știe încă nimic, absolut nimic*", deoarece ea e nouă aici, și e numai așa... și nici nu-i hotărîtă să rămînă, ba, dimpotrivă, o să plece neapărat, imediat ce și-o achita datoriile... Ei, și acolo era studentul ; a dansat și a sporovăit cu dînsa toată seara ; și ei i-a fost dat să afle că el o cunoscuse încă din Riga, de cînd era copil, că s-au jucat împreună, dar asta fusese tare demult, că îi cunoștea și părinții ; dar *despre asta* el nu știa nimic-nimic, și nici măcar nu bănuia nimic ! Iar a doua zi după serată (acum trei zile), i-a trimis o scrisoare prin prietena cu care fusese ea atunci... și... „și asta-i tot".

Încheind, și-a coborît privirile scînteietoare, parcă rușinată.

Sărăcuța de ea ! Păstra scrisoarea studentului ca pe-un lucru de preț ; și dăduse fuga după acest unic juvaer al ei pentru că nu voia să plec fără a afla că-i și ea iubită onest, sincer, că și ei i se vorbește respectuos. Neîndoielnic, scrisorii îi era dat să zacă prin vreo cutie, fără consecințe ; dar asta n-are importanță ; sînt încredințat că Liza era gata s-o păstreze toată viața, ca pe-un bun neprețuit, mîndria și justificarea ei ; și, iată, acum, într-un asemenea moment, și-a amintit de misiva studentului și a adus-o pentru a se mîndri naiv față de mine, pentru a mi se înfățișa în altă lumină ; ca să văd, ca s-o laud. N-am spus nimic, i-am strîns mîna și am ieșit. Atît voiam : să plec... Am mers tot drumul pe jos, cu toate că ningea mai departe cu aceiași fulgi mari, mai mult apă. Eram istovit, zdrobit, confuz. Dar dedesubtul acestei confuzii sclipea undeva adevărul. Odios adevăr !

De altminteri, nu m-am învoit prea ușor să recunosc acest adevăr. A doua zi, după cîteva ceasuri de somn greu-plumb, cînd m-am deșteptat și am trecut în revistă ziua precedentă, întîi și-ntîi m-a uluit *sentimentalismul* meu din ajun față de Liza, toate „ororile acelea și milele acelea de ieri". „Pfui, mi-am spus, ce mai zdruncinări nervoase te pot păli uneori din senin, ca pe muieri ! Și adresa de ce i-oi fi dat-o ? Dacă vine ? Adică las' să vină, nu-i nimic..." Dar *se pare* că acum nu acesta era lucrul cel mai important ; trebuia să acționez rapid pentru a-mi salva reputația în ochii lui Zverkov și ai lui Simonov. Cu orice preț. Ăsta era lucrul cel mai important. Și, în dimineața aceea, luîndu-mă cu treburile, am uitat-o pe Liza.

Înainte de orice, trebuia să-i restitui lui Simonov datoria. Am optat pentru o acțiune desperată : să împrumut cincisprezece ruble în cap de la Anton Antonîci. Ca un făcut, în dimineața respectivă l-am prins într-o dispoziție excelentă, așa că mi-a dat banii de cum i i-am cerut. De bucurie, semnînd chitanța, i-am spus *pe-un ton indiferent,* foarte dezinvolt, că ieri „am tras un chef la «Hôtel de Paris», cu niște amici ; ne-am luat adio de la un fost coleg, pot spune chiar prieten din copilărie, știți, un mare petrecăreț, veșnic răsfățat al soartei, și, evident, viță nobilă, bogat putred, în plin urcuș spre o carieră strălucită, om plin de duh, drăguț, în combinații amoroase cu aceste doamne, știți. Am întrecut măsura și noi cu «juma duzină» și..." Și nimic, i le-am turnat cu cea mai mare dezinvoltură, foarte degajat și satisfăcut.

Revenind acasă, i-am scris imediat lui Simonov.

Cînd îmi amintesc tonul scrisorii, afabil și franc, într-adevăr cavaleresc, mă extaziez și astăzi. Cu multă iscusință, cu noblețe și, mai ales, fără un singur cuvînt de prisos, luam toată vina asupră-mi. Mă justificam, „dacă îmi e îngăduit a mă mai justifica", argumentînd că, nefiind obișnuit cu băutura, mă îmbătasem de la primul păhărel, băut (chipurile) cît stătusem la „Hôtel de Paris" singur, așteptîndu-i de la cinci pînă la șase. Îi ceream scuze întîi lui Simonov, apoi îl rugam să transmită el explicațiile mele celorlalți, începînd cu Zverkov, pe care, „îmi aduc aminte ca prin vis", e posibil să-l fi

ofensat. Adăugam că aș fi trecut eu însumi pe la dînșii, dar mă durea capul și, oricît, îmi era jenă. Am rămas extrem de mulțumit de acea „firească dezinvoltură", poate chiar nepăsare (însă perfect decentă) care-mi învăluia scrisul, dînd a înțelege preopinenților, mai bine decît orice argumente, că eu unul priveam „toate acele încurcături de ieri" cu destulă detașare ; nu sînt cîtuși de puțin zdrobit, domnilor, nu sînt așadar cum poate vă închipuiți că aș fi, ci, dimpotrivă, privesc lucrurile calm, precum i se și cade unui *gentleman* care se respectă. „De, se mai întîmplă !"

— Aș spune chiar că printre rînduri pot deslușI o anumită ușurătate seniorială, nu ? mi-am spus cu admirație, recitind biletul. Asta, pentru că sînt un om evoluat, cult ! Alții, în locul meu, n-ar fi știut să iasă basma curată ; dar eu, uite, am descurcat-o, pot lua petrecerea de la capăt, pentru că „sînt un om cult și evoluat al epocii noastre". Și poate că într-adevăr vina cade asupra băuturii. Hm... nu, nu băutura. Între cinci și șase, cît i-am așteptat, n-am băut nimic. L-am mințit pe Simonov, l-am mințit cu nerușinare ; de altfel, rușine nu mi-e nici acum...

În sfîrșit, puțin îmi pasă. Principalul e că de belea am scăpat.

Am alăturat scrisorii șase ruble, am lipit plicul și l-am rugat pe Apollon să-l ducă la Simonov. Aflînd că în plic erau bani, Apollon s-a arătat ceva mai respectuos, s-a învoit, s-a dus. Pe seară, am ieșit la plimbare. Mă durea capul și aveam ameteli încă de ieri. Cu cît înserа, cu cît se îngroșau umbrele amurgului, impresiile mele și gîndurile dimpreună cu ele luau alte făgașuri, învălmășindu-mi-se din ce în ce. În străfundul ființei mele, în adîncul inimii, al conștiinței mele, ceva nu voia să moară, ceva se încăpățîna să dăinuie, marcîndu-și existența printr-o neliniște chinuitoare. De preferință cutreieram străzile cele mai populate, arterele industriale — Meșceanskaia, Sadovaia, împrejurimile parcului Iusupov. Îmi plăcea să colind asemenea străzi mai ales în amurg, cînd mulțimea pestriță a trecătorilor sporea, cînd treceau de la lucru spre casă muncitorii și meșteșugarii avînd întipărită pe chipuri o expresie de îngrijorare vecină furiei. Îmi plăcea zarva aceea măruntă, vulgaritatea aceea impertinentă. De astă dată însă, îmbulzeala străzii mi-a sporit iritarea. Nu-mi puteam veni în fire, nu-mi regăseam echilibrul

nicicum. În sufletul meu creştea implacabil acel ceva, făcîndu-mă să sufăr. M-am întors acasă foarte abătut, cu sufletul împovărat, de parcă săvîrşisem nu ştiu ce fărădelege.

Mă tortura într-una gîndul c-o să vină Liza. Mi se părea ciudat că, din toate amintirile de ieri, amintirea ei mă chinuia într-un chip oarecum aparte, deosebit. Pînă-n seară, izbutisem să uit de toate celelalte ; nu-mi mai păsa ; doar de scrisoarea trimisă lui Simonov mai eram încă deplin mulţumit. Dinspre partea astălaltă însă, nici pic de mulţumire. Gîndul la Liza, numai el părea să mă tortureze. „Dacă vine ? mă tot gîndeam. Hm... E destul, pesemne, să vadă cum stau şi-o să-i ajungă. Ieri m-am înfăţişat înaintea ei ca un... erou... iar acuma, hm ! Într-adevăr, păcat c-am decăzut în halul ăsta. Casa, mizerie lucie. Şi cînd te gîndeşti că ieri m-am dus la dineu în hainele astea ! Ce să mai spun de canapea, cu muşamaua ei străpunsă peste tot de droturi ! Dar halatul, sub care nu izbutesc barem să mă acopăr ca lumea ! Ce trenţe !... Şi ea o să vadă totul, ba o să-l vadă şi pe Apollon. Dobitocul ăsta, cu siguranţă, o s-o jignească. Are să se lege de dînsa numai ca să-mi facă mie necaz. Iar eu, firește, laş ca de obicei, o să mă tot foiesc sub privirile ei, o să tot înfăşor pe mine pulpanele halatului şi-o să-i înşir la minciuni. Uf, ce măgărie ! Şi marea măgărie nu-i asta ! Aici intervin lucruri mai grave, mai abjecte, mai ticăloase ! Da, mai ticăloase ! Pentru că va trebui să abordez iarăşi masca aceea mincinoasă, necinstită !"...

Cînd gîndurile mi-au ajuns aici, am roşit pînă-n albul ochilor.

„De ce necinstită ? Care necinstită ? Ieri am vorbit sincer. Îmi amintesc precis că eram şi eu sub imperiul unui sentiment autentic. Voiam să trezesc la dînsa simţăminte nobile... şi dacă a plîns e bine, asta o să aibă efecte binefăcătoare..."

Totuşi nu izbuteam să mă liniştesc.

După ce m-am întors acasă, toată seara, chiar şi hăt după nouă, cînd toate probabilităţile arătau că Liza nu mai avea cum veni, o vedeam parcă mereu şi, mai ales, mi-o aminteam mereu într-o aceeaşi atitudine. Din cîte fuseră ieri, mi se înfăţişa limpede doar un anume moment ; momentul cînd am scăpărat chibritul şi i-am descoperit faţa palidă, schimonosită, cu priviri grele de suferinţă. Ce zîmbet nenorocit, nefiresc,

silit avea în momentul acela! Şi pe-atunci încă nu ştiam că peste cincisprezece ani mi-o voi închipui pe Liza doar aşa, cum era în momentul acela, cu zîmbetul ei nenorocit, silit şi inutil.

A doua zi eram iarăşi dispus să iau toate acestea drept inepţii, drept exaltare nervoasă şi, oricum, drept o *exagerare*. Îmi dau seama, de cînd mă ştiu, de acest punct slab al firii mele, care uneori îmi inspiră chiar temeri cumplite: „exagerez totul, şi asta-mi joacă multe feste", îmi spuneam necontenit. Totuşi, „totuşi cred că Liza va veni" — şi fapt este că toate reflecţiile mele de-atunci se încheiau cu acest refren. Eram atît de neliniştit, încît, uneori, simţeam că turbez. „Va veni! Va veni negreşit! exclamam, gonind încoace şi-ncolo prin cameră. Dacă nu vine azi, atunci mîine; dă ea de mine pînă la urmă! E lege a romantismului ăstuia afurisit, propriu *inimilor curate!* O, cît de păguboase, o, cît de imbecile, o, cît de mărginite sînt aceste „infecte suflete sentimentale"! Cum să nu înţelegi, cum ai putea să nu le înţelegi?"... Dar aici mă poticneam, ba rămîneam chiar foarte descumpănit.

„Şi ce puţine cuvinte mi-au trebuit, gîndeam în treacăt, ce flecuşteţ de idilă (şi încă o idilă prefăcută, livrescă, artificială) ca să dau pe brazdă după voia mea un suflet omenesc. Ce ţi-e şi cu virginitatea, ce-nseamnă terenul reavăn!"

Uneori, mă bătea gîndul să mă duc eu însumi la ea, „să-i spun totul", s-o rog să nu mai vină. Dar acest gînd îmi stîrnea asemenea furii, încît, dacă „blestemata" de Liza mi s-ar fi nimerit atunci în preajmă, cred că aş fi zdrobit-o, aş fi insultat-o, aş fi scuipat-o, aş fi izgonit-o, aş fi lovit-o!

Dar a trecut o zi, a mai trecut una, încă una şi Liza n-a venit. Începusem a mă linişti. Mă învioram mai ales după orele nouă seara; atunci o porneam încoace şi-ncolo prin odaie, uneori apucîndu-mă să brodez nişte fantasmagorii de vise cum nu se poate mai dulci: „Eu, poftim, tocmai pentru că Liza vine şi-i vorbesc, o salvez... O cultiv, o instruiesc. Observ, în sfîrşit, că mă iubeşte; mă iubeşte cu patimă. Mă prefac a nu înţelege (de altfel, fără a şti de ce mă prefac; poate numai aşa, pentru frumuseţea gestului). În sfîrşit, foarte tulburată, nespus de frumoasă, tremurînd, plîngînd, mi se aruncă la picioare spunîndu-mi că sînt salvatorul ei şi mă

iubește mai presus de orice pe lume. Mă arăt uimit, dar... „Liza, zic, îți închipui că nu ți-am înțeles dragostea? Am văzut, am ghicit totul, dar n-am îndrăznit să iau inițiativa; să aspir la inima ta, deoarece, știind ce influență am asupră-ți, îmi era teamă că tu, din recunoștință, îți vei impune să răspunzi dragostei mele, îți vei trezi silnic un simțământ care poate în sufletul tău nu există, și asta n-o voiam, pentru că e... despotism... E lipsit de delicatețe (pe scurt, mă lansam prin cine mai știe ce subtilități în stil european, *à la* George Sand, de o finețe nespusă...). Dar acum, acum ești a mea, ești creatura mea, ești pură și superbă, ești frumoasa mea soție.

Și-n casa mea, cu fruntea sus,
Tu intră liberă, stăpînă! [26]

După asta ne punem pe trai la toartă, plecăm în străinătate, etc. etc." Într-un cuvînt, mă apuca scîrba și sfîrșeam prin a-mi scoate limba, eu către mine însumi.

„Da nici n-or s-o lase pe «ticăloasa» de ea! îmi spuneam. Pare-se că de-acolo nu le prea lasă la plimbare, și-ncă serile (nu știu de ce, eram convins că urma să vină neapărat seara și neapărat la ora șapte). Dar, pe de altă parte, mi-a spus cu gura ei că încă nu-i înrobită total, că se mai bucură de anume drepturi; ceea ce înseamnă că... hm! Drace, tot vine ea, o să vină neapărat!"

Har Domnului, mă mai distrăgea Apollon, cu mitocăniile lui. Mă scotea din toate răbdările! Era o plagă pentru mine, un flagel al Providenței. Ne ciorovăiam într-una de cîțiva ani. Nu-l puteam suferi. Doamne, cît îl uram! Cred că n-am urît pe nimeni de cînd sînt cum îl uram pe Apollon; mai ales în anumite momente. Era bătrîior și-și lua aere de mare gravitate; se mai îndeletnicea și cu croitoria. Nu știu de ce, însă mă disprețuia, ba chiar mă disprețuia peste orice măsură; mă privea de sus, într-un chip absolut insuportabil. De altminteri, privea de sus ori pe cine. Era destul să-i vezi o dată căpățîna bălană, părul lins, moțul de pe frunte, uns cu untdelemn, gura ca ferecată, totdeauna țuguiată, ca să simți cu ce ființă sigură de sine aveai a face. Era pedant în cel mai înalt grad; cel mai mare pedant din cîți mi-a fost dat să văd pe lumea asta; și, pe deasupra, înzestrat c-un amor propriu care poate numai lui Ale-

xandru Macedon i-ar fi stat bine. Era îndrăgostit de fiecare nasture al lui, de fiecare unghie a lui ; categoric îndrăgostit, o vedeai cît de colo ! Mă trata cum nu se poate mai despotic, îmi vorbea extrem de rar și puțin ; cînd se întîmpla să-și arunce ochii asupră-mi, mă cîntărea cu priviri neînduplecate, magnific prezumțioase și permanent ironice, fapt care uneori mă exaspera. Își făcea slujba cu aerul că-mi acorda o înaltă favoare. De altfel, nu făcea pentru mine mai nimic și nu se socotea cîtuși de puțin obligat să facă ceva. Mă socotea, fără îndoială, cel din urmă neghiob din lume ; dacă „mă tolera", o făcea numai pentru a căpăta de la mine în fiecare lună cîte-o leafă. Era dispus „să nu facă nimic" în schimbul a șapte ruble pe lună. Pentru el, or să mi se ierte cîndva multe păcate. Uneori ajungeam să-l urăsc cu atîta înverșunare, încît numai auzindu-i pașii se-ncrîncena carnea pe mine. Mă scîrbea mai ales felul lui de-a vorbi, peltic. Avea limba mai lungă decît trebuie, sau așa ceva ; drept urmare vorbea peltic și sîsîit, dar pe dînsul, pare-se, acest lucru îl mîndrea grozav, el închipuindu-și că-i conferea foarte multă demnitate. Vorbea încet, tărăgănat, cu mîinile la spate și cu privirile în pămînt. Mă exaspera mai ales cînd se apuca să citească psaltirea, la el în cotlon, după despărțitura de scînduri tapetate. Multe bătălii am dus din pricina cititului ăstuia. Îi plăcea teribil să citească seara, cu glas scăzut, monoton, îngînat, ca la căpătîiul unui mort. E interesant să remarc faptul că pînă la urmă aici a și ajuns ; acum se tocmește la citit psaltirea pentru morți, îndeletnicindu-se totodată cu ucisul șobolanilor ; mai face și vacs pentru cizme. Pe-atunci însă nu-l puteam izgoni ; se contopise chimic, ai fi spus, cu viața mea. De altfel, n-avea rost să-l izgonesc, dat fiind că n-ar fi plecat de la mine pentru nimic în lume. Iar eu nu puteam sta în *chambres-garnies* : * locuința mea era casa mea, găoacea mea, cutia unde mă ascundeam de restul umanității ; și Apollon, știe naiba de ce, îmi părea a fi parte integrantă acestei locuințe ; vreme de șapte ani nu l-am putut izgoni.

Era cu neputință, de exemplu, să-i întîrzie plata simbriei măcar cu două-trei zile. Ar fi făcut un tărăboi de n-aș mai fi

* Camere mobilate, (Fr.)

știut pe unde să-mi trag cămașa. În perioada respectivă eram însă atît de pornit împotriva tuturor, încît, fără a sta mult la gînduri, mi-am propus *să-l pedepsesc* pe Apollon, întîrziindu-i plata simbriei cu două săptămîni. Mă pregăteam de mult, de vreo doi ani, urmărind numai și numai să-i demonstrez că nu era îngăduit s-o facă pe grozavul cu mine, deoarece eu, să vreau, pot și să nu-i dau simbria. Mi-am propus să nu-i spun nimic, să tac înadins pînă-i voi frînge mîndriile, pînă-l voi sili să aducă el însuși primul vorba către simbrie. Atunci voi scoate cele șapte ruble din sertar, grămadă, îi voi arăta că le am, că le-am dosit anume, dar „nu vreau, nu vreau, pur și simplu nu vreau să-i dau simbria, nu vreau, deoarece *așa vreau*", pentru că „asta mi-e voia de stăpîn", pentru că el nu știe ce-i respectul și-i un mitocan; dacă însă mă va ruga respectuos, poate mă voi îmbuna și-l voi plăti; altfel, o să aștepte încă două săptămîni, o să aștepte și trei, o să aștepte o lună încheiată...

Dar, oricît eram de îndușmănit, biruința a fost de partea lui. N-am rezistat nici patru zile. A început ca totdeauna în asemenea împrejurări, deoarece asemenea împrejurări au mai fost, asemenea tentative s-au mai făcut (și notez, așadar, că știam totul dinainte, îi cunoșteam pe dinafară tactica ticăloasă): începea, țintuindu-mă cu o privire extrem de severă; nu mă slăbea minute întregi; asta, îndeosebi cînd mă întorceam acasă ori cînd plecam. Dacă se nimerea că mă țineam tare și izbuteam să mă prefac a nu observa nimic, mă supunea altor torturi. Intra nitam-nesam la mine, încetișor, aproape neauzit, cînd eu umblam de ici colo, ori citeam; se oprea în ușă și, cu o mînă la spate, cu un picior înainte, mă țintuia nu numai cu severitate, ci, acum, și plin de dispreț. Dacă-l întrebam ce vrea, nu răspundea nimic, se mai căsca la mine cîteva clipe, apoi, pungindu-și buzele într-un chip aparte, cu o expresie cît mai semnificativă, se întorcea în loc și trecea agale la el în cotlon. După vreo două ceasuri reapărea, la fel. Uneori, exasperat, nici nu-l mai întrebam ce poftește; ridicam capul brusc, cu un aer poruncitor, fixîndu-l și eu. Ne holbam așa unul la altul cam două minute, după care, în sfîrșit, agale, grav, pleca, pentru alte două ore.

Dacă nici după asta nu-mi veneau mințile la cap și-o mai făceam pe răzvrătitul, atunci, cu ochii pe mine, începea să

ofteze ; ofta îndelung, adînc, măsurînd cu ofurile lui, ai fi spus, străfundul hăurilor decăderii mele morale ; firește, pînă la urmă, mă dădea gata : mă înfuriam, țipam, dar eram nevoit să-i intru-n voie.

De rîndul acesta însă, cum a început obișnuita manevră a „privirilor severe", mi-am și ieșit din fire. M-am năpustit furios asupră-i. Eram mult prea iritat și fără asta.

— Stai ! am țipat, scos din minți, cînd a dat să se întoarcă încet, făr-un cuvînt, cu o mînă la spate, pentru a se retrage la dînsul ! Stai ! Vino-napoi ! Vino, ți-am spus ! Și se vede treaba că am răcnit într-un chip atît de nefiresc, încît s-a întors și m-a privit oarecum mirat. Dar continua să tacă, și tocmai asta mă turba.

— Cum îndrăznești să intri la mine fără a-ți cere voie ? Și cum îndrăznești să te uiți la mine așa ? Răspunde ? .

Dar după ce m-a privit în liniște vreo jumătate de minut, a dat iarăși să se întoarcă.

— Stai ! am urlat, repezindu-mă după el. Nu te miști din loc ! Așa. Acuma răspunde : ce-ai venit să vezi ?

— Păi, dacă dumneata, acușilea ai să-mi dai vreo poruncă, treaba mea-i să ți-o împlinesc, a răspuns el într-un tîrziu, sîsîind încet, măsurat, săltîndu-și sprîncenele și holbîndu-și alene capul de pe-un umăr pe altul — toate cu cel mai îngrozitor calm.

— Nu asta, nu asta te-ntreb, călăule ! am strigat, tremurînd de furie. Să-ți spun eu atunci, de ce tot vii aici : vezi că nu-ți dau simbria și, de mîndru ce ești, nu vrei să te ploconești, nu vrei să mi-o ceri ; de-aceea-mi vii aici cu privirile tale idioate, ca să mă pedepsești, să mă chinui ; și nici nu-ți dă prin cap, călăule, ce stupid e, stupid, stupid, stupid !

Mut, a dat iarăși să se întoarcă ; dar l-am înhățat de haină.

— Ascultă ! i-am strigat. Uite banii, vezi ? Uite-i ! (I-am scos din sertar.) Șapte ruble, dar n-o să-i capeți, n-o să-i capeți, pînă nu-i veni să-mi ceri iertare, da, cu capul plecat. Auzi-tu-m-ai ?

— Nu prea se poate una ca asta ! a răspuns el cu o îndrăzneală totuși nefirească.

— Ba da ! am țipat. Îți dau cuvîntul meu de onoare !

— Eu de la dumneata n-am a cere iertare, a urmat el parcă fără a-mi fi auzit țipetele, dacă doar tot dumneata m-ai făcut c-aș fi „călău", faptă pentru care eu pot oricînd să reclam și la poliție.

— Du-te, reclamă ! am urlat. Du-te imediat, chiar în clipa asta ! Oricum, călău ești ! Un călău ! Un călău ! Dar el, după ce m-a măsurat din cap pînă-n picioare, s-a întors și, neluîndu-mi în seamă strigătele, a plecat la dînsul fără a mai întoarce capul.

„Dacă nu era Liza, nu se-ntîmpla nimic din toate astea !" mi-am spus. Apoi, după ce am stat locului cam un minut, m-am dus în cotlon la el. Călcam grav, inima îmi bătea rar, puternic.

— Apollon ! i-am spus încet, tărăgănat, dar simțind că mă înăbuș. Du-te neîntîrziat după comisar.

La masă, cu ochelarii pe nas, el cosea nu știu ce. Auzindu-mi porunca, izbucni în rîs.

— Du-te imediat ! Du-te, ori nu știu ce-o să se-ntîmple !

— Păi dar dumneata chiar că nu ești în toate mințile, a observat fără să ridice capul, sîsîind pe legea lui, preocupat mai ales să vîre ață-n ac. Unde-ai mai pomenit om în stare-a umbla să se vadă pîrît el însuși ? Iar dacă vrei să bagi frica-n mine, degeaba-i osteneala, că nimic nu-ți iese.

— Du-te ! am țipat, apucîndu-l de umăr. Simțeam că-l voi lovi.

N-am auzit cum, chiar atunci, ușa antretului s-a închis încetișor ; cineva intrase și rămăsese locului, privindu-ne cu nedumerire. Cînd am priceput ce se întîmpla, am zbughit-o la mine, copleșit de rușine. Aici, apucîndu-mă cu amîndouă mîinile de păr, mi-am lipit capul de perete și am încremenit așa.

După vreo două minute, am auzit pașii domoli ai lui Apollon.

— Păi a rămas acolo *una* care-ntreabă de dumneata, a spus, țintuindu-mă cu o căutătură deosebit de aspră ; după care s-a dat în lături, lăsînd cale liberă Lizei. El parcă n-avea de gînd să plece ; ne tot privea ironic.

— Pleacă, pleacă ! i-am ordonat, fistîcit cu totul. În clipa aceea, pendula s-a scremut o dată, a hîrîit prelung și a bătut ora șapte.

IX

Şi-n casa mea, cu fruntea sus,
Tu intră liberă, stăpînă !

Din aceeaşi poezie.

Stăteam în faţa ei zdrobit, năuc, odios de fîstîcit şi, mi se pare, zîmbeam, străduindu-mă din răsputeri să mă acopăr cu pulpanele halatului meu vătuit, numai zdrenţe ; totul era întocmai cum adineauri, într-un moment de depresiune, îmi închipuisem că va fi. Apollon, după ce ne-a studiat vreo două minute, ieşise ; dar asta nu-mi uşură situaţia. Şi răul răului era că se fîstîcise şi ea, într-un chip cum nu m-aş fi aşteptat. Firește, se fîstîcise, văzîndu-mă pe mine.

— Stai, i-am spus maşinal, împingînd un scaun lîngă masă. Eu m-am aşezat pe canapea. S-a aşezat repede şi ea, docilă, cu privirile asupra mea, aşteptînd pare-se nu ştiu ce din partea-mi. Şi naivitatea aşteptării ei mă turba ; dar m-am stăpînit.

Dacă şi-ar da puţină silinţă, n-ar lua în seamă nimic ; atunci toate ar părea în însăşi firea lucrurilor ; dar, în loc de asta, dumneaei... Am simţit vag că-mi va plăti scump *pentru toate.*

— M-ai găsit într-o situaţie ciudată, Liza, am început, bîlbîindu-mă, ştiind că tocmai aşa nu s-ar fi cuvenit să încep. Nu, nu, să nu-ţi închipui mai ştiu eu ce ! am exclamat, văzînd cum roşea ; mie, să ştii, nu-mi e ruşine de sărăcia mea... Dimpotrivă, sînt mîndru. Sărac, dar nobil... Poţi să fii sărac şi nobil, am bîiguit. Vrei un ceai ?

— Nu... a dat ea să mă refuze.

— Stai puţin !

Am sărit de pe canapea şi am fugit la Apollon. Trebuia, doar, să dispar undeva.

— Apollon, i-am şoptit, vorbind repede, înfrigurat, aruncîndu-i sub nas cele şapte ruble pe care le mai ţineam în pumn, uite-ţi simbria ; ţi-o dau, vezi ; în schimb, tu trebuie să mă salvezi : adu numaidecît de la birt două ceaiuri şi vreo zece biscuiţi. Dacă nu te duci, nenorocești un om ! Tu nu ştii ce femeie-i asta... E totul ! Poate-ţi închipui cine ştie ce... Dar nu ştii ce fel de femeie-i asta !...

Apollon se apucase iarăşi de lucru ; îşi pusese din nou ochelarii pe nas ; s-a uitat cu coada ochiului către bani, fără

a lăsa acul din mînă ; apoi, nedîndu-mi vreo atenție, nerăspunzîndu-mi, și-a văzut de lucru ; se căznea înainte să vîre ața în urechea acului. Am așteptat vreo trei minute, stînd în fața lui cu brațele încrucișate *à la Napoleon.* Îmi simțeam tîmplele asudate ; eram palid la față și-mi simțeam paloarea. Dar, slavă Domnului, pesemne că văzîndu-mă așa, i s-a făcut milă și lui Apollon. După ce a vîrît ața în ac, s-a ridicat încet, a dat la fel de încet scaunul într-o parte, și-a scos tacticos ochelarii de pe nas, a numărat banii, fără a se grăbi, și, în cele din urmă, întrebîndu-mă peste umăr dacă să ia o porție întreagă, a plecat agale. Revenind la Liza, mă gîndeam dacă n-ar fi fost preferabil să fug așa cum eram, în halatul meu prăpădit, încotro m-or duce ochii, iar pe urmă — fie ce-o fi.

M-am așezat din nou. Liza m-a privit, neliniștită. Cîteva minute am stat tăcuți.

— Îl omor ! am urlat dintr-o dată, izbind năprasnic un pumn în masă ; călimara a împroșcat stropi de cerneală.

— Vai, ce-i cu dumneata ? ! a exclamat ea, tresărind.

— Îl omor, îl omor ! țipam, izbind mereu cu pumnul în masă, furios din cale-afară, dar în același timp dîndu-mi seama foarte bine ce ridicol era să mă înfurii așa.

— Tu nu știi, Liza, ce-nseamnă pentru mine călăul ăsta. Ăsta-i călăul meu... Acuma-i plecat după biscuiți ; dar e...

Am izbucnit în lacrimi. O criză. Și ce rușine mă podidea, printre sughițurile de plîns ! Dar lacrimile nu mi le mai puteam stăpîni.

S-a speriat. „Ce-i cu dumneata ? Ce-i cu dumneata ?" mă tot întreba, foindu-se împrejurul meu.

— Apă, dă-mi apă, uite-o colo ! am bîiguit cu glas stins, dîndu-mi seamă, de altminteri, că m-aș fi putut lipsi și de apă și de aceste bîiguieli leșinate. Dar eu *mă dădeam în spectacol,* ca să zic așa, pentru a salva aparențele, deși criza era veritabilă.

Privindu-mă cu ochi pierduți, Liza mi-a dat apă. În același moment, Apollon a adus ceaiurile. Mi-a năzărit atunci că un ceai banal, prozaic, e îngrozitor de indecent după cîte se petrecuseră ; și am roșit. Liza se uita, cam speriată, la Apollon. El a ieșit fără a ne învrednici cu vreo privire.

— Liza, mă disprețuiești ? am spus, uitîndu-mă țintă la ea și tremurînd de nerăbdare să aflu ce credea.

Jenată, n-a știut ce să-mi răspundă.

— Bea-ţi ceaiul ! i-am spus înciudat. Mi-era necaz pe mine însumi, dar, firește, necazul trebuia să se reverse asupra ei. În inima mea se iscase o furie cumplită împotriva Lizei ; aș fi fost capabil, cred, s-o ucid. Pentru a mă răzbuna, am jurat în gînd să nu-i mai spun o vorbă, oricît ar fi să stăm așa. „E absolut clar că toate mi se trag numai și numai de la dînsa", îmi spuneam.

Tăcerea dura de cinci minute. Ceaiurile stăteau pe masă ; nu ne atingeam de pahare nici unul ; ajunsesem atît de departe, încît anume nu voiam să încep a bea, ca să-i sporesc încurcătura, deoarece s-ar fi jenat să înceapă ea prima. De cîteva ori s-a uitat la mine cu o privire tristă, plină de nedumeriri. Eu mă îndîrjeam să tac. Sufeream mai mult eu însumi, desigur, pentru că îmi dădeam seama perfect de toată josnicia abjectă a furiei mele stupide ; totuși nu mă puteam înfrîna cu nici un chip.

— Aș vrea să plec... de-acolo... pentru totdeauna, a încercat ea să rupă într-un fel tăcerea ; dar — biata de ea ! — tocmai despre asta n-ar fi trebuit să vorbească într-un asemenea moment, atît de nepotrivit și fără asta, adresîndu-se unui om și așa gata scos din minți. Pînă și mie mi s-a strîns inima de milă, văzîndu-i stîngăcia, sinceritatea inutilă. Dar un simțămînt ticălos s-a grăbit să-mi înăbușe orice milă, ba chiar m-a întărîtat mai rău : ducă-se la naiba toate ! Au mai trecut cinci minute.

— Poate că te stingheresc ? a făcut ea cu glas sfios, abia auzit, dînd să se ridice.

Dar eu, în fața acestei prime izbucniri a demnității ofensate, am început să tremur de furie și m-am dezlănțuit.

— Ia spune, te rog, de ce-ai venit la mine ? am început, simțind că mă înăbuș și neținînd seamă de desfășurarea logică a spuselor mele.

Voiam să-i arunc dintr-o răsuflare tot ce-mi stătea pe inimă și nu mă mai întrebam dacă o începusem bine ori nu.

— De ce-ai venit ? Răspunde ! Răspunde ! am țipat, scos din fire. Am să-ți spun eu, drăguțo, de ce-ai venit. Ai venit pentru că eu, atunci, ți-am spus niște *vorbe de milă*. Te-ai înduioșat și ai vrut să auzi înc-o dată „vorbe de milă". Ei bine, află că atunci mi-am rîs de tine. Și-acuma-mi rîd. De ce tremuri ? Da, mi-am rîs de tine ! Înainte, mă jigniseră la un dineu indivizii care-au trecut pe la casa voastră înaintea mea.

Eu venisem acolo să-l bat pe unul dintr-înșii, pe-un ofițer ; dar nu i-am mai găsit, și-atunci trebuia să-mi vărs focul pe altcineva, să mă revanșez ; mi-ai ieșit în cale tu, și mi-am vărsat necazul pe tine, mi-am bătut joc de tine. Umilit fiind, voiam să umilesc și eu, călcat în picioare, voiam și eu să-mi arăt puterea... Asta a fost. Și tu ți-ai închipuit că veniserm înadins, ca să te salvez pe tine, da ? Așa ți-ai închipuit ? Asta ți-ai închipuit ?

Știam că poate nu va izbuti să mă urmărească vorbă cu vorbă, poate n-o să înțeleagă unele amănunte ; dar știam de asemenea că va înțelege perfect esențialul. Așa a și fost. S-a făcut albă la față ca varul, a dat să spună ceva, buzele i s-au crispat de durere ; dar, parcă izbită c-un topor, s-a prăbușit în scaun. Mai departe m-a ascultat cu gura căscată, cu ochii larg deschiși, tremurînd, cuprinsă de-o spaimă cumplită. Cinismul, cinismul cuvintelor mele o copleșise...

— Să te salvez ! am urmat, sărind de pe scaun ca să alerg încoace și-ncolo prin cameră, în fața ei. De unde și pînă unde să te salvez ? Eu poate stau mai prost ca tine. Cînd îți dădeam povețe, de ce nu mi-ai azvîrlit-o-n obraz : „Da tu ce cauți aici ? Ai venit să-mi predici ?" Atunci aveam nevoie să-mi arăt puterea ; și ca să-mi arăt puterea, ca să-mi fac jocul, îmi trebuiau lacrimile tale, trebuia să te văd umilită, cuprinsă de isterie — asta-mi trebuia mie atunci ! Ai văzut că măcar n-am ținut-o așa pînă la capăt, pentru că-s o zdreanță ; m-am intimidat și, naiba știe de ce, ți-am dat, ca un prost, adresa. După aceea, încă înainte de-a ajunge acasă, ce te-am mai înjurat pentru adresa asta ! Te și uram, pentru că te-am mințit. Așa-s eu : îmi place să torn vorbe mari, să-mi impuiez capul cu vise, dar, în fapt, știi ce-mi trebuie ? Să vă ia dracu pe toți, asta-mi trebuie ! Eu de liniște am nevoie. Eu, ca să nu mai fiu tulburat de nimeni, aș vinde lumea-ntreagă pe doi bănuți, fără-a sta la gînduri. Dacă-i de ales : să se dărîme lumea, ori să-mi beau eu ceaiul, eu spun că mai bine s-ar dărîma lumea, numai să-mi pot eu bea ceaiul. Știi asta, ori nu ? Uite, eu știu că-s un nemernic, un ticălos, un egoist și-un trîntor. Trei zile am tremurat de teamă c-o să vii. Și știi ce m-a neliniștit mai ales în zilele astea ? Mă gîndeam că, după ce atunci m-am înfățișat ție drept mare erou, tu o să mă vezi acuma în halatul ăsta zdrențuit, calic, mizerabil. Ți-am spus adineauri că nu mi-e rușine de sărăcia mea ; ei bine, află că mi-e rușine, mi-e

mai ruşine decît de toate celelalte, mie mai teamă ca de orice, mai teamă decît mi-ar fi dac-aş fura ; şi asta din pricină că-s vanitos de parcă mi-ar fi pielea jupuită şi m-ar înnebuni de durere chiar numai atingerea aerului. Tu nici acuma nu-ţi dai seama că n-o să te iert în veacul veacului că m-ai găsit cu halatul ăsta prăpădit, năpustindu-mă ca o potaie asupra lui Apollon ? Omul care aduce învierea, fostul erou se repede ca o jigodie rîioasă, lăţoasă, la sluga lui, iar sluga rîde de dînsul ! Nici lacrimile n-o să ţi le iert, niciodată n-o să-ţi iert lacrimile pe care le-am vărsat adineauri, înaintea ta, ca o muiere spăşită! Nici mărturisirile pe care ţi le fac acuma n-o să ţi le iert, *ţie,* în veacul veacului ! Da, tu şi numai tu trebuie să răspunzi de toate : pentru că s-a întîmplat să-mi ieşi în cale tu ; pentru că eu sînt un nemernic ; pentru că sînt cel mai infect, cel mai caraghios, cel mai meschin, cel mai imbecil şi cel mai invidios dintre viermii pămîntului care, măcar că nu-s prin nimic mai buni decît mine, naiba ştie cum se face că nu-şi pierd cumpătul niciodată, pe cînd eu o să primesc bobîrnace toată viaţa de la toate lepădăturile ; ăsta mi-e soiul ! Şi de ce mi-ar păsa mie dacă tu nu pricepi nimic din cîte-ţi spun ? De ce mi-ar păsa, ce-mi pasă mie de tine, pentru ce să-mi pese dacă te prăpădeşti acolo ori nu ? Îţi dai măcar seama cum o să te urăsc pentru cîte ţi-am spus, pentru c-ai fost aici şi m-ai auzit ? Omul vorbeşte aşa numai o dată-n viaţă, şi-ncă numai dacă-l apucă vreun acces de isterie !... Ce mai vrei ? Ce mai stai, după toate, în faţa mea, de ce mă chinuieşti, de ce nu pleci ?

Şi aici s-a petrecut ceva ciudat.

Mă obişnuisem pînă-ntr-atît să gîndesc şi să-mi imaginez totul după cărţi, să-mi închipui ale lumii toate după cum le făuream eu singur prin visele mele, încît atunci nu mi-am dat seamă pe loc de natura acestui ceva ciudat. Iată ce s-a întîmplat : ofensată de mine, călcată-n picioare, Liza a înţeles mult mai multe decît îmi închipuiam. A înţeles, din toate, ceea ce o femeie, cînd iubeşte sincer, va înţelege întotdeauna, înainte de orice ; anume, a înţeles că eram un nefericit.

Pe faţa ei, spaima şi ofensa lăsaseră loc unei expresii de amărăciune. Iar cînd m-am făcut nemernic şi ticălos, cînd mi-au dat lacrimile (debitasem întreaga tiradă cu lacrimi în ochi), faţa i-a fost cuprinsă de-un singur tremur. A vrut să se ridice, să mă oprească, iar spre final n-a dat atenţie zbie-

tetelor mele : „De ce ești aici, de ce nu pleci ?", ci pesemne faptului că-mi venise neînchipuit de greu să spun și să zbier asemenea lucruri. Era atît de oropsită, biata ! Mi se socotea infinit inferioară. Cum s-ar fi supărat, de ce să se-nfurie ? Într-un elan nestăvilit, a sărit de pe scaun și, avîntată spre mine cu toată ființa ei, dar cuprinsă încă de sfiiciune și neîndrăznind să se clintească, a întins doar brațele... Atunci, praful s-a ales din inima mea. Iar Liza s-a repezit, și-a înlănțuit brațele de gîtul meu și a izbucnit în plîns. Nu m-am mai putut stăpîni nici eu ; am izbucnit într-un plîns cum nu mi s-a mai întîmplat altădată-n viață.

— Mi-e peste puteri... Eu nu pot să fiu... bun ! am icnit anevoie ; apoi, tărîndu-mă pînă la canapea, m-am prăbușit cu fața-n jos și am plîns cu hohote, isteric, un sfert de ceas. Ea se lipise de mine, îmbrățișîndu-mă, parcă încremenită în această îmbrățișare.

Din păcate, crizele de isterie au și ele un capăt. Ei bine (trebuie să știți că scriu adevărul, un adevăr odios), stînd așa, lipcă pe canapea, cu fața înfundată-n prăpădita mea pernă de piele, a început să-mi dea ghes din ce în ce, parcă venind de departe, fără voia mea, dar implacabil, gîndul că acum o să-mi fie greu să ridic capul, să privesc iarăși în ochii Lizei. De ce m-oi fi rușinat — nu știu, dar îmi era rușine. În mintea tulburată mi s-a ivit și gîndul că acum rolurile se inversează definitiv : acum ea era eroul, iar eu făptura umilită, zdrobită, cum fusese înainte-mi și ea, atunci, cu patru zile în urmă... Și toate astea mi-au venit în minte cînd mai zăceam cu nasul în canapea !

Dumnezeule, oi fi ajuns s-o invidiez ?

Nu știu, nici acum nu sînt sigur ; iar atunci, firește, eram și mai puțin decît acum în stare să-mi dau seama de așa ceva. Eu, de bună seamă, nu pot trăi fără a-mi exercita asupra cuiva puterea, tirania... Dar... dar reflecțiile nu explică nimic și, în consecință, n-are rost să ne lansăm în meditații.

Totuși, printr-un act de voință, am săltat capul ; oricum, odată și-odată tot trebuia s-o fac... Ei bine, am rămas încredințat, pînă-n ziua de astăzi : tocmai pentru că-mi era rușine s-o privesc, în inimă mi s-a aprins, a izbucnit prăpăstios alt sentiment... sentimentul dominației, al stăpînirii. Cu ochii încinși de pasiune, i-am strîns puternic mîinile. O, cît o uram și cît o doream în clipa aceea ! Un simțămînt sporea intensitatea

celuilalt. Aproape că aducea a răzbunare ! ...Pe fața ei s-a ivit întîi o expresie parcă de nedumerire, parcă de spaimă ; dar asta numai o clipă. Liza m-a cuprins cu efuziune într-o îmbrățișare fierbinte.

X

Un sfert de oră mai tîrziu, în culmea nerăbdării alergam încoace și-ncolo prin cameră, apropiindu-mă mereu de paravan și uitîndu-mă printr-o crăpătură la Liza. Ședea pe dușumea, cu capul pe marginea patului ; probabil plîngea. Dar nu pleca, și asta mă scotea din fire. Acum știa totul. O insultasem definitiv, dar... ce să mai vorbim ! Își dăduse seama că elanul pasiunii mele fusese doar sete de răzbunare, nimic altceva decît o nouă umilire a ei ; și că urii mele de adineaori, aproape fără obiect, i s-a adăugat o ură *personală, pornită din invidie* față de ea... Firește, nu pot spune că a înțeles totul lămurit, dar și-a dat seama perfect că sînt un ticălos și că, în orice caz, nu sînt capabil s-o iubesc.

Știu, mi se va spune că-i neverosimil, că-i de necrezut ca un om să poată fi atît de rău și de imbecil ca mine ; se va spune, poate, că-i neverosimil să n-o fi îndrăgit, sau măcar să nu-i fi apreciat dragostea. Dar de ce pare neverosimil ? În primul rînd, n-o mai puteam îndrăgi, deoarece, repet, pentru mine, a iubi însemna a tiraniza și a-mi manifesta superioritatea morală. Eu, de cînd mă știu, niciodată nu mi-am putut imagina altfel de dragoste ; am ajuns pînă acolo, încît astăzi gîndesc uneori că dragostea constă tocmai în dreptul de-a fi tiran, drept oferit ție de bunăvoie de către obiectul dragostei tale. În visele mele subterane, nu-mi închipuiam dragostea decît ca pe-o luptă ; o începeam totdeauna cu ură și o sfîrșeam totdeauna obținînd o capitulare morală necondiționată ; mai departe, nici în imaginație nu-mi puteam închipui cam ce mi-ar rămîne să fac cu obiectul supus mie. Nu-i cîtuși de puțin neverosimil, dacă luăm în considerație faptul că atinsesem un asemenea grad de descompunere morală, mă dezobișnuisem pînă-ntr-atît de „viața vie", încît la început mi-a venit s-o mustruluiesc și s-o dau de rușine pentru că venise la mine după

„vorbe de milă", dar nici prin cap nu mi-a trecut că poate ei nu-i ardea să audă vorbe de milă, ci venise doar să mă iubească, dat fiind că femeia în dragoste-şi află învierea, mîntuirea de pierzanie şi renaşterea şi nici nu poate a se revela altfel decît în iubire. De altfel, n-aş zice că o uram chiar aşa tare atunci, cînd alergam de ici colo şi-o tot pîndeam prin crăpătura paravanului. Însă nu-i mai puteam suporta prezenţa. Voiam s-o văd plecată. Doream „linişte", doream să rămîn singur în bîrlogul meu subteran. Datorită neobişnuinţei, „viaţa vie" mă apăsa atît de necruţător, încît abia mai respiram.

Dar au mai trecut cîteva minute şi ea tot nu se ridicase; căzuse, ai fi spus, într-o stare de prostraţie. Şi am avut neobrăzarea să bat încetişor în paravan, pentru a-i aminti... A tresărit, s-a ridicat brusc şi s-a repezit să-şi caute basmaua, pălărioara, blănita; ca şi cum ar fi vrut să fugă de mine... Două minute mai tîrziu, a ieşit încet de după paravan, privindu-mă cu tristeţe. Zîmbind maliţios, de altfel forţat, *de convenienţă,* am întors capul.

— Rămîi cu bine! a spus, îndreptîndu-se spre uşă.

M-am repezit, i-am înşfăcat mîna, i-am desfăcut palma, am îndesat... pe urmă i-am strîns palma la loc. După asta, întorcînd capul, m-am retras grăbit în celălalt capăt al încăperii; barem să n-o mai văd...

Aici, am vrut să trîntesc o minciună; să scriu că a fost un gest involuntar, săvîrşit fără a-mi da seamă, din fîstîceală, din prostie. Dar nu vreau să mint, aşadar spun pe şleau că i-am desfăcut palma şi i-am vîrît în ea... din pură răutate. Ideea de a proceda aşa îmi venise cînd alergam încoace şi încolo prin cameră, cînd ea mai era după paravan. Ceea ce pot spune totuşi cu siguranţă este: deşi am comis cruzimea asta înadins, gestul n-a fost din inimă pornit, ci din căpăţîna mea proastă. Şi actul acesta al meu de cruzime a fost atît de prefăcut, atît de cerebral, de căutat, de *livresc,* încît n-am putut fi consecvent măcar un minut întreg; întîi mă retrăsesem în celălalt capăt al camerei, să nu mai ştiu de Liza, dar apoi, ruşinat, desperat, m-am repezit pe urmele ei. Deschizînd uşa antretului, am tras cu urechea.

— Liza! Liza! am strigat; strigăt sfios, cu jumătate de gură...

Răspuns n-am primit, dar mi-a părut că se auzeau paşii în capul scării,

— Liza ! am strigat mai tare.

Nici un răspuns. În aceeași clipă, ușa de jos, cu geam, dînd spre stradă, s-a deschis greu, a scîrțîit, apoi, trîntită cu putere, s-a închis. Zgomotul izbiturii a năvălit în sus pe scară.

Liza plecase. Am revenit în cameră, pe gînduri. Eram îngrozitor de deprimat.

M-am oprit la masă, lîngă scaunul pe care șezuse ea, cu privirea în gol. A trecut așa cam un minut, cînd, dintr-o dată, m-am cutremurat : drept în fața mea, pe masă, era... ei bine, era hîrtia albastră de cinci ruble, mototolită ; hîrtia pe care nu demult i-o îndesasem în palmă. Hîrtia *aceea* ; alta n-avea cum fi, pentru că, în toată casa, alta nici nu era. Așadar, Liza apucase s-o arunce pe masă în momentul cînd eu mă retrăgeam spre cealaltă parte a camerei.

Ei bine, mă puteam aștepta la un asemenea gest din partea ei ? Mă puteam aștepta ? Nu. Eram atît de egoist, pînă într-atît nu respectam oamenii, încît mi-ar fi venit peste mînă să-mi închipui că ea va proceda așa. Și asta n-am putut-o suporta. În clipa următoare, ca scos din minți, mă și repezisem să mă îmbrac ; am pus pe mine ce-am nimerit și am pornit glonț după Liza. Cînd am ieșit în stradă, n-avea cum fi la mai mult decît două sute de pași.

Era liniște. Ningea ; fulgii cădeau aproape perpendicular, așternîndu-se pe trotuar și pe strada pustie. Nu se vedea nici un trecător, nu se auzea nici un zgomot. Felinarele clipeau trist și inutil. Am fugit vreo două sute de pași ; pînă la colț ; acolo m-am oprit. „Încotro o fi apucat-o ? Și eu de ce fug după ea ? De ce ? Ca să-i cad în genunchi, să izbucnesc în lacrimi de căință, să-i sărut picioarele, s-o implor să mă ierte ? Asta aș fi vrut să fac ; inima bătea de mai-mai să-mi spargă pieptul, și niciodată, niciodată nu voi rămîne nepăsător la amintirea acelei clipe. Dar pentru ce ? mi-am spus. Adică n-o voi urî, poate chiar mîine, tocmai pentru că azi i-am sărutat picioarele ? Parc-o voi face fericită ? Parcă nu mi-am dat seamă din nou și azi, pentru a suta oară, cîte parale fac ? Parcă n-o voi nenoroci ?"

Stăteam în zăpadă și, scrutînd pîcla tulbure, mă gîndeam la toate astea.

„Oare n-ar fi mai bine, oare nu va fi mai bine să ducă pe veci cu ea ofensa îndurată ? M-am lăsat și acasă purtat pe aripile fanteziei, mai tîrziu, înăbușindu-mi cu asemenea speculații durerea vie din inimă. Ofensa doar e purificare ; e conștiința cea mai usturătoare și mai dureroasă ! Eu chiar mîine i-aș întina sufletul cu ființa mea, i-aș obosi inima ; pe cîtă vreme așa, ofensa nu va muri într-însa niciodată ; și oricît de abjectă ar fi murdăria care-o așteaptă, ofensa o va înălța, o va purifica... prin ură... hm... și poate prin iertare... Și întrucît or s-o ușureze-n viață toate astea ?"

Într-adevăr, iată-mă în fața unei întrebări fără rost : ce-i preferabil — fericirea banală ori suferințele sublime ? Ei, ce-i preferabil ?

Așa gîndeam în seara aceea, stînd acasă, mai mult mort decît viu, cu sufletul îndurerat. Niciodată n-am mai îndurat atîtea suferințe și n-am mai încercat asemenea căință ; dar, chiar și-n clipa cînd am coborît în stradă, m-aș fi putut îndoi cîtuși de puțin, credeți, că de la jumătatea drumului o să mă-ntorc acasă ? N-am mai întîlnit-o niciodată pe Liza și n-am mai auzit de dînsa... Adaug aici că am rămas multă vreme mulțumit de *fraza* despre foloasele ofensei și ale urii, cu toate că atunci, de inimă rea, a fost cît pe ce să cad la pat.

Chiar acum, după atîția ani, îmi aduc aminte de toate, nu știu cum, prea *penibil*. Acum, de multe-mi amintesc penibil, însă... n-ar fi cazul să-nchei „însemnările" aici ? Impresia mea este că am făcut o greșeală, apucîndu-mă să le așternpe hîrtie. În orice caz, tot timpul cît am scris *nuvela* asta mi-a fost rușine, de unde se poate deduce că n-am făcut literatură, ci penitență. Nu-i de loc interesant, zău, să tot înșir povestiri peste povestiri ca să arăt cum mi-am ratat viața, cum m-a cuprins descompunerea morală, zăcînd aici, în bîrlogul meu, lipsit de-un mediu corespunzător, dezobișnuindu-mă de tot ce-i viu, măcinat fiind, într-o subterană, de ură vanitoasă ; într-un roman e nevoie de-un erou, pe cîtă vreme aici sînt *înadins* strînse trăsăturile proprii unui antierou ; și, asta în primul rînd, paginile mele vor face o impresie cum nu se poate mai dezagreabilă, pentru că toți ne-am dezobișnuit de viață și, mai mult sau mai puțin, toți ne poticnim. Ne-am dezobișnuit în asemenea măsură, încît resimțim cîteodată nu știu ce dezgust față de „viața vie" ;

de-aceea nici nu suportăm să ni se amintească de ea. Am ajuns pînă acolo, încît sîntem dispuși să luăm adevărata „viață vie" drept o muncă, aproape un serviciu ; și, în sinea noastră, sîntem cu toții de acord că tot mai bine-i să trăim după carte ! Și de ce ne mai agităm uneori, de ce ne facem de cap, ce tot cerem ? Nici noi nu știm. Dacă cererile noastre nebunești ar fi împlinite, noi înșine am trage ponoasele. Ia încercați, ia dați-ne, bunăoară, mai multă independență ; dezlegați mîinile oricăruia dintre noi, lărgiți-ne cercul de activitate, mai slăbiți-ne tutela, și-atunci noi... fiți siguri, vom cere imediat să fim puși din nou sub tutelă. Știu că, probabil, pentru ce spun, o să vă supărați pe mine, o să țipați, o să bateți din picioare : „Vorbește despre dumneata și despre mizeriile dumitale de-acolo, din subterană, dar nu spune : *noi toți*". Să avem iertare, domnilor, dar printr-acest *noi toți* eu nu încerc să mă justific. Întrucît mă privește, eu n-am făcut decît să duc la extrem, în viața mea, ceea ce domniile voastre n-ați îndrăznit să faceți nici pe jumătate ; ba, mai mult, v-ați socotit lașitatea drept cuminție, consolîndu-vă cu asta, amăgindu-vă singuri. Așadar e posibil ca eu să apar „și mai viu" decît domniile voastre. Ia uitați-vă mai bine ! Noi măcar nu știm pe unde-o mai fi trăind acum viul, ce-i el, cum se numește ? Lăsați-ne singuri, fără carte la îndemînă, și ne vom încurca imediat, ne vom pierde, nu vom ști la ce să aderăm, ce linie să urmăm ; ce să iubim și ce să urîm, ce să respectăm și ce să disprețuim ? Nouă ne e penibil pînă și să fim oameni, oameni cu trup și sînge adevărat, *propriu ;* ne e rușine de asta, socotim acest lucru degradant și tindem să fim habar n-am ce oameni — îndeobște, ceva ce încă nu s-a pomenit. Sîntem născuți morți și, de altminteri, de mult nu ne mai naștem din părinți vii, lucru care ne place din ce în ce. Am prins gust. În curînd vom născoci cumva și nașterea nemijlocită din idee. Dar ajunge ; m-am săturat pînă-n gît să tot scriu „din Subterană"...

De altfel, „însemnările" acestui ins paradoxal nu se sfîrșesc aici. Nu s-a putut stăpîni și a continuat. Dar sîntem și noi de părere că ne-am putea opri aici.

O întîmplare neobișnuită

sau PĂȚANIA DIN PASAJ [1]

poveste adevărată despre un domn de o anumită vîrstă și anumită înfățișare, care a fost de viu și pe de-a-ntregul înghițit de un crocodil din Pasaj, precum și despre cele ce au urmat după această întîmplare.

Ohé, Lambert ! Où est Lambert ?
As-tu vu Lambert ? [2]

I

Era în anul de grație una mie opt sute șaizeci și cinci, la 13 ianuar curent, orele douăsprezece jumătate fix la amiază, cînd Elena Ivanovna, consoarta lui Ivan Matveici — eruditul meu prieten, coleg de birou și întrucîtva rudă mai îndepărtată — își exprimă dorința arzătoare de a vedea crocodilul expus, contra taxă, la panorama din Pasaj. S-a potrivit ca tocmai atunci Ivan Matveici să fie în concediu, avînd, de altfel, în buzunar biletul de călătorie în străinătate (unde se ducea nu atît din motive de sănătate, cît mai cu seamă din dorința de a cunoaște lucruri noi) și ca atare era cu desăvîrșire disponibil în acea dimineață. În consecință, nu se împotrivi cîtuși de puțin acestei dorințe irezistibile a consoartei sale, ba chiar se entuziasmă și el, îmboldit de curiozitate.

— Strașnică idee ! exclamă, plin de încîntare, Ivan Matveici. Nu strică de loc să vedem cum arată un crocodil. Unde mai pui că în felul acesta vom avea prilejul chiar aici în țară, înainte de a pleca în Europa, să facem cunoștință mai îndeaproape cu unul din băștinașii ei.

Acestea fiind zise, își luă soția la braț și fără multă zăbavă o porniră spre Pasaj. În ceea ce mă privește, potrivit unei vechi deprinderi, i-am însoțit pe cei doi consorți, în calitatea mea de prieten al casei. Niciodată pînă atunci nu-l văzusem pe Ivan Matveici într-o dispoziție sufletească atît de senină ca în acea memorabilă dimineață. Cu adevărat : nu e dat omului să știe dinainte ce-l așteaptă !

De cum intrarăm în Pasaj, Ivan Matveici începu să se minuneze de frumusețile clădirii, iar cînd ajunse în fața menajeriei unde era expus monstrul de curînd adus în capitală, prietenul meu se oferi să plătească și pentru mine crocodilarului cele 25 de copeici — taxa de intrare — lucru care nu i se mai întîmplase vreodată.

Abia intrați într-o încăpere strîmtă, băgarăm de seamă că, în afară de crocodil, mai erau acolo și niște papagali de specie străină — cacadu — precum și vreo cîteva maimuțe într-o cușcă vîrîtă în fundul unei nișe. Chiar la intrare, de-a lungul peretelui din stînga, era așezat un gogeamite lădoi de tablă, un fel de cadă acoperită cu o împletitură de sîrmă groasă, avînd pe fund, cam de o palmă, un strat de apă. Și uite, acolo, în acea băltoacă zăcea întins crocodilul, mare cît toate zilele și țeapăn ca un buștean, de parcă-și pierduse toate funcțiile biologice în contact cu clima noastră umedă și atît de puțin prielnică străinilor.

În primul moment, ce-i drept, dihania nu ne-a stîrnit cine știe ce interes.

— Va să zică așa arată un crocodil ! rosti cu glas tărăgănat Elena Ivanovna, vădit dezamăgită. Drept să spun, eu mi-l închipuiam... altfel !

E mai mult decît probabil că și-l închipuise încrustat cu diamante ! Proprietarul crocodilului, un neamț, care tocmai ieșise în întîmpinarea noastră, ne măsură cu o privire de-a dreptul semeață.

— Are dreptate, îmi șopti la ureche Ivan Matveici, are dreptate să fie mîndru ! Știe doar că e singurul om care expune astăzi un crocodil pe teritoriul Rusiei !

Această cugetare pur și simplu neroadă o pun tot pe seama preabunei lui dispoziții, căci, altminteri, Ivan Matveici era mai curînd pizmaș din fire.

— Mi se pare că nu e viu crocodilul dumitale ! interveni din nou Elena Ivanovna, vădit șocată de înfumurarea neamțu-

lui, și pentru a-l pune la respect pe acest bădăran, schiță un zîmbet seducător — stratagemă atît de caracteristică femeilor în genere !

— O, *nein* *, madam ! răspunse acesta într-o rusească stîlcită și, dînd la o parte împletitura de sîrmă pînă pe la jumătatea lădoiului, se apucă să zgîndăre crocodilul la cap cu un beţișor.

Atunci, dihania vicleană, pentru a-și etala vitalitatea, mișcă ușor labele și coada, ridică botul și scoase un soi de șuierat prelung.

— Ei, hai, nu te supăra, Karlchen ! spuse alintător neamțul, satisfăcut în amorul său propriu.

— Ce oribil e crocodilul ăsta ! Mă înspăimîntă, înșfînă și mai cochet Elena Ivanovna. Cu siguranță c-am să-l visez la noapte.

— Nu temeți, madam, că nu mușcat la dumneavoastră în vis, madam, spuse curtenitor neamțul, grăbindu-se să rîdă el primul de spiritul făcut ; dar nici unul dintre noi nu-i ținu isonul.

— Să mergem, Semion Semionîci, continuă Elena Ivanovna, adresîndu-mi-se exclusiv mie, să ne uităm mai bine la maimuțe. Îmi plac la nebunie maimuțele ; se întîmplă să fie cîte una atît de nostimă... pe cînd crocodilul ăsta e înfiorător.

— O, nu-ți fie teamă, draga mea, strigă în urma noastră Ivan Matveici, încîntat că poate să facă pe curajosul în fața consoartei sale. Acest somnoros locuitor al împărăției faraonilor nu ne poate face nici un rău. Și el rămase lîngă lădoi. Mai mult decît atît, scoțîndu-și o mănușă, începu să gîdile crocodilul pe la nări, în dorința, după cum ne-a mărturisit mai tîrziu, de a-l face să mai șuiere o dată. În ceea ce-l privește pe proprietarul crocodilului, el o însoți pe Elena Ivanovna, dat fiind că era doamnă, pînă la cușca cu maimuțe.

Așadar, totul mergea de minune și nimeni n-ar fi putut prevedea vreo nenorocire. Ba chiar Elena Ivanovna părea amuzată la culme, făcînd haz de maimuțe. Din cînd în cînd, scotea cîte un țipăt de mulțumire, adresîndu-mi-se mereu numai mie, ca și cum ar fi vrut să-i arate neamțului că-l tratează cu o totală indiferență și rîzînd cu hohote de asemănarea pe care

* Nu. (Germ.)

o găsea între aceste maimuțe și mulți dintre cunoscuții și bunii ei prieteni. Făceam și eu haz împreună cu dînsa fiindcă, ce-i drept, asemănarea era cît se poate de evidentă. În timpul acesta, neamțul — neștiind dacă este cazul să rîdă sau nu, deveni posac și sfîrși prin a se încrunta de-a binelea. Dar tocmai în clipa aceea, un răcnet groaznic, ba aș spune chiar, cu totul nefiresc, cutremură încăperea. În primul moment, pînă să mă dezmeticesc, am rămas încremenit locului ; dîndu-mi seama însă că și Elena Ivanovna țipa ca din gură de șarpe, mi-am întors repede capul și — ce-mi văzură ochii ! Am văzut — o, Doamne ! — l-am văzut pe nefericitul Ivan Matveici prins de mijloc între fălcile spăimîntătoare ale crocodilului și, suspendat orizontal în aer, bălăbănindu-și disperat picioarele. Apoi, cît ai zice peșteș — se făcu nevăzut. Dar să descriu totul pe-ndelete, de-a fir-a-păr, căci trebuie să vă spun că, rămînînd tot timpul nemișcat, am putut observa întreaga scenă ce se desfășura sub ochii mei cu atîta atenție și curiozitate, cum nu mi le-aș fi bănuit vreodată. Căci — gîndeam în acea clipă fatală — ce-ar fi fost dacă în locul lui Ivan Matveici o păteam eu ? Ce năpastă ar fi căzut pe capul meu ! Să ne întoarcem însă la întîmplarea cu pricina. Crocodilul începu să-l răsucească pe Ivan Matveici între fălcile sale groaznice, îndreptîndu-l cu dosul spre gîtlej, și-i înghiți întîi picioarele ; apoi, într-un rîgîit înfiorător, îl scoase puțin afară pe sărmanul meu prieten, care cerca din răsputeri să scape din strînsoarea dihaniei, agățîndu-se cu mîinile de marginea lădoiului, și-l înghiți de data aceasta pînă mai sus de șale. Apoi, îl expulză din nou afară cu alt rîgîit, și-l mai înghiți o dată și încă o dată. În chipul acesta, Ivan Matveici dispărea treptat-treptat sub privirile noastre. În cele din urmă, cu un înghiorț formidabil, crocodilul îngurgită în întregime, fără cea mai mică urmă, pe eruditul meu prieten. Se putea urmări, de altfel, cum Ivan Matveici aluneca în pîntecul dihaniei, contorsîndu-i-se toate formele proeminente. Din nou era cît pe ce să strig, cînd perfidul destin vru să ne mai joace o dată festa : crocodilul se opinti, înecîndu-se pesemne cu botul acela imens pe care-l înghițise, căscă din nou gîtlejul înfricoșător și din el, o dată cu ultimul rîgîit țîșni, pentru o clipă numai, capul lui Ivan Matveici, cu o expresie de deznădejde întipărită pe față, în timp ce ochelarii, căzîndu-i de pe nas, se rostogoliră pe fundul lădoiului. Părea că acest cap disperat se mai ivise o

dată doar pentru a arunca o ultimă privire asupra lumii dinafară și pentru a-și lua rămas bun în gînd de la toate plăcerile vieții. Dar zadarnică i-a fost încercarea, căci dihania, adunîndu-și puterile, se mai opinti o dată, înghiți cu nesaț și... cît ai clipi din ochi ! — capul se făcu nevăzut, de data aceasta pe vecie. Această succesivă apariție și dispariție a unui cap de om viu era de-a dreptul înspăimîntătoare, dar în același timp — fie din cauză că totul se petrecuse cu iuțeala fulgerului și fără veste, fie din cauza căderii ochelarilor încălecați pe nasul lui Ivan Matveici — oferea o priveliște atît de comică, încît, pe neașteptate și fără voie, am pufnit în rîs ; în clipa următoare, dîndu-mi seama că nu se cuvine unui bun prieten al casei să se amuze în asemenea triste împrejurări — mă întorsei grăbit către Elena Ivanovna, spunîndu-i cu un aer cît se poate de compătimitor :

— Acum, s-a isprăvit cu Ivan Matveici al nostru !

Nici nu m-aș încumeta să descriu cît de mare a fost tulburarea Elenei Ivanovna în tot timpul cît a durat această scenă. La început, după primul strigăt, ea rămase înmărmurită, privind parcă absentă și nepăsătoare la cele ce se petreceau, doar ochii îi avea holbați ; apoi deodată izbucni într-un țipăt sfîșietor, în timp ce eu o apucai de mîini. În aceeași clipă, și proprietarul crocodilului, care înțepenise și el, buimăcit de groază, își pocni deodată palmele și începu a zbiera cu ochii la cer :

— O, crocodil al meu, *o, mein allerliebster Karlchen ! Mutter, Mutter, Mutter !* *

La strigătul lui disperat, ușa din fund se deschise și apăru *Mutter*, rumenă deși cam tomnatecă, cu bonetă pe cap și păr lățos. Ca lovită de trăsnet, ea dădu drumul la niște sunete stridente, alergînd către neamțul ei.

Și atunci se iscă un vacarm — adevărată Sodomă ! Elena Ivanovna, de parcă și-ar fi ieșit din minți, țipa într-una : „Croiți-l ! Croiți-l !", ținîndu-se scai cînd de neamț, cînd de *Mutter*. Ea nu-i slăbea de fel, cerînd, pesemne în neștire, ca cineva să fie biciuit pentru nu știu ce motiv. Neamțul și cu *Mutter*, însă, n-aveau timp de noi : lipiți de lădoiul crocodilului, ei zbierau ca viteii în țarc.

* O, mult iubitul meu Karlchen ! Maică, maică, măicuță ! (În sens de nevastă.) (Germ.)

— El prăpădit, el acuși plesnit, pentru că el înghițit *ganz* * cinovnic ! zbiera neamțul.

— *Unser Karlchen, unser allerliebster Karlchen wird sterben !*** urla *Mutter*.

— Acum noi am rămas orfan, fără pine! o seconda patronul.

— Croiți-l, croiți-l, croiți-l ! repeta ca apucată Elena Ivanovna, agățîndu-se de surtucul neamțului.

— El zădărît la crocodil ! De ce vostru soț zădărît la crocodil ? zbiera neamțul, zbătîndu-se să scape de ea, tumneata trebuie plătit dacă Karlchen *wird* plesnit, *das war mein Sohn, das war mein einziger Sohn !* ***

Mărturisesc, eram indignat peste măsură de egoismul feroce al acestui venetic și de inima de piatră a dezmățatei lui *Mutter* ; totuși, strigătele necurmate ale Elenei Ivanovna care o ținea într-una : „Croiți-l, croiți-l !" avură darul să mă neliniștească și mai mult, atrăgîndu-mi în cele din urmă toată atenția, încît mă cuprinse groaza... Trebuie să spun din capul locului că aceste strigăte ciudate eu le-am înțeles de-a-ndoaselea : mi se părea că Elena Ivanovna își pierduse pentru moment judecata și, în dorința de a răzbuna cu orice preț pierderea scumpului ei Ivan Matveici, pretindea, în chip de satisfacție, ca drept pedeapsă, crocodilul să fie biciuit... De fapt, intenția ei era cu totul alta. Cuprins de teamă, aruncam priviri îngrijorate spre ușă, implorînd-o pe Elena Ivanovna să-și vină în fire și, mai cu seamă, să nu întrebuințeze acest cuvînt dubios : „croiți-l", pentru că aici, în inima Pasajului și a societății culte, la numai doi pași de sala unde poate că tocmai în acel moment domnul Lavrov își ținea conferința publică [3] — o asemenea dorință retrogradă nu numai că nu era admisibilă, dar pur și simplu absurdă, și dintr-o clipă în alta risca să atragă asupra noastră atît fluierăturile și huiduielile lumii culte [4] cît și caricaturile domnului Stepanov [5]. Și n-a trebuit să aștept mult pentru a constata, spre marea mea consternare, că aceste temeri erau pe deplin întemeiate, căci perdeaua ce despărțea camera crocodilului de sălița în care se percepea taxa de intrare se dădu la o parte și în prag apăru un individ cu mustăți, cu barbă și cu o șapcă în mînă. Îndoindu-se din

* Întreg. (Germ.)

** Karlchen al nostru, mult iubitul nostru Karlchen va muri ! (Germ.)

*** Era fiul meu, singurul meu fiu ! (Germ.)

şale, cu partea superioară a trupului adusă mult înainte, făcea eforturi apreciabile pentru a-şi menţine picioarele dincolo de prag şi a se sustrage astfel, prudent, de la plata taxei de intrare.

— O dorinţă atît de retrogradă, stimată doamnă, rosti necunoscutul, străduindu-se din răsputeri ca nu cumva să calce pragul, nu vă face cinste în ce priveşte gradul de cultură de care dispuneţi şi de bună seamă se datoreşte unei insuficienţe a fosforului în creierul dumneavoastră. Veţi fi cît de curînd fluierată şi huiduită în cronica progresului, precum şi în publicaţiile noastre satirice...

Necunoscutul n-apucă însă să-şi termine fraza, căci venindu-şi în fire şi văzînd cu groază că un om vorbeşte în incinta crocodilului, fără să fi plătit taxa de intrare, neamţul se năpusti cu furie asupra personajului cu vederi progresiste şi-l îmbrînci afară în ghionturi. Un moment, dispărură amîndoi de sub privirile noastre îndărătul perdelei şi abia atunci mă dumirii, în sfîrşit, că toată tevatura aceasta se iscase degeaba ; Elena Ivanovna s-a dovedit a fi cu totul nevinovată ; nici prin gînd nu-i trecuse, după cum am spus mai înainte, să supună crocodilul pedepsei retrograde şi înjositoare de a fi biciuit, ci pur şi simplu dorea să-i fie spintecat cu cuţitul pîntecele, pentru ca în felul acesta Ivan Matveici să iasă la lumină, eliberîndu-se din măruntaiele lui.

— Aşa ! Tumneata vrei crocodil al meu prăpădit ! izbucni din nou neamţul reîntors în menajerie, asta *nein* ; mai pine soţ al vostru prăpădit şi pe urmă al meu crocodil !... *Mein Vater* expus crocodil, *mein Grossvater* expus crocodil, *mein Sohn wird* expus crocodil, şi *ich wird* expus crocodil ! Toţi *werden* expus crocodil. Eu cunosc *ganz* Europa, tumneata nu cunoscut *ganz* Europa şi trebuie plătit la mine Straf ! *

— *Ja, ja !* îi ţinea hangul furioasa nemţoaică, noi nu lăsat la voi să plece. Cînd Karlchen plesnit, voi plătit la noi *Straf !*

— De altfel, e inutil să-l mai spintecăm, adăugai eu calm în dorinţa de a o determina cît mai repede pe Elena Ivanovna să meargă acasă — întrucît e mai mult decît sigur că acum scumpul nostru Ivan Matveici pluteşte pe undeva prin Empireu.

* Nu... Tatăl meu... fiul meu va... eu voi... Toţi vom... întreaga... amendă. (Germ.)

— Dragă prietene, răsună deodată, pe neașteptate, glasul lui Ivan Matveici, uimindu-ne în cel mai înalt grad, dragul meu prieten, părerea mea este să acționați direct prin comisariat, pentru că fără intervenția poliției, neamțul nu e în stare să priceapă adevărul.

Aceste cuvinte, spuse răspicat și cu greutate, vădind o extraordinară prezență de spirit, ne buimăciră într-atîta, încît pentru moment nu ne venea să ne credem urechilor. Cu toate acestea, am alergat firește îndată la lădoiul crocodilului și, pătrunși de un soi de evlavie, deși nu fără oarecare neîncredere, îl ascultarăm pe bietul prizonier. Vorbea cu o voce surdă, pițigăiată, puțin stridentă chiar, de parcă ar fi venit de la cine știe ce depărtare. Aveai impresia că vreun hîtru șugubăț, trecînd într-o odaie alăturată și astupîndu-și gura cu o pernă, s-a apucat să imite de acolo, ca să distreze publicul rămas în cealaltă încăpere, cum anume se strigă unul pe altul doi țărani rătăciți într-un loc pustiu sau despărțiți de o rîpă adîncă, demonstrație la care avusesem prilejul să asist o dată la niște cunoștințe de ale mele, în ajunul sărbătorilor Crăciunului.

— Ivan Matveici, dragul meu, va să zică ești viu ! bolborosea Elena Ivanovna.

— Viu și teafăr, răspunse Ivan Matveici, și datorită Celui-de-Sus, am fost înghițit fără nici o vătămătură. Un singur lucru mă îngrijorează : ce vor spune șefii mei ierarhici despre toată tărășenia asta ; pentru că, orice ai zice, dar să obții bilet pentru străinătate și să nimerești în pîntecele unui crocodil, asta nu prea are haz...

— Lasă, dragul meu, nu-ți mai bate capul acuma dacă are sau n-are haz ; întîi și-ntîi, trebuie să fii extras cumva de acolo, îl întrerupse Elena Ivanovna.

— Extras ! zbieră proprietarul. Asta nu dau voie extras din crocodil al meu. Acum venit mult publicum și eu luat *fünfzig kopeiken* și Karlchen nu mai *wird* plesnit.

— *Gott sei dank !** întări nemțoaica.

— Au dreptate, observă calm Ivan Matveici, principiul economic trebuie să primeze [6].

* Mulțumesc lui Dumnezeu. (Germ.)

— Dragă prietene, strigai eu disperat, alerg într-un suflet să mă plîng la autorități, fiindcă prevăd că nu vom fi în stare s-o scoatem la capăt cu propriile noastre puteri!

— Sînt de aceeași părere, observă Ivan Matveici, deși în secolul nostru de criză economică e greu să despici burta unui crocodil fără o despăgubire materială. Așa stînd lucrurile, se naște o întrebare firească: cît ne va pretinde proprietarul pentru crocodilul său? După care urmează o altă întrebare: cine va plăti? Pentru că, după cum știi, eu nu prea dispun de mijloace...

— Poate în contul lefii, am intervenit cu sfială, dar proprietarul mă întrerupse pe loc:

— Eu nu vrei vîndut crocodil, eu cu trei mii vîndut crocodil, eu cu patru mii vîndut crocodil! Acum năvălit mult publicum. Eu cu cinci mii vîndut crocodil!

Ce mai tura-vura, își bătea joc de noi într-un chip îngrozitor; lăcomia și cel mai josnic interes îi licăreau în ochi, i se citeau pe față.

— Plec! strigai eu, indignat la culme.

— Și eu! Plec și eu! se tînguî Elena Ivanovna. Am să mă adresez chiar lui Andrei Osipîci și am să-l înduplec cu lacrimile mele.

— Nu, asta nu, draga mea, să nu faci una ca asta, se împotrivi energic Ivan Matveici, care de multă vreme era gelos pe Andrei Osipîci, cu atît mai mult cu cît nevastă-sa ar fi fost oricînd dispusă să verse cîteva lacrimi în fața unui om cult cum era acesta, știind că lacrimile o făceau și mai atrăgătoare. De altfel, nici pe tine, dragă prietene, nu te sfătuiesc să te duci la el, continuă Ivan Matveici, adresîndu-mi-se mie, n-ai de ce să i te înfățișezi așa, nitam-nisam, pe nepusă masă; cine știe ce bucluc poate să iasă din asta! Mai bine du-te chiar azi la Timofei Semionîci și fă-i o vizită, ca să zicem așa, particulară; n-are a face că e un om de modă veche și cam mărginit, în schimb e un om serios și, ce-i mai important, nu umblă cu fofîrlica. Transmite-i salutări din partea mea și istorisește-i întîmplarea în toate amănuntele. Întrucît la ultima

partidă de *eralaș* * i-am rămas dator șapte ruble, poți să i le restitui cu acest prilej cum nu se poate mai nimerit : asta va avea darul să înmoaie inima acestui moșneag aspru. În orice caz, sfatul lui poate să ne fie de mare folos. Acum, însă, ia-o deocamdată de aici pe Elena Ivanovna... Liniștește-te, draga mea, continua el către nevastă-sa, toate aceste văicăreli și marafeturi muierești m-au cam obosit și tare aș vrea să trag un pui de somn. De altfel, aici e cald și moale, deși n-am apucat încă să mă orientez în noul meu adăpost improvizat...

— Să te orientezi ! Da ce, ai lumină acolo ? exclamă amuzată Elena Ivanovna.

— Sînt cufundat în beznă, răspunse bietul prizonier, am însă posibilitatea să pipăi și, ca să zic așa, să mă orientez cu ajutorul mîinilor... Rămîi cu bine, așadar, fii calmă și distrează-te în voie. La revedere, pe mîine ! Iar tu, Semion Semionîci, vino să mă vizitezi diseară și, fiindcă te știu cam distrat, fă-ți un nod la batistă ca să nu uiți...

Drept să spun, abia așteptam s-o șterg de acolo pentru că mă simțeam frînt de oboseală și, apoi, mi se cam făcuse lehamite de toată povestea asta. De aceea, m-am și grăbit s-o iau la braț pe Elena Ivanovna care, deși abătută, devenise și mai fermecătoare din pricina emoției — așa că am condus-o cît mai repede afară din menajerie.

— Seara, iarăși douăzeci și cinci de copeici trebuie plătit taxa intrare ! strigă în urma noastră proprietarul.

— O, Doamne, ce hrăpăreți sînt oamenii ăștia ! spuse Elena Ivanovna, în timp ce se admira în toate oglinzile montate pe pereții Pasajului, vădit satisfăcută de a constata efectele binefăcătoare ale emoției.

— Principiul economic... îngînai eu cu oarecare tulburare în glas, flatat că însoțesc o cuconiță atît de nostimă.

— Principiul economic... repetă ea tărăgănat, cu glăsciorul ei fermecător. Spun drept că n-am înțeles nimic din ceea ce spunea adineauri Ivan Matveici despre nesuferitul ăsta de principiu economic.

— Uite, dacă vrei, te lămuresc eu, și foarte prompt m-am apucat să-i vorbesc despre efectele binefăcătoare ale atragerii

* Joc de cărți.

capitalurilor străine în țara noastră, lucruri pe care le citisem chiar în dimineața aceea în *Petersburgskie izvestia* și în *Volos*[7].

— Pentru mine toate astea sună atît de straniu ! mă întrerupse ea după un timp oarecare. Și acum, te rog, slăbește-mă cu aberațiile astea, urîciosule... Mai bine spune-mi : nu sînt prea îmbujorată la față ?

— Nu ești îmbujorată, ci ești un bujor de frumusețe ! profitai de prilejul ca să-i plasez un compliment.

— Ștrengarule ! murmură femeia flatată în amorul ei propriu. Bietul Ivan Matveici ! spuse apoi, înclinîndu-și cochet căpșorul pe umăr. Mi-e milă de el, zău ! Apoi exclamă deodată cu îngrijorare : Dumnezeule ! Dar cum o să mănînce el acolo, astăzi... spune-mi cum... și... și... ce are să facă... dacă-i vine vreo nevoie ?...

— Iată o problemă cu totul neprevăzută, am răspuns eu puțin cam încurcat. La drept vorbind, nici nu-mi trecuse prin cap așa ceva. Ce va să zică spiritul practic al femeilor în comparație cu noi, bărbații, cînd e vorba de rezolvat probleme importante de existență cotidiană !

— Sărmanul de el, cum de s-a vîrît într-o pacoste ca asta... și nici un fel de distracții, și întuneric beznă... ce rău îmi pare că n-am măcar o fotografie de-a lui... Iată-mă acum și văduvă, adăugă ea cu același zîmbet seducător, intrigată pesemne de noua ei situație, hm... oricum, mi se rupe inima pentru el !...

Într-un cuvînt, se manifesta dorul legitim și firesc al unei soții tinere și frumoase care și-a pierdut soțul. Am adus-o, în sfîrșit, acasă, și după ce am consolat-o cum am putut, am stat împreună cu ea la masă și am băut o ceașcă de cafea aromată, apoi la orele șase fix am plecat la Timofei Semionîci, făcîndu-mi socoteala că la această oră toți familiștii cu ocupații precise își fac, de obicei, siesta acasă.

După ce am ticluit acest prim capitol într-un stil adecvat întîmplării relatate, îmi propun să adopt de acum înainte un stil, deși poate nu chiar atît de înalt, în schimb mult mai natural, lucru despre care îmi fac datoria să-l previn pe cititor.

II

Preaonorabilul Timofei Semionîci mă întîmpină cu o grabă suspectă şi puţin cam fistîcit. Mă conduse în cabinetul lui strîmt şi închise cu grijă uşa după noi : „Ca să nu ne deranjeze copiii", spuse el cu o vădită îngrijorare. Îmi oferi un scaun lîngă birou, iar el se lăsă într-un fotoliu, îşi potrivi pulpanele halatului vătuit şi destul de uzat, apoi, pentru orice eventualitate, afişă de circumstanţă un aer mai mult sau mai puţin oficial, aproape grav, deşi nu ne era şef ierarhic nici mie şi nici lui Ivan Matveici, ci pur şi simplu coleg de birou şi întrucîtva bun cunoscut de-al nostru.

— Întîi de toate, începu el, te rog să ţii seama de faptul că eu nu am calitatea de şef, şi nu sînt decît un simplu subaltern ca şi dumneata, ca şi Ivan Matveici... De aceea, mă ţin deoparte şi nu sînt dispus să mă amestec într-o chestiune care nu mă priveşte direct şi personal.

Am rămas uluit, dîndu-mi seama că povestea ajunsese la urechile lui. I-am istorisit totuşi, cu lux de amănunte, întreaga păţanie. Ba chiar am făcut-o nu fără oarecare emoţie, ca unul ce-mi împlineam în clipa aceea datoria de prieten adevărat. Mă ascultă fără prea multă uimire, dar cu un aer bănuitor.

— Închipuieşte-ţi, spuse el, după ce mă lăsă să termin, întotdeauna am avut presimţirea că lui Ivan Matveici are să i se întîmple negreşit un pocinog ca ăsta.

— Dar de ce, Timofei Semionîci ? Întîmplarea este, după cît se pare, cu totul ieşită din comun, cu totul neobişnuită...

— De acord. N-ai să contești, însă, că toată comportarea lui de pînă acum în serviciu îl împingea în mod fatal spre un asemenea deznodămînt. Prea îşi luase nasul la purtare, ba aş putea spune chiar că devenise un înfumurat ! Mereu îi dădea zor cu „progresul" şi cu alte idei de felul acesta, iar acum poftim ! Iaca unde l-a dus progresul !

— Întîmplarea îmi pare însă din cale-afară de neobişnuită şi nu văd de ce ar putea fi aplicată ca regulă generală pentru toţi progresiştii...

— Ba nu, aşa e cum îţi spun eu. Asta se-ntîmplă de prea multă cultură. Crede-mă. Pentru că oamenii care au învăţat prea multă carte se amestecă în toate şi mai cu seamă unde

nu le fierde oala. Dar, poate că voi ăştia vă pricepeţi mai bine, adăugă el pe un ton oarecum ofensat. Eu n-am avut parte de cine ştie ce învăţătură şi apoi sînt om bătrîn ; am început de la copil de trupă şi uite, anul ăsta sărbătoresc o jumătate de veac de slujbă.

— Vai de mine ! Timofei Semionîci ! Cum poţi să-ţi închipui aşa ceva. Dar Ivan Matveici, dimpotrivă, e dornic de sfatul dumitale, aşteaptă cu nerăbdare să ne dai îndrumări. Ţi le cere, ca să zic aşa, cu lacrimi în ochi.

— „Ca să zic aşa cu lacrimi în ochi." Hm. Ei bine, astea sînt lacrimi de crocodil şi nu prea te poţi încrede în ele. Şi, mă rog, ce zor avea să plece neapărat în străinătate ? Şi cu ce bani ? De unde ? După cîte ştiu, nu prea dispune de mijloace...

— A făcut economii, Timofei Semionîci, a pus deoparte din ultima gratificaţie, am răspuns eu cu voce umilită. Intenţiona să plece doar pentru trei luni, să vadă Elveţia... patria lui Wilhelm Tell.

— Wilhelm Tell ? Hm !

— Ţinea atît de mult să admire primăvara la Neapole. Să viziteze muzeele, să cunoască moravurile, să vadă animale...

— Hm ! Animale ! Eu socotesc că i-a căşunat să meargă acolo numai din fudulie. Animale ? Ce fel de animale ? Parcă nu sînt şi la noi destule animale ? Slavă Domnului : avem menajerii, muzee, cămile — berechet ! Întîlneşti urşi chiar şi la marginea Petersburgului. Uite, chiar şi el, Ivan Matveici, nu a nimerit acum în burta unui crocodil ?...

— Vai de mine, Timofei Semionîci, gîndeşte-te, a căzut năpasta pe capul omului, îţi cere ajutor ca unui prieten, ca unei rude mai în vîrstă, aşteaptă sfatul dumitale şi cînd colo — îl judeci atît de aspru... Fie-ţi milă măcar de biata Elena Ivanovna !

— Vorbeşti de nevastă-sa ? Nostimă cuconiţă, spuse Timofei Semionîci, mai îmbunat parcă, şi trase cu nesaţ o priză de tabac. O persoană subtilă. Durdulie, şi-şi ţine căpşorul aşa, nu ştiu cum, aplecat puţin pe umăr... îţi face plăcere s-o priveşti. Chiar alaltăieri mi-a vorbit de ea Andrei Osipîci.

— A vorbit de ea ?

— Da, a vorbit şi chiar cu nişte expresii cît se poate de admirative. Bustul, zice, privirea, pieptănătura... o bomboană de femeie, zice... apoi a rîs. De, tinereţea, ce vrei ! — şi Timo-

fei Semionîci își suflă tare nasul. Tînăr, tînăr, dar ia te uită ce carieră face...

— Dar acuma este vorba de altceva, de cu totul altceva, Timofei Semionîci!

— Firește, firește.

— Și atunci cum rămîne, Timofei Semionîci?

— Nu văd cum aș putea să vă fiu de folos.

— Să ne dai un sfat, o îndrumare, ca un om cu experiență, ca o rudă! Ce să facem? Cum e mai bine: să acționăm pe cale ierarhică, sau...

— Pe cale ierarhică? Asta în nici un caz, interveni grăbit Timofei Semionîci. Dacă aștepți un sfat de la mine, apoi eu zic că în primul rînd chestiunea asta trebuie mușamalizată; n-aveți decît să acționați, ca să zic așa, pe cale particulară. De altfel, cazul e suspect și cu totul neobișnuit. Mai cu seamă, neobișnuit, de necrezut. Nu s-a mai pomenit așa ceva de cînd lumea și unde mai pui că nici nu prea îl arată într-o lumină favorabilă pe Ivan Matveici... De aceea, întîi de toate se impune prudență... Lasă-l să mai zacă acolo un timp. Altă soluție nu-i. Trebuie să aveți răbdare, să mai așteptați...

— Ce să mai așteptăm, Timofei Semionîci? Te pomenești că se înăbușă acolo?

— Adică de ce să se înăbușe? Parcă spuneai că s-a instalat destul de confortabil?

I-am mai istorisit o dată toată întîmplarea. Timofei Semionîci căzu pe gînduri.

— Hm! făcu el, răsucindu-și tabachera în palmă, după părerea mea nu e de loc rău să mai stea puțintel acolo, în loc să umble prin străinătăți. O să aibă răgaz să mai gîndească, să cugete în liniște la situația lui; bineînțeles, nu trebuie lăsat să se înăbușe, de aceea e cazul să luați măsurile cuvenite pentru bunăstarea sănătății lui: să se ferească, să zicem, de răceală, tuse și altele... Cît despre neamț, părerea mea personală este că dreptatea e de partea lui și apoi, are o situație privilegiată pentru că Ivan Matveici este acela care s-a băgat în crocodilul *lui*, cu de la sine putere, și nu *el* a intrat fără vreo încuviințare în crocodilul lui Ivan Matveici, care, de altfel, după cîte știu, nici nu a avut vreodată un crocodil. Or, crocodilul fiind o proprietate particulară, înseamnă că nu-i putem despica burta fără a-l despăgubi pe proprietar.

— Pentru salvarea omenirii, Timofei Semionîci!

— Ei, cît despre asta, e treaba poliției. Acolo să vă adresați.

— Dar dacă se întîmplă să fie nevoie de prezența lui Ivan Matveici la serviciu ? Dacă o să-l cheme cineva ?

— De Ivan Matveici să fie nevoie ? He, he, he ! Mai întîi că el este în concediu și ca atare putem să ignorăm cu ce anume se îndeletnicește în timpul ăsta ; n-are decît să viziteze tot felul de țări europene. Se schimbă treaba dacă, după ce expiră concediul, nu se prezintă la serviciu ; atunci, bineînțeles, o să ne interesăm, o să cerem informații...

— Să stea așa trei luni ? Timofei Semionîci, Doamne ferește !

— El singur e de vină. Cine l-a pus să se bage în burta crocodilului ? Pînă la urmă, te pomenești că o să fim nevoiți să angajăm și o dădacă pentru el, ceea ce, după cum știi, nu e prevăzut în statele de personal. Principalul e că acest crocodil este proprietate particulară, și, prin urmare, aici intervine așa-numitul principiu economic. Iar principiul economic, firește, primează. Dăunăzi, la serata de la Luka Andreici, tocmai despre asta a vorbit și Ignati Prokofici, îl cunoști pe Ignati Prokofici ? Capitalist de vază, învîrtește afaceri, nu glumă și ce meșter iscusit la vorbă ! Bine le mai ticluiește : „Avem nevoie, zice, de industrie. Industria noastră e cam șubredă. Trebuie s-o creăm. Trebuie să creăm capitalul, clasa de mijloc, sau, cum i se zice — burghezia, trebuie s-o creăm. Întrucît însă n-avem capitaluri, înseamnă că trebuie să le atragem din străinătate. Pentru asta, trebuie, în primul rînd, să dăm mînă liberă societăților străine să cumpere în loturi pămînturile noastre, cum se practică pretutindeni peste graniță. Sistemul acesta de proprietate în obște este o adevărată pacoste, zice, pentru noi — este otravă, sinucidere ! Să-l fi auzit cum vorbea, cu cîtă aprindere. Firește, le vine la îndemînă : oameni cu capitaluri... nu acolo, niște bieți slujbași ca noi. Cu obștea, zice, nu e chip să propășească nici industria și nici agricultura. Trebuie, zice, să lăsăm societățile străine să cumpere pe cît e cu putință toate pămînturile noastre, bucată cu bucată, iar apoi să fie fărîmițate, fărîmițate, fărîmițate, în loturi cît se poate de mici ; știi, o spunea așa răspicat : fă-rî-mi-ța-te, zice, și pe urmă vîndute în proprietate privată, și nu vîndute, ci pur și simplu date în arendă. Cînd, zice, tot pămîntul va fi în mîinile societăților străine, atrase

pentru asta la noi, atunci se poate fixa o arendă oricît de mare. În felul acesta, țăranul va lucra întreit pentru a-și cîștiga bucățica de pîine ; unde mai pui că oricînd poate fi alungat de pe locul lui. Prin urmare, țăranul va simți asta pe pielea lui, de aceea va fi supus, harnic și pentru același preț va produce de trei ori mai mult. Or, așa, în obște, ce grijă are ? Știe că n-are să moară de foame, de aceea nici capul nu-l doare ! O duce numai în lene și beție. În schimb, în buzunarul nostru or să curgă bani cu nemiluita, or să apară și capitaluri și atunci... să vezi burghezie ! Uite, de pildă, ziarul politic și literar englezesc *Times,* ocupîndu-se de starea finanțelor noastre, constata mai dăunăzi că de-aia stăm prost cu finanțele fiindcă n-avem o clasă de mijloc, n-avem pungi barosane, n-avem proletari harnici și supuși... Grozav mai vorbește Ignati Prokofici ăsta ! Adevărat orator. Are de gînd să întocmească un memoriu și să-l înainteze șefilor ierarhici, iar apoi să-l publice și în *Izvestia.* Aici nu mai e vorba de visuri și fantezii, cum le născocește Ivan Matveici...

— Și atunci cum rămîne cu Ivan Matveici ? am intervenit eu, profitînd de prilej, după ce-l lăsasem pe moșneag să trăncănească în voie. Tare îi mai plăcea uneori lui Timofei Semionîci să flecărească și să arate astfel că nici el nu e înapoiat, ba chiar că e la curent cu toate noutățile.

— Cu Ivan Matveici ? Păi tocmai acolo voiam să ajung și eu. Nu sîntem noi aceia care ne zbatem ca să atragem în țara noastră capitalurile străine ? Și atunci, judecă și dumneata, capitalul crocodilului de-abia a început să se dubleze datorită lui Ivan Matveici și cînd colo, noi, în loc să-l protejăm pe proprietarul străin, ne străduim, dimpotrivă, să despicăm burta chiar a capitalului lui de bază. E admisibil, spune și dumneata ? După mine, Ivan Matveici, ca fiu adevărat al patriei, ar trebui să fie mîndru și fericit că prin persoana lui a putut să contribuie la dublarea, ba cine știe, poate chiar la triplarea valorii unui crocodil străin. E cît se poate de necesar pentru atragerea capitalurilor. Dacă-i merge unuia bine, nu trece mult și vine altul cu un crocodil, apoi vezi cum un al treilea aduce doi sau chiar trei crocodili deodată. Iar în jurul lor se concentrează din ce în ce mai multe capitaluri. Poftim, uite c-a și răsărit burghezia. Asemenea acțiuni trebuie deci încurajate.

— Dar bine, Timofei Semionîci ! am încercat să protestez. Văd că dumneata îi pretinzi bietului Ivan Matveici o abnegație aproape supraomenească !

— Eu nu pretind nimic ; și în primul rînd, te rog — cum tè-am rugat și mai înainte — să-ți bagi în cap că eu nu am calitatea de șef și, ca atare, n-aș putea pretinde de la nimeni nimic. Vorbesc ca un fiu al patriei mele, adică vreau să spun că vorbesc nu ca *Fiul Patriei* [8], ci pur și simplu ca un fiu al patriei. În definitiv, cine l-a pus să se bage în burta crocodilului ? Un om cu greutate, cu grad respectabil, căsătorit legitim și, poftim — să facă un asemenea pas nesocotit ! E admisibil, spune și dumneata ?

— Bine, dar pasul ăsta l-a făcut fără voie.

— Cine știe ? Și, în afară de asta, cu ce bani vreți să-l despăgubiți pe proprietarul crocodilului, ai putea să-mi spui ?

— Mă gîndesc, poate în contul lefii, Timofei Semionîci.

— Crezi că o să ajungă ?

— Nu ajunge, Timofei Semionîci, am răspuns eu, amărît. La început, neamțul s-a cam speriat că-i crapă crocodilul ; pe urmă însă, cînd s-a convins că nu-i nici o primejdie, a început să facă pe grozavul, bucuros că poate cere preț dublu.

— Nu numai dublu, ci întreit, poate chiar și împătrit ! Publicul va da acum năvală, iar proprietarii ăștia de crocodili sînt niște oameni tare isteți. Unde mai pui că sîntem în plin carnaval, și toată lumea e pornită pe petreceri : de aceea, repet, în primul rînd Ivan Matveici trebuie să rămînă incognito, să stea în expectativă și să nu se pripească. Chiar dacă toată lumea ar ști că se află în burta crocodilului, nu trebuie să afle acest lucru în mod oficial. În privința asta, s-ar putea spune că Ivan Matveici este chiar avantajat de împrejurări deosebit de favorabile, căci toți îl știu plecat în străinătate. Chiar dacă o să meargă vestea că se află în burta crocodilului, ne facem că nu dăm crezare acestor zvonuri, și pace. Cred că ar fi cea mai bună soluție. Principalul e să-și păstreze răbdarea ; și ce zor nevoie mare să se grăbească atîta ?

— Dar dacă...

— Nu-i mai purta de grijă, are o constituție destul de solidă...

— Și pe urmă, după atîta amar de așteptare ?...

— De, n-am să-ți ascund că acest caz se prezintă din cale-afară de încurcat. E greu de prevăzut cum se vor desfă-

şura lucrările, cu atît mai mult cu cît pînă acuma n-au mai fost înregistrate cazuri asemănătoare. Nu există nici un precedent. Dacă am avea măcar un singur exemplu de acest fel, încă ne-am mai putea orienta cumva. Dar aşa, ce putem face ? Pînă stai să chibzuieşti, să despici firu-n patru, afacerea tărăgănează.

O idee fericită îmi străfulgeră prin cap.

— Dar nu s-ar putea oare aranja în aşa fel — mi-am dat cu părerea — o dată ce tot îi e sortit să stea în burta monstrului şi, prin graţia Providenţei, să rămînă teafăr — nu s-ar putea să înainteze o cerere spre a fi considerat prezent la serviciu ?

— Hm... poate într-un concediu fără salariu...

— Da cu salariu nu s-ar putea ?

— Pe ce bază ?

— Cu titlu de deplasare în interes de serviciu...

— Ce fel de deplasare anume şi unde ?

— Păi, în măruntaiele crocodilului... ca să zicem aşa, pentru a culege informaţii, pentru a cerceta datele la faţa locului. Firește că ar fi o măsură cu totul nouă, însă de bună seamă progresistă, şi unde mai pui că va demonstra grija noastră pentru cultură...

Timofei Semionîci rămase din nou pe gînduri.

— Să delegi un funcţionar special, spuse el în cele din urmă, în măruntaiele crocodilului, cu însărcinări speciale, ar fi, după părerea mea personală, un lucru absurd. Mă tem că în state nu e prevăzută o asemenea funcţie. Şi ce fel de însărcinări ar putea să primească, de pildă, într-o asemenea situaţie.

— Să studieze, să zicem, natura chiar în firea ei — pe viu. Astăzi, tot felul de ştiinţe naturale, botanica şi altele sînt doar la mare preţ... Ar putea să trăiască acolo şi să facă comunicări... Hai să zicem, cu privire la digestie, sau pur şi simplu despre viaţa şi obiceiurile animalelor. O delegaţie în vederea culegerii de date documentare.

— Adică, în domeniul statisticii. În asta, drept să spun, nu mă prea pricep, şi nici măcar nu sînt filozof. Date, zici ! Păi, noi şi aşa sîntem copleşiţi de tot felul de date şi nici nu mai ştim ce să facem cu ele. Pe lîngă aceasta, o asemenea statistică prin ea însăşi e cam primejdioasă...

— Şi de ce-i primejdioasă ?

— Ce mai tura-vura, eu zic că-i primejdioasă ! Apoi, gîndeşte-te şi cred că ai să fii de acord cu mine, că toate aceste date el le va culege, ca să zicem aşa, stînd culcat pe o rînă Şi unde s-a mai văzut ca cineva să-şi facă serviciul culcat pe o rînă ? Ar fi o inovaţie şi încă una foarte periculoasă ; mai cu seamă că nu există — o repet — nici un precedent în acest sens. Uite, dacă am avea cel puţin un singur precedent, atunci cred că s-ar putea obţine pentru el o delegaţie de deplasare.

— De unde să avem asemenea precedente, Timofei Semionîci, cînd în ţara noastră pînă acum n-au mai fost aduşi crocodili vii ?

— Hm ! Da... făcu, impresionat de acest argument, Timofei Semionîci şi căzu din nou pe gînduri. Dacă vrei să ştii, obiecţiunea asta a dumitale mi se pare cît se poate de judicioasă şi ar putea chiar să servească drept temei pentru cercetarea ulterioară a cazului. Şi totuşi, cînd te gîndeşti, că dacă o dată cu apariţia la noi a unor crocodili vii, o să înceapă să ne dispară funcţionarii şi apoi, pe motivul că în pîntecul crocodilului e cald şi moale, or să înceapă să pretindă să fie delegaţi acolo, ca pe urmă să zacă pe o rînă... cred că eşti de acord şi dumneata că ar fi un exemplu dăunător. Te pomeneşti că, aşa, fiecare va căuta să se vîre în burta unui crocodil ca să primească leafa degeaba.

— Dă-ne o mînă de ajutor, Timofei Semionîci, fă-ne acest serviciu ! Apropo : Ivan Matveici m-a rugat să-ţi transmit o datorie de la cărţi, şapte ruble, de la o partidă de *eralaş*.

— Aşa-i, pierduse la cărţi dăunăzi, la Nikifor Nikiforîci ! Mi-aduc aminte. Şi ce bine dispus era în seara aceea, ne-a distrat pe toţi, şi uite acum, ce belea !...

Bătrînul era sincer mişcat.

— Nu ne lăsa, Timofei Semionîci.

— Îţi făgăduiesc să fac tot ce-mi stă în putinţă. Am să încerc să intervin personal, în mod particular şi cu titlu informativ, acolo unde trebuie. Dumneata, însă, vezi de află, aşa, pe cale neoficială, pe de lături, ce anume preţ ar fi de acord să primească proprietarul pentru crocodilul său ?

Timofei Semionîci părea vizibil îmbunat.

— Negreşit, am răspuns eu, şi îndată vin la dumneata să-ţi dau raportul.

— Dar nevastă-sa... e singură acum ? S-o fi plictisind de moarte, sărăcuța de ea ?

— N-ar fi rău să-i faci o vizită, Timofei Semionîci.

— Chiar așa, am să-i fac o vizită, mă și gîndeam la asta mai adineauri. E un prilej cît se poate de nimerit... Cine naiba l-a pus să se ducă la panoramă să vadă crocodilul ăsta ? De altfel, nu m-aș da nici eu în lături să-mi arunc, doar așa, ochii...

— Să te duci, Timofei Semionîci, să te duci să-l vizitezi și pe nenorocitul acela de Ivan Matveici.

— Am să mă duc neapărat. Bineînțeles, pasul acesta al meu nu trebuie socotit ca o intenție de a-i da vreo speranță. Mă voi duce ca o persoană particulară... Așadar, la revedere ; acum sînt așteptat la Nikifor Nikiforîci ; poate treci și dumneata pe acolo ?

— Ba nu ; eu trebuie să mă duc la prizonierul nostru.

— Ca să vezi, iată-l acum și prizonier !... Ce imprudență !

Mi-am luat rămas bun de la moșneag. Tot felul de gînduri îmi roiau prin cap. E un om cumsecade și tare cinstit acest Timofei Semionîci, dar nu știu de ce, despărțindu-mă de el, m-am bucurat totuși că-și sărbătorește jubileul de cincizeci de ani și că oameni ca Timofei Semionîci se întîlnesc la noi din ce în ce mai rar astăzi. M-am îndreptat, firește, grăbit spre Pasaj ca să-l pun la curent despre toate pe sărmanul Ivan Matveici. Eram curios la culme să aflu cum s-a instalat acolo, în crocodil, și cum în general un om poate să viețuiască în burta crocodilului. Mă întreb, dacă într-adevăr e cu putință ca cineva să trăiască într-un crocodil ? Uneori, zău, aveam impresia că toate acestea nu erau decît un coșmar, un vis groaznic, monstruos, cu atît mai mult cu cît era vorba, de fapt, despre un monstru...

III

Și totuși nu era un vis, ci realitatea crudă, neîndoielnică. Căci altminteri, de ce m-aș fi apucat să vă povestesc ! Dar să continuu...

Am ajuns la Pasaj destul de tîrziu, cam pe la ora nouă, și pentru a pătrunde în camera unde era expus crocodilul, a trebuit să folosesc intrarea din dos, deoarece neamțul închisese panorama de data aceasta mult mai devreme ca de obicei. El se plimba prin încăpere îmbrăcat ca de casă, într-un surtuc ponosit și soios, în schimb părea incomparabil mai bine dispus decît în dimineața acelei zile. Se vedea bine că nu mai are nici o teamă și că „publicum mult venit". Mai tîrziu apăru și *Mutter*, probabil ca să-mi pîndească orice mișcare. Din cînd în cînd, neamțul și cu *Mutter* a lui își vorbeau misterios în șoaptă. Cu toate că panorama era închisă, el îmi pretinse totuși o monedă de douăzeci și cinci de copeici. Ce exces de acurateță!

— Tumneata trebui plătit la mine fiecare dat; publicum trebuie plătit una rublă, iar tumneata douăzeci și cinci *kopeiken*, căci tumneata ești bun prieten la al vostru bun prieten, iar *ich* dau respect la prietenie...

— Trăiești, ești încă viu, scumpul și eruditul meu prieten? strigai cu glas tare, apropiindu-mă de crocodil, în speranța că vorbele mele vor ajunge la urechile lui Ivan Matveici și-i vor măguli amorul propriu.

— Viu și sănătos, răsună surd vocea lui, de parcă ar fi venit de undeva de departe sau de sub pat, cu toate că mă aflam foarte aproape, viu și sănătos, dar despre asta mai pe urmă... Ce se mai aude?

Prefăcîndu-mă că nu i-am auzit întrebarea, mă grăbii să-l descos plin de solicitudine: cum se simte, cum o mai duce, cum e acolo și în general ce e pe acolo în burta crocodilului? Asta o cereau și sentimentele mele de prietenie și regulile de cea mai elementară politeță. El mă întrerupse, înciudat, făcînd pe capriciosul.

— Ce se mai aude? strigă el, vorbindu-mi după obicei, pe un ton de comandă cu vocea-i pițigăiată, de data aceasta nespus de antipatică.

I-am povestit, pînă în cele mai mici amănunte, toată convorbirea mea cu Timofei Semionîci pe un ton care să-i dea a înțelege că sînt jignit.

— Moșneagul are dreptate, hotărî Ivan Matveici pe același ton tăios pe care îl adopta de fiecare dată față de mine. Îmi plac oamenii practici și nu pot să sufăr pe moliii sentimentali. Sînt gata însă a recunoaște că ideea ta în privința

delegației nu-i chiar absurdă de tot. Într-adevăr, aș putea să comunic de aici multe informații interesante din punct de vedere etic și științific. Acum însă lucrurile iau o întorsătură cu totul neprevăzută, de aceea, nu chestiunea lefii trebuie să ne preocupe în primul rînd. Ascultă-mă cu băgare de seamă. Stai jos sau ești în picioare?

— În picioare.

— Ia loc atunci, așază-te undeva, fie chiar și pe dușumea și ascultă-mă cu toată atenția.

Înciudat, apucai un scaun și, punîndu-l lîngă lădoiul crocodilului, îl trîntii cu zgomot pe dușumea, ca să-mi vărs năduful.

— Ascultă, începu el poruncitor, s-a adunat astăzi aici o lume imensă; către seară, mulțimea nu mai încăpea, așa încît a trebuit să intervină poliția ca să facă ordine. La ora opt, adică mai devreme ca de obicei, proprietarul găsi cu cale să închidă panorama, ca să aibă timp să facă numărătoarea banilor încasați și să se pregătească mai bine pentru a doua zi. Sînt convins că mîine lumea va da năvală ca la iarmaroc. Așadar, ne putem aștepta ca toți oamenii culți din capitală, doamnele din înalta societate, ambasadorii, juriștii ș.a.m.d. să vină în pelerinaj pe aici. Mai mult chiar: vor sosi vizitatori pînă și din provinciile cele mai îndepărtate ale întinsului și atît de interesantului nostru imperiu. În concluzie, ochii tuturora sînt pe mine și, deși zac ascuns aici, totuși am un rol de primă importanță. De aceea, mi-am pus în gînd să încep o acțiune de luminare, a acestei gloate de gură-cască. Pe baza experienței căpătate, le voi oferi un exemplu de măreție și de resemnare în fața destinului! Voi fi, ca să zic așa, o tribună de pe care voi începe să îndrum omenirea. Dacă n-ar fi decît informațiile științifice pe care le-aș putea furniza cu privire la monstrul în care locuiesc acum — și tot ar fi niște lucruri prețioase. De aceea, nu numai că nu mă plîng de ceea ce mi s-a întîmplat, ci, dimpotrivă, sper că prin aceasta să fac cea mai strălucită carieră.

— Vezi numai să nu te plictisești, observai eu cu ironie usturătoare.

Mă indigna mai cu seamă faptul că Ivan Matveici nu mai folosea pronume personale, atît de mult i se urcase la cap. Aiurelile pe care le debitase acum avură darul să mă scoată din sărite! „Cum poate fi atît de îngîmfat zănaticul ăsta în

situația în care se găsește ? scrîșneam eu în sinea mea. În asemenea împrejurări ar fi trebuit să verse lacrimi amare și nu să se umfle-n pene."

— N-am să mă plictisesc cîtuși de puțin ! mi-o reteză scurt, pentru că sînt pătruns de idei măreț ; abia acum am prilejul să visez în voie la îmbunătățirea soartei întregii omeniri. Din pîntecele acestui crocodil va țîșni acum adevărul și lumina. Nu mă îndoiesc că aici am să ajung să descopăr o nouă teorie proprie a noilor relații economice, teorie cu care mă voi putea mîndri. Pînă acum, n-am putut s-o fac, din lipsă de timp, absorbit de slujbă și de deșarte distracții mondene. Voi răsturna tot ce s-a afirmat pînă acum și voi deveni un nou Fourier. Apropo — i-ai dat cele șapte ruble lui Timofei Semionîci ?

— I-am dat de la mine, încuviințai eu, căutînd să subliniez prin ton că banii i-am avansat din propriul meu buzunar.

— Las' că ți le restitui, n-avea nici o grijă, răspunse el cu trufie. Aștept să mi se mărească cît de curînd leafa, căci cine ar merita acum acest lucru mai mult decît mine ? Aduc foloase incalculabile. Dar să revenim la chestiunile noastre. Ce-i cu soția... ?

— Întrebi, probabil, de Elena Ivanovna ?

— Ce-i cu nevastă-mea ? țipă el, de data aceasta cu o voce și mai stridentă.

N-aveam încotro ! Supus, dar scrîșnind din dinți, i-am povestit cum am lăsat-o pe Elena Ivanovna. Dar nu-mi dădu răgaz să isprăvesc.

— În privința ei, am niște planuri cu totul speciale, începu el nerăbdător. Dacă eu am șanse să devin celebru *aici*, vreau ca ea să ajungă celebră *acolo*. Savanții, poeții, filozofii, mineralogii veniți de pretutindeni, oameni de stat, după ce se vor întreține dimineața cu mine, seara se vor duce în salonul ei. Începînd din săptămîna viitoare, ea va trebui să dea recepții în fiecare seară. Leafa dublată va permite să facem față cheltuielilor și, întrucît recepțiile acestea se vor limita la ceai și cîțiva lachei angajați, totul va merge strună. Și aici și acolo nu se va vorbi decît despre mine. De mult aștept prilejul acesta de a fi în centrul atenției și în gura tuturor, dar nu mi-a fost dat să-mi văd visul cu ochii din cauza gradului mic și situației mele neînsemnate în societate. Acum,

idealul meu se va înfăptui datorită unei simple înghiţituri de crocodil. Orice cuvînt al meu va fi ascultat, orice cugetare va fi cîntărită, discutată, transmisă din gură în gură şi publicată. Abia acum o să le arăt eu cine sînt ! Toată lumea îşi va da seama, în sfîrşit, ce imense capacităţi au fost lăsate să se irosească în măruntaiele unui monstru. „Omul acesta ar fi putut ajunge ministru de externe, ar fi putut conduce un regat", vor spune unii. „Da, omul acesta încă n-a condus pînă acuma nici un regat străin", vor spune alţii. În ce măsură, întrucît, te-ntreb, aş fi mai prejos de un oarecare Garnier-Pagès [9], de pildă, sau cum s-or mai fi chemînd acolo ?... Nevastă-mea trebuie să fie *pendant*-ul meu : eu sînt înzestrat cu inteligenţă, ea are farmec şi frumuseţe. „E frumoasă, de aceea şi este soţia lui", vor zice unii. „E frumoasă tocmai *pentru că este soţia lui"*, vor corecta alţii. Pentru orice eventualitate, Elena Ivanovna să-şi cumpere chiar mîine dicţionarul enciclopedic editat sub îngrijirea lui Andrei Kraievski, pentru a fi în stare să întreţină orice discuţie înaltă. Să caute în primul rînd să citească articolul *premier*-politic din *S. Peterburgskie izvestia,* comparînd zilnic cu ceea ce apare în *Volos.* Sper că patronul va consimţi să mă ducă din cînd în cînd, împreună cu crocodilul lui, în strălucitul salon al soţiei mele. Stînd în lădoi, în mijlocul salonului somptuos, am să rostesc cu dărnicie cugetări spirituale, pe care le voi pregăti încă de dimineaţă. Unui bărbat de stat îi voi împărtăşi proiectele mele ; cu poeţii voi face conversaţie în rime ; faţă de doamne voi fi glumeţ şi curtenitor, fără să depăşesc limitele unei ţinute absolut decente, dat fiind că în situaţia actuală nu prezint nici o primejdie pentru soţii lor. Tuturor le voi da prin persoana mea pilda măreaţă a supunerii faţă de soartă, faţă de voia Providenţei. Din nevastă-mea am să fac o sclipitoare doamnă literată ; am s-o lansez şi tot eu am s-o explic publicului : fiind soţia mea legitimă, ea trebuie să întrunească cele mai alese însuşiri, şi dacă lui Andrei Alexandrovici pe bună dreptate i se spune Alfred de Musset al Rusiei, apoi cu şi mai multă dreptate se va spune despre Elena Ivanovna că este o adevărată Eugénie Tour a noastră, a rusilor.

Mărturisesc că, deşi toate aberaţiile astea se potriveau într-o oarecare măsură lui Ivan Matveici, aşa cum îl cunoşteam dintotdeauna, totuşi, la un moment dat, îmi venea

să cred că are febră și că aiurează. Era același, obișnuitul Ivan Matveici, văzut însă printr-o lupă care mărește de cel puțin douăzeci de ori.

— Dragă prietene, l-am întrebat eu, nutrești speranța s-o duci așa vreme îndelungată? Și, în general, spune-mi: ești bine, sănătos? Cum mănînci, cum dormi, cum respiri? Îți sînt doar prieten și cred că vei fi de acord și tu că întîmplarea aceasta este cu totul supranaturală și, ca atare, curiozitatea mea e cît se poate de firească.

— O curiozitate deșartă și atîta tot, rosti el sentențios. Cu toate astea, îți-o voi satisface. Mă întrebi cum m-am aranjat în interiorul monstrului? În primul rînd, crocodilul, spre marea mea surprindere, s-a dovedit a fi complet gol. Tot interiorul lui nu este decît un imens sac gol, făcut din cauciuc, asemenea produselor de cauciuc care se vînd la noi pe Gorohovaia sau Morskaia și dacă nu mă înșel, și pe bulevardul Voznesenski. Altfel, gîndește-te și tu, cum aș fi putut să încap într-însul?

— E cu putință oare? am exclamat eu, cuprins de o legitimă mirare. E cu putință oare ca pe dinăuntru crocodilul să fie cu desăvîrșire gol?

— Cu desăvîrșire, confirmă aspru și impunător Ivan Matveici. Probabil că a fost făcut așa după legile înseși ale naturii. Crocodilul nu are decît o gură imensă, prevăzută cu niște dinți ascuțiți și, ca anexă la această gură, o coadă destul de lungă. Asta-i cam tot ce are de fapt. Iar la mijloc, între aceste două extremități, se află o cavitate goală, căptușită cu un fel de cauciuc, ba, mai mult ca sigur, este chiar cauciuc veritabil.

— Dar coastele, stomacul, intestinele, ficatul, inima? l-am întrerupt eu, cu un fel de ciudă.

— Nici pomeneală de așa ceva. N-nimic, absolut nimic din organele amintite și probabil că nici n-au existat vreodată. Toate acestea nu sînt decît fantezia deșartă a unor călători neserioși. Așa cum este umflată o pernă pentru cei cu hemoroizi, tot așa umplu și eu, prin persoana mea, vidul acestui crocodil. El este elastic și deci poate fi întins pînă la dimensiuni uriașe. Chiar și tu, în calitatea ta de prieten al casei, ai fi putut să încapi alături de mine, dac-ai fi fost cît de cît animat de sentimente generoase. Ba și atunci ar mai fi rămas loc destul. Mă gîndesc chiar că, la nevoie, aș putea

s-o poftesc aici și pe Elena Ivanovna. De altfel, conformația asta cu vid lăuntric a crocodilului este în deplină concordanță cu științele naturale. Pentru că să presupunem, de pildă, că tu ai fi fost chemat să construiești un crocodil nou ; de la bun început, ți-ai fi pus întrebarea cît se poate de firească : care este însușirea principală a unui crocodil ? Răspunsul e clar : să înghită oameni. Cum s-ar putea realiza, așadar, o construcție corespunzătoare pentru ca el să poată înghiți oameni ? Răspunsul e și mai clar : lăsîndu-l complet gol pe dinăuntru. De mult încă fizica a demonstrat că natura nu suportă vidul. De aceea și interiorul unui crocodil trebuie să fie neapărat gol, ca să nu poată suporta vidul și deci să fie oricînd dispus a înghiți și a-și umple golul cu ce se nimerește. Iată, așadar, singura explicație logică și rațională a faptului că toți crocodilii ne înghit pe noi, oamenii. Cu totul altfel e construit omul : cu cît mai gol este, de pildă, capul unui om, cu atît mai puțin simte nevoia să-l umple, aceasta fiind singura excepție de la regula generală. Toate astea mi se par acum clare ca lumina zilei : toate aceste adevăruri am ajuns să le descopăr prin propria mea minte și experiență acum cînd mă aflu, ca să zic așa, chiar în străfundurile naturii, în retorta ei, cu urechea ciulită la bătăile pulsului ei. Pînă și etimologia vine în sprijinul teoriei mele, deoarece însăși denumirea de crocodil înseamnă lăcomie nemăsurată. Crocodil — *Crocodillo* — este, fără îndoială un cuvînt de origine italiană, contemporan, probabil, cu vechii faraoni egipteni și derivînd, după cît se pare, din rădăcina cuvîntului franțuzesc *croquer*, ceea ce înseamnă a mînca, a devora și, în general, a folosi ceva drept aliment. Toate acestea am de gînd să le expun în prima mea conferință în fața publicului ce se va aduna în salonul Elenei Ivanovna, atunci cînd voi fi transportat acolo cu lădoi cu tot.

— Dragul meu prieten, n-ar strica de loc să iei un purgativ ! strigai eu pe negîndite, în timp ce în sinea mea repetam îngrozit : „Are febră, febră, precis are febră !"

— Fleacuri ! făcu el disprețuitor. Și apoi, nu te gîndești că în actuala mea situație ar fi cît se poate de incomod. Am bănuit, de altfel, că ai să aduci vorba de purgative.

— Și totuși, dragă prietene, spune-mi cum... cum te hrănești acum ? Ai stat la masă azi, sau n-ai stat ?

— N-am stat la masă, dar sînt sătul și foarte probabil că de acum încolo nu voi mai avea nevoie niciodată de hrană! De altfel, e lesne de înțeles: umplînd cu persoana mea pîntecele crocodilului, prin însuși acest fapt, el se simte sătul. De-acum înainte, ani de-a rîndul se poate lipsi de hrană. Pe de altă parte, sătul de prezența mea, îmi va transmite la rîndul lui toate sucurile vitale din corp. Asta ar veni cam așa cum se întîmplă cu unele femei cochete pînă la rafinament, care-și oblojesc la culcare trupul durduliu cu bucăți de carne crudă, pentru ca apoi, după baia de dimineață, să pară proaspete, zvelte, fragede și seducătoare. În felul acesta, hrănindu-l pe crocodil, la rîndul meu eu capăt de la el hrana necesară, ceea ce înseamnă că ne hrănim reciproc. Cum însă nu-i de loc ușor, chiar și pentru un crocodil, să mistuie un om ca mine, se poate presupune că-i cade greu la stomac, deși — propriu-zis — nici nu-l are; și iată de ce, pentru a nu-i pricinui monstrului o durere inutilă, caut să mă răsucesc cît mai rar de pe o parte pe alta și, cu toate că aș fi putut s-o fac în voie, mă abțin, îndemnat de sentimente de adevărată omenie. Ar fi singurul inconvenient al situației mele din momentul de față și, într-un sens alegoric, Timofei Semionîci are perfectă dreptate cînd mă consideră un om care zace pe o rînă! Dar eu voi dovedi că și stînd culcat pe o rînă — ba mai mult decît atît — că numai stînd așa culcat pe o rînă, ar putea fi transformată soarta omenirii. Toate marile idei și teorii din paginile ziarelor și revistelor noastre sînt de bună seamă emise de niște oameni care zac pe o rînă; iată de ce li se zice: „idei de cabinet". Ei și? Puțin îmi pasă cum li se zice! Am de gînd să născocesc acum un întreg sistem social și nici nu-ți închipui ce ușor e să faci așa ceva! E de ajuns să te izolezi undeva departe de lume, într-un colț singuratic sau chiar într-un crocodil, să închizi ochii și pe dată ai și născocit un adevărat paradis pentru întreaga omenire. Adineauri, imediat după plecarea voastră, m-am apucat să meditez și am născocit trei sisteme de acest fel, iar acum sînt pe cale de a elabora un al patrulea. E drept că pentru asta trebuie întîi să răstorn totul; dar, stînd așa într-un crocodil, e foarte ușor să dărîmi orice; ba, aș spune că abia aici, în burta crocodilului vezi parcă mai limpede totul... Firește, în situația mea de acum există și unele inconveniente, deși nu prea grave; interiorul crocodilului e cam umed și vîscos; pe dea-

supra, mai miroase și a cauciuc, așa încît mereu mi se pare că am la nas galoșii mei de anul trecut. Cam la asta se reduc toate inconvenientele.

— Ivan Matveici, l-am întrerupt eu fiindcă nu mă mai răbda inima, tot ce-mi spui este atît de extraordinar, încît pare de necrezut. Ai de gînd cu adevărat să nu mai mănînci, să nu mai stai la masă toată viața?

— Ce preocupări meschine te frămîntă, cap sec ce ești! Eu îi vorbesc despre idei mărețe, iar el... Află dar, că mă simt sătul alimentîndu-mă doar cu aceste idei mari care luminează bezna din jurul meu. De altfel, simpaticul proprietar al acestei dihanii, de comun acord cu buna lui *Mutter*, a hotărît adineauri să introducă în fiecare dimineață în gîtlejul crocodilului un tub metalic prin care să pot suge cafeaua cu lapte, sau supa cu pîine albă muiată în ea. Tubul a și fost comandat undeva la un meșter din apropiere, deși personal consider că e un lux de prisos. Sper să trăiesc în felul acesta cel puțin o mie de ani, dacă e adevărat că atîta durează o viață de crocodil; și fiindcă veni vorba, fă bine și consultă chiar mîine vreun tratat de științe naturale, ca să-mi spui dacă nu cumva am greșit, confundînd crocodilul cu vreo altă fosilă. Un singur lucru mă cam pune pe gînduri: întrucît sînt îmbrăcat în haine de stofă, iar în picioare port ghete, trag nădejde că dihania nu mă poate digera; pe de altă parte, atîta timp cît sînt viu, mă împotrivesc cu toată puterea voinței mele să fiu digerat; pentru că, e de la sine înțeles, n-am poftă să mă transform în ceea ce se transformă orice hrană; ar fi prea înjositor pentru mine! Mă tem totuși că în decursul celor o mie de ani stofa din care e confecționată îmbrăcămintea mea, fiind din nefericire de producție indigenă, ar putea să putrezească și atunci, rămînînd fără haine, cu toată împotrivirea mea, te pomenești c-o să fiu pînă la urmă digerat. Bineînțeles, în timpul zilei nu voi admite în ruptul capului așa ceva; noaptea însă, în timpul somnului, cînd voința îl părăsește pe om, se prea poate să am soarta umilitoare a unui cartof oarecare, a unei plăcinte sau a unei fripturi de vițel. Gîndul acesta mă înnebunește. Numai acest singur motiv ar fi de ajuns ca să justifice modificarea tarifelor de schimburi comerciale pentru a se încuraja astfel un import masiv de stofe englezești, care sînt mai trainice și, ca atare, ar putea să reziste timp mai îndelungat forțelor na-

turii, în cazul cînd nimerești într-un crocodil. Chiar la prima ocazie voi căuta să împărtășesc această idee oamenilor de stat și totodată cronicarilor politici și gazetelor noastre din Petersburg. N-au decît să trîmbițeze! Sînt convins că nu numai asta vor avea de învățat de la mine. Prevăd că în fiecare dimineață, în jurul meu se vor îmbulzi o droaie întreagă de asemenea ziariști, cu gologanii pentru taxa de intrare luați din casa redacțiilor, dornici să afle părerile mele despre telegramele sosite în ajun. Pe scurt, viitorul îmi apare în culori dintre cele mai trandafirii.

„Febră, precis are febră", bolboroseam ca pentru mine.

— Prietene dragă, dar libertatea? îl iscodii în dorința de a-i afla părerea și în această chestiune. Căci tu stai acolo, cum s-ar spune, ca la pușcărie, pe cînd omul ar trebui de fapt să se bucure de libertate.

— Ești un nătărău, răspunse Ivan Matveici. Numai oamenii primitivi țin la independență, celor înțelepți le place ordinea, iar ordine nu-i [10]...

— Pentru Dunmezeu, Ivan Matveici!

— Taci și ascultă! țipă el, supărat că l-am întrerupt. Niciodată n-am simțit un elan mai puternic ca acum. În adăpostul meu strîmt, nu mă tem decît de un singur lucru — de critica literară a revistelor voluminoase și de fluierăturile gazetelor noastre satirice. Mă tem ca nu cumva vizitatorii superficiali, proștii și invidioșii, în general tot felul de nihiliști să nu mă ia peste picior. Eu însă voi lua toate măsurile de precauție. Aștept cu nerăbdare să aflu mîine ce spune lumea și mai ales presa despre cazul meu. Chiar mîine să-mi comunici neapărat ce scriu gazetele.

— Bine, mîine dimineață am să-ți aduc un maldăr de ziare.

— Mă gîndesc că mîine ar fi încă prematur să ne așteptăm la comentarii în ziare, deoarece anunțurile nu se tipăresc decît a patra zi. De azi înainte, însă, să vii în fiecare seară prin intrarea din dos. Am de gînd să te fac secretarul meu. Ai să-mi citești ziarele și revistele, iar eu am să-ți dictez ideile mele și am să-ți dau însărcinări. În primul rînd, să nu uiți de telegrame. Zilnic vreau să am aici toate telegramele sosite din Europa. Acum, destul! Ți-o fi somn și poate vrei să te duci acasă să te culci. Du-te și nu te mai gîndi la ce ți-am spus despre critică; nu mă tem de ea fiindcă

ea însăşi se află într-o situaţie critică. E de ajuns să fii înţelept şi virtuos şi negreşit te vei înălţa pe un piedestal. Dacă nu un al doilea Socrate, atunci un Diogene, sau şi unul şi altul la un loc — iată viitorul meu loc în sînul omenirii.

În felul acesta uşuratic şi insinuant (să ţinem seama că era într-o stare febrilă!) se grăbi Ivan Matveici să-şi expună gîndurile, aidoma acelor muieri slabe de fire despre care o zicală spune că nu sînt în stare să păstreze nici cel mai mic secret. De altfel, tot ce mi-a vorbit el despre crocodil mi s-a părut foarte suspect. Cine ar putea crede că un crocodil e cu desăvîrşire gol pe dinăuntru? Pun rămăşag că toate acestea el le-a născocit numai din pură lăudăroşenie, din orgoliu şi, în parte, din dorinţa de a mă umili. E drept că nu era tocmai sănătos, iar unui bolnav trebuie să-i treci multe cu vederea: mărturisesc, însă, cu toată sinceritatea că, de cînd îl ştiu, Ivan Matveici mi-a fost întotdeauna nesuferit. Toată viaţa mea, începînd din copilărie chiar, m-am străduit, dar n-am reuşit în nici un chip, să scap de sub tutela lui. De nu ştiu cîte ori am vrut să rup orice legătură cu el, să-l dau naibii, şi de fiecare dată simţeam o forţă imponderabilă care mă atrăgea spre el, ca şi cum aş fi sperat mereu că voi izbuti să-i demonstrez ceva şi să mă răzbun — pentru ce anume n-aş putea spune nici eu. Ciudat lucru mai e şi prietenia noastră! Aş putea să afirm cu toată certitudinea că nouăzeci la sută eram prieten cu el numai din necaz sau de ciudă. Totuşi, de data aceasta, ne despărţirăm cu oarecare emoţie şi căldură.

— Prieten al tumitale foarte teştept, îmi spuse cu glas scăzut neamţul, intenţionînd să mă conducă: ascultase cu atenţie toată conversaţia noastră.

— Apropo, spusei eu, ca să nu uit, cît ai cere pentru crocodilul dumitale dacă te-ai hotărî să-l vinzi?

Ivan Matveici care auzise întrebarea, aştepta curios răspunsul. Se vede treaba că nu i-ar fi convenit ca neamţul să ceară o sumă mică; în orice caz, l-am auzit scoţînd un sunet cu totul neobişnuit cînd mi-am formulat întrebarea.

Dintru început, neamţul nici n-a vrut să audă de aşa ceva, ba chiar îi sări mustarul.

— Nimeni nu are drept de cumpărat crocodil al meu personal! strigă el, înfuriat şi roşu ca racul. *Ich* nu vreau vînzare crocodil! Nu primesc nici milion talern pentru cro-

codil al meu. Azi adunat o sută treizeci talern de la publicum, mîine adunat zece mii talern, pe urmă sute de mii talern pe zi adunat. Nu vreau vînzare crocodil.

Ivan Matveici chicoti de plăcere.

Luîndu-mi inima în dinți, calm și stăpîn pe mine — căci îmi îndeplineam datoria de adevărat prieten — am încercat să-l conving pe acest neamț nesățios că socotelile de acasă nu se potrivesc cu cele din tîrg, că dacă în fiecare zi va aduna cîte o sută de mii, apoi în patru zile prin menajeria lui se va perinda întreg Petersburgul și după aceea nu va avea de la cine să mai adune, că și viața și moartea sînt în mîinile Domnului și deci și crocodilul ar putea într-o zi să se prăpădească așa, din senin, iar Ivan Matveici să se îmbolnăvească și să moară *etcetera, etcetera.*

De data aceasta, neamțul păru impresionat.

— Am să dai la el picături de la farmacii, spuse el după cîteva clipe de gîndire — și prieten tumitale nu murit.

— Lasă picăturile, mă întreceam eu în argumente, gîndește-te că ar putea să se iște și un proces la tribunal din toate astea. Cine știe dacă soția lui Ivan Matveici n-o să ceară să-i fie restituit soțul ei legitim. Uite, dumitale ți-e gîndul numai la îmbogățire, dar nu ți-a dat prin cap că s-ar cădea să-i fixezi o pensie cît de mică și Elenei Ivanovna ?

— Nu, nu gîndit, răspunse aspru și neînduplecat neamțul.

— Nu-nu, nu gîndit, întări cu oarecare răutate și *Mutter.*

— În cazul acesta, n-ar fi mai bine să acceptați o sumă poate ceva mai modestă, dar bani pe șin, decît să vă treziți cu cine știe ce surpriză ? Socot de datoria mea să precizez că nu vă întreb numai așa, din simplă curiozitate.

Neamțul o trase pe *Mutter* la o parte și se puseră la sfat în colțul unde se afla cușca cu cea mai mare și mai oribilă maimuță din întreaga colecție.

— Așteaptă să vezi, îmi spuse Ivan Matveici.

În ce mă privește, în clipa aceea aveam o poftă nebună, în primul rînd, să-i trag o mamă de bătaie neamțului, în al doilea rînd, să-i rup cîteva coaste lui *Mutter,* și-n al treilea rînd, să-l cotonogesc pe Ivan Matveici pentru trufia lui nemăsurată. Dar ce însemnau toate acestea în comparație cu răspunsul pe care mi l-a dat hrăpărețul de neamț ?

După ce se sfătui cu *Mutter*, el pretinse pentru crocodilul său cincizeci de mii de ruble în obligaţiuni de la ultimul împrumut intern cu loterie, o casă de piatră cu o farmacie proprie instalată în ea, pe strada Gorohovaia şi, pe deasupra, gradul de colonel rus.

— Ai văzut ?! izbucni triumfător Ivan Matveici. Ce-ţi spuneam eu ?! În afară de dorinţa lui absurdă de a deveni colonel, neamţul are perfectă dreptate, pentru că e pe deplin conştient de valoarea actuală a monstrului expus de el. Principiul economic — înainte de toate !

— Cum se poate una ca asta ?! strigai eu, indignat la culme. Cum îndrăzneşti să ceri gradul de colonel ? Ce fapte eroice ai săvîrşit dumneata, ce serviciu important ai adus ţării, cu ce glorie militară te-ai acoperit ? Spune şi dumneata, dacă după toate acestea nu eşti un smintit ?

— Smintit ! ripostă, ofensat, neamţul. Nu, *ich* om forte teştept, iar tumneata forte prost ! *Ich* meritat colonel, pentru că *ich* expus crocodil în care un *Hof-rat* * viu şezut. Un rus nu pote expus crocodil cu *Hof-rat* viu în el şezut ! *Ich* om tare teştept şi forte vreau să fiu colonel !

— Atunci, adio, Ivan Matveici, şi, tremurînd de furie, am ieşit aproape în fugă din incinta crocodilului. Un minut mai mult şi n-aş mai fi fost în stare să răspund de actele mele. Pretenţiile nemaiauzite ale acestor doi imbecili mă scoseseră din fire. Aerul proaspăt de afară avu darul să mă răcorească, potolindu-mi indignarea. În cele din urmă, scuipînd cu sete de vreo cincisprezece ori în dreapta şi în stînga, am luat o birjă şi, ajuns acasă, m-am dezbrăcat şi m-am trîntit în pat. Mă sfredelea gîndul că Ivan Matveici mă făcuse secretarul lui particular. Să mori de plictiseală acolo în fiecare seară îndeplinindu-ţi îndatoririle de adevărat prieten ! Era din cale-afară ! Simţeam o dorinţă turbată să mă lovesc cu capul de pereţi şi, într-adevăr, după ce am stins lumînarea şi m-am acoperit cu plapuma, mi-am dat cîţiva pumni în cap şi în alte părţi ale trupului. Asta îmi mai uşură năduful şi pînă la urmă, doborît de oboseală, adormii buştean. Toată noaptea n-am visat decît maimuţe, în schimb, înspre ziuă, mi s-a înfăţişat în vis şi Elena Ivanovna...

* Consilier de curte. (Germ.)

IV

Maimuțele, se vede treaba, mi s-au arătat în vis pentru că le văzusem deunăzi în cușca neamțului ; în ce o privește pe Elena Ivanovna, însă, lucrurile se prezentau cu totul altfel.

Țin să vă previn : iubeam pe această doamnă ; dar totodată mă grăbesc să precizez într-un suflet : o iubeam ca un părinte — atîta tot, și altceva nimic. Afirm acest lucru pentru că deseori simțeam o dorință irezistibilă să-i sărut căpșorul sau obrăjorii ei rumeni. Și cu toate că nu mi-am realizat niciodată această dorință, mărturisesc că nu m-aș fi dat în lături s-o sărut chiar și pe buze. Ce zic pe buze ! Să-i sărut chiar și dințișorii care, de cîte ori rîdea, străluceau atît de fermecător, ca un splendid șirag de perle. Și nu vă puteți închipui cît de des rîdea ! În momentele lui de tandrețe, cînd îi venea s-o giugiulească, Ivan Matveici o numea „mica mea nerozie" — denumire cum nu se poate mai potrivită și mai caracteristică pentru Elena Ivanovna. Era într-adevăr o bomboană de femeie, și atîta tot. De aceea nu pot pricepe de loc cum să-i vină acum în cap aceluiași Ivan Matveici că ar putea să facă din soția lui o Eugénie Tour a Rusiei ? În orice caz, visul meu, dacă nu punem la socoteală maimuțele, mi-a produs o mare plăcere și, reamintindu-mi a doua zi, la ceaiul de dimineață, toate întîmplările din ajun, am hotărît să trec neapărat în drum spre serviciu pe la Elena Ivanovna, ceea ce, oricum, eram dator s-o fac în calitatea mea de prieten al casei.

Într-o odăiță mititică de lîngă dormitor (în casă i se spunea salonul mic, deși salonul mare era și el mic), pe un divănaș elegant, în fața unei măsuțe de ceai, într-un capot vaporos de dimineață, ședea Elena Ivanovna, sorbindu-și cafeaua dintr-o ceșcuță minusculă în care muia un pesmecior la fel de minuscul. Era adorabilă, deși mi se păru cam îngîndurată.

— A, dumneata ești, ștrengarule ! mă întîmpină ea cu un surîs distrat. Ia loc, fluturaticule. Îți ofer o cafea. Ei, ce-ai făcut ieri ? Ai fost la bal mascat ?

— Dar dumneata ai fost ? Știi doar că eu nu prea sînt amator... și apoi aseară l-am vizitat pe bietul nostru prizonier...

Mi-am însoțit cuvintele cu un oftat și, luînd din mîinile ei ceașca de cafea, am schițat o mină de circumstanță.

— Pe cine ? Care prizonier ? Ah, da ! Sărmanul ! Ei, ce-i cu el ? Cred că se plictisește de moarte, acolo ! Ascultă... voiam să te-ntreb... Mi se pare că acum aș putea cere divorțul, nu-i așa ?

— Divorțul ? indignarea mea fu atît de mare, încît era cît pe ce să-mi vărs cafeaua. Precis că s-a băgat pe fir „oacheșul" acela, mi-am zis în gînd.

Bănuiam pe unul oacheș, cu mustăcioară, care avea serviciul undeva pe la construcții și o vizita cam des pe Elena Ivanovna, pricepîndu-se de minune s-o amuze. Mărturisesc, îl uram din toată inima și nu încape îndoială că ieri avusese timp berechet să se întîlnească cu ea fie la bal mascat, fie chiar aici acasă, și să-i împuieze capul cu tot felul de baliverne !

— Ce vrei ? se grăbi să-mi replice Elena Ivanovna, de parcă și-ar fi pregătit anume răspunsul. El să zacă acolo în burta crocodilului, de unde poate că nici n-are să mai iasă vreodată, iar eu să stau și să-l aștept aicea ! Eu știu că un soț trebuie să locuiască acasă la el, în sînul familiei și nu într-un crocodil...

— Dar e un caz cu totul neprevăzut, am îndrăznit s-o contrazic, cuprins de o firească tulburare.

— Ah, nu, nu mai bate cîmpii, nici nu vreau să te ascult, nu vreau, nu vreau ! izbucni ea, și din nou o apucară pandaliile. Mă contrazici într-una, nesuferitule ! Nici nu-i chip să stea cineva de vorbă cu dumneata. Nu ești în stare să-i dai omului un sfat mai de Doamne-ajută ! Pînă și străinii îmi spun că pot obține divorțul, numai pentru motivul că Ivan Matveici de-acum înainte n-are să mai primească leafă.

— Elena Ivanovna, nu-mi vine a crede că dumneata poți să vorbești așa ! am exclamat eu patetic. Ce nelegiuit ți-a băgat toate astea în cap ? Nu te gîndești că pe un motiv atît de puțin întemeiat ca acela al lefii nu poți să ceri divorțul ? Iar în ce-l privește pe sărmanul Ivan Matveici, te adoră, e mistuit, ca să zic așa, de focul dragostei chiar și acolo în măruntaiele dihaniei. Mai mult decît atît — se topește de dorul dumitale ca o bucățică de zahăr. Aseară, de pildă, în timp ce dumneata te distrai la bal mascat, el îmi spunea că în cel mai rău caz are de gînd să-ți ceară, în calitate de soție legitimă, să vii la el, în interiorul crocodilului, cu atît mai

mult cu cît monstrul se pare că e suficient de încăpător nu numai pentru două, ba chiar și pentru trei persoane.

Și i-am reprodus pe loc toată partea aceasta nespus de interesantă a conversației mele de aseară cu Ivan Matveici.

— Cum ? Ce-ai spus ? strigă ea, în culmea uimirii. Ai vrea să mă vîr și eu acolo, la Ivan Matveici ? Ce idee ! Dar cum aș putea să mă introduc așa, cu pălărie și în malacof ? Doamne, ce nerozie ! Nu te gîndești ce figură aș face dacă m-ar vedea cineva băgîndu-mă în crocodil... E pur și simplu ridicol ! Și ce am să mănînc acolo, mă rog ? Da... dar ce fac acolo cînd... Ah ! Dumnezeule, ce le-a trăsnit prin cap !... De distracții nici nu poate fi vorba ! Ziceai că acolo miroase a gumilastic ? Și ce m-aș face dacă ne-am lua la harță — o să stăm tot așa culcați unul lîngă altul ? Ptiu, mi-e silă să mă și gîndesc !

— De acord, sînt de acord cu toate aceste argumente, scumpa mea Elena Ivanovna, o întrerupsei eu, căutînd să-i vorbesc cu acea firească înflăcărare care-l cuprinde pe om ori de cîte ori simte că adevărul e de partea lui : dar în toată povestea asta dumneata nu apreciezi un singur lucru, nu apreciezi faptul că Ivan Matveici nu poate trăi fără dumneata, de vreme ce te cheamă acolo ; înseamnă că este vorba de o iubire mare, o iubire pasionată, o iubire devotată și plină de elan... N-ai știut să prețuiești în toate acestea dragostea lui, scumpă Elena Ivanovna, înțelegi... dragostea !

— Nu vreau, nu vreau, nu vreau să aud nimic ! și, încercînd parcă să se apere, dădea mereu din mîna ei mică și frumoasă, cu unghii trandafirii, strălucitoare, proaspăt spălate și curățate cu periuța ! Urîciosule ! Vrei să mă faci să plîng. Bagă-te dumneata acolo dacă-ți face plăcere. Doar îi ești prieten ; prin urmare, n-ai decît să te culci lîngă el din prietenie și toată viața să discutați acolo despre fel de fel de științe plicticoase...

— Degeaba îți bați joc de o asemenea eventualitate, am întrerupt-o eu, cu aerul cel mai grav din lume, pe această femeie flușturatică. Ivan Matveici m-a și poftit acolo. Firește, pe dumneata te obligă datoria, în timp ce eu m-aș duce la el numai din generozitate. Povestindu-mi aseară despre elasticitatea neobișnuită a crocodilului, Ivan Matveici m-a făcut să înțeleg destul de limpede că acolo ar fi loc nu numai pentru voi doi, ci și pentru mine, în calitate de prieten al casei ;

am putea să-ncăpem toţi trei, depinde numai de dorinţa mea. De aceea...

— Cum aşa, toţi trei ? exclamă Elena Ivanovna, privindu-mă mirată. Cum adică noi... chiar aşa, toţi trei să stăm acolo împreună ? Ha, ha, ha ! Tare proşti mai sînteţi ! Ha, ha, ha ! Ce te-aş ciupi eu acolo, nesuferitule ! N-ai mai scăpa de mine ! Ha, ha, ha, ha, ha, ha.

Şi, răsturnîndu-şi căpşorul pe speteaza divanului, Elena Ivanovna rîse cu hohote, aproape să-i dea lacrimile. Toate acestea, şi lacrimile, şi rîsul ei, erau atît de seducătoare, încît n-am mai putut rezista şi mă repezii să-i sărut cu foc mînuţa, fără ca ea să mă respingă, trăgîndu-mă doar uşurel de urechi, în semn de împăcare.

Ne înveselirăm amîndoi, iar eu mă apucai să-i povestesc în amănunt toate planurile pe care le făurise în ajun Ivan Matveici. Ideea de a da recepţii şi de a avea un salon deschis îi plăcu grozav.

— În cazul acesta, trebuie să-mi fac foarte multe rochii noi, remarcă ea, de aceea va fi nevoie ca Ivan Matveici să-mi trimită cît mai repede şi cît mai mulţi bani... Dar, ia stai... cum vine asta — adăugă ea apoi puţin contrariată — cum să fie adus aici în lădoiul acela ? E pur şi simplu caraghios ! Nu vreau ca soţul meu să fie cărat într-un lădoi. Mi-ar fi ruşine faţă de musafiri... Ah, nu accept aşa ceva, nu, nu vreau...

— Apropo, ca să nu uit, a fost pe la dumneata aseară Timofei Semionîci ?

— Ah, da, a fost : a venit să mă consoleze şi, închipuieşte-ţi, am făcut împreună şi o partidă de cărţi. El a mizat pe bomboane, iar eu, dacă pierd, să-i dau voie să-mi sărute mîinile. Ce obraznic ! Şi, închipuieşte-ţi, era cît pe ce să mă însoţească la bal mascat ! Zău aşa !

— L-ai cucerit ! observai eu. Şi mă întreb — cine ar putea să reziste în faţa farmecelor dumitale, seducătoareo !

— Gata, ai şi început cu complimentele ! Ia stai, să te ciupesc o dată la despărţire, ca să-ţi meargă bine. Am învăţat să ciupesc straşnic. Ei, îţi place ? Şi zici că Ivan Matveici a vorbit mult despre mine aseară ?

— N-nu, nu chiar atît de mult... trebuie să-ţi spun că acuma îl preocupă soarta omenirii întregi, făureşte planuri... ar vrea...

— Va să zică așa ? Atunci lasă-l în plata Domnului ! Nici nu-mi mai povesti ! Trebuie să fie din cale-afară de plictisitor. O să mă duc și eu să-l vizitez o dată. Chiar mîine mă duc, neapărat. Azi în nici un caz, mă cam doare capul și apoi, la ora asta, trebuie să fie prea multă lume... Toți ar spune : e nevasta lui, și o să mă fac de rîs... Adio. Diseară treci, probabil, pe acolo ?

— Bineînțeles, bineînțeles, trec pe la el. Mi-a spus să vin neapărat și să-i aduc ziarele.

— Foarte bine ! Admirabil ! Du-te atunci la el și citește-i ziarele. Iar la mine să nu mai vii astăzi. Nu mă simt prea bine, sau poate c-am să mă duc undeva în vizită. Așadar, adio, ștrengarule !

„Să știi că diseară vine la ea oacheșul acela", stărui în mine același gînd.

La serviciu, bineînțeles, nici n-am lăsat să se vadă că sînt copleșit de atîtea griji și preocupări. Curînd observai, însă, că unele dintre ziarele noastre cele mai progresiste treceau în acea dimineață, cam prea rapid din mînă în mînă, iar colegii le frunzăreau cu niște mutre cît se poate de grave. Primul ziar care îmi căzu sub ochi fu *Listok* [11], o publicație fără orientare precisă, aș spune, cu profil umanitarist în genere, din care pricină era cam disprețuită la noi, deși lumea n-o ocolea. Nu fără surprindere am citit următoarele :

„Ieri, în imensa noastră capitală împodobită cu splendide clădiri, au început să circule niște zvonuri ciudate. Se spune că un oarecare N., cunoscut gastronom din înalta societate, plictisit probabil de bucătăria lui Borel [12] și de cea a clubului X, a intrat în clădirea Pasajului, mai precis în menajeria unde în momentul de față este expus un crocodil recent adus în capitală, și a cerut să-i fie servit crocodilul la masa de prînz. Căzînd la înțelegere cu proprietarul, el s-a apucat pe loc să-l devoreze (nu pe proprietar, care este un neamț foarte cuminte și înclinat spre acuratețe, ci pe crocodil) — așa viu cum era, tăind felii suculente cu briceagul său de buzunar și înghițindu-le cu mare poftă. Încetul cu încetul, crocodilul dispăru în stomacul voluminos al gastronomului, după care acesta era gata să devoreze și ihneumonul, însoțitorul permanent al crocodilului, crezînd probabil că și acesta are un gust la fel de delicios. Departe de noi intenția de a combate acest nou produs alimentar, de mult cunoscut gastronomilor

de peste graniță. De altfel, am prezis acest lucru cu mult înainte. Lorzii și călătorii englezi prind în Egipt crocodili în cantități imense și consumă spata monstrului în chip de biftec, cu muștar, ceapă și cartofi. Francezii, care s-au aciuat pe acolo o dată cu Lesseps, preferă labele coapte în spuză fierbinte, și o fac, de altfel, în ciuda englezilor, oricînd dispuși să-și bată joc de ei. Nu este exclus ca la noi să fie apreciate amîndouă felurile de mîncare. În ceea ce ne privește, salutăm cu entuziasm dezvoltarea acestei noi ramuri industriale, de care deocamdată este lipsită patria noastră puternică și atît de variată în aspecte. După acest prim crocodil, dispărut în măruntaiele gastronomului petersburghez, nu va trece probabil nici un an și crocodilii vor fi aduși la noi cu sutele. Și de ce adică nu s-ar putea aclimatiza crocodilii și la noi, în Rusia? Dacă apele Nevei sînt prea reci pentru aceste interesante specii de venetici, în schimb, în capitală există lacuri, iar în împrejurimile orașului, numeroase eleștee și gîrle. De ce nu s-ar putea, de pildă, să se facă o crescătorie de crocodili la Pargolovo sau la Pavlovsk, iar la Moscova în iazurile din Presnia sau la Samoteok? Punînd la dispoziția gastronomilor noștri rafinați o hrană plăcută și sănătoasă, crocodilii ar putea totodată să constituie un obiect de distracție pentru doamnele care se plimbă în jurul acestor iazuri, iar pentru copii un prilej de a studia științele naturale. Din pielea de crocodil s-ar putea confecționa tot felul de obiecte: tocuri de ochelari, valize, tabachere, portmoneuri și, de bună seamă, că nu un singur miar neguțătoresc, în bancnote slinoase și atît de îndrăgite de negustorimea noastră, își va găsi adăpost în pielea de crocodil. Sperăm să mai revenim și cu alt prilej asupra acestui interesant subiect."

Deși mă cam așteptam la așa ceva, totuși absurditatea acestei știri avu darul să mă năucească de-a binelea. Neavînd cui să-mi împărtășesc impresiile, mă adresai lui Prohor Savici care ședea la biroul de vizavi, căci observasem că mă urmărește de mult cu privirea, în timp ce ținea în mînă ziarul *Volos*, probabil cu intenția de a mi-l oferi. Primi tăcut din mîinile mele *Listok* și, transmițîndu-mi la rîndul său *Volos*, trase o linie groasă cu unghia în dreptul unui articol asupra căruia, pesemne, voia să-mi atragă atenția. Prohor Savici al nostru era un om tare ciudat: holtei bătrîn, veșnic tăcut și retras, nu întreținea cu colegii de birou relații de

prietenie, nu vorbea aproape cu nimeni și avea despre orice și oricînd părerea lui proprie, pe care însă nu accepta în nici un chip s-o împărtășească altora. Trăia singur cuc. Nu știu dacă vreunul dintre noi îi călcase vreodată pragul.

Iată ce-am citit la pagina indicată de el din ziarul *Volos*:

„Toată lumea știe că noi sîntem un popor progresist și umanitarist și că în această privință vrem să fim în pas cu Europa. Dar în ciuda tuturor străduințelor noastre și a eforturilor depuse de publicația noastră, sîntem încă departe de a fi „evoluați" [13], ceea ce o dovedește cu prisosință cazul revoltător care s-a petrecut ieri la menajeria din Pasaj și pe care, de altfel, noi l-am prezis mai de mult. Sosește în capitala noastră un proprietar străin și aduce cu el un crocodil pe care-l expune publicului în menajeria din Pasaj. Ne-am grăbit de îndată să salutăm această nouă ramură a industriei utile — care, în general, lipsește patriei noastre puternice și atît de variate în aspecte. Aflăm însă că ieri, la ora patru și jumătate după-amiază, în întreprinderea proprietarului străin apare un individ extraordinar de voluminos, în stare de completă ebrietate, plătește taxa de intrare și pe loc, fără să avizeze pe cineva, se bagă direct în gîtlejul crocodilului care, bineînțeles, a fost nevoit să-l înghită, fie și numai din instinct de conservare, pur și simplu pentru a nu se sufoca. O dată ajuns în interiorul crocodilului, necunoscutul cade într-un somn adînc. Nici strigătele proprietarului străin, nici țipetele familiei lui îngrozite, nici amenințarea cu poliția n-au nici un efect. Dinăuntrul crocodilului nu se aud decît hohote de rîs și amenințarea de a biciui pe toți cu vergile *(sic!)*, în timp ce bietul mamifer, silit să înghită o asemenea îmbucătură, varsă zadarnic lacrimi. Bine spune proverbul că un musafir nepoftit e mai rău decît o năvălire de barbari. În ciuda proverbului însă, vizitatorul insolent nici nu se gîndește măcar să iasă din crocodil. Nu știm cum s-ar putea explica asemenea fapte barbare care constituie o mărturie a gradului nostru de înapoiere și care ne compromit în ochii străinilor. Nestăpînirea firii rusești și-a găsit aici o aplicare demnă. Se pune întrebarea, ce a vrut oaspetele acesta nepoftit? Ce căuta el? O încăpere caldă și confortabilă? Dar în capitala noastră există atîtea clădiri minunate, cu locuințe ieftine și foarte confortabile, cu apă curentă din Neva și scări luminate

cu gaz, pe lîngă care nu arareori există și cîte un portar angajat de proprietarul imobilului. Atragem atenția cititorilor noștri și asupra modului barbar de a trata în felul acesta animalele domestice: crocodilului venit la noi din străinătate, firește, îi va fi foarte greu să digere un asemenea bol imens și acuma el zace, umflat ca o bășică, și-și așteaptă moartea în chinuri groaznice. În Europa de multă vreme se pedepsește prin justiție orice tratament inuman față de animalele domestice. Și cu toată iluminația europeană, cu toate trotuarele și construcțiile europene, mai avem mult pînă vom reuși să ne lepădăm de prejudecățile noastre ancestrale.

«Da, multe case în stil nou au început mai pretutindenea să se clădească, însă prejudecățile tot cele vechi continuă să dăinuiască» [14]

Și-apoi, casele sînt oare noi? Cel puțin despre scări nu se poate spune acest lucru. În repetate rînduri, am semnalat în coloanele ziarului nostru că în cartierul Petersburgskaia storona, în casa negustorului Lukianov, treptele de lemn ale scării au putrezit de-a binelea, s-au prăbușit și prezintă o primejdie continuă pentru slujnica lui, Afimia Skapidarova, al cărei bărbat e plecat la oaste, nevoită deseori să care pe scară lemne sau căldări cu apă. Și iată că, în sfîrșit, previzerile noastre s-au adeverit: aseară, pe la opt și jumătate după-amiază, nevasta de ostaș Afimia Skapidarova s-a prăbușit cu un castron de supă în mînă, alegîndu-se cu un picior fracturat. Nu știu dacă de data aceasta Lukianov va binevoi să-și repare scara (rusul e tare prin mintea lui cea de pe urmă!), fapt este că victima indolenței rusești a și fost transportată la spital. De asemenea, nu vom înceta să susținem că portarii, care mătură noroiul de pe trotuarele de lemn din cartierul Viborg, n-ar trebui să mînjească picioarele trecătorilor, ci să-l adune în grămezi cum se obișnuiește în Europa, atunci cînd se curăță cizmele etc... etc..."

— Ce-o mai fi și asta? am exclamat eu, uitîndu-mă cu nedumerire la Prohor Savici. Ce înseamnă toate acestea?

— Ce anume?

— Păi cum se poate una ca asta? Nu vezi că au luat-o razna, în loc să-l compătimească pe Ivan Matveici, ei plîng de mila crocodilului.

— Și de ce? Pînă și un animal, un biet *mamifer*, este pentru ei demn de compătimire. Cu ce sîntem mai prejos

față de Europa ? Or, se știe că acolo crocodilii sînt foarte prețuiți. Hî, hî, hî !

Cu aceste vorbe, ciudatul Prohor Savici își vîrî nasul în hîrțoage și tăcu chitic.

Am băgat în buzunar *Volos* și *Listok,* am mai luat cu mine, ca să-l distrez în seara aceea pe Ivan Matveici, și alte cîteva numere mai vechi din *Izvestia* și *Volos,* cîte am putut găsi, și cu toate că mai era încă mult pînă să se înșereze, am șters-o de data aceasta ceva mai devreme de la serviciu ca să mă duc în Pasaj și să văd măcar de departe ce se mai petrece pe acolo, să trag cu urechea la tot felul de păreri și comentarii. Presimțeam că acolo trebuie să fie o mare îmbulzeală și pentru orice eventualitate îmi înfundai cu grijă obrazul în gulerul mantalei, fiindcă, nu știu de ce, simțeam un fel de jenă, ca să nu zic rușine — atît de puțin sîntem obișnuiți noi, rușii, cu publicitatea. Dar îmi dau seama că n-ar fi cazul să-mi descriu propriile mele sentimente și senzații, cu totul prozaice, cînd este vorba de o întîmplare atît de remarcabilă și unică în felul său.

JUCĂTORUL

Roman

(Din însemnările unui tînăr)

Capitolul I

În sfîrșit, m-am întors după o absență de două săptămîni. Ai noștri se aflau de trei zile la Ruletenburg. Credeam că mă așteaptă cu sufletul la gură, dar m-am înșelat. Generalul avea un aer grozav de degajat, mi-a vorbit de sus și m-a trimis la soră-sa. Era limpede că au pus mîna, de undeva, pe niște bani. Mi s-a părut chiar că generalului îi e oarecum penibil să se uite la mine. Maria Filippovna era teribil de ocupată și a vorbit cu mine pe fugă; banii totuși i-a primit, i-a numărat și a ascultat pînă la capăt raportul meu. Erau așteptați la masă Mezențov, francuzul și un englez; cum se întîmplă întotdeauna cînd găsesc bani, au făcut masă mare, după obiceiul moscovit. Polina Alexandrovna m-a văzut și m-a întrebat de ce am zăbovit atît și, fără să mai aștepte răspuns, a plecat nu știu unde. Se înțelege că a făcut-o dinadins. Noi doi, totuși, trebuie să avem o explicație. Prea s-au adunat multe.

Mi s-a rezervat o cămăruță la etajul trei al hotelului. Aici lumea știe că fac parte din *suita generalului*. Se vede din toate că au apucat totuși să-și facă o faimă. Pe general toată lumea îl ia aici drept un demnitar rus, putred de bogat. Încă înainte de masa de prînz a apucat să-mi dea, printre alte însărcinări, să-i schimb două hîrtii de cîte o mie de franci. Le-am schimbat la biroul hotelului. Acum o să fim priviți ca niște milionari cel puțin o săptămînă. Voiam tocmai să-i scot pe Mișa și pe Nadia la plimbare, dar m-au întors de pe scară

ca să mă cheme la general ; a găsit de cuviinţă să se intereseze pe unde am să-i plimb. Hotărît, omul acesta nu poate să mă privească drept în ochi ; ar vrea el, şi încă foarte mult, dar de fiecare dată îi răspund cu o privire atît de stăruitoare, mai bine zis necuviincioasă, încît pare că se fîstîceşte. Mi-a ţinut o cuvîntare plină de emfază, încurcînd frazele, bîlbîindu-se pînă la urmă, ca să-mi dea de înţeles să mă plimb cu copiii pe undeva prin parc, cît mai departe de cazinou. În cele din urmă, s-a supărat de tot şi a adăugat aspru : „Altminteri te pomeneşti că-i duci la cazinou, la ruletă. Nu te supăra — a mai adăugat el — dar ştiu că eşti încă destul de uşuratic şi ai fi în stare, poate, să joci. În orice caz, deşi nu-ţi sînt mentor şi nici nu intenţionez să-mi asum un asemenea rol, am cel puţin dreptul să doresc ca dumneata să nu mă compromiţi, ca să zic aşa..."

— Dar nici n-am bani, i-am răspuns liniştit, ca să-i poţi pierde, trebuie să-i ai.

— Îi vei primi îndată, răspunse generalul, roşindu-se uşor, apoi cotrobăi în biroul său, se uită în carneţel şi se dumiri că are să-mi dea în jur de o sută douăzeci de ruble.

— Cum o să ne socotim, zise el, fiindcă trebuie să calculăm în taleri. Uite ce-i, ia o sută de taleri, să fie sumă rotundă ; restul, se înţelege, n-o să-i pierzi.

Am luat, tăcut, banii.

— Te rog, nu te supăra de cele ce ţi-am spus, eşti atît de sensibil... Dacă ţi-am făcut vreo observaţie, e, ca să zic aşa, pentru a te feri şi, se înţelege, am unele drepturi în această privinţă...

În timp ce mă întorceam acasă cu copiii, înainte de ora mesei, am întîlnit o întreagă cavalcadă. Ai noştri vizitaseră nu ştiu ce ruine. Două trăsuri splendide, cai minunaţi ! *Mademoiselle* Blanche într-o trăsură, împreună cu Maria Filippovna şi Polina ; francezul, englezul şi generalul nostru — călări. Trecătorii se opreau şi priveau ; efectul fusese obţinut ; numai că generalului n-o să-i fie moale. Am făcut socoteala că dacă la cei patru mii de franci pe care i-am adus se adaugă ceea ce au apucat pesemne să scoată aici, ei au acum şapte, sau opt mii de franci ; e prea puţin pentru *M-lle* Blanche.

M-lle Blanche locuieşte şi ea în hotelul nostru, împreună cu mama sa ; pe undeva tot pe-aici stă şi francezul nostru. Lacheii îl numesc *„M-r le comte"*, iar mama *m-lle*-ei Blanche

se numește „*M-me la comtesse*" ; mai știi, poate că-s într-adevăr *comte* și *comtesse*.

Eram sigur că *M-r le comte* n-o să mă recunoască, atunci cînd ne vom aduna la masă. Generalului, firește, nici prin gînd nu i-ar fi trecut să ne facă cunoștință, sau să mă prezinte măcar ; cît despre *M-r le comte*, el a fost în Rusia și știe că nu-i mare scofală să fii ceea ce numesc ei *outchitel* *. De altfel, el mă cunoaște foarte bine. Dar, trebuie să mărturisesc că și la masă am apărut nepoftit ; pare-se că generalul a uitat să dea dispoziții, altminteri m-ar fi trimis, probabil, să mănînc la *table d'hôte* **. M-am prezentat singur, așa încît generalul s-a uitat la mine nemulțumit. Buna Maria Filippovna mi-a arătat imediat un loc ; întîlnirea cu *mister* Astley m-a scos însă din încurcătură și fără voie m-am trezit în societatea lor.

Pe englezul acesta ciudat l-am întîlnit mai întîi în Prusia, într-un vagon, în timp ce căutam să-i ajung din urmă pe ai noștri ; pe urmă m-am ciocnit de el intrînd în Franța și, în sfîrșit, l-am găsit și în Elveția ; în decursul acestor săptămîni l-am văzut de două ori și iată că-l întîlnesc pe neașteptate de astă dată la Ruletenburg. Niciodată nu mi-a fost dat să văd un om mai timid ; o timiditate dusă pînă la prostie și el o știa, firește, fiindcă nu-i de loc prost. De altfel, e foarte drăguț și liniștit. La prima noastră întîlnire, în Prusia, l-am silit să intre în vorbă cu mine. Mi-a spus că a fost vara asta la Capul Nord și că ar vrea foarte mult să viziteze iarmarocul de la Nijni-Novgorod. Nu știu cum a făcut cunoștință cu generalul ; cred că e îndrăgostit peste poate de Polina. Cînd a intrat, s-a aprins la față ca o flacără. S-a bucurat foarte mult că m-am așezat la masă lîngă el și cred că mă și socoate prieten la catarama.

La masă francuzul dădea tonul conversației cu un aer nemaipomenit ; față de toți era disprețuitor și plin de importanță. La Moscova ține minte că scotea panglici pe nas. A vorbit îngrozitor de mult despre finanțe și politica rusă. Generalul cuteza uneori să-l contrazică — modest însă, numai atît cît să nu-și piardă definitiv importanța.

Mă aflam într-o stare de spirit ciudată și firește că îna-

* *Ucitel* — în lb. rusă — învățător, preceptor.

** Pensiune. (Fr.)

inte de a se ajunge la jumătate cu masa am apucat să-mi pun întrebarea obișnuită de totdeauna : „De ce mai umblu creanga cu generalul ăsta și nu m-am lăsat de mult de ei ?" Din cînd în cînd mă uitam la Polina Alexandrovna ; nu mă băga de loc în seamă. Pînă la urmă m-am înfuriat și m-am decis să fiu grosolan.

Am început prin aceea că, hodoronc-tronc, cu vocea ridicată și fără să cer cuiva permisiunea, m-am vîrît într-o discuție care nu mă privea. În special aveam chef să mă cert cu franțuzul. M-am întors spre general și brusc, tare și deslușit, ba pare-mi-se întrerupîndu-l, am făcut remarca că vara aceasta rușilor le este aproape cu neputință să ia masa la pensiuni. Generalul mă privi mirat.

— Dacă ești un om care-ți respecți demnitatea — mi-am dat eu drumul mai departe — neapărat îți atragi tot soiul de injurii și ești nevoit să suporți bobîrnace teribile. La Paris și pe Rin, ba chiar și în Elveția la mesele de pensiune sînt atît de mulți leși și franțuji simpatizanți de-ai lor [1], încît ți-e cu neputință să mai scoți vreo vorbă dacă ești rus.

Am rostit toate acestea pe franțuzește. Generalul se uita la mine, nedumerit, neștiind dacă să se supere, sau să se mire că uitasem pînă într-atît măsura.

— Înseamnă că cineva ți-a dat pe undeva o lecție, spuse franțuzul cu nepăsare și dispreț.

— La Paris m-am certat întîi cu un polonez, i-am răspuns, apoi cu un ofițer francez care-l susținea pe polonez. După aceea însă o parte din francezi au trecut de partea mea, cînd le-am povestit cum am vrut să scuip în cafeaua unui monsenior.

— Să scuipi ? întrebă generalul cu o nedumerire emfatică, ba chiar privind îngrijorat în jur. Franțuzul mă măsura neîncrezător.

— Întocmai, am răspuns eu. Întrucît timp de două zile am avut convingerea că poate va trebui, în interesele afacerii noastre, să mă reped o clipă pînă la Roma, m-am dus la biroul ambasadei sfîntului părinte, din Paris, ca să-mi vizez pașaportul. Acolo m-a întîmpinat un preoțel, un abate de vreo cincizeci de ani, uscat, cu o față înghețată și, după ce m-a ascultat politicos, dar extrem de rece, m-a rugat să aștept. Deși mă grăbeam, m-am așezat, firește, să aștept ; am scos „Opinion nationale" [2] și am început să citesc niște injurii

înspăimîntătoare împotriva Rusiei. Între timp, am auzit cum, prin camera vecină, cineva a trecut la monsenior ; l-am văzut pe abatele meu făcînd plecăciuni. M-am adresat lui cu rugămintea de mai înainte ; m-a rugat, şi mai rece, să mai aştept. Puţin timp după aceea mai intră cineva, un necunoscut, cu o treabă — un austriac care fu ascultat şi de îndată condus sus. Atunci m-a apucat o ciudă grozavă ; m-am sculat, m-am apropiat de abate şi i-am spus hotărît că de vreme ce monseniorul primeşte, poate să termine şi cu mine. Abatele s-a retras brusc din faţa mea, cu o mirare nespusă. Pur şi simplu nu pricepea cum îndrăzneşte un rus neînsemnat să se pună pe picior de egalitate cu oaspeţii monseniorului ? Cu tonul cel mai obraznic, de parcă s-ar fi bucurat că mă poate jigni, şi măsurîndu-mă din cap pînă-n picioare, strigă : „Oare crezi că monseniorul are să-şi lase cafeaua pentru dumneata?" Atunci am strigat şi eu, dar mai tare ca el : „Află că scuip pe cafeaua monseniorului dumitale ! Dacă în clipa asta nu termini cu paşaportul meu, mă duc direct la el."

„Cum ! tocmai cînd se află un cardinal la monsenior ?!" strigă preoţelul, ferindu-se cu groază de mine, apoi se năpusti spre uşă şi-şi desfăcu braţele în lături, cu aerul că mai curînd ar muri decît să mă lase să trec.

I-am răspuns că sînt eretic şi barbar, *„que je suis hérétique et barbare"* şi că puţin îmi pasă de toţi aceşti arhiepiscopi, cardinali, monseniori etc. etc. Pe scurt, i-am arătat că nu mă las. Abatele s-a uitat la mine cu o ură nesfîrşită, apoi îmi smulse paşaportul din mînă şi-l duse sus. Peste un minut era vizat. Iată-l, nu doriţi să-l vedeţi ? Mi-am scos paşaportul şi am arătat viza Romei.

— Dumneata, totuşi... începu generalul.

— Te-a salvat faptul că te-ai declarat barbar şi eretic, observă, zîmbind, franţuzul. *„Cela n'était pas si bête."* ★

— Să mă fi luat poate după ruşii noştri ? Ei stau aici, nu îndrăznesc să crîcnească şi cred că sînt gata să se dezică de faptul că-s ruşi. Cel puţin la Paris, în hotelul unde am stat, lumea a început să se poarte cu mine mult mai atent după ce le-am povestit tuturor despre înfruntarea mea cu abatele. Un pan polonez gras, omul care mă duşmănea cel mai mult

★ Destul de ingenios din partea dumitale. (Fr.)

la masa din pensiune, a trecut pe planul al doilea. Francezii au suportat chiar și cînd le-am povestit că m-am întîlnit acum doi ani cu un om în care un soldat francez, dintr-un regiment de vînători, a tras în opt sute doisprezece, numai ca să-și descarce arma. Omul acesta era pe atunci un copil de zece ani și familia lui n-apucase să plece din Moscova.

— Asta-i cu neputință, se aprinse franțuzul, un soldat francez n-ar trage într-un copil!

— Totuși așa s-a întîmplat, i-am răspuns. Mi-a povestit un venerabil căpitan în retragere și am văzut eu însumi cicatricea lăsată de glonț pe obrazul său.

Franțuzul începu să vorbească mult și repede. Generalul se apucase să-l susțină, dar i-am recomandat să citească, de pildă, fragmente din *Însemnările* generalului Perovski [3], care în opt sute doisprezece a fost prizonier la francezi. În cele din urmă, Maria Filippovna începu să spună ceva ca să schimbe discuția. Generalul era foarte nemulțumit de mine, pentru că eu și franțuzul ajunsesem aproape să țipăm. Dar pare-se că cearta mea cu franțuzul îi plăcuse foarte mult lui *mister* Astley; în timp ce se scula de la masă, mi-a propus să beau cu el un pahar de vin. Seara, ca de obicei, am izbutit să vorbesc, cam un sfert de oră, cu Polina Alexandrovna. Discuția noastră a avut loc în timpul plimbării. Am plecat cu toții în parc, spre cazinou. Polina s-a așezat pe o bancă, în dreptul havuzului, iar pe Nadenka a lăsat-o să se joace cu copiii, în preajma sa. I-am dat și eu voie lui Mișa să se ducă la havuz și am rămas în sfîrșit singuri.

Am început, se înțelege, mai întîi cu afacerile. Polina s-a supărat, pur și simplu, cînd i-am transmis numai șapte sute de guldeni. Era sigură că am să-i aduc din Paris, ca amanet pentru briliantele ei, cel puțin două mii de guldeni, sau chiar mai mult.

— Am neapărată nevoie de bani, mi-a spus, și trebuie să-i procur; altminteri sînt distrusă, pur și simplu.

Am început s-o descos despre cele petrecute în lipsa mea.

— Nimic mai mult decît că s-au primit din Petersburg două știri, mai întîi că bunicii îi e foarte rău, iar peste două zile, că, pare-se, a murit. Vestea aceasta a sosit de la Timofei Petrovici, adăugă Polina, iar el e un om pe care te poți bizui. Așteptăm ultima știre, pe cea definitivă.

— Va să zică toată lumea așteaptă aici? am întrebat.

— Sigur că da : toți ca unul ; șase luni de-a rîndul asta le-a fost singura nădejde.

— Și dumneata nădăjduiești ? am întrebat-o.

— Eu nu-i sînt rudă de nici un fel, sînt numai fiica vitregă a generalului. Dar știu cu siguranță că-și va aminti de mine în testament.

— Am impresia că o să-ți revină foarte mult, am spus.

— Da, m-a iubit ; dar de ce ai *dumneata* această impresie ?

— Spune, i-am răspuns printr-o întrebare, marchizul nostru, după cît se pare, e și el inițiat în toate secretele familiei ?

— Dar dumneata personal de ce te interesezi de asta ? întrebă Polina și mă privi aspru, cu răceală.

— De ce să nu mă interesez ? Dacă nu mă înșel, generalul a și apucat să împrumute bani de la el.

— Ai ghicit.

— E, și crezi că i-ar fi dat bani, dacă n-ar fi știut de bunicuța ? Ai băgat de seamă la masă : de vreo trei ori, vorbind nu știu ce despre bunica, a numit-o „babulenka" : *„la baboulinka"*. Ce relații strînse și prietenești !

— Da, ai dreptate. Cum va afla că mi-a revenit și mie ceva prin testament, o să-mi ceară pe loc mîna. Asta ai vrut să afli ?

— Abia o să-ți ceară mîna ? Credeam că ți-a cerut-o demult.

— Știi foarte bine că nu ! spuse Polina cu ciudă. Unde l-ai întîlnit pe englez ? adăugă ea după o clipă de tăcere.

— Știam că ai să întrebi de el în momentul ăsta.

I-am povestit întîlnirile mele anterioare cu *mister* Astley, în călătorie. „E timid și se îndrăgostește ușor și bineînțeles e îndrăgostit de dumneata."

— Da, e îndrăgostit de mine, răspunse Polina.

— Și e, cu siguranță, de zece ori mai bogat decît francuzul. Crezi că francuzul are într-adevăr ceva avere ? Nu există îndoială în această privință ?

— Nu există. Are un fel de *château* *. Chiar ieri generalul mi-a vorbit despre asta ca de un lucru sigur. Ei, îți ajunge ?

* Castel. (Fr.)

— Eu, în locul dumitale, m-aș mărita cu englezul.

— De ce? întrebă Polina.

— Franțuzul e mai frumos, dar e mai ticălos; iar englezul, afară de faptul că-i cinstit, este și de zece ori mai bogat, i-am trîntit eu.

— Da; dar în schimb francezul e marchiz și-i mai inteligent, răspunse ea cît se poate de calm.

— Să fie adevărat? continuai eu.

— Întocmai.

Polinei nu-i plăceau de loc întrebările mele și vedeam că avea chef să mă scoată din fire cu tonul și enormitatea răspunsurilor sale; ceea ce i-am și comunicat pe loc.

— Ce să-i faci, într-adevăr mă distrează să te văd cum te înfurii. Măcar pentru faptul că-ți permit să pui asemenea întrebări și să faci astfel de presupuneri și ești dator să plătești.

— Într-adevăr, mă simt în drept să-ți pun tot soiul de întrebări, i-am răspuns eu liniștit, tocmai fiindcă sînt gata să plătesc pentru ele oricum dorești și socot acum că viața mea nu mai prețuiește nimic.

Polina izbucni în rîs:

— Ultima dată, la Schlangenberg mi-ai spus că ești gata, la un singur cuvînt al meu, să te arunci de sus, iar acolo ne aflam, pare-mi-se, la aproape o mie de picioare înălțime. Cîndva am să rostesc acest cuvînt, numai ca să pot vedea cum ai să plătești și fii sigur că am să mă țin tare. Îmi ești nesuferit, tocmai fiindcă ți-am permis atîtea și încă mai mult fiindcă-mi ești atît de necesar. Dar cîtă vreme îmi ești necesar, trebuie să te păstrez.

Se sculă să plece. Vorbea iritat. În ultima vreme încheia întotdeauna discuția noastră cu furie și iritare, cu furie adevărată.

— Dă-mi voie să te întreb ce reprezintă *mademoiselle* Blanche? am întrebat, nevrînd s-o las să plece fără a-mi da o explicație.

— Știi și dumneata ce reprezintă *mademoiselle* Blanche. De atunci nu s-a mai adăugat nimic. *Mademoiselle* Blanche va deveni, probabil, generăleasă — se înțelege dacă vestea decesului bunicii se va confirma, fiindcă și *mademoiselle* Blanche, și mămica ei, și vărul de-al doilea — marchizul, cu toții știu foarte bine că sîntem ruinați.

— Dar generalul e îndrăgostit fără scăpare ?

— Acum nu-i vorba de asta. Ascultă şi ţine minte : ia aceste şapte sute de florini şi du-te să-i joci, cîştigă-mi la ruletă cît poţi de mult ; am mare nevoie de bani.

Spunînd acestea, o chemă pe Nadenka şi porni spre cazino, unde se alătură întregului nostru grup. Cît despre mine, am cotit la stînga, pe prima alee întîlnită, îngîndurat şi mirat. M-a izbit ca o lovitură de măciucă porunca ei de a mă duce la ruletă. Curios lucru : aveam la ce cugeta şi totuşi m-am gîndit adînc la sentimentele mele faţă de Polina. Zău că mi-a fost mai uşor în aceste două săptămîni de absenţă decît acum, în ziua cînd m-am întors, deşi în drum eram nebun de dor, nu-mi găseam locul, eram ca un apucat şi pînă şi în vis o vedeam în fiece clipă în faţa mea. O dată (asta s-a întîmplat în Elveţia) am adormit în vagon şi mi se pare că începusem să vorbesc cu glas tare cu Polina, făcîndu-i pe toţi călătorii de alături să rîdă. Iar acum, din nou, mi-am pus întrebarea : o iubesc oare ? Şi din nou n-am ştiut să răspund, adică, mai bine zis, din nou, pentru a suta oară, mi-am răspuns că o urăsc. Da, îmi era nesuferită. Erau momente (şi anume, de fiecare dată la sfîrşitul discuţiilor noastre) în care mi-aş fi dat jumătate din viaţă ca s-o pot sugruma ! Jur că dacă ar fi fost cu putinţă să înfig cu încetul în pieptul ei un cuţit ascuţit, cred că aş fi făcut-o cu desfătare. Şi cu toate astea jur pe ce am mai sfînt că pe Schlangenberg, pe muntele pe care era la modă să urci, dacă mi-ar fi spus cu adevărat : „aruncă-te în jos", m-aş fi zvîrlit pe loc, şi chiar cu plăcere. Ştiam asta. Lucrurile trebuiau să se sfîrşească, fie într-un fel, fie într-altul. Ea le pricepea în chip uimitor şi gîndul că îmi dădeam seama absolut limpede şi exact de inaccesibilitatea ei, de imposibilitatea împlinirii visurilor mele fanteziste — gîndul acesta, sînt sigur, îi producea o satisfacţie nespusă ; altminteri ar fi putut oare, atît de prudentă şi de înţeleaptă cum era, să-şi permită asemenea intimităţi şi sinceităţi faţă de mine ? Am impresia că mă trata şi acum aidoma împărătesei din antichitate, care se apucase să se dezbrace în faţa sclavului său, nesocotindu-l om. Da, de multe ori ea nu mă socotea om...

Totuşi aveam de îndeplinit însărcinarea de a cîştiga la ruletă cu orice preţ. N-aveam timp să gîndesc pentru ce şi

cît de repede trebuie să cîştig şi ce alte considerente se născuseră în capul său veşnic calculat. Şi apoi, în aceste două săptămîni se adăugaseră, pesemne, o sumedenie de noi fapte, despre care n-aveam încă vreo idee. Toate acestea trebuia să le ghicesc, să le pătrund şi cît se poate de repede. Dar deocamdată n-aveam timp : trebuia să mă duc la ruletă.

Capitolul II

Mărturisesc că-mi era neplăcut ; deşi hotărîsem că am să joc, nu intenţionam de loc s-o încep pentru alţii. Asta mă deruta chiar şi am intrat în sălile de joc cu un sentiment de ciudă nespusă. De la prima vedere nimic nu mi-a plăcut acolo. Nu pot să sufăr slugărnicia reportajelor din lumea întreagă şi cu precădere din ziarele noastre ruseşti, unde aproape în fiecare primăvară reporterii noştri povestesc despre două lucruri : în primul rînd despre neasemuita splendoare şi luxul sălilor de joc din oraşele cu ruletă de pe Rin şi în al doilea rînd despre grămezile de aur care zac chipurile pe mese. Doar nu sînt plătiţi pentru asta ; astea se povestesc doar dintr-o slugărnicie dezinteresată. Nu-i nici o splendoare în sălile mizerabile, iar aurul nu numai că nu stă grămezi pe masă, dar abia dacă există. Fireşte, cînd şi cînd, în decursul sezonului, mai apare pe neaşteptate cîte un individ sucit, sau un englez, sau vreun asiatic, un turc, ca în vara aceasta, şi pierde sau cîştigă dintr-o dată foarte mult ; cît despre ceilalţi, joacă toţi pe guldeni mărunţi şi, ca sumă medie, pe masă se află întotdeauna foarte puţini bani. După ce am intrat în sala de joc (pentru prima oară în viaţă), un timp nu m-am putut hotărî să joc. Mă şi înghiontea mulţimea. Dar chiar dacă aş fi fost singur în sală, şi atunci, cred că mai curînd aş fi plecat decît să mă apuc de joc. Mărturisesc că-mi bătea inima şi nu eram de loc calm ; ştiam cu certitudine şi hotărîsem de mult că din Ruletenburg n-am să plec aşa, oricum ; ceva se va produce neapărat în soarta mea, ceva radical şi definitiv. Aşa trebuie şi aşa va fi. Oricît ar fi de caraghios că aştept atît de multe de la ruletă, mi se pare şi mai cara-

ghioasă părerea rutinară, recunoscută de toți, că e absurd și prostesc să aștepți ceva de la joc. Și de ce ar fi jocul un mijloc de procurare a banilor mai rău decît oricare altul, ca negoțul, de pildă ? Ce-i drept, cîștigă unul dintr-o sută. Dar ce-mi păsa mie de asta ?

În orice caz, m-am hotărît pentru început să observ și să nu trec serios la fapte. În seara aceasta, chiar dacă s-ar fi petrecut ceva, ar fi fost întîmplător și fără importanță — așa am și considerat. Afară de asta trebuia să studiez și jocul în sine ; fiindcă în ciuda miilor de descrieri ale ruletei pe care le-am citit întotdeauna cu atîta lăcomie, hotărît nu înțelegeam nimic din regulile ei atîta timp cît n-o văzusem cu ochii mei.

În primul rînd totul mi se păru atît de murdar — nu știu cum respingător și murdar moralmente. Nu mă refer de loc la acele chipuri lacome și neliniștite care se înghesuie cu zecile, ba chiar cu sutele în jurul meselor de joc. Nu văd nimic murdar în dorința de a cîștiga cît mai repede și cît mai mult ; întotdeauna mi se păruse nespus de prostească ideea unui moralist îmbuibat și asigurat care, atunci cînd cineva încercase să se justifice spunînd : „dar se joacă pe sume mici", răspunsese : „cu atît mai rău fiindcă-i o cupiditate mărunță". Ca și cum o cupiditate mică sau mare n-ar fi același lucru. E o chestiune de proporție. Ceea ce pentru Rothschild n-ar fi contat, pentru mine ar fi fost o bogăție, cît despre profituri și cîștig, oamenii nu numai la ruletă, dar pretutindeni nu fac decît să ia sau să cîștige unul de la celălalt. Că-i josnic îndeobște să te îmbogățești ori să profiți de pe urma altuia e altă chestiune. Dar asta nu mi-am propus s-o rezolv. Întrucît eu însumi eram stăpînit în cea mai înaltă măsură de dorința cîștigului, toată cupiditatea și murdăria cupidă, dacă vreți, îmi era, la intrarea în sală, nu știu cum mai la îndemînă, mai apropiată. Cel mai bine e atunci cînd oamenii nu fac fasoane și acționează deschis, pe față. Și apoi ce rost are să te amăgești pe tine însuți ? E o ocupație din cele mai deșarte și lipsite de judecată ! Deosebit de urît, la prima vedere, la toată această adunătură ticăloasă de ruletiști era respectul pentru ocupația lor, seriozitatea ba chiar veneratia cu care înconjurau cu toții mesele. Iată de ce aici există o diferență netă între jocul care poate fi numit *mauvais*

genre și cel care poate fi permis unui om onorabil. Există două feluri de joc — jocul de gentleman și celălalt joc plebeu, cupid, pe care-l practică tot soiul de lepădături. Aici există o diferențiere riguroasă — și cît de josnică e în fond această diferențiere! Un gentleman, de pildă, poate să pună o miză de cinci, sau zece ludovici, rareori mai mult, de altfel, poate să pună și o mie de franci dacă-i foarte bogat, dar numai de dragul jocului, de dragul distracției, numai ca să urmărească procesul cîștigului sau al pierderii; însă nu trebuie să-l intereseze de fel cîștigul în sine. Dacă a cîștigat, își poate permite, de pildă, să rîdă cu glas tare, să comunice cuiva dintre cei din jur părerea sa, poate chiar să mai pună o dată și să mai dubleze o dată, dar numai din pură curiozitate, ca să-și urmărească șansa, să facă combinații și nu din dorința plebee de a cîștiga. Pe scurt, toate aceste mese de joc, rulete și *trente et quarante* trebuie să le privească nu altfel decît ca pe o distracție, organizată numai pentru plăcerea sa. Calculul și capcanele pe care e bazată și organizată banca nu trebuie nici măcar să le bănuiască. N-ar fi rău de loc dacă ar avea impresia, de pildă, că și restul de jucători, toată această adunătură care tremură pentru un gulden, sînt și ei niște bogătași și gentlemeni ca și el și joacă numai pentru desfătare și distracție. Această necunoaștere desăvîrșită a realității și părere naivă despre oameni ar fi, bineînțeles, nespus de aristocratică. Am văzut multe mămici care împingeau din spate pe niște grațioase și nevinovate *miss,* fiicele lor, în vîrstă de cincisprezece-șaisprezece ani, dîndu-le cîteva monezi de aur și învățîndu-le cum să joace. Domnișoara cîștiga sau pierdea, zîmbea întotdeauna și se depărta foarte mulțumită. Generalul nostru se apropie de masă, grav și impozant; lacheul se repezi să-i ofere un scaun, dar el nu-l observă; își scoase punga cu greu, cătă îndelung trei sute de franci de aur, îi puse pe negru și cîștigă. Nu luă cîștigul și-l lăsă pe masă. Ieși din nou negrul; nu luă nici de astă dată banii și cînd a treia oară ieși roșul, pierdu dintr-o dată o mie două sute de franci. Se depărtă zîmbind, ținîndu-se tare. Sînt convins că-l zgîria pe inimă și dacă miza ar fi fost dublă sau triplă n-ar fi rezistat și și-ar fi manifestat tulburarea. De altfel, un francez a cîștigat și apoi a pierdut în prezența mea în jur de treizeci de mii de franci, vesel și fără pic de emoții. Un gentleman adevărat chiar dacă și-ar pierde toată averea

n-are voie să se tulbure. Banii trebuie să stea în asemenea măsură mai prejos de calitatea lui de gentleman, încît aproape că nu merita să-ți faci griji pentru ei. Cel mai aristocratic ar fi, se înțelege, să nu observi de loc toată murdăria acestor lepădături și a întregii atmosfere. Totuși, uneori nu-i mai puțin aristocratic și sistemul invers, să observi, adică să privești, ba chiar să examinezi, cu lornionul, de pildă, pe toți acești ticăloși ; dar nu altfel decît să iei această mulțime și această murdărie drept un gen de distracție, ca pe un spectacol organizat pentru amuzamentul gentlemenilor. Poți să te înghesui și tu în mulțime, dar să privești în jur cu convingerea absolută că ești un observator și că nu faci cîtuși de puțin parte din ea. De altfel nici să observi prea stăruitor nu se cade : n-ar mai fi potrivit spiritului unui gentleman, fiindcă, în nici un caz, acest spectacol nu merită o atenție prea mare și stăruitoare. Și apoi puține spectacole merită o atenție prea stăruitoare din partea unui gentleman. Cu toate acestea, mie personal mi s-a părut că totul merita din plin o atenție din cele mai stăruitoare, mai ales din partea cuiva care venise nu numai de dragul spectacolului, ci se considerase el însuși cu sinceritate și cu tot zelul ca făcînd parte din această adunătură de lepădături. Cît privește convingerile mele morale cele mai secrete, în prezentele mele cugetări ele, firește, nu-și au locul. Las' să fie așa ; vorbesc ca să-mi descarc conștiința. Dar iată ce vreau să observ : că în ultima vreme mi-era nu știu cum teribil de silă să-mi măsor gîndurile și faptele după vreun etalon moral. Altceva mă dirija pe mine...

Lepădăturile joacă într-adevăr foarte murdar. Ba chiar accept ideea că aici, în jurul mesei, se petrec multe hoții din cele mai ordinare. Crupierii, care stau la capetele mesei, urmăresc mizele și plătesc, au teribil de mult de lucru. Ce mai lepădături ! În cea mai mare parte sînt francezi. De altfel, stau și urmăresc și observ nu pentru a descrie ruleta ; caut să mă acomodez ca să știu cum să mă port în viitor. Am băgat de seamă, de pildă, că nu-i nimic mai obișnuit decît ca din spatele mesei să se întindă deodată o mînă și să apuce ceea ce ai cîștigat tu. Se iscă ceartă, adeseori țipete, și vă desfid să dovediți, cu martori, că miza e a voastră !

La început toate acestea erau pentru mine de neînțeles ; bănuiam numai și distingeam cu chiu, cu vai, că se ponta pe

cifre, pe par și pe impar, și pe culori. În seara aceea am hotărît să-mi încerc norocul, din banii Polinei Alexandrovna, cu o sută de guldeni. Gîndul că mă apuc de joc nu pentru mine mă descumpănea oarecum. Senzația era extrem de neplăcută și am simțit nevoia să scap mai repede de ea. Aveam mereu impresia că dacă fac începutul pentru Polina îmi subminez propriul noroc. Oare nu e cu putință să te atingi de masa de joc fără să te molipsești pe loc de superstiție ? Am început prin a scoate cinci frederici, adică cincizeci de guldeni și să-i pun pe un număr par. Roata s-a învîrtit și a ieșit treisprezece — am pierdut. Cu un soi de senzație dureroasă, numai ca să scap într-un fel oarecare și să plec, am mai pus cinci frederici pe roșu. A ieșit roșu. I-am lăsat pe toți zece la locul lor și a ieșit din nou roșu. Căpătînd patruzeci de frederici, am pus douăzeci pe douăsprezece cifre mijlocii, neștiind ce o să pice din asta. Mi s-a plătit întreit. În felul acesta din zece frederici m-am trezit cu optzeci. Mi-a devenit atît de insuportabilă senzația neobișnuită și ciudată care m-a cuprins, încît am hotărît să plec. Mi se părea că aș fi jucat cu totul altfel pentru mine. Totuși i-am mai pus o dată pe un număr par pe toți cei optzeci de frederici. De astă dată a ieșit patru ; cîștigasem încă optzeci de frederici și, adunînd toată grămada, am pornit s-o caut pe Polina Alexandrovna.

Se aflau toți la plimbare undeva prin parc și am apucat să mă văd cu ea abia la cină. De astă dată franțuzul lipsea și generalul s-a desfășurat în voie : printre altele a găsit de cuviință să remarce din nou că n-ar dori să mă vadă la masa de joc. După părerea lui, l-ar compromite extrem dacă aș pierde eventual prea mult ; „dar chiar dacă ai cîștiga o sumă foarte mare, și atunci aș fi compromis — adăugă el cu importanță. Firește, n-am dreptul să dispun de faptele dumitale, dar recunoaște și dumneata..." Aici, ca de obicei, nu-și termină fraza. I-am răspuns cu răceală că am foarte puțini bani și că, prin urmare, nu pot să pierd cine știe cît, chiar dacă m-aș apuca să joc. Urcînd la mine, sus, am apucat să-i înmînez Polinei cîștigul și i-am declarat că altă dată n-am să mai joc pentru ea.

— Dar de ce ? m-a întrebat neliniștită.

— Fiindcă vreau să joc pentru mine, i-am răspuns, cercetînd-o cu mirare, și asta mă stînjenește.

— Va să zică dumneata continui în mod hotărît să fii convins că ruleta e unica dumitale ieşire şi salvare? întrebă ea batjocoritor. I-am răspuns din nou foarte serios că da; cît priveşte convingerea mea de a cîştiga neapărat, las' să fie caraghioasă, sînt de acord, „dar să fiu lăsat în pace".

Polina Alexandrovna a insistat cu tot dinadinsul să împart pe din două cu dînsa cîştigul de azi şi a încercat să-mi dea optzeci de frederici, propunînd să continuu şi pe viitor să joc în aceste condiţii. Am refuzat categoric să iau jumătate şi am declarat în mod definitiv că nu pot juca pentru alţii nu fiindcă n-aş vrea, ci fiindcă voi pierde fără doar şi poate.

— Totuşi şi eu însămi, oricît de prostesc ar fi, mă bizui aproape numai pe ruletă, rosti ea îngîndurată. De aceea trebuie neapărat să continui să joci pe din două cu mine şi, se înţelege, ai s-o faci.

Cu acestea mă părăsi, fără a-mi mai asculta protestele.

Capitolul III

Şi totuşi ieri, toată ziua, nu mi-a spus nici un cuvînt despre joc. Şi, în general, ieri a evitat să stea de vorbă cu mine. Vechea ei manieră de a mă trata nu s-a schimbat. Aceeaşi nepăsare desăvîrşită în purtarea sa atunci cînd ne întîlneam, ba chiar un oarecare dispreţ şi ură. Îndeobşte nu dorea să-şi ascundă dezgustul faţă de mine; vedeam asta. În ciuda faptului, nu-mi ascundea totodată că eram necesar pentru ceva şi că mă păstra pentru un anume scop. Între noi se stabiliseră un soi de relaţii ciudate, în multe privinţe de neînţeles pentru mine, ţinînd seamă de trufia şi aroganţa ei faţă de toţi. Ea ştia, de pildă, că o iubesc la nebunie, mă lăsa chiar să-i vorbesc despre pasiunea mea şi, firesc, nu găsea un mijloc mai bun pentru a-şi exprima dispreţul ei faţă de mine decît prin permisiunea de a-i vorbi fără oprelişti şi fără ocolişuri despre dragostea mea. „Înseamnă, deci, că atît de puţin preţ pun pe sentimentele tale, încît mi-e cu desăvîrşire indiferent orice mi-ai spune şi orice ai simţi pentru mine." Despre treburile ei personale vorbea mult cu mine şi

înainte, dar niciodată nu era perfect sinceră. Mai mult, disprețul față de mine avea și asemenea rafinamente : știa, să zicem, că-mi era cunoscută vreo împrejurare din viața ei sau din ceea ce o neliniștește mult ; iba chiar îmi povestea singură cîte ceva, dacă trebuia să mă folosească în vederea unui scop, ca pe un sclav, sau ca pe o slugă ; dar îmi povestea totdeauna exact atît cît trebuie să știe un om care e folosit ca o slugă și dacă un lanț întreg de împrejurări îmi era necunoscut, dacă vedea cît sînt de chinuit și de frămîntat de propriile sale chinuri și frămîntări, niciodată nu binevoia să mă liniștească pînă la capăt printr-o sinceritate prietenească, deși, folosindu-mă de multe ori pentru însărcinările ei, nu numai anevoioase, dar periculoase chiar, după părerea mea, nu se simțea obligată să fie sinceră cu mine. Dar merita parcă să-i pese de sentimentele mele, de faptul că eram și eu neliniștit, că poate eram îngrijorat și mă chinuiam de o mie de ori mai mult pentru grijile și eșecurile ei, decît ea însăși !

Cu trei săptămîni înainte știam de intenția sa de a juca la ruletă. Mă prevenise chiar că va trebui să joc în locul ei, fiindcă nu se cădea să joace ea. Din cele ce-mi spunea am băgat de seamă încă de atunci că are un necaz serios și că nu-i vorba de simpla dorință de a cîștiga bani. La ce i-ar fi trebuit bani de dragul banilor ? Exista la mijloc un scop, anumite împrejurări, pe care le bănuiam, dar pe care nu le cunosc, nici pînă azi. Se înțelege că umilința și robia în care mă ținea ar fi putut să-mi dea (cum îmi dădea foarte des) putința de a o interoga eu însumi, grosolan și direct. Întrucît eram pentru ea un sclav neînsemnat nu avea de ce s-o supere curiozitatea mea grosolană. Dar fapt e că dînsa, permițîndu-mi să-i pun întrebări, nu-mi răspundea la ele. Uneori nu le observa de fel. Iată cum stăteau lucrurile între noi doi !

Ieri se vorbise mult la noi despre telegrama trimisă încă de acum patru zile la Petersburg, la care nu se primise răspuns. Generalul e vădit neliniștit și îngîndurat. Este vorba firește, de bunica. E neliniștit și francezul. Ieri, de pildă, după-masă, discutaseră mult și grav. Tonul francezului față de noi toți este deosebit de arogant și de disprețuitor. Aici se potrivește bine zicala · dacă-l așezi la masă își urcă pi-

cioarele pe masă. Pînă și cu Polina e nepăsător pînă la grosolănie ; altminteri participă cu plăcere la plimbările comune prin parcul cazinoului sau la cavalcade și vizitarea împrejurimilor orașului. Îmi sînt cunoscute încă mai de mult unele împrejurări care îl legaseră pe franțuz de general : în Rusia se apucaseră să construiască o fabrică ; nu știu dacă proiectul căzuse sau dacă mai discutau despre el. Afară de asta, aflasem întîmplător o parte din secretul lor de familie : franțuzul îl salvase într-adevăr, acum un an, pe general, dîndu-i treizeci de mii, ca să completeze lipsa din banii statului, cu prilejul predării funcției. Și, se înțelege, generalul e la discreția lui ; dar, în prezent, propriu-zis în clipa de față, rolul principal în toate acestea îl are *M-lle* Blanche și sînt convins că nici aici nu greșesc.

Cine-i *M-lle* Blanche ? Aici, printre noi, se spune că-i o franțuzoaică de neam, însoțită de mama ei și care are o avere colosală. Se știe de asemenea că-i un soi de rudă cu marchizul nostru, dar foarte îndepărtată, un fel de verișoară de-a doua sau de-a treia. Se spune că înainte de plecarea mea la Paris franțuzul și *M-lle* Blanche se aflau în relații mult mai ceremonioase, se purtau între ei parcă mult mai politicos și delicat ; acum însă, prietenia și rudenia dintre ei au căpătat un aspect mai brutal, mai direct. Poate că socotesc că treburile noastre stau atît de prost, încît nu mai consideră necesar să facă prea multe fasoane cu noi și să se ascundă. Încă acum două zile am băgat de seamă cum le cerceta *mister* Astley pe *M-lle* Blanche și pe mama ei. Mi s-a părut că le cunoaște. Am avut chiar impresia că și franțuzul nostru s-a cunoscut pe vremuri cu *mister* Astley. De altfel *mister* Astley e atît de timid, rușinos și tăcut, încît aproape că te poți bizui pe el — nu scoate gunoiul din casă. În orice caz franțuzul abia dacă-l salută și aproape că nu se uită la el ; prin urmare nu se teme de dînsul. Asta mai e de înțeles ; dar de ce *M-lle* Blanche aproape că nu se uită la el ? Mai ales că ieri marchizul a scăpat o vorbă : a afirmat deodată, într-o discuție comună, nu-mi amintesc cu ce prilej, că *mister* Astley e colosal de bogat și că el știe acest lucru ; iată un motiv ca *M-lle* Blanche să se uite la *mister* Astley ! Îndeobște generalul se află într-o stare de neliniște.

E de înțeles ce însemnătate poate avea acum pentru el telegrama în legătură cu moartea mătușii sale!

Deși aveam impresia certă că Polina evită o discuție cu mine într-un scop anume, am luat eu însumi o atitudine rece și nepăsătoare: mă tot gîndeam că pînă la urmă o să se apropie ea de mine. În schimb, ieri și azi, mi-am concentrat toată atenția cu precădere asupra *M-llei* Blanche. Bietul general, e pierdut cu desăvîrșire! Să te îndrăgostești la cincizeci și cinci de ani atît de pătimaș e, firește, o nenorocire. Adăugați la aceasta văduvia lui, copiii, ruina totală, datoriile și la urmă femeia de care s-a nimerit să se îndrăgostească. *M-lle* Blanche e frumoasă. Dar nu știu dacă voi fi înțeles cînd voi spune că e dăruită de la Dumnezeu cu o față care te poate speria. În orice caz mie mi-a fost întotdeauna teamă de asemenea femei. Are, cred, vreo douăzeci și cinci de ani. E înaltă, cu o spinare lată și cu umerii rotunzi; gîtul și pieptul ei sînt splendide; pielea oacheșă, părul negru ca cerneala e atît de bogat, încît ar ajunge pentru două capete. Ochii negri cu albul gălbui, privirea obraznică, dinții de o albeață strălucitoare și buzele mereu vopsite și miroase a mosc. Se îmbracă excentric, bogat, dar cu șic. Mîinile și picioarele ei sînt uimitoare. Glasul — un contralto înăbușit. Uneori rîde cu hohote arătîndu-și toți dinții, dar de obicei privește tăcută și arogantă — cel puțin în prezența Polinei și a Mariei Filippovna. (Un zvon ciudat: Maria Filippovna pleacă în Rusia.) Cred că *M-lle* Blanche n-are nici un fel de studii, poate că nici nu-i inteligentă, în schimb e bănuitoare și șireată. Am impresia că viața ei n-a prea fost lipsită de aventuri. Dacă e să spun totul, poate că marchizul nu-i e de fel rudă, iar mama, de loc mamă. Dar există informații că la Berlin, unde ne-am întîlnit cu ele, ea și mama ei aveau cîteva cunoștințe onorabile. Cît îl privește pe marchiz, deși mă îndoiesc pînă astăzi că-i marchiz, apartenența lui la o societate onorabilă, la noi, de pildă, la Moscova, sau pe alocuri, în Germania, se pare că nu poate fi supusă îndoielii. Nu știu ce-o fi reprezentînd el în Franța? se spune că are un *château*. Credeam că în aceste două săptămîni au să se întîmple multe, și totuși încă nu știu sigur dacă între general și *M-lle* Blanche a avut loc o discuție hotărîtoare. În general totul depinde acum de situația noastră, cu alte cuvinte, de banii

pe care-i va putea etala generalul. Dacă, de pildă, ar sosi știrea că bunica n-a murit, sînt sigur că *M-lle* Blanche ar dispărea imediat. Îmi vine să rîd și mă mir de mine însumi cît de bîrfitor am devenit totuși. Ah, cît mă dezgustă toate acestea! Cu cîtă plăcere i-aș lăsa pe toți și pe toate! Dar pot oare să plec de lîngă Polina, să nu spionez ce se întîmplă în jurul ei? Să spionez e, desigur, o ticăloșie, dar ce-mi pasă mie de asta!

Mi s-a părut interesant de asemenea, ieri și azi, *mister* Astley. Da, sînt sigur că-i îndrăgostit de Polina! Pare curios și caraghios totodată cîte e în stare să exprime uneori privirea unui om timid și bolnăvicios de cast care iubește și anume într-o împrejurare cînd omul respectiv e, cu siguranță, mai bucuros să intre în pămînt decît să arate sau să exprime ceva printr-o vorbă sau o privire. *Mister* Astley se vede foarte des cu noi în timpul plimbărilor. Își scoate pălăria și trece mai departe, murind, se înțelege, de dorința de a ni se alătura. Dacă-i invitat, refuză imediat. La locurile de odihnă, la cazinou, lîngă fanfară sau în fața havuzului, se oprește invariabil undeva prin apropierea băncii noastre și unde ne-am afla, în parc, în pădure sau pe Schlangenberg — e de ajuns să-ți arunci ochii în jur și neapărat pe undeva, fie pe o cărare apropiată, fie de după un tufiș îți va apărea o părticică din făptura lui *mister* Astley. Am impresia că ar căuta un prilej să stea de vorbă cu mine în special. Azi-dimineață neam întîlnit și am schimbat două cuvinte. Uneori vorbește teribil de întretăiat, nu știu cum. Înainte de a rosti „bună ziua", a început prin a spune:

— A, *mademoiselle* Blanche!... am văzut multe femei ca *mademoiselle* Blanche!

A tăcut apoi, uitîndu-se la mine cu subînțeles. Ce-a vrut să spună nu știu, fiindcă la întrebarea mea: ce înțelegi dumneata prin asta? — a dat din cap cu un zîmbet șiret și a adăugat: „Așa. *Mademoiselle* Pauline iubește mult florile?"

— Nu știu, nu știu de loc, am răspuns eu.

— Cum! Dumneata nu știi nici asta! strigă el, nespus de mirat.

— Nu știu, n-am băgat de loc de seamă, am repetat, rîzînd.

— Hm, asta îmi dă o anume idee. A clătinat din cap și a trecut mai departe. De altfel avea un aer mulțumit. Noi doi comunicăm într-o franțuzească extrem de stîlcită.

Capitolul IV

Ziua de azi a fost caraghioasă, oribilă și absurdă. E ora unsprezece noaptea. Stau în cămăruța mea și-mi amintesc de toate cîte s-au petrecut. A început prin aceea că dimineața am fost totuși nevoit să mă duc la ruletă, ca să joc pentru Polina Alexandrovna. Am luat toți o sută șaizeci de frederici ai ei, cu două condiții : prima, că nu vreau să joc pe din două cu ea, adică, dacă voi cîștiga, nu voi opri nimic pentru mine și a doua : seara Polina să-mi explice de ce are atîta nevoie să cîștige și ce sumă anume. Totuși nu pot presupune cu nici un chip că o face numai așa, de dragul banilor. Aici pesemne că banii sînt necesari și e nevoie de ei cît se poate de urgent, pentru un scop deosebit. Ea a făgăduit să mă lămurească și am plecat. În sălile de joc era o înghesuială îngrozitoare. Cît de obraznici sînt ei și cît de lacomi cu toții ! M-am strecurat la mijloc și m-am oprit chiar lîngă crupier ; pe urmă am început să tatonez cu sfială jocul, punînd pe masă cîte două și cîte trei monezi. Între timp, priveam și observam ; mi s-a părut că combinațiile în sine înseamnă destul de puțin și n-au de loc importanța pe care le-o atribuie mulți jucători. Ei stau cu cîte o hîrtie liniată în fața lor, observă loviturile, socotesc, calculează șansele, fac presupuneri, la urmă pun și pierd la fel ca și noi, muritorii de rînd, care jucăm la noroc. În schimb am tras o concluzie care cred că-i justă : într-adevăr, în desfășurarea șanselor întîmplătoare există, deși nu un sistem, totuși un soi de regulă, ceea ce e, desigur, foarte ciudat. De pildă, se întîmplă ca după douăsprezece cifre mijlocii să vină douăsprezece cifre ultime ; lovitura cade, să zicem, de două ori pe aceste ultime douăsprezece cifre și trece la douăsprezece cifre de la început. După ce cade pe douăsprezece cifre de la început, trece iar la douăsprezece mijlocii, cade de trei, patru ori în șir pe mijlocii și iar trece la

douăsprezece ultime, de unde iar, după două lovituri, trece la primele, acolo cade o dată și din nou trece la trei lovituri pe mijlocii și continuă astfel în decurs de o oră și jumătate-două. Una, trei și două ; una, trei și două. Asta-i foarte amuzant. În unele zile sau în unele dimineți merge, de pildă, așa : roșul alternează cu negrul și invers, clipă de clipă, fără nici o regulă, încît mai mult de două-trei lovituri în șir pe roșu sau pe negru nu cad. În altă zi însă, ori în altă seară, se întîmplă, de pildă, ca numai roșul să ajungă la peste douăzeci și două lovituri în șir și așa merge invariabil un timp oarecare, de exemplu, în decursul zilei întregi. Mi-a explicat multe în privința asta *mister* Astley care a stat o dimineață întreagă la mesele de joc și n-a pontat niciodată. În ceea ce mă privește pe mine, am rămas lefter și încă foarte repede. Am pus deodată pe un număr par douăzeci de frederici și am cîștigat, am pus cinci și iar am cîștigat și în felul acesta încă de două sau de trei ori. Cred că am adunat în jur de patru sute de frederici în mai puțin de cinci minuțe. Aici ar fi trebuit să plec, dar s-a născut în mine o senzație ciudată, un fel de provocare a soartei, un soi de dorință de a-i da un bobîrnac, de a-i arăta limba. Am pus cea mai mare miză permisă, de patru mii de guldeni, și am pierdut. Pe urmă, înfierbîntat, am scos tot ce mi-a rămas, am pus tot pe un număr par și am pierdut iar, după care am plecat de la masă, năucit parcă. Nici nu înțelegeam ce s-a petrecut cu mine și am anunțat-o pe Polina Alexandrovna de pierdere abia înainte de prînz. Pînă atunci am hoinărit prin parc.

La masă eram din nou surescitat ca și cu trei zile în urmă. Franțuzul și *M-lle* Blanche luau iar masa cu noi. Am aflat că *M-lle* Blanche a fost dimineața în sălile de joc și a asistat la isprăvile mele. De astă dată mi s-a adresat mai atentă parcă. Franțuzul a luat-o mai direct și m-a întrebat simplu dacă mi-am pierdut propriii bani. Mi se pare că o bănuiește pe Polina. Am mințit pe loc, spunînd că erau banii mei. Pe scurt, e ceva la mijloc.

Generalul s-a mirat nespus : de unde am luat asemenea sumă ? L-am lămurit că am început de la zece frederici, că șase ori șapte lovituri duble în șir mi-au adus pînă la cinci sau șase mii de guldeni și că pe urmă am pierdut tot din două lovituri.

Toate acestea erau, desigur, plauzibile. În timp ce dădeam explicațiile, m-am uitat la Polina, dar n-am putut citi nimic pe chipul ei. Totuși ea m-a lăsat să mint și nu m-a contrazis ; din asta am dedus că așa și trebuie — să mint și să ascund că am jucat pentru dînsa. În orice caz, mă gîndeam eu, îmi datorează o explicație și mai adineaori a făgăduit să-mi dezvăluie unele lucruri.

Credeam că generalul are să-mi facă vreo observație, dar a tăcut, în schimb am văzut pe fața lui tulburare și puțină neliniște. Poate că, în situația lui dificilă, îi era pur și simplu greu să audă că o grămadă de aur atît de mare a plecat așa cum a venit din fața unui nătărău nechibzuit ca mine.

Bănuiesc că aseară a avut cu francezul o dispută furtunoasă. S-au încuiat și au discutat ceva îndelung și cu aprindere. Francezul a plecat, iritat parcă de ceva, iar azi-dimineață a venit din nou la o oră matinală, la general, pesemne ca să continue discuția de ieri.

După ce a ascultat relatarea despre pierderea mea, francezul mi-a atras atenția, caustic, ba chiar cu furie, că pe viitor trebuie să fiu mai chibzuit. Nu știu de ce, a mai adăugat că deși mulți ruși sînt jucători, după părerea lui rușii nu știu să joace.

— Iar eu sînt de părere că ruleta a fost creată anume pentru ruși, i-am răspuns, și cînd francezul a zîmbit disprețuitor la replica mea am adăugat că, în mod sigur, dreptatea e de partea mea fiindcă, vorbind despre ruși ca despre niște jucători mai mult îi insult decît îi laud și că, prin urmare, pot fi crezut.

— Pe ce se bazează părerea dumitale ? m-a întrebat francezul.

— Pe faptul că în catechismul virtuților și meritelor unui apusean civilizat a intrat în mod istoric și aproape sub forma unui punct principal capacitatea de a face capital. Or un rus nu numai că nu-i capabil să strîngă un capital, dar îl și irosește stupid și într-un mod oribil. Cu toate acestea și noi, rușii, avem nevoie de bani, am adăugat, și, în consecință, sîntem foarte bucuroși și foarte receptivi la asemenea mijloace, ca, de pildă, ruleta, unde te poți îmbogăți dintr-o dată, în două ceasuri, fără să te obosești. Asta ne atrage foarte mult ; și fiindcă jucăm fără rost, fără trudă, de aceea și pierdem. !

— Aceasta e în parte adevărat, observă francezul plin de sine.

— Nu, nu e adevărat şi ar trebui să-ţi fie ruşine să vorbeşti astfel despre compatrioţii dumitale, rosti generalul, sever şi grav.

— Daţi-mi voie, i-am răspuns, zău că se pune întrebarea ce-i mai dezgustător: dezmăţul rusilor sau sistemul nemţesc de acumulare prin muncă cinstită?

— Ce idee revoltătoare! exclamă generalul.

— Ce idee tipic rusească! exclamă francezul.

Rîdeam şi aveam o poftă teribilă să-i aţîţ.

— Aş prefera să cutreier toată viaţa într-o căruţă de chirghiz, am strigat eu, decît să mă închin idolului nemţesc.

— Care idol? strigă generalul, începînd să se înfurie de-a binelea.

— Sistemul nemţesc de a strînge avere. Mă aflu aici de puţin timp, totuşi ceea ce am apucat să observ şi să verific face să mi se aprindă de revoltă sîngele tătăresc. Zău că nu-mi trebuie asemenea virtuţi! Am apucat ieri să dau o raită jur împrejur, pe vreo zece verste. Ei, şi am găsit exact acelaşi lucru ca în cărticelele moralizatoare nemţeşti, cu poze: ei au în orice casă un *Vater* * al lor, teribil de virtuos şi nemaipomenit de cinstit. Atît de cinstit, că ţi-e şi frică să te apropii de el. Nu pot să sufăr pe oamenii cinstiţi de care ţi-e frică să te apropii. Fiecare *Vater* din ăsta are o familie şi serile citesc cu glas tare cărticele moralizatoare. Deasupra căsuţei foşnesc ulmi şi castani. Apus de soare, pe acoperiş o barză şi totul e deosebit de poetic şi de emoţionant... Nu vă supăraţi, domnule general, daţi-mi voie să vă povestesc lucruri ceva mai emoţionante. Mi-amintesc eu însumi cum răposatul taică-meu citea serile în grădină, tot sub tei, mie şi mamei asemenea cărticele... Eu pot aprecia asta cum trebuie. Ei şi, fiecare familie de soiul ăsta de-aici se află în sclavie şi supunere desăvîrşită faţă de *Vater*. Toţi muncesc ca nişte asini şi toţi adună bani ca ovreii. De altminteri *Vater* a şi apucat să strîngă o sumă de guldeni şi se pregăteşte să-i transmită fiului mai mare meseria sau petecul de pămînt; din pricina asta fiicei nu i se dă zestre şi ea rămîne fată bătrînă. Din

* Tată, (Germ.)

pricina asta mezinul e vîndut la stăpîn sau la oaste și banii se adaugă capitalului casnic. Serios, așa se procedează pe aici, m-am interesat. Toate acestea se fac nu altminteri decît în cinste, din maximum de cinste, pînă într-atît, încît și mezinul vîndut e încredințat că a fost vîndut nu din altă pricină decît din cinste — or ce poate fi mai ideal, decît atunci cînd victima însăși se bucură că e dusă la pieire. Și mai departe ? Mai departe e așa că nici fiului mai mare nu-i e mai ușor : știe el pe undeva o Amalchen cu care și-a unit inima, dar n-are voie să se însoare fiindcă nu s-au strîns încă destui guldeni. Așteaptă cuminți și se duc la pieire senini și zîmbitori. Amalchen ajunge să aibă obrajii supți, se usucă toată. În sfîrșit, peste vreo douăzeci de ani, bunăstarea sporește ; guldenii s-au adunat cinstit, cu virtute. *Vater* îl binecuvîntează pe fiul mai mare, în vîrstă de patruzeci de ani, și pe Amalchen de treizeci și cinci, cu sînii uscați și cu nasul roșu... Cu acest prilej plînge, le ține o predică și moare. Fiul cel mare se transformă el însuși într-un *Vater* plin de virtute și povestea începe de la capăt. Peste vreo cincizeci sau șaptezeci de ani, nepotul primului *Vater* realizează într-adevăr un capital considerabil, pe care-l transmite fiului său, acesta fiului său, celălalt fiului său și peste vreo cinci sau șase generații apare însuși baronul Rothschild sau Hoppe et Comp., sau dracu mai știe cine. Ei, să mai spuneți că nu e un spectacol măreț : muncă succesivă de un secol sau două, răbdare, inteligență, cinste, caracter, fermitate, calcul, o barză pe acoperiș ! Ce mai vreți, mai presus de asta nu mai poate fi nimic, iar ei se apucă să judece din acest punct de vedere lumea întreagă și pe cei vinovați, adică pe acei ce nu seamănă cît de cît cu ei — să-i execute pe loc. Așa stînd lucrurile, iată care-i situația : prefer să fac deboșuri în stil rusesc, sau să mă îmbogățesc la ruletă. Nu vreau să fiu *Hoppe et Comp.* peste cinci generații. Banii îmi trebuie pentru mine și nu mă consider o anexă necesară sporirii capitalului. Știu că am luat-o razna, dar las' să fie așa. Acestea sînt convingerile mele.

— Nu știu cît adevăr e în cele ce-ai spus, observă, îngîndurat, generalul, dar știu sigur că începi să sări peste cal în mod intolerabil, de îndată ce ți se dă prilejul să-ți pierzi cît de cît măsura...

Ca de obicei, nu-și termină fraza. Dacă generalul nostru începea să spună ceva ce depășea măcar cu o iotă importanța

unei discuții obișnuite, nu-și termina niciodată vorba. Franțuzul asculta nepăsător, cu ochii ușor măriți. Nu înțelesese aproape nimic din cele ce spusesem. Polina privea cu un soi de indiferență arogantă. Părea că nu mă auzise nu numai pe mine, dar, în general, nimic din cele cîte se rostiseră în ziua aceea la masă.

Capitolul V

Era nespus de îngîndurată, dar îndată ce ne-am ridicat de la masă mi-a poruncit s-o însoțesc la plimbare. Am luat copiii și am pornit spre parc, la havuz.

Întrucît mă aflam într-o stare de surescitare deosebită i-am trîntit grosolan și prostește o întrebare : de ce marchizul nostru Des Grieux, franțuzul, n-o mai însoțește acum, de cîte ori iese undeva, ba nici nu-i vorbește zile întregi ?

— Fiindcă-i un ticălos, mi-a răspuns în chip ciudat. Nu mai auzisem niciodată din partea ei o asemenea apreciere despre Des Grieux și de aceea am tăcut, temîndu-mă să pricep această iritare.

— Ai băgat de seamă că azi nu se are bine cu generalul ?

— Ai vrea să știi ce-i la mijloc, răspunse ea tăios, cu iritare. Știi doar că generalul i-a ipotecat tot, întreaga moșie, și dacă bunica n-o să moară, franțuzul va intra imediat în stăpînirea a tot ce i-a ipotecat.

— A, va să zică e adevărat ? Auzisem, dar nu știam că totu-i ipotecat.

— Păi cum altfel ?

— Și în acest caz, adio *mademoiselle* Blanche, am observat. Nu va mai fi atunci generăleasă ! Știi ceva ? Am impresia că generalul e atît de îndrăgostit, încît s-ar putea să se împuște dacă *mademoiselle* Blanche îl va părăsi. La vîrsta lui e periculos să te îndrăgostești astfel.

— Și eu cred că i se va întîmpla ceva, observă, îngîndurată, Polina Alexandrovna.

— Și cît e de formidabil, strigai, nici că se poate o dovadă mai grosolană că-i dispusă să se mărite numai pentru

bani. Nici nu s-a urmărit măcar salvarea unor aparențe, toate s-au petrecut pe față. Grozav ! Cît o privește pe bunică, ce poate fi mai caraghios și mai murdar decît să trimiți telegramă după telegramă și să tot întrebi : n-a murit încă, n-a murit ? Ei, cum îți place, Polina Alexandrovna ?

— Toate astea-s prostii, mă întrerupse ea cu dezgust. Dimpotrivă, mă mir de dispoziția dumitale excelentă. De ce te bucuri ? Oare fiindcă mi-ai pierdut banii ?

— De ce mi i-ai dat ca să-i pierd ? Ți-am spus că nu pot să joc pentru alții, cu atît mai mult pentru dumneata. Mă supun, fac tot ce-mi poruncești ; dar rezultatul nu depinde de mine. Te-am avertizat că n-o să iasă nimic. Spune, ești tare supărată din pricină că ai pierdut atîția bani ? Pentru ce ai nevoie de ei ?

— La ce bun întrebările astea ?

— Dar dumneata însăți ai făgăduit să-mi explici... Ascultă : sînt absolut convins că atunci cînd voi începe să joc pentru mine (și am doisprezece frederici), am să cîștig. Și atunci, ia de la mine cît îți trebuie.

Polina făcu o mină disprețuitoare.

— Nu te supăra, am continuat eu, pentru o asemenea propunere. Sînt atît de pătruns de conștiința că sînt un zero față de dumneata, adică în ochii dumitale, încît poți primi și bani din partea mea. Nu trebuie să te supere un dar de la mine. Și apoi, ți-am pierdut banii.

Îmi aruncă o privire scurtă, dar băgînd de seamă că vorbesc iritat și sarcastic, întrerupse din nou discuția :

— Socotelile mele bănești nu te pot interesa întru nimic. Dacă vrei să știi, sînt pur și simplu datoare. Am împrumutat o sumă și aș vrea s-o înapoiez. Îmi venise o idee nebunească și ciudată că am să cîștig neapărat aici, la masa de joc. De ce mi-a venit această idee nu pricep, dar am crezut în ea. Cine știe, poate că am crezut fiindcă nu mai aveam altă șansă.

— Sau fiindcă *trebuia neapărat* să cîștigi. Exact ca un înecat care se agață de un fir de pai. Recunoaște și dumneata că dacă înecatul nu s-ar afla în situația lui disperată, n-ar lua un fir de pai drept o bîrnă.

Polina se miră.

— Cum așa, întrebă ea, doar și dumneata te bizui pe același lucru ? Acum două săptămîni mi-ai vorbit într-o zi, mult și pe larg, despre faptul că ești absolut sigur de cîștig

la ruletă, și căutai să mă convingi să nu te privesc ca pe un nebun ; sau ai glumit atunci ? Dar îmi amintesc că vorbeai atît de serios, încît nu putea fi luat de fel drept glumă ce spuneai.

— E adevărat, i-am răspuns, îngîndurat, și acum sînt absolut convins că am să cîștig. Îți mărturisesc chiar că mă faci acum să mă întreb : oare de ce pierderea mea de azi, atît de oribilă și de absurdă, nu mi-a lăsat nici o îndoială ? Sînt în continuare absolut convins că, îndată ce voi începe să joc pentru mine, am să cîștig neapărat.

— De ce ești atît de convins ?

— Dacă vrei — nu știu. Știu numai că *trebuie* să cîștig, că și pentru mine e unica ieșire. Iată de ce, poate, mi se pare că trebuie să cîștig, fără doar și poate.

— Va să zică și dumitale îți *trebuie neapărat* acest cîștig, de vreme ce ai o convingere fanatică ?

— Pariez că te îndoiești că aș putea să am o nevoie serioasă.

— Mi-e indiferent, răspunse încet și cu nepăsare Polina. Dacă vrei să spun *da*, mă îndoiesc că ai putea fi chinuit de ceva în mod serios. Te poți chinui, dar nu în mod serios. Ești un om dezordonat și neașezat. La ce-ți trebuie bani ? În toate argumentele pe care mi le-ai prezentat atunci n-am găsit nimic serios.

— Apropo, am întrerupt-o eu, spuneai că trebuie să achiți cuiva o datorie. O datorie serioasă, se vede ! Nu cumva franțuzului ?

— Ce întrebări sînt astea ? Astăzi ești deosebit de brutal. Nu cumva te-ai îmbătat ?

— Știi că-mi permit să spun orice, și te întreb uneori foarte deschis anumite lucruri. Repet, sînt sclavul dumitale, or de un sclav nu te rușinezi și el nu te poate jigni.

— Toate astea-s prostii ! Și nu pot să sufăr teoria asta „a sclaviei".

— Notează că nu vorbesc despre sclavia mea fiindcă aș vrea să-ți fiu sclav, ci pur și simplu o pomenesc ca pe un fapt care nu depinde de loc de mine.

— Spune deschis, de ce ai nevoie de bani ?

— De ce vrei să știi ?

— Treaba dumitale, răspunse ea și întoarse mîndră capul.

— Teoria sclaviei n-o suporți, dar sclavia o pretinzi: „Răspunde și nu cugeta!" Prea bine, fie! De ce-mi trebuie bani, întrebi? Cum de ce? Banii sînt totul!

— Înțeleg, dar nu poți totuși să cazi într-o asemenea nebunie, dorindu-i! Fiindcă și dumneata ajungi pînă la frenezie, pînă la fatalism. Aici e ceva la mijloc, un scop deosebit. Vorbește fără ocolișuri, ți-o cer.

Părea că începe să se supere și-mi plăcea grozav că mă interoga cu atîta aprindere.

— Se înțelege că am un scop, i-am spus eu, dar n-am să știu să explic care anume. Nimic mai mult decît că, avînd bani, am să devin pentru dumneata un alt om, nu un sclav.

— Cum? Cum ai să obții asta?

— Cum am să obțin? Va să zică nici nu înțelegi cum aș putea ajunge să mă privești altfel decît ca pe un sclav! Uite tocmai asta nu doresc, asemenea nedumeriri și mirări.

— Dar spuneai că sclavia e o desfătare pentru dumneata. Așa am crezut și eu.

— Dumneata ai crezut așa! strigai eu cu o stranie plăcere. Ah, cît e de frumoasă naivitatea asta din partea dumitale! Ei da, da, pentru mine a fi sclavul dumitale e o desfătare. Există, există desfătarea umilinței și a nimicniciei pînă la ultima limită! continuai în delir. Dracu' știe poate că ea există și într-un bici, cînd biciul cade pe spinare și rupe carnea fîșii. Dar aș vrea poate să încerc și alte desfătări. Adineaori, la masă, generalul mi-a făcut morală în virtutea celor șapte sute de ruble pe an, pe care poate nici n-am să le capăt de la el. Marchizul Des Grieux mă cercetează cu sprîncenele ridicate și în același timp nu mă observă. Dar eu, în ceea ce mă privește, poate că doresc cu ardoare să-l apuc pe marchizul Des Grieux de nas în prezența dumitale?

— Discursuri de puști. În orice împrejurare te poți impune prin demnitate. Dacă există o luptă, ea te înalță, nu te înjosește.

— Vorbești ca din carte! Dumneata să presupui numai că nu știu să mă port cu demnitate. Adică, poate că sînt un om demn, dar nu știu să mă impun prin demnitate. Păi, îți dai seama că se poate întîmpla și una ca asta? Toți rușii sînt astfel și știi de ce: fiindcă rușii sînt prea bogat și multilateral înzestrați ca să poată găsi la repezeală o formă decentă. Chestiunea stă în formă. De cele mai multe ori noi, rușii,

sîntem atît de bogat înzestrați, încît pentru a descoperi o formă decentă avem nevoie de genialitate. Or genialitatea de cele mai multe ori nu există fiindcă în general există rar. Numai la francezi și poate la cîțiva alți europeni s-a definitivat atît de bine o formă, încît poți să arăți teribil de demn, iar tu însuți să fii omul cel mai nedemn. De aceea forma are atîta însemnătate la ei. Un francez suportă fără să clipească o jignire sufletească reală, dar un bobîrnac în nas nu suportă pentru nimic în lume, fiindcă asta înseamnă încălcarea unei forme de bună-cuviință acceptată și eternizată. De aceea și sînt atît de ahtiate domnișoarele noastre după francezi, datorită formei frumoase. De altfel sînt sigur că nu există nici o formă, cî doar cocoșul, *le coq gaulois.* * Dar poate că eu nu pot pricepe asta, nu-s femeie. Poate că tocmai cocoșii sînt de prețuit. Eu însă am luat-o razna, iar dumneata nu mă oprești. Întrerupe-mă mai des ; cînd vorbesc cu dumneata, îmi vine să spun tot, tot, tot. Îmi pierd orice formă. Sînt chiar de acord că n-am nu numai formă, dar nici un fel de calități. Ți-o mărturisesc. Nici nu caut să am vreo calitate. Acum totul s-a oprit în mine. Dumneata știi de ce. Nu-mi trece nimic prin minte. De mult nu mai știu ce se petrece în lume, nici în Rusia, nici aici. Uite, am străbătut Dresda și nu-mi amintesc cum arată Dresda. Știi și dumneata ce mă absoarbe. Întrucît n-am nici o speranță și în ochii dumitale sînt un zero, ți-o spun deschis : pretutindeni nu te văd decît pe dumneata, de rest nu-mi pasă. De ce și cum te iubesc, nu știu. Știi că s-ar putea nici să nu fii frumoasă ? Imaginează-ți, nu știu dacă ești frumoasă ori nu, măcar la față. Probabil că nu ești bună ; se prea poate să ai o inteligență josnică.

— Poate că tocmai de aceea îți propui să mă cumperi cu bani, spuse ea, fiindcă nu crezi în noblețea mea sufletească ?

— Cînd mi-am propus eu să te cumpăr cu bani ? strigai.

— Ai vorbit prea mult și ți-ai pierdut șirul. Dacă nu pe mine, atunci respectul meu te gîndești să-l cumperi.

— Ei nu, nu-i de loc așa. Ți-am spus că mi-e greu să mă explic. Dumneata mă copleșești. Să nu te supere trăncăneala mea. Înțelegi de ce nu trebuie să te superi pe mine : sînt pur și simplu nebun. De altfel, mi-e indiferent, poți să te și superi.

* Cocoșul galic. (Fr.)

Cînd sînt la mine, sus, în cămăruță, mi-e de ajuns să-mi amintesc și să-mi imaginez numai foșnetul rochiei dumitale și sînt gata să-mi mușc mîinile. Și apoi, de ce te superi pe mine ? Fiindcă spun că sînt sclav ? Profită, profită de sclavia mea, folosește-te de ea ! Știi dumneata că într-o zi am să te ucid ? Nu fiindcă voi înceta să te iubesc, sau pentru că voi fi gelos, ci numai așa, fiindcă uneori îmi vine să te devorez. Rîzi...

— Nu rîd de loc, rosti ea cu mînie. Îți poruncesc să taci.

Se opri, gîfîind de furie. Zău că nu știu dacă era frumoasă sau nu, dar mă desfăta întotdeauna s-o privesc cînd se oprea așa în fața mea și de aceea îmi plăcea să-i provoc adesea mînia. Poate că-și dădea seama de asta și se înfuria dinadins. I-am spus-o.

— Cîtă murdărie ! exclamă cu dezgust.

— Mi-e totuna, am continuat eu. Și să mai știi că e periculos să umblăm împreună : de multe ori am o dorință nestăpînită să te stîlcesc în bătaie, să te mutilez, să te gîtui. Și crezi că n-o să ajungem pînă acolo ? Ai să mă aduci pînă la demență. Crezi că o să-mi fie frică de scandal ? De mînia dumitale ? Ce-mi pasă mie de mînia dumitale ? Te iubesc fără speranță și știu că după asta te voi iubi de o mie de ori mai mult. Dacă am să te ucid vreodată, va trebui să mă omor și eu ; ei bine, am să mă omor cît mai tîrziu, ca să simt această durere îngrozitoare de a exista fără dumneata. Și, știi, e de necrezut : pe zi ce trece te iubesc *mai mult,* or asta e aproape imposibil. Și după toate acestea să nu fiu fatalist ? Îți amintești, acum trei zile, la Schlangenberg, ți-am șoptit, provocat de dumneata : spune un cuvînt și mă arunc în această prăpastie. Dacă ai fi rostit acel cuvînt, m-aș fi aruncat. Oare nu crezi că aș fi făcut-o ?

— Ce flecăreală prostească ! strigă ea.

— Nu-mi pasă dacă-i prostească sau inteligentă, spusei. Știu că în prezența dumitale trebuie să vorbesc, să vorbesc, să vorbesc într-una — și vorbesc. În fața dumitale îmi pierd orice orgoliu și mi-e indiferent totul.

— De ce să te pun să sări de pe Schlangenberg ? rosti cu răceală, pe un ton deosebit de jignitor. E absolut inutil pentru mine.

— Splendid ! strigai. Ai rostit dinadins acest superb „inutil", ca să mă striveşti. Îţi citesc gîndurile. Inutil, spui ? Dar plăcerea e întotdeauna utilă, iar puterea sălbatică, nemărginită — fie şi asupra unei muşte — e şi ea o desfătare în felul ei. Omul e tiran prin natura lui şi-i place să fie călău. Dumitale îţi place grozav.

Îmi amintesc că mă cerceta cu un fel de atenţie deosebit de stăruitoare. Pesemne că faţa mea exprima atunci toate sentimentele mele neroade şi prosteşti. Îmi amintesc că discuţia noastră a decurs într-adevăr aproape cuvînt cu cuvînt cum am reprodus-o aici. Ochii mi s-au injectat. Făcusem spumă în colţul buzelor. Cît priveşte Schlangenbergul, jur pe cuvînt şi acum : dacă mi-ar fi poruncit atunci să mă arunc de sus, m-aş fi aruncat. Chiar dacă ar fi spus-o în glumă, sau cu dispreţ, ca să-şi bată joc, tot aş fi sărit.

— Cum să nu, cred în spusele dumitale, rosti, dar aşa cum numai ea se pricepe uneori să spună, cu atîta dispreţ, cu atîta răutate, cu atîta aroganţă, încît, zău, eram în stare s-o omor în clipa aceea. Risca s-o fac. N-am minţit cînd i-am spus-o. Eşti fricos ? m-a întrebat deodată.

— Nu ştiu, poate că sînt şi fricos. Nu ştiu... nu m-am gîndit de mult la asta.

— Dacă ţi-aş spune : ucide-l pe omul acela, l-ai omorî ?

— Pe cine ?

— Pe cine am să vreau eu.

— Pe franţuz ?

— Nu întreba, ci răspunde — pe cine am să-ţi indic. Vreau să ştiu dacă ai vorbit serios adineaori. Aştepta cu atîta gravitate şi nerăbdare răspunsul, încît m-a cuprins un sentiment ciudat.

— Ai de gînd să-mi spui odată ce se petrece cu voi ! strigai. Ţi-e frică de mine, sau ce ? Îmi dau seama de toate încurcăturile de aici. Dumneata eşti fiica vitregă a unui om ruinat şi dement, bolnav de patimă pentru acest diavol — Blanche ; mai există apoi şi franţuzul ăsta, cu influenţa lui misterioasă asupra dumitale şi iată că acum îmi pui în mod atît de serios... o asemenea întrebare. Măcar să ştiu şi eu, altminteri am să înnebunesc şi am să fac o prostie. Sau te jenezi să-mi acorzi încrederea dumitale ? Dar te poţi oare jena de mine ?

— Îţi vorbeam despre cu totul altceva. Ţi-am pus o întrebare şi aştept răspunsul.

— Se înţelege că l-aş omorî, strigai, pe oricine mi-ai porunci, dar oare eşti capabilă... oare mi-ai porunci ?

— Crezi poate că te-aş cruţa ? O să-ţi poruncesc şi o să mă dau deoparte. Ai să suporţi asta ? Ba nu, nu eşti în stare ! Dumneata poate că ai ucide la poruncă, dar pe urmă ai veni să mă omori pe mine fiindcă am îndrăznit să te trimit.

Am simţit ca o lovitură în creştet la auzul acestor cuvinte. Firește că şi atunci luam întrebarea ei pe jumătate în glumă, drept provocare ; totuşi îmi vorbise prea serios. Eram totuşi uimit că se exprimase astfel, că-şi menţinea un asemenea drept asupra mea, că consimţea să exercite o asemenea putere asupra mea şi că-mi spunea atît de deschis : „Du-te la pieire, iar eu o să mă dau deoparte". În aceste cuvinte se afla ceva atît de cinic şi de franc, încît, după mine, era prea mult. Prin urmare cu ce ochi mă privea ea pe mine, după toate acestea ? Asta depăşea graniţa sclaviei şi a umilinţei. După o asemenea franchețe ar trebui să-l ridici pe sclav pînă la tine. Şi oricît de absurdă, oricît de neverosimilă era întreaga noastră discuţie, mi-a tresărit inima.

Polina izbucni brusc în hohote de rîs. Şedeam pe bancă, în faţa copiilor care se jucau, vizavi de locul unde se opreau echipajele şi aduceau publicul pe aleea dinaintea cazinoului.

— O vezi pe baroana aceea grasă ? întrebă ea. Este baroana Wurmerhelm. A sosit abia de trei zile. Uite-l pe soţul ei : un prusac lung, uscat, cu un baston în mînă. Îţi aminteşti cum se uita la noi acum două zile ? Du-te chiar acum, aproape de baroană, scoate-ţi pălăria şi spune-i ceva pe franţuzeşte.

— Pentru ce ?

— Te-ai jurat că ai sări de pe Schlangenberg ; juri că eşti gata să ucizi dacă ţi-aş porunci. În locul tuturor acestor crime şi tragedii, vreau numai să rîd niţel. Du-te fără multă vorbă. Vreau să văd cum o să te croiască baronul cu bățul.

— Mă provoci ; crezi că n-am s-o fac ?

— Da, te provoc, du-te, aşa vreau !

— Mă rog, mă duc, deşi e o toană stranie. Numai uite ce : să n-aibă cumva neplăceri generalul, iar prin el — dumneata. Zău că nu de mine mă îngrijesc, ci de dumneata, ei bine — şi de general. Şi ce idee e asta, să mă duc să jignesc o femeie ?

— După cum văd, nu ești decît un flecar, rosti ea disprețuitor. Adineaori ți s-au injectat ochii, și atît — de altfel, poate fiindcă ai băut prea mult vin la masă. Crezi că nu-mi dau seama singură că e și stupid și vulgar, că generalul o să se supere ? Dar vreau pur și simplu să rîd. Ei da, asta vreau, și basta ! Dar de ce să jignești o femeie ? Mai curînd cred că iei bătaie cu bățul.

M-am întors și am pornit tăcut să-i îndeplinesc porunca. Se înțelege că era o prostie și se înțelege că nu m-am priceput să mă eschivez, dar, cînd m-am apropiat de baroană, îmi amintesc că eu însumi m-am simțit parcă atîțat, da, mă atîța șotia. Și-apoi eram teribil de iritat, de parcă aș fi fost beat.

Capitolul VI

Iată că au trecut două zile de la după-amiaza aceea stupidă. Și cîtă gălăgie, țipete, discuții, ceartă ! Și toate aceste neplăceri, neînțelegeri, stupidități și vulgarități aveau un singur autor : eu. De altfel, uneori mă umflă rîsul. Nu reușesc să-mi dau seama ce s-a petrecut cu mine — mă aflu într-adevăr într-o stare de frenezie sau pur și simplu mi-am pierdut cumpătul și-mi fac de cap pînă îmi vor pune cămașa de forță. Uneori am impresia că mi se tulbură mintea. Iar alteori — că sînt încă foarte aproape de copilărie, de băncile școlii și că nu fac decît niște pozne grosolane.

Polina e de vină, numai Polina ! Poate că nu s-ar fi întîmplat asta, dacă nu era ea. Cine știe, poate am făcut-o din disperare (oricît ar fi de prostesc să judeci astfel). Și nu înțeleg ; nu înțeleg ce e frumos într-însa ! Dar frumoasă este, da, este ; se pare că este. Fiindcă și pe alții îi scoate din minți. Înaltă și zveltă. Prea subțire, poate. Ai impresia că ai putea să-i înnozi trupul, ori s-o frîngi în două. Urma piciorului ei e îngustă și lungă — chinuitoare. Chinuitoare, ăsta-i cuvîntul. Părul are o nuanță roșcată. Ochii — cu adevărat de pisică, dar cu cîtă mîndrie și aroganță știe să privească. Acum vreo patru luni, cînd abia mă angajasem la ei, într-o seară a stat cu Des Grieux în salon și a vorbit mult, cu aprindere. Și se

uita la el cu asemenea ochi...încît, mai tîrziu, cînd m-am dus la mine să mă culc, mi-am închipuit că i-a dat o palmă — că i-a dat-o chiar în clipa aceea şi că stă în faţa lui şi se uită la el... Din seara aceea m-am îndrăgostit de ea.

Dar să trecem la fapte.

Am coborît pe cărare pe alee, m-am oprit în mijloc, aşteptîndu-i pe baron şi baroană. La cinci paşi distanţă mi-am scos pălăria şi m-am înclinat.

Îmi amintesc că baroana purta o rochie de mătase, cu o circomferinţă uriaşă, de culoare gri-deschis, cu volane şi crinolină cu coadă. Era scundă, de o grăsime neobişnuită, cu o bărbie teribil de umflată atîrnînd în aşa fel, încît nu i se vedea de loc gîtul. Obrazul era stacojiu. Ochii mici, răi şi obraznici. Păşea cu un aer de parcă le-ar fi acordat tuturor o cinste deosebită mergînd printre ei. Baronul mi s-a părut uscat şi înalt. Obrazul, strîmb, tipic nemţesc, cu cele o mie de creţuri mărunte ale sale ; purta ochelari ; dacă împlinise patruzeci şi cinci de ani. Picioarele ai fi zis că încep tocmai din piept ; asta însemna rasă. Era mîndru ca un păun. Puţin cam greoi. Avea ceva bovin în expresia feţei, care înlocuia, în felul său, profunzimea de gîndire.

Toate acestea îmi apărură în faţa ochilor în decurs de trei secunde.

Salutul meu şi pălăria pe care o ţineam în mînă abia dacă le-au atras atenţia la început. Doar baronul s-a încruntat uşor. Baroana plutea senină spre mine.

— *Madame la baronne,* am rostit eu limpede şi tare, accentuînd fiecare cuvînt, *j'ai l'honneur d'être votre esclave* *.

Apoi m-am înclinat, mi-am pus pălăria şi am trecut pe lîngă baron, întorcînd politicos faţa spre el şi zîmbindu-i.

Ea îmi ceruse să-mi scot pălăria, dar salutul şi obrăznicia le-am făcut cu de la mine putere. Dracu ştie ce m-a mînat ? Nu mă mai puteam opri, de parcă alergam pe o pantă, la vale.

— *Hein !* strigă, sau mai bine zis icni baronul, răsucindu-se spre mine, mirat şi furios.

M-am întors şi m-am oprit într-o aşteptare respectuoasă continuînd să-l privesc şi să zîmbesc. Era pesemne nedumerit

* Doamnă baroană... am onoarea să fiu sclavul dumneavoastră. (Fr.)

și și-a ridicat sprîncenele pînă la *nec plus ultra* *. Chipul i se posomora din ce în ce. Baroana s-a întors și ea în direcția mea, privindu-mă la fel de mirată și furioasă. Cîțiva trecători se uitară la noi atenți. Alții se opriră chiar.

— *Hein !* icni din nou baronul de două ori mai tare și de două ori mai furios.

— *Ja wohl,* ** rostii eu tărăgănat, continuînd să-l privesc drept în ochi.

— *Sind sie rasend ?* *** strigă el, agitîndu-și bastonul și pare-mi-se începînd să se sperie nițel. Îl dezorienta, poate, costumul meu. Eram îmbrăcat foarte cuviincios, elegant chiar, ca un om care aparține întru totul unui mediu dintre cele mai onorabile.

— *Ja wo-o-ohl !* am strigat eu brusc din răsputeri lungindu-l pe *o* așa cum fac berlinezii, care folosesc mereu în discuție expresia *„ja wohl"*, tărăgănînd, cu acest prilej, mai mult sau mai puțin litera *o*, pentru a-și exprima diverse nuanțe de gînduri și sentimente.

Baronul și baroana s-au răsucit repede și au luat-o aproape la fugă, speriați. Unii dintre privitori începură să discute, alții se uitau la mine, neînțelegînd nimic. De altfel, nici nu-mi amintesc bine.

M-am întors și am pornit cu pas obișnuit spre Polina Alexandrovna. Dar, înainte de a ajunge la o sută de pași de banca ei, am văzut că se sculase îndreptîndu-se spre hotel, împreună cu copiii.

Am ajuns-o pe scările de la intrare.

— Am executat... nerozia, i-am spus în timp ce mă aflam în dreptul ei.

— Ei și ce ? Acum descurcă-te, mi-a răspuns fără să mă privească măcar și porni pe scări.

Toată seara am rătăcit prin parc. Trecînd apoi prin pădure, am ajuns în alt ducat. Într-o căsuță am mîncat jumări și am băut bere ! Această idilă m-a costat un taler și jumătate.

* Pînă la limită. (Lat.)

** Da. (Germ.)

*** Ai turbat ? (Germ.)

Abia la ora unsprezece m-am întors acasă. În aceeași clipă mi s-a trimis vorbă să mă prezint la general.

Ai noștri ocupă în hotel două numere ; au patru camere. Prima — spațioasă — e un salon, avînd un pian. Alături de el o cameră, mare și ea — biroul generalului. Aici mă aștepta el, stînd în mijlocul cabinetului, într-o atitudine nespus de măreață. Des Grieux ședea tolănit pe divan.

— Stimate domn, dă-mi voie să te întreb ce poznă ai făcut ? începu generalul.

— Aș vrea, domnule general, să intrați direct în subiect, i-am spus eu. Vreți, probabil, să vă referiți la întîlnirea mea de azi cu un neamț ?

— Cu un neamț ?! Neamțul e baronul Wurmerhelm, o persoană importantă, domnule ! Ai fost grosolan față de dînsul și față de baroană.

— De fel.

— I-ai speriat, stimate domn, strigă generalul.

— Dar de loc. Încă din Berlin am învățat expresia „ja wohl" care se repetă mereu la fiecare cuvînt și pe care ei o tărăgănează atît de dezgustător. Cînd m-am întîlnit cu el pe alee, nu știu de ce acest *„ja wohl"* m-a obsedat și m-a incitat.... Și apoi baroana pentru a treia oară de cînd mă întîlnește vine direct spre mine, de parcă aș fi un vierme pe care-l poți călca cu piciorul. Recunoașteți că am dreptul și eu la orgoliu. Mi-am scos pălăria și, politicos (vă asigur că politicos), i-am spus : *„Madame, j'ai l'honneur d'être votre esclave"*. Cînd baronul s-a întors și a strigat *„hein !"*, m-a împins și pe mine ceva să-i strig *„Ja wohl !"*. Am și strigat de două ori : prima dată cu glas obișnuit, iar a doua oară am lungit cuvintele cît am putut. Asta-i tot.

Mărturisesc că eram nespus de bucuros de această explicație extrem de insolentă. Simțeam o dorință ciudată să înfloresc toată istoria cît se poate mai stupid.

Și cu cît mergeam mai departe cu atît mai mult prindeam gust.

— Îți rîzi de mine, strigă generalul. Se întoarse spre Des Grieux și-i spuse pe franțuzește că, hotărît, îmi caut singur neplăceri. Des Grieux zîmbi disprețuitor și strînse din umeri.

— O, să nu credeți asta, n-a fost de loc așa! exclamai eu, adresîndu-mă generalului. Purtarea mea e, desigur, urîtă, recunosc cu cea mai mare sinceritate. Purtarea mea poate fi numită chiar o farsă prostească și necuviincioasă, dar nu mai mult. Și știți, domnule general, mă căiesc foarte mult. Dar există o împrejurare care în ochii mei aproape că mă scutește pînă și de căință. În ultima vreme, să tot fie două săptămîni, sau trei nu mă simt bine : sînt bolnav, nervos, irascibil, fantezist și uneori îmi pierd cu desăvîrșire controlul. Zău așa, în cîteva rînduri am fost teribil de tentat să mă adresez deodată marchizului Des Grieux și... Dar, de altfel, n-are rost să termin ; poate că dînsul s-ar simți jignit. Pe scurt, acestea sînt simptome de boală. Nu știu, baroana Wurmerhelm va ține oare seama de această împrejurare atunci cînd îi voi cere scuze (fiindcă am intenția să-i cer scuze) ? Presupun că nu, cu atît mai mult cu cît, din cîte cunosc, în ultima vreme a început să se abuzeze de această împrejurare în lumea juridică : la procesele de drept comun avocații cer prea des achitarea clienților lor, pe motivul că criminalii respectivi, în momentul crimei, nu-și dădeau seama de nimic și pun asta pe seama unui soi de boală. „ A ucis, pasămite, și nu-și amintește de nimic." Și închipuiți-vă, domnule general, medicina îi încurajează — confirmă într-adevăr că există o asemenea boală, o demență temporară, cînd omul nu-și dă seama aproape de nimic, sau numai pe jumătate, sau numai pe sfert. Dar baronul și baroana sînt oameni din vechea generație ; afară de asta, sînt juncheri prusaci și moșieri. Lor pesemne că acest progres din lumea medicală și juridică le este încă necunoscut și de aceea nu vor primi explicațiile mele. Cum credeți, domnule general ?

— Ajunge, domnule ! rosti generalul tăios și cu o indignare reținută — ajunge ! Voi căuta să mă scap o dată pentru totdeauna de șotiile dumitale. N-ai să-ți ceri scuze în fața baroanei și a baronului. Orice relații cu dumneata, chiar dacă ele ar consta numai în rugămintea dumitale de a fi scuzat, ar fi pentru dînșii prea umilitoare. Aflînd că aparții casei mele, baronul a avut o explicație cu mine la cazinou și, îți mărtu-

rîsesc, n-a lipsit mult să-mi ceară satisfacție. Îți dai seama la ce m-ai expus, pe mine, stimate domn ? Eu, eu am fost nevoit să-i cer baronului scuze, i-am dat cuvîntul de onoare că neîntîrziat, de astăzi chiar, nu vei mai aparține casei mele...

— Dați-mi voie, dați-mi voie, domnule general, chiar dumnealui a pretins cu tot dinadinsul ca să nu mai aparțin casei dumneavoastră, după cum ați binevoit să vă exprimați ?

— Nu ; dar eu însumi m-am simțit dator să-i dau această satisfacție și, se înțelege, baronul a rămas mulțumit. Ne despărțim, stimate domn. Ți se mai cuvin din partea mea acești patru frederici și trei florini după socoteala de aici. Iată banii, iată și hîrtia cu socoteala ; poți să verifici. Du-te cu bine. Începînd de azi nu ne cunoaștem. În afară de griji și neplăceri n-am văzut din partea dumitale nimic. Voi chema îndată chelnerul și-i voi declara că de mîine nu mai răspund pentru cheltuielile dumitale la hotel. Sluga dumneavoastră !

Am luat banii, hîrtia pe care era scrisă socoteala cu creionul, i-am făcut o plecăciune generalului și i-am spus cît se poate de serios :

— Domnule general, lucrurile nu se pot sfîrși astfel. Îmi pare foarte rău că ați fost expus unor neplăceri din partea baronului, dar — vă rog să mă iertați — vina o purtați dumneavoastră. Cum de v-ați asumat obligația de a răspunde pentru mine în fața baronului ? Ce înseamnă expresia că aparțin casei dumneavoastră ? Sînt pur și simplu preceptor în casa dumneavoastră și atît. Nu vă sînt fiu, nu mă aflu sub tutela dumneavoastră și nu puteți răspunde pentru faptele mele. Eu însumi sînt persoană competentă din punct de vedere juridic. Am douăzeci și cinci de ani, sînt candidat al universității, sînt dvorean și vă sînt cu desăvîrșire străin. Numai respectul meu nemărginit pentru calitățile dumneavoastră mă opresc să vă cer pe loc satisfacție și să vă trag la răspundere în viitor pentru faptul că v-ați asumat dreptul să dați seama pentru mine.

Uluit, generalul desfăcu brațele, apoi se întoarse deodată spre franțuz și-i transmise în grabă că era cît pe ce să-l provoc la duel. Franțuzul rîse tare.

— Dar baronului n-am de gînd să-i trec cu vederea, continuai eu cu un calm desăvîrșit, fără a mă impresiona cîtuși

de puțin de rîsul lui *Mr.* Des Grieux, și întrucît dumneavoastră domnule general, ați consimțit azi să ascultați plîngerea baronului și i-ați apărat interesele, devenind, într-un fel, părtaș la toată această poveste, am onoarea să vă raportez că nu mai tîrziu decît mîine mă voi duce la baron să-i cer în numele meu o explicație formală a motivelor care l-au determinat, avînd de-a face cu mine, să se adreseze, peste capul meu, unei alte persoane, ca și cum n-aș fi fost în stare, sau n-aș fi fost demn să răspund singur de faptele mele.

S-a întîmplat așa cum presimțeam. Auzind de noua nerozie, generalul se sperie grozav.

— Cum, ai oare intenția să mai continui această afacere blestemată ? strigă el. Ce vrei să faci cu mine, oh, Doamne ! Să nu îndrăznești, să nu îndrăznești, stimate domn, altminteri, ți-o jur !... Există și aici autorități și eu... eu... pe scurt, conform rangului meu... și baronul de asemenea... pe scurt, vei fi arestat și expulzat cu poliția, ca să nu mai faci scandal ! Înțelegi, domnule ? Și cu toate că i se tăiase răsuflarea de furie era îngrozitor de speriat.

— Domnule general, i-am răspuns eu cu un calm insuportabil pentru el, nu poți fi arestat pentru scandal, înainte de a-l provoca. Nu mi-am început încă explicațiile cu baronul și dumneavoastră nu știți încă de loc sub ce formă și pe ce temeiuri am de gînd s-o fac. Vreau numai să lămuresc presupunerea, jignitoare pentru mine, că m-aș afla sub tutela unei persoane care ar avea, chipurile, putere asupra libertății mele de voință. Vă neliniștiți și vă alarmați zadarnic.

— Pentru Dumnezeu, Alexei Ivanovici, pentru Dumnezeu, lasă-te de această intenție absurdă ! bolborosi generalul, schimbîndu-și pe loc tonul mînios cu unul rugător și apucîndu-mă chiar de mîini. Dă-ți seama, ce o să iasă din asta ! Din nou neplăceri ! Recunoaște și dumneata, trebuie să am aici o atitudine deosebită, mai cu seamă acum !... Mai cu seamă acum !... O, nu cunoști, nu cunoști întreaga mea situație !... Cînd vom pleca, sînt gata să te primesc din nou. Eu, acum, numai așa, ei, într-un cuvînt, înțelegi doar motivele ! strigă el, disperat, Alexei Ivanovici, Alexei Ivanovici !...

Retrăgîndu-mă spre uşă, l-am rugat din nou insistent să nu se neliniştească, i-am făgăduit că totul se va sfîrşi bine şi onorabil şi m-am grăbit să ies.

Uneori ruşii, cînd se află în străinătate, sînt din cale-afară de fricoşi şi se tem grozav de cele ce ar putea să se spună despre ei şi de felul cum ar fi priviţi, dacă e cuviincios sau nu cutare sau cutare lucru. Pe scurt, se poartă ca şi cum ar avea un corset, mai cu seamă cei care pretind că ar avea o situaţie importantă. Cel mai plăcut pentru ei este să adopte un tipar conformist, dinainte stabilit, pe care-l respectă orbeşte — în hoteluri, la plimbare, în societate, în călătorie... Dar generalului i-a scăpat că peste toate acestea mai există o situaţie deosebită care-i cerea să aibă o „atitudine deosebită". De aceea s-a speriat deodată cu atîta laşitate şi şi-a schimbat tonul faţă de mine. Am luat cunoştinţă de asta şi mi-am notat în gînd. Se înţelege că era în stare să se adreseze mîine, prosteşte, unor autorităţi, aşa încît, într-adevăr, trebuia să fiu cu băgare de seamă.

De altfel, nu-mi venea de loc să-l necăjesc propriu-zis pe general; dar aveam chef acum s-o înfurii pe Polina. Se purtase atît de crud cu mine şi ea însăşi mă împinsese pe calea asta stupidă, încît acum vroiam s-o silesc să-mi ceară ea însăşi să mă opresc. În fond, pozna mea o putea compromite şi pe dînsa. Afară de asta se născuseră în mine alte senzaţii şi dorinţe; dacă, de pildă, apar în faţa ei, din proprie voinţă, drept un nimic, asta nu înseamnă de loc că şi în faţa oamenilor sînt o curcă plouată şi, firesc, nu baronul e acela care ar putea „să mă bată cu bastonul". Aveam chef să-mi rîd de ei toţi şi să par grozav. N-au decît să vadă. E sigur că ea o să se sperie de scandal şi o să mă cheme din nou. Iar dacă nu mă cheamă, o să vadă totuşi că nu-s o curcă murată...

(O ştire uimitoare: chiar acum am auzit de la dădaca noastră, pe care am întîlnit-o pe scară, că Maria Filippovna a plecat azi, singură-cuc, la Karlsbad, cu trenul de seară, la verişoara ei. Ce-o fi asta? Dădaca spune că se pregătea de

mult, dar cum se face că nu știa nimeni ? De altfel, se prea poate ca numai eu să nu fi știut. Dădaca s-a scăpat cu o vorbă și anume că Maria Filippovna a avut o discuție aprinsă cu generalul încă de acum două zile. Pricep. Pesemne că-i vorba de *M-lle* Blanche. Da, se pregătește ceva hotărîtor.)

Capitolul VII

În dimineața următoare am chemat chelnerul și i-am cerut să mi se facă nota separat. Odaia nu era într-atît de scumpă, încît să mă sperie prea mult și să mă silească să mă mut din hotel. Aveam șaisprezece frederici, iar mai departe... mai departe mă aștepta, poate, îmbogățirea ! Curios, încă n-am cîștigat, dar mă port, simt și gîndesc ca un bogătaș și nu mă pot închipui altminteri.

Aveam de gînd, în ciuda orei matinale, să mă duc neîntîrziat la *mister* Astley, la hotelul d'Angleterre, foarte aproape de noi, cînd deodată a intrat la mine Des Grieux. Asta nu se mai întîmplase niciodată și, pe deasupra, cu domnul acesta mă aflam, în tot timpul din urmă, în relații din cele mai rele și încordate. Nu-și ascundea vădit disprețul său față de mine, ba chiar căuta să-l sublinieze ; cît despre mine, îmi aveam motivele mele să nu-i fiu binevoitor. Pe scurt, îl uram. Venirea lui m-a mirat nespus. Am ghicit îndată că s-a ivit ceva deosebit.

A intrat foarte politicos și mi-a făcut un compliment în privința odăii mele. Văzîndu-mă cu pălăria în mînă, s-a interesat dacă ies să mă plimb atît de devreme. Auzind că mă duc la *mister* Astley cu o treabă, s-a gîndit, și-a dat seama despre ce-i vorba și fața lui a căpătat o expresie nespus de îngrijorată.

Des Grieux semăna cu toți francezii, adică era vesel și amabil cînd se cerea și-i convenea, și insuportabil de plicticos atunci cînd a fi vesel și amabil înceta a fi o necesitate. Francezul e rareori amabil în mod spontan ; e amabil întotdeauna la poruncă, din calcul. Dacă, de pildă, vede necesitatea de a fi fantezist, original, cît mai ieșit din comun, de-

vine stupid și artificial, iar așa-zisa lui fantezie nu e decît repetarea unor tipare vechi, de mult banalizate. În schimb, prin natura lui, francezul este un om practic în sensul cel mai meschin, mai mic-burghez și mai comun cu putință, pe scurt, e cea mai plicticoasă ființă din lume. După părerea mea, numai novicii și mai cu seamă domnișoarele ruse se lasă încîntate de francezi. Pentru orice altă ființă cu scaun la cap devin îndată evidente și odioase acele reguli de politețe dinainte stabilite, care constituie substratul amabilității, al dezinvolturii și bunei dispoziții mondene.

— Am venit la dumneata într-o chestiune, începu el extrem de degajat, deși politicos, de altfel, și nu-ți voi ascunde că sînt un sol sau, mai bine spus, un mijlocitor din partea generalului. Întrucît cunosc foarte slab limba rusă, n-am înțeles ieri aproape nimic din convorbirea dv.; însă generalul mi-a explicat în amănunt și mărturisesc... .

— Ascultă, *monsieur* Des Grieux, l-am întrerupt, uite, dumneata te-ai apucat să fii mijlocitor și în această chestiune. Eu nu-s, firește, decît *„un outchitel"* și niciodată n-am pretins onoarea de a fi prieten intim al acestei case, sau de a avea niște relații mai apropiate și de aceea nu cunosc bine situația; dar lămurește-mă: oare dumneata ai devenit membru al acestei familii? Pentru că, la urma urmei, iei parte la absolut tot ce se întîmplă și devii îndată mijlocitor în toate...

Întrebarea mea nu-i plăcu. Era prea străvezie pentru el și nu voia să se trădeze.

— Mă leagă de general în parte afacerile, în parte unele *chestiuni speciale,* rosti el cu răceală. Generalul m-a trimis să te rog să renunți la intențiile dumitale de ieri. Tot ce ai născocit e, firește, foarte spiritual; dar dînsul m-a rugat anume să-ți demonstrez că nu vei reuși de loc; mai mult, baronul nu te va primi și, în sfîrșit, domnia-sa dispune, în orice caz, de toate mijloacele ca să scape de viitoare neplăceri din partea dumitale. Recunoaște și dumneata. Și atunci, spune, la ce bun să mai continui? În schimb, generalul îți făgăduiește cu certitudine să te primească din nou în casa sa, de îndată ce se vor ivi împrejurări favorabile, iar pînă atunci să țină cont de salariul dumitale, de *vos appointements.* E destul de convenabil, nu-i așa?

I-am replicat cît se poate de calm că e oarecum greșit în părerea lui, că poate nu voi fi gonit de baron, ci, dimpotrivă, ascultat, și l-am rugat să mărturisească sincer, că a venit, probabil, tocmai pentru a afla : cum anume am de gînd să procedez în această chestiune ?

— O, Doamne, dacă generalul e atît de interesat de problema asta, se înțelege că i-ar fi plăcut să afle cum și în ce fel vei proceda. E atît de firesc !

M-am apucat să-i explic, iar el să asculte, tolănit, cu capul ușor aplecat pe o parte, în direcția mea, cu o vădită nuanță de ironie pe față, pe care nu căuta să și-o ascundă. În general, se ținea cu nasul pe sus. Mă străduiam din răsputeri să mă prefac că privesc problema cu cea mai mare seriozitate. I-am explicat că, întrucît baronul s-a adresat generalului cu o plîngere împotriva mea, ca și cum aș fi fost sluga acestuia, în primul rînd m-a făcut să-mi pierd postul, iar în al doilea rînd m-a tratat ca pe o persoană care nu-i în stare să răspundă pentru propriile sale fapte și cu care nu merită nici să stai de vorbă. E de înțeles că mă simt, pe bună dreptate, jignit ; cu toate acestea, ținînd seama de diferența de vîrstă, de poziția în societate *et caetera, et caetera* (cînd am ajuns aici abia mă țineam să nu rîd), nu vreau să iau asupra mea o nouă nechibzuință, adică să-i pretind direct baronului, sau chiar să-i propun numai, să-mi dea satisfacție. Cu atît mai mult mă consider absolut în drept să-i prezint lui, și mai cu seamă baroanei, scuzele mele, mai ales că, într-adevăr, în ultima vreme mă simt bolnav, prost dispus, am devenit, ca să zic așa, fantezist *et caetera, et caetera.* Dar baronul însuși, adresîndu-se ieri generalului cu insistența jignitoare pentru mine de a fi concediat, m-a pus în situația de a nu-i mai putea prezenta domniei-sale și baroanei scuzele mele, fiindcă atît domnia-sa cît și baroana și toată lumea vor crede, cu siguranță, că-mi cer scuze de frică, ca să-mi recapăt postul. Din toate acestea reiese că mă aflu acum silit să-l rog pe baron să-mi ceară mai întîi el însuși scuze, într-o formulă cît mai moderată — să afirme, de pildă, că n-a intenționat de loc să mă jignească. Și după ce baronul va exprima acestea, eliberîndu-mă, atunci eu, din toată inima și cu toată sinceritatea, îi voi prezenta scuzele mele. Pe scurt, am încheiat eu, nu cer decît ca baronul să-mi dezlege mîinile.

— Tii, cîtă susceptibilitate şi cîtă pedanterie! De ce să te scuzi? Recunoaşte, *monsieur... monsieur...* că le-ai născocit pe toate dinadins, ca să-l necăjeşti pe general... sau poate că ai un alt interes special... *mon cher monsieur, pardon, j'ai oublié votre nom, monsieur Alexis? N'est ce pas?* *

— Dă-mi voie, *mon cher marquis* **, dumitale ce-ţi pasă?

— *Mais le général...* ***

— Şi generalului ce-i pasă? Ieri spunea ceva, că trebuie să aibă nu ştiu ce atitudine... şi era atît de neliniştit... n-am priceput nimic.

— Există, da, există o situaţie specială, mă urmă Des Grieux pe un ton rugător în care răzbătea tot mai mult ciuda. O cunoşti pe *mademoiselle* de Cominges?

— Adică pe *mademoiselle* Blanche?

— Ei da, pe *mademoiselle* Blanche de Cominges... *et madame sa mère* ****... recunoaşte şi dumneata că generalul... pe scurt generalul e îndrăgostit, ba chiar... poate că va avea loc o căsătorie. Şi închipuie-ţi în această situaţie să se iste tot soiul de scandaluri şi poveşti neplăcute...

— Nu văd nici un scandal şi nici o poveste neplăcută care să aibă legătură cu căsătoria.

— Dar *le baron est si irascible, un caractère prussien, vous savez, enfin une querelle d'Allemand* *****.

— Mie însă, nu dumneavoastră, fiindcă eu nu mai aparţin casei... (Căutam dinadins să fiu cît mai nerod.) Dar, daţi-mi voie, e stabilit că *mademoiselle* Blanche se mărită cu generalul? Atunci ce mai aşteaptă? Vreau să zic, de ce să ascundă asta de noi, ai casei?

— Nu-ţi pot... de altfel, nu-i cu totul... totuşi... ştii, aşteaptă o ştire din Rusia; generalul trebuie să pună la punct nişte afaceri...

— A, a! *La baboulinka!*

Des Grieux mă privi cu ură.

* Dragă domnule, iartă-mă, am uitat numele dumitale, domnul Alexis, nu-i aşa? (Fr.)

** Dragă marchize. (Fr.)

*** Dar generalul. (Fr.)

**** Pe domnişoara Blanche de Cominges şi pe mama domniei-sale. (Fr.)

***** Baronul este atît de irascibil, o fire prusacă, ştiţi, în sfîrşit, un scandal în stil nemţesc. (Fr.)

— Pe scurt, mă întrerupse el, mă bizui întru totul pe amabilitatea dumitale înnăscută, pe inteligența, pe tactul dumitale... sînt sigur că ai să faci asta pentru familia în care ai fost primit ca o rudă, iubit, respectat...

— Dă-mi voie, am fost alungat! Uite, dumneata susții acum că-i numai de formă; dar recunoaște că dacă ți s-ar spune: „N-aș vrea, firește, să te urechez, dar lasă-te de formă să fii urecheat"... nu-i aproape același lucru?

— Dacă-i așa, dacă nici un fel de rugăminți n-au influență asupra dumitale, începu el aspru și arogant, dă-mi voie să te asigur că se vor lua măsuri. Există aici autorități, vei fi expulzat chiar azi — *que diable! Un blanc bec comme vous* *, vrea să provoace la duel o persoană de talia baronului! Crezi că vei fi lăsat în pace? Fii sigur că nimeni nu se teme aici de dumneata! Dacă te-am rugat, am făcut-o mai mult de la mine, fiindcă l-ai supărat pe general. Oare poți crede, poți crede oare că baronul n-o să poruncească lacheului să te dea, pur și simplu, afară?

— Dar n-am să mă duc singur, i-am răspuns cu un calm desăvîrșit, te înșeli, *monsieur* Des Grieux, toate acestea se vor petrece mult mai cuviincios decît îți închipui. Uite, chiar acum mă duc la *mister* Astley și am să-l rog să-mi fie mijlocitor, cu un cuvînt să-mi fie *second* **. Omul acesta ține la mine și precis nu mă refuză. El se va duce la baron și baronul îl va primi. Dacă eu, *un outchitel,* pot fi luat drept *un subaltern,* dacă în sfîrșit sînt lipsit de apărare, apoi *mister* Astley este nepotul unui lord, al unui lord autentic, o știe oricine, al lordului Peebrock, și lordul acesta se află aici. Crede-mă că baronul va fi politicos cu *mister* Astley și-l va asculta. Și dacă nu, *mister* Astley va lua asta drept o jignire personală (știi cît de perseverenți sînt englezii) și va trimite din partea lui un prieten la baron, or el are prieteni buni. Concluzie acum că s-ar putea să iasă altfel decît presupui.

Francezul s-a speriat de-a binelea; într-adevăr, toate păreau foarte verosimile și reieșea că îmi stă în putere să isc o poveste întreagă.

* Ce naiba, un băiețandru ca dumneata. (Fr.)

** Secundant. (Fr.)

— Dar te rog, începu el cu glas absolut rugător, lasă toate astea ! S-ar zice că-ţi face plăcere să iasă neplăceri ! Nu de satisfacţie ai dumneata nevoie, ci de istorii neplăcute ! Spuneam că toate acestea au să iasă amuzant, ba chiar spiritual — ceea ce poate şi urmăreşti, dar, pe scurt, încheie el, văzînd că m-am sculat să-mi iau pălăria, am venit să-ţi transmit aceste cîteva cuvinte din partea unei persoane — citeşte, am fost însărcinat să aştept răspuns.

Spunînd acestea, scoase din buzunar un bileţel împăturit şi sigilat, pe care mi-l întinse.

De mîna Polinei stătea scris :

„Am avut impresia că vrei să continui povestea asta. Te-ai supărat şi începi să faci copilării. Dar sînt la mijloc împrejurări speciale, pe care poate am să ţi le explic mai tîrziu ; te poftesc să încetezi şi să te astîmperi. Ce nerozii ! Am nevoie de dumneata şi ai făgăduit să mă asculţi. Aminteşte-ţi de Schlangenberg. Te rog să fii cuminte şi, dacă e nevoie, îţi poruncesc. A dumitale, P.

P.S. Dacă eşti supărat pe mine pentru cele ce s-au întîmplat ieri, iartă-mă."

Am simţit, citind aceste rînduri, că-mi joacă totul înaintea ochilor. Buzele îmi păliră şi începui să tremur. Blestematul de franţuz se uita la mine cu o nevinovăţie prefăcută, mutîndu-şi privirea, pentru a evita, chipurile, să-mi vadă tulburarea. Mai bine ar fi rîs de mine.

— Bine, i-am spus eu, *mademoiselle* poate să fie liniştită. Dă-mi voie totuşi să te întreb, am adăugat eu tăios, de ce nu mi-ai transmis biletul de la bun început ? În loc să trăncăneşti prostii, am impresia că ar fi trebuit să începi cu asta... dacă ai venit anume cu o însărcinare.

— O, am vrut... în general totul e atît de ciudat, încît ai să-mi ierţi nerăbdarea firească. Voiam să aflu eu însumi, cît mai repede, de la dumneata personal, intenţiile dumitale. De altfel, nu ştiu ce scrie în acest bilet şi credeam că am tot timpul să ţi-l transmit.

— Înţeleg, pur şi simplu ţi s-a cerut să mi-l transmiţi numai în caz extrem, iar dacă vei aplana totul verbal, să nu mi-l mai dai. Aşa-i ? Recunoaşte deschis, *monsieur* Des Grieux !

— *Peut-être,* spuse el, luînd o atitudine nespus de reţinută şi privindu-mă într-un chip anume.

Mi-am luat pălăria ; dădu din cap și ieși. Mi s-a părut că disting pe buzele lui un zîmbet batjocoritor. Parcă putea fi altfel ?

— O să ne mai socotim noi doi, franțuzule, o să ne mai încercăm puterile ! bolboroseam, coborînd scările. Nu eram încă în stare să-mi dau seama de nimic, de parcă aș fi primit o lovitură în cap. Aerul m-a răcorit puțin.

Peste vreo două minute, de îndată ce am putut să judec limpede, mi s-au înfățișat cu claritate două idei : *prima* — că din asemenea prostii, din cîteva glume strengărești și amenințări copilărești neverosimile, rostite ieri în treacăt, s-a putut stîrni o alarmă atît de *generală !* Și *a doua :* ce influență are, totuși, acest franțuz asupra Polinei ? E de ajuns un cuvînt din partea lui și ea face tot ce are el nevoie, scrie un bilet, ba chiar mă și *roagă*. Se înțelege că relațiile dintre ei doi au fost întotdeauna pentru mine o enigmă, chiar din primele zile, de cînd am început să-i cunosc ; totuși, în ultima vreme, am băgat de seamă la ea un dezgust categoric, ba chiar dispreț față de dînsul, în timp ce el nici nu se uita la ea, sau se purta de-a dreptul nepoliticos. Am observat asta. Polina însăși mi-a vorbit de dezgustul ei ; a lăsat să-i scape mărturisiri extrem de importante. Înseamnă că el o stăpînește, pur și simplu, o ține cu niște lanțuri misterioase...

Capitolul VIII

La promenadă, cum se numește aici, adică pe aleea cu castani, l-am întîlnit pe englezul meu.

— O, o ! începu el, zărindu-mă, mă duceam la dumneata, iar dumneata veneai la mine. Va să zică, te-ai despărțit de ai dumitale ?

— În primul rînd, spune-mi cum se face că le știi pe toate ? l-am întrebat eu mirat. Oare povestea a ajuns cunoscută de toți ?

— O, nu, n-o cunosc toți ; de altfel, nici nu face să ajungă cunoscută. Nimeni nu vorbește nimic.

— În cazul acesta de ce o cunoști dumneata ?

— O cunosc, adică am avut prilejul s-o cunosc. Unde ai să pleci acum de-aici ? Ţin la dumneata şi de aceea am venit.

— Eşti un om bun, *mister* Astley, i-am spus eu (totuşi m-a uimit nespus : de unde ştie ?) şi fiindcă nu mi-am băut cafeaua încă, iar dumneata, probabil, nu ţi-ai băut-o cum trebuie pe a dumitale, să mergem la cafeneaua cazinoului, să stăm acolo, să fumăm şi am să-ţi povestesc tot, iar... dumneata de asemenea.

Cafeneaua era la o sută de paşi. Ni s-a adus cafeaua, ne-am aşezat, mi-am aprins o ţigară, iar *mister* Astley, fără să-şi aprindă nimic, şi-a aţintit ochii asupra mea, gata să asculte.

— Nu plec nicăieri, rămîn aici, am început eu.

— Eram sigur că o să rămîi, rosti aprobator *mister* Astley.

Ducîndu-mă la el, nu avusesem de loc intenţia, ba chiar evitam dinadins să-i povestesc ceva despre dragostea mea pentru Polina. În toate aceste zile nu scosesem nici un cuvînt despre ea. Şi apoi, el era foarte timid. Din prima dată am băgat de seamă că Polina i-a produs o impresie puternică, dar el nu pomenea niciodată numele ei. Curios era însă că deodată, în clipa cînd se aşezase şi a început să mă fixeze cu privirea lui stăruitoare, plumburie, şi în mine s-a ivit, nu ştiu de ce, dorinţa de a-i povesti tot, adică toată dragostea mea, cu toate detaliile. Am vorbit o jumătate de ceas în cap şi-mi făcea o nespusă plăcere, pentru întîia oară, să povestesc despre toate astea ! Băgînd de seamă că pe alocuri, aprinzîndu-mă, el se fisticeşte, am accentuat dinadins înflăcărarea povestirii. De un lucru îmi pare rău : poate că spusesem cîteva lucruri nepotrivite despre franţuz...

Şezînd în faţa mea, *mister* Astley mă asculta nemişcat, fără să scoată nici un cuvînt, nici un sunet şi privindu-mă drept în ochi ; dar cînd am început să vorbesc despre franţuz m-a pus la punct cu severitate, întrebîndu-mă : am eu oare dreptul să pomenesc de această treabă care nu mă priveşte ? *Mister* Astley punea întotdeauna întrebări în chip foarte ciudat.

— Ai dreptate : mă tem că nu — i-am răspuns.

— Despre acest marchiz şi despre *miss* Polina nu poţi spune nimic precis în afară de presupuneri ?

M-a mirat din nou o asemenea întrebare categorică din partea unui om atît de timid ca *mister* Astley.

— Nu, nimic precis, am răspuns, se înțelege că nimic.

— Dacă-i așa, ai făcut rău nu numai că mi-ai vorbit mie despre asta, dar că ai gîndit-o măcar.

— Bine, bine ! Recunosc ; dar acum nu despre asta e vorba, l-am întrerupt, mirat în sinea mea. Apoi i-am istorisit întreaga poveste de ieri, în toate amănuntele, purtarea Polinei, întîmplarea cu baronul, concedierea mea, extraordinara lașitate a generalului și, la urmă, i-am expus amănunțit cu toate detaliile, vizita de azi a lui Des Grieux ; în încheiere i-am arătat biletul.

— Ce deduci din asta ? l-am întrebat. Am venit anume ca să aflu ce gîndești. În ceea ce mă privește pe mine, cred că l-aș ucide pe franțuzul ăsta și poate că am s-o fac.

— Și eu, spuse *mister* Astley. Cît despre *miss* Polina... știi, se întîmplă să intrăm în relații cu oameni pe care-i urîm chiar, dacă nevoia o cere. Aici s-ar putea să existe niște legături necunoscute dumitale, care depind de împrejurări din afară. Cred că poți fi liniștit — în parte, se înțelege. În privința faptei sale de ieri însă, ea e desigur foarte ciudată — nu fiindcă a vrut să scape de dumneata și te-a pus la discreția loviturilor de baston ale baronului (care nu înțeleg de ce nu le-a folosit, de vreme ce avea bastonul în mînă), ci fiindcă o asemenea ieșire pentru... pentru o *miss* atît de fermecătoare e necuviincioasă. Se înțelege, ea nu putea ghici că-i vei împlini întocmai dorința de a-și bate joc...

— Știi ceva ? strigai eu brusc, privindu-l țintă pe *mister* Astley, am impresia că dumneata ai mai auzit toate acestea, și știi de la cine ? Chiar de la *miss* Polina !

Mister Astley mă privi mirat.

— Îți lucesc ochii și citesc în ei suspiciune, rosti el, redobîndindu-și calmul dinainte, dar n-ai nici cel mai mic drept să-ți dezvălui suspiciunile. Nu pot să-ți recunosc acest drept și refuz categoric să răspund la întrebarea dumitale.

— Bine, ajunge ! Nici nu-i nevoie ! am strigat ciudat de tulburat și neînțelegînd de ce mi-o fi venit asta în minte ! Cînd, unde, în ce fel putuse fi ales *mister* Astley drept confident de Polina ? De altfel, în ultima vreme l-am cam scăpat din vedere pe *mister* Astley, iar Polina a fost întotdeauna enigmatică pentru mine — atît de enigmatică, încît, de pildă, acum, apucîndu-mă să-i povestesc lui *mister* Astley întreaga istorie a iubirii mele, chiar în timpul povestirii am fost deodată uimit

de faptul că nu eram în stare să spun aproape nimic concret, precis despre relațiile mele cu ea. Dimpotrivă, totul era fantastic, straniu, neîntemeiat, fără sens.

— Bine, bine ; sînt dezorientat și deocamdată nu pot pricepe multe, am răspuns eu cu un glas de parcă m-aș fi sufocat. Dar dumneata ești un om bun. Acum — o altă chestiune, și-ți cer nu sfatul, ci părerea.

Am tăcut un timp, apoi am început :

— Cum crezi, de ce s-a speriat așa generalul ? De ce dintr-o măgărie de-a mea, de cea mai stupidă speță, au scos o asemenea istorie ? O istorie de asemenea proporții, încît Des Grieux în persoană a găsit de cuviință să se amestece (or el se amestecă numai în cazurile cele mai importante), m-a vizitat (ce zici !), m-a rugat, m-a implorat — el, Des Grieux, pe mine ! În sfîrșit, notează bine, a venit la ora nouă, la nouă fără un sfert, iar biletul de la *miss* Polina se afla în mîinile lui. Cînd a fost scris, te întreb ? Poate că *miss* Polina a fost trezită pentru aceasta ! Apoi, ceea ce deduc din asta e că *miss* Polina e sclava lui (dacă a ajuns să-mi ceară tocmai mie iertare !) și în plus ce are ea din asta, ea personal ? De ce se interesează ea atît de mult de afacerea asta ? De ce s-au speriat ei de nu știu ce baron ? Și ce-i dacă generalul se însoară cu *mademoiselle* Blanche de Cominges ? Ei spun că trebuie să aibă o atitudine *deosebită* ca urmare a acestei împrejurări — dar prea e deosebit totul, recunoaște și dumneata. Cum crezi ? Sînt convins, după ochii dumitale, că știi în chestiunea asta mai multe decît mine !

Mister Astley zîmbi și dădu din cap.

— Într-adevăr, mi se pare că știu mult mai multe decît dumneata și în chestiunea asta, spuse el. Toată afacerea o privește numai pe *mademoiselle* Blanche și sînt convins că e adevărul adevărat.

— Dar ce-i cu *mademoiselle* Blanche ? strigai eu nerăbdător (se născuse brusc speranța că acum o să aflu ceva despre *M-lle* Polina).

— Cred că *mademoiselle* Blanche are în clipa de față un interes deosebit să evite cu orice chip o întîlnire cu baronul și baroana, cu atît mai mult cu cît ar fi o întîlnire neplăcută, ba mai rău — scandaloasă.

— Ei ! Ei !

— Acum doi ani, în timpul sezonului, *mademoiselle* Blanche a fost aici, în Ruletenburg. Eram și eu, de asemenea. *Mademoiselle* Blanche nu se chema pe atunci *mademoiselle* de Cominges, și nici mama ei, *madame veuve* Cominges nu exista. În orice caz, nici nu se pomenea de dînsa. Des Grieux nu exista nici el. Am adînca convingere că ei nu numai că nu-s rude, dar se cunosc foarte de curînd. Marchiz, Des Grieux a devenit de asemenea extrem de recent — sînt sigur de asta, judecînd după un anumit fapt. E de presupus chiar că pînă și numele, Des Grieux, și l-a luat de curînd. Cunosc aici pe cineva care l-a întîlnit sub un alt nume.

— Dar are realmente un cerc de cunoștințe impunătoare.

— O, asta e posibil. Chiar și *mademoiselle* Blanche poate să-l aibă. Dar acum doi ani *mademoiselle* Blanche, în urma plîngerii aceleiași baroane, a căpătat invitația, din partea poliției locale, să părăsească orașul și l-a părăsit.

— Cum așa ?

— Dînsa a apărut atunci mai întîi cu un italian, un fel de prinț, purtînd un nume istoric, Barberini [4], sau ceva asemănător. Omul era plin de inele și briliante, nici măcar false. Se plimbau într-o trăsură extraordinară. *Mademoiselle* Blanche juca *trente et quarante,* și totul a mers mai întîi bine, apoi norocul începu s-o trădeze ; așa îmi amintesc. Într-o seară a pierdut o sumă fabuloasă. Dar ceea ce-i și mai rău, într-un *beau matin,* prințul ei dispăru nu se știe unde ; dispărură și caii, trăsura, totul. Nota la hotel era îngrozitor de ridicată. *Mademoiselle* (din M-me Barberini s-a transformat brusc în *mademoiselle* Zelma) țipa în tot hotelul și în furia ei își sfîșia rochia. În același hotel locuia un conte polonez (toți polonezii aflați în călătorie sînt conți) și *mademoiselle* Zelma, sfîșiindu-și hainele, și zgîriindu-și fața, ca o pisică, cu minunatele ei mîini spălate cu parfum, îi produse o oarecare impresie. Stătură de vorbă și pînă la prînz ea se consolă. Seara, contele apăru cu dînsa la braț în cazinou. *Mademoiselle* Zelma rîdea, ca de obicei, foarte tare, și manierele ei deveniră ceva mai degajate. Intră direct în categoria acelor doamne, jucătoare de ruletă, care, atunci cînd se apropie de masă, împing din

răsputeri cu umărul pe jucătorul de alături, ca să-şi facă loc. În asta constă aici şicul aparte al acestor cucoane. Le-ai văzut, cred ?

— O, da !

— Nici nu merită să le vezi. Spre necazul publicului onorabil ele nu dispar de aici, cel puţin acelea care schimbă în fiecare zi la masă hîrtii de cîte o mie de franci. De altfel, de îndată ce încetează să mai schimbe hîrtii, sînt pe loc poftite să plece. *Mademoiselle* Zelma mai continua să schimbe hîrtii; dar şansa ei era şi mai proastă ca înainte. Ţine seamă, cucoanele acestea joacă de foarte multe ori cu şansă ; au o uimitoare stăpînire de sine. De altfel, povestea mea se sfîrşeşte aici. Într-o zi, la fel ca şi prinţul, dispăru şi contele. *Mademoiselle* Zelma veni seara să joace singură ; de astă dată nu-i mai oferi nimeni braţul. În două zile pierdu totul. După ce puse ultimul ludovic şi-l pierdu, se uită în jur şi-l văzu alături pe baronul Wurmerhelm, care o cerceta cu mare atenţie şi cu profundă indignare. Dar *mademoiselle* Zelma nu observă indignarea şi, adresîndu-se baronului cu zîmbetu-i cunoscut, îl rugă să pună pentru ea, pe roşu, zece ludovici. În urma acestui lucru, la plîngerea baroanei, primi seara invitaţia de a nu mai apărea la cazinou. Să nu te mire faptul că cunosc toate aceste amănunte mărunte şi absolut jenante, fiindcă le-am aflat cu certitudine de la *mister* Fider, o rudă de-a mea, care, în aceeaşi seară, a dus-o cu trăsura lui pe *mademoiselle* Zelma din Ruletenburg la Spa. Acum pricepi : *mademoiselle* Blanche vrea să fie generăleasă, probabil, pentru a nu mai primi pe viitor asemenea invitaţii din partea poliţiei cazinoului, ca acum doi ani. Acum nu mai joacă ; dar asta din pricină că acum, după toate aparenţele, are un capital, pe care-l împrumută cu dobîndă jucătorilor de aici. E mult mai raţional. Bănuiesc chiar că şi nefericitul general are o datorie la ea. Poate că şi Des Grieux îi e dator. Sau poate că Des Grieux e asociatul ei. Recunoaşte şi dumneata că, măcar pînă la nuntă, n-ar dori să atragă cît de cît asupra sa atenţia baroanei şi a baronului. Pe scurt, în situaţia ei, cel mai puţin îi convine un scandal. Dumneata însă eşti legat de casa lor

și purtarea dumitale ar putea provoca un scandal, cu atît mai mult cu cît apare zilnic în public la braț cu generalul sau cu *miss* Polina. Pricepi acum ?

— Nu, nu pricep ! exclamai, izbind atît de tare cu pumnul în masă, încît un *garçon* sosi în fugă, speriat.

— Spune, *mister* Astley, repetai frenetic, dacă știai toată istoria asta și prin urmare cunoști foarte bine ce reprezintă *mademoiselle* Blanche de Cominges, de ce nu m-ai prevenit măcar pe mine, sau chiar pe general sau mai ales pe *miss* Polina, care a apărut aici în public, la cazinou, la braț cu *mademoiselle* Blanche ? E posibil ?

— Pe dumneata n-aveam de ce să te previn, fiindcă nu puteai face nimic, răspunse calm *mister* Astley, și apoi, de ce anume să te previn ? Generalul știe, poate, despre *mademoiselle* Blanche mai multe decît mine și totuși se plimbă cu ea și cu *miss* Polina. Generalul e un om nefericit. Am văzut-o ieri pe *mademoiselle* Blanche călărind pe un cal minunat, alături de *monsieur* Des Grieux și prințul acela rus, mic de statură, iar în urma lor generalul pe un cal roib. De dimineață se plîngea că-l dor picioarele, dar avea o ținută bună. Și iată că în clipa aceea mi-a venit gîndul că e un om cu desăvîrșire pierdut. Și apoi toate acestea nu mă privesc, și abia de curînd am avut cinstea s-o cunosc pe *miss* Polina. De altfel (își luă seama deodată *mister* Astley) ți-am mai spus că nu-ți pot recunoaște dreptul să-mi pui anumite întrebări, deși țin sincer la dumneata...

— Ajunge, am spus, ridicîndu-mă, acum mi-e limpede ca ziua că și *miss* Polina știe totul despre *mademoiselle* Blanche, dar că nu se poate hotărî să se despartă de franțuzul ei și de aceea consimte să se plimbe cu *modemoiselle* Blanche. Crede-mă că nici o altă influență din afară n-ar sili-o să se plimbe cu ea și să mă implore în biletul ei să nu mă ating de baron. Probabil că anume aici s-a manifestat acea influență căreia i se supune întru totul. Și totuși ea singură m-a atîțat împotriva baronului. La naiba, nu mai înțeleg nimic !

— Dumneata uiți, în primul rînd, că această *mademoiselle* Blanche e logodnica generalului și, în al doilea rînd, că *miss* Polina, fiica vitregă a generalului, are un frățior și o su-

rioară, copiii generalului, cu desăvîrșire părăsiți de acest om nebun, ba, pare-mi-se, jefuiți chiar.

— Da, da! Așa-i! Să părăsești copiii înseamnă să-i lași în voia soartei, iar a rămîne înseamnă să le aperi interesele, ba poate chiar să salvezi un petec de moșie. Da, da, toate astea-s adevărate! Totuși, totuși! O, înțeleg acum de ce toți se interesează atîta de babulenka!

— De cine? întrebă *mister* Astley.

— De o hoașcă bătrînă din Moscova, care nu mai moare și așteaptă cu toții vestea morții printr-o telegramă.

— Ei da, se înțelege, tot interesul s-a concentrat asupra ei. Toată problema stă în moștenire! Dacă va sosi moștenirea, generalul se va însura; *miss* Polina va fi și ea eliberată, iar Des Grieux...

— Iar Des Grieux?

— Iar Des Grieux își va primi banii; numai asta așteaptă el aici.

— Numai! Dumneata crezi că numai asta așteaptă?

— Mai mult nu știu nimic, tăcu încăpățînat *mister* Astley.

— Ba eu știu, eu știu! repetai, furios, așteaptă și el moștenirea, fiindcă *miss* Polina va primi o zestre și după ce o va căpăta o să i se arunce de gît. Toate femeile sînt la fel! Iar cele mai trufașe ajung cele mai obișnuite sclave! Polina e capabilă numai de o pasiune, și mai mult nimic. Asta-i părerea mea despre ea. Privește-o, mai ales atunci cînd e singură și îngîndurată: are în ea ceva predestinat, fatal, blestemat! E capabilă de toate ororile vieții și ale pasiunii... ea... ea... dar cine mă cheamă? am exclamat deodată. Cine mă strigă? Am auzit cum m-a chemat cineva pe rusește: „Alexei Ivanovici!" O voce de femeie, auzi, auzi!

Între timp ne apropiam de hotelul nostru. Părăsisem de mult cafeneaua, aproape fără să ne dăm seama.

— Am auzit niște strigăte de femeie, dar nu știu pe cine cheamă; strigă pe rusește; acum văd de unde vin strigătele, îmi arătă *mister* Astley, strigă femeia aceea, care șade într-un fotoliu mare și pe care au dus-o în clipa aceasta pe peron mai mulți lachei. În spatele ei se cară valize, înseamnă că a sosit de curînd un tren.

— Dar de ce mă cheamă ? Strigă iar ; priveşte, ne face semne cu mîna.

— Văd că ne face semne, spuse *mister* Astley.

— Alexei Ivanovici ! Alexei Ivanovici ! Of, Doamne, ce mai tont ! se auzeau ţipete disperate de pe peronul hotelului.

Am pornit, aproape alergînd, spre intrare. Am păşit pe palier şi... de uluire mi-au căzut braţele, iar picioarele s-au lipit parcă de plăcile de piatră.

Capitolul IX

Pe palierul de sus al largului peron, dusă pe scări în fotoliu, înconjurată de servitori, servitoare şi mulţimea slugarnică de servanţi ai hotelului, în prezenţa ober-chelnerului însuşi, ieşit să întîmpine pe înalta vizitatoare, sosită cu atîtea surle şi trompete, întovărăşită de slugi proprii şi cu atîtea baloturi şi geamantane, trona... *bunica !* Da, era chiar ea, Antonida Vasilievna Tarasevicéva, moşiereasă şi boieroaică din Moscova, în vîrstă de şaptezeci şi cinci de ani, autoritară şi bogată, *la baboulinka,* căreia i se trimeteau şi de la care se primeau telegrame, cea care era pe moarte şi nu mai murea, apărînd deodată în mijlocul nostru, chiar ea, în persoană, căzînd ca un trăsnet. Se ivise, deşi paralizată, purtată, ca de obicei, în ultimii cinci ani, în fotoliu, dar era întotdeauna vioaie, plină de viaţă, sigură de sine, cu spinarea dreaptă, strigînd tare şi autoritar, ocărîndu-i pe toţi — într-un cuvînt, exact aşa cum avusesem cinstea s-o văd de vreo două ori, de cînd mă angajasem în casa generalului ca preceptor. E de înţeles că rămăsesem în faţa ei, încremenit de uimire. Ea însă mă zărise, cu ochiul său de linx, încă de la o sută de paşi, de pe cînd o aduceau cu fotoliul, mă recunoscuse şi mă strigase pe numele patronimic — pe care, de asemenea, conform obiceiului său, îl reţinuse o dată pentru totdeauna. „Şi pe una ca asta se aşteptau s-o vadă în sicriu, îngropată şi lăsîndu-le o moştenire ? îmi trecu prin minte. Păi ea o să ne înmormînteze pe noi toţi şi întreg hotelul ! Dar, Dumnezeule, ce se va

întîmpla acum cu ai noștri, ce-o să se întîmple cu generalul! Femeia asta o să întoarcă acum tot hotelul cu susul în jos!"

— Ce-ai rămas așa, fiule, în fața mea, cu ochii holbați?! continuă să strige la mine bunica. Nu știi să te închini, să dai binețe? Ori ți s-a urcat la cap și nu vrei? Ori, poate nu mă recunoști? Auzi, Potapîci, se adresă ea unui bătrîn cărunt, în frac, cu cravată albă și chelie trandafirie, majordomul ei, care o însoțea în călătorie, auzi, nu mă recunoaște! M-au îngropat! Trimiteau telegramă după telegramă: a murit, sau n-a murit încă? Știu tot! Și, după cum vezi, sînt zdravănă-sănătoasă.

— Dați-mi voie, Antonida Vasilievna, de ce v-aș dori răul? i-am răspuns eu voios, venindu-mi în fire. Eram numai mirat... Și-apoi cum să nu te miri, cînd așa, pe neașteptate...

— Și ce-i de mirare? m-am suit în tren și-am plecat. În vagon e bine, nu te scutură. Ai fost să te plimbi?

— Da, m-am plimbat pînă la cazinou.

— E bine aici, rosti bunica, privind în jur. E cald, copacii-s frumoși. Îmi place! Ai noștri sînt acasă? Generalul?

— O! E acasă, la ora asta cred că-s acasă cu toții.

— A, și aici fac totul după ceas și se țin de ceremonial? Dau tonul. Am auzit că țin trăsură, *les seigneurs russes* ★. S-au lefterit și hai în străinătate! E și Praskovia cu ei?

— Și Polina Alexandrovna.

— Și franțuzul? Dar lasă că am să-i văd singură pe toți, Alexei Ivanovici, arată-mi drumul, du-mă la el. Tu te simți bine aici?

— Așa și așa, Antonida Vasilievna.

— Iar tu, Potapîci, spune-i nătărăului ăstuia, chelnerului, să-mi dea o locuință comodă, bună, să nu fie sus și du imediat lucrurile acolo. Da de ce se înghesuie cu toții să mă conducă? De ce se vîră în sufletul meu? Ce apucături de robi! Cine-i cu tine? mi se adresă ea din nou.

— *Mister* Astley, am răspuns.

— Care *mister* Astley?

— Un vizitator al stațiunii, o bună cunoștință de-a mea; îl cunoaște și pe general.

★ Boierii ruși. (Fr.)

— Englez. De-aia se uită țintă la mine și nu-și descleștează gura. De altfel, îmi plac englezii. Ei, duceți-mă sus, drept la locuința lor ; unde stau ?

Fotoliul bunicii fu ridicat ; pășeam înaintea tuturor pe scara lată a hotelului. Convoiul nostru producea un mare efect. Toți cei ce se nimereau în drum se opreau și priveau cu ochii mari. Hotelul nostru era considerat cel mai bun, cel mai scump și cel mai aristocratic din stațiune. Pe scară și pe culoare întîlneai întotdeauna cucoane superbe și englezi impozanți. Mulți se interesau cine sîntem jos, la ober-chelner care, la rîndul său, era profund uimit de ceea ce vedea. Firește, răspundea tuturor celor care-l întrebau că-i o străină de vază, *une russe, une comtesse, grande dame* și că ocupă aceleași încăperi pe care le-a avut acum o săptămînă *la grande duchesse de N.* Înfățișarea autoritară și impunătoare a bunicii, purtată în fotoliu, constituia principala cauză a efectului. De cîte ori întîlnea un necunoscut, îl măsura îndată cu o privire curioasă și mă întreba despre toți cu glas tare. Bunica era o femeie masivă și cu toate că nu se scula din fotoliu ghiceai îndată, privind-o, că-i foarte înaltă. Spinarea-i era dreaptă ca o scîndură, și nu se sprijinea de spetează. Capul mare, cărunt, cu trăsături mari și aspre și-l ținea sus ; căutătura ei era mîndră și provocătoare parcă ; și se vedea că atît privirea cît și gesturile ei erau absolut naturale. În ciuda celor șaptezeci și cinci de ani, avea obrazul destul de proaspăt și nici dantura nu suferise prea mult. Purta o rochie de mătase neagră și o bonetă albă.

— Mă interesează nespus, îmi șopti *mister* Astley, urcînd scările alături de mine.

„De telegrame a aflat, mă gîndii eu, pe Des Grieux îl cunoaște de asemenea, dar de *M-lle Blanche* pare-mi-se că deocamdată știe prea puțin." I-am comunicat îndată toate acestea lui *mister* Astley.

Păcătosul de mine ! de îndată ce-mi trecu prima mirare, mă bucurai teribil de lovitura de trăsnet pe care aveam s-o dăm acum generalului. Mă simțeam ațîțat parcă și pășeam în fața convoiului nespus de vesel.

Ai noștri locuiau la etajul doi ; n-am anunțat pe nimeni și n-am bătut la ușă, ci pur și simplu am deschis-o larg și bunica fu adusă în triumf. Parcă dinadins, toți se adunaseră în biroul generalului. Erau ceasurile douăsprezece și mi se

pare că se proiecta o plimbare în comun — unii cu trăsura, alții călări ; afară de ai noștri fuseseră invitați și cîțiva cunoscuți. În afară de general, Polina cu copiii și dădaca acestora se mai aflau în birou : Des Grieux, *M-lle* Blanche, din nou în costum de amazoană, mama ei, *M-me veuve* Cominges, prințul cel scund și un vizitator, nu știu ce savant neamț, pe care-l vedeam la ei pentru întîia oară. Fotoliul bunicii fu lăsat jos chiar în mijlocul biroului, la trei pași de general. Dumnezeule, niciodată n-am să pot uita impresia pe care a produs-o ! Înainte de a intra noi, generalul povestea ceva, iar Des Grieux îl corecta. Trebuie remarcat că *M-lle* Blanche și Des Grieux îi făceau, de vreo două zile, nu se știe de ce, o curte insistentă prințului scund — *à la barbe du pauvre général* * și în mijlocul grupului domnea, deși poate artificială, o atmosferă de veselie și cordialitate familială. La vederea bunicii generalul încremeni brusc, cu gura căscată, oprindu-se la jumătatea cuvîntului. Se uita la ea uluit, fascinat parcă de privirea unui vasilisc. Bunica îl privea fix, tăcută — dar cu ce ochi triumfători, provocători și batjocoritori ! Se uitară astfel unul la altul, preț de zece secunde bune, în adînca tăcere a celor din jur. Des Grieux rămase la început înmărmurit, dar curînd o îngrijorare nespusă apăru pe fața lui. *M-lle* Blanche, cu sprîncenele ridicate și cu gura deschisă, o cerceta avan pe bunică. Prințul și savantul urmăreau, profund nedumeriți, întreg acest tablou. Privirea Polinei exprima mirare și o teribilă descumpănire, dar deodată se făcu albă ca varul : peste un minut sîngele i se urcă brusc la cap, împurpurîndu-i obrajii. Da, era o catastrofă pentru toți ! Nu făceam decît să-mi mut privirea de la bunică la cei din jur și înapoi. *Mister* Astley stătea deoparte, ca de obicei calm și ceremonios.

— Ei iată-mă-s ! În locul telegramei ! izbucni, în sfîrșit, bunica, rupînd tăcerea. Ce, nu v-ați așteptat ?

— Antonida Vasilievna... mătușică... dar cum așa... bolborosi nefericitul general. Dacă tăcerea bunicii s-ar mai fi prelungit cîteva secunde ar fi făcut, poate, un atac de apoplexie.

* Sub nasul bietului general. (Fr.)

— Cum ? M-am suit în tren şi am plecat. Drumul de fier pentru ce există ? Credeaţi cu toţii : gata, am pus mîinile pe piept şi v-am lăsat moştenirea ? Parcă te văd cum trimiteai telegrame de-aici. Cred că ai plătit bani buni pentru ele. Că nu-i ieftin. Iar eu mi-am pus picioarele la spinare şi hai încoace. Ăsta-i franţuzul acela ? *Monsieur* Des Grieux, pare-mi-se ?

— *Oui, madame,* se grăbi Des Grieux, *et croyez, je suis si enchanté... votre santé... c'est un miracle... vous voir ici, une surprise charmante.* ★

— *Charmante,* întocmai ; las' că te cunosc, măscăriciule, nu te cred nici atîtica ! şi-i arătă degetul cel mic. Asta cine-i, întrebă ea, arătînd-o pe *M-lle* Blanche. Franţuzoaica extravagantă, în costum de amazoană şi cu cravaşa în mînă, o uimise pesemne. E de pe aici ?

— E *mademoiselle* Blanche de Cominges, iar dumneaei e mama dumisale, *madame* de Cominges ; locuiesc în hotelul acesta, am raportat eu.

— Fiica-i măritată ? întrebă fără ocol bunica.

— *Mademoiselle* de Cominges nu e măritată, am răspuns cît se poate de respectuos şi dinadins cu jumătate voce.

— E veselă ?

N-am înţeles întrebarea.

— Nu te plictiseşti cu ea ? Înţelege ruseşte ? Uite, Des Grieux, la noi la Moscova, a învăţat să se descurce pe limba noastră, mai îngînă cîte o vorbă.

I-am explicat că *M-lle* de Cominges n-a fost niciodată în Rusia.

— *Bonjour !* rosti bunica, uitîndu-se la *M-lle* Blanche.

— *Bonjour, madame ! M-lle* Blanche făcu o reverenţă ceremonioasă şi plină de graţie, grăbindu-se, sub masca unei modestii şi politeţi extreme, să arate prin întreaga atitudine şi expresie a feţei nespusa ei mirare faţă de asemenea ciudată întrebare şi purtare.

— O, şi-a lăsat ochii în jos, face fiţe şi fasoane ; ghiceşti îndată ce pasăre rară e ; vreo actriţă. Am tras aici la

★ Da, doamnă... şi vă rog să mă credeţi, sînt atît de încîntat... sănătatea dumneavoastră... e un miracol... să vă vedem aici, ce surpriză încîntătoare. (Fr.)

hotel, jos, se adresă deodată generalului, am să-ți fiu vecină ; te bucuri, sau nu ?

— O, mătușică ! Fii încredințată de sincera mea... bucurie, se grăbi să răspundă generalul. Își mai venise în fire și deoarece la ocazii se pricepea să vorbească foarte frumos, impunător și cu pretenții la oarecare efect, își dădu drumul și de data asta. Eram atît de neliniștiți și impresionați de veștile în legătură cu boala dumitale... Primeam telegrame atît de desperate și deodată...

— Ei, minți, minți ! îl întrerupse pe loc bunica.

— Dar cum se face, se grăbi la rîndul său generalul s-o întrerupă cu glas mai puternic, străduindu-se să nu observe acel „minți", cum se face totuși că te-ai hotărît să faci o asemenea călătorie ? Recunoaște că la vîrsta dumitale, cu sănătatea dumitale... în orice caz totu-i atît de neașteptat, încît e de înțeles mirarea noastră. Dar sînt atît de bucuros... și noi toți (începu să zîmbească, înduioșat și încîntat) ne vom strădui din răsputeri să facem ca șederea dumitale aici să fie din cele mai plăcute...

— Ei, ajunge cu vorbăria goală ; te-ai apucat să îndrugi ca de obicei ; las' că m-oi pricepe și singură să-mi petrec timpul. Dar nici pe voi n-am să vă ocolesc ; nu vă port pică. Cum se face, mă întrebi ? Păi ce-i de mirare ? În chipul cel mai simplu. Și de ce se miră toți așa ? Bună ziua, Praskovia. Tu ce faci aici ?

— Bună ziua, bunico, rosti Polina, apropiindu-se de ea, călătorești de mult ?

— Iată, asta a pus o întrebare mai deșteaptă decît voi toți ; că ăștilalți numai : ah, și ah ! Vezi tu : am zăcut cît am zăcut, m-am doftoricit cît m-am doftoricit, dar i-am alungat pe doctori și l-am chemat pe paracliserul de la Sf. Nikola. El a vindecat pe o femeie tot de o boală ca asta, cu scuturătură de fîn. Ei, și m-a ajutat și pe mine ; a treia zi am nădușit toată și m-am sculat. Pe urmă iar s-au adunat nemții mei, și-au pus ochelarii și s-au apucat să-și dea cu presupusul : „Acum, zic ei, dacă s-ar putea pleca în străinătate să se facă un tratament, ar trece toate beteșugurile". Și de ce nu ? gîndesc eu. Proștii de Zajighin au început să se văicărească : „Cum ai să ajungi ?" ziceau. Asta-i bună ! Mi-am strîns totul într-o singură zi și săptămîna trecută, vineri, mi-am luat fata în casă, pe Potapîci, pe Feodor lacheul, da pe Feodor ăsta

l-am alungat la Berlin fiindcă vedeam că n-am nevoie de el, aș fi ajuns și singurică... Am luat vagon special, hamali sînt în toate stațiile și pentru douăzeci de copeici te duc unde vrei. Ia te uită ce locuință ați închiriat! încheie ea, privind în jur. Din ce bani, fiule? Că doar la tine totu-i ipotecat. Numai franțuzului ăstuia îi datorezi la bănet! Știu tot, știu tot!

— Eu, mătușică... începu generalul, fîstîcit de-a binelea, mă mir, mătușică... cred că pot și fără control... de altfel cheltuielile mele nu-mi depășesc mijloacele, iar noi aici...

— Ție nu-ți depășesc? o ziseși! Îmi închipui că i-ai jefuit de ultimul ban pe copii, halal tutore!

— După toate acestea, după asemenea cuvinte, începu generalul indignat, nu știu nici eu...

— Aia-i că nu știi! Bănuiesc că nu te depărtezi de ruletă. Te-ai lefterit de tot?

Generalul era atît de uluit, încît fu cît pe-aci să se înece sub năvala indignării.

— La ruletă! Eu? Cu rangul meu... Eu? Vino-ți în fire, mătușică, se vede că nu te-ai făcut bine de tot.

— Ei, minți, minți; pesemne că nu te lași tras de acolo; minți mereu! Las' c-am să mă uit eu ce-i cu ruleta asta chiar azi. Tu, Praskovia, să-mi spui ce se poate vizita pe aici, Alexei Ivanovici o să-mi arate și el, iar tu, Potapîci, notează locurile unde trebuie să mergem. Ce se poate vizita aici? i se adresă ea deodată Polinei.

— Aici, în apropiere, se află ruinele unui castel, apoi Schlangenbergul.

— Ce-i aceea Schlangenberg? O pădurice, sau ce?

— Nu, nu-i o pădurice, e un munte; acolo se află un *point*...

— Ce-i aceea *point*?

— Punctul cel mai înalt de pe munte, e un loc îngrădit. Priveliștea e minunată de acolo.

— Va să zică trebuie să-mi care fotoliul pe munte? Au să-l poată căra oare?

— O, se pot găsi hamali, am răspuns eu.

Între timp, Fedosia, dădaca, se apropie de bunică s-o salute, aducînd și pe copiii generalului.

— Lasă pupăturile! Nu-mi place să mă sărut cu copii: toți sînt mucoși. Ei, cum e aici, Fedosia?

— Aici e tare, tare bine, măicuță Antonida Vasilievna, răspunse Fedosia. Cum ți-a fost, măicuță ? Că noi ne-am perpelit atîta pentru dumneata.

— Știu, tu ești un suflet curat. Ăștia ce-s, musafiri ? se adresă ea din nou Polinei. Cine-i prăpăditul ăla cu ochelari ?

— E prințul Nilski, bunico, îi șopti Polina.

— A, e rus ? Iar eu credeam că nu înțelege ! Poate n-o fi auzit. Pe *mister* Astley l-am mai văzut. A, uite-l iar, îl zări bunica, bună ziua ! i se adresă deodată.

Mister Astley se înclină tăcut.

— Ei, ce lucru bun ai să-mi spui ? Spune ceva ! Tradu-i asta, Polina.

Polina îi traduse.

— Vreau să spun că vă privesc cu multă plăcere și mă bucur că sînteți sănătoasă, răspunse *mister* Astley solemn, dar cu multă promptitudine. Bunicii i se traduse și pesemne că-i plăcură cuvintele lui.

— Cît de frumos răspund întotdeauna englezii, observă ea. Nu știu de ce, întotdeauna i-am iubit pe englezi, nici nu se pot compara cu francuzii ! Să treci pe la mine, i se adresă din nou lui *mister* Astley. Am să caut să nu te supăr prea mult. Tradu-i asta și spune-i că sînt aici jos, aici jos, auzi, jos, jos, îi repetă ea lui *mister* Astley, arătînd cu degetul.

Mister Astley fu nespus de încîntat de invitație.

Bunica o examină din cap pînă-n picioare pe Polina, cu o privire atentă și mulțumită.

— Te-aș iubi, Praskovia, rosti deodată, ești fată bună, mai bună decît ei toți, dar ai un caracter — uf ! Da lasă că și eu am caracter ; ia întoarce-te ; ți-ai pus cumva coc fals ?

— Nu, bunico, e părul meu.

— Tocmai, că mie nu-mi place moda prostească de azi. Ești tare frumoasă. M-aș fi îndrăgostit de tine, dacă eram cavaler. De ce nu te măriți ? Ei, dar e timpul să plec. Aș vrea să mă plimb nițel, că am tot stat în vagon... Ei, mai ești supărat ? i se adresă iar generalului.

— Iartă-mă, mătușico, ajunge ! își veni în fire generalul, bucuros. Înțeleg, la vîrsta dumitale...

— *Cette vieille est tombée en enfance* *, îmi şopti Des Grieux.

— Vreau să văd totul pe-aici. Mi-l cedezi pe Alexei Ivanovici ? urmă bunica către general.

— O, cît doreşti, dar şi eu însumi... şi Polina, şi *monsieur* Des Grieux... pentru noi toţi va fi o plăcere să te întovărăşim...

— *Mais, madame, cela sera un plaisir* **, se întoarse Des Grieux spre ea, cu un zîmbet fermecător.

— Tocmai, *plaisir*. Tare eşti caraghios, fiule. Dar bani nu-ţi dau, adăugă deodată către general. Ei, şi-acum hai în apartamentul meu : trebuie să-l văd şi pe urmă mergem peste tot. Ridicaţi-mă.

Bunica fu ridicată din nou şi porniră cu toţi grămadă, în urma fotoliului, pe scări. Generalul păşea ca năucit de o lovitură de măciucă în cap. Des Grieux chibzuia ceva. *M-lle* Blanche vru mai întîi să rămînă, dar pe urmă hotărî, cine ştie de ce, să vină şi ea cu ceilalţi. O urmă îndată şi prinţul, iar sus, în apartamentul generalului, rămaseră numai neamţul şi *madame veuve* de Cominges.

Capitolul X

În staţiunile balneare — ba pare-mi-se în toată Europa — directorii de hoteluri şi ober-chelnerii, atunci cînd rezervă apartamente vizitatorilor, se ghidează nu atît după cererile şi dorinţele lor, cît după propriile lor păreri despre ei ; şi trebuie notat că se înşală arareori. Dar bunicii, nu se ştie de ce i se acordă o locuinţă atît de somptuoasă, încît săriră peste cal : patru camere minunat amenajate, cu baie, încăperi pentru servitori, o odaie specială pentru cameristă,

* Bătrîna aceasta a dat în mintea copiilor. (Fr.)

** Dar, doamnă, ar fi o plăcere. (Fr.)

et caetera, et caetera. Într-adevăr, în odăile acestea poposise acum o săptămînă nu știu ce *grande duchesse,* fapt care era, firește, de îndată adus la cunoștință noilor vizitatori, pentru a se atribui un preț și mai mare apartamentului. Bunica fu cărată, sau, mai bine zis, împinsă prin toate odăile, pe care le cercetă atent și sever. Ober-chelnerul, un om în vîrstă, cu capul pleșuv, o însoțea respectuos în această primă inspecție.

Nu știu drept cine o luară toți, dar părea oricum o persoană extrem de importantă și, mai ales, extrem de bogată. În registru fu înscris pe dată : *„Madame la générale, princesse de Tarassevitcheva",* deși bunica nu fusese niciodată prințesă. Servitorii proprii, un compartiment special în vagon, mulțimea inutilă de baloturi, valiza, ba chiar cuferele serviră, probabil, drept un început de prestigiu ; iar fotoliul, vocea și tonul tăios, întrebările ei excentrice, puse cu aerul cel mai degajat și nesuportînd nici o obiecție, pe scurt, întreaga persoană a bunicii — directă, aspră, autoritară — desăvîrși veneratia tuturor pentru ea. În timpul inspecției, bunica poruncea deodată să se oprească fotoliul, arăta vreun obiect din mobilier și se adresa cu întrebări neașteptate ober-chelnerului, care zîmbea respectuos, dar începînd vădit să se sperie. Bunica i se adresa în franceză, pe care o vorbea, de altfel, destul de prost, așa încît îndeobște traduceam eu. Răspunsurile ober-chelnerului în cea mai mare parte nu-i plăceau și-i păreau nesatisfăcătoare. Dar și dînsa parcă punea întrebări pe alături, despre cîte și mai cîte. La un moment dat, de pildă, se opri în fața unui tablou — o copie destul de neizbutită după un original celebru, cu subiect mitologic.

— Al cui e portretul ? întrebă.

Ober-chelnerul declară că-i pesemne al unei contese.

— Cum se face că nu știi ? Trăiești aici și nu știi. De ce se află aici ? De ce are ochii sașii ?

La toate aceste întrebări ober-chelnerul nu putu răspunde satisfăcător, ba chiar se fîstîci.

— Ce nătărău ! conchise bunica pe rusește.

Fu dusă mai departe. Aceeași istorie se repetă și cu o statuetă de Saxa, pe care bunica o cercetă îndelung și apoi porunci să fie scoasă, cine știe de ce. Pe urmă se legă de

ober-chelner : cît costaseră covoarele din dormitor şi unde fuseseră ţesute ? Ober-chelnerul făgădui să se intereseze.

— Ce tonţi ! bombăni bunica şi-şi concentră întreaga atenţie asupra patului.

— Ce baldachin bogat ! Desfăceţi-l.

Patul fu desfăcut.

— Mai mult, mai mult, desfaceţi tot. Scoateţi pernele, feţele, ridicaţi salteaua.

Răsturnară totul. Bunica cercetă cu atenţie.

— Bine că n-au ploşniţe. Tot aşternutul afară ! Să se pună aşternutul meu şi pernele mele. Dar e prea luxos aici, ce să fac eu, o bătrînă, cu un asemenea apartament ; mă plictisesc singură. Alexei Ivanovici, treci pe la mine mai des, după ce isprăveşti lecţiile cu copiii.

— De ieri nu mai mă aflu în serviciul generalului, i-am răspuns, şi locuiesc în hotel absolut independent.

— De ce asta ?

— Zilele acestea a sosit aici un baron neamţ cu vază, împreună cu baroana, soţia lui, din Berlin. Ieri, la promenadă, i-am vorbit nemţeşte, fără a respecta pronunţia berlineză.

— Ei şi ce ?

— A luat asta drept o obrăznicie şi s-a plîns generalului, iar generalul m-a concediat imediat.

— Dar ce-ai făcut, l-ai ocărît pe baron ? (Deşi chiar dacă-l ocărai nu era nimic !)

— O, nu. Dimpotrivă, baronul a ridicat bastonul asupra mea.

— Şi tu, papă-lapte, ai permis să fie tratat astfel preceptorul tău, se adresă ea deodată generalului, ba încă l-ai dat afară din slujbă ! Nătăfleţi mai sînteţi, toţi sînteţi nătăfleţi, după cum văd.

— Nu-ţi fie teamă, mătuşică, răspunse generalul cu o oarecare nuanţă de trufaşă familiaritate, mă pricep şi singur să-mi conduc treburile. Şi afară de asta Alexei Ivanovici nu ţi-a spus totul exact.

— Iar tu ai înghiţit ? mă întrebă ea.

— Voiam să-l provoc la duel pe baron, am răspuns cît puteam mai modest şi mai calm, dar generalul s-a opus.

— Şi tu de ce te-ai opus ? îl întrebă din nou pe general (tu, drăguţă, du-te, ai să vii cînd vei fi chemat, se adresă în acelaşi timp ober-chelnerului, nu-i nevoie să stai cu gura

căscată. Nu pot să sufăr mutra asta!) Acela se înclină și ieși, neînțelegînd, firește, complimentul bunicii.

— Dă-mi voie, mătușă, crezi că duelurile sînt admise? răspunse, zîmbind, generalul.

— De ce n-ar fi admise? Bărbații sînt toți niște cocoși; n-au decît să se bată. Cum văd, sînteți cu toții niște papă-lapte, nu vă pricepeți să faceți cinste țării voastre. Hai, ridicați-mă! Potapîci, dă dispoziție să fie pregătiți mereu doi hamali, tocmește-i și înțelege-te cu ei. Mai mult de doi nu-i nevoie. Nu trebuie să mă ridice decît pe scări, că pe loc drept, pe stradă e de ajuns să mă împingă pe roți — așa să le spui; plătește-i înainte, că o să fie mai respectuoși. Să fii mereu prin preajma mea, iar tu, Alexei Ivanovici, să mi-l arăți pe baronul ăsta la plimbare: ce soi de von-baron o fi, să-l văd măcar. Ei, dar unde-i ruleta aceea?

I-am explicat că ruletele se află la cazinou, în săli. Urmară întrebările: Sînt multe? Joacă mulți? Dacă se joacă toată ziua? Cum sînt aranjate? I-am răspuns, în cele din urmă, că cel mai bine ar fi să vadă cu propriii ei ochi și că mi-e greu să-i descriu totul.

— Bine, atunci du-mă chiar acolo! Ia-o înainte, Alexei Ivanovici!

— Cum, mătușico, oare nu vrei să te odihnești puțin după drum? o întrebă grijuliu generalul. Devenise parcă nițel neliniștit, de altfel și ceilalți păreau că s-au fîstîcit și începură să schimbe priviri. Pesemne că se simțeau oarecum jenați, ba chiar rușinați, s-o întovărășească direct la cazinou unde ea, se înțelege, putea să facă unele excentricități, de astă dată publice; în ciuda acestora, se oferiră chiar ei s-o însoțească cu toții.

— De ce să mă odihnesc? N-am obosit; și așa am stat cinci zile în șir. Mai tîrziu o să vedem ce izvoare și ce ape de cură sînt aici și unde se află. Iar pe urmă... Cum îi zice — tu ai spus, Praskovia — *point*-ul, sau cum?

— *Point*, bunico.

— Ei, dacă-i *point*, *point* să fie. Și ce mai este pe-aici?

— Aici sînt multe lucruri, bunico, șoviă Polina.

— Văd, nu știi nici tu! Marfa, vii și tu cu mine, îi spuse cameristei.

— Dar de ce să vină și ea, mătușico ? se agită deodată generalul, și, la urma urmei, nu-i voie ; nici pe Potapîci nu cred să-l lase chiar în cazinou.

— Prostii ! Dacă-i servitoare s-o las în voia soartei ? E doar și ea om ; de-o săptămînă ne tîrîm pe drum, ar vrea și ea să privească. Cu cine să meargă dacă nu cu mine ? Singură nu îndrăznește nici să scoată nasul pe stradă.

— Dar, bunico...

— Ți-e rușine cu mine, ai ? Atunci rămîi acasă, nu te roagă nimeni. Mare general ; și eu sînt generăleasă. Și-apoi, într-adevăr, de ce să merg cu toată coada asta a voastră după mine ? Am să văd totul cu Alexei Ivanovici...

Des Grieux însă insistă cu hotărîre s-o însoțească toți și dădu drumul la cele mai amabile fraze în legătură cu plăcerea de a o întovărăși și așa mai departe. Porniră cu toții.

— *Elle est tombée en enfance,* îi repetă Des Grieux generalului — *seule elle fera des bêtises* *... mai departe n-am auzit, dar avea pesemne anumite intenții, ba poate că-i reveniseră și unele speranțe.

Pînă la cazinou era cam o jumătate de verstă. Drumul nostru trecea printr-o alee cu castani, pînă la un scuar pe care, ocolindu-l, ajungeai chiar la cazinou. Generalul părea ceva mai liniștit fiindcă convoiul nostru, deși destul de excentric, era totuși solemn și decent. Și apoi nu trebuia să te miri de faptul că în stațiune a sosit un om bolnav și slăbit, cu picioarele paralizate. Dar generalul se temea pesemne de cazinou : ce caută un om bolnav, paralizat, mai ales o bătrînă, la ruletă ? Polina și *M-lle* Blanche pășeau de o parte și de alta a fotoliului cu roți. *M-lle* Blanche rîdea cu veselie reținută, ba chiar cochetă, în cîteva rînduri, cu multă amabilitate cu bunica, așa încît, pînă la urmă, aceasta o lăudă. Polina, la rîndul său, era obligată să răspundă clipă de clipă la numeroasele întrebări ale bunicii, ca de pildă : „Cine a trecut ? Cine era în trăsură ? Orașul e mare ? Parcul e mare ? Ce copaci sînt aceștia ? Ce munți sînt aceștia ? Zboară pe aici vulturi ? Ce-i cu acoperișul acela caraghios ?" *Mister* Astley, care venea alături de mine, îmi șopti că se așteaptă la multe în dimineața aceasta. Potapîci și Marfa pășeau în

* A căzut în mintea copiilor... singură, o să facă prostii... (Fr.)

urmă, chiar în spatele fotoliului — Potapîci în fracul său cu cravată albă, dar cu şapcă, iar Marfa, o fată de patruzeci de ani, rumenă, dar cu un început de cărunţeală — cu scufie, în rochie de stambă şi botine din piele de capră, cu scîrţ. Bunica se întorcea foarte des spre ei şi le vorbea. Des Grieux şi generalul rămăseseră puţin în urmă şi discutau ceva cu mare aprindere. Generalul era foarte abătut ; Des Grieux vorbea cu un aer hotărît. Poate că-l încuraja pe general ; pesemne că-l sfătuia ceva. Dar bunica apucase să rostească adineauri cuvintele fatale : „Bani nu-ţi dau". Poate că lui Des Grieux această declaraţie îi părea neverosimilă, dar generalul îşi cunoştea mătuşa. Am băgat de seamă că Des Grieux şi *M-lle* Blanche continuau să-şi facă semne din ochi. Pe prinţ şi pe vizitatorul neamţ i-am zărit tocmai la capătul aleii : rămăseseră în urmă şi plecară undeva.

Am sosit la cazinou în triumf. Portarul şi lacheii dădură dovadă de acelaşi respect ca şi servanţii hotelului. Priveau însă curioşi. Bunica porunci mai întîi să fie dusă prin toate sălile ; unele lucruri le lăudă, faţă de altele rămase absolut indiferentă ; întreba de toate. În sfîrşit, ajunserăm şi în sălile de joc. Lacheul, care stătea de pază în dreptul uşii închise, o deschise deodată larg, uluit parcă.

Apariţia bunicii la ruletă produse o adîncă impresie asupra publicului. La mesele de joc cu ruletă, ca şi în celălalt capăt al sălii, unde se afla masa cu *trente et quarante,* se înghesuiau poate vreo sută cincizeci sau două sute de jucători, pe cîteva şiruri. Cei care apucau să-şi facă loc chiar la masă stăteau de obicei bine înfipţi şi nu-şi scăpau locul pînă ce nu pierdeau, fiindcă să stai ca simplu privitor şi să ocupi degeaba un loc de jucător nu era permis. Cu toate că în jurul mesei erau aşezate scaune, puţini dintre jucători le ocupau, mai ales la un mare aflux al publicului, întrucît, fiind în picioare, puteau să stea mai strîns şi să cîştige astfel un loc în plus şi apoi e mai comod să pui miza. Al doilea şi al treilea rînd de jucători se înghesuiau după primii, fiecare aşteptînd şi urmărindu-şi rîndul ; dar cîte unii, nerăbdători, întindeau uneori mîna printre cei dintîi, ca să-şi pună miza. Pînă şi cei din rîndul trei izbuteau în felul acesta să joace ; dar nu treceau după aceea nici zece sau chiar cinci minute ca la

vreun capăt al mesei să nu înceapă o „istorie" cu mizele disputate. De altfel, poliția cazinoului era destul de bună. Înghesuiala, firește, nu se putea evita ; dimpotrivă, ei se bucurau de afluența publicului, fiindcă era convenabilă ; dar cei opt crupieri, care stăteau în jurul mesei, urmăreau atenți mizele, ei plăteau și certurile iscate ei le rezolvau. În cazuri extreme era chemată poliția și treaba se încheia într-o clipă. Polițiștii se aflau chiar în sală, în haine civile, printre spectatori, încît nu-i puteai recunoaște. Ei urmăreau îndeosebi pe hoții ocazionali și pe profesioniști, care-s deosebit de numeroși la ruletă, din pricina meseriei extraordinar de comode. Într-adevăr, pretutindeni în altă parte ești nevoit să furi din buzunare sau de sub lacăt — or asta, în caz de nereușită, se termină foarte neplăcut. Aici, în schimb, era de ajuns să te apropii de ruletă, să începi să joci și deodată, fățiș, fără să te ferești, să iei cîștigul altuia și să-l pui în buzunarul tău ; dacă se isca vreo ceartă, hoțul insista cu glas tare, în auzul tuturor, că miza era a lui. Dacă treaba fusese făcută cu isteține și martorii șovăiau, hoțul apuca foarte adesea să smulgă banii, se înțelege dacă suma nu era prea importantă. În ultimul caz ea atrăgea de obicei atenția crupierilor sau a unora dintre jucători încă de mai înainte. Dacă însă suma nu era prea mare, adevăratul ei stăpîn renunța uneori, pur și simplu, să mai continue discuția, rușinîndu-se de scandal și pleca. Dar dacă hoțul apuca să fie descoperit, era scos îndată cu tărăboi afară.

Toate acestea bunica le privea de departe, cu o sălbatică curiozitate. Îi plăcu foarte mult că hoții erau dați afară. *Trente et quarante* îi trezi prea puțin curiozitatea ; îi plăcu mai mult ruleta și faptul că se rostogolea o bilă. Vru pînă la urmă să privească jocul mai de aproape. Nu pricep cum s-a întîmplat, dar lacheii și cîțiva agenți care se foiau pe acolo (cu precădere lești care și-au pierdut toți banii la joc și-și oferă cu insistență serviciile jucătorilor norocoși și tuturor străinilor) găsiră îndată și-i făcură loc bunicii, în ciuda îngrămădelii, chiar la mijlocul mesei, lîngă crupierul principal, și-i împinseră într-acolo fotoliul. Mulțimea de vizitatori care nu participau la joc, mulțumindu-se s-o privească stînd deoparte (cu precă-

deré englezi împreună cu familiile lor) se înghesuiră îndată la masă ca s-o vadă, de la spatele jucătorilor, pe bunică. Numeroase lornioane se întoarseră în direcția ei. Crupierii căpătară speranțe : o jucătoare atît de excentrică promitea parcă, într-adevăr, ceva deosebit. O femeie de șaptezeci de ani, cu picioarele paralizate, dorind să joace — era, desigur, un caz neobișnuit. Mi-am făcut și eu loc la masă, lîngă bunica. Potapîci și Marfa rămaseră undeva departe, mai încolo, în mijlocul publicului. Generalul, Polina, Des Grieux și *M-lle* Blanche se aciuară și ei într-o parte, printre privitori.

Bunica începu prin a-i cerceta pe jucători. Îmi punea întrebări bruște, întretăiate, cu jumătate glas : cine-i acesta ? cine-i aceea ? Îi plăcu în mod deosebit un bărbat foarte tînăr, care stătea la capătul mesei și făcea un joc mare, punînd mize de ordinul miilor și care adunase, după cum se șoptea în jur, pînă la vreo patruzeci de mii de franci, ce zăceau grămadă în fața lui, în aur și în bancnote. Era palid ; îi luceau ochii și-i tremurau mîinile ; punea acum fără nici un calcul, cît apuca cu mîna și cîștiga mereu, aduna și aduna într-una. Lacheii se foiau în jurul lui, îi împinseră un fotoliu pe la spate, curățiră locul în jurul lui, ca să aibă mai mult spațiu, să nu fie înghesuit — toate acestea în așteptarea unei recompense bogate. Unii jucători le dădeau din cîștigul lor fără să numere niciodată, numai așa, de bucurie, de asemenea cît puteau apuca cu mîna, din buzunar. Prin preajma tînărului se și aciuase un mic polonez, agitîndu-se din răsputeri și-i șoptea ceva, respectuos, dar fără întrerupere, arătîndu-i, pesemne, cum să pună miza, sfătuindu-l și îndrumîndu-i jocul — se înțelege, așteptînd o pomană viitoare. Dar jucătorul aproape că nu se uita la el, punea orbește și aduna. Începea vădit să se piardă.

Bunica îl urmări cîteva minute.

— Spune-i, se foi ea deodată, înghiontindu-mă, spune-i să se lase, să ia mai repede banii și să plece. O să piardă, acuși o să piardă totul ! se agită ea, aproape sufocîndu-se de tulburare. Unde-i Potapîci ? Trimite-l la el pe Potapîci ! Da spune-i, spune-i odată, mă îmboldea, da unde-i, la urma urmei, Potapîci ! *Sortez, sortez* *, începu să strige tînărului. M-am aplecat

* Pleacă, pleacă. (Fr.)

spre ea și i-am șoptit categoric că aici nu-i voie să țipi și să vorbești cît de cît tare, nu-i permis, fiindcă asta stînjenește socotelile și că acuși au să ne alunge.

— Mare necaz! Piere omul, va să zică o vrea singur... nu pot să mă uit la el, mă întoarce pe dos. Ce mai nătărău! și bunica se grăbi să întoarcă capul în altă parte.

Acolo, în stînga, la cealaltă jumătate a mesei, se vedea o tînără doamnă și lîngă ea un pitic. Cine era acest pitic, nu știu: o rudă de-a ei, sau îl lua cu ea numai așa, ca să facă impresie. Pe cucoana aceasta o observasem și mai înainte; apărea în fața mesei de joc în fiecare zi la ora unu la prînz și pleca exact la două; în fiecare zi juca un ceas. Ajunsese cunoscută și i se oferea îndată un fotoliu. Scotea din buzunar cîteva monezi de aur, cîteva hîrtii de cîte o mie de franci și începea să pună încet, cu sînge rece, calculat, notînd cu creionul pe hîrtie cifrele și căutînd să găsească sistemul după care, la un moment dat, se grupau șansele. Punea mize considerabile. Cîștiga zilnic una, două, maximum trei mii de franci, nu mai mult, și, după ce-și scotea cîștigul, pleca îndată. Bunica o cercetă îndelung.

— Ei, asta n-o să piardă! asta n-o să piardă! Ce hram poartă? Nu știi? Cine-i?

— O franțuzoaică, pesemne din acelea, i-am șoptit eu.

— Ei, pasărea după zbor se cunoaște. Se vede că are gheara tare. Lămurește-mă acum ce înseamnă fiecare învîrtitură și cum trebuie să pui?

I-am explicat, cum am putut, ce înseamnă aceste numeroase combinații, *rouge et noir, pair et impair, manque et passe* și la urmă diversele nuanțe ale sistemului de cifre. Bunica asculta cu atenție, reținea, întreba din nou și învăța. La fiecare sistem de mize aveam posibilitatea să-i dau imediat un exemplu, așa încît multe se rețineau și se învățau extrem de ușor și repede. Bunica rămase foarte mulțumită.

— Dar ce-i aceea *zéro*? Uite, crupierul ăsta creț, principalul, a strigat *zéro*. Și de ce a tras tot ce era pe masă? Ditamai grămada și a luat-o el, toată? Ce înseamnă asta?

— *Zéro*, bunico, e cîștigul băncii. Dacă bila cade pe *zéro*, tot ce s-a pus pe masă aparține băncii, fără să se mai facă

plata. E drept că se mai acordă o lovitură de licitație, dar în schimb banca nu mai plătește nimic.

— Asta-i bună ! Și eu nu mai primesc nimic ?

— Ba nu, bunico, dacă înainte de asta ai pus pe zero, atunci cînd a ieșit zero ți se plătește de treizeci și cinci de ori mai mult.

— Cum așa, de treizeci și cinci de ori — și iese des ? Atunci de ce, proștii, nu pun pe zero ?

— Sînt treizeci și șase șanse contra, bunico.

— Ce prostie ! Potapîci ! Potapîci ! Ia stai, am și eu bani la mine — uite ! Scoase din buzunar o pungă burdușită și luă din ea un frederic. Na, pune imediat pe zero.

— Bunico, zero abia a ieșit, i-am spus eu, înseamnă că acum n-o să mai iasă mult timp. O să pierzi multe mize ; așteaptă măcar puțin.

— Fleacuri, pune !

— Dă-mi voie, dar pînă seara poate că nu mai iese și poți să mizezi fără rost pînă la o mie, s-a mai întîmplat.

— Ei, prostii, prostii ! Cui e frică să stea acasă. Ce-i ? Ai pierdut ? Mai pune !

Am pierdut și al doilea frederic ; l-am pus pe al treilea. Bunica abia mai ședea locului, își ațintise ochii arzători asupra bilei sărind pe șanțurile roții ce se învîrtea. L-am pierdut și pe al treilea. Bunica își ieșea din fire, nu mai putea sta liniștită, ba chiar izbi cu pumnul în masă, atunci cînd crupierul anunță *„trente six"* în locul mult așteptatului zero.

— Naiba să-l ia, se supără bunica, da cînd o să iasă oare blestematul ăla de zero ? Să știu că mor, da tot nu mă mișc pînă nu iese zero ! Numai blestematul ăla de crupier cîrlionțat e de vină, la el nu iese niciodată ! Alexei Ivanovici, pune două monezi de aur deodată ! Că după atîta pierdere, chiar cînd a ieșit zero nu mai iei nimic.

— Bunico !

— Pune, pune ! Nu-s banii tăi.

Am pus doi frederici. Bila se învîrti mult timp cu iuțeală și, în sfîrșit, începu să joace pe șanțuri. Bunica încremeni, îmi strînse mîna și deodată — poc !

— *Zéro !* anunță crupierul.

— Vezi, vezi ! se întoarse ea repede spre mine, strălucitoare și mulțumită. Spuneam eu, spuneam eu ! M-a luminat Dumnezeu să pun două monezi de aur. Și cît am să primesc acum ? De ce nu se plătește ? Potapîci, Marfa, unde-s ? Ai noștri unde s-au dus cu toții ? Potapîci, Potapîci !

— Bunico, mai tîrziu, șopteam eu, Potapîci e la ușă, n-au să-l lase aici. Privește, privește, bunico, ți se plătesc banii, poftim ! Îi aruncară un pachet greu de cincizeci frederici, sigilat în hîrtie albastră și-i numărară încă douăzeci de frederici nesigilați. Toate acestea i le-am tras în față cu lopățica.

— *Faites le jeu, messieurs ! Faites le jeu, messieurs ! Rien ne va plus !* * anunță crupierul, invitînd pe jucători să pună miza și pregătindu-se să răsucească ruleta.

— Doamne ! Am întîrziat ! Acuși o întoarce ! Pune, pune ! se îngrijoră bunica, nu te moșmondi, mai repede, își ieși ea din fire, înghiontindu-mă din răsputeri.

— Păi pe ce să pun, bunico ?

— Pe zero, pe zero ! Din nou pe zero ! Pune cît poți mai mult ! Cît avem cu totul ? Șaptezeci de frederici ? Nu-i mai căina, pune cîte douăzeci deodată.

— Vino-ți în fire, bunico ! Uneori nu iese pînă la o doua sută oară. Te asigur că ai să-ți pierzi tot capitalul.

— Ba nu, ba nu ! Pune ! Ia te uită ce-i mai merge gura ! Știu eu ce fac, tremura bunica, cuprinsă de frenezie.

— După regulament n-ai voie să pui deodată pe zero mai mult de doisprezece frederici, bunico, și iată, ți i-am pus.

— Cum nu-i voie ? Nu cumva minți ? *Musie ! Musie !* îl zgîlțîi ea pe crupierul care ședea chiar în stînga ei și care se pregătea să învîrtească ruleta, *combien zéro ? Douze ? Douze ?*

M-am grăbit să-i tălmăcesc întrebarea în franțuzește.

— *Oui, madame,* confirmă politicos crupierul, după cum fiecare miză, conform regulamentului, nu trebuie să depășească dintr-o dată patru mii de florini, adăugă el în chip de lămurire.

* Faceți jocul, domnilor ! Faceți jocul, domnilor ! Nimic nu mai cade ! (Fr.)

— Ei, n-ai ce-i face, pune doisprezece.

— *Le jeu est fait !* strigă crupierul. Roata se răsuci și ieși treisprezece. Am pierdut !

— Mai pune ! Mai ! Mai ! Mai pune ! striga bunica. N-am mai contrazis-o și, strîngînd din umeri, am mai pus doisprezece frederici. Roata se învîrti mult. Bunica tremura literalmente, urmărind-o. „Oare își închipuie, într-adevăr, că o să cîștige iar cu zero ?" mă gîndeam, privind-o cu mirare. Chipul ei era luminat de adînca convingere că va cîștiga, de așteptarea plină de siguranță că acuși, acuși au să strige : *zéro !* Bila intră în despărțitură.

— *Zéro !* strigă crupierul.

— Ei ! ! ! mi se adresă bunica, cu frenetic triumf.

Eu însumi eram un jucător ; am simțit-o în aceeași clipă. Îmi tremurau mîinile și picioarele, eram amețit. Sigur că era un caz rar ca din vreo zece lovituri să iasă de trei ori zero ; dar nu era nimic aici care să te mire în mod deosebit. Eu însumi fusesem martor, acum două zile, cum ieșiseră trei de zero *la rînd* și cum unul dintre jucători, care nota grijuliu loviturile pe hîrtie, observase cu glas tare că nu mai departe de ieri același zero căzuse în douăzeci și patru de ore o singură dată.

Bunicii i se plăti cu o deosebită atenție și respect, ca unei persoane care a obținut cîștigul cel mai însemnat. Avea de primit patru sute douăzeci de frederici în cap, adică patru mii de florini și douăzeci de frederici. Cei douăzeci de frederici i se plătiră în aur, iar cele patru mii în bancnote.

De astă dată bunica nu-l mai chemă pe Potapîci ; era ocupată cu altceva. Nici măcar nu se mai înghiontea și nu mai tremura în aparență. Tremura pe dinăuntru — dacă mă pot exprima astfel.

Concentrată toată, nu mă mai lăsa în pace.

— Alexei Ivanovici ! ziceai că se pot pune deodată numai patru mii de florini ? Uite, ia și pune toate astea patru mii pe roșu, hotărî ea.

Era inutil s-o fac să renunțe. Roata se învîrti.

— *Rouge !* anunță crupierul.

Mai cîștigarăm o dată patru mii de florini, în total opt mii.

— Dă-mi mie patru și pune patru tot pe roșu, comandă bunica.

Am pus iar patru mii.

— *Rouge !* anunță din nou crupierul.

— Și cu asta douăsprezece ! Dă-le pe toate încoace ! Aurul toarnă-l aici, în pungă, iar hîrtiile pune-le bine.

— Ajunge ! Acasă ! Împingeți fotoliul !

Capitolul XI

Fotoliul fu împins spre ușă, în celălalt capăt al sălii. Bunica strălucea de bucurie. Toți ai noștri se îngrămădiră îndată în jurul ei cu felicitări. Oricît de excentrică era purtarea bunicii, triumful îi ierta multe și generalul nu se mai temea să-l compromită în public relațiile de rudenie cu o femeie atît de ciudată. O felicita pe bunică cu un zîmbet plin de veselă familiaritate, cum ai mîngîia un copil. De altfel, era vădit uimit, la fel ca și ceilalți privitori. În jur, lumea vorbea de bunica și o arăta. Mulți treceau pe lîngă ea, ca s-o vadă mai de aproape. *Mister* Astley discuta despre dînsa, retras într-o parte, împreună cu doi englezi, cunoscuți de-ai lui. Cîteva spectatoare, niște doamne pline de prestanță, o cercetau cu o nedumerire la fel de plină de prestanță, ca pe o minune. Des Grieux se risipea în felicitări și zîmbete.

— *Quelle victoire !* * spunea el.

— *Mais, madame, c'était du feu !*** adăugă cu un zîmbet cochet *M-lle* Blanche.

— Ei, am cîștigat douăsprezece mii de florini ? Ce zic douăsprezece, dar aurul ? Cu aurul ies aproape treisprezece. Cît e asta în banii noștri ? Vreo șase mii, nu ?

Am anunțat că făceau peste șapte mii, iar după cursul de azi ajungeau probabil și la opt mii.

* Ce victorie ! (Fr.)

** Dar, doamnă, a fost sclipitor ! (Fr.)

— Ce-i glumă, opt mii ? Iar voi staţi aici ca nişte nătăfleţi şi nu faceţi nimic ! Potapîci, Marfa, aţi văzut ?

— Măicuţă, da cum ai făcut ? Opt mii de ruble ! strigă, izmenindu-se, Marfa.

— Na-vă din partea mea cîte cinci monezi de aur, uite ! Potapîci şi Marfa se repeziră să-i sărute mînuşiţele.

— Şi hamalilor o să le dau cîte un frederic. Dă-le cîte o monedă, Alexei Ivanovici. De ce se înclină lacheul ăsta şi celălalt la fel ? Mă felicită ? Dă-le şi lor cîte un frederic.

— *Madame la princesse... un pauvre expatrié... malheur continuel... les princes russes sont si généreux* *, dădea tîrcoale fotoliului o persoană mustăcioasă cu haină ponosită şi vestă pestriţă, ţinînd şapca într-o parte şi zîmbind slugarnic...

— Dă-i şi lui un frederic. Ba nu, dă-i doi ; ei ajunge, că nu mai termin cu ei. Ridicaţi-mă, duceţi-mă ! Praskovia, se adresă ea Polinei Alexandrovna, am să-ţi cumpăr mîine de-o rochie, şi *mademoiselle*-ei aceleia... cum îi zice, *modemoiselle* Blanche parcă, îi cumpăr şi ei de-o rochie. Tradu-i, Praskovia.

— *Merci, madame. M-lle* Blanche făcu o reverenţă de mulţumire, strîngîndu-şi buzele într-un zîmbet batjocoritor, pe care-l schimbă cu Des Grieux şi cu generalul. Generalul era întrucîtva jenat şi fu foarte fericit cînd ajunserăm, în sfîrşit, pînă la alee.

— Da Fedosia, mă gîndesc ce-o să se mire acum Fedosia, spunea bunica, amintindu-şi de dădaca angajată de general, pe care o cunoştea. Şi ei trebuie să-i dăruiesc o rochie. Hei, Alexei Ivanovici, Alexei Ivanovici, dă-i de pomană cerşetorului ăstuia !

Pe drum trecea un om zdrenţăros, cu spinarea încovoiată şi se uita la noi.

— Poate că nici nu-i cerşetor, ci vreun pungaş, bunico.

— Dă-i ! Dă-i ! Dă-i un gulden.

M-am apropiat şi i-am dat. Omul se uită la mine cu adîncă nedumerire, totuşi luă, tăcut, guldenul. Mirosea o vin.

— Dar tu, Alexei Ivanovici, nu ţi-ai încercat încă norocul ?

— Nu, bunico.

— Îţi ardeau ochii, am văzut.

* Doamnă prinţesă... un emigrant sărac... nenorocire permanentă... prinţii ruşi sînt atît de generoşi. (Fr.)

— Am să încerc neapărat, bunico, mai tîrziu.

— Şi pune direct pe zero! Ai să vezi! Cît capital ai?

— În total douăzeci de frederici, bunico.

— Nu-i mult. Îţi dau cu împrumut cincizeci de frederici, dacă vrei. Uite, ia chiar pachetul ăsta, iar tu, fiule, să nu te aştepţi, că ţie nu-ţi dau, i se adresă ea deodată generalului.

Acesta se schimbă la faţă, dar tăcu. Des Grieux se încruntă.

— *Que diable, c'est une terrible vieille* *, îi şopti el printre dinţi generalului.

— Un cerşetor, un cerşetor, încă un cerşetor, strigă bunica. Alexei Ivanovici, dă-i şi ăstuia un gulden.

De astă dată întîlnisem un bătrîn cărunt, cu un picior de lemn, într-un fel de haină albastră, lungă şi cu un baston lung în mînă. Semăna cu un fost soldat. Dar cînd i-am întins guldenul, făcu un pas înapoi şi mă privi ameninţător.

— *Was ist's der Teufel?!* ** strigă el, mai adăugînd vreo zece înjurături.

— Ce prost! strigă bunica, dînd din mînă. Duceţi-mă, duceţi-mă! Mi s-a făcut foame! Acum ne aşezăm îndată la masă, pe urmă am să trîndăvesc nitel şi mergem iar acolo.

— Iar vrei să joci, bunico? strigai eu.

— Da tu cum credeai? Ce, dacă voi staţi aici plouaţi am să stau să mă uit la voi?

— *Mais madame,* se apropie Des Grieux, *les chances peuvent tourner, une seule mauvaise chance et vous perdrez tout... surtout avec votre jeu... c'était terrible!* ***

— *Vous perdrez absolument* ****, ciripi *M-lle* Blanche.

— Şi ce vă priveşte pe voi? Banii mei îi pierd, nu pe-ai voştri! Da unde-i *mister* Astley acela? mă întrebă ea.

— A rămas la cazinou, bunico.

— Păcat; uite, ăsta-i om bun.

De îndată ce ajunse acasă, bunica, întîlnindu-l încă de pe scară pe ober-chelner, îl chemă şi se lăudă cu cîştigul

* La naiba, e o bătrînă îngrozitoare. (Fr.)

** La naiba, ce-i asta?! (Germ.)

*** Dar, doamnă, norocul se poate schimba, o singură neşansă şi veţi pierde totul... mai ales cu jocul dumneavoastră... era îngrozitor! (Fr.)

**** Veţi pierde neapărat. (Fr.)

ei ; apoi o strigă pe Fedosia, îi dărui trei frederici şi-i porunci să servească masa. În tot timpul mesei Fedosia şi Marfa nu mai conteneau cu laudele.

— Mă uit la dumneata, măicuţă, turuia Marfa, şi-l întreb pe Potapîci ce are de gînd să facă măicuţa noastră ? Iar pe masă bănet, mamă-Doamne ! În toată viaţa n-am văzut atîţia bani, iar în jur şed numai domni, numai şi iar domni. Şi de unde, zic eu, Potapîci, sînt aici asemenea domni ? S-o ajute Maica Domnului, mă gîndesc. Mă rog pentru dumneata, măicuţă, dar inima mi-e îngheţată şi tremur toată. Dă-i, Doamne, mă gîndesc, şi iată că Dumnezeu ţi-a dat. Pînă acum mai tremur, măicuţă, uite aşa, tremur toată.

— Alexei Ivanovici, după-masă, pe la vreo patru, pregăteşte-te să mergem. Iar pînă atunci du-te cu bine şi nu uita să-mi trimiţi vreun doctoraş, că mai trebuie să beau şi ape. Te pomeneşti că mai uit.

Am ieşit de la bunica de parcă aş fi fost beat. Căutam să-mi închipui ce-o să se întîmplă acum cu ai noştri şi ce întorsătură or să ia lucrurile. Vedeam limpede că ei (generalul în special) nu apucaseră să-şi vină în fire nici după prima emoţie. Faptul că bunica apăruse în locul telegramei, aşteptată clipă de clipă, să-i vestească moartea (şi deci moştenirea) sfărîmase pînă într-atît întregul lor sistem de intenţii şi hotărîri luate, încît aveau o atitudine absolut descumpănită, un fel de înţepeneală care pusese stăpînire pe toţi în faţa isprăvilor bunicii la ruletă. Dar cel de-al doilea fapt era aproape mai important decît primul, fiindcă, deşi bunica repetase de două ori că n-o să-i dea bani generalului, mai ştii, nu trebuiau încă să-şi piardă nădejdea. N-o pierdea nici Des Grieux, amestecat în toate treburile generalului. Sînt convins că nici *M-lle* Blanche, la fel de mult amestecată (ba bine că nu : generăleasă şi o moştenire importantă !), nu şi-ar fi pierdut speranţa şi ar fi exercitat asupra bunicii întreaga seducţie a cochetăriei, în contrast cu Polina, mîndră, rigidă, nepricepîndu-se să se răsfeţe. Dar acum, acum cînd bunica săvîrşise atîtea fapte la ruletă, acum cînd personalitatea ei li se conturase atît de limpede şi caracteristic (o bătrînă nărăvaşă şi autoritară, *tombée en enfance)* — acum era posibil ca totul să se fi dus pe rîpă : fiindcă, bucuroasă ca un copil că a dat de cîştig, cu siguranţă că avea să piardă tot, pînă la ultimul ban. Doamne ! m-am gîndit (şi iartă-mă, Doamne, cu cea mai

răutăcioasă satisfacție), Doamne, dar fiecare frederic, mizat adineauri de bunică, se așeza ca un bolovan pe inima generalului, îl făcea să turbeze pe Des Grieux și o aducea la disperare pe *M-lle* de Cominges, căruia i se lua bucățica de sub nas. Și încă un fapt : chiar atunci cînd bunica, bucuroasă de cîștig, împărțea tuturor bani și pe fiecare trecător îl lua drept un cerșetor, chiar și atunci izbucnise la adresa generalului : „Dar ție tot nu-ți dau !" Asta însemna că se fixase la ideea asta, se încăpățînase, și jurase să se țină de cuvînt. Periculos ! Foarte periculos !

Toate aceste gînduri îmi umblau prin cap în timp ce, plecînd de la bunica, urcam scările, pînă la ultimul etaj, în cămăruța mea. Toate acestea mă preocupau teribil ; deși, firește, puteam și înainte să bănuiesc principalele și cele mai puternice fire care-i legau pe actorii din fața mea, nu cunoșteam totuși precis toate substraturile și secretele acestui joc. Polina nu fusese niciodată absolut sinceră cu mine. Deși se întîmpla să-și deschidă uneori inima față de mine, fără vrerea ei parcă, am băgat de seamă că adesea, ba aproape întotdeauna, după asemenea mărturisiri, fie că transforma în glumă ceea ce spusese, fie că le încurca și le dădea intenționat o interpretare falsă. O, multe îmi ascundea ea ! În orice caz, presimțeam că se apropie sfîrșitul acestei situații misterioase și încordate. Încă o lovitură și totul se va sfîrși și va fi descoperit. De soarta mea, depinzînd și ea de toate acestea, aproape că nu mă îngrijoram. Ciudată dispoziție mai aveam : în buzunar numai douăzeci de frederici ; mă aflam departe de țară, printre străini, fără slujbă și fără mijloace de existență, fără speranțe, fără planuri de viitor — și nu-mi făceam griji ! Dacă n-ar fi fost gîndul la Polina, m-aș fi lăsat prins, cu totul, de urmărirea comică a deznodămîntului ce avea să vină și aș fi rîs în hohote. Dar Polina mă stînjenea ; se hotăra soarta ei, presimțeam asta, dar, regret, nu soarta ei mă neliniștea. Voiam să-i cunosc secretele ; aș fi vrut ca ea să vină la mine și să-mi spună : „Te iubesc", iar dacă nu, dacă această nebunie era absurdă, atunci... ce-aș mai fi putut dori ? Parcă știam ce doresc ? Eu însumi eram pierdut ; nu voiam decît să fiu în preajma ei, în umbra ei, în strălucirea ei, întotdeauna, veșnic, toată viața. Mai departe nu știam nimic ! și parcă puteam s-o părăsesc ?

La etajul doi, pe culoarul lor, mă simţii de parcă m-ar fi înghiontit cineva. M-am întors şi, la douăzeci de paşi, sau mai mult, am văzut-o pe Polina ieşind pe uşă. Părea că mă aşteptase şi mă pîndise şi-mi făcu îndată semn să mă apropii.

— Polina Alexandrovna...

— Mai încet! mă preveni ea.

— Închipuie-ţi, i-am şoptit, adineauri am simţit că parcă m-a împuns cineva în coastă: mă întorc — dumneata! S-ar zice că emiţi un soi de electricitate!

— Ia scrisoarea asta, spuse, posomorîtă şi îngrijorată, Polina, fără a fi auzit, pesemne, cele ce i-am spus, şi transmite-i-o lui *mister* Astley personal, chiar acum. Te rog, mai repede. Nu-i nevoie de răspuns. El singur...

Nu încheie fraza. „Lui *mister* Astley?" repetai eu, uimit.

Dar Polina şi dispăruse pe uşă.

— Aha, va să zică sînt în corespondenţă!

Am alergat, firește, îndată să-l caut pe *mister* Astley, mai întîi la hotelul lui, unde nu l-am găsit, pe urmă la cazinou, unde am dat în fugă un ocol prin toate sălile şi, în sfîrşit, înciudat, aproape desperat, întorcîndu-mă spre casă, l-am întîlnit întîmplător, într-o plimbare de călărie, cu nişte englezi şi englezoaice. I-am făcut semn să se apropie, l-am oprit şi i-am transmis scrisoarea. N-am apucat să schimbăm nici o privire măcar. Dar am bănuiala că *mister* Astley a dat dinadins pinteni calului.

Mă chinuia oare gelozia? Mă aflam însă într-o stare de tristeţe nesfîrşită. Nu simţeam nevoia nici măcar să aflu ce-şi scriu. Va să zică era omul ei de încredere! „Prieten ca prieten, îmi ziceam, şi asta era limpede (cînd o fi apucat să ajungă?), dar nu e cumva o dragoste la mijloc?" „Sigur că nu e", îmi şoptea raţiunea. Dar în asemenea cazuri numai raţiunea nu ajungea. Oricum, trebuia s-o lămuresc. Lucrurile se complicau neplăcut.

N-am apucat să intru în hotel că portarul şi ober-chelnerul, care ieşiseră din odaia lui, mi-au comunicat că sînt reclamat cu insistenţă, căutat, că de trei ori au trimis să se intereseze pe unde mă aflu şi că sînt invitat, cît mai urgent cu putinţă, în apartamentul generalului. Mă aflam în cea mai proastă dispoziţie. În cabinetul generalului i-am găsit, în afară de general, pe Des Grieux şi *M-lle* Blanche singură, fără

mama sa. Maică-sa era în mod hotărît o persoană substituită şi folosită numai de circumstanţă ; cînd se ajungea la *afaceri* adevărate, *M-lle* Blanche lucra singură. De altfel, era puţin probabil ca ea să fi cunoscut afacerile aşa-numitei sale fiice.

Toţi trei se sfătuiau cu aprindere ; pînă şi uşa biroului era încuiată, ceea ce nu se mai întîmplase niciodată. Apropiindu-mă de uşă, am auzit voci ridicate — vorba obraznică şi veninoasă a lui Des Grieux, strigătele turbate ale *M-llei* Blanche şi glasul jalnic al generalului, care, pesemne, se justifica cu ceva. La apariţia mea toţi s-au stăpînit şi şi-au revenit parcă. Des Grieux şi-a îndreptat părul şi faţa lui furioasă deveni zîmbitoare — cu zîmbetul acela nesuferit oficial-amabil, franţuzesc, pe care-l uram atît. Generalul, distrus şi descumpănit, îşi luă maşinal parcă o înfăţişare demnă. Numai *M-lle* Blanche aproape că nu-şi schimbă chipul scăpărînd de mînie, ci se mulţumi doar să tacă, fixîndu-mă cu o privire plină de aşteptare nerăbdătoare. Trebuie să remarc că pînă atunci se purtase cu mine extrem de nepăsător, fără să-mi răspundă măcar la salut — pur şi simplu nu mă băga în seamă.

— Alexei Ivanovici, începu generalul cu o dojană blîndă, dă-mi voie să-ţi declar că e ciudată, extrem de ciudată... într-un cuvînt, purtarea dumitale faţă de mine şi familia mea... într-un cuvînt, e extrem de ciudată...

— *Eh ! Ce n'est pas ça,* îl întrerupse Des Grieux cu ciudă şi dispreţ. (Hotărît, el le conducea pe toate !) *Mon cher monsieur, notre cher général se trompe,* * folosind acest ton (continuu spusele lui în ruseşte), dar dînsul a vrut să-ţi spună... adică să te prevină, sau, mai bine zis, să te roage insistent să nu-l distrugi — ei da, să nu-l distrugi ! Folosesc anume această expresie.

— Dar cu ce, cum ? l-am întrerupt eu.

— Dă-mi voie, dumneata îţi asumi rolul de îndrumător (sau cum să spun mai bine ?) al acestei bătrîne, *cette pauvre terrible vieille,* ** se încurcă şi Des Grieux, dar ea o să piardă tot ; o să piardă pînă la ultimul ban ! Ai văzut şi dumneata, ai fost martor, cum joacă ! Dacă o să înceapă să piardă, n-o să se mai depărteze de la masă din încăpăţînare, din furie

* Nu-i asta... Dragul meu, scumpul nostru general se înşală. (Fr.)

** Al acestei biete bătrîne cumplite. (Fr.)

și o să tot joace, o să joace într-una, or în asemenea cazuri nu mai recîștigi niciodată nimic și atunci... atunci...

— Și atunci, urmă generalul, atunci ai să distrugi întreaga familie! Eu și familia mea, noi toți sîntem moștenitorii ei, n-are rude mai apropiate. Îți mărturisesc deschis: afacerile mele stau prost, extrem de prost. Și dumneata cunoști în parte chestiunea... Dacă ea o să piardă o sumă considerabilă sau poate, chiar, întreaga avere (o, Doamne!) ce se va întîmpla atunci cu ei, cu copiii mei (generalul se uită la Des Grieux), cu mine? (Se uită la *M-lle* Blanche, care-i întoarse spatele disprețuitoare.) Alexei Ivanovici, salvează-ne, salvează-ne!...

— Dar cum pot, domnule general, spuneți-mi, cum pot?... Ce reprezint eu aici?

— Renunță, renunță, părăsește-o!...

— O să se găsească altul atunci! strigai eu.

— *Ce n'est pas ça, ce n'est pas ça,* îl întrerupse din nou Des Grieux, *que diable!* Nu, n-o părăsi, dar măcar fă apel la conștiința ei, convinge-o, fă-o să renunțe... în sfîrșit, n-o lăsa să piardă prea mult, distrage-o într-un fel.

— Dar cum? Poate că te apuci chiar dumneata s-o faci, *monsieur* Des Grieux, adăugai eu cît mai naiv.

Aici am observat privirea iute, arzătoare și întrebătoare a *M-llei* Blanche, adresată lui Des Grieux. Pe chipul lui Des Grieux însuși apăru o expresie deosebită, sinceră, pe care nu și-o putuse reține.

— Tocmai, că pe mine n-o să mă primească acum! strigă el, dînd din mînă. Dacă!... Mai tîrziu...

Des Grieux se uită rapid și cu subînțeles la *M-lle* Blanche.

— *O, mon cher Alexis, soyez si bon* *. *M-lle* Blanche în *persoană* păși spre mine cu un zîmbet fermecător, mă apucă de ambele mîini și mi le strînse puternic. La naiba! Chipul acesta diavolesc se pricepea să se schimbe într-o secundă. În momentul acela fața ei deveni atît de rugătoare, drăgălașă, zîmbind copilărește, chiar șăgalnică; la sfîrșitul frazei îmi făcu cu ochiul hoțește, ca să nu observe ceilalți; o fi vrut să mă dea gata dintr-o dată? Și n-a ieșit rău, numai că era totuși îngrozitor de grosolan.

* O, dragul meu Alexis, fii atît de bun! (Fr.)

În urma ei sări generalul — da, sări, acesta-i cuvîntul :

— Alexei Ivanovici, iartă-mă că ţi-am vorbit adineauri aşa, dar cu totul altceva voiam să spun... Te rog, te implor, mă plec în faţa dumitale, rusește, numai dumneata, numai dumneata ne poţi salva ! Eu şi *mademoiselle* de Cominges te implorăm — îţi dai seama, îţi dai seama ?, mă ruga el, arătîndu-mi-o din ochi pe *M-lle* Blanche. Era foarte jalnic.

În clipa acea răsunară, încet şi respectuos, trei lovituri în uşă ; au deschis-o — bătea omul de serviciu de pe culoar, iar în spatele lui, la cîţiva paşi, stătea Potapîci. Soli din partea bunicii. Li se ceruse să mă caute şi să mă aducă neîntîrziat, altminteri „se supără", comunică Potapîci.

— Dar e numai trei şi jumătate !

— N-a putut nici să adoarmă, s-a tot răsucit, pe urmă s-a sculat deodată, a cerut fotoliul şi a trimis după dumneata. Acum e pe scară.

— *Quelle mégère !* * strigă Des Grieux.

Într-adevăr, am găsit-o pe bunică pe scară, pierzîndu-şi răbdarea că nu mai vin. Nu putuse aştepta pînă la ora patru.

— Hai, ridicaţi-mă ! strigă ea şi o pornirăm din nou la ruletă.

Capitolul XII

Bunica era nerăbdătoare şi iritată ; se vedea că ruleta nu-i mai ieşea din cap. Faţă de rest era nepăsătoare, şi, în general, extrem de distrată. De pildă, nu mă întrebă nimic pe drum, ca mai înainte. Zărind o trăsură somptuoasă care trecu în goană pe lîngă noi, ridică mîna şi întrebă : „Ce-i asta ? A cui e ?" dar mi se păru că nici nu-mi auzi răspunsul ; îşi întrerupea mereu gîndurile care o stăpîneau, foindu-se brusc şi nerăbdător în fotoliu cu tot soiul de gesturi. Cînd, apropiindu-ne de cazinou, i-am arătat de departe pe baronul şi pe baroana Wurmerhelm, s-a uitat distrată, rostind cu absolută

* Ce scorpie ! (Fr.)

nepăsare : „Aha !" și, întorcîndu-se repede spre Potapîci și Marfa, care păşeau în urmă, îi repezi :

— Ei, dar voi de ce aţi pornit-o după mine ? Doar n-o să vă iau de fiecare dată ! Plecaţi acasă ! Mi-ajunge că eşti tu, adăugă ea spre mine, cînd cei doi făcură grăbiţi o plecăciune şi se întoarseră spre casă.

La cazinou bunica era aşteptată. I se eliberă îndată acelaşi loc, lîngă crupier. Am impresia că crupierii aceştia, întotdeauna atît de solemni, avînd aparenţa unor funcţionari obişnuiţi, cărora aproape că nu le pasă dacă o să cîştige banca sau o să piardă, nu erau de fapt de loc nepăsători faţă de pierderile casei şi cu siguranţă că aveau anumite instrucţiuni pentru atragerea jucătorilor şi pentru o cît mai perfectă urmărire a interesului cazinoului, fapt pentru care căpătau, fără doar şi poate, premii şi recompense. În orice caz, bunica era privită ca o jertfă. Pînă la urmă, ceea ce ai noştri au presupus, s-a şi întîmplat.

Iată cum s-a petrecut totul.

Bunica se repezi direct la zero şi-mi porunci îndată să pun doisprezece frederici. Am pus o dată, de două ori, de trei ori, zero nu ieşea. „Pune, pune !" mă înghiontea bunica, nerăbdătoare. Mă supuneam.

— De cîte ori am pus ? mă întrebă ea în sfîrşit, scrîşnind din dinţi de nerăbdare.

— Am pus de douăsprezece ori, bunico. Am pierdut o sută patruzeci şi patru de frederici. Îţi spun că pînă diseară s-ar putea...

— Taci ! mă întrerupse bunica. Pune pe zero şi pune acum şi pe roşu o mie de guldeni. Uite, ţine bancnota.

Roşu ieşi, dar zero s-a dus iar ; am recuperat o mie de guldeni.

— Vezi, vezi ! şoptea bunica. Am recăpătat aproape tot ce am pierdut. Pune iar pe zero, mai punem de vreo zece ori şi pe urmă ne lăsăm.

Dar la a cincea oară bunica se descurajă de tot.

— Lasă-l naibii pe zeroul ăsta blestemat. Na, pune toţi patru mii de guldeni pe roşu, porunci ea.

— Bunico ! E prea mult ; dacă nu iese roşul ? o imploram eu ; dar bunica fu gata să mă bată. (De altfel, mă înghiontea

așa, încît se putea spune că aproape mă bătea.) N-aveam ce face, am pus pe roșu toți cei patru mii de guldeni, cîștigați mai înainte. Roata se învîrti. Bunica se îndreptă din spate, liniștită și mîndră, neîndoindu-se de cîștig.

— Zero, anunță crupierul.

La început, bunica nu înțelese, dar, cînd văzu că crupierul îi trage cei patru mii de guldeni, împreună cu tot ce se afla pe masă, și cînd își dete seama că zeroul, care nu ieșise atît de îndelungat și pe care pierdusem aproape două sute de frederici a ieșit iar ca dinadins, tocmai atunci cînd îl ocărîse și-l părăsise, oftă de se auzi în toată sala și plesni din palme. Lumea din jur nu se putu abține și izbucni în rîsete.

— Măicuță ! Doamne ! Tocmai acum a ieșit ! vociferă bunica, ce afurisit, ce afurisit ! Numai tu ! Numai tu ești de vină ! se repezi furioasă la mine, îmbrîncindu-mă. Tu m-ai făcut să-l schimb.

— Bunico, îți spuneam adevărul, dar cum pot eu să răspund pentru toate șansele ?

— Îți arăt eu ție șanse ! șopti amenințător. Pleacă de lîngă mine.

— Rămîi cu bine, bunico, dădu-i eu să plec.

— Alexei Ivanovici, Alexei Ivanovici, rămîi ! Unde te duci ? Ei, de ce, de ce ? Ia te uită, s-a supărat ! Prostule ! Ei, mai stai, mai stai, hai, nu te supăra, eu singură sînt proastă ! Hai, spune, ce să fac acum ? !

— Nu mai vreau să te învăț, bunico, fiindcă tot pe mine ai să mă învinovățești. Joacă singură ; poruncește și am să pun.

— Bine, bine ! Mai pune atunci încă patru mii de guldeni pe roșu ! Uite portofelul, ia de acolo. Scoase din buzunar portofelul și mi-l întinse. Hai, ia mai repede, am aici douăzeci de mii de ruble bani peșin.

— Bunico, șoptii eu, asemenea mize...

— Să știu de bine că mor, dar îmi iau banii înapoi. Pune ! Am pus și am pierdut.

— Pune, pune, pune-le pe toate opt !

— Nu se poate, bunico, potul cel mai mare e de patru mii !...

— Ei, pune atunci patru !

De astă dată cîştigarăm. Bunica se mai încurajă. „Vezi, vezi !" mă înghionti ea. Mai pune patru.

Am pus — am pierdut ; pe urmă am pierdut iar.

— Bunico, s-au dus toate cele douăsprezece mii, i-am raportat.

— Văd că s-au dus, rosti cu un fel de furie calmă, dacă se poate spune aşa, văd, fiule, văd, bolborosi, privind fix înainte şi chibzuind parcă. Eh ! Să ştiu de bine că mor, mai pune patru mii de guldeni.

— Păi nu mai sînt bani, bunico ; aici în portofel sînt nişte bilete de bancă de-ale noastre şi nişte cecuri, dar bani nu sînt.

— Dar în pungă ?

— În pungă a rămas numai mărunţiş, bunico.

— Unde-s aici case de schimb ? Mi s-a spus că toate biletele noastre se pot schimba, întrebă cu hotărîre bunica.

— O, cît poftesti ! Dar ai să pierzi atîta la schimb, că... o să se îngrozească şi ovreiul !

— Prostii ! Am să recîştig ! Du-mă ! Să fie chemaţi nătărăii ăia !

Am împins fotoliul, apărură hamalii şi am părăsit cazinoul. „Mai repede, mai repede, mai repede !" comanda bunica. Arată-le drumul, Alexei Ivanovici şi taie mai scurt... e departe ?

— La doi paşi, bunico.

Dar cînd să cotim din scuar pe alee, ne ieşi în întîmpinare întreg grupul : generalul, Des Grieux şi *M-lle* Blanche cu mămica. Polina Alexandrovna nu era cu ei şi nici *mister* Astley.

— Hei, hei, hei ! Nu vă opriţi ! strigă bunica. Ei, ce vreţi ? N-am timp de voi !

Eu veneam în urmă ; Des Grieux se repezi la mine.

— A pierdut tot ce-a cîştigat adineauri şi a mai azvîrlit douăsprezece mii de guldeni din banii ei. Mergem acum să schimbăm nişte bilete de bancă, îi şoptii eu la repezeală.

Des Grieux bătu din picior şi alergă să-l anunţe pe general. Continuam s-o împingem pe bunică.

— Oprește-o, oprește-o ! îmi șopti generalul frenetic.

— Încercați s-o opriți dumneavoastră, i-am șoptit

— Mătușică ! se apropie generalul. Mătușică... noi acum... acum... glasul îi tremura și se frîngea din ce în ce — tocmim niște cai și plecăm în împrejurimile orașului... O priveliște încîntătoare... *point*-ul... veneam tocmai să te invităm.

— Cară-te cu *point*-ul tău ! îl alungă, iritată, cu un gest, bunica.

— Acolo-s copaci... o să bem ceai..., urmă generalul de astă dată cu desăvîrșire desperat.

— *Nous boirons du lait, sur l'herbe fraiche,* * adăugă Des Grieux, furios ca o fiară.

Du lait, de l'herbe fraiche, e tot ce poate fi mai ideal pentru mic-burghezul parizian ; în aceasta, după cum se știe, constă concepția lui despre *„la nature et la verité !* **

— Ia mai lasă-mă cu laptele tău ! N-ai decît să-l dai pe gît singur, că pe mine mă doare burta din pricina lui. Și apoi ce vă tot agățați de mine ? ! strigă bunica. V-am spus doar că n-am timp !

— Am ajuns, bunico, strigai. E aici !

Am împins fotoliul pînă la clădirea biroului bancar. M-am dus să schimb banii, iar bunica rămase să aștepte la intrare ; Des Grieux, generalul și Blanche stăteau deoparte, neștiind ce au de făcut. Bunica le aruncă o privire mînioasă și ei o luară spre cazinou.

Mi se propuse un schimb atît de îngrozitor, încît nu m-am putut decide și m-am întors la bunică să-i cer instrucțiuni.

— Ah, tîlharii ! strigă ea, plesnindu-și palmele. Ei, nu-i nimic ! Schimbă ! făcu, hotărîtă. Ba stai, cheamă-l la mine pe bancher.

— Poate pe careva dintre funcționari, bunico ?

— Bine, un funcționar, totuna-i. Ah, tîlharii !

Funcționarul consimți să iasă, aflînd că-l cheamă o contesă bătrînă și slăbită, care nu poate să umble. Bunica îl

* O să bem lapte la iarbă verde. (Fr.)

** Natura și adevărul. (Fr.)

acuză de înșelăciune îndelung, zgomotos și cu mînie și se tocmi într-un amestec de rusă, franceză și germană, eu ajutînd să traduc. Funcționarul, grav, se uita la noi amîndoi și clătina tăcut din cap. Pe bunica o cercetă chiar cu o curiozitate prea stăruitoare, cea ce depășea regulile politeții ; în cele din urmă, începu să zîmbească.

— Bine, du-te ! strigă bunica. Să-ți rămînă în gît banii mei ! Schimbă la el, Alexei Ivanovici, mă grăbesc, că m-aș fi dus la altul...

— Funcționarul zice că alții au să dea și mai puțin.

Nu-mi amintesc exact socoteala care mi s-a făcut atunci, dar era îngrozitoare. Am schimbat în jur de douăsprezece mii de florini în aur și bancnote, am luat socoteala și le-am dus pe toate bunicii.

— Bine, bine, bine ! Nu-i nevoie să mai numeri, dădu ea din mîini, mai repede, mai repede, mai repede !

— Niciodată nu mai pun pe blestematul ăla de zero și nici pe roșu, rosti ea, apropiindu-se de cazinou.

De astă dată am încercat din răsputeri s-o conving să mizeze cît mai puțin, argumentîndu-i că atunci cînd se va întoarce șansa va avea tot timpul să pună o miză mare. Dar ea era atît de nerăbdătoare, încît, deși consimțea la început, nu era chip s-o stăpînești în timpul jocului. De cum începea să cîștige cîte zece, douăzeci de frederici, începea să mă înghiontească. „Ei vezi ! Ei vezi, vezi că am cîștigat — dacă erau acum patru mii în loc de zece, am fi cîștigat patru mii, pe cînd așa ? Numai tu ești de vină, numai tu !"

Și oricît eram de înciudat privind jocul ei, pînă la urmă m-am hotărît să tac și să n-o mai sfătuiesc cu nimic.

Deodată răsări Des Grieux. Toți trei erau pe-aproape ; am băgat de seamă că *M-lle* Blanche stătea deoparte cu mămica ei și cocheta cu prințul. Generalul se afla vădit în dizgrație, era aproape repudiat. Blanche nici nu voia să se uite la el, deși el se gudura pe lîngă ea cît putea. Bietul general ! Pălea, roșea, fremăta, ba chiar uita să mai urmărească jocul bunicii. În cele din urmă, Blanche împreună cu prințul cel mititel ieșiră ; generalul alergă după ei.

— *Madame, madame,* îi șoptea Des Grieux bunicii cu glas

mieros, strecurîndu-se pînă la urechea ei. *Madame,* așa miza nu mergi... nu, nu, nu poate, o stîlcea el rusește, nu !

— Dar cum ? Hai, învață-mă ! i se adresă bunica. Des Grieux începu deodată să turuie pe franțuzește, s-o sfătuiască, să se agite, spunîndu-i că trebuie să aștepte șansa și se apucă să calculeze niște cifre... bunica nu pricepea nimic. Franțuzul îmi cerea mereu să traduc ; împungea cu degetul în masă, arătînd ceva. În sfîrșit, luă creionul și se apucă să calculeze repede pe hîrtie. Bunica își pierdu, în cele din urmă, răbdarea.

— Hai, du-te, du-te ! Trăncănești numai prostii ! „Madame, madame", dar nu te pricepi de loc ; șterge-o !

— *Mais, madame,* rosti delicat Des Grieux și iar începu să împungă cu degetul și să arate. Prea era înnebunit.

— Ei hai, pune o dată așa cum zice el, îmi porunci bunica. Să vedem : poate iese într-adevăr.

Des Grieux urmărea numai să o abată de la mize mari : propunea să se pună pe cifre, separat și pe sisteme de cifre. Am pus, după indicațiile lui, cîte un frederic pe un șir de cifre impare din primele douăsprezece, și cîte cinci frederici pe grupe de cifre de la douăsprezece pînă la optsprezece și de la optsprezece pînă la douăzeci și patru ; cu totul s-au pus șaisprezece frederici.

Roata se învîrti. „*Zéro*", strigă crupierul. Pierdusem tot.

— Ce netot ! îi strigă bunica. Franțuz ticălos ! Ce sfat mi-a dat, bestia ! Pleacă, pleacă ! Nu se pricepe la nimic și se vîră !

Nespus de jignit, Des Grieux dădu din umeri, se uită disprețuitor la bunica și se depărtă de masă. Îi era și lui rușine că se amestecase ; prea nu-l răbdase inima.

Peste o oră, oricît ne-am zbătut, pierdusem tot.

— Acasă ! strigă bunica.

Nu rosti nici un cuvînt pînă ce am ajuns în alee. Acolo însă și în timp ce ne apropiam de hotel, izbucnea mereu :

— Ce proastă ! Ce netoată ! Netoată bătrînă !

Și de îndată ce am ajuns acasă : „Să mi se aducă ceai ! strigă ea. Și strîngeți imediat bagajele ! Plecăm !"

— Unde poruncești să plecăm, măicuță ? îndrăzni să întrebe Marfa.

— Da ție ce-ți pasă? Tu să-ți cunoști lungul nasului! Potapîci, strînge tot, tot bagajul. Plecăm înapoi la Moscova. Am fituit cincisprezece mii de ruble!

— Cincisprezece mii, măicuță! Dumnezeule! strigă Potapîci și plesni speriat, din palme, vrînd pesemne, să-i facă pe plac.

— Bine, bine, prostule! Ai și început să te smiorcăi! Taci! Strînge bagajele! Cere nota, mai repede, mai repede!

— Primul tren pleacă la ora nouă și jumătate, bunico, am anunțat eu, ca să-i opresc furia.

— Și acum cît e?

— Șapte și jumătate.

— Tii, ce necaz! Ei, totuna-i! Alexei Ivanovici, nu mai am un ban. Uite, mai ia două bilete de bancă și fugi acolo de mi le schimbă și pe acestea. Altminteri n-am cu ce să plec.

M-am dus. Peste o jumătate de oră, întorcîndu-mă la hotel, i-am găsit pe ai noștri la bunica. Vestea că bunica pleacă de tot la Moscova îi uluise, pare-se, mai mult decît pierderile. De altfel, plecarea îi salva averea, dar, în schimb, ce-avea să se facă acum generalul? Cine avea să-i plătească lui Des Grieux? *M-lle* Blanche, se înțelege, n-avea să aștepte pînă să moară bunica și, cu siguranță, avea s-o șteargă acum cu prințul ori cu altcineva. Stăteau cu toții în fața ei, căutînd s-o liniștească și s-o înduplece. Polina nu era de față nici de astă dată. Bunica striga la ei cu furie.

— Lăsați-mă în pace, dracilor! Ce vă amestecați? Ce se tot vîră în mine barba asta de țap? îi strigă ea lui Des Grieux, iar tu, păsărico, ce vrei? i se adresă ea *m-llei* Blanche. Ce tot te răsucești în jurul meu?

— *Diantre!* * șopti *m-lle* Blanche, scăpărînd turbată din ochi, dar deodată izbucni în rîs și ieși. *Elle vivra cent ans* **, îi strigă ea din ușă generalului.

— Aha, va să zică te bizui pe moartea mea? îi țipă bunica generalului. Cară-te! Alungă-i pe toți, Alexei Ivanovici. Ce vă pasă? Am fituit din banii mei, nu din ai voștri!

* La naiba! (Fr.)

** O să trăiască o sută de ani. (Fr.)

Generalul dădu din umeri, se încovoie și ieși, urmat de Des Grieux.

— Cheam-o pe Praskovia, îi porunci bunica Marfei.

Peste cinci minute Marfa sosi cu Polina. În tot acest timp, Polina șezuse în odaia ei, cu copiii, și pare-se că dinadins hotărîse să nu iasă toată ziua. Chipul îi era grav, trist și îngrijorat.

— Praskovia, începu bunica, e adevărat ce-am aflat eu adineauri din altă parte, cum că netotul ăsta, tatăl tău vitreg, vrea să se însoare cu franțuzoaica asta proastă și fluș-turatecă — actriță, ce-o fi, sau și mai rău ? Spune, e adevărat?

— Nu știu sigur, bunico, răspunse Polina. Dar din spusele *mademoiselle*-ei Blanche însăși, care nu găsește de cuviință să ascundă acest lucru, deduc...

— Ajunge ! o întrerupse energic bunica. Am înțeles tot ! Întotdeauna am știut că o să facă una ca asta, întotdeauna l-am socotit omul cel mai ușuratic și lipsit de minte. Își dă aere că-i general (a fost pensionat colonel) și face pe grozavul. Eu, măicuță, știu tot, cum ați trimis la Moscova telegramă după telegramă — „păsămite, curînd o să pună mîinile pe piept bătrîna ?" Așteptați moștenirea ; fără bani, ticăloasa aia de fată, cum îi zice, de Cominges, nu l-ar primi nici ca lacheu, ba încă cu dinții lui falși. Lumea zice că ea are o grămadă de bani, că împrumută cu dobîndă, că i-a adunat așa, cu încetul. Pe tine, Praskovia, nu te învinuiesc ; nu tu ai trimis telegramele ; și nici nu vreau să-mi mai amintesc de ce a fost. Știu că ai un caracter afurisit — o viespe ! Dacă muști, se umflă, da. Mi-e milă de tine, fiindcă pe Caterina, răposata maică-ta, am iubit-o. Ei, ce zici ? Lasă totul și vino cu mine. Că tot n-ai ce face aici ; și-apoi nici nu se cade să rămîi acum cu ei. Stai ! o opri bunica, tocmai cînd se pregătea să răspundă, n-am terminat. Ție nu ți-aș cere nimic. Am o casă la Moscova, știi și tu — un palat, n-ai decît să ocupi și un etaj întreg și să nu cobori la mine cu săptămînile, dacă nu ți-o plăcea firea mea. Ei, vrei au ba ?

— Dă-mi voie, mai întîi să întreb : oare vrei să pleci chiar acum ? •

— Poate crezi, măicuță, că glumesc ? Dacă am zis, plec. Am pierdut azi cincisprezece mii de ruble la blestemata voastră de ruletă. Acum cinci ani am făgăduit să reconstruiesc o biserică de lemn din Podmoskovie, s-o fac din piatră, și în loc

de asta, mi-am scuturat punga aici. Acum, măicuță, plec să construiesc biserica.

— Dar apele, bunico ? Ai venit doar să bei ape ?

— Du-te încolo cu apele tale ! Nu mă supăra, Praskovia ; ce, o faci dinadins ? Spune, vii sau nu ?

— Îți mulțumesc foarte, foarte mult, bunico, rosti însuflețită Polina, pentru adăpostul pe care mi-l oferi. În bună parte mi-ai ghicit situația. Îți sînt atît de recunoscătoare, încît, crede-mă, am să vin la dumneata și poate că în curînd ; acum însă am motive... serioase... și nu mă pot hotărî imediat, în clipa aceasta. Dacă ai mai fi rămas măcar două săptămîni...

— Înseamnă că nu vrei ?

— Înseamnă că nu pot. Și-apoi, în orice caz, nu-mi pot lăsa fratele și sora și deoarece... deoarece... se poate întîmpla cu adevărat ca ei să rămînă în voia soartei, dacă... o să mă iei cu copiii, bunico, se înțelege că am să vin la dumneata și, crede-mă, am să caut s-o merit, adăugă ea cu căldură, dar fără copii nu pot, bunico.

— Bine, nu te smiorcăi (Polina nici nu se gîndea să se smiorcăie, de altfel, ea nu plîngea niciodată), s-o găsi un loc și pentru puișori ; că-i mare cotețul. Și-apoi e vremea să meargă la școală. Va să zică nu vii acum ? Bine, Praskovia, bagă de seamă ! Îți doresc binele, dar știu de ce nu vii. Știu tot, Praskovia ! N-ai să ajungi la un lucru bun cu franțuzul ăsta.

Polina se roși. Am tresărit. (Toți știu ! numai eu, prin urmare, nu știu nimic !)

— Bine, bine, nu te încrunta. N-am să trăncănesc despre asta. Numai vezi să nu iasă prost, pricepi ? Tu ești fată deșteaptă ; mi-ar părea rău pentru tine. Ei, dar ajunge, mai bine nu știam de voi toți ! Du-te ! Rămîi cu bine !

— Am să te conduc, bunico, spuse Polina

— Nu-i nevoie ; nu mă stînjeni și apoi m-am săturat de voi toți.

Polina îi sărută mîna, dar bunica și-o smulse și o sărută pe obraz.

Trecînd pe lîngă mine, Polina îmi aruncă o privire rapidă și privi îndată în altă parte.

— Rămîi cu bine și tu, Alexei Ivanovici ! Mai e numai o oră pînă la plecarea trenului. Cred că ai obosit cu mine. Na, ia-ți aste cincizeci de monezi de aur.

— Îți mulțumesc mult, bunico, dar mă jenez...

— Hai, hai ! strigă ea, atît de energic și de amenințător, încît n-am îndrăznit să refuz și am luat.

— La Moscova, dacă ai să alergi după slujbă, să vii la mine ; am să te recomand undeva. Hai, pleacă !

Am urcat în odaia mea și m-am întins pe pat. Cred că am zăcut așa, pe spate, preț de o jumătate de oră, cu mîinile sub cap. Catastrofa se dezlănțuise, aveam la ce mă gîndi. M-am hotărît ca mîine să stau de vorbă serios cu Polina. Aha, franțuzul ? Va să zică era adevărat ! Dar ce putea fi totuși la mijloc ? Polina și Des Grieux ! Doamne, ce contrast !

Toate acestea erau pur și simplu neverosimile. Am sărit deodată, scos din fire, cu gîndul să-l caut imediat pe *mister* Astley și să-l silesc cu orice chip să vorbească. Cu siguranță că și în privința asta știe mai multe ca mine *mister* Astley. O altă enigmă pentru mine !

Dar deodată se auzi o bătaie în ușă. Mă uit, Potapîci.

— Boierule, Alexei Ivanovici : te cheamă cucoana !

— Ce s-a întîmplat ? Pleacă ? Au mai rămas douăzeci de minute pînă la tren.

— E neliniștită, boierule, abia șade locului : „Mai repede, mai repede !" adică să te chem pe dumneata, boierule, pentru Dumnezeu, nu zăbovi.

Am alergat îndată jos. Bunica și fusese scoasă pe coridor. În mîini ținea portofelul.

— Alexei Ivanovici ia-o înainte, să mergem !...

— Unde, bunico ?

— Să știu de bine că mor, dar îmi iau banii înapoi ! Hai, marș, fără întrebări ! Acolo se joacă pînă la miezul nopții, nu-i așa ?

Am încremenit, dar am chibzuit și m-am hotărît pe loc.

— Cu voia dumitale, Antonida Vasilievna, nu mă duc.

— De ce ? Ce mai e și asta ? Ați mîncat cu toții mătrăgună, sau ce-i ?

— Cum vrei, dar pe urmă am să-mi imput tot mie ; nu vreau ! Nu vreau nici să fiu martor, nici să contribui la asta ; scutește-mă, Antonida Vasilievna. Ia-ți înapoi cei cincizeci de frederici ; rămîi cu bine ! Și punînd fișicul cu frederici pe măsuța lîngă care se nimerise fotoliul bunicii, am făcut o plecăciune și am plecat.

— Ce prostie ! îmi strigă în urmă bunica. N-ai decît să nu vii, că oi găsi și singură drumul ! Potapîci, hai cu mine ! Ei, ridicați-mă, să mergem.

Nu l-am găsit pe *mister* Astley și m-am întors acasă. Tîrziu, spre ora unu noaptea, am aflat de la Potapîci cum s-a sfîrșit ziua bunicii. A pierdut tot ce-i schimbasem, adică, pe banii noștri, încă zece mii de ruble. Acolo i s-a alăturat chiar polonezul căruia îi dăduse doi fredericі și tot timpul i-a condus jocul. Mai întîi, înainte de polonez, bunica l-a silit pe Potapîci să pună mizele, dar curînd l-a alungat ; tocmai atunci a sărit polonezul. Ca dinadins, înțelegea rușește, ba chiar o rupea, oarecum, într-un amestec de trei limbi, așa că se înțelegeau cît de cît între ei. Bunica îl ocăra mereu, fără cruțare, și deși acesta „i se așternea mereu la picioare", nu putea fi pus alături de dumneata, Alexei Ivanovici — povestea Potapîci. Cu dumneata se purta *de parcă ai fi fost boier,* pe cînd acela, am văzut cu ochii mei, să mă trăsnească Dumnezeu dacă mint, o fura chiar de-acolo, de pe masă. Dînsa singură l-a prins de vreo două ori la masă și-l ocăra, boierule, cu tot soiul de vorbe, ba l-a tras odată și de păr, zău că nu mint, de s-au stîrnit rîsete în jur. Tot a pierdut ; pînă la un ban, tot ce i-ai schimbat. Am adus-o aici, a cerut doar nițică apă, s-a închinat și s-a culcat. O fi fost chinuită tare, că a adormit pe loc. Să-i dea Dumnezeu vise frumoase ! O, și străinătatea asta ! încheie Potapîci, spuneam eu că nu-i a bine. De-am ajunge mai repede la noi la Moscova ! Și ce ne lipsește acasă, la Moscova ? Livadă, flori, cum nu se află aici, mireasmă, merii se pîrguiesc, loc cît poftești, da nu, dînșii îi trebuia să plecăm peste graniță ! O-o of !"...

Capitolul XIII

A trecut aproape o lună de cînd nu m-am atins de aceste însemnări ale mele, începute sub influența unor impresii, deși dezordonate, totuși puternice. Catastrofa, a cărei apropiere o presimțisem atunci, s-a produs într-adevăr, dar de o sută de ori mai grea și mai neașteptată decît îmi închipuisem. Toate acestea aveau ceva straniu, monstruos, ba chiar tragic, în

orice caz în ceea ce mă privește pe mine. Mi s-au întîmplat unele lucruri aproape miraculoase ; cel puțin așa le privesc eu pînă astăzi, deși, din alt punct de vedere și, mai ales, judecînd după vîrtejul în care mă aflasem atunci, fuseseră poate numai neobișnuite. Dar mai miraculos decît toate a fost pentru mine felul cum am privit eu însumi aceste evenimente. Pînă azi nu reușesc să mă înțeleg ! Și toate au zburat ca un vis, pînă și pasiunea mea, care era puternică și adevărată, dar... unde a dispărut ea acum ? Zău așa, uneori mă trece cîte un gînd : „Oare nu eram nebun pe-atunci și nu stătusem în tot acel timp undeva într-o casă de nebuni, sau poate că stau și acum, încît toate *mi s-au părut* numai și *mi se par* și astăzi ?"...

Mi-am adunat și mi-am recitit foile. (Cine știe, poate pentru a mă încredința că nu le-am scris într-o casă de nebuni ?) Acum sînt singur cuc. Vine toamna, frunzele îngălbenesc. Stau în orășelul ăsta trist (o, cît sînt de triste orășelele nemțești !) și în loc să mă gîndesc la cele ce am de făcut, trăiesc numai sub influența impresiilor recente, sub influența amintirilor proaspete, sub influența vîltorii care mă prinsese, cu puțin înainte, în vîrtejul ei și mă aruncase din nou undeva. Uneori mi se pare că mă mai învîrt în vîltoarea aceea, că acuși-acuși o să se dezlănțuie iar furtuna, o să mă apuce în treacăt cu aripa ei, că are să mă smulgă iar din ordine și echilibru și o să mă învîrt, o să mă învîrt, o să mă învîrt...

De altfel, poate că am să mă stabilesc într-un fel și o să încetez a mă învîrti, dacă o să-mi dau seama, pe cît se poate, de toate cîte s-au întîmplat în luna aceasta. Mă trage iar la scris ; ba uneori nici n-am ce face serile. Ce curios, ca să-mi găsesc cît de cît o ocupație, iau, pentru lectură, de la biblioteca prăpădită de aici romanele lui Paul de Kock (în traducere germană !) pe care aproape că nu le pot suferi, dar le citesc și mă mir de mine însumi : parcă mi-ar fi teamă ca printr-o carte serioasă sau o ocupație serioasă să nu distrug farmecul recentelor întîmplări. De parcă mi-ar fi atît de scump visul acesta monstruos și toate impresiile pe care mi le-a lăsat, încît mă tem pînă și să-l ating măcar cu ceva nou, ca să nu se prefacă în fum ! Oare îmi sînt chiar atît de scumpe toate acestea ? Da, firește că-mi sînt ; poate că și peste patruzeci de ani o să mi le reamintesc...

Așadar, mă apuc să scriu. De altfel, toate acestea pot fi povestite acum și mai pe scurt : impresiile nu mai sînt aceleași.

Dar mai întîi, să isprăvesc cu bunica. A doua zi, a pierdut totul, definitiv. Era fatal să se întîmple : oameni ca ea, cînd ajung o dată pe drumul ăsta, se rostogolesc ca de pe un munte, cu sania, din ce în ce mai repede. A jucat toată ziua, pînă la ora opt seara ; n-am asistat la jocul ei, așa că știu totul numai din auzite.

Potapîci a păzit-o la cazinou toată ziua. Polonezii care o conduceau pe bunica s-au schimbat în ziua aceea de cîteva ori. Ea începu prin a-l alunga pe polonezul de ieri, pe care îl păruise, și își luă pe un altul, dar acesta se dovedi și mai rău. După ce-l alungă și pe el, luîndu-l înapoi pe primul, care nu plecase și se foise cît fusese repudiat, tot acolo, în spatele fotoliului ei, vîrîndu-și mereu capul lîngă ea, bunica sfîrși prin a cădea în absolută disperare. Cel de-al doilea polonez, cel alungat, nu voia nici el să plece cu nici un chip ; unul și-a făcut loc în dreapta, iar celălalt în stînga. Se certau și se ocărau într-una pentru mize și jocuri, spunîndu-și unul altuia *„lajdak"* * și alte amabilități poloneze, pe urmă se împăcau, aruncau cu banii fără nici o socoteală, luau hotărîri absurde. După ce se certau, puneau mize fiecare separat, unul, de pildă, pe roșu, iar celălalt, tot acolo, pe negru. Sfîrșiră prin aceea că o descumpăniră și o zăpăciră de tot pe bunică, încît pînă la urmă dînsa, aproape plîngînd, se adresă bătrînului crupier, rugîndu-l s-o apere și să-i dea afară. Fură, într-adevăr, alungați imediat, în ciuda țipetelor și protestelor lor : strigau amîndoi deodată, susținînd că bunica le-a rămas datoare, că i-a înșelat, s-a purtat cu ei necinstit, josnic. Nefericitul Potapîci mi-a povestit totul cu lacrimi în ochi, în aceeași seară, după ce bunica a pierdut, plîngîndu-mi-se că cei doi își îndesau buzunarele cu bani, că a văzut cu ochii lui cu cîtă nerușinare furau și băgau mereu în buzunar. Îi cereau, de pildă, bunicii, pentru osteneală, cinci frederici și-i puneau îndată la ruletă, alături de mizele bunicii. Dacă bunica cîștiga, țipau că numărul lor e cîștigător și că al ei nu. În timp ce-i alungau, Potapîci a venit și i-a denunțat că au buzunarele pline

* Derbedeu. (Polonă.)

cu aur. Bunica l-a rugat imediat pe crupier să ia măsuri și oricît au țipat cei doi polonezi (ca doi cocoși prinși în mînă), se ivi poliția și pe loc le goli buzunarele, restituind bunicii ce i se cuvenea. Cît timp nu pierduse totul, bunica se bucurase, în ziua aceea, din partea crupierilor și a întregii administrații a cazinoului, de vădită autoritate. Treptat faima ei se răspîndi prin tot orașul. Toți vizitatorii din stațiune, de toate naționalitățile, oameni obișnuiți sau cei mai de vază, soseau puhoi să privească *„une vieille comtesse russe, tombée en enfance"*, care apucase să piardă cîteva milioane.

Dar bunica profită prea puțin de faptul că fu scăpată de cei doi polonezi. În locul lor apăru pe dată să-și ofere serviciile un al treilea polonez, care vorbea perfect rusește, îmbrăcat ca un *gentleman*, deși aducea totuși cu un lacheu, cu o uriașă mustață și o uriașă morgă. Și el „săruta picioruşele coniței", și „se așternea la picioruşele coniței", dar față de ceilalți se purta arogant, poruncind despotic, pe scurt, își luă de la început un rol nu de slugă, ci de stăpîn al bunicii. Clipă de clipă, la fiecare joc, i se adresa cu jurămintele cele mai îngrozitoare că el însuși e boier „mîndru" și că n-are să ia nici o copeică din banii bunicii. Repetă atît de des aceste jurăminte, încît ea se sperie de-a binelea. Dar, întrucît la început boierul acela îi îndreptă parcă într-adevăr jocul, începînd să cîștige, bunica singură nu se mai putu lipsi de el. Peste o oră, primii doi polonezi, scoși din cazinou, apărură din nou în spatele bunicii, oferindu-și din nou serviciile, măcar pentru comisioane. Potapîci se jură că boierul „cel mîndru" schimba priviri cu ei, ba chiar le transmitea ceva în mînă. Întrucît bunica nu prînzise și aproape că nu se sculase din fotoliu, unul dintre polonezi îi fu într-adevăr de folos: alergă alături la restaurantul cazinoului și-i procură o cană cu bulion, iar pe urmă ceai. Alergau, de altfel, amîndoi. Dar spre sfîrșitul zilei, cînd tuturor le deveni limpede că o să-și piardă ultima bancnotă, la spatele ei stăteau acum șase polonezi, nevăzuți și neauziți pînă atunci. În timp ce bunica pierdea ultimele monede, toți aceștia nu numai că n-o mai ascultau, dar nici n-o mai băgau în seamă, se întindeau de-a dreptul peste ea spre masă, apucau singuri banii, hotărau și mizau singuri, se certau și țipau, se băteau pe burtă cu boierul cel mîndru, care aproape uitase de existența bunicii. Chiar și atunci cînd bunica, pierzînd totul, se întoarse seara pe la

ora opt la hotel, nici aici vreo trei sau patru polonezi nu se mai hotărau s-o părăsească, ci alergau de-o parte și de alta a fotoliului, strigînd din răsputeri și susținînd, cu vorba repezită, că bunica i-a înșelat și că le e datoare cu ceva. Astfel ajunseră pînă la hotel de unde, în sfîrșit, fură alungați în brînci.

După socotelile lui Potapîci, bunica pierduse în ziua aceea pînă la nouăzeci de mii de ruble, afară de banii pierduți cu o zi înainte. Toate hîrtiile ei — obligațiile de cinci la sută, titlurile de împrumut intern, toate acțiunile pe care le avea cu ea le schimbase rînd pe rînd, una după alta. M-am mirat cum de rezistase toate acestea șapte sau opt ore, șezînd în fotoliu, fără să se depărteze de masă, dar Potapîci îmi povesti că de vreo trei ori începuse, într-adevăr, să cîștige mult ; și, atrasă din nou de speranță, nu se mai putuse opri. De altfel, jucătorilor le este cunoscut cum poate să stea un om, aproape douăzeci și patru de ore, pe un singur loc, cu cărțile în mînă, fără să piardă din ochi ce se petrece la stînga și la dreapta.

Între timp, în ziua aceea, la noi în hotel se petreceau de asemenea lucruri extrem de hotărîtoare. Încă dimineață, înainte de ora unsprezece, cînd bunica se mai afla acasă, ai noștri, adică generalul și Des Grieux, se deciseră să facă ultimul pas. Aflînd că bunica n-avea de gînd să plece, ci, dimpotrivă, se ducea iar la cazinou, întreg conclavul (afară de Polina), sosi la ea pentru o discuție definitivă și *sinceră*. Generalul, căruia îi tremura și-i înghețа inima la gîndul urmărilor, îngrozitoare pentru el, sări chiar peste cal : după ce o rugase și o implorase timp de o jumătate de oră, mărturisindu-i deschis totul, adică adevărul despre toate datoriile lui, ba îi mărturisi pînă și pasiunea față de *M-lle* Blanche (se zăpăcise de tot), luă deodată un ton amenințător, și se apucă să strige la ea, să bată din picior ; țipa că face de rîs familia lor, că a devenit un subiect de scandal pentru întreg orașul, că, în sfîrșit... în sfîrșit : „Dumneata îți faci de rușine calitatea de rusoaică, doamnă ! îi strigă el, și pentru așa ceva există poliție !" Bunica îl alungă pînă la urmă cu bastonul (un baston adevărat). Generalul și Des Grieux se sfătuiră o dată sau de două ori în dimineața aceea ; îi preocupa anume faptul dacă nu pot folosi într-adevăr poliția. Iată, chipurile, că o bătrînă nefericită, dar venerabilă, își ieșise din minți, și-și

pierde ultimii bani etc. Într-un cuvînt, nu se putea oare obține o tutelă sau o interdicție ?... Dar Des Grieux se mulțumea să dea din umeri și să-i rîdă în nas generalului, care vorbea fără control și alerga încolo și încoace prin birou. În cele din urmă, Des Grieux renunță și dispăru undeva. Seara se află că plecase de tot din hotel, după ce avusese o convorbire extrem de hotărîtoare și de misterioasă cu *M-lle* Blanche. În ceea ce o privește pe *M-lle* Blanche, aceasta luase, încă de dimineață, hotărîrile cele mai definitive : îl abandonă definitiv pe general, neîngăduindu-i nici să-i apară în fața ochilor. Cînd generalul alergă după ea la cazinou și o întîlni la braț cu prințul, nici ea, nici *M-me veuve* Cominges nu-l recunoscură. Prințul nu-l salută nici el. În toată ziua aceea *M-lle* Blanche îl încercă și-l răsuci în fel și chip pe prinț, ca să-l facă să-și exprime hotărît intențiile. Dar vai ! Se înșelase amarnic în calculele ei ! Această mică catastrofă se produse abia spre seară ; deodată se descoperi că prințul n-are o lescaie, ba chiar se bizuia pe ea să-i împrumute bani cu chitanță, ca să poată juca la ruletă. Blanche îl alungă, indignată, și se încuie în apartamentul său.

În dimineața aceleiași zile am fost la *mister* Astley, sau, mai bine zis, toată dimineața l-am căutat pe *mister* Astley, dar nu l-am putut găsi cu nici un chip. Nu era nici acasă, nici la cazinou, nici în parc. De astă dată nu prînzise la hotel. Pe la orele cinci l-am zărit venind de la gară direct spre hotelul d'Angleterre. Se grăbea și părea foarte îngîndurat, deși era greu să distingi îngrijorarea sau vreun sentiment de neliniște pe chipul său. Îmi întinse prietenos mîna, cu obișnuita lui exclamație : „A !", dar nu se opri în drum, continuînd să meargă cu pas destul de grăbit. M-am luat după el ; dar se pricepu să-mi răspundă în așa fel, încît n-am apucat să-l întreb de nimic. Afară de asta mi-era nespus de rușine să aduc vorba despre Polina ; cît despre el, nu mă întrebă nici un cuvînt despre ea. I-am povestit ce se întîmplase cu bunica ; mă ascultă atent și strînse din umeri, cu gravitate.

— O să piardă tot, observai eu.

— O, da, răspunse, s-a dus să joace încă de adineauri, cînd plecam, și de aceea am știut precis că o să piardă. Dacă o să am timp, am să trec pe la cazinou să mă uit, fiindcă e interesant.

— Unde ai fost plecat ? strigai, mirîndu-mă că nu l-am întrebat pînă atunci.

— La Frankfurt.

— Cu treburi ?

— Da, cu treburi.

Ce puteam să-l mai întreb ? De altfel, tot mai mergeam alături de el, dar deodată, o coti spre hotelul *„De quatre saisons"* care se afla în drum, mă salută din cap și dispăru. Întorcîndu-mă acasă, mi-am dat seama treptat că, dacă aș fi vorbit și două ceasuri cu el, n-aș fi aflat absolut nimic, fiindcă... fiindcă n-aveam ce să-l întreb ? Da, sigur că era așa ! Cu nici un chip nu-mi mai puteam formula acum vreo întrebare.

Toată ziua aceea Polina se plimbă cu copiii și cu dădaca prin parc, iar restul timpului șezu acasă. Pe general îl evita de mult și aproape că nu vorbea cu el, în orice caz nu discutau nimic serios. Băgasem de seamă asta mai de mult. Dar, știind în ce situație se afla azi generalul, m-am gîndit că el nu putea s-o evite, adică între ei doi nu puteau să nu aibă loc niște importante explicații familiale. Totuși cînd, întorcîndu-mă la hotel după discuția cu *mister* Astley, am întîlnit-o pe Polina cu copiii, chipul ei exprima cea mai senină liniște, de parcă toate furtunile familiale o ocoliseră numai pe ea. Îmi răspunse la plecăciune cu un semn din cap. Am venit acasă furios de-a binelea.

Se înțelege că evitam să stau de vorbă cu ea și nu ne întîlnisem niciodată, după întîmplarea cu Wurmerhelm. De altfel, în bună măsură îmi dădeam aere, prefăcîndu-mă nepăsător ; dar cu cît trecea timpul cu atît mai mult creștea în mine o adevărată indignare. Chiar dacă ea nu m-ar iubi cîtuși de puțin și tot nu s-ar putea, cred eu, să-mi calce astfel în picioare sentimentele și să-mi primească cu atîta nepăsare mărturisirile. Doar știa că o iubesc cu adevărat ; doar a admis chiar ea, mi-a dat voie să-i vorbesc astfel ! E drept că lucrurile începuseră cam ciudat între noi. Un timp, demult, cu vreo două luni în urmă, băgasem de seamă că vrea să facă din mine un prieten, un om de încredere, ba chiar se străduia oarecum. Dar, nu se știe de ce, toate astea nu se prinseseră între noi ; în schimb, rămăseseră relațiile ciudate de azi, de aceea am și început să vorbesc astfel cu dînsa. Dar dacă o dezgusta dragostea mea, de ce nu-mi interzicea direct să-i vorbesc despre ea ?

Nu mi se interzisese ; ba chiar ea însăşi mă provoca la asemenea discuţii şi... firește, o făcea în batjocură. Ştiu sigur, am băgat bine de seamă că-i făcea plăcere, după ce mă asculta şi mă aţiţa pînă la durere, să mă zăpăcească deodată cu vreun cuvînt plin de dispreţ extrem şi de nepăsare. Şi doar ştia că nu pot trăi fără ea. Iată, trecuseră trei zile de la istoria cu baronul, şi nu mai puteam să îndur *despărţirea* noastră. Cînd am întîlnit-o adineauri, lîngă cazinou, îmi bătea inima atît de tare, încît am pălit. Dar nici ea nu putea trăi fără mine. Îi eram necesar, dar oare, oare numai ca măscăriciul Balakirev [5] ?

Avea un secret — era limpede. Discuţia ei cu bunica mă întristase. De o mie de ori o rugasem să fie sinceră cu mine şi ştia că sînt gata să-mi dau viaţa pentru ea. Dar se eschiva întotdeauna, cu dispreţ aproape, sau în locul vieţii, pe care i-o ofeream, îmi cerea asemenea ieşiri, ca atunci, cu baronul ! Nu era revoltător ? Oare întreaga ei viaţă era concentrată în jurul francuzului acela ? Dar *mister* Astley ? Aici lucrurile deveneau cu desăvîrşire de neînţeles şi între timp — Doamne, cît mă chinuiam !

Venind acasă, într-un acces de furie, apucai pana şi îi însirai următoarele :

„Polina Alexandrovna, îmi dau seama limpede că a sosit deznodămîntul care o să te atingă, firește, şi pe dumneata. Îţi repet pentru ultima oară : ai nevoie sau nu de capul meu ? Dacă-ţi va fi necesar, *cît de cît*, te rog să dispui de mine ; deocamdată, stau în odaia mea, în orice caz în majoritatea timpului, şi n-am de gînd să plec nicăieri. Dacă vei avea nevoie, scrie-mi sau cheamă-mă."

Am sigilat şi am trimis biletul prin lacheul de pe coridor, poruncindu-i să-l transmită personal. Nu mă aşteptam la un răspuns, totuşi peste trei minute lacheul se întoarse cu ştirea că „domnişoara vă transmite salutări".

Pe la şapte am fost chemat la general.

Se afla în cabinet, îmbrăcat, de parcă se pregătea să plece undeva. Bastonul şi pălăria erau pe divan. Mi s-a părut, în timp ce intram, că stă în mijlocul odăii, cu picioarele desfăcute, cu capul în piept şi că vorbeşte singur cu glas tare. Însă, de cum mă văzu, se repezi spre mine aproape strigînd, încît fără voie am făcut un pas înapoi, pregătindu-mă să fug ;

dar el mă apucă de amîndouă mîinile și mă trase spre divan ; se așeză, mă sili să mă așez și eu în fața lui în fotoliu și fără să-mi lase mîinile, cu buze tremurătoare, cu lacrimi care-i luciră brusc în gene, rosti rugător :

— Alexei Ivanovici, scapă-mă, scapă-mă, cruță-mă !

Mult timp nu putui pricepe nimic ; el vorbea, vorbea într-una, repetînd : „Cruță-mă, cruță-mă !" În cele din urmă ghicii că așteaptă de la mine ceva în chip de sfat ; sau, mai bine zis, părăsit de toți, amărît și alarmat, își amintise de mine și mă chemase numai ca să poată vorbi, să vorbească, să vorbească într-una.

I se tulburaseră mințile sau, în orice caz, se pierduse de tot. Își încrucișa mîinile pe piept și era gata să se arunce în genunchi în fața mea pentru ca eu (ce credeți ?), ca eu să mă duc imediat la *M-lle* Blanche și să fac apel la conștiința ei, s-o conving să se întoarcă și să se mărite cu el.

— Dar, domnule general, strigai, *mademoiselle* Blanche poate că nici n-a băgat încă de seamă existența mea ? Ce pot face eu ?

Era însă inutil să te împotrivești ; nu pricepea ce-i spuneai. Se apuca să vorbească de bunica, dar îngrozitor de dezlînat ; rămăsese încă la ideea că trebuie să cheme poliția.

— La noi, la noi, începea el, fierbînd brusc de indignare — într-un cuvînt la noi, într-un stat bine organizat, unde există autorități, asupra unor bătrîne ca ea s-ar fi instituit neîntîrziat o tutelă ! Da, stimate domn, da, urmă el, trecînd deodată la un ton dojenitor, apoi sări din loc și începu să se plimbe prin odaie ; — n-ai știut încă asta, stimate domn, se adresă el, într-un colț al camerei, unui stimat domn imaginar, ei bine, ai să afli... da... la noi bătrîne ca asta se țin din scurt, din scurt, din scurt, da... of, la naiba !

Și se aruncă din nou pe divan, iar peste un minut, aproape plîngînd și sufocîndu-se, se grăbi să-mi spună că *M-lle* Blanche de aceea nu se mai mărită cu el fiindcă în locul telegramei a sosit bunica și acum e limpede că el nu va căpăta moștenirea. I se părea că nu știu încă toate astea. Am amintit de Des Grieux ; el dădu din mînă : „A plecat ! Tot ce am e ipotecat la el ; am rămas gol pușcă ! Banii pe care i-ai adus dumneata... banii aceia, nu știu cîți mai sînt, pare-mi-se că au

rămas vreo șapte sute de franci și atît — asta-i tot, iar mai departe, nu știu, nu știu !"

— Cum ai să plătești atunci hotelul ? strigai eu, speriat, și... pe urmă ce o să se întîmple ?

Se uită îngîndurat la mine, dar cred că nu înțelegea nimic sau poate că nici nu mă auzea. Am încercat să aduc vorba de Polina Alexandrovna, de copii ; răspunse în grabă : „Da ! da ! Dar îndată se apucă din nou să vorbească de prinț, de faptul că acum Blanche o să plece cu el și atunci — ce mă fac eu atunci, Alexei Ivanovici ? mă întrebă deodată. Pentru Dumnezeu ! Ce mă fac, spune și dumneata, doar asta-i nerecunoștință ! E nerecunoștință !"

În cele din urmă, începu să plîngă în hohote.

Ce puteai face cu un astfel de om ? Să-l lași singur era de asemenea periculos ; putea face vreun pocinog. Am scăpat totuși de el, de bine de rău, dar am înștiințat-o pe dădacă să treacă pe la dînsul mai des și, afară de asta, am stat de vorbă cu lacheul de pe coridor, un băiat cu scaun la cap ; mi-a făgăduit și el, ca la rîndul său să aibă grijă.

Abia am apucat să-l las pe general, că se ivi la mine Potapîci ca să mă cheme la bunica. Era ora opt și abia se întorsese de la cazinou, după ce pierduse totul. M-am dus la dînsa : bătrîna ședea în fotoliu, istovită și vădit bolnavă. Marfa îi întinse o ceașcă cu ceai, pe care aproape că o sili să-l bea. Atît glasul cît și tonul bunicii se schimbaseră simțitor.

— Bună ziua, fiule, Alexei Ivanovici, rosti ea rar și cu gravitate, plecînd capul, scuză-mă că te mai supăr o dată, iartă o femeie bătrînă. Eu, drăguță, am lăsat totul acolo, aproape o sută de mii de ruble. Ai avut dreptate că n-ai mers ieri cu mine. Acuma-s fără bani, n-am un sfanț. Nu vreau să mai zăbovesc nici o clipă, la nouă și jumătate plec. Am trimis după englezul acela al tău, Astley, parcă, vreau să-i cer trei mii de franci pentru o săptămînă. Convinge-l tu, să nu-i treacă cumva prin gînd să mă refuze. Eu, fiule, mai sînt destul de bogată. Am trei sate și două case. S-or mai găsi și bani, că nu i-am luat pe toți. De aia spun, ca să nu aibă cumva vreo îndoială... A, dar uite-l ! Pe omul bun îl cunoști fără mare osteneală.

Mister Astley sosea în grabă la prima chemare a bu-

nicii. Fără a sta pe gînduri cîtuşi de puţin şi fără să spună nimic, îi numără îndată trei mii de franci în schimbul unei poliţe, pe care bunica o semnă. Încheind treaba, salută şi se grăbi să iasă.

— Acum pleacă şi tu, Alexei Ivanovici. Mi-a mai rămas o oră şi ceva, vreau să mă întind, că mă dor oasele. Nu te supăra pe o proastă bătrînă. De acum încolo n-am să-i invinuiesc pe tineri de uşurinţă, şi nefericitului acela, generalul vostru e păcat să-i mai caut vină. Bani tot nu-i dau, facă ce-o vrea, fiindcă prea e nătărău, după părerea mea, numai că nici eu, proastă bătrînă, nu-s mai deşteaptă. Adevărat e că Dumnezeu pedepseşte trufia şi la bătrîneţe. Ei, rămîi cu bine. Marfuşa, ridică-mă.

Voiam totuşi s-o conduc pe bunică. Afară de aceasta mă aflam într-o stare de aşteptare, mă tot aşteptam că acuşi-acuşi o să se întîmple ceva. Nu-mi găseam loc acasă. Ieşeam pe coridor, ba chiar m-am dus pentru o clipă să mă plimb pe alee. Scrisoarea mea era limpede şi hotărîtă, iar catastrofa de acum — cu siguranţă definitivă. La hotel am auzit de plecarea lui Des Grieux. În sfîrşit, chiar dacă avea să mă respingă ca prieten, poate că nu mă va respinge ca slugă. Avea doar nevoie de mine, măcar pentru comisioane ; da, puteam să-i fiu de folos, nici vorbă !

La ora plecării trenului am alergat la gară şi am instalat-o pe bunica. S-au aşezat cu toţi într-un vagon special pentru familie. „Îţi mulţumesc, fiule, pentru ajutorul tău neprecupeţit, îşi luă ea rămas bun de la bine, şi transmite-i Praskoviei cele ce i-am spus eu ieri. Am s-o aştept."

M-am dus acasă. Trecînd prin faţa apartamentului pe care-l ocupa generalul, am întîlnit-o pe dădacă şi am întrebat-o de el. „De, boierule, aşa şi aşa", răspunse ea trist. Am intrat totuşi, dar la uşa biroului m-am oprit, absolut uluit. *M-lle* Blanche şi generalul rîdeau în hohote, care mai de care. *Veuve* Cominges şedea tot acolo, pe divan. Generalul îşi ieşise, vădit, din minţi de bucurie, gîngăvea tot soiul de nerozii şi rîdea cu un rîs lung şi nervos care-i brăzda faţa cu mii de zbîrcituri, iar ochii i se ascundeau parcă. Mai tîrziu am aflat chiar de la Blanche că, după ce l-a alungat pe prinţ şi auzind de plînsetele generalului, s-a gîndit să-l consoleze şi a intrat la el pentru o secundă. Dar bietul general nu ştia că în clipa aceea soarta lui era hotărîtă şi că Blanche începuse să îm-

pacheteze pentru ca a doua zi chiar, cu primul tren de dimineață, să zboare la Paris.

Am stat puțin în pragul cabinetului, apoi m-am răzgîndit să mai intru și am ieșit neobservat. Urcînd la mine și deschizînd ușa, am zărit deodată, în semiîntuneric, o siluetă care ședea în colț pe scaun, lîngă fereastră. La apariția mea nu se sculă. M-am apropiat repede, m-am uitat și mi s-a tăiat răsuflarea : era Polina !

Capitolul XIV

Am scos un strigăt de surpriză.

— Ce-i ? Ce-i ? mă întrebă ea straniu. Era palidă și mă privea, posomorîtă.

— Cum ce-i ? Dumneata ? Aici, la mine ?

— Dacă vin, vin toată. Așa-i obiceiul meu. Ai să vezi îndată ; aprinde lumînarea.

Am aprins lumînarea. Ea se sculă, se apropie de masă și puse înaintea mea o scrisoare desfăcută.

— Citește-o ! îmi porunci.

— Păi ăsta-i, ăsta-i scrisul lui Des Grieux ! strigai, apucînd scrisoarea. Mîinile îmi tremurau și rîndurile îmi jucau înaintea ochilor. Am uitat termenii în care era alcătuită scrisoarea, dar iat-o, deși nu cuvînt cu cuvînt, în orice caz cu aceleași idei.

„Mademoiselle, scria Des Grieux, împrejurări nefavorabile mă silesc să plec neîntîrziat. Desigur că ai observat și dumneata că am evitat dinadins o explicație definitivă cu dumneata, pînă ce nu se va fi limpezit întreaga situație. Sosirea bătrînei *(de la vieille dame)* voastre rude ca și fapta ei absurdă au pus capăt tuturor îndoielilor mele. Situația dificilă a propriilor mele afaceri mă împiedică categoric să mai nutresc dulcile speranțe cu care mi-am permis să mă îmbăt un timp. Regret cele ce s-au petrecut, dar nădăjduiesc că în purtarea mea nu vei găsi nimic care să nu fie demn de un gentilom și un om cinstit *(gentilhomme et honnête homme).* După ce am pierdut aproape toți banii împrumutîndu-l pe tutorele dumitale, mă aflu în extrema necesitate de a mă folosi de

ceea ce-mi rămîne : am şi dat de ştire prietenilor mei din Petersburg să dispună neîntîrziat de vînzarea averii care mi-a fost ipotecată ; cunoscînd, totuşi, că uşuratecul dumitale tată vitreg ţi-a cheltuit banii care-ţi aparţineau, am hotărît să-l iert de cincizeci de mii de franci şi pentru suma aceasta îi înapoiez o parte din poliţe, aşa încît dumneata ai acum posibilitatea să-ţi recuperezi ceea ce ai pierdut, trăgîndu-l la răspundere pe calé juridică. Nădăjduiesc, *mademoiselle,* că, în prezenta situaţie, atitudinea mea îţi va fi extrem de favorabilă. Nădăjduiesc de asemenea că prin această atitudine îmi fac pe deplin datoria de om cinstit şi nobil. Fii încredinţată că amintirea dumitale îmi va rămîne pe veci întipărită în inimă."

— Ce să-i faci, totul e limpede, i-am spus eu Polinei, oare te-ai putut aştepta la altceva ? adăugai cu revoltă.

— Nu mă aşteptam la nimic, rosti ea, în aparenţă liniştită, dar vocea i se oprea parcă ; demult am hotărît totul ; îi citeam gîndurile, am aflat ce-i umblă prin minte. Credea că alerg după... că am să insist... (se opri şi, fără să termine fraza, îşi muşcă buzele şi tăcu). Mi-am dublat dinadins dispreţul faţă de el, începu ea din nou, aşteptam să văd ce o să facă ? Dacă ar fi sosit telegrama privitoare la moştenire, i-aş fi azvîrlit datoria idiotului aceluia şi l-aş fi gonit ! Il uram de mult, de mult. O, era cu totul altfel înainte, de o mie de ori altfel, dar acum... acum !... Ah, cu cîtă fericire i-aş fi azvîrlit în obrazul lui ticălos aceste cincizeci de mii şi l-aş fi scuipat...

— Dar hîrtia, poliţa aceea de cincizeci de mii pe care a înapoiat-o, se află la general ? Ia-o şi dă-i-o lui Des Grieux.

— O, nu-i vorba de asta ! Nu-i asta !...

— Da, adevărat, nu-i asta ! Şi-apoi la ce mai e bun acum generalul ? Dar bunica ? strigai eu deodată.

Polina mă privi, distrată şi nerăbdătoare parcă.

— Ce-i cu bunica ? rosti cu ciudă. Nu mă pot duce la ea... Şi-apoi nu vreau să cer iertare nimănui, adăugă iritată.

— Ce-i de făcut ? strigai. Dar cum, cum ai putut să-l iubeşti pe Des Grieux ! Ah, ticălosul ! ticălosul ! Ascultă, vrei să-l omor în duel ? Unde-i acum ?

— E la Frankfurt şi o să rămînă acolo trei zile.

— Un singur cuvînt al dumitale şi plec, chiar mîine, cu primul tren ! am rostit cu un soi de entuziasm prostesc.

Polina rîse.

— Mai știi, poate că o să spună : înapoiază-mi mai întîi cincizeci de mii de franci. Și-apoi de ce să se bată ? Ce prostie !

— Atunci de unde, de unde să luăm acești cincizeci de mii de franci ? repetai, scrîșnind din dinți, de parcă ar fi fost cu putință să-i ridic așa, deodată, de pe jos. Ascultă : *mister* Astley ? întrebai, în timp ce o idee ciudată mi se năștea în cap.

Îi scăpărară ochii.

— Va să zică *tu singur* vrei să plec de la tine la englezul acela ? rosti ea, privindu-mă sfredelitor drept în față și zîmbind cu amărăciune. Pentru prima oară în viață îmi spunea *tu*.

Mi se pare că în clipa aceea îi vîjîia capul de emoție fiindcă se așeză deodată pe divan, istovită parcă.

Mă luminase parcă un fulger ; stăteam și nu-mi credeam ochilor, nu-mi credeam urechilor ! Cum așa, va să zică mă iubește ? A venit *la mine* și nu la *mister* Astley. A venit ea, o fată, singură, în odaia mea, într-un hotel, ceea ce înseamnă că s-a compromis în ochii tuturor, iar eu stau în fața ei și încă nu pricep !

Un gînd nesăbuit se aprinse în creierul meu.

— Polina ! Lasă-mi numai o oră. Așteaptă aici numai o oră și... am să mă întorc ! E... absolut necesar ! Ai să vezi ! Rămîi aici, rămîi aici !

Și am ieșit buzna din odaie, fără să răspund privirii ei întrebătoare și mirate ; îmi strigase ceva din urmă, dar nu m-am întors.

Da, uneori gîndul cel mai nesăbuit, cel mai imposibil în aparență, ți se înfige atît de adînc în cap, încît, pînă la urmă, îl privești ca pe ceva realizabil... Mai mult : dacă ideea se unește cu o dorință puternică, arzătoare, o iei uneori, pînă la urmă, ca pe ceva fatal, necesar, predestinat, ca pe ceva ce e imposibil să nu se întîmple ! Poate că la mijloc exista ceva, o combinație de presentimente, o neobișnuită sforțare a voinței, o autointoxicație cu propria-ți fantezie sau încă ceva — nu știu ; dar în seara aceea (pe care n-am s-o uit niciodată), mi se întîmplă un miracol. Deși el poate fi perfect justificat aritmetic, totuși pentru mine a rămas pînă azi un miracol. Și de ce, de ce credința aceasta se întipărise atunci atît de adînc în mine și de atîta vreme ? Căci, cu siguranță, mă

gîndeam la asta — vă repet — nu ca la o întîmplare care se poate petrece la fel ca altele (şi prin urmare putea să nu se petreacă de loc), ci ca la ceva care mi se părea cu neputinţă să nu se producă.

Era ora zece şi un sfert ; am intrat în cazinou cu speranţa atît de fermă şi, în acelaşi timp, atît de tulburat cum n-am mai fost niciodată. În sălile de joc se afla încă destulă lume, deşi de două ori mai puţină ca dimineaţa.

Către ora unsprezece, la mesele de joc rămîn jucătorii autentici, pasionaţi, pentru care în staţiune nu există altceva decît ruleta, care au sosit numai pentru ea, care abia dacă observă ce se petrece în jurul lor şi nu se interesează de nimic în decursul întregului sezon, nefăcînd decît să joace de dimineaţă pînă seara şi fiind gata, probabil, să joace şi din seară pînă în zori, dacă s-ar putea. Şi întotdeauna aceştia se împrăştie cu necaz la ora douăsprezece, cînd se închide ruleta. Iar atunci cînd crupierul şef, în jurul orei douăsprezece, înainte de închidere, anunţă : *„Les trois derniers coups, messieurs !"* ★ sînt gata să arunce orbeşte în aceste trei ultime jocuri tot ce au prin buzunare — şi, într-adevăr, atunci pierd cel mai mult. M-am aşezat chiar la masa unde şezuse deunăzi bunica. Înghesuiala nu era prea mare, încît am ocupat foarte repede un loc în picioare, lîngă masă. Drept în faţa mea, pe postavul verde, era desenat cuvîntul : „Passe" *„Passe"* e un rînd de cifre, de la nouăsprezece inclusiv, pînă la treizeci şi şase. Primul şir, de la unu pînă la optsprezece inclusiv se numeşte *„Manque"* ; dar ce-mi păsa mie de asta ? Nu calculasem, ba chiar nu auzisem pe care cifră căzuse ultima lovitură şi nici nu m-am interesat de asta, începînd jocul — aşa cum ar fi procedat orice jucător socotit. Mi-am scos toţi cei douăzeci de frederici şi i-am azvîrlit pe „passe", care se afla înaintea mea.

— *Vingt deux* ★★, strigă crupierul.

Am cîştigat şi din nou am pus tot : şi ce avusesem, şi cîştigul.

— *Trente et un* ★★★, strigă crupierul.

★ Ultimele trei jocuri, domnilor ! (Fr.)

★★ Douăzeci şi două. (Fr.)

★★★ Treizeci şi unul. (Fr.)

Din nou am cîştigat ! Deci aveam în total optzeci de frederici ! I-am împins pe toţi optzeci pe douăsprezece cifre mijlocii (cîştig triplu, dar aveam două şanse împotriva mea) — roata se învîrti şi a ieşit douăzeci şi patru. Mi s-au înşirat trei pachete de cîte cincizeci de frederici şi zece monezi de aur ; în total, cu ce mai avusesem, m-am pomenit cu două sute de frederici !

Parcă eram în delir. Am împins toată această grămadă de bani pe roşu — şi deodată m-am trezit ! Era singura dată din toată seara, din tot timpul jocului, cînd m-a trecut o spaimă ca un fior, răspunzînd în tremurul mîinilor şi al picioarelor. Am simţit şi mi-am dat seama cu groază : ce ar însemna acum pentru mine să pierd ! În miza aceea era toată viaţa mea !

— *Rouge !* strigă crupierul — şi am răsuflat în timp ce fiori de foc mă treceau prin tot corpul. Mi se plăti în bancnote ; înseamnă că aveam în total patru mii de florini şi optzeci de frederici ! (Pe atunci mai puteam urmări socoteala.)

Mai îmi amintesc că am pus două mii de florini, din nou pe douăsprezece cifre mijlocii şi am pierdut ; am pus aurul pe care-l avusesem şi optzeci de frederici şi am pierdut. Mă cuprinse turbarea : am apucat ultimele două mii de florini care-mi mai rămăseseră şi le-am pus pe primele douăsprezece cifre — aşa, la întîmplare, fără socoteală ! De altfel, a fost o clipă de aşteptare, asemănătoare ca senzaţie cu senzaţia pe care a încercat-o *M-me* Blanchard [6], la Paris, în timp ce cădea din balon spre pămînt.

— *Quatre !* * strigă crupierul. În total, cu miza dinainte, aveam din nou şase mii de florini. Acum priveam ca un învingător, nu mă mai temeam de nimic, absolut de nimic şi am aruncat patru mii de florini pe negru. Vreo nouă oameni se repeziră, după mine, să pună pe negru. Crupierii se uitară unul la altul şi schimbară cîteva cuvinte. În jur, toţi vorbeau şi aşteptau.

A ieşit negrul. De aici nu-mi mai amintesc de nici un calcul, nici de ordinea mizelor. Ţin minte numai, ca prin vis, că apucasem să cîştig, pare-se, vreo şaisprezece mii de florini ; deodată, prin trei lovituri nefericite, am pierdut din ei douăspre-

* Patru. (Fr.)

zece ; pe urmă am împins ultimele patru mii pe *„passe"* (nu mai resimțeam nimic în timpul acesta ; așteptam numai, în mod automat parcă, fără să gîndesc) — și iar am cîștigat ; pe urmă am mai cîștigat de patru ori la rînd. Țin minte numai că luam banii cu miile ; mi-a mai rămas de asemenea în memorie că cel mai des ieșeau cele douăsprezece cifre mijlocii, de care mă și legasem. Ele apăreau nu știu cum regulat, neapărat de vreo trei, patru ori la rînd, pe urmă dispăreau de două ori și se întorceau iar de trei sau patru ori la rînd. Această uimitoare regularitate se întîlnește uneori în serie și tocmai asta îi descumpănește pe jucătorii calculați, care socotesc cu creionul în mînă. Și ce renghiuri îngrozitoare joacă uneori aici soarta.

Cred că nu trecuse mai mult de o jumătate de oră de cînd venisem. Deodată, crupierul m-a anunțat că am cîștigat treizeci de mii de florini și întrucît banca nu poate plăti mai mult dintr-o dată, ruleta se va închide pînă în dimineața următoare. Mi-am înșfăcat tot aurul și l-am turnat în buzunare, am apucat bancnotele și am trecut la o altă masă, în altă sală, unde se afla o altă ruletă ; în urma mea năvăli întreaga mulțime ; acolo mi se făcu îndată loc și m-am apucat din nou să pun la nimereală, fără să socotesc. Nu-mi dau seama ce m-a salvat !

Uneori, totuși, parcă-mi trecea prin minte o combinație oarecare. Mă legam de unele cifre și șanse, dar curînd le părăseam și mizam iar aproape fără să-mi dau seama. Eram, pesemne, foarte distrat ; îmi amintesc că crupierii mi-au corectat de cîteva ori jocul. Făceam niște greșeli grosolane. Aveam tîmplele umede de sudoare și mîinile îmi tremurau. Mă asaltau și polonezii să-și ofere serviciile, dar nu ascultam pe nimeni. Norocul curgea neîntrerupt. Deodată, în jur se stîrniră vorbe cu glas tare și rîsete. „Bravo, bravo !" strigau toți, ba unii începură chiar să bată din palme. Smulsesem și de aici treizeci de mii de florini și banca se închise iar pînă a doua zi !

— Pleacă, pleacă, îmi șopti o voce din dreapta. Era un ovrei din Frankfurt ; stătuse tot timpul în preajma mea și pare-mi-se mă ajutase uneori la joc.

— Pentru Dumnezeu, pleacă, îmi șopti o altă voce la urechea stîngă. Am aruncat o privire. Era o doamnă îmbrăcată nespus de modest și cuviincios, în jur de treizeci de ani,

cu o față bolnăvicios de palidă și obosită, care mai amintea încă minunata ei frumusețe de altădată. În clipa aceea tocmai îmi îndesam buzunarele cu bancnote, pe care le mototoleam fără milă și adunam aurul rămas pe masă. Apucînd ultimul pachet de cincizeci de frederici, am reușit, cu totul neobservat, să-l vîr în mîna palidei doamne ; țineam grozav s-o fac și-mi amintesc că degetele ei subțiri și slabe îmi strînseră puternic mîna, în chip de vie recunoștință. Toate acestea s-au petrecut într-o clipă.

După ce am strîns tot, am trecut la *trente et quarante*.

La *trente et quarante* joacă un public aristocratic. Nu mai e ruletă, e joc de cărți. Aici banca răspunde pentru o sută de mii de taleri deodată. Cea mai mare miză e de asemenea de patru mii florini. Nu cunoșteam de loc jocul, nu știam aproape nici o miză afară de roșu și negru, care erau și aici. De ele m-am și legat. Întreg cazinoul se adunase în jur. Nu-mi aduc aminte dacă în tot timpul acesta m-am gîndit măcar o dată la Polina. Simțeam o desfătare nestăpînită să apuc și să adun bancnote, care creșteau morman înaintea mea.

Într-adevăr, parcă mă împingea soarta. De astă dată, ca dinadins, se petrecu un lucru care se repetă, de altfel, destul de des în timpul jocului. Șansa se agață, de pildă, de roșu și nu-l părăsește de zece, ba chiar de cincisprezece ori în șir. Am auzit chiar acum două zile că, săptămîna trecută, roșul a ieșit de douăzeci și două de ori la rînd ; așa ceva nu se pomenise la ruletă și se povestea cu mirare. Se înțelege că toți părăsesc de îndată roșul și după zece ori, de pildă, aproape nimeni nu are curajul să mizeze pe el. Dar nici pe negru, opus roșului, nu mai pune atunci nici unul dintre jucătorii cu experiență. Un jucător încercat știe ce-i acela „capriciul întîmplării". S-ar părea, de pildă, că după șaisprezece lovituri pe roșu, a șaptesprezecea va cădea neapărat pe negru. La asta se reped novicii cu ghiotura, dublează și triplează mizele și pierd îngrozitor.

Eu, însă, printr-o toană ciudată, băgînd de seamă că roșul a ieșit de șapte ori la rînd, m-am agățat dinadins de el. Sînt convins că pe jumătate din orgoliu ; voiam să uimesc spectatorii printr-un risc nebunesc și — ce senzație ciudată — îmi amintesc limpede că, într-adevăr, deodată, fără nici un fel de provocare din partea orgoliului, a pus stăpînire pe mine o teribilă sete de risc. Poate că, după ce a trecut prin atîtea

senzații, inima nu se satură, ci se irită mai mult din pricina lor și cere senzații din ce în ce mai puternice, pînă la absoluta istovire. Și, zău că nu mint, dacă regulamentul jocului mi-ar fi permis să pun cincizeci de mii de florini dintr-o dată, i-aș fi pus, fără doar și poate. În jurul meu toți strigau că-i o nebunie, că roșul a ieșit a paisprezecea oară!

— *Monsieur a gagné déjà cent mille florins* *, se auzi un glas lîngă mine.

M-am trezit deodată. Cum? Cîștigasem în seara aceea o sută de mii de florini! Păi la ce-mi trebuia mai mult? M-am repezit asupra bancnotelor, le-am înghesuit în buzunar fără să le număr, mi-am adunat tot aurul, toate fișicurile și am ieșit buzna din cazinou. Toți rîdeau în jur, în timp ce treceam prin săli, privindu-mi buzunarele umflate și mersul cam clătinat, din pricina greutății aurului. Cred că era cu mult peste opt kilograme. Cîteva mîini se întinseră spre mine; am împărțit cît am putut apuca în pumn. Doi ovrei mă opriră la ieșire.

— Ești curajos! Ești foarte curajos! îmi spuseră ei dar pleacă mîine dimineață neapărat, cît poți mai devreme, altminteri pierzi tot...

Nu-i ascultam. Aleea era atît de întunecoasă că nu vedeai la doi pași. Pînă la hotel era cam o jumătate de verstă. Niciodată nu-mi fusese frică de hoți sau tîlhari, nici în copilărie; și nici acum nu mă gîndeam la ei. De altfel nu-mi amintesc la ce m-am gîndit în timpul drumului; n-aveam nici un gînd. Simțeam numai o desfătare teribilă — a succesului, a victoriei, a puterii — nu știu cum să mă exprim. Îmi apărea în față chipul Polinei; țineam minte și-mi dădeam seama că mă duc la ea, că am s-o întîlnesc îndată, că am să-i povestesc și am să-i arăt... dar abia dacă-mi aminteam ce-mi spusese adineauri și de ce m-am dus la cazinou și toate senzațiile recente, pe care le încercasem numai cu o oră și jumătate înainte, mi se păreau acum un trecut îndepărtat, îngropat, învechit, pe care nu-l mai pomenești niciodată, fiindcă acum totul va începe de la capăt. Cînd eram aproape de capătul aleii, mă năpădi deodată spaima: „Dar dacă mă ucid acum și mă jefuiesc?!" Cu fiecare pas spaima mea se dubla. Alergam aproape. Deodată, la sfîrșitul aleii, luci brusc întreg

* Domnul a cîștigat deja o sută de mii de florini. (Fr.)

hotelul nostru, viu luminat — slavă Domnului, eram acasă!

Am ajuns în fugă pînă la etajul meu și am deschis ușa. Polina se afla acolo și ședea pe divan, în fața lumînării aprinse, cu mîinile încrucișate pe piept. Se uită la mine, uluită, cu siguranță că în clipa aceea aveam o înfățișare destul de stranie. M-am oprit în fața ei și am început să arunc pe masă grămada de bani.

Capitolul XV

Îmi amintesc că se uita la fața mea teribil de stăruitor, dar nu se mișca din loc și fără să-și schimbe măcar poziția.

— Am cîșigat două sute de mii de franci, strigai eu, aruncînd ultimul fișic. Mormanul uriaș de bancnote și fișicuri ocupase întreaga masă și nu-mi mai puteam lua ochii de la el; erau clipe cînd uitam cu totul de Polina. Ba mă apucam să fac ordine în mulțimea de bancnote, așezîndu-le la un loc, ba trăgeam într-o singură grămadă aurul; ba lăsam totul și începeam să umblu, gînditor, cu pași repezi prin odaie, pentru a mă apropia apoi din nou de masă și a începe iar să număr banii. Deodată, ca și cum m-aș fi trezit, m-am repezit la ușă și am încuiat-o degrabă, răsucind cheia de două ori. Pe urmă m-am oprit, preocupat, în fața valizei mele mici.

— Să-i pun oare în valiză pînă mîine? am întrebat întorcîndu-mă deodată spre Polina și amintindu-mi brusc de ea.

Ea ședea fără să se miște, pe același loc, dar mă urmărea. Avea o expresie stranie pe obraz; nu mi-a plăcut de loc expresia aceea! N-aș greși dacă aș spune că în ea se citea ura.

M-am apropiat repede.

— Polina, uite douăzeci și cinci de mii de florini, asta înseamnă cincizeci de mii de franci, ba mai mult. Ia-i și mîine aruncă-i lui în obraz.

Nu-mi răspunse.

— Dacă vrei, îi duc chiar eu, dis-de-dimineață. E bine așa?

Deodată, izbucni în rîs. Rîse mult timp.

Mă uitam la ea cu mirare și amărăciune. Rîsul acesta semăna foarte mult cu rîsul său din alte dăți, cînd își bătea adesea joc de mine și care izbucnea întotdeauna în timpul declarațiilor mele celor mai pătimașe. În sfîrșit încetă și se încruntă ; mă cerceta sever pe sub sprîncene.

— N-am să iau banii dumitale, rosti disprețuitor.

— Cum ? Ce-i asta ? strigai. Polina, de ce ?

— Nu iau bani de pomană.

— Ți-i ofer ca prieten ; îți ofer viața mea.

Se uită la mine cu o privire lungă și cercetătoare de parcă ar fi vrut să mă străpungă.

— Plătești scump, rosti, zîmbind. Amanta lui Des Grieux nu merită cincizeci de mii de franci.

— Polina, cum poți vorbi așa cu mine ! strigai cu reproș. Parcă eu sînt Des Grieux ?

— Te urăsc ! Da... da !... Nu te iubesc mai mult decît pe Des Grieux, spuse deodată cu ochi scăpărători.

Apoi își acoperi fața cu palmele și izbucni într-o criză de isterie. M-am repezit la ea.

Mi-am dat seama că i se întîmplase ceva în lipsa mea. Își ieșise parcă cu totul din minți.

— Cumpără-mă ? Vrei ? Vrei ? Pentru cincizeci de mii de franci ca Des Grieux ? îi scăpă printre hohotele convulsive de plîns. Am cuprins-o în brațe, îi sărutam mîinile, picioarele, am căzut în genunchi în fața ei.

Criza de isterie începea să-i treacă. Își puse amîndouă mîinile pe umerii mei, cercetîndu-mă atent ; parcă ar fi vrut să-mi citească ceva pe față. Mă asculta, dar vădit nu auzea cele ce-i spuneam. Un soi de îngrijorare și concentrare i se iviră pe chip. Mă temeam pentru ea ; aveam impresia certă că i se tulbură mințile. Ba începea deodată să mă atragă încet spre ea ; un zîmbet încrezător i se ivea pe față ; apoi mă împingea brusc și cu privirea din nou întunecată se apuca să mă cerceteze.

Pe neașteptate, se repezi să mă îmbrățișeze.

— Mă iubești, mă iubești, nu-i așa ? spuse. Doar tu, doar tu... ai vrut să te bați în duel cu baronul pentru mine !

Și deodată izbucni în rîs, de parcă și-ar fi amintit de ceva hazliu și drăguț. Plîngea și rîdea în același timp. Ce aveam de făcut ? Eu însumi eram ca în friguri. Îmi amintesc că a început să-mi spună ceva, dar n-am putut pricepe nimic.

Era ca un fel de delir, un soi de gîngăveală — de parcă ar fi vrut să-mi povestească ceva, cît mai repede — un delir întrerupt pe alocuri de rîsul cel mai voios, care începea să mă sperie.

„Nu, nu, tu-mi ești cel drag, tu-mi ești cel drag! repeta. Tu-mi ești credincios!" și din nou își punea mîinile pe umerii mei, mă cerceta iar și continua să repete: „Tu mă iubești... mă iubești... ai să mă iubești?" Nu-mi luam ochii de la ea; n-o mai văzusem niciodată într-un asemenea acces de duioșie și iubire; se înțelege, era un delir, dar... văzîndu-mi privirea pătimașă, începea brusc să zîmbească șiret; și, fără nici o legătură, se pornea deodată să vorbească despre *mister* Astley.

De altfel, pomenea mereu de *mister* Astley (mai ales cînd se străduise adineauri să-mi povestească ceva), dar ce anume n-am putut pricepe bine; cred că rîdea de el; repeta într-una că el așteaptă... și că știu eu oare că, precis, stă acum în fața geamului? „Da, da, în fața geamului, hai, deschide, uită-te, uită-te, e aici, aici!" Mă împingea spre fereastră, dar, de îndată ce făceam o mișcare într-acolo, izbucnea în hohote de rîs și rămîneam pe loc, iar ea se repezea să mă îmbrățișeze.

— O să plecăm? Plecăm mîine? își amintea deodată agitată și... (cădea pe gînduri) crezi că o ajungem din urmă pe bunica, ce zici? Cred că la Berlin o ajungem. Ce crezi că o să spună cînd o s-o ajungem din urmă și o să ne vadă? Dar *mister* Astley?... Ei, acela n-ar sări de pe Schlangenberg, cum crezi? (Izbucni în rîs.) Ascultă: știi unde pleacă vara viitoare? Vrea să plece la Polul Nord pentru niște cercetări științifice și m-a chemat și pe mine cu el, ha, ha, ha! El zice că noi, rușii, fără europeni nu știm nimic și nu sîntem în stare de nimic... Dar și el e om bun! Știi că-i găsește o scuză „generalului", el zice că Blanche... că o pasiune — ei, nu mai știu, nu mai știu — repetă brusc, de parcă s-ar fi încurcat. Sărmanii, ce milă mi-e de ei și de bunica... Dar ascultă, ascultă, de unde pînă unde vrei tu să-l omori pe Des Grieux? Și credeai, credeai oare că ai să-l omori? O, prostule! Oare te-ai putut gîndi că am să te las să te bați cu Des Grieux? Păi nici pe baron nu l-ai putea ucide, adăugă, rîzînd deodată. O, cît de hazliu ai fost atunci, cu baronul; mă uitam la voi amîndoi de pe bancă; și cum nu-ți venea să te duci cînd te trimiteam. Ce-am mai rîs atunci, ce-am mai rîs, adăugă printre hohote.

Apoi din nou începea brusc să mă sărute și să mă îmbrățișeze, din nou își lipea cu gingășie și pasiune obrazul de fața mea. Nu mă mai gîndeam la nimic, nu mai auzeam nimic. Și atunci mi-am pierdut capul...

Cred că era aproape șapte dimineața cînd m-am trezit; soarele lumina odaia. Polina ședea lîngă mine și privea ciudat în jur, de parcă ieșise dintr-o beznă și-și aduna amintirile. Abia se trezise și se uita stăruitor la masă și la bani. Capul mi-era greu și mă durea. Am încercat s-o apuc de mînă; mă împinse brusc și sări de pe divan. Ziua care începea era înnourată; în zori plouase. Se apropie de fereastră, o deschise, își scoase capul și pieptul afară, sprijinindu-se în mîini cu coatele pe pervaz și rămase așa vreo trei minute, fără să se întoarcă spre mine și fără să asculte cele ce-i spuneam. Mă gîndeam cu spaimă: ce-o să fie acum și cum o să se sfîrșească totul? Deodată se ridică de la fereastră, se apropie de masă și, privindu-mă cu o ură nesfîrșită, cu buzele tremurînd de furie, îmi spuse:

— Ei, și acum dă-mi cei cincizeci de mii de franci ai mei!

— Polina, iar, iar! începui.

— Sau te-ai răzgîndit? Ha, ha, ha! Poate că-ți și pare rău?

Cei douăzeci și cinci de mii de florini, numărați încă de ieri, se aflau pe masă; i-am luat și i-am întins.

— Sînt ai mei acum? Așa-i? Așa-i? mă întrebă cu răutate, ținînd banii în mîini.

— Întotdeauna au fost ai tăi, i-am răspuns.

— Ține atunci cei cincizeci de mii de franci ai tăi! Își făcu vînt și aruncă cu ei în mine. Pachetul mă izbi dureros în obraz și se împrăștie pe podea. Săvîrșind aceasta, Polina se repezi afară pe ușă.

Știu desigur că în clipa aceea nu era în toate mințile, deși nu înțeleg această nebunie temporară. E drept că pînă azi, după o lună, e încă bolnavă. Care a fost însă pricina acestei stări și, în special, a acestei ieșiri? Mîndria rănită? Desperarea fiindcă se hotărîse să vină la mine? Nu cumva i s-a părut, din purtarea mea, că sînt mîndru de norocul meu și, întocmai ca Des Grieux, vreau să scap de ea, dăruindu-i cincizeci de mii de franci? Dar n-a fost nimic din toate acestea, mi-o spune conștiința. Cred că, în parte, vinovată era și mîndria ei: mîndria o făcuse să n-aibă încredere în mine și

să mă jignească, deşi poate ea însăşi nu le vedea pe toate prea limpede. În cazul acesta, desigur, am plătit în locul lui Des Grieux, devenind vinovat, poate fără prea mare vină. Toate acestea au fost numai o nebunie, e adevărat ; e adevărat, de asemenea, că am ştiut că e în delir şi... n-am ţinut seamă de acest fapt. Poate că acum nu mi-o poate ierta ? Bine, asta-i acum ; dar atunci, atunci ? Doar nu erau atît de puternice boala şi delirul ei, ca să nu-şi dea seama cu desăvîrşire ce face, venind la mine cu scrisoarea lui Des Grieux. Înseamnă că ştia ce face.

Mi-am vîrît cum am putut bancnotele şi grămada de aur în aşternut, le-am acoperit şi am ieşit la vreo zece minute după Polina. Eram sigur că a fugit acasă şi voiam să mă strecor încetişor la ei în antreu, ca s-o întreb pe dădacă de sănătatea domnişoarei. Mare mi-a fost mirarea cînd am aflat de la dădacă, pe care am întîlnit-o pe scară, că Polina nu s-a întors încă acasă şi că dădaca venea la mine după ea.

— Chiar acum, i-am spus, chiar acum a plecat de la mine, cu vreo zece minute înainte, unde putea să dispară ?

Dădaca mă privi cu dojană.

Între timp se stîrnise o poveste întreagă, care circula prin tot hotelul. La portar şi la ober-chelner se şoptea că la şase dimineaţa *fräulein* a ieşit fugind din hotel, în ploaie, şi a alergat în direcţia hotelului d'Angleterre. Din cuvintele şi aluziile lor mi-am dat seama că ei ştiau că-şi petrecuse noaptea în odaia mea. De altfel, acum se vorbea de întreaga familie a generalului : s-a aflat că ieri generalul şi-a ieşit din minţi şi a plîns de s-a auzit în tot hotelul. Se povestea de asemenea că bunica era mama acestuia, care sosise dinadins din Rusia, ca să-i interzică fiului ei căsătoria cu *M-lle* de Cominges şi că l-a ameninţat să-l dezmoştenească dacă n-o ascultă şi întrucît el n-a ascultat-o, contesa şi-a pierdut dinadins, sub ochii lui, toţi banii la ruletă, tocmai ca să nu capete nimic. *„Diese Russen !"* *, repeta cu indignare ober-chelnerul, clătinînd din cap. Alţii rîdeau. Ober-chelnerul pregătea nota. Cîştigul meu ajunsese cunoscut ; Karl, lacheul meu de coridor, m-a felicitat primul. Dar n-aveam timp de ei. M-am repezit spre hotelul d'Angleterre.

* Ruşii aceştia ! (Germ.)

Era încă devreme ; *mister* Astley nu primea pe nimeni ; aflînd însă că eram eu, a ieşit pe coridor şi s-a oprit în faţa mea, aţintindu-şi asupra mea privirea plumburie şi aşteptînd să audă ce am să spun. L-am întrebat îndată de Polina.

— E bolnavă, mi-a răspuns *mister* Astley, continuînd să mă privească ţintă, fără să-şi ia ochii de la mine.

— Va să zică e într-adevăr la dumneata ?

— O da, e la mine.

— Păi cum aşa... ai de gînd s-o ţii la dumneata ?

— O da, am de gînd.

— *Mister* Astley, asta o să provoace un scandal ; nu se poate, şi apoi e foarte bolnavă ; poate că n-ai băgat de seamă ?

— O da, am băgat de seamă şi ţi-am mai spus că e bolnavă. Dacă n-ar fi fost bolnavă, nu şi-ar fi petrecut la dumneata toată noaptea.

— Va să zică ştii şi asta ?

— Ştiu asta. Ieri avea de gînd să vină aici şi aş fi dus-o la o rudă de-a mea, dar fiindcă era bolnavă a greşit şi a venit la dumneata.

— Ia te uită ! Ei, te felicit, *mister* Astley. Apropo, îmi dai o idee : nu cumva ai stat toată noaptea sub fereastra noastră ? Toată noaptea *miss* Polina m-a îndemnat să deschid fereastra ca să văd dacă nu stai acolo şi rîdea teribil.

— Oare ? Nu, n-am stat sub fereastră ; dar am aşteptat pe coridor şi m-am plimbat încolo şi încoace.

— Dar trebuie tratată, *mister* Astley.

— O da, am şi chemat medicul şi dacă o să moară ai să-mi dai socoteală pentru moartea ei.

Am rămas uluit. „Dar *mister* Astley, ce-ai de gînd ?"

— E adevărat că ieri ai cîştigat două sute de mii de taleri ?

— În total numai o sută de mii de florini.

— Ei, vezi ! Atunci pleacă în dimineaţa aceasta la Paris.

— Pentru ce ?

— Toţi ruşii, cînd au bani, se duc la Paris, explică *mister* Astley cu un glas şi un ton de parcă ar fi vorbit din carte.

— Ce să fac eu acum, vara, la Paris ? O iubesc, *mister* Astley ! O ştii şi dumneata.

— Oare ? Sînt convins că nu. De altfel, dacă rămîi aici, ai să pierzi precis şi n-o să mai ai cu ce pleca da Paris. Acum,

te las cu bine și sînt absolut convins că o să pleci azi la Paris.

— Bine, la revedere, numai că la Paris nu plec. Îți dai seama, *mister* Astley, ce o să se întîmple acum la noi? Pe scurt, generalul... și acum întîmplarea asta cu *miss* Polina — o să înceapă să circule prin tot orașul.

— Da, prin tot orașul; cred însă că generalul nu se gîndește la asta, n-are timp de așa ceva. De altfel *miss* Polina are tot dreptul să locuiască unde dorește. În ce privește familia aceasta, se poate spune fără să greșești că nu mai există.

Am plecat, zîmbind în sinea mea de convingerea ciudată a englezului că voi pleca la Paris. „Totuși vrea să mă împuște în duel, mai gîndeam eu, dacă o să moară *mademoiselle* Polina; ce mai situație!" Jur că-mi era milă de Polina, dar curios, din clipa cînd m-am atins ieri de masa de joc și am început să adun pachetele de bani iubirea mea trecuse parcă pe planul al doilea. Asta o spun acum; dar atunci încă nu-mi dădeam seama limpede de toate. Oare eram într-adevăr un jucător înrăit, oare într-adevăr... o iubeam atît de ciudat pe Polina? Nu, o iubesc pînă azi, martor mi-e Dumnezeu! Iar atunci, atunci cînd am ieșit de la *mister* Astley, îndreptîndu-mă spre casă, sufeream sincer și mă acuzam. Dar deodată... mi se întîmplă ceva nespus de straniu și de stupid.

Mă grăbeam spre general cînd, pe neașteptate, în apropierea apartamentului lor, se deschise o ușă și cineva mă strigă. Era *M-me veuve* Cominges, care mă chema la porunca *M-llei* Blanche. Am intrat în apartamentul ei.

Ocupau un apartament mic, cu două camere. Din dormitor se auzea rîsul și țipetele *m-llei* Blanche. Se scula din pat.

— *A, c'est lui! Viens donc, bête!* E adevărat *que tu as gagné une montagne d'or et d'argent? J'aimerais mieux l'or* *.

— Am cîștigat, am răspuns eu, rîzînd.

— Cît?

— O sută de mii de florini.

— *Bibi, comme tu es bête.* Dar intră aici, că nu aud nimic. *Nous ferons bombance, n'est ce pas?* **

* A, e el! Dar vino odată, prostuțule! ...că ai cîștigat o grămadă de aur și de argint? Aș fi preferat aurul. (Fr.)

** Bibi, cît ești de prost... O să chefuim, nu-i așa?

Am intrat la ea. Se răsfăța sub o plapumă de atlaz roz, de sub care i se zăreau umerii arămii, sănătoși, splendizi — umeri cum numai în vis poți vedea — acoperiți, de bine, de rău de o cămașă de batist tivită cu dantelă de o albeață strălucitoare, care se potrivea de minune cu pielea ei smeadă.

— *Mon fils, as-tu du coeur ?* * strigă ea, văzîndu-mă, și izbucni în rîs. Rîdea întotdeauna extrem de vesel, ba uneori chiar sincer.

— *Tout autre...* începui eu, parafrazîndu-l pe Corneille.

— Vezi, *vois tu,* turui ea deodată, în primul rînd caută-mi ciorapii și ajută-mă să mă încalț, și, în al doilea rînd, *si tu n'es pas trop bête, je te prends à Paris.* ** Știi, plec chiar acum.

— Acum ?

— Peste o jumătate de oră.

Într-adevăr, totul era împachetat. Toate valizele și lucrurile ei stăteau pregătite. Cafeaua fusese de mult servită.

— *Eh, bien !* Dacă vrei, *tu verras Paris. Dis donc, qu'est ce, que c'est qu'un outchitel ? Tu étais bien bête quand tu étais outchitel.* *** Dar unde sînt ciorapii mei ? Hai, încalță-mă.

Își scoase piciorușul, cu adevărat superb, smead, mic, nedeformat, ca aproape toate piciorușele care arată atît de încîntător în ghetuțe. Am izbucnit în rîs și am început să-i trag ciorapul de mătase. Între timp *m-lle* Blanche ședea pe pat și flecărea.

— *Eh, bien, que feras-tu, și je te prends avec ?* În primul rînd, *je veux cinquante mille francs.* Ai să mi-i dai la Frankfurt. *Nous allons à Paris ;* acolo trăim împreună *et je te ferai voir des étoiles en plein jour* ****. Ai să vezi acolo femei cum n-ai mai văzut niciodată. Ascultă...

— Ia stai, dacă-ți dau, așa, cincizeci de mii de franci mie ce-mi mai rămîne ?

* Fiule, ai curaj ? (Fr.)

** Dacă nu ești prea prost, am să te iau la Paris. (Fr.)

*** Ai să vezi Parisul. Ia spune, ce-i aceea „ucitel" ? Erai tare prost cînd erai „ucitel". (Fr.)

**** Ei bine, ce-ai să faci, dacă te iau cu mine ?... Vreau cincizeci de mii de franci... Plecăm la Paris... și am să te fac să vezi stele în plină zi. (Fr.)

— *Et cent cinquante mille francs,* ai uitat şi, pe deasupra, consimt să stau în locuinţa ta o lună, două, *que sais-je ?* Sigur că în două luni o să cheltuim aceşti o sută cincizeci de mii de franci. Vezi, *je suis bonne enfant* * şi ţi-o spun dinainte, *mais tu verras des étoiles.*

— Cum aşa, totul în două luni ?

— Cum ? Te îngrozeşte ? *Ah, vil esclave* **. Dar ştii tu că o lună de viaţă ca asta e mai frumoasă decît întreaga ta existenţă ? O lună, *et après le déluge. Mais tu ne peux comprendre, va !* Pleacă, pleacă, nu meriţi ! *Aïe, que fais-tu ?****

În clipa aceea tocmai îi încălţam al doilea picioruş, dar nu m-am putut abţine şi l-am sărutat. Ea s-a smuls şi a început să mă lovească cu vîrful piciorului în faţă. În cele din urmă mă goni de-a binelea. *„Eh, bien, mon «outchitel», je t'attends, si tu veux* ****, peste un sfert de oră plec !" îmi strigă ea din urmă.

Cînd m-am întors acasă eram ca ameţit. Ce să-i faci, n-aveam nici o vină că *M-lle* Polina mi-a aruncat un pachet întreg de bani în obraz şi încă ieri îl preferase pe *mister* Astley. Cîteva bancnote se mai aflau risipite pe podea ; le-am strîns. În aceeaşi clipă se deschise uşa şi apăru ober-chelnerul în persoană (care pînă atunci nici nu vroia să se uite la mine), ca să mă întrebe dacă n-aş dori să mă mut jos, într-un apartament splendid, unde a stat de curînd contele V. ?

Am stat puţin să mă gîndesc.

— Nota, strigai eu. Plec îndată, peste cinci minute.

„Dacă-i Parisul, Parisul să fie ! mi-am zis eu. Se vede că aşa mi-a fost dat !"

Peste un sfert de ceas, şedeam într-adevăr în trei, într-un vagon pentru familii : eu, *M-lle* Blanche şi *M-me veuve* Cominges. *M-lle* Blanche, privindu-mă, rîdea în hohote isterice. *Veuve* Cominges îi ţinea isonul ; n-aş putea spune că mă simţeam prea vesel. În viaţa mea apăruse o cotitură bruscă, dar încă de ieri mă obişnuisem să mizez totul pe o singură carte. Poate că-i adevărat că m-au zăpăcit banii şi

* Sînt fată bună. (Fr.)

** Ah, sclav josnic ce eşti ! (Fr.)

*** Şi după aceea potopul ! Dar tu nu poţi pricepe asta, pleacă !... ce faci ? (Fr.)

**** Ei bine, „ucitelul" meu, dacă vrei, te aştept. (Fr.)

mi-am pierdut capul. *Peut-être je ne demandais pas mieux.** Aveam impresia că schimb decorul pentru un timp, numai pentru un timp. „Dar peste o lună voi fi aici şi atunci.. atunci o să ne mai încercăm puterile, *mister* Astley!" Nu, după cîte îmi amintesc, eram şi pe atunci grozav de trist, deşi rîdeam pe întrecute cu prostuţa aceea de Blanche.

— Dar ce ai? Ce prost eşti! Oh, cît eşti de prost, striga Blanche, contenind din rîs şi începînd să mă certe de-a binelea. Ei, da, ei da, o să cheltuim cele două sute de mii de franci ai tăi, dar în schimb, *mais tu seras heureux, comme un petit roi***. Am să-ţi leg eu însumi cravata şi am să-ţi fac cunoştinţă cu Hortense. Iar după ce o să cheltuim toţi banii noştri, ai să vii din nou aici şi ai să goleşti din nou banca. Ce ţi-au spus ovreii? Principalul e să ai curaj, şi-l ai, aşa încît ai să-mi mai aduci nu o dată bani la Paris. *Quant à moi, je veux cinquante mille francs de rente et alors...* ***.

— Dar generalul? am întrebat eu.

— Generalul, ştii şi tu, se duce în fiecare zi, la ora asta, să-mi cumpere flori. I-am poruncit dinadins, de astă dată, să-mi caute florile cele mai rare. Bietul de el o să se întoarcă, dar păsărica a zburat. O să alerge după noi, ai să vezi. Ha, ha, ha! O să-mi pară foarte bine. La Paris o să-mi fie de folos; nota de aici are s-o achite pentru el *mister* Astley...

Iată deci în ce chip am plecat eu atunci la Paris.

Capitolul XVI

Ce pot spune despre Paris? Toate acestea erau desigur ameţeală şi nebunie. Am stat la Paris în total numai trei săptămîni şi ceva şi în acest răstimp s-au isprăvit cu desăvîrşire toţi cei o sută de mii de franci ai mei. Spun numai o sută de mii; restul de o sută i-am dat *M-llei* Blanche în bani peşin — cincizeci de mii la Frankfurt, iar peste trei zile, la Paris, i-am

* Poate că tocmai asta îmi trebuia. (Fr.)

** În schimb vei fi fericit ca un mic rege. (Fr.)

*** Cît despre mine, vreau o rentă de cincizeci de mii de franci şi atunci... (Fr.)

mai dat o poliță de cincizeci de mii, pe care ea, de altfel, peste o săptămînă, mi-a luat și banii „*et les cent mille francs, qui nous restent, tu les mangeras avec moi, mon outchitel*" *. Mă numea mereu „*outchitel*". E greu să-ți închipui o ființă mai calculată, mai avară și mai venală decît *M-lle* Blanche. Dar asta în ceea ce privește banii ei. Cît privește pe cei o sută de mii de franci ai mei, după cum mi-a declarat pe față mai tîrziu, a avut nevoie de ei pentru un prim aranjament la Paris. „Așa încît acum mi-am făcut o situație onorabilă o dată pentru totdeauna, și n-o să-mi strice rostul nimeni, mult timp, cel puțin așa am avut eu grijă", adăugă. De altfel, aproape că nici nu i-am mai văzut pe cei o sută de mii ; banii îi ținea întotdeauna ea, iar în punga mea, pe care o controla în fiecare zi, nu se adunau niciodată mai mult de o sută de franci, ba aproape întotdeauna mai puțin.

— Ce nevoie ai tu de bani ? îmi spunea uneori cu aerul cel mai naiv și n-o contraziceam. În schimb, își aranjă, de loc rău, cu banii aceștia locuința, iar atunci cînd mă mută în casă nouă îmi arătă odăile, spunînd : „Iată ce se poate face, cu socoteală și gust, din mijloacele cele mai mizere". Mizeria aceasta costase totuși cincizeci de mii de franci în cap. Cu restul de cincizeci de mii își luă trăsură, cai, afară de asta am dat două baluri, adică două serate, la care au fost invitate și Hortense și Lisette, și Cléopâtre — femei remarcabile în multe și multe privințe, ba chiar departe de a fi urîte. La aceste două serate am fost silit să joc stupidul rol de gazdă, să întîmpin și să întrețin negustori proaspăt îmbogățiți, proști ca noaptea, tot soiul de locotenenți, imposibili prin ignoranța și nerușinarea lor, autori jalnici și tot felul de jivine, de pe la reviste, care au apărut în fracuri moderne, cu mănuși crem, plini de o trufie și de niște ifose cum nici la noi la Petersburg nu e cu putință — iar asta însemna ceva. La un moment dat, încercară chiar să rîdă de mine, dar m-am îmbătat cu șampanie și m-am trîntit în odaia vecină. Toate acestea mă dezgustau nespus. „*C'est un outchitel,* vorbea despre mine *M-lle* Blanche — *il a gagné deux cent mille francs* **

* Iar restul de o sută de mii de franci, care ne mai rămîn, ai să-i mănînci cu mine, „ucitelul" meu. (Fr.)

** E un „ucitel"... a cîștigat două sute de mii de franci. (Fr.)

și fără mine s-ar fi priceput să-i cheltuiască. După aceea o să se facă iar preceptor — nu cunoaște cineva un loc ? Trebuie să facem ceva pentru el." Am început să beau șampanie extrem de des, fiindcă eram foarte trist și mă plictiseam îngrozitor. Trăiam în mediul cel mai burghez, cel mai mercantil cu putință, unde fiecare *sou* era socotit și măsurat. Blanche nu mă suferea de loc în primele două săptămîni, am observat asta ; ce-i drept mă îmbrăcase foarte elegant și ea însăși îmi lega zilnic cravata, dar în sinea ei mă disprețuia sincer. Nu dădeam nici o atenție acestui fapt. Trist și mohorît, mi-am făcut obiceiul să mă duc la *„Château des Fleurs"*, unde, cu regularitate, în fiece seară mă îmbătam și învățam can-can (care se dansează acolo în modul cel mai infect), pînă la urmă căpătînd chiar o faimă în această privință. În sfîrșit, Blanche își dădu seama de firea mea : își făcuse la început ideea că, în tot timpul conviețuirii noastre, am să umblu după ea cu creionul și hîrtia în mînă, că am să socotesc cît a cheltuit, cît a furat, cît are să mai cheltuiască și cît are să mai fure, și, se înțelege, era convinsă că pentru fiecare zece franci o să se iște între noi o bătălie. La orice eventual atac din partea mea, presupus de mai înainte, își pregătise din timp replici ; dar, văzînd că nu mă dedau la nici un fel de atacuri, în primele zile se apucă ea să mă contrazică. Uneori începea să vorbească aprins, dar, văzînd că tac — de cele mai multe ori zăceam tolănit pe cușetă și mă uitam fix în tavan — termina prin a se mira. Credea la început să sînt pur și simplu prost, *„un outchitel"* și-și întrerupse explicațiile, gîndind probabil în sinea ei : „E un nătărău ; n-are rost să-i atrag atenția, de vreme ce nu pricepe". Uneori, pleca, dar după zece minute se întorcea iar (asta se întîmpla după cheltuielile ei cele mai nesăbuite, care nu erau de loc pe măsura mijloacelor noastre : de pildă, schimbase caii, cumpărînd o pereche cu șaptesprezece mii de franci).

— Nu te superi, Bibi ? se apropiase de mine.

— Nu-u-u ! Mă plictise-ești ! îi spusei, înlăturînd-o cu mîna, dar asta o miră într-atît, încît imediat se așeză lîngă mine.

— Vezi tu, dacă am îndrăznit să dau atît, am făcut-o numai fiindcă erau de ocazie. Pot fi revînduți cu douăzeci de mii de franci.

— Te cred, te cred; caii sînt minunați; și ai acum un echipaj grozav; o să-ți prindă bine; dar ajunge cu asta.

— Va să zică, nu te superi?

— De ce? Procedezi cu cap, luîndu-ți din timp unele lucruri necesare. Toate acestea au să-ți prindă bine mai tîrziu. Văd că, într-adevăr trebuie să te situezi pe poziția asta; altminteri nu aduni milionul. Acești o sută de mii de franci ai noștri sînt numai un început, o picătură în mare.

Blanche, care se aștepta cel mai puțin din partea mea la asemenea raționamente (în loc de țipete și reproșuri!), arăta ca și cînd ar fi căzut din cer.

— Va să zică... iată cum ești tu! *Mais tu as l'esprit pour comprendre. Sais-tu, mon garçon* *, deși ești numai un preceptor ar fi trebuit să te naști prinț! Va să zică nu regreți că se duc repede banii?

— Dă-i încolo, de s-ar duce mai repede!

— *Mais... sais-tu... mais dis donc,* ești cumva bogat? *Mais sais-tu,* fiindcă prea disprețuiești banii. *Qu'est ce que tu feras après, dis donc?* **

— *Après* am să plec la Hamburg și am să mai cîștig o sută de mii de franci.

— *Oui, oui, c'est ça, c'est magnifique!* *** Și știu că ai să-i cîștigi neapărat și ai să-i aduci aici. *Dis donc,* da, ai să faci așa, că am să ajung într-adevăr să te iubesc! *Eh bien,* fiindcă ești așa, am să te iubesc în tot timpul acesta și n-am să te înșel niciodată. Vezi tu, și acum, deși nu te-am iubit, *parce que je croyais que tu n'est qu'un „outchitel", (quelque chose comme un laquais, n'est-ce pas?)* totuși ți-am fost credincioasă, *parce que je suis bonne fille* ****.

— Las' că minți! Parcă nu te-am văzut data trecută cu Albert, cu ofițerul acela negricios?

— *Oh, oh, mais tu es...* *****

* Va să zică ai minte destulă ca să pricepi! Știi, băiatul meu... (Fr.)

** Dar... știi... spune... Dar știi... ce ai să faci după aceea, ia spune? (Fr.)

*** Da, da, asta-i, e minunat! (Fr.)

**** Fiindcă credeam că ești numai un preceptor (ceva în genul unui lacheu, nu-i așa?)... fiindcă sînt fată bună. (Fr.)

***** Ah, ah, dar ești... (Fr.)

— Bine, lasă, minți ; crezi că mă supăr ? Puțin îmi pasă ; *il faut que jeunesse se passe* *. Doar n-ai să-l alungi, de vreme ce a fost înaintea mea și-l iubești. Dar bani să nu-i dai, auzi ?

— Cum, nici pentru asta nu te superi ? *Mais tu es un vrai philosophe, sais tu ? Un vrai philosophe !* strigă ea, încîntată. *Eh. bien, je t'aimerai, je t'aimerai — tu verras, tu sera content !* **

Și într-adevăr, de atunci parcă se legă mai mult de mine, se purta prietenește chiar și în felul acesta trecură ultimele noastre zece zile. „Stelele" pe care mi le făgăduise nu le-am văzut ; dar în unele privințe s-a ținut cu adevărat de cuvînt. Afară de asta, îmi făcu cunoștință cu Hortense, care era o femeie într-adevăr remarcabilă în genul ei și care în cercul nostru era poreclită Thérèse-philosophe [7]

De altfel, n-are rost să vorbesc prea mult despre asta ; toate acestea ar putea alcătui o povestire aparte, cu un colorit aparate, pe care nu vreau să-l introduc în povestirea de față. Fapt e că-mi doream din răsputeri ca toate să se termine mai repede. Dar așa cum am mai spus, cei o sută de mii de franci ai noștri ne-au ajuns aproape o lună — ceea ce mă mira sincer : cu cel puțin optzeci de mii din ei Blanche își cumpărase tot soiul de lucruri, noi doi necheltuind, ca să trăim, mai mult de douăzeci de mii de franci și totuși ne-au ajuns. Blanche, care spre sfîrșit ajunsese aproape sinceră cu mine (în orice caz în unele privințe nu mă mințea) mi-a mărturisit că măcar n-au să cadă asupra mea datoriile pe care a fost silită să le facă. „Nu ți-am dat să semnezi note și chitanțe — mi-a spus ea — fiindcă mi-a fost milă de tine ; alta ar fi făcut-o fără doar și poate și te-ar fi băgat la închisoare. Vezi, vezi cît te-am iubit și cît de bună sînt eu ! Numai nunta asta blestemată cît o să mă coste !"

Într-adevăr, am avut și o nuntă. A avut loc chiar la sfîrșitul lunii noastre, și e de presupus că pentru ea s-au dus ultimele resturi ale sutei mele de mii de franci ; cu aceasta lucrurile s-au și terminat, adică s-a încheiat luna noastră și mi-am dat formal demisia.

* Trebuie să-ți trăiești tinerețea. (Fr.)

** Dar ești un adevărat filozof, știi asta ? Un adevărat filozof... Ei, bine, am să te iubesc, am să te iubesc, ai să vezi, ai să fii mulțumit ! (Fr.)

S-a întîmplat în felul următor : la o săptămînă după instalarea noastră la Paris, a sosit generalul. S-a dus direct la Blanche şi de la prima vizită aproape că a rămas la noi. Avea, ce-i drept, pe undeva, o mică locuinţă. Blanche l-a întîmpinat, bucuroasă, cu ţipete şi rîsete, ba chiar s-a repezit să-l îmbrăţişeze ; de astă dată ea însăşi nu i-a mai dat drumul să plece şi era nevoit s-o însoţească pretutindeni : şi pe bulevard, şi la plimbări, şi la teatru, şi în vizite. Pentru asemenea lucruri generalul mai era încă folositor ; era destul de prezentabil, impozant, destul de înalt, cu favoriţii căniţi şi nişte mustăţi mari (servise pe vremuri în trupele de cuirasieri), cu faţa expresivă, deşi nitel buhăită. Ştia să se poarte splendid şi purta fracul cu multă pricepere. La Paris îşi arborase decoraţiile. Cu un asemenea om să te plimbi pe bulevard nu numai că se putea, dar, ca să zic aşa, *era recomandabil*. Bunul şi nătîngul general era teribil de mulţumit de toate acestea ; nu se aşteptase de loc la aşa ceva, atunci cînd apăruse în casa noastră, sosind la Paris. Venise, tremurînd aproape de spaimă ; credea că Blanche are să ţipe la el şi o să poruncească să fie alungat ; de aceea rămase încîntat de o asemenea întorsătură a lucrurilor şi toată luna şi-o petrecu într-un soi de extaz stupid ; de altfel, l-am lăsat în aceeaşi stare. Abia aici am aflat în amănunt că după plecarea noastră neaşteptată din Ruletenburg avusese, în aceeaşi dimineaţă, un fel de criză. Căzuse fără simţiri, iar apoi o săptămînă întreagă fusese aproape ca nebun, vorbind fără şir. Începură să-i facă un tratament, dar brusc a lăsat totul, s-a suit în tren şi a descins la Paris. Se înţelege că primirea pe care i-a făcut-o Blanche s-a dovedit cel mai bun leac pentru el ; dar semnele bolii mai rămaseră multă vreme, în ciuda stării lui de bucurie extatică. Nu mai era în stare, cu desăvîrşire, să judece sau să susţină o conversaţie cît de cît serioasă ; în asemenea cazuri se mulţumea să răspundă la fiecare cuvînt cu cîte un „hm !" dădea din cap şi cu asta termina. Rîdea adesea, dar cu un rîs nervos, bolnăvicios, de parcă se îneca ; alteori, şedea zile întregi mohorît, încruntîndu-şi sprîncenele dese. De multe nu-şi mai amintea nimic ; devenise nesuferit de distrat şi-şi luase obiceiul să vorbească singur. Numai Blanche era în stare să-l însufleţească ; de altfel, şi crizele lui de posomoreală, de mohoreală, cînd se vîra într-un colţ, nu însemnau

decît că fie că n-o văzuse de mult pe Blanche, fie că aceasta plecase undeva și nu-l luase cu ea sau nu-l mîngîiase la plecare. În acele clipe însă nu era în stare să spună nici el ce vrea și nu știa de ce e posomorît și trist. După ce ședea așa o oră sau două (am băgat de seamă asta de vreo două ori, cînd Blanche pleca pentru o zi întreagă, pesemne la Albert), începea brusc să privească înapoi, să se agite, să cerceteze în jur, de parcă și-ar fi amintit și ar fi căutat ceva ; dar, nevăzînd pe nimeni și neizbutind să-și amintească ce voia să întrebe, cădea din nou în uitare, pînă cînd nu apărea deodată Blanche, veselă, vioaie, gătită, cu rîsul ei sonor ; alerga la el, începea să-l scuture, ba chiar să-l sărute — ceea ce, de altfel, catadicsea rar. O dată generalul se bucură într-atît de venirea ei, că începu să plîngă și m-a cuprins mirarea.

Chiar de la apariția lui la noi, Blanche începu de îndată s-o facă pe avocatul și să-l apere față de mine. Trecu chiar la retorică ; îmi aminti că-l înșelase pe general din cauza mea, că fusese aproape logodnica lui, că-și dăduse consimțămîntul ; că pentru ea el își părăsise familia, că, în sfîrșit, am fost în slujba lui și ar trebui să țin seamă de asta și cum de nu mi-e rușine... Tăceam mereu, în timp ce ea turuia îngrozitor. În cele din urmă, am izbucnit în rîs și lucrurile s-au împăcat astfel, adică la început ea a crezut că-s prost, iar apoi s-a oprit la ideea că-s un om foarte bun și înțelegător. Într-un cuvînt, am avut fericirea să cîștig, pînă la sfîrșit, neîndoielnica și totala bunăvoință a acestei vrednice fete. (De altfel, Blanche era cu adevărat o fată extrem de bună, în felul ei, se înțelege ; o judecasem greșit la început.) „Ești un om deștept și bun la suflet — îmi spunea ea în ultimele zile — dar... dar... păcat numai că ești atît de prost ! N-ai să reușești să faci avere niciodată !"

„Un vrai russe, un calmouk !" ★ De cîteva ori m-a trimis să-l plimb pe străzi pe general, exact cum ai trimite lacheul să-ți plimbe pudelul. L-am dus, de altfel, și la teatru, și la Balmabille și la restaurant. Pentru aceasta Blanche ne dădea bani, deși generalul îi avea pe ai săi și-i plăcea teribil să-și scoată portofelul în public. O dată am fost silit să folosesc aproape forța ca să nu-l las să cumpere o broșă de șapte sute

★ Un adevărat rus, un calmîc. (Fr.)

de franci, care-l încîntase la *Palais Royal* şi pe care ţinea cu orice preţ s-o dăruiască lui Blanche. Ce nevoie avea ea de o broşă de şapte sute de franci? Generalul nu poseda în total mai mult de o mie de franci. Niciodată n-am reuşit să aflu de unde apăruseră la el aceşti bani. Presupun că-i avea de la *mister* Astley, cu atît mai mult, cu cît el plătise nota lor la hotel. Cît priveşte felul în care privea generalul prezenţa mea acolo, în tot acest răstimp, am impresia că nici n-a bănuit relaţiile mele cu Blanche. Deşi auzise, vag, că am cîştigat un capital, presupunea, probabil, că mă aflu la Blanche în rol de secretar particular sau poate chiar de servitor. În orice caz vorbea mereu cu mine de sus, că mai înainte, cu aere de superior, ba se apuca uneori să mă dojenească. O dată ne-a amuzat teribil pe mine şi pe Blanche, la noi acasă, în timp ce ne luam cafeaua de dimineaţă. Nu era de felul său un om prea supărăcios; dar atunci s-a supărat brusc pe mine şi de ce? — nu pricep pînă astăzi. Dar e sigur că nici el nu ştia. Pe scurt, se apucă să vorbească fără cap şi fără coadă, *à batons-rompus* *, să strige că sînt un mucos, că o să mă înveţe el minte... că o să mă facă să înţeleg... şi aşa mai departe. Dar nimeni nu putea pricepe nimic. Blanche rîdea în hohote; pînă la sfîrşit l-am împăcat, cum-necum, şi l-am scos la plimbare. De multe ori am observat însă că se întrista, că-i părea rău de cineva şi de ceva, că-i lipsea cineva, în ciuda chiar a prezenţei Blanchei. În asemenea clipe a încercat el însuşi în vreo două rînduri să vorbească cu mine, dar niciodată nu s-a putut face înţeles cum trebuie, îşi amintea de slujba lui, de răposata lui soţie, de gospodărie, de moşie. Nimerea uneori vreun cuvînt oarecare şi se bucura de el, repetîndu-l de cîte o sută de ori, toată ziua, deşi cuvîntul acela nu-i exprima de loc nici sentimentele, nici gîndurile. Am încercat să discut cu el despre copii; dar căută să scape cu vorba lui repezită de altădată şi se grăbi să treacă la alt subiect: „Da, da! copiii, copiii, ai dreptate, copiii!" O singură dată s-a emoţionat; ne duceam la teatru: „sînt nişte copii nefericiţi — începu el brusc — da, domnule, copii nefe-riciţi!" Iar apoi a repetat de cîteva ori, în aceeaşi seară cuvintele: „copii nefericiţi!" Cînd am adus o dată vorba de

* Dezlînat. (Fr.)

Polina, se înfurie chiar : „E o femeie nerecunoscătoare — exclamă el — e rea şi nerecunoscătoare. Mi-a compromis familia ! Dacă ar fi existat asemenea legi aici, aş fi pus-o la punct ! Da, da !" Cît îl priveşte pe Des Grieux, nu putea să-i audă nici numele. „M-a distrus, spunea el — m-a jefuit, m-a ucis ! A fost coşmarul meu timp de doi ani încheiaţi. Luni întregi în şir îl vedeam în vis ! Este, este... O, să nu-mi vorbeşti de el niciodată !"

Vedeam că între ei doi se aranjează nişte lucruri, dar tăceam ca de obicei. Blanche m-a anunţat prima ; asta s-a întîmplat exact cu o săptămînă înainte de a ne despărţi. *„Il a de la chance* *, îmi turui ea — *babouchka* e acum într-adevăr bolnavă şi o să moară neapărat. *Mister* Astley a trimis o telegramă ; recunoaşte că el e totuşi moştenitorul ei. Şi chiar dacă n-ar fi, n-o să stînjenească pe nimeni. În primul rînd are renta lui, iar în al doilea rînd o să stea în odaia laterală şi o să fie cu desăvîrşire fericit. Am să fiu *„madame la générale"*. Am să intru într-un cerc ales (Blanche visa aceasta mereu), pe urmă am să fiu moşiereasă rusă, *j'aurai un château, des moujiks, et puis j'aurai toujours mon million"* **.

— Dar dacă o să înceapă să fie gelos şi o să-ţi pretindă... Dumnezeu mai ştie ce — pricepi ?

— O, nu, *non, non, non !* Cum ar îndrăzni ? Am luat măsuri, n-avea grijă. L-am şi pus să semneze cîteva poliţe pe numele lui Albert. Dacă o să facă ceva, va fi pedepsit pe loc ; de altfel nici n-o să îndrăznească !

— Bine, mărită-te...

Nunta se făcu fără fast deosebit, liniştit, în sînul familiei. Au fost invitaţi Albert şi cîţiva dintre apropiaţii casei ; Hortense, Cléopâtre şi altele fură înlăturate categoric. Mirele arăta un extrem interes faţă de situaţia lui, Blanche îi legă cravata, îl parfumă cu mîna ei şi în fracul său, cu vestă albă, generalul arăta *très comme il faut* ***.

— *Il est pourtant très comme il faut* ****, îmi declară însăşi Blanche, ieşind din odaia generalului, de parcă ideea că ar fi *très comme il faut* ar fi mirat-o şi pe ea. Intram atît de puţin

* Are noroc. (Fr.)

** Voi avea un conac, mujici şi voi avea totuşi milionul meu. (Fr.)

*** Foarte onorabil. (Fr.)

**** E totuşi foarte onorabil. (Fr.)

în amănunte, participînd la toate în calitatea unui spectator, în asemenea măsură de leneș, încît am uitat multe cum anume s-au petrecut. Îmi amintesc numai că Blanche s-a dovedit a nu fi de loc de Cominges, la fel ca și mama ei — nici pe departe *veuve* Cominges, ci du Placet. De ce fuseseră amîndouă pînă atunci de Cominges, nu știu. Dar generalul rămase foarte mulțumit și de acest fapt, iar du Placet îi păru chiar mai mult decît de Cominges. În dimineața nunții, gata îmbrăcat, s-a tot plimbat încolo și încoace prin salon, repetînd în surdină cu un aer nespus de serios și important : „*Mademoiselle* Blanche du Placet ! Blanche du Placet" !... și chipul lui era luminat de o anume mulțumire de sine. În biserică, la primărie și acasă, în timpul gustării, era nu numai bucuros și mulțumit, dar mîndru chiar. Cu ei amîndoi se întîmplase ceva. Blanche începu să aibă și ea o ținută deosebit de demnă.

— Acum trebuie să mă port cu totul altfel, îmi spuse ea extrem de serios, *mais, vois-tu,* nu m-am gîndit la un lucru extrem de neplăcut : imaginează-ți că nici pînă acum n-am reușit să-mi rețin noul nume de familie : Zagorianski, Zagozianski, *madame la générale de Sago-Sago, ces diables des noms russes, enfin, madame la générale à quatorze consonnes ! Comme c'est agréable, n'est ce pas ?* *

În sfîrșit, ne-am despărțit, și Blanche, această prostuță Blanche, lăcrimă chiar, luîndu-și rămas bun de la mine. „*Tu étais un bon enfant,* îmi spuse ea, smiorcăindu-se, *je te croyais bête et tu en avais l'air* **, dar îți șade bine." Dar după o ultimă strîngere de mînă exclamă deodată : „*Attends !*", se repezi în buduarul ei și peste o clipă îmi aduse două bancnote de cîte o mie de franci. Asta n-aș fi crezut-o niciodată ! „Au să-ți prindă bine, oi fi tu un *outchitel* foarte învățat, dar ești îngrozitor de prost. Mai mult de două mii nu-ți dau pentru nimic în lume, fiindcă oricum ai să-i pierzi la joc. Ei, du-te cu bine ! *Nous serons toujours bons amis,* și dacă cîștigi din nou, să vii neapărat la mine *et tu seras heureux !*" ***

Mai aveam și eu vreo cinci sute de franci ; afară de asta, aveam un ceas superb în valoare de o mie de franci, butoane

* Dar vezi tu... doamna general de Sago-Sago, aceste afurisite de nume rusești, pe scurt, doamna general cu paisprezece consoane ! Plăcut, nu-i așa ? (Fr.)

** Te credeam prost și chiar aveai aerul. (Fr.)

*** Vom rămîne întotdeauna prieteni... și vei fi fericit. (Fr.)

cu briliante şi altele, aşa încît puteam s-o mai duc un timp destul de îndelungat, fără nici o grijă. M-am înfundat dinadins în acest orăşel, ca să mă refac şi, mai ales, să-l aştept pe *mister* Astley. Am aflat precis că o să treacă pe aici şi o să se oprească douăzeci şi patru de ore în interes de afaceri. O să aflu tot... iar apoi, am să plec direct la Homburg. La Ruletenburg nu am să mă mai duc, poate la anul viitor. Într-adevăr, se spune că-i semn rău să-ţi încerci norocul de două ori la rînd la aceeaşi masă, iar la Homburg există jocuri în adevăratul înţeles al cuvîntului.

Capitolul XVII

A trecut un an şi opt luni de cînd nu m-am mai uitat prin însemnările acestea şi abia acum, de tristeţe şi amărăciune, m-am gîndit să mă distrag puţin şi le-am recitit întîmplător. Mă oprisem deci la ideea că am să plec la Homburg. Dumnezeule! Cu ce inimă relativ uşoară scrisesem atunci aceste ultime rînduri! Adică, nu exact cu inima uşoară, ci cu cîtă încredere în sine, cu cîtă speranţă nestrămutată! Mă îndoiam oare cîtuşi de puţin de mine? Şi iată, trecuse peste un an şi jumătate şi, după părerea mea, ajunsesem mult mai rău ca un cerşetor! Dar ce zic eu —cerşetor! Puţin mi-ar păsa de mizerie. Pur şi simplu m-am nenorocit! De altfel, aproape că n-are rost să-mi dau pilde şi nici să-mi fac morală! Nimic nu poate fi mai stupid ca morala într-o asemenea vreme! O, oamenii mulţumiţi de sine; cu cîtă suficienţă trufaşă sînt gata fiecarii aceştia să-şi debiteze maximele! Dacă ar şti ei în ce măsură îmi dau eu însumi seama de întreaga situaţie dezgustătoare în care mă aflu, n-ar mai avea curaj să mă înveţe. Ei bine, ce-ar putea, ce lucru nou ar putea ei să-mi spună, pe care să nu-l ştiu? Parcă despre asta-i vorba? Vorba e că ar fi de ajuns o singură învîrtitură de roată ca totul să se schimbe şi aceiaşi moralişti ar veni ei primii (sînt sigur de asta), cu glume prieteneşti, să mă felicite. Şi nu mi-ar mai întoarce spatele ca acum. Dar puţin îmi pasă de toţi! Ce reprezint eu în clipa de faţă? Un Zero. Ce-aş putea să devin mîine? Mîine aş putea să învii din morţi şi

să încep o nouă viață ! Aș putea să devin om, atîta timp cît omul din mine n-a pierit încă !

Atunci am plecat într-adevăr la Homburg, dar... am fost pe urmă iar la Ruletenburg, am fost și la Spa, am fost chiar și la Baden, unde am plecat în rolul de camerist al consilierului Hinze, un ticălos, fostul meu stăpîn de aici. Da, am fost lacheu cinci luni încheiate ! Asta s-a întîmplat imediat după ce am ieșit din închisoare. (Am stat și la închisoare, la Ruletenberg, pentru o datorie de aici. Un necunoscut m-a scos plătind pentru mine — cine-o fi fost ? *Mister* Astley ? Polina ? Nu știu, dar datoria a fost achitată, în total două sute de taleri și am fost eliberat.) Unde era să mă duc ? M-am angajat la acest Hinze. Era un bărbat tînăr și ușuratic, îi plăcea să lenevească, iar eu știam să vorbesc și să scriu în trei limbi. La început m-a angajat ca pe un soi de secretar, cu treizeci de guldeni pe lună ; dar am sfîrșit prin a deveni un lacheu veritabil : nu mai avea mijloace să țină un secretar și mi-a scăzut leafa ; nu aveam unde să plec, am rămas și în felul acesta m-am transformat eu însumi în lacheu. Am stat nebăut și nemîncat în slujba lui, dar în schimb am adunat în cinci luni șaptezeci de guldeni. Într-o seară, la Baden, i-am declarat că doresc să mă despart de el ; în aceeași seară m-am dus la ruletă. O, cît îmi bătea inima ! Nu, nu la bani țineam ! Pe atunci nu voiam decît ca mîine toți acești Hinze, toți acești ober-chelneri, toate aceste superbe cucoane din Baden — toți să vorbească despre mine, să repete povestea mea, să se mire, să mă laude și să se ploconească în fața noului meu cîștig. Toate acestea erau vise și preocupări copilărești, dar... cine știe : poate că aș fi întîlnit-o pe Polina, i-aș fi povestit tot și ea s-ar fi convins că mă aflu mai presus decît toate aceste stupide șocuri ale soartei... O, nu la bani țin ! Sînt sigur că i-aș fi risipit din nou cu vreo altă Blanche și din nou m-aș fi plimbat trei săptămîni prin Paris într-o trăsură proprie, cu o pereche de cai valorînd șaisprezece mii de franci. Știu sigur că nu-s zgîrcit ; cred chiar că-s cheltuitor și totuși cu cît freamăt, cu ce inimă înghețată ascult strigătul crupierului : *trente et un, rouge, impair et passe,* sau : *quatre, noir, pair, et manque !* Cu cîtă aviditate privesc la mesele de joc, pe care sînt împrăștiați ludovici, frederici și taleri, la fișicurile de aur, atunci cînd lopățica crupierului le împrăștie în grămezi

arzînd ca jarul, sau la fişicurile de argint, lungi de un arşin, care se înşiruiau în jurul roţii. Numai apropiindu-mă de sala de joc, cu două încăperi înainte, cînd auzeam zîngănitul banilor împrăştiaţi, simt că mă apucă tremuriciul.

O, seara aceea, cînd m-am dus cu cei şaptezeci de guldeni la masa de joc, a fost şi ea minunată. Am pornit cu zece guldeni şi din nou cu *passe*. Am o prejudecată cu *passe*. Am pierdut. Îmi rămîneau şaizeci de guldeni în monezi de argint ; m-am gîndit şi am preferat zero. Am început să pun pe zero cîte cinci guldeni deodată ; la a treia miză ieşi deodată zero ; era să mor de bucurie, căpătînd o sută şaptezeci şi cinci de guldeni ; cînd cîştigasem o sută de mii de guldeni nu fusesem atît de fericit. Îndată am pus o sută de guldeni pe *rouge* — a prins ; toţi două sute de *rouge* — a prins ; toţi patru sute pe *noir* — *a prins ;* toţi opt sute pe *manque* — a prins ; socotind cu ce avusesem, erau o mie şapte sute de guldeni şi asta în mai puţin de cinci minute ! În asemenea momente uiţi de toate insuccesele trecute ! Obţinusem toate acestea, riscîndu-mi mai mult decît viaţa, am îndrăznit şi am riscat — şi iată-mă din nou în rîndul oamenilor !

Am închiriat o cameră la hotel şi am stat pînă pe la ora trei, numărîndu-mi banii. Dimineaţa, cînd m-am trezit, nu mai eram lacheu ! M-am decis să plec în aceeaşi zi la Homburg : acolo nu fusesem lacheu şi nu stătusem la închisoare. Cu o jumătate de oră înainte de plecarea trenului, m-am mai dus să pun doar două mize, nu mai mult, şi am pierdut o mie cinci sute de florini. M-am mutat totuşi la Homburg şi iată că a trecut o lună de cînd mă aflu aici...

Trăiesc desigur într-o agitaţie permanentă, joc cu mizele cele mai mici şi aştept ceva, calculez, stau zile întregi la masa de joc şi *urmăresc jocul,* îl visez chiar, dar în ciuda tuturor acestora am sentimentul că sînt amorţit, de parcă m-aş fi împotmolit în mocirlă. Deduc aceasta din impresia pe care mi-a produs-o întîlnirea cu *mister* Astley. Nu ne mai văzusem de atunci şi ne-am întîlnit întîmplător ; iată cum s-a întîmplat. Treceam prin grădină şi chibzuiam că am rămas aproape fără bani, că mai am cincizecizeci de guldeni şi că, afară de asta, la hotelul unde ocupam o cămăruţă am achitat de două zile nota în întregime. Îmi rămînea deci posibilitatea de a mă duce o singură dată la ruletă — dacă aveam să

cîştig puteam continua jocul ; dacă pierdeam — trebuia din nou să mă angajez ca lacheu, în cazul cînd n-aş fi găsit nişte ruşi care să aibă nevoie de un preceptor. Preocupat de acest gînd am trecut, în plimbarea mea zilnică prin parc şi prin pădure, în ducatul vecin. Uneori mă plimbam în felul acesta cîte patru ceasuri şi mă întorceam la Homburg ostenit şi flămînd. Abia am apucat să ies din grădină în parc că l-am văzut pe o bancă pe *mister* Astley. M-a zărit şi m-a strigat. M-am aşezat lîngă el. Observînd în atitudinea lui o oarecare distanţă, mi-am temperat pe loc bucuria ; fiindcă la început fusesem nespus de fericit să-l văd.

— Va să zică eşti aici ! Eram sigur că o să te întîlnesc, îmi spuse el. Nu te osteni să-mi povesteşti : ştiu, am aflat tot ; întreaga dumitale viaţă timp de un an şi opt luni mi-e cunoscută.

— Tii ! Va să zică îţi urmăreşti vechii prieteni ! i-am răspuns eu. Îţi face cinste faptul că nu-i uiţi... Ia ascultă, totuşi, îmi dai o idee, nu cumva dumneata m-ai răscumpărat de la închisoarea din Rulentenburg, unde am stat pentru o datorie de două sute de guldeni ? M-a scos de acolo un necunoscut.

— Nu, o nu ; nu te-am scos din închisoarea de la Ruletenburg, unde ai stat pentru o datorie de două sute de guldeni, dar am ştiut că ai stat la închisoare pentru o datorie de două sute de guldeni.

— Va să zică ştii, totuşi, cine m-a răscumpărat ?

— O nu, nu pot spune că ştiu cine te-a răscumpărat.

— Curios ; dintre ruşii noştri nu mă cunoaşte nimeni, şi apoi nici nu cred că ruşii de aici ar fi capabili să mă răscumpere ; numai acolo, la noi, în Rusia, pravoslavnicii îi răscumpără pe preavoslavnici. Eram sigur că a făcut-o vreun sucit de englez, din ciudăţenie.

Mister Astley mă asculta oarecum mirat. Pare-se că se aştepta să mă găsească amărît şi distrus.

— Mă bucur totuşi să văd că ţi-ai păstrat în întregime spiritul de independenţă şi chiar buna dispoziţie, rosti el cu un aer destul de neplăcut.

— Asta înseamnă că în sinea dumitale scrîşneşti de ciudă că nu-s distrus şi umilit, i-am spus eu, rîzînd.

Nu mă înţelese îndată, dar, pricepînd, zîmbi.

— Îmi plac observațiile dumitale. Recunosc în cuvintele acestea pe vechiul meu prieten de altădată, inteligent, entuziast și totodată cinic, numai rușii pot avea în ei, în același timp, atîtea trăsături diferite. Într-adevăr, omului îi place să-și vadă pe cel mai bun prieten umilit înaintea lui ; pe umilință se și bazează, în cea mai mare parte, prietenia ; și acesta e un adevăr vechi, cunoscut tuturor oamenilor înțelepți. Dar în cazul de față, te asigur, sînt sincer bucuros să văd că nu te pierzi cu firea. Spune, n-ai de gînd să te lași de joc ?

— O, dracu să-l ia ! Am să mă las pe loc, numai că...

— Numai să-ți scoți paguba ? Eram sigur ; nu mai continua — știu — ai spus-o fără să vrei, prin urmare ai spus adevărul. Dar afară de joc n-ai nici o altă ocupație ?

— Da, nici una...

Se apucă să mă supună unui examen. Nu mai știam nimic, aproape că nu răsfoiam ziarele și absolut în tot acest răstimp nu mai deschisesem o carte.

— Te-ai abrutizat, observă el, nu numai că ai renunțat la viață, la interesele personale și sociale, la datoria de cetățean și de om, la prietenii dumitale (și totuși i-ai avut !), nu numai că ai renunțat la orice alt scop în afară de cîștig, dar ai renunțat pînă și la amintiri. Te țin minte într-un moment aprig, de mare încordare, al vieții dumitale ; dar sînt sigur că ți-ai uitat cele mai frumoase impresii de pe vremea aceea ; visele dumitale, cele mai arzătoare dorințe pe care le-ai putea avea acum nu merg mai departe de *pair* și *impair, rouge, noir,* douăsprezece mijlocii și așa mai departe, și așa mai departe — sînt sigur de asta !

— Ajunge, ajunge *mister* Astley, te rog, te rog nu-mi mai aminti, strigai cu ciudă, cu ură aproape, află că n-am uitat absolut nimic ; le-am alungat numai din minte, pentru o vreme, chiar și amintirile, pînă cînd n-o să-mi îndrept radical situația ; atunci... atunci, o să vezi, am să învii din morți !

— Ai să mai rămîi aici încă zece ani, rosti el. Îți propun un pariu, să-ți aduc aminte de vorbele mele, dacă voi mai trăi pînă atunci, chiar aici, pe această bancă.

— Ajunge, l-am întrerupt eu cu nerăbdare, și ca să-ți dovedesc că nu-s chiar atît de uituc în ceea ce privește trecutul, dă-mi voie să întreb : unde se află acum *miss* Polina ? Dacă nu dumneata m-ai răscumpărat, atunci, precis, ea

a făcut-o. Din zilele acelea n-am mai avut nici o știre despre dînsa

— Nu, o nu! Nu cred să te fi răscumpărat ea. Se află acum în Elveția și mi-ai face o mare plăcere dacă ai înceta să mă mai întrebi de dînsa, rosti el hotărît, ba chiar supărat.

— Înseamnă că și pe dumneata te-a rănit foarte mult, am rîs eu, fără voie.

— *Miss* Polina e cea mai bună dintre ființele demne de cel mai mare respect, dar, îți repet, îmi vei face o mare plăcere încetînd să mai întrebi de dînsa. N-ai cunoscut-o niciodată și numele ei pe buzele dumitale mi se pare o insultă a sentimentului meu moral.

— Așa, va să zică! De altfel, n-ai dreptate; apoi, recunoaște despre ce altceva aș putea vorbi cu dumneata? Doar în aceasta constau toate amintirile noastre. Nu te alarma, n-am nevoie să aflu nici un fel de chestiuni intime, secrete din viața dumitale... Mă interesează numai, ca să zic așa, situația exterioară a *missei* Polina, numai mediul în care se află dînsa acum. Mi-o poți comunica în două cuvinte.

— Mă rog, dar cu condiția să te limitezi la aceste două cuvinte. *Miss* Polina a fost bolnavă multă vreme; și acum e bolnavă; un timp a locuit împreună cu mama și cu sora mea în nordul Angliei. Acum șase luni bunica ei — îți aduci aminte, femeia aceea nebună — a murit și i-a lăsat ei personal o avere de șapte mii de lire. În prezent, *miss* Polina se află într-o călătorie împreună cu familia surorii mele, care s-a căsătorit între timp. Frățiorul și surioara ei au de asemenea viața asigurată prin testamentul bunicii și învață la Londra. Tatăl ei virteg, generalul, a murit acum o lună la Paris, în urma unui atac de apoplexie. *Mademoiselle* Blanche s-a purtat frumos cu el, dar a apucat să treacă pe numele său tot ce a căpătat el de la bunica... asta-i tot, cred.

— Dar Des Grieux? Nu călătorește și el prin Elveția?

— Nu, Des Grieux nu călătorește prin Elveția și nu știu unde se află; afară de asta te previn, o dată pentru totdeauna, să eviți asemenea aluzii și apropieri nedemne, altminteri vei avea neapărat de-a face cu mine.

— Cum?! În ciuda relațiilor noastre prietenești de altădată?!

— Da, în ciuda relațiilor noastre prietenești de altădată.

— Îți cer mii de scuze, *mister* Astley. Dar dă-mi voie, totuși : în asta nu-i nimic jignitor și nedemn ; doar n-o învinovățesc cu nimic pe *miss* Polina. Afară de asta, un francez și o domnișoară rusoaică, în general vorbind, constituie o apropiere, *mister* Astley, pe care noi doi nu vom reuși s-o lămurim, ori s-o înțelegem pe deplin.

— Dacă ești dispus să nu mai pomenești numele lui Des Grieux alături de un alt nume, te-aș ruga să-mi explici ce înțelegi prin expresia : „un francez și o domnișoară rusoaică ?" Ce fel de „apropiere" e aici ? Și de ce anume un francez și neapărat o domnișoară rusoaică ?

— Vezi, ai devenit curios. Dar e o poveste lungă, *mister* Astley. Aici trebuie să cunoști multe în prealabil. De altfel, e o problemă importantă, oricît ar părea de caraghios totul la prima vedere. Un francez *mister* Astley, reprezintă o formă frumoasă, finisată. Dumneata, ca britanic, *s*-ar putea să nu fii de acord cu asta ; eu, ca rus, de asemenea nu sînt de acord, să zicem, poate, măcar din invidie ; dar domnișoarele noastre pot fi de altă părere. Dumneata ai putea să-l consideri pe Racine artificial, afectat și desuet ; nici nu te-ai apuca să-l citești, probabil. Și eu îl găsesc artificial, afectat și desuet și, dintr-un punct de vedere, caraghios ; dar e încîntător, *mister* Astley, și, în special, e un mare poet, fie că ne place sau nu acest fapt. Forma națională a unui francez, în speță a unui parizian, a început să devină o formă frumoasă de pe vremea cînd noi eram încă niște urși sălbateci. Revoluția a moștenit nobilimea. Astăzi cel mai banal franțuz poate avea maniere, purtări, expresii, ba chiar și o gîndire cu cea mai frumoasă formă, fără a contribui la această formă nici cu inițiativa lui, nici cu inima, nici cu sufletul ; toate acestea le-a căpătat prin moștenire. În sinea lor pot fi mai superficiali decît cel mai superficial om și mai ticălos decît cel mai ticălos. Și acum, *mister* Astley, am să-ți spun că nu există pe lume ființă mai încrezătoare, mai sincer bună, decît o domnișoară rusoaică deșteptățică și nu prea fandosită. Des Grieux apărînd într-un rol oarecare, apărînd mascat, îi poate cuceri inima cu nespusă ușurință ; el dispune de o formă frumoasă *mister* Astley, și domnișoara ia această formă drept propria lui inimă, drept forma naturală a inimii și a sufletului său și n-o privește ca

pe o haină pe care a căpătat-o el prin moștenire. Spre marea dumitale neplăcere, trebuie să-ți mărturisesc că englezii, în cea mai mare parte, sînt stîngaci și grosolani, pe cînd rușii pot distinge cu destulă sensibilitate frumusețea și sînt atrași de ea. Dar ca să distingi frumusețea sufletului și originalitatea personalității, pentru asta e nevoie de incomparabil mai multă independență și libertate decît au parte femeile noastre și cu atît mai mult domnișoarele și în orice caz de mai multă experiență. *Miss* Polina însă — iartă-mă, ce-a fost spus o dată nu se mai poate lua înapoi — are nevoie de foarte, foarte mult timp de gîndire ca să te prefere pe dumneata ticălosului de Des Grieux. Va ajunge să te prețuiască, îți va deveni prietenă, își va deschide inima în fața dumitale ; dar în inima aceasta va domni totuși ticălosul odios, josnicul și meschinul cămătar Des Grieux. Va rămîne, poate, ca să zic așa, din pură încăpățînare și orgoliu, fiindcă același Des Grieux i-a apărut cîndva cu aureola unui marchiz delicat, a unui liberal dezamăgit și ruinat materialicește (oare ?), pentru că a ajutat familia ei și pe flușturatecul general. Toate tertipurile lui au fost descoperite mai tîrziu. Dar n-are importanță că s-au descoperit : ea îl vrea tot pe Des Grieux de altădată — de asta are nevoie ! Și cu cît îl urăște mai mult pe Des Grieux cel de astăzi, cu atît mai mult îi e dor de cel de altădată, deși acela existase numai în imaginația ei. Dumneata ești fabricant de zahăr, *mister* Astley ?

— Da, fac parte din administrația cunoscutei fabrici de zahăr *Lavel et comp.*

— Ei, vezi *mister* Astley. Pe de o parte ești fabricant de zahăr, iar pe de alta Apolo din Belvedere ; toate acestea nu se prea leagă. Pe cînd eu nu-s nici măcar fabricant de zahăr ; sînt numai un jucător mărunt la ruletă, ba am fost și lacheu, ceea ce, precis, i-a și ajuns la cunoștință Polinei, fiindcă mi se pare că are informatori buni.

— Ești îndîrjit și de aceea proferezi toate aceste absurdități, rosti calm *mister* Astley, după o clipă de gîndire. Afară de asta, în spusele dumitale nu-i nimic original

— De acord ! Dar tocmai asta-i îngrozitor, nobile prieten, că toate acuzațiile mele, oricît ar fi de învechite, de banale, de teatrale, sînt totuși adevăruri ! Totuși noi doi n-am reușit să obținem nimic !

— Este o absurditate josnică... fiindcă, fiindcă... ei bine, află atunci, rosti *mister* Astley cu o voce tremurătoare și scăpărînd din ochi, află atunci, om nerecunoscător și nedemn, meschin și nefericit ce ești, că am sosit la Homburg anume din însărcinarea ei, ca să mă văd cu dumneata, să stau de vorbă cu dumneata mult, îndelung și sincer și să-i transmit totul — simțămintele dumitale, gîndurile, speranțele și... amintirile dumitale !

— Oare ! Oare ? strigai eu și lacrimi îmi șiroiră pe obraji. Nu mi le puteam reține și asta mi se întîmpla, cred, pentru prima oară în viață.

— Da, nefericitule, ea te-a iubit și asta ți-o pot dezvălui acum fiindcă ești un om pierdut ! Mai mult, dacă ți-aș spune chiar că te iubește pînă azi, tot ai rămîne aici ! Da, te-ai nenorocit singur. Ai avut unele aptitudini, o fire vioaie și nu erai un om rău ; ai fi putut deveni chiar folositor țării dumitale, care are atîta nevoie de oameni, dar vei rămîne aici și viața dumitale e sfîrșită. Nu te învinovățesc. După mine, toți rușii sînt astfel, sau înclinați să ajungă astfel. Dacă nu-i ruletă, se găsește altceva, asemănător. Excepțiile sînt extrem de rare. Nu ești dumneata primul care nu înțelegi ce înseamnă munca (nu mă refer la poporul dumitale). Ruleta e un joc cu precădere rusesc. Pînă acum ai fost un om cinstit și ai preferat mai curînd să te angajezi lacheu decît să furi... dar mi-e groază să mă gîndesc ce se poate întîmpla pe viitor. Ajunge, rămîi cu bine ! Ai, desigur, nevoie de bani ? Uite, ia de la mine zece ludovici, mai mult nu-ți dau, fiindcă tot ai să-i pierzi. Primește-i și rămîi cu bine ! Dar ia-i odată !

— Nu, *mister* Astley, după toate cîte s-au spus...

— Pri-meș-te-i ! strigă el. Sînt convins că ți-ai păstrat încă demnitatea și ți-i dau ca un prieten unui prieten adevărat. Dacă aș fi putut crede că te vei lăsa imediat de joc, că vei părăsi Homburgul și vei pleca în patria dumitale, aș fi fost gata să-ți dau pe loc o mie de lire, ca să poți începe o nouă carieră. Dar tocmai de aceea nu-ți dau o mie de lire, ci numai zece ludovici, fiindcă, în clipa de față, o mie de lire sau zece ludivici sînt pentru dumneata absolut același lucru ; tot ai să pierzi. Primește și rămîi cu bine.

— Îi primesc, dacă-mi dai voie să te îmbrățișez la despărțire.

— O, cu plăcere !

Ne-am îmbrățișat cu sinceritate și *mister* Astley plecă.

Nu, n-are dreptate ! Dacă am fost aspru și stupid în ceea ce-i privește pe Polina și Des Grieux, atunci el e aspru și pripit în ceea ce-i privește pe ruși. De mine nu zic nimic. De altfel... de altfel, deocamdată nu-i de loc vorba de asta. Toate acestea sînt numai vorbe, vorbe și iar vorbe, or e nevoie de fapte ! Principalul e acum Elveția ! Chiar mîine — o dacă s-ar putea să plec acolo chiar mîine ! Să renasc, să învii. Trebuie să le dovedesc... Să știe Polina că mai sînt în stare să devin om. E de ajuns numai... azi e însă tîrziu, dar mîine... O, am o presimțire și nu se poate să fie altfel ! Am acum cincisprezece ludovici, or eu am început și cu cincisprezece guldeni ! Dacă aș începe cu băgare de seamă... dar sînt eu oare, sînt oare pînă într-atît de copil ? Parcă nu înțeleg că sînt un om pierdut ! Și totuși, de ce nu m-aș putea reface ? Da ! E de ajuns ca măcar o dată în viață să fiu socotit și răbdător — și asta-i totul ! E de ajuns să fiu tare măcar o singură dată și într-un singur ceas îmi pot schimba întreaga soartă !

Principalul e să fiu tare. N-am decît să-mi amintesc că mi s-a mai întîmplat ceva în acest gen acum șapte luni, la Ruletenburg, înainte de a pierde totul. O, a fost o minunată pildă de fermitate : pierdusem atunci tot, tot... Ies din cazinou, mă uit, în buzunarul de la vestă se mai mișcă un gulden : „Aha, înseamnă că voi avea cu ce să prînzesc !" m-am gîndit, dar, după ce-am făcut vreo sută de pași, m-am răzgîndit și m-am întors. Am pus guldenul acela pe *manque* (de data acea a fost pe *manque)* și, zău, e o senzație deosebită atunci cînd, singur pe meleaguri străine, departe de țară, de prieteni, neștiind ce vei mînca azi, mizezi pe ultimul, unicul gulden ! Am cîștigat și peste douăzeci de minute am ieșit din cazinou cu o sută șaptezeci de guldeni în buzunar. E un fapt autentic ! Iată ce poate să însemne uneori ultimul gulden ! Dar ce s-ar fi întîmplat dacă m-aș fi descurajat, dacă n-aș fi avut curajul să îndrăznesc ?...

Mîine, de mîine se vor isprăvi toate !

Povestire

I

Velceaninov

Sosi vara, iar Velceaninov — în ciuda așteptărilor sale — se văzu reținut la Petersburg. Călătoria plănuită de dînsul în sudul Rusiei fusese zădărnicită și sfîrșitul procesului său nici nu se întrezărea. Procesul acesta — o pricină cu moșia — căpătase o întorsătură cît se poate de proastă. Cu vreo trei luni mai înainte, lucrurile păreau cît se poate de simple, aproape fără nici un risc ; dar dintr-o dată totul se schimbă. „Așa-i acuma, toate au început să se schimbe în rău !" repeta adesea Velceaninov, cu răutate, fraza asta. Tocmise un avocat priceput, bine plătit, celebru și nu se uita la bani. Dar, nerăbdător și plin de neîncredere, se apucă să se ocupe singur de proces. Alcătuia și scria jalbe, pe care avocatul le arunca la coș. Alerga pe la autorități, culegea informații, și, probabil, încurca lucrurile, pentru că în cele din urmă avocatul începu să-i facă reproșuri și să-l trimită în viligiatură. Dar el nu se putea hotărî să plece la vilă, în viligiatură. Praful, zăpușeala, nopțile albe care zdruncină nervii— iată cu ce se desfăta el la Petersburg. Locuia undeva în preajma Teatrului Balșoi, într-un apartament închiriat de curînd, care nu-i era pe plac, „nimic nu-mi reușește !" spunea el. Ipohondria îi sporea zi de zi ; de altfel, avea de mult înclinare pentru starea asta sufletească.

Era un om care trăise intens și din plin, trecut de mult de prima tinerețe, avea vreo treizeci și opt sau treizeci și nouă de ani, iar această „bătrînețe", cum îi spunea el, venise „aproape pe neașteptate". Singur înțelegea că îmbătrînise nu atît datorită numărului anilor, ci — ca să zicem așa — prin calitatea acestora și că, chiar dacă începuseră să-i lase puterile, asta era mai mult pe plan spiritual decît fizic. Ca înfățișare arăta și acum chipeș. Era înalt și bine făcut, cu părul blond, des, fără nici un fir alb în cap și cu o barbă blondă, cam pînă la mijlocul pieptului. Cînd îl vedeai pentru întîia oară, îți părea stîngaci și delăsat. Dar, privindu-l mai cu luare-aminte, distingeai într-însul un domn, perfect stăpîn pe sine, și care primise cîndva cea mai aleasă educație. Gesturile lui Velceaninov erau și acum degajate, sigure, chiar grațioase, cu tot aerul său dobîndit de om posac și neîndemînatic. Păstra pînă în ultimul timp o încredere în sine de nezdruncinat, de cea mai arogantă speță mondenă, pe care nici el însuși poate n-o bănuia, deși era un bărbat nu numai inteligent, dar chiar cu scaun la cap uneori, aproape cult și înzestrat cu netăgăduite calități. Fața lui albă și rumenă se distingea în trecut printr-o gingășie feminină care atrăgea atenția femeilor. Ba și acum cîte cineva, privindu-l, exclama : „Ce om sănătos, rumen și înfloritor la chip !" Totuși omul acesta „sănătos" fusese biruit cu totul de ipohondrie. Ochii săi mari și albaștri fuseseră, cu vreo zece ani mai înainte, foarte cuceritori. Erau atît de limpezi, veseli și lipsiți de orice îngrijorare, încît atrăgeau involuntar privirea oricărei persoane care avea de-a face cu dînsul. Acuma însă, în preajma vîrstei de patruzeci de ani, limpezimea și bunătatea se stinseseră aproape cu totul în ochii aceștia, împrejurul cărora începuse să se urzească o rețea de mici zbîrcituri. În ochii lui se iviseră dimpotrivă un cinism de om obosit și nu desăvîrșit de moral, o viclenie, adesea o ironie și încă o nuanță, inexistentă înainte vreme : o umbră de durere și de tristețe vagă, parcă fără obiect, dar foarte adîncă. Această tristețe se accentua mai ales cînd rămînea singur. Și, ciudat lucru, omul acesta guraliv, vesel și distrat pînă acum vreo doi ani, care povestea minunat istorioare pline de haz — nimic nu dorea astăzi mai mult decît să rămînă singur. Părăsise dinadins o seamă de cunoscuți, pe care și astăzi i-ar fi putut păstra, deși

situaţia lui bănească ajunsese cu totul precară. Această atitudine i-a fost determinată, într-adevăr, şi de vanitate. De altfel, neîncrederea şi vanitatea lui n-ar mai fi putut suporta vechile cunoştinţe. Dar, încet-încet, în singurătatea în care se afla vanitatea sa nu numai că nu se micşoră, ci, dimpotrivă, degeneră într-o vanitate cu totul aparte, de un soi cu totul nou : începuse să-i sufere uneori datorită unor cauze cu totul diferite celor dinainte, cauze neaşteptate şi care nici nu putea fi concepute mai demult, nişte cauze „superioare" celor actuale... „dacă există într-adevăr, ca să zicem aşa, cauze superioare şi inferioare..." adăuga el însuşi.

Da, ajunsese şi aici. Se războia cu un fel de cauze *superioare,* la care pe vremuri nici nu s-ar fi gîndit. În conştiinţa sa, el numea superioare toate „cauzele" pe care (spre propria-i surprindere) nu le putea lua în rîs în sinea lui — lucru care nu se mai întîmplase înainte — da, numai în sinea lui. În societate era altceva ! Ştia prea bine că, dacă împrejurările ar fi prielnice, atunci chiar a doua zi, cu toate hotărîrile tainice şi pioase ale conştiinţei sale, ar renega în gura mare aceste „cauze superioare" şi el însuşi, cel dintîi, le-ar lua în bătaie de joc, nerecunoscînd desigur nimic. Asta era într-adevăr aşa, cu toate că avea într-o oarecare măsură, chiar foarte importantă, o independenţă de cugetare, cucerită în ultima vreme de la „cauzele inferioare" care-l stăpîniseră pînă atunci. Deseori, Velceaninov, sculîndu-se dimineaţa din pat, se ruşina de gîndurile şi de sentimentele avute în timpul insomniei de peste noapte. (De altfel, în ultima vreme, suferea mereu de insomnie.) De mult băgase de seamă că ajunsese extraordinar de bănuitor în toate cele, şi-n lucruri importante, dar şi-n bagatele : de aceea se hotărî să aibă cît mai puţină încredere într-însul. Totuşi se petrecură unele fapte cărora nu li se putea contesta realitatea. În ultima vreme, uneori noaptea, gîndurile şi senzaţiile sale se preschimbau aproape cu totul în comparaţie cu cele obişnuite şi îndeobşte nu semănau de loc cu cele din prima parte a zilei. Acest lucru îl uimi şi îl făcu să se adreseze unui doctor vestit, un bun cunoscut al său. I se destăinui, bineînţeles, mai mult în glumă. Medicul îi răspunse că schimbarea gîndurilor şi a senzaţiilor, ba chiar dedublarea lor în nopţile de insomnie şi în genere noaptea este un act curent la oamenii „care gîndesc şi simt puternic" ; că o seamă de convingeri din întreaga

viață se modifică uneori brusc sub influența melancolică a nopții și a insomniei ; că dintr-o dată se iau uneori din senin cele mai fatale hotărîri. Toate acestea merg bineînțeles pînă la o anumită limită și dacă persoana cu pricina ajunge să perceapă prea puternic această dedublare, provocîndu-i o suferință, acesta-i un simpton indiscutabil că maladia s-a declanșat ; și prin urmare e necesar să se întreprindă neapărat ceva. Cel mai bine ar fi să se schimbe radical felul de viață, alimentația, sau chiar se să întreprindă o călătorie. E recomandabil, fără îndoială, și un purgativ.

Velceaninov nici nu-l ascultă mai departe. Maladia îi fusese demonstrată cu vîrf și îndesat.

„Va să zică chestiunea «superioară» nu este decît o boală și nimic mai mult !" își zicea uneori cu un vădit sarcasm. Dar nu se resemna să cadă de acord.

În curînd, fenomenele care se petreceau numai noaptea începură să se repete dimineața, atît numai că îl impresionau și mai puternic, făcîndu-l să simtă o răutate sarcastică în locul regretului și al înduioșării de odinioară. De fapt, unele întîmplări din viața lui trecută, petrecute chiar tare demult, îi reveneau din ce în ce mai des în minte „așa din senin și Dumnezeu știe de ce", și într-o reprezentare radical deosebită. De pildă, Velceaninov se plîngea încă mai de mult că-i slăbise memoria : nu-și mai reamintea figura persoanelor cunoscute, care se supărau, întîlnindu-l. Uita uneori cu desăvîrșire o carte cetită cu jumătate de an în urmă. Dar, cu toată pierderea evidentă a memoriei (de care era foarte îngrijorat), ceea ce făcea parte din viața de odinioară și ceea ce în decurs de zece-cincisprezece ani fusese cu totul uitat, acestea în întregime îi răsăreau uneori brusc în memorie, și încă cu o uimitoare finețe a impresiilor și a detaliilor, încît parcă le retrăia din nou. Unele dintre faptele ivite acum în conștiință fuseseră complet uitate, încît i se părea o adevărată minune faptul de a și le fi putut reaminti. Dar asta încă nu era totul. Ce om care și-a trăit viața din plin n-are amintiri ? La dînsul însă tot ce-i apărea în minte parcă fusese dinainte pregătit de cineva într-o lumină absolut nouă, neașteptată, cu neputință de conceput înainte vreme. De ce unele amintiri îi apăreau acum ca niște adevărate crime ? Și doar nu era vorba numai de sentințele emise de mintea lui : de altfel nici n-avea

încredere în mintea-i tenebroasă, singuratică și bolnavă. Dar reprobările luau uneori forma de blesteme și ajungeau la lacrimi, dacă nu exterioare, cel puțin lăuntrice. Într-adevăr, dacă i s-ar fi spus în urmă cu doi ani că va fi în stare să plîngă, n-ar fi crezut pentru nimic în lume. La început nu-și aducea aminte de suvenirurile sentimentale, ci mai cu seamă de cele sarcastice. Își reamintea unele insuccese sau înjosiri din viața mondenă. Îi revenea, de pildă, în minte faptul cum „îl bîrfise un intrigant", făcînd să nu mai fie primit într-o anumită casă... cum nu de mult fusese de-a dreptul ofensat în mod public fără să-și fi provocat adversarul la duel... cum fusese o dată luat în rîs printr-o epigramă foarte spirituală într-un cerc de femei foarte încîntătoare, iar el n-avusese prezența de spirit să răspundă ceva. Își mai aducea aminte de două-trei datorii pe care nu le plătise, într-adevăr, o nimica toată, totuși datorii de onoare, față de niște persoane cu care încetase să se mai vadă și pe care începuse să le vorbească de rău. Îl mai chinuia, dar numai în momentele cele mai proaste, amintirea a două averi considerabile făcute praf și pulbere de dînsul în modul cel mai stupid. Dar mai pe urmă aducerile-aminte se refereau și la unele lucruri „superioare".

Astfel Velceaninov își aminti „netam-nesam" figura uitată — ștearsă de mult din memorie — a unui funcționar blînd și bătrînel, caraghios și cu puțină căruntețe, pe care-l jignise odinioară în public dintr-o fanfaronadă, numai și numai ca să pună în valoare un calambur hazliu, reușit, care-i adusese glorie și care a fost apoi repetat din gură în gură — faptă reprobabilă, rămasă încă nepedepsită. Uitase cu totul întîmplarea aceasta : nici nu-și mai aducea aminte de numele bătrînului, deși împrejurările întîmplării îi răsăriră în minte cu o extraordinară exactitate. Își aduse perfect aminte că bătrînelul apăra reputația fiicei sale, o fată care întîrzia să se mărite, despre care circulau în oraș fel de fel de zvonuri. Bătrînelul se supărase și căutase să răspundă. Dar îl podidiseră dintr-o dată lacrimile față de toată lumea — ceea ce făcuse chiar oarecare impresie. Pînă la urmă, societatea îl îmbătase cu șampanie pe moșneguț și tot societatea se tăvălise de rîs. Aducîndu-și acum aminte așa „netam-nesam" cum plîngea în hohote bătrînelul, acoperindu-și obrazul cu mîinile, ca un copil. Velceaninov avu impresia că nu uitase nici-

odată întîmplarea asta. Dar, ciudat lucru : toată împrejurarea care i se păruse pe atunci foarte hazlie, acum o vedea cu totul altfel, mai cu seamă amănuntele — și anume acoperirea feței cu palmele. Își mai aduse aminte cum bînfise numai ca să facă haz, pe delicioasa soție a unui institutor și cum ponegrirea ajunsese la bărbatul ei. Velceaninov plecase curînd din tîrgușorul acela și nu mai aflase ce urmări avusese clevetirea lui. De-abia acum începu să-și închipuie cum va fi putut să se isprăvească istoria aceea. Dumnezeu știe unde l-ar fi dus imaginația, dacă nu i-ar fi fulgerat în minte o amintire mult mai recentă despre o fată dintr-o familie de tîrgoveți, care nici nu-i plăcuse cel puțin și cu care, trebuie să mărturisim, nici nu știe cum naiba făcuse un copil. Îi părăsise pe amîndoi, fără să-și fi luat măcar rămas bun de la dînșii, plecînd din Petersburg (nici n-avusese timp, ce-i drept !). Pe urmă el o căută pe fată timp de un an întreg, dar n-o mai putu descoperi. Asemenea amintiri se strîngeau cu sutele, fiecare din ele trăgînd după sine alte zeci și zeci. Încet-încet, începu să sufere și propria lui vanitate.

Am mai spus că vanitatea lui degenerase într-un sentiment cu totul deosebit. Într-adevăr, așa era. În unele momente (rare, de altfel), Velceaninov era atît de distrat, încît nu simțea nici o jenă că nu avea trăsură proprie, că umbla pe jos pe la autorități, că ținuta îi era cam neîngrijită. Iar dacă cineva dintre vechii săi cunoscuți l-ar fi măsurat pe stradă cu o privire ironică, sau n-ar fi avut chef să-l recunoască, atunci el ar fi avut, ce-i drept, destulă mîndrie ca nici să nu clipească. Nici să nu clipească într-adevăr, și nu numai de formă. Asta se întîmpla, bineînțeles, rar, în momentele de iritare și uitare de sine. Totuși vanitatea lui se dezinteresa îndeobște, treptat-treptat, de pricinile de altădată și se concentra asupra unei singure chestiuni, veșnic prezentă în mintea lui.

„Pesemne, începea el să se gîndească uneori în mod satiric (era aproape totdeauna satiric, cînd se gîndea la sine), pesemne cineva are grijă să mă moralizeze : de aceea îmi sugerează aceste amintiri blestemate și «lacrimi de căință» !" Fie ! Dar degeaba ! Nu e decît un tir de gloanțe oarbe. Știu foarte bine, ba chiar mai mult decît sigur, că n-am nici un pic de autostăpînire, cu toată autocondamnarea mea, însoțită de căințe înlăcrămate, și cu toți cei patruzeci de ani stupizi ai mei ! Dacă mîine aș fi ispitit de o întîmplare și de împrejurări

convenabile ca să-mi fac cheful pentru a răspîndi zvonul că nevasta institutorului a primit daruri de la mine, aș face-o sigur și fără ezitare, iar fapta ar fi încă și mai detestabilă, fiind vorba de o recidivă. Sau să zicem că m-ar jigni iarăși acel prințișor, fiul unic al unei mame, căruia i-am trimis în picior un glonte din pistol acum unsprezece ani, fără îndoială că l-aș provoca numaidecît din nou la duel și i-aș hărăzi al doilea picior de lemn. Va să zică, e adevărat că sînt gloanțe oarbe, cu totul inutile? Atunci de ce să mă mai împresoare asemenea amintiri, cînd eu nu știu cum să mă descotorosesc convenabil de mine însumi!"

Deși întîmplarea cu nevasta institutorului nu s-a repetat, cu toate că eroul n-a mai fericit pe altcineva cu un picior de lemn, dar numai gîndul că aceste fapte s-ar repeta neapărat dacă s-ar ivi împrejurări prielnice, îl făceau pe Velceaninov să se piardă cu firea... uneori. Doar nu-i obligator să suferi mereu din pricina amintirilor. Te mai poți și odihni sau petrece puțin — în pauze...

Așa și făcea Velceaninov. Era dispus să petreacă un pic în pauze. Dar pe măsură ce trecea vremea, șederea lui la Petersburg îi devenea din ce în ce mai insuportabilă. Se găsea în pragul verii. Uneori, pîlpîia în mintea lui hotărîrea de a lăsa totul baltă, chiar și procesul, și de a pleca așa dintr-o dată, unde va vedea cu ochii, la întîmplare — să zicem în Crimeea; de pildă... De obicei, nu trecea mai mult de un ceas și Velceaninov își detesta gîndul acesta, de care începea să-și bată joc: „Aceste obsesii nu mă vor părăsi nici la sud, de vreme ce au început să pună stăpînire pe mine și dacă sînt un om cît de cît onest — or asta înseamnă că n-am nici cum și nici de ce să fug de ele".

„Ce rost are să fug? urmă Velceaninov să filozofeze cu mîhnire. Aici e atîta prăfăraie, atît zăduf înăbușitor! Casa-i așa de murdară. La autoritățile unde îmi pierd vremea între acești oameni foarte ocupați — e atîta fofotă meschină, atîtea griji mărunte. Pe fața tuturor oamenilor rămași în oraș, care se perindă din zori pînă-n seară, vezi întipărit așa de naiv și de sincer întregul lor egoism, tupeul lor grosolan, lașitatea sufletelor lor mici și nimicnicia inimilor lor de două parale, încît, pe drept cuvînt, se poate spune că aici e un adevărat rai pentru un ipohondru, vorbind foarte serios! Totul e dat la iveală sincer, deschis... Nimeni nu crede necesar să se

ascundă, nimeni nu se preface cum fac cucoanele noastre în viligiatură, în țară sau în străinătate. Totul merită aici cel mai profund respect, măcar ca un omagiu adus sincerității și simplității. Nu mai plec nicăieri. Să crăp aici, dar nu mă clintesc din loc !"...

II

Domnul cu doliu la pălărie

Era în trei iulie. Domnea o zăpușeală și o arșiță insuportabilă. Velceaninov avusese o zi cu o mie de alergături. Toată dimineața umblase pe jos și cu trăsura, iar seara trebuia neapărat să treacă pe la un domn de care avea absolută nevoie — un om de afaceri, consilier de stat, care locuia într-o vilă undeva pe Ceornaia Recika, și pe care urma să-l surprindă pe neașteptate acasă. Pe la șase, Velceaninov intră într-un restaurant dubios, dar franțuzesc, de pe bulevardul Nevski, lîngă podul Polițeiski. Se așeză în colțul său obișnuit la măsuța lui și își ceru prînzul zilnic.

Mînca în fiecare zi un prînz de o rublă, pentru vin plătind aparte. Socotea această chivernisire ca o ofrandă adusă în mod înțelept greutăților bănești prin care trecea. Mirîndu-se cum se poate consuma o mîncare atît de mizerabilă, Velceaninov devora prînzul pînă la ultima fărîmitură, totdeauna cu aceeași poftă, de parcă n-ar fi mîncat de trei zile. „E ceva maladiv cu mine !" mormăia în barbă, cînd își dădea seama de apetitul său. De data aceasta Velceaninov se așeză la măsuța sa în cea mai proastă dispoziție sufletească. Își aruncă mînios pălăria unde se nimeri, se rezemă cu coatele pe masă și căzu pe gînduri. Dacă vecinul de alături, ferească Dumnezeu ! nu și-ar fi căutat de treabă sau dacă chelnerul care-l servea nu l-ar fi înțeles de la primul cuvînt, Velceaninov ar fi răbufnit ca un elev-ofițer și ar fi făcut cine știe ce tărăboi, tocmai el care știa să fie extrem de politicos și la nevoie chiar să privească de sus, imperturbabil, ceea ce se întîmpla în juru-i.

I se aduse supa. El puse mîna pe lingură, dar numaidecît — înainte de a o fi umplut — o trînti pe masă, gata să sară

de pe scaun. Un gînd neașteptat îl fulgeră deodată. În clipa aceea — Dumnezeu știe datorită cărui proces de cugetare — el înțelese perfect pricina tristeții sale — o tristețe deosebită, aparte, care-l chinuia de cîteva zile în șir în timpul din urmă, legîndu-se de dînsul, tam-nesam, și nelăsîndu-l în pace, Dumnezeu știe de ce. Acum însă pricepu taina, văzînd totul ca-n palmă.

„Pălăria — asta-i pricina! bombăni el, ca un inspirat. Numai și numai blestemata asta de pălărie rotundă, cu panglică mîrșavă de doliu, poartă toată vina!"

Căzu pe gînduri și, cu cît se cufunda tot mai adînc în ele, cu atît se posomora mai mult și cu atît „întreaga întîmplare" i se părea mai ciudată.

„Dar... dar, de fapt, e vorba aici într-adevăr de o întîmplare? protestă el, fără prea multă încredere în sine. Se petrece oare aici ceva care să semene cu o întîmplare?

Întreaga chestiune consta în următoarele: cu vreo două săptămîni în urmă (de fapt, nu ținea exact minte data) întîlnise pentru întîia oară pe stradă, undeva, la întretăierea dintre Podiaceskaia și Meșceanskaia, un domn cu doliu la pălărie. Fusese un bărbat ca oricare altul, n-avusese nimic deosebit, trecuse repede, dar parcă îl atîntise prea stăruitor pe Velceaninov, atrăgîndu-i atenția în mod deosebit. Îl întîlnise pesemne cîndva, undeva... „Dar mii de figuri am văzut în viață. Nu-i cu putință să le țin minte pe toate!" După vreo douăzeci de pași, Velceaninov uită întîlnirea avută, cu toată impresia inițială făcută asupra-i. Impresia însă, destul de originală, rămase pentru toată ziua, sub forma unei neobișnuite înverșunări, dar fără obiect. După două săptămîni Velceaninov își aminti limpede toate acestea. Își aduse aminte că nu înțelesese de loc cauza acelei iritații și că pînă atunci nu făcuse nici o legătură și nici o confruntare între indispoziția lui sufletească din seara aceea și întîlnirea de dimineață. Dar domnul acela se grăbi să-i aducă aminte despre persoana sa și a doua zi se încrucișă din nou cu Velceaninov pe bulevardul Nevski, privindu-l țintă în chip straniu. Velceaninov scuipă cu dispreț și numaidecît se miră de ceea ce făcuse. Sînt, ce-i drept, fizionomii care îți inspiră un dezgust inexplicabil și fără sens. „L-am mai întîlnit, într-adevăr, pe undeva", mormăi, îngîndurat, Velceaninov, la jumătate de oră după întîlnire și se simți din nou, toată seara, în cea mai proastă dispoziție

sufletească. Avusese chiar un vis cît se poate de urît, totuşi nu-şi dădu seama că pricina noii şi deosebitei ipohondrii nu era alta decît prezenţa domnului îndoilat de dimineaţă, deşi în aceeaşi seară îşi aduse deseori aminte de dînsul. Velceaninov se şi enervă din pricină că „asemenea prostie" îl preocupă într-atît şi ar fi socotit chiar ca o înjosire de a-i atribui emoţia ce-l stăpînea, dacă i-ar fi trecut prin minte gîndul acesta. Se întîlni însă din nou peste două zile cu domnul îndoliat la debarcaderul unui vapor de pe Neva. La această întîlnire, a treia, Velceaninov ar fi putut jura că domnul cu pălăria în doliu se şi îndreptase spre dînsul, dar că lumea, înghesuindu-se, îl îndepărtase. I se păru chiar că necunoscutul „cutezase" a-i întinde mîna şi-l strigase pe nume. În zarvă nu-şi auzi cu claritate numele, dar... „oare cine-i canalia asta şi de ce nu se apropie de mine, dacă mă cunoaşte într-adevăr şi dacă doreşte atîta să se apropie?" se gîndi, posac, urcîndu-se într-o trăsură şi îndreptîndu-se spre mănăstirea Smolnîi. Peste o jumătate de oră, Velceaninov se şi afla în cabinetul avocatului său cu care discuta aprins în contradictoriu. Dar în timpul serii şi al nopţii, o deznădăjduită şi fantastică tristeţe îl cuprinse din nou. „Oare nu cumva fac un icter?" se întrebă bănuitor, privindu-se în oglindă.

Aceasta fusese cea de a treia întîlnire. Pe urmă, cinci zile de-a rîndul, absolut „nimeni" nu-i mai ieşi în cale, cît despre „canalie" — nici pomeneală. Între timp, din cînd în cînd, îi revenea însă în minte domnul cu doliu la pălărie. Velceaninov se surprindea cu mirare, gîndind: „Ce mi-o fi venit să-mi bat capul cu dînsul. Hm! Pesemne are multe treburi la Petersburg. Şi, oare după cine o fi purtînd doliu? M-a recunoscut, probabil.... pe cînd eu habar n-am cine-i! Nu-i prea stă bine doliul... Mi se pare că, dacă l-aş privi mai de aproape mi-aş aduce aminte de dînsul..."

Ceva parcă începea să mijească în mintea lui, ca un cuvînt cunoscut, dar uitat deodată şi pe care te străduieşti din răsputeri ca să ţi-l readuci în amintire; îl ştii prea bine, îţi dai seama că-l ştii; îi ştii şi sensul şi te tot învîrteşti în jurul lui; dar oricît te-ai trudi, cuvîntul acela nu vrea să-ţi revină în memorie, şi pace!

„S-a întîmplat parcă... Da, a fost demult... a fost undeva... Aici a fost... exact, aici... dar ducă-se dracului ce-a fost şi ce

n-a fost aici ! izbucni deodată Velceaninov... şi face oare să mă frămînt şi să mă înjosesc pentru canalia asta ?"

Velceaninov se supără teribil ; dar seara, cînd îşi aminti din senin că se supărase dimineaţa, şi încă „teribil", se indispuse ; parcă îl prinsese cineva cu ocaua mică. Se tulbură şi se miră : „Pesemne că există motive ca să mă învenimez aşa... fără nici o noimă... numai la o simplă aducere-aminte..." Dar nu-şi sfîrşi gîndul.

A doua zi, Velceaninov se mînie şi mai cumplit. De data asta însă îi păru că mînia îi era pricinuită de-o „obrăznicie fără seamăn", şi anume : avu loc cea de-a patra întîlnire. Domnul cu doliu răsări iarăşi ca din pămînt. Velceaninov tocmai dăduse pe stradă de consilierul de stat de care avea neapărată nevoie şi pe care tot căuta să-l găsească prin surprindere la vila lui din afara oraşului. Acest funcţionar, pe care abia îl cunoştea şi care îi era necesar la proces, nu se lăsa prins cu una cu două şi pesemne se ascundea, făcînd tot ce-i stătea în putinţă să nu se întîlnească cu dînsul. Bucuros că, în sfîrşit, se ciocni nas în nas cu el, Velceaninov îl însoţi pe stradă, grăbindu-se, pîndindu-i privirile şi căutînd din răsputeri să-l antreneze pe acest vulpoi cu părul alb într-o discuţie asupra unei teme anume, în care să-l ia gura pe dinainte şi să scape cuvîntul mult aşteptat. Dar vulpoiul cărunt ştia el ce ştia, rîdea şi nu spunea nimic. Tocmai în aceste momente de grea cumpănă, Velceaninov îl văzu pe trotuarul din faţă chiar pe domnul cel cu doliu la pălărie. Stătea acolo şi-i privea ţintă pe amîndoi ; îl urmărea cu siguranţă şi parcă surîdea ironic.

„Dracu să-l ia ! izbucni în sine Velceaninov, după ce-l conduse pe înaltul demnitar, dînd vina nereuşitei sale pe apariţia inopinată a acestui «neobrăzat» — dracu să-l ia ! Nu cumva mă şi spionează. Mă urmăreşte, fără doar şi poate. L-a şi năimit careva şi... şi... şi... zău că zîmbea a rîde. Pe legea mea, am să-l ciomăgesc... Păcat că umblu fără baston ! O să-mi cumpăr un baston. Nu ! N-am să las asta să treacă aşa, cu una cu două ! Cine-i ? Vreau neapărat să aflu cine-i el !"

În sfîrşit, exact după trei zile de la această întîlnire, cea de-a patra, îl întîlnim pe Velceaninov în restaurantul său, după cum vi l-am descris mai înainte, de data asta tulburat de-a binelea şi întrucîtva chiar descumpănit. Însuşi Velceaninov, cu tot orgoliul său, nu putu să nu recunoască reali-

tatea : se văzu nevoit, în cele din urmă, să priceapă — confruntînd toate împrejurările — că numai acest domn îndoliat, „un om de nimic", era pricina ipohondriei sale, a melancoliei *ciudate* și a tuturor emoțiilor care îl chinuiau de două săptămîni.

„Să zicem că sînt un ipohondru, se gîndi Velceaninov, și fac din țînțar armăsar, totuși m-ar putea, oare, liniști faptul că toate acestea nu sînt *poate* decît rodul imaginației ? Căci dacă un șarlatan ca acesta este în stare să răvășească în halul ăsta pe un om, atunci asta-i... asta-i..."

Într-adevăr, în întîlnirea din ziua aceea (a cincea), armăsarul se arătă cît un țînțar : domnul acesta, ca și mai înainte, o zbughi pe de lături, dar acuma fără să-l mai țintească cu privirea pe Velceaninov și fără să arate ca în celelalte dăți că l-ar recunoaște, ci, dimpotrivă, mergea cu ochii în pămînt, dorind pare-se din tot sufletul ca să nu fie zărit. Velceaninov se îndreptă brusc spre dînsul și urlă din răsputeri :

— Hei, domnule ! Cel cu doliu la pălărie ! Te ascunzi acum, hai ? ! Stăi ! Cine ești ?

Întrebarea și strigătul lui n-aveau nici un rost. Velceaninov își dădu seama de asta însă abia după ce strigase. La interpelarea acestuia, domnul se întoarse, se opri o clipă în loc, se fîstîci, surîse, vru parcă să rostească ceva, să facă un gest, rămînînd un moment în mare nehotărîre ; apoi se răsuci scurt pe loc și o luă la fugă, sfîrîindu-i călcîiele. Velceaninov îl urmări, mirat, cu privirea.

„Nu cumva, de fapt, eu mă leg de dînsul, își zise Velceaninov, și nu el de mine ?"

După ce-și luă prînzul, porni grăbit la vila acelui funcționar superior. Nu-l găsi acasă. I se spuse că boierul „plecase de dimineață și nu se va întoarce decît pe la trei-patru după miezul nopții, fiind dus la o aniversare..." Răspunsul acesta era prea „jignitor". Fierbînd de mînie, Velceaninov se hotărî să se ducă și el la aniversarea aceea și chiar o și porni, dar, dîndu-și seama că exagerează, plăti birjarul la mijlocul drumului și merse pe jos acasă, spre Teatrul Bolșoi. Simți nevoia unei plimbări. Pentru a-și liniști nervii zdruncinați, avea nevoie să doarmă bine peste noapte, în ciuda insomniei sale ; iar ca să poată adormi, trebuia neapărat să oboseaască fizic. Așa că ajunse acasă pe la zece și jumătate,

drumul fiind destul de lung, şi, într-adevăr, sosi frînt de osteneală.

Velceaninov îşi închiriase locuinţa în luna martie. O hulea şi o ocăra cumplit, justificîndu-se faţă de sine însuşi cu scuza că de fapt nu-i decît „un sălaş de campanie", căci „se împotmolise" la Petersburg din pricina „acestui proces blestemat". Apartamentul nu era de loc atît de prost şi de indecent cum îl caracterizase el însuşi. Intrarea prin gang era într-adevăr cam întunecoasă şi „murdară". Dar apartamentul propriu-zis de la etaj era alcătuit din două odăi luminoase şi înalte, separate printr-un mic culoar întunecos, dînd una la stradă, iar alta spre curte. Alături de odaia cu ferestrele spre curte se afla o cămăruţă, prevăzută ca dormitor. Dar Velceaninov aruncase acolo în neorînduială tot felul de hîrţoage şi de cărţi, dormind într-una din camerele mari şi anume în aceea care dădea cu ferestrele la stradă. Patul i se făcea pe un divan. Avea mobilă bună, deşi cam veche. Erau acolo şi unele obiecte de preţ — rămăşiţe dintr-o fostă bunăstare ; bibelouri de porţelan şi de bronz, covoare de Buhara — mari, autentice. Scăpaseră chiar şi două tablouri destul de bune. Toate lucrurile însă zăceau într-o neorînduială vădită, nepuse la locul lor şi chiar colbăite, de cînd fata în casă, Pelagheea, plecase pentru cîtva timp la neamurile sale din Novgorod şi-l lăsase singur. Faptul ciudat ca un holtei şi om de lume, care mai ţinea la titlul de *gentleman,* să aibă în slujbă o fată nemăritată îl făcea pe Velceaninov aproape să roşească, deşi era foarte mulţumit de jupîneasă. Pelagheea se tocmise la dînsul încă de astă-primăvară, cînd el îşi închiriase apartamentul. Servise mai înainte la o familie cunoscută, care plecase în străinătate, şi puse numaidecît ordine în locuinţa lui. După plecarea Pelagheei, Velceaninov nu se mai hotărî să angajeze o altă servitoare. Iar de luat un valet pentru un termen scurt n-avea nici un rost. Afară de asta, lui nici nu-i plăceau valeţii. Rîndui ca în fiecare dimineaţă să-i facă curăţenie prin camere Mavra, sora portăresei. Cînd pleca de acasă, Velceaninov îi lăsa cheia de la apartament. Ea nu făcea mai nimic, lua leafa de pomană, ba parcă şi mai şterpelea cîte ceva. Dar locatarului nu-i păsa de nimic. El era mulţumit că rămînea acasă absolut singur. Toate au însă o limită şi nervii săi, mai cu seamă în momentele de iritare,

refuzau să suporte „mizeria" asta și, întorcîndu-se acasă, intra îndeobște cu scîrbă în apartamentul său.

De data asta Velceaninov se dezbrăcă în mare grabă. Se aruncă în așternut și, iritat, se hotărî să nu se mai gîndească la nimic, ci să adoarmă „numaidecît", cu orice chip. Atunci se petrecuse un lucru straniu: adormi dintr-o dată, cum își puse capul pe pernă. Nu i se mai întîmplase așa ceva de mai bine de o lună.

Dormi vreo trei ore în șir, avînd însă un somn zbuciumat cu tot felul de coșmaruri, ca un bolnav scuturat de friguri. Se făcea că săvîrșise o crimă, pe care o tăinuise; dar, în cele din urmă, o sumedenie de oameni dădu buzna la dînsul și-l învinuia. Se îngrămădise o gloată întreagă, și oameni năvăleau într-una în casă — așa că nici ușa nu se mai închidea, ci rămînea cu canaturile date în lături. În sfîrșit, toată luarea-aminte i se ațintì asupra unui om ciudat, care pe vremuri îi fusese foarte bine cunoscut și apropiat și care murise; iar acum, nu știu cum, intrase și el în casă. Mai cu seamă îl chinuia pe Velceaninov faptul că el nu-și dădea seama cine era omul acela, îi uitase numele și nu și-l putea aminti. Știa numai că pe vremuri îl iubise foarte mult. Parcă toată mulțimea adunată în casă aștepta de la persoana asta un cuvînt decisiv: învinuirea ori apărarea lui Velceaninov. Toți fierbeau de nerăbdare. Dar necunoscutul ședea nemișcat la masă și tăcea molcom, cu încăpățînare. Zgomotul nu mai înceta, iritarea tuturor se întețea și deodată Velceaninov, ca un turbat, îl lovi pe omul acesta fiindcă nu voia să vorbească, simțind totodată o ușurare stranie. Inima i se opri de groază și de amărăciune pentru gestul său, dar tocmai în această stare se ascundea plăcerea. Înnebunit de furie, Velceaninov îi mai dădu o lovitură și încă una, îmbătat de mînie și de teama care-l scosese din minți, simțind în același timp o satisfacție nemărginită. Nu mai știa numărul loviturilor. Îl bătu mai departe fără răgaz. Îl mîna o poftă de nimicire desăvîrșită. Deodată, iată ce se întîmplă: cu toții dădură un strigăt înfiorător și, așteptînd parcă, se întoarseră cu fața spre ușă. În aceeași clipă, răsunară trei zbîrnîituri stridente ale clopoțelului, așa de puternice, ca și cum cineva ar fi vrut să-l smulgă de la ușă. Velceaninov se trezi, se dezmetici pe loc, sări ars din pat și se repezi la ieșire. Era cît se poate de convins că sunetele clopoțelului nu erau un vis și că cineva tră-

sese aievea găietanul clopoţelului. „Ar fi fost cu totul nefiresc ca nişte zăngănituri de clopoţel, atît de reale, perfect auzite, să se fi produs în vis !"

Îşi dădu însă cu surprindere seama că şi sunetele clopoţelului erau vis. Deschise uşa şi ieşi în antreu. Îşi aruncă ochii şi pe scară. Nu era nimeni, absolut nimeni, clopoţelul stătea nemişcat la locul lui. Minunîndu-se, dar şi bucurîndu-se în acelaşi timp, el se întoarse în odaie. Aprinse o lumînare şi îşi aduse aminte că uşa rămăsese numai închisă, nu încuiată cu cîrligul şi cu cheia. Şi înainte vreme, cînd venea acasă, uita adesea să încuie uşa peste noapte, nedînd importanţă acestui amănunt. Pelagheea îl şi certase de cîteva ori pentru greşeala asta. Se întoarse în antreu ca să încuie uşa, pe care o mai deschise o dată. Se mai uită afară, puse cîrligul, dar de lene nu mai încuie uşa cu cheia. Ornicul bătu ceasurile două şi jumătate : va să zică dormise trei ore.

Visul îl tulbură într-atît, încît nu-i veni să se culce numaidecît, ci hotărî să se plimbe prin odaie vreo jumătate de ceas — „cît fumezi un trabuc". Se îmbrăcă în grabă, se apropie de fereastră, ridică un pic draperia de stofă grea şi storul alb dindărătul ei. Afară se luminase de ziuă. Albele nopţi de vară de la Petersburg îi zdruncinau totdeauna nervii şi în vremea din urmă îi sporeau insomnia — aşa că de vreo două săptămîni îşi pusese într-adins aceste draperii groase, care opreau lumina cînd erau lăsate în jos. Dînd voie luminii să năvălească în odaie şi uitînd să stingă lumînarea de pe masă, Velceaninov începu să se plimbe în lung şi-n lat prin cameră, stăpînit de un sentiment apăsător şi maladiv, care nu-l părăsea. Îl mai chinuia gîndul că fusese în stare să ridice mîna împotriva omului aceluia şi să-l lovească.

— Ei bine, omul acesta nici nu există şi nici n-a existat vreodată. Totul n-a fost decît un vis. Atunci de ce să mă îndispun ?

Toate îngrijorările sale concentrîndu-se cu înverşunare într-un singur punct, Velceaninov ajunse la concluzia că nu mai era sănătos, că devenise „un om bolnav".

Nu-i venea să recunoască că îmbătrînea sau că-i slăbeau puterile. Iar în momentele de rea dispoziţie se înverşuna să exagereze amîndouă aceste stări de fapt, dinadins, cu scopul de a se lua în rîs.

— Bătrîneţe ! Îmbătrînesc de-a binelea, mormăia Velceaninov plimbîndu-se prin odaie. Îmi pierd memoria, am vedenii, visez năzbîtii, parcă aud clopoţei... Ducă-se dracului ! Ştiu din proprie experienţă că asemenea vise n-aveam decît cînd eram scuturat de friguri... Sînt convins că şi „povestea" cu doliul poate nu-i altceva decît tot un vis. Hotărît ! Aveam dreptate să-mi zic ieri : eu m-am legat de dînsul, nu el de mine ! Am făcut o întreagă „istorie" în jurul lui, pe cînd de fapt eu însumi m-am vîrît de frică sub masă. Şi în definitiv de ce-l fac canalie ? Poate-i un om foarte cumsecade. N-are, ce-i drept, o figură plăcută, deşi nu găseşti nimic urît în ea. Apoi la port seamănă cu toţi oamenii. Doar privirea îi este nu ştiu cum... Iar m-apucă ! Încep să mă gîndesc din nou la dînsul ! Ce naiba oi fi avînd cu privirea lui ? Te pomeneşti că n-am să mai pot trăi fără acest... ticălos !

Printre alte gînduri care i se îmbulziră în minte, unul îl amărî îndeosebi. Îl fulgeră o bănuială că domnul acesta îndoliat îi fusese pe vremuri prieten intim ; iar acuma, reîntîlnindu-l, îl priveşte ironic deoarece cunoaşte vreun secret important din trecutul său şi-l găseşte într-o situaţie înjositoare. Velceaninov se apropie de fereastră, vrînd s-o deschidă ca să respire o undă din aerul proaspăt al nopţii. Dar se cutremură brusc. I se păru că vede un miracol nemaipomenit.

N-apucă să deschidă bine fereastra, cînd se şi trase grabnic în dreptul peretelui şi se ascunse. Zări dintr-o dată tocmai pe domnul cu doliu la pălărie pe trotuarul pustiu din faţă, chiar în dreptul locuinţei sale. Pesemne nu-l observase şi, curios, cerceta parcă întreaga casă, chibzuind ceva. Făcea impresia că născocea anumite planuri, gata-gata să ia o hotărîre. Ridică mîna şi parcă duse un deget la frunte. În sfîrşit, se decise. Îşi roti privirea de jur împrejur şi, tiptil, în vîrful degetelor, porni să treacă de-a curmezişul strada. Iată-l : ajunse la portiţa care, vara, rămînea uneori nezăvorită pînă pe la ceasurile trei dimineaţa. „Vine la mine !" îi fulgeră prin minte lui Velceaninov şi se repezi numaidecît, tot în vîrful picioarelor, în antreu şi se tupilă la uşă, unde rămase nemişcat, abia atingînd cu mîna dreaptă, tremurătoare, cîrligul pe care-l pusese adineaori. Îşi ciuli atent urechile, căutînd să prindă zgomotul paşilor pe care-i aştepta pe scară.

Inima-i bătea să-i spargă pieptul, nu alta. Se temea că, din pricina ei, nu-l va auzi pe străin urcînd scara în vîrful

degetelor. Faptele în sine nu le prindea, dar percepea totul cu un fel de limpezime înzecită : parcă visul de adineaori se împletise cu realitatea. Velceaninov era din fire un om curajos. Uneori, se făiea chiar, făcînd paradă cu curajul său în întîmpinarea unei primejdii — chiar dacă nimeni nu-l vedea, ci numai pentru a se minuna singur de sine însuşi. Dar de data aceasta lucrurile stăteau cu totul altfel. Ipohondrul şi plîngăreţul bănuitor din ajun se transformase cu totul : nu mai era acelaşi om. Un rîs nervos îi clocotea înfundat în piept. Ghicea orice mişcare a străinului de după uşă.

„Aha ! Iată-l că urcă treptele, a ajuns sus, se uită în jurul lui, trage cu urechea în jos pe scară. De-abia respiră, se furişează... aha ! Pune mîna pe clanţă, trage, o încearcă ! Socotise că nu-i închisă uşa la mine. Ştia va să zică că uneori uit s-o încui. Iarăşi trage de clanţă. Îşi închipuie că o să sară cîrligul ? Îl doare inima să se despartă aşa. Nu-i vine să plece cu buza umflată ?"

Într-adevăr, toate trebuiau să se petreacă aşa cum şi le închipuia el. Cineva stătea, ce-i drept, în faţa uşii şi încetişor, fără zgomot, încerca încuietoarea şi trăgea uşurel de clanţă, „avînd, bineînţeles, scopul său". Dar Velceaninov avea pregătit deznodămîntul şi, parcă încîntat de clipa hotărîtoare, chibzuia şi se pregătea să-l primească. Îi veni năvalnic pofta de a ridica cîrligul, de a trînti uşa în lături şi de a da ochii cu „sperietoarea". „Care va să zică ce căutaţi aici, stimabile ?"

Aşa se şi petrecură lucrurile. Socotind clipa potrivită, Velceaninov ridică dintr-o dată cîrligul, împinse uşa şi dădu nas în nas de domnul cu doliu la pălărie.

III

Pavel Pavlovici Trusoţki

Vizitatorul parcă amuţi pe loc. Amîndoi stătură în prag faţă în faţă şi, neclintiţi, se priveau ţintă în ochi. Aşa trecură cîteva clipe. Deodată, Velceaninov îşi recunoscu oaspetele.

În același timp și musafirul ghici pesemne că Velceaninov îl recunoscuse de-a binelea : asta se oglindi o clipă în privirile sale. Într-o secundă, figura i se destinse într-un dulce surîs.

— Am desigur plăcerea să vorbesc cu Alexei Ivanovici ? psalmodie străinul cu cea mai duioasă voce, care suna cît se poate de comic în împrejurările acelea.

— Dar dumneavoastră nu sînteți cumva Pavel Pavlovici Trusoțki ? silabisi, în sfîrșit, Velceaninov cu o expresie de nedumerire pe față.

— Ne-am cunoscut acum vreo nouă ani în orașul T... și, deci îmi permiteți să vă reamintesc, am fost în relații de bună prietenie.

— Da, domnul meu... să zicem... dar acum sînt orele trei dimineața, iar dvs. mi-ați încercat ușa de vreo zece minute ca să vedeți dacă nu-i deschisă...

— Ora trei ! exclamă musafirul, scoțîndu-și ceasornicul din buzunar și mirîndu-se adînc mîhnit ; exact : trei ! Iertați-mă, Alexei Ivanovici, ar fi trebuit să-mi dau seama de asta înainte de sosire. Sînt foarte încurcat. Voi trece zilele acestea, ca să mă explic ; iar acum...

— Ba de loc ! Dacă-i vorba de explicații, mai bine numaidecît ! răspunse repede Velceaninov. Poftim, treceți, vă rog pragul în odaie. Doar ați avut intenția de a-mi pătrunde în casă și nu v-ați înființat aici numai și numai ca să-mi încercați lacătele...

Velceaninov era și tulburat, dar totodată parcă și puțin cam uluit, nesimțindu-se în stare să-și adune gîndurile. Se simțea chiar rușinat. Din întreaga fantasmagorie nu mai rămăsese nimic, nici un mister, nici un pericol, ci numai mutra prostească a unui oarecare Pavel Pavlovici. De altfel nici nu-i prea venea să creadă că totul era așa de simplu. Avea o presimțire nelămurită, care-l îngrijora. Îl pofti pe oaspete în fotoliu, iar el se așează numaidecît în pat, la un pas de fotoliu, se aplecă cu palmele sprijinite pe genunchi și așteptă cu înfrigurare ca noul venit să înceapă vorba. Îl cerceta insistent cu privirile și căuta să și-l amintească cum era în trecut. Dar ciudat ! Acesta tăcea, ca și cum n-ar fi priceput de loc că era „obligat" să vorbească fără întîrziere. Ba dimpotrivă, parcă oaspetele aștepta ceva de la gazdă, privindu-l țintă. Poate el însuși se fîstîcise, simțind de la început o oarecare

stingherească, ca un șoarece prins în capcană. Dar Velceaninov își ieși din fire, în cele din urmă.

— Dar, în definitiv, ce-i cu dumneavoastră ? izbucni Velceaninov, după cît mi se pare nu sînteți nici o fantomă și nici un vis. Sau poate doriți să faceți aici pe stafia ? Lămuriți-mă, domnule !

Musafirul prinse să se frămînte, surîse și începu cu un aer sfios :

— După cîte văd, vă surprinde în primul rînd sosirea mea la o oră așa de tîrzie și în niște împrejurări, oarecum, atît de aparte... Cînd mă gîndesc la cele petrecute odinioară și la modul cum ne-am despărțit... da, sînt lucruri foarte ciudate... Dealtfel, nici n-aveam de gînd să trec pe la dumneavoastră, dar — fiindcă așa s-a nimerit — totul se datorește unei întîmplări...

— Cum unei întîmplări ? Doar v-am văzut pe fereastră, trecînd strada în vîrful degetelor.

— Aha, va să zică m-ați văzut ! Atunci zău că știți mai multe decît mine în istoria asta. Dar văd că vă incomodez... Drept vorbind, iată cum stau lucrurile : am sosit la Petersburg de vreo trei săptămîni într-o chestiune personală... într-adevăr, eu sînt Pavel Pavlovici Trusoțki... m-ați recunoscut. Chestiunea mea e simplă : am venit aici ca să fac niscaiva demersuri pentru a fi mutat în altă gubernie, într-o nouă slujbă, constituind de fapt o avansare... Dar toate acestea sînt chestii secundare... Lucrul de căpetenie este, dacă vreți să știți, că de trei săptămîni bat străzile pe aici și am impresia că tărăgănez într-adins toată afacerea asta, adică mutarea... drept vorbind, chiar dacă voi izbuti s-o duc cu bine la capăt, o să mi se pară totuși că n-am terminat-o și nu-mi va veni să plec din Petersburgul vostru în starea de spirit în care mă găsesc. Umblu fără rost ca și cum n-aș avea nici o țintă, ba parcă m-aș și bucura că n-o mai am — în starea mea de spirit !...

— În ce stare de spirit ? se încruntă Velceaninov.

Oaspetele își ridică ochii spre dînsul, luă în mînă pălăria și, cu gravitate, îi arătă crepul de doliu.

— Iată starea de spirit !

Velceaninov se uită cu o privire tulbure cînd la doliu, cînd la chipul musafirului. Deodată, i se îmbujorară obrajii și el îl întrebă cu o emoție profundă :

— Nu cumva Natalia Vasilievna ?

— Chiar ea! Natalia Vasilievna! În martie trecut... Tuberculoză galopantă... numai în vreo două-trei luni! Iar eu am rămas singur, după cum mă vedeți.

Rostind aceste vorbe, oaspetele — foarte emoționat — își desfăcu larg brațele și, ținînd în mîna stîngă pălăria îndoliată, își plecă în pămînt capul pleșuv, timp de cel puțin zece secunde.

Tabloul și gestul acesta parcă-l înviorară pe Velceaninov. Un zîmbet ironic și chiar cîrcotaș îi apăru pe buze, dar numai o clipă, nu mai mult... Știrea morții acestei doamne (pe care Velceaninov o cunoscuse altădată și pe care apucase s-o uite tot atît de demult) îi provocă o impresie neașteptat de zguduitoare.

— Cum se poate una ca asta?! mormăi el cele dintîi cuvinte ce-i veniră pe limbă. Și de ce n-ați trecut de-a dreptul pe la mine ca să mă vestiți?

— Vă mulțumesc pentru compătimirea pe care o văd și o prețuiesc, deși...

— Deși?

— Deși au trecut atîția ani de la despărțirea noastră, v-ați purtat față de nenorocirea mea și chiar față de mine cu o desăvîrșită compătimire, încît resimt, bineînțeles, o adîncă mulțumire. Asta am vrut să vă destăinuiesc. Și nu că m-aș îndoi de prietenii mei căci aș putea și aici, chiar acum, să găsesc prieteni de-ai mei foarte sinceri (să-l luăm de pildă numai pe Stepan Mihailovici Bagautov), dar de la cunoștința noastră, chiar prietenie, de care-mi aduc aminte cu profundă recunoștință, au trecut nouă ani, și de atunci n-ați mai venit pe la noi și scrisori nu ne-am mai trimis...

Oaspetele își psalmodia vorbirea, ca pe note, privind în pămînt toată vremea cît dură explicația, cu toate că vedea destul de bine totul din preajma lui. Între timp, gazda își recăpătă stăpînirea de sine.

Cu o impresie foarte stranie întipărită pe chipul său, și care se accentua din ce în ce mai mult, Velceaninov își ciuli urechile, privindu-l țintă pe Pavel Pavlovici. Cînd acesta se opri, în mintea gazdei năvăliră, halandala, un roi de gînduri neașteptate.

— Oare de ce nu v-am recunoscut pînă acum? izbucni Velceaninov, însuflețindu-se, căci ne-am mai întîlnit de vreo cinci ori pe stradă?

— Da, am băgat de seamă. Mi-aţi ieşit în cale de vreo două ori, dacă nu chiar de trei...

— Ba dimpotrivă, *dumneavoastră* mi-aţi ieşit în cale, şi nu eu, *dumneavoastră*...

Velceaninov sări în picioare şi izbucni într-un rîs răsunător. Pavel Pavlovici se opri un moment, îl privi cu luare-aminte şi numaidecît îşi urmă vorba :

— Nu m-aţi recunoscut, poate fiindcă m-aţi putut uita ; apoi, între timp, am suferit de vărsat, care mi-a lăsat urme pe faţă.

— Vărsat ? Da, aţi avut într-adevăr vărsat. Ei, şi cum de v-aţi...

— Procopsit ? Dar ce nu i se poate întîmpla omului ? Scapi cît scapi, şi deodată te pocneşte cîte ceva.

— Totul mi se pare straşnic de hazliu. Dar, continuaţi, continuaţi, vă rog, scumpe amice !

— Deşi v-am întîlnit şi eu...

— Staţi ! De ce mi-aţi spus adineaori : m-am „procopsit". Eu voisem să mă exprim mult mai politicos. Ei, hai, urmaţi, vă rog, urmaţi.

Velceaninov se făcea din senin tot mai bucuros şi mai vesel. Impresia lui zguduitoare de la început se risipi. Se plimba cu paşi repezi prin odaie, înainte şi înapoi.

— Deşi v-am întîlnit şi eu, ba chiar la plecarea mea spre Petersburg am avut de gînd să vă caut neapărat, dar, repet, acum mă aflu într-o asemenea stare de spirit... şi sînt atît de răvăşit mintal, începînd din luna martie...

— Ah, da ! Răvăşit din luna martie. Dar ia spuneţi-mi : nu mai fumaţi ?

— Ştiţi doar că în timpul vieţii Nataliei Vasilievna...

— Ei da, ei da ; dar din luna martie ?

— O ţigăruşe poate c-ar merge.

— Poftim o ţigară. Aprindeţi-o şi urmaţi, căci straşnic mă...

Aprinzîndu-şi o ţigară de foi, Velceaninov se aşează repede din nou pe marginea patului. Pavel Pavlovici se întrerupse din povestit şi-l întrebă :

— Dar dumneavoastră înşivă nu sînteţi cam nervos ? Cum staţi, drept vorbind, cu sănătatea ?

— Uf, dracu s-o ia de sănătate ! se îmbufnă Velceaninov. Daţi-i drumul mai departe !

Din parte-i musafirul, dîndu-şi seama de emoţia gazdei, era din ce în ce mai mulţumit şi mai sigur de sine.

— Dar ce pot să adaug ? zise oaspetele. Mai întîi închipuiţi-vă, Alexei Ivanovici, un om mort, însă nu numai aşa, ci mort de-a binelea, un om deci care, după o căsnicie de douăzeci de ani, îşi schimbă dintr-o dată viaţa şi porneşte haihui pe străzi prăfuite fără un ţel acătării, ca-n mijlocul unei stepe, aproape nemaiştiind pe ce lume se află şi găsind în această uitare de sine chiar un fel de potolire a simţurilor sale. E foarte firesc după toate astea ca atunci cînd mi se întîmplă să mai întîlnesc uneori un cunoscut sau, poate, un amic adevărat, să-l ocolesc dinadins, ca să nu ne întîlnim în asemenea situaţie, adică într-un moment de uitare de sine. Iar alteori, te bate gîndul şi te apucă un dor să vezi pe vreun martor, pe cineva care a participat la împrejurările recente trăite împreună, ce nu se vor mai întoarce pe veci ; iar inima începe să-ţi zvîcnească cu atîta putere, încît nu numai ziua, ci şi noaptea, te simţi gata să te arunci în braţele unui prieten, trezindu-l la nevoie chiar la orele patru dimineaţa. Mă înşelasem însă numai în privinţa ceasului, nu şi în privinţa prieteniei, căci în clipa de faţă sînt mai mult decît recompensat. Iar în legătură cu ora, din pricina ameţelii, mi se părea, drept vorbind, că nu era decît miezul nopţii. Îţi sorbi propria tristeţe şi-ţi pare că te îmbeţi cu ea. De altfel, nu atît tristeţea, ci tocmai noua stare de lucruri mă deprimă...

— Dar ce mod ciudat de exprimare aveţi ! observă mohorît Velceaninov, luînd iarăşi o înfăţişare foarte serioasă.

— Într-adevăr, mă exprim ciudat...

— Ia spuneţi-mi mai degrabă deschis... nu cumva glumiţi ?

— Să glumesc ? exclamă Pavel Pavlovici, avînd întipărită pe figură o uimire îndurerată. Tocmai în momentul cînd vă aduc la cunoştinţă că...

— Ah, vă rog să nu adăugaţi nici un cuvînt.

Velceaninov se sculă şi începu să se plimbe din nou prin odaie.

Trecură aşa vreo cinci minute. Musafirul dădu să se ridice şi el în picioare, dar Velceaninov răcni la dînsul :

— Staţi jos, staţi jos !

Acesta se aşeză docil iarăşi în fotoliu.

— Totuşi, cît de mult v-aţi schimbat ! adăugă Velceaninov, oprindu-se brusc în faţa lui, uluit parcă singur de gîndul acesta. Straşnic v-aţi schimbat ! Extraordinar ! Sînteţi cu totul alt om !

— Nici nu-i de mirare : doar au trecut nouă ani de-atunci.

— Nu, nu, nu ! Nu-i vorba de vîrstă. La înfăţişare nu v-aţi schimbat cine ştie ce. Altfel v-aţi schimbat !

— Poate tot din pricina celor nouă ani.

— Sau datorită lunii martie.

— Hi-hi, surîse viclean Pavel Pavlovici. Aveţi nişte gînduri cam glumeţe... Dar, dacă-mi îngăduiţi, în ce constă propriu-zis schimbarea mea ?

— Ce mai treacă-meargă ! Mai înainte Pavel Pavlovici era o persoană serioasă şi cumsecade — deşteaptă, pe cînd acuma-i un *vaurien !*

Velceaninov se găsea într-o stare de maximă iritare, în care cei mai reţinuţi oameni trîntesc vorbele cele mai neaşteptate.

— *Vaurien !* Aşa credeţi ? Va să zică nu mai sînt „deştept" ? Nu sînt deştept ? chicoti ironic Pavel Pavlovici.

— Ce deştept ! Pasămite sînteţi acum un om cu adevărat *inteligent.*

„Oi fi eu impertinent, se gîndea Velceaninov, dar canalia asta este şi mai impertinentă. Şi oare ce-o fi urmărind ?"

— Ah, scumpule şi nepreţuitule Alexei Ivanovici ! se nelinişti brusc oaspetele, foindu-se în fotoliu. Ce ne pasă nouă ? Doar nu sîntem acum în societate, în cercurile înalte ale aristocraţiei. Nu sîntem decît doi foşti amici cît se poate de sinceri şi de vechi, care ne-am întîlnit şi ne amintim unul altuia cu toată sinceritatea legătura aceea de neuitat în care defuncta era o verigă de preţ a prieteniei ce ne lega !

Furat parcă de entuziasmul său, musafirul îşi lăsă capul în piept, cum obişnuia altădată, dar faţa şi-o acoperi cu pălăria. Velceaninov îl cercetă din ochi cu vădit dezgust şi nelinişte.

„Şi dacă nu-i decît un măscărici ? străfulgeră un gînd prin mintea lui Velceaninov. Dar nu, imposibil ! Parcă nu-i nici beat, deşi n-ar fi exclus : are faţa roşie. De altfel, beat ori nu — tot acolo ajungem. Oare de ce s-o fi agăţînd de mine ? Ce-o fi vrînd canalia asta ?"

— Vă aduceți aminte, vă mai aduceți aminte, exclamă Pavel Pavlovici, dîndu-și pălăria încet, încet la o parte din dreptul feței sale și lăsîndu-se tot mai mult și mai mult pradă amintirilor... Sper că n-ați uitat excursiile noastre afară din oraș, serile și petrecerile cu dansuri și cu jocuri nevinovate la excelența-sa, extrem de primitoare, Semion Semionovici? Dar lecturile noastre serale în trei? Dar împrejurările în care ne-am cunoscut: cînd ați intrat la mine în dimineața aceea pentru informații cu privire la procesul dumneavoastră, ați început chiar să vociferați; cum deodată a ieșit Natalia Vasilievna și peste zece minute ați și devenit cel mai sincer prieten al casei noastre pentru un an întreg, întocmai ca în *Provinciala*[1], piesa scrisă de domnul Turgheniev...

Velceaninov se plimba cu pași rari, cu privirile în pămînt; își urmărea musafirul cu nerăbdare și cu dezgust, ascultîndu-l însă cu multă luare-aminte.

— Nici nu mi-a trecut prin minte *Provinciala,* îl întrerupse gazda, fîstîcindu-se puțin, iar dvs. n-ați vorbit niciodată cu o voce așa de pițigăiată și cu expresii atît... de neobișnuite. De ce?

— Într-adevăr, pe vremuri tăceam mai mult, adică eram mai taciturn, adăugă zorit Pavel Pavlovici. Pe atunci îmi era mult mai drag s-o ascult pe răposata. Mai țineți minte cum vorbea, și cu cît spirit? Dar despre *Provinciala* și, mai ales cît privește pe Stupendiev, aveți dreptate și aici, fiindcă eu, împreună cu neprețuita mea soție răposată, după ce ați plecat, aducîndu-ne aminte de dumneavoastră, în clipele de liniște, am asemuit prima noastră întîlnire cu această piesă de teatru... deoarece, într-adevăr, lucrurile semănau. Cît despre Stupendiev...

— Care Stupendiev, naiba să-l ia! răcni Velceaninov și chiar bătu din picior, pierzîndu-și cumpătul de-a binelea la auzul numelui de Stupendiev din pricina unei amintiri alarmante, care îi trecu prin cap în clipa aceea.

— Stupendiev? E un personaj... un personaj de piesă, e numele soțului din *Provinciala,* chițcăi Pavel Pavlovici cu cel mai dulce glăscior de pe lume. Dar asta face parte din cu totul alt capitol al amintirilor noastre, cele mai plăcute și mai frumoase, de după plecarea dvs. cînd Stepan Mihailovici

Bagautov ne acordă amiciția lui, exact ca dvs., dar de data asta pe timp de cinci ani bătuți...

— Bagautov ? Anume cine ? Care Bagautov ? replică Velceaninov pironindu-se pe loc înaintea musafirului.

— Bagautov, Stepan Mihailovici, care ne-a hărăzit prietenia lui tocmai un an după dumneavoastră, la fel ca și dumneavoastră.

— A, Doamne sfinte, îl cunosc ! exclamă Velceaninov, dumirindu-se în cele din urmă. Bagautov ! El a avut o slujbă acolo la voi.

— A avut, a avut ! Pe lîngă guvernator. Era din Petersburg, un tînăr foarte distins, se trage din cea mai înaltă societate ! rosti cu vădită încîntare Pavel Pavlovici.

— Da, da, da ! Unde mi-i capul ? Atunci și el ?

— Și el, și el ! îi ținu isonul Pavel Pavlovici cu același elan, prinzînd din zbor vorba nesocotită scăpată de stăpînul casei, și el. Acolo am și jucat *Provinciala,* pe scena teatrului de amatori din casa excelenței-sale, extrem de primitoare, Semion Semionovici. Stepan Mihailovici juca rolul „contelui", eu eram „soțul", iar răposata — „provinciala". Numai că mie mi s-a luat rolul de „soț" la insistențele răposatei, așa că n-am mai jucat rolul de „soț", nefiind, chipurile, capabil...

— La naiba, ce mai Stupendiev sînteți și dumneavoastră ! Dumneavoastră sînteți doar Pavel Pavlovici Trusoțki, și nu Stupendiev ! rosti Velceaninov, cu grosolănie, fără nici un menajament, aproape tremurînd de indignare. Numai că... dați-mi voie... Bagautov acesta se află aici la Petersburg. L-am văzut personal, chiar în primăvara asta. Nici la dînsul nu vă duceți ?

— În fiecare zi lăsată de la Dumnezeu trec pe la el. Se împlinesc acum trei săptămîni. Și nu sînt primit. Cică ar fi bolnav și nu mă poate primi. Închipuiți-vă, am aflat din sursa cea mai sigură că într-adevăr e bolnav și încă foarte grav. Și ce bun prieten mi-a fost : șase ani ! Ah, Alexei Ivanovici, vă spun și vă repet, în starea sufletească în care mă aflu îmi vine cîteodată să intru în pămînt, zău așa. Iar alteori aș îmbrățișa tocmai pe cîte unul dintre aceia care au fost, cum se spune, martori oculari sau participanți, numai așa, ca să vărs o lacrimă, fără nici un alt gînd, ca să vărs o lacrimă...

— Ei, ajunge, destul pentru ziua de azi! Nu-i așa? îl întrerupse scurt Velceaninov.

— Destul și prea destul! spuse Pavel Pavlovici, ridicîndu-se numaidecît din fotoliu. E ora patru. Și-mi pare rău că v-am deranjat numai și numai din egoism.

— Știți ce? Am să trec eu însumi, neapărat, pe la dumneavoastră și atunci sper că... Dar deocamdată spuneți-mi sincer și de-a dreptul: nu cumva sînteți beat?

— Eu beat? Vai, nicidecum!

— Cum? N-ați băut nici înainte de a veni la mine, nici mai devreme?

— Alexei Ivanovici, ascultați-mă pe mine. Sînt sigur că aveți febră.

— Chiar mîine o să trec pe la dumneavoastră, de dimineață, înainte de unu.

— De mult îmi dau seama că parcă ați aiura, adăugă Pavel Pavlovici, întrerupîndu-l și stăruind satisfăcut asupra acestui lucru. Mă simt oarecum că, de fapt, din pricina neîndemînării mele... Uite plec, plec chiar acum. Iar dumneavoastră culcați-vă și dormiți un pic, rogu-vă.

— Dar de ce nu mi-ați spus unde locuiți? strigă în urma lui Velceaninov, aducîndu-și aminte în ultimul moment.

— Cum? Nu v-am spus? La hotelul Pokrovskaia...

— La care hotel Pokrovskaia?

— La cel de lîngă biserica Pokrov, acolo, în stradela aceea, am uitat cum îi zice, și nu-mi aduc aminte nici de numărul camerei... dar se află chiar alături de biserica Pokrov.

— Am să vă găsesc, neapărat!

— Poftim, poftim! Vă aștept cu plăcere... un musafir așa de scump!

Și Pavel Pavlovici dădu să coboare scara.

— Stați! răcni după dînsul Velceaninov. N-aveți cumva de gînd să ștergeți putina?

— Adică, cum vine asta, „să șterg putina"? rosti Trusoțki, cu ochii holbați și, zîmbind, se răsuci spre el pe treapta a treia.

În loc de răspuns Velceaninov trînti cu zgomot ușa, o încuie cu grijă și puse cîrligul. Intrînd în odaie, scuipă ca și cum s-ar fi spurcat cu ceva murdar.

Rămase nemișcat în picioare, la mijlocul odăii, cam vreo cinci minute ; apoi se aruncă pe pat fără să se mai dezbrace și adormi într-o clipă. Lumînarea uitată pe masă arse pînă la capăt.

IV

Soția, bărbatul și amantul

Velceaninov dormi foarte adînc și se trezi exact la orele nouă și jumătate. Se ridică într-o clipă în capul oaselor, se așeză pe marginea patului și rămase cu gîndul stăpînit de moartea „acestei femei".

Vestea neașteptată din ajun despre moartea ei făcu asupră-i o impresie zguduitoare, care-l tulbură și chiar îl umplu de durere. O idee ciudată îi înăbuși tulburarea și suferința pentru cîtva timp, în prezența lui Pavel Pavlovici. Dar după ce se trezi, toate întîmplările petrecute cu nouă ani în urmă i se înfățișară dintr-o dată cu o limpezime extraordinară.

Pe femeia asta, răposata Natalia Vasilievna, soția „acestui Trusoțki", Velceaninov o iubise și devenise amantul ei, cînd fusese reținut un an încheiat în orașul T. pentru un proces al său (tot cu privire la o moștenire), deși procesul cu pricina nu cerea neapărat o prezență atît de îndelungată ; adevărata cauză fusese legătura cu dînsa. Această legătură și acest amor puseseră stăpînire cu atîta putere asupra lui Velceaninov, care căzuse într-un fel de robie față de Natalia Vasilievna, încît acesta ar fi fost gata să săvîrșească orice faptă nebunească, lipsită de rațiune, pentru satisfacerea celui mai mic capriciu al femeii iubite. Nici mai înainte, nici pe urmă nu i se mai întîmplase ceva asemănător. La sfîrșitul anului, cînd despărțirea nu mai putea fi amînată, Velceaninov fusese cuprins de-o deznădejde atît de mare în preajma zilei fatale, deși despărțirea urma să fie de scurtă durată, încît făcuse Nataliei Vasilievna propunerea de a o răpi : să fugă de la soț, să lase totul baltă și să plece în străinătate cu dînsul pentru totdeauna. Numai zeflemelile și perseverența fermă

a acelei doamne (care la început aprobase întru totul proiectul, pesemne numai din plictiseală sau ca să se distreze) îl putuseră opri, făcîndu-l să plece singur. Ce se întîmplă în urmă ? Nu trecură nici două luni de la despărțire și Velceaninov își puse la Petersburg o întrebare care rămase fără răspuns pentru totdeauna, și anume : dacă iubise cu adevărat pe acea femeie sau dacă totul nu fusese decît o „nălucire". Întrebarea asta nu se înfiripase în mintea lui numai din superficialitate sau sub imperiul vreunei alte pasiuni, care s-ar fi aprins într-însul. În primele două luni de ședere la Petersburg Velceaninov căzu într-un fel de frenezie și nici nu dădea cîtuși de puțină atenție altei femei, deși reintră numaidecît în vechea lui societate și văzu vreo sută de femei. De altfel, el își dădea perfect de bine seama că, dacă s-ar reîntoarce în orașul T., ar cădea iarăși sub farmecul copleșitor al acestei femei, în pofida tuturor întrebărilor pe care și le pusese. Chiar și peste cinci ani păstra aceeași convingere. Dar după acești cinci ani, el recunoștea lucrul acesta cu indignare, și își aducea aminte cu ură de „femeia aceea". Și îi era rușine de anul petrecut la T. Ba nici nu putea pricepe cum fusese dominat el, Velceaninov, de-o patimă așa de „stupidă". Amintirile acestei patimi se transformaseră în ochii săi într-o pată de rușine. Roșea pînă la lacrimi și suferea chinul remușcărilor. Iar după alți cîțiva ani, Velceaninov izbuti să se mai liniștească. Se strădui să uite totul și avu succes aproape în întregime. Dar fulgerător, după nouă ani, totul reînvie în chip ciudat în fața lui, după vestea aflată în ajun despre moartea Nataliei Vasilievna.

Acum, șezînd pe pat cu gîndurile răvășite, care i se îngrămădiseră talmeș-balmeș în cap, Velceaninov își dădea seama cu claritate de un singur lucru : că se simțea foarte liniștit în ce privește dispariția Nataliei Vasilievna, cu toată „impresia zguduitoare" din ajun, pe care o avusese la aflarea știrii. „Oare nici n-am s-o regret ?" se întreba el. Nu mai simțea, ce-i drept, nici un fel de ură împotriva ei și acum o putea judeca cu mai multă justețe și obiectivitate. După părerea lui, formată, de altfel, mai demult în răstimpul acestor nouă ani de despărțire, Natalia Vasilievna făcea parte dintre cele mai obișnuite doamne din lumea „bună" provincială, și „cine știe ? poate așa și fusese în realitate, iar eu singur o prefăcusem într-un vis". Bănuia întotdeauna însă că părerea

aceasta putea fi eronată. Bănuiala i se întărea acum, datorită faptelor care o confirmau. Acest Bagautov avusese şi el o legătură cu dînsa timp de cîţiva ani, fiind, după cum se vede de asemenea „subjugat" ! Bagautov fusese un tînăr din cea mai aleasă societate a Petersburgului şi, deoarece era o „secătură" (după spusa lui Velceaninov), el nu-şi putea face carieră decît în capitală. Totuşi Bagautov părăsise Petersburgul, neglijînd adică profitul său principal, şi-şi pierduse cinci ani în oraşul T. numai şi numai pentru femeia asta. Pesemne se întorsese în cele din urmă la Petersburg doar fiindcă fusese aruncat şi el „ca o cîrpă". Rezultă de aici că această femeie avusese ceva extraordinar — darul de a atrage, de a înrobi şi de a domina.

Totuşi ea parcă nici nu posedase mijloacele de a captiva şi de a stăpîni. „Ca înfăţişare, nici n-ai fi putut spune, că ar fi fost frumoasă, ba chiar mai degrabă ai fi zis că-i urîtă". Velceaninov o cunoscuse pe vremea cînd avea douăzeci şi opt de ani. Figura nu-i era nici măcar drăguţă, dar se însufleţea uneori într-un chip plăcut. N-avea ochi calzi : radiau dimpotrivă o duritate extremă. Era foarte slabă. Nu strălucea prin cultură. Era, indiscutabil, inteligentă, avea o minte pătrunzătoare, dar aproape totdeauna unilaterală. Îşi însuşise manierele de mondenă provincială avînd totodată, ce-i drept, mult tact. Avea gusturi rafinate, dar mai mult în arta îmbrăcămintei. Autoritară şi hotărîtă. Nu exista cu dînsa înţelegere pe jumătate : „tot ori nimic". Manifesta, în chestiuni dificile, o fermitate şi o perseverenţă uimitoare. Avea darul mărinimiei, însă aproape totdeauna întregit cu o injustiţie fără margini. Nu se putea discuta cu dînsa : pentru ea doi ori doi nu însemna nimic. Niciodată nu se socotea în nici un lucru nedreaptă sau vinovată. Nenumăratele şi permanentele sale infidelităţi faţă de soţ nu-i împovărau cîtuşi de puţin conştiinţa. Însuşi Velceaninov o compara cu „Maica Domnului din secta hlîştilor", ferm încredinţată ea însăşi c-ar fi într-adevăr născătoare de Dumnezeu ; la fel şi Natalia Vasilievna avea cea mai adîncă credinţă în fiecare din faptele sale. Era credincioasă amantului, ce-i drept, dar numai atîta timp cît nu se sătura de dînsul. Îi plăcea să-şi chinuie ibovnicul, dar să-l şi răsplătească. Era o femeie pătimaşă, crudă şi senzuală. Ura desfrîul, pe care îl condamna cu o înverşunare fără pereche — ea însăşi fiind o desfrînată. Dar nici un fel de dovezi n-ar

fi putut-o convinge de propriul său desfrîu. „Pesemne ea cu bună-credinţă nu-şi dă seama de asta", gîndea despre ea, încă pe cînd se afla în oraşul T. însuşi Velceaninov care, în treacăt fie zis, participa la acest desfrîu. „Natalia Vasilievna este una dintre acele femei, îşi zicea el mai departe, care parcă se şi nasc ca să fie soţii necredincioase. Asemenea femei nu cad în păcat niciodată înainte de mariaj : legea firii lor cere ca ele să fie neapărat măritate, pentru a-şi îndeplini misiunea. Soţul li-i primul amant, dar numai după nuntă. Nici o altă fată nu se căsătoreşte mai uşor şi mai reuşit decît ele. Totdeauna soţul este vinovat pentru luarea primului amant. Apoi ele continuă pe drumul ăsta cu o perfectă bună-credinţă — simţindu-se pînă la sfîrşit cu totul îndreptăţite şi, bineînţeles, absolut nevinovate."

Velceaninov era ferm convins că există într-adevăr un asemenea tip de femei. Dar avea de asemenea convingerea că există şi un tip de soţ, corespunzător acestor femei, unica lor menire fiind deci de a corespunde tipului respectiv de femei. După părerea lui, esenţa unor astfel de bărbaţi consistă în aceea de a fi, cum s-ar zice, „eterni soţi" sau, mai exact, de a rămînea în viaţă *numai* soţi şi nimic mai mult. „Asemenea om se naşte şi se dezvoltă numai pentru a se însura, iar după mariaj, să se transforme neîntîrziat într-un accesoriu al soţiei sale, chiar şi în cazul cînd el ar avea din întîmplare o personalitate indiscutabilă. Semnul distinctiv al unui astfel de soţ este podoaba cunoscută. Pentru el e o imposibilitate ca să nu fie încornorat, după cum soarele nu poate să nu lumineze. Dar despre asta habar n-are niciodată şi nici nu poate afla vreodată însăşi în virtutea legilor naturii". Velceaninov avea o credinţă nestrămutată că pe lume există aceste două tipuri şi că Pavel Pavlovici Trusoţki din oraşul T. era reprezentantul perfect al unuia dintre ele. Cît priveşte pe Trusoţki, cel din ajun, se înţelege de la sine, nu mai era acel Pavel Pavlovici pe care Velceaninov îl cunoscuse în T. Îl găsi grozav de schimbat, dar acesta îşi dădea seama că oaspetele său nici n-ar fi putut rămîne acelaşi, totul intrînd în ordinea naturală a lucrurilor. Domnul Trusoţki ar fi putut fi cel dinainte numai în cazul cînd soţia sa ar mai fi fost în viaţă. Acum însă el nu mai era decît o parte din întreg, rămasă de izbelişte la voia întîmplării, cu alte cuvinte, ceva surprinzător, aparte...

În ceea ce-l privește însă pe Pavel Pavlovici, cel din orașul T., iată ce-și aduse aminte Velceaninov :

„Drept vorbind, Pavel Pavlovici nu era în localitatea T. decît un „soț", și nimic mai mult. Dacă avea și o funcțiune, asta se explica numai prin faptul că slujba intra, cum s-ar zice, printre atribuțiunile sale de soț. Luase serviciu pentru soție și pentru poziția ei mondenă în orașul T. ; totuși era un slujbaș foarte sîrguincios. Avea pe atunci treizeci și cinci de ani și se bucura de oarecare avere, chiar măricică. La slujbă nu se distingea prin cine știe ce aptitudini, dar nici prin incapacitate. Întreținea legături cu societatea cea mai înaltă din gubernie și trecea drept un om cu dare de mînă. În localitatea T. Natalia Vasilievna era foarte respectată, ceea ce ea nu prea aprecia, socotind omagiile ca pe deplin cuvenite. Se pricepea să primească în casa ei lumea în condiții excelente ; iar pe Pavel Pavlovici îl dresase așa de bine, că se putea descurca cu maniere aristocratice chiar cînd primeau pe cei mai înalți demnitari ai guberniei. Poate era și deștept, după părerea lui Velceaninov. Dar, cum Nataliei Vasilievna nu-i prea plăcea ca soțul său să vorbească prea mult, nici nu i se putea descoperi cine știe ce deșteptăciune. Poate avea, din naștere, multe însușiri bune, ca și defecte. Însă calitățile acestea se aflau parcă sub obroc, iar defectele erau înăbușite cum mijeau. Velceaninov ținea, de pildă, minte că domnul Trusoțki se lăsa furat uneori de dorința de a lua în derîdere pe aproapele său — ceea ce îi era strict interzis. Îi plăcea alteori să povestească cîte ceva, dar și acest lucru se afla sub observație. I se îngăduia să istorisească numai nimicuri, și cît mai pe scurt. Avea atracție pentru un cerc de amici din afara casei și îi plăcea chiar să cinstească cîte un pahar de vin cu vreun prieten ; ultima înclinare însă îi fusese stîrpită chiar de la rădăcină. Dar încă ceva caracteristic ; privindu-l în societate, nimeni n-ar fi putut spune că e un soț sub papuc. Natalia Vasilievna se arăta ca o soție absolut ascultătoare și poate chiar ea însăși era încredințată de acest lucru. Pavel Pavlovici poate o iubea nebunește pe Natalia Vasilievna, dar nimeni nu putea observa așa ceva, fiind chiar imposibil, probabil de asemenea din pricina unei dispoziții de acasă a Nataliei Vasilievna. Pe cînd locuia în orașul T., Vel-

ceaninov își punea uneori întrebarea : oare îl bănuiește cît de cît Trusoțki de legătura cu soția sa ? De cîteva ori a întrebat-o foarte serios pe Natalia Vasilievna, dar de fiecare dată a primit același răspuns, rostit cu oarecare necaz, că bărbatul său nu știe nimic și nu va putea afla vreodată ceva, mai ales că „asta nu-i treaba lui !" Și încă o trăsătură de caracter : ea nu-și bătea joc niciodată de Pavel Pavlovici. Nu-l găsea de loc nici caraghios, nici prea urît și i-ar fi luat cu hotărîre partea dacă cineva ar fi îndrăznit să fie necuviincios față de dînsul. Neavînd copii, ea trebui să se consacre în mare parte vieții mondene. Dar îi plăcea și interiorul său. Plăcerile mondene n-o absorbeau niciodată cu totul. Acasă o atrăgeau gospodăria și lucrul de mînă. În ajun, Pavel Pavlovici își amintise lecturile serale din sînul familiei. Lucrurile se petreceau așa : citea Velceaninov, citea și Pavel Pavlovici care — curios ! — citea foarte bine cu glas tare. Între timp, Natalia Pavlovna proba și asculta totdeauna în liniște. Se citeau îndeobște romane de Dickens, vreo revistă rusească, iar uneori cîte ceva „serios". Natalia Vasilievna prețuia foarte mult cultura lui Velceaninov, dar în tăcere, ca și cum aceasta ar fi fost o chestiune închisă și lichidată despre care nu mai era nevoie de adăugat nimic. În genere, cărțile și știința o lăsau indiferentă, socotindu-le eventual utile, dar străine de ea. Spre deosebire de ea, Pavel Pavlovici se lăsa uneori înflăcărat. Legătura din orașul T. se rupse subit, după ce atinsese pentru Velceaninov cea mai deplină culme, vecină cu nebunia. Fu pur și simplu alungat. Împrejurările despărțirii fuseseră însă atît de bine regizate, încît el plecă fără să bănuiască că eroina îl lepădase „ca pe o cîrpă". În orașul T., cu vreo lună și jumătate înainte de plecarea lui Velceaninov, își făcuse apariția un ofițeraș tinerel de artilerie, abia ieșit din școala militară, care se înnădise la familia Trusoțki. În loc de trei, erau acum patru. Natalia Vasilievna îl primea pe june cu bunăvoință, dar se purta cu dînsul ca și c-un băiețaș. Velceaninov nu căzu la bănuială. Nici nu-i ardea de asta, deoarece — tocmai în vremea aceea — i se anunțase necesitatea despărțirii. Unul din sutele de motive, ticluite de Natalia Vasilievna pentru iminența plecării sale cît se poate de grabnic, fusese și argumentul că parcă rămăsese gravidă. De aceea era natural ca

Velceaninov să dispară neapărat și numaidecît, măcar pentru trei sau patru luni, pentru ca după nouă luni soțului să nu i se poată trezi vreo bănuială, chiar dacă în urmă s-ar fi făcut vreo aluzie malițioasă pe seama acestui eveniment. Argumentul era tras de păr. După propunerea furtunoasă a lui Velceaninov de a fugi la Paris sau în America, el plecă de unul singur la Petersburg, „fără îndoială, pentru scurt timp", adică nu mai mult de trei luni. Altfel, n-ar fi plecat cu nici un chip și n-ar fi ținut seamă de nici un fel de motive sau de argumente. Exact peste două luni, Velceaninov primi la Petersburg o scrisoare din partea Nataliei Vasilievna cu rugămintea de a nu se mai întoarce niciodată în orașul T., deoarece ea iubea acum pe un altul. În privința sarcinii, îi aducea la cunoștință că fusese o greșeală la mijloc. Vestea despre eroarea asta era inutilă, căci totul apăru limpede lui Velceaninov, care își aduse aminte de ofițeraș. Așa se isprăvi povestea asta pentru totdeauna. Peste cîțiva ani, Velceaninov auzi din întîmplare că Bagautov se pripășise prin orașul T. unde rămase cinci ani bătuți. El își tălmăci lunga durată a legăturii cu Bagautov prin faptul că între timp Natalia Vasilievna îmbătrînise desigur mult de tot și de aceea se făcuse mai statornică decît odinioară.

Velceaninov rămase pe pat cam un ceas. Se dezmetici în cele din urmă, sună pe Mavra ca să-i aducă cafeaua, o bău în pripă, se îmbrăcă și exact la unsprezece porni spre biserica Pokrov ca să caute hotelul lui Trusoțki. De fapt acum, ziua, Velceaninov își făcu o imagine diferită despre hotelul Pokrovski. Apoi simți un pic de rușine pentru modul cum se purtase în ajun cu Pavel Pavlovici și chestiunea aceasta trebuia rezolvată fără întîrziere.

Velceaninov își explică fantasmagoria din ajun cu încuiatul ușii, ca datorită întîmplării și înfățișării de om beat a lui Pavel Pavlovici. Poate și din alte pricini. În realitate, habar n-avea de ce se ducea acum ca să refacă niște relații noi cu fostul soț, cînd totul se sfîrșise așa de firesc, ca de la sine. O putere ascunsă îl atrăgea însă într-acolo. Era la mijloc o impresie deosebită care crea atracția...

V

Liza

Lui Pavel Pavlovici nici nu-i trecuse prin cap „să spele putina" şi Dumnezeu ştie de ce-i pusese Velceaninov în ajun întrebarea asta brutală ; parcă într-adevăr ar fi avut mintea înceţoşată. La prima întrebare pusă într-o prăvălioară de mărunţişuri de lîngă biserica Pokrov i se arătă hotelul cu acelaşi nume, la doi paşi, într-o stradelă. Cineva de la hotel îl lămuri că domnul Trusoţki se instalase în curte în nişte atenase, unde se aflau camerele mobilate ale Mariei Sîsoevna. Urcînd o îngustă scară de piatră, udă şi foarte murdară, în corpul de case din curte, care ducea de la parter la etaj, unde se găseau camerele de închiriat, Velceaninov auzi deodată un plîns. Părea un plîns de copil de şapte-opt ani, un plîns trudnic, cu hohote uneori înfundate, şi o dată cu ele un tropăit de paşi şi nişte strigăte mînioase, într-un falset şuierător, dar înăbuşit, care izbucneau dintr-un gîtlej de bărbat adult. Acest om vîrstnic parcă voia să-l potolească pe copil şi nu dorea de loc să se audă plînsul ; dar el însuşi făcea mai multă gălăgie decît copilul. Strigătele erau aspre, iar copilul parcă implora îndurare. Pătrunzînd într-un mic coridor, pe laturile căruia dădeau cîte două uşi, Velceaninov întîlni o femeie înaltă şi foarte grasă, cu părul ciufulit, şi o întrebă de Pavel Pavlovici. Ea arătă cu degetul spre uşa de după care venea plînsul. Pe faţa grasă şi stacojie a acestei femei de patruzeci de ani se citea o răbufnire de indignare.

— Uite-l cum se distrează ! rosti ea cu voce groasă, dar scăzută, şi se îndreptă spre scară. Velceaninov dădu să bată în uşă, dar se răzgîndi, o deschise şi intră. În mijlocul unei odăiţe, unde era îngrămădită mobilă simplă de lemn vopsit, stătea în picioare Pavel Pavlovici, numai în pantaloni, fără haină şi vestă, roş la faţă, mînios, care căuta să potolească prin strigăte, gesturi şi poate chiar prin lovituri (cum i se păru lui Velceaninov) pe o fetiţă de vreo opt ani, îmbrăcată sărăcăcios, deşi ca o domnişoară, într-o rochiţă de lînă, scurtă, de culoare neagră. Fetiţa părea într-o criză de nervi, plîngea convulsiv cu sughiţuri şi-şi întindea mînuţele spre Pavel Pavlovici, ca şi cum ar fi vrut să-l cuprindă, să-l îmbrăţişeze,

să-l înduplece și să caute a-l convinge de ceva. Într-o clipită totul se schimbă fulgerător. Cînd îl văzu pe musafir intrînd în casă, copila scoase un țipăt și o zbughi într-o cămăruță învecinată ; iar Pavel Pavlovici, uluit pentru o clipă, zîmbi larg, întocmai ca și în ajun, cînd Velceaninov deschise brusc ușa spre scară.

— Alexei Ivanovici ! izbucni el în culmea mirării. Pentru nimic în lume nu m-aș fi putut aștepta. Dar poftim aici, aici ! Uite colea pe divan sau dincolo, luați loc în fotoliu, iar eu... și dădu să-și pună în grabă surtucul, uitînd vesta.

— Nu vă deranjați. Rămîneți așa cum sînteți, spuse Velceaninov, așezîndu-se pe un scaun.

— Dar nu se poate. Dați-mi voie să mă pun la punct. Așa arăt mai cuviincios. Dar unde v-ați așezat ? În colț ? Treceți dincoace, în fotoliu, la masă... Zău că nu mă așteptam de loc ! și se așeză pe marginea unui scaun de paie, nu alături de musafirul „neașteptat", ci — rotind scaunul — drept în fața lui, ca să-l vadă mai bine.

— Și de ce nu v-ați așteptat ? Doar ieri v-am spus c-o să vin la dumneavoastră pe vremea asta !

— Îmi închipuiam că n-o să veniți. Cum m-am trezit, dîndu-mi seama de cele petrecute ieri, am înțeles că n-o să vă mai văd, niciodată.

Între timp, Velceaninov cerceta în juru-i cu privirea. În odaie era dezordine, patul nestrîns, hainele împrăștiate, pe masă cești nespălate după cafea, fărîmituri de pîine și o sticlă de șampanie, băută pe jumătate, fără dop și cu un pahar alături. Aruncă o privire piezișă în încăperea vecină, dar acolo era liniște deplină. Fetița se pitulase și tăcea din gură.

— Nu cumva beți acum ? arătă Velceaninov spre sticla de șampanie.

— Rămășițe... se fîstîci Pavel Pavlovici.

— Vai, cît de mult v-ați schimbat !

— Obiceiuri urîte, venite subit. După nenorocirea aceea... Nu mint. Nu mă mai pot stăpîni. Nu fiți neliniștit, Alexei Ivanovici. Acum nu mai sînt beat, n-o să mai îndrug verzi și uscate, ca ieri la dumneavoastră. Drept să vă spun, toate-s de atunci ! De mi-ar fi prezis cineva, acum jumătate de an, că am s-o iau așa, razna, dintr-o dată, ca acum, să mă fi arătat atunci în oglindă, zău că nu l-aș fi crezut, pe legea mea !

— Înseamnă că aseară aţi fost beat ?

— Fost ! recunoscu cu jumătate de gură Pavel Pavlovici, plecîndu-şi ruşinat ochii în pămînt. Dar staţi să vedeţi. Nu eram chiar beat de tot, ci numai mahmur — după beţie. Ţin să vă lămuresc că după beţie mă fac rău : nu mai simt decît o urmă de ameţeală ; o cruzime însă şi o nesocotinţă pun stăpînire pe mine ; şi durerea mea o simt mai tare. Poate de aceea şi beau. Atunci sînt în stare să fac tot felul de năzbîtii, chiar prosteşti, şi-s gata să jignesc pe oricine. Pesemne ieri am avut o comportare foarte ciudată faţă de dumneavoastră.

— Cum ? Nu vă mai amintiţi ?

— Cum să nu ! Ţin minte totul.

— Vedeţi, Pavel Pavlovici, întocmai aşa m-am gîndit şi eu. În chipul acesta mi-am explicat lucrurile, rosti împăciuitor Velceaninov ; iar pe deasupra, eu însumi m-am purtat cu dumneavoastră cam nervos ; apoi am prea puţină răbdare, ceea ce recunosc fără înconjur. Alteori, nu mă simt prea bine ; şi vizita dumneavoastră, noaptea...

— Da, noaptea, noaptea ! clătină din cap Pavel Pavlovici, parcă s-ar fi mirat şi s-ar fi condamnat pe sine însuşi... cum de am făcut aşa ceva ? Pentru nimic în lume n-aş fi intrat la dumneavoastră, dacă nu mi-aţi fi deschis ; aş fi plecat. Am mai venit o dată, Alexei Ivanovici, acum vreo săptămînă, dar nu v-am găsit acasă. Pe urmă poate n-aş mai fi încercat niciodată să vă văd. Tot mi-a mai rămas un pic de mîndrie, Alexei Ivanovici, deşi îmi dau seama... de starea în care mă aflu. Ne-am întîlnit şi pe stradă. Îmi ziceam : dacă cumva n-o să mă recunoască, dacă o să-mi întoarcă spatele. Într-adevăr, nouă ani nu-s o glumă. De aceea n-am îndrăznit să mă apropii de dumneavoastră. Ieri noapte mă întorceam din cartierul Peterburgskaia storona, şi uitasem cu totul cîte ceasuri erau. Vina o poartă asta (şi arătă sticla) pe lîngă sentimentele mele. Am făcut o prostie, şi încă una mare de tot. Dacă n-aţi fi fost un om de caracter, căci aţi venit la mine chiar după cele întîmplate astă-noapte, numai şi numai în amintirea trecutului, mi-aş fi pierdut orice speranţă de a reînnoi legăturile noastre de prietenie.

Velceaninov îl asculta cu luare-aminte. Îi părea că omul acesta vorbea sincer şi chiar cu oarecare demnitate. Totuşi nu-i venea să-i creadă spusele, cum îi trecu pragul.

— După cum văd, Pavel Pavlovici, nu sînteți singur. Spuneți-mi a cui e fetița pe care am găsit-o adineauri la dumneavoastră ? Pavel Pavlovici, uimit, își înălță sprîncenele și totodată se uită cu o privire senină și binevoitoare la Velceaninov.

— A cui să fie ? E doar Liza, rosti el, zîmbind cu amabilitate.

— Care Liza ? mormăi Velceaninov și simți o înfiorare. Impresia se produsese prea brusc. Adineaori, cînd intrase în casă și o găsise pe Liza, fusese, ce-i drept, mirat, dar n-avusese nici o presimțire, nu-i trecuse prin minte nici un gînd deosebit.

— Da, Liza noastră, fiica noastră, Liza ! surîse Pavel Pavlovici.

— Cum fiica ? Dar dumneavoastră cu Natalia... cu răposata Natalia Vasilievna ați avut copii ? îl întrebă neîncrezător Velceaninov, cu o voce înăbușită parcă de sfială.

— Cum de nu ? Ah, Doamne, bine ziceți. De unde ați fi putut afla ? M-am zăpăcit ! Dumnezeu ne-a dăruit-o după plecarea dumneavoastră.

Pavel Pavlovici se săltă de pe scaun, înfiorat de o tulburare parcă oarecum plăcută.

— N-am auzit nimic, spuse Velceaninov și păli.

— Într-adevăr, de la cine ați fi putut afla, mai e vorbă ? repetă Pavel Pavlovici cu o voce înduioșată, stinsă. Răposata și cu mine pierdusem orice nădejde. Vă aduceți aminte și dumneavoastră. Și deodată, ne-a blagoslovit Domnul cu un copil. Eram în al nouălea cer, numai unul Cel-de-Sus îmi știe bucuria. Asta s-a întîmplat parcă la un an după plecarea dumneavoastră. Ba nu, nu peste un an, ci cu mult mai devreme. Ia stați, dacă nu mă înșală memoria, ați plecat de la noi în octombrie sau chiar în noiembrie...

— Am plecat din orașul T. la începutul lui septembrie, în douăsprezece ale lunii, țin foarte bine minte.

— Adevărat ? În septembrie ? Hm... unde mi-e capul ? se miră, foarte surprins, Pavel Pavlovici. Atunci, dacă-i așa, dați-mi voie, rogu-vă. Dumneavoastră ați plecat în douăsprezece septembrie, iar Liza s-a născut la opt mai. Va să zică : septembrie, octombrie, noiembrie, decembrie, ianuarie, februarie, martie, aprilie — adică la opt luni și ceva. Asta-i ! Și de-ați fi știut cum răposata...

— Dar arătați-mi fetița... chemați-o aici... bîigui cu o voce spartă Velceaninov.

— Neapărat ! începu să se agite Pavel Pavlovici, oprindu-se la jumătatea vorbei, ca și cum n-ar fi avut nici o importanță ceea ce voise să spună. Îndată, v-o prezint îndată, și Trusoțki intră în grabă în odăița unde se afla Liza.

Trecură trei sau poate chiar patru minute. În mica încăpere de alături răsunară cîteva șoapte pripite. De abia se auzea vocea Lizei. „Fetița nu vrea pesemne să vină", se gîndi Velceaninov. În sfîrșit, amîndoi se arătară în prag.

— Iat-o, se sfiește, spuse Pavel Pavlovici, îi strașnic de rușinoasă, mîndră... leit răposata !

Liza se ivi fără lacrimi în ochi, cu privirile lăsate în pămînt. O ducea de mînă tatu-său. Era o fetiță înăltuță, firavă, foarte frumușică. Își ridică repede ochii săi mari și albaștri spre musafir cu o vădită curiozitate. Îl privi posomorît și numaidecît îi lăsă în jos. Avea în privire o gravitate puerilă, cum au copiii rămași singuri cu un necunoscut, cînd se refugiază într-un colț și de acolo îl supraveghează pe noul venit, nemaivăzut pînă atunci, privindu-l grav și cu neîncredere. Dar poate era în ochii ei și alt gînd, nu de copil, cum i se păru lui Velceaninov. Tatăl o aduse pînă în dreptul musafirului.

— Uite, nenea a cunoscut-o pe mămica odinioară. A fost prietenul nostru. Nu fi sălbatică, întinde-i mînuța.

Fetița se înclină ușor și îi dădu sfios mîna.

— Natalia Vasilievna n-a vrut s-o învețe să facă reverențe, ci — după moda englezească — numai să se încline un pic și să întindă musafirului mîna, adăugă Trusoțki ca o lămurire pentru Velceaninov, pironindu-l cu privirea.

Velceaninov simți căutătura iscoditoare a gazdei, dar nu se mai strădui să-și ascundă tulburarea. Ședea pe scaun fără să facă vreo mișcare, ținînd strîns mînuța Lizei, și se uita cu luare-aminte la copilă. Dar Liza era foarte preocupată de cu totul altceva și, uitîndu-și mîna în palma oaspetelui, nu-și lua ochii de la tatăl său. Ciulea urechea cu teamă la tot ceea ce spunea părintele ei. Velceaninov recunoscu numaidecît acești ochi mari albaștri, dar rămase mai cu seamă uluit de albeața neobișnuită, uimitoare, a feței sale și de culoarea părului ei ; toate acestea erau deosebit de semnificative pentru el. Ovalul obrazului însă și forma buzelor o aminteau mai mult pe

Natalia Vasilievna. Între timp, Pavel Pavlovici începuse să povestească nu știu ce cu o deosebită înflăcărare, dar Velceaninov nu-l auzea. Prinse doar o ultimă frază :

— ...așa că dvs., Alexei Ivanovici, nici nu vă puteți închipui bucuria noastră la ivirea acestui dar pe care ni l-a hărăzit Cel-de-Sus. Din ziua cînd s-a născut, ea a fost totul pentru mine. Și mă gîndeam : dacă din voința lui Dumnezeu mi-aș pierde fericirea, mi-ar rămîne Liza. Cel puțin de asta eram absolut sigur.

— Dar Natalia Vasilievna ? îl întrebă Velceaninov.

— Natalia Vasilievna ? izbucni Pavel Pavlovici, făcînd o grimasă. Doar ați cunoscut-o. Ați uitat că nu-i cam plăcea să-și dea gîndurile pe față. În schimb, cum și-a luat adio de la fetiță, pe patul de moarte fiind... atunci a ieșit totul la iveală ! V-am spus adineauri „pe patul de moarte", dar cu o zi înainte de a-și da sfîrșitul ea s-a agitat, s-a burzuluit — spunînd că vor s-o prăpădească cu tot felul de leacuri, cînd de fapt nu are decît niște friguri obișnuite. Cît privește pe amîndoi doctorii noștri, ei nu se pricep la nimic și de îndată ce se va înapoia Koch al nostru (vă mai amintiți de medicul acela militar, un bătrînel ?), acesta în două săptămîni are s-o pună pe picioare. Ce mai treacă-meargă, cu cinci ore înainte de a muri, și-a adus aminte că peste trei săptămîni trebuie s-o vizităm neapărat la moșie de ziua ei pe mătușă-sa, nașa Lizei.

Velceaninov se sculă brusc de pe scaun, ținînd-o mereu de mînuță pe Liza. I se păru că în privirile aprinse ale fetiței, ațintite asupra tatălui său, era ca un fel de dojană.

— Oare n-o fi bolnavă ? îl întrebă cu un ton ciudat Velceaninov, alarmat.

— Parcă nu, dar... din pricina împrejurărilor în care ne aflăm aici, rosti Pavel Pavlovici cu o amară îngrijorare, copilul are o fire ciudată, e nervos, după moartea mamei, a suferit de isterie timp de două săptămîni. Chiar adineaorî, ce de-a plînsete o năpădiră, tocmai cînd ați intrat dumneavoastră — m-auzi, Liza, m-auzi ? Și cînd stai și te gîndești : pentru ce ? Numai și numai pentru că plec de acasă și o las singură. Cică n-o mai iubesc cum am iubit-o cînd trăia mămica ei — iată de ce mă învinovățește. Cum de-i pot intra în cap asemenea năzbîtii unei copilițe, care ar trebui să se gîn-

deasca acum la joacă. De altfel, nici n-are cu cine se juca aici.

— Cum adică... sînteţi numai voi doi ?

— Singuri-singurei... doar o îngrijitoare ce mai vine de trebăluieşte o dată pe zi.

— Iar cînd plecaţi de acasă, o lăsaţi singură ?

— Păi cum altfel ? De pildă ieri, cînd am plecat în oraş, am închis-o în odăiţa aceea. Din pricina asta au şi curs azi atîtea lacrimi. Judecaţi şi dumneavoastră : ce puteam să fac ? Alaltăieri, Liza a coborît în curte fără mine, iar un băiat a lovit-o cu o piatră în cap. Alteori, o apucă plînsul din senin şi dă buzna pe la toţi vecinii, întrebîndu-i unde am plecat ? Şi nu-i frumos. E adevărat că nici eu nu-s mai breaz. Plec pentru o oră şi mă întorc a doua zi în zori, cum s-a întîmplat ieri. Noroc că gazda a chemat un lăcătuş ca să spargă broasca şi i-a deschis în lipsa mea. Mai mare ruşinea ! Pînă şi eu mă socot un căpcăun. Şi toate astea pentru că mi-e mintea înceţoşată...

— Tăticule ! rosti sfios fetiţa, cuprinsă de nelinişte.

— Ei poftim ! Iar începi ? Ce-i cu tine ? Ce ţi-am spus eu adineaori ?

— N-am să mai fac, n-am să mai fac, repetă, înfricoşată, Liza, încrucişîndu-şi grabnic mîinile în faţa lui.

— Aşa nu mai merge, să locuiţi mai departe în asemenea condiţii, izbucni deodată Velceaninov cu glas autoritar. Dumneavoastră, după cum se ştie, sînteţi doar un om cu dare de mînă. Atunci cum de v-aţi instalat aici în aripa asta, în condiţiile astea ?

— În aripa asta ? În cel mult o săptămînă poate că sîntem plecaţi ; apoi şi aşa am cheltuit destule parale, cu toată darea mea de mînă...

— Ei, gata, haide, destul ! îl întrerupse Velceaninov cu o nerăbdare crescîndă, ca şi cum i-ar fi zis : „Mai taci odată din gură, doar ştiu dinainte tot ce ai să-mi spui şi îndeosebi cu ce intenţie !" Ascultaţi-mă, vreau să vă fac o propunere : mi-aţi spus adineauri că aveţi de gînd să mai rămîneţi aici o săptămînă, poate chiar două. Am aici o casă, adică o familie — unde, de douăzeci de ani, mă simt ca la mine acasă. E vorba de familia Pogorelţev. Alexandr Pavlovici Pogorelţev este consilier intim. V-ar putea fi de folos chiar dumneavoastră în chestiunea pentru care faceţi demersuri. Familia lui se

află acum în viligiatură. Au în afara orașului un conac o frumusețe. Klavdia Petrovna Pogorelțeva mi-e ca o soră, ca o mamă. Au opt copii. Dați-mi-o pe Liza s-o duc numaidecît la dînșii... nu de alta, dar să nu mai pierdem vremea. Vor primi-o bucuroși pentru tot timpul cît veți sta aici. O vor îngriji ca pe propria lor fiică, ca pe propria fiică.

Era teribil de nerăbdător, ceea ce nici nu ascundea.

— Asta nu se poate, rosti Pavel Pavlovici, privindu-l drept în ochi cu o schimă vicleană, cum i se păru lui Velceaninov.

— De ce ? De ce nu se poate ?

— Cum să las copila să plece așa ?... Nu din pricina dumneavoastră, un prieten atît de binevoitor. La altceva mă gîndesc. E vorba de-o casă străină și de-o societate înaltă, unde nu știu cum va fi primită copila.

— V-am spus doar că e ca și familia mea, izbucni aproape mînios Velceaninov. Klavdia Petrovna va fi fericită să-mi îndeplinească rugămintea și va primi-o cît se poate de bine... ca pe fiica mea... Ce dracu ! Singur vă dați seama că o țineți una și bună, numai așa, de florile mărului... Ce să mai vorbim !

Zise și bătu chiar din picior.

— Nu de alta, dar mă tem să nu pară ciudat ! Oricum, ar trebui să mă duc și eu pe acolo, barem o dată, de două ori... Altfel, cum ar veni ? De loc fără tată ? Apoi... într-o casă atît de simandicoasă ?

— Ba-i casa cea mai simplă de pe lume. Nu-i de loc „simandicoasă", răcni Velceaninov. Nu v-am spus că acolo sînt o mulțime de copii ? Fetița va reînvia acolo. Va avea de toate... Iar pe dumneavoastră vă pot prezenta chiar mîine acolo, dacă doriți. De altfel, va trebui să vă duceți neapărat ca să le mulțumiți. O vom vizita zilnic, dacă vreți...

— Totuși, parcă nu-i prea...

— Vorbe goale ! Dumneavoastră singur vă dați perfect seama. Știți ce ? Veniți acasă la mine diseară, o să dormiți acolo și dimineața, cît mai devreme, vom porni la conac ca să ajungem pe la amiază.

— Binefăcătorule ! Și încă să dorm la dumneavoastră... primi cu înduioșare Pavel Pavlovici. Mă copleșiți cu bunătatea... Dar unde se află conacul ăsta ?

— La Lesnoi.

— Dar cu rochița cum are să se descurce ? Într-o familie așa de distinsă și încă la conac. Mă înțelegeți. Inima de tată nu mă lasă...

— Rochia n-are nici o importanță. Ea-i în doliu. Nici nu poate purta altceva. Rochia e foarte potrivită. Numai rufărie de corp să aibă mai curată și o băsmăluță (Băsmăluța și lenjeria care se vedea de sub rochiță erau foarte murdare.)

— Imediat să te schimbi, dispuse Pavel Pavlovici. Iar celelalte rufe necesare le vom aduce numaidecît. Le are Maria Sîsoevna la spălat.

— Atunci să trimitem după trăsură, îl întrerupse Velceaninov, și cît mai repede cu putință.

Dar se ivi o piedică : Liza se împotrivi din răsputeri. Tot timpul ea își ciulea cu groază urechile și dacă Velceaninov, cînd căuta să-l convingă pe Pavel Pavlovici, ar fi avut vreme s-o privească mai cu luare-aminte, atunci ar fi putut citi pe fața ei o desperare fără margini...

— Nu merg ! rosti ea cu voce scăzută, dar fermă.

— O vedeți, uite, e leit maică-sa !

— Nu-s leit mămica, nu-s leit mămica ! izbucni Liza, frîngîndu-și cu deznădejde mînuțele, ca și cum și-ar fi cerut iertare de la tatăl ei pentru cumplita acuzație de a semăna cu maică-sa : tăticule, tăticule, dacă ai să mă părăsești...

Pe urmă Liza se aruncă spre Velceaninov care se și sperie :

— Dacă ai să mă iei, atunci...

Dar fetița nu apucă să sfîrșească vorba. Pavel Pavlovici o prinse de mînă, gata s-o ia de ciuf și cu o furie fățișă o trase în odăița de alături. Se auziră de acolo, timp de cîteva minute, șoapte și plînsete înăbușite. Velceaninov dădu să intre și el în cămăruță, dar Pavel Pavlovici îl întîmpină și-l încunoștință cu un zîmbet strîmb că fetița va sosi numaidecît. Velceaninov se străduí să nu-l privească în față și se uită în altă parte.

În sfîrșit, se arătă și Maria Sîsoevna, aceeași femeie pe care la sosire o întîlnise pe coridor și începu să așeze într-o mică sacoșă drăguță schimburile Lizei, aduse de dînsa.

— Nu cumva, taică, dorești să iei fata ? se adresă ea lui Velceaninov. Ai familie, nu ? Bine faci, taică ! Copila îi cuminte. Ai s-o izbăvești din iadul ăsta.

— Cum spui așa ceva, Maria Sîsoevna ? ! mormăi Pavel Pavlovici.

— Maria Sîsoevna ! îl îngînă femeia. Știu eu că așa mă cheamă. Ce vrei să zici că nu-i iad la tine ? Oare se cade un copilaș care a început a înțelege să vadă asemenea josnicie ? A sosit trăsura, taică, pentru Lesnoi, nu ?

— Da, da!

— Să fie într-un ceas bun, cu noroc.

Liza ieși, palidă, cu ochii în pămînt și își luă săculețul. Lui Velceaninov nu-i aruncă nici o privire. Se stăpîni și nu se grăbi ca adineaori să-l îmbrățișeze pe tatăl său, chiar cînd își luă rămas bun. Pesemne nici nu voia să se uite la dînsul. Părintele o sărută după cuviință pe căpușor și o mîngîie. Buza-i subțire se încruntă, bărbia i se cutremură. Totuși ea nu-și ridică ochii spre tatăl său. Pavel Pavlovici păli, îi tremurau mîinile — ceea ce observă Velceaninov, deși se străduia din răsputeri să nu-l privească, dorind un singur lucru : să plece cît mai curînd. „De altfel n-am nici o vină aici, se gîndi el, așa trebuia să se întîmple." Coborîră cu toții în stradă. Abia aici Maria Sîsoevna o sărută pe Liza. Numai după ce se așezară în trăsură, Liza înălță ochii spre tatăl său, plesni deodată din palme și scoase un strigăt. Încă o clipă și ar fi sărit din trăsură spre dînsul, dar caii o și luaseră din loc.

VI

O nouă fantezie a unui trîndav

— Nu cumva ai amețit ? se sperie Velceaninov. Am să poruncesc birjarului să oprească. O să-i spun să-ți aducă apă...

Liza își ridică privirea spre dînsul, privindu-l cu ochii aprinși și dojenitori.

— Unde mă duci ? întrebă ea sacadat și tăios.

— Într-o casă minunată, Liza, la o familie care locuiește acum într-un conac frumos. Acolo sînt mulți copii, te vor

iubi, sînt buni la suflet... Nu fi supărată pe mine, Liza ; eu nu-ți vreau decît binele...

În momentele acestea, ciudat ar mai fi părul Velceaninov vreunui cunoscut dacă l-ar fi putut vedea.

— Cît ești, cît ești, cît ești... uf, cît ești de rău ! izbucni Liza, înăbușindu-se de lacrimile care o podidiseră și scăpărînd din ochișorii săi minunați, dar mînioși.

— Liza, eu...

— Ești rău, rău, rău ! bîigui din nou fetița, frîngîndu-și mîinile.

Velceaninov se pierdu cu firea.

— Liza, draga mea, dacă ai ști cît mă mîhnești.

— E adevărat c-o să vină mîine ? E adevărat ? îl întrebă ea autoritar.

— Adevărat, adevărat ! Am să-l aduc chiar eu. O să-l iau și o să-l aduc.

— Are să te păcălească, șopti Liza, plecînd ochii în jos.

— Cum ? Nu te iubește, Liza ?

— Nu mă iubește.

— S-a purtat rău cu tine ? Rău ?

Liza îl privi sumbru și tăcu. Își întoarse iarăși fața, aplecîndu-și cu încăpățînare capul. Velceaninov căută să-i explice, îi vorbi cu aprindere, cuprins parcă de friguri. Liza îl asculta neîncrezătoare, cu dușmănie, dar îl asculta. Atenția ei îl bucura cît se poate de mult. El începu chiar să-i spună ce înseamnă un om care bea. Îi mărturisi că o iubește și că va avea grijă de tatăl său. În cele din urmă, Liza își ridică ochii spre el și-l privi țintă. Îi istorisi după aceea cum o cunoscuse pe maică-sa și își dădu seama că o captiva prin aceste povestiri. Încetul cu încetul, ea începu să-i răspundă la întrebări, dar monosilabic, cu prudență și cu încăpățînare. Totuși la întrebările lui principale, Liza nu-i răspunse nici un cuvînt. Tăcea stăruitor cînd venea vorba despre relațiile ei anterioare cu tatăl său. Vorbind cu ea, Velceaninov îi luă mînuța în palmă, ca adineaori acasă, și n-o mai lăsă ; ea nu și-o retrase. Fetița însă nu trecea chiar totul sub tăcere. Mai scăpa cîte un cuvînt în răspunsuri nedeslușite. Spunea, de pildă, că pe tata îl iubise mai mult decît pe maică-sa, fiindcă înainte vreme și el o iubise mai mult, iar mama în trecut o iubise mai puțin. Dar pe patul de moarte, maică-sa o sărutase îndelung și plînsese, cînd toată lumea ieșise din odaie și ră-

măseseră singure numai ele amîndouă. Liza adăugă că pe maică-sa o iubește acum mai mult decît pe oricine de pe lume și în fiecare noapte la dînsa se gîndește mai cu drag decît la oricine. Dar fetița avea o fire mîndră : băgînd brusc de seamă că o luase gura pe dinainte, se închise din nou în sine și tăcu mîlc, privindu-l chiar cu oarecare ură pe Velceaninov fiindcă o făcuse să vorbească prea multe. Către sfîrșitul drumului, starea isterică îi trecu aproape cu totul, dar rămase foarte îngîndurată și se uita posomorît în juru-i, cu o încăpățînare posacă, dinainte hotărîtă. Împrejurarea că era dusă într-o casă necunoscută, unde nu mai fusese niciodată, parcă n-o tulbura cine știe cît. Altăceva o chinuia — ceea ce remarcă Velceaninov. El ghici că Liza se rușina de *dînsul*. Îi era rușine tocmai fiindcă tatăl său o lăsase atît de ușor cu el, ca și cum ar fi lepădat-o pe mîinile lui.

„E bolnavă, își zise, poate grav ; a vlăguit-o... Uf, ce bețivan ticălos ! Înțeleg acuma !" Îl zori pe birjar. Își punea toată nădejdea în conac, aer, copii, într-o viață nouă și necunoscută ei, iar pe urmă... Asupra viitorului nu se îndoia cîtuși de puțin. Pentru ziua de mîine avea speranțe limpezi, depline. Un lucru îl știa cu siguranță : că niciodată nu simțise ceea ce încerca acum și că acest sentiment îi va rămîne pentru totdeauna. „Iată un scop în viață, iată viața însăși !" își zise el cu încîntare.

Multe gînduri i se învolburau în cap, dar nu se oprea asupra lor și ocolea cu încăpățînare amănuntele : fără amănunte totul devenea limpede, totul era indistructibil. Planul său principal se alcătui de la sine : „îl vom putea influența cumva, cu forțe unite, pe acest nemernic, care o va lăsa pe Liza în Petersburg la familia Pogorelțev, la început pe timp limitat, fixînd chiar un termen oarecare, și el va pleca singur ; iar Liza are să-mi rămînă mie. Asta-i totul. Ce-mi mai trebuie ? De altfel, cu siguranță, el însuși dorește lucrul acesta. Altfel, de ce ar chinui-o ?" În sfîrșit, ajunseră. Conacul familiei Pogorelțev era, într-adevăr, un locșor minunat. Mai întîi îi întîmpină o ceată zgomotoasă de copii, care se revărsară în ceardac. Velceaninov nu fusese de mult pe acolo și bucuria copiilor n-avea margini. Era iubit. Cei mai mari îl întîmpinară chiar înainte de a coborî din trăsură :

— Ei, ce s-aude cu procesul ? Cum vă merge procesul ?

Cei mai mici repetară întrebarea, ţivlindu-se şi rîzînd în urma celorlalţi fraţi. Toţi îl tachinau aici cu procesul, dar — zărind-o pe Liza — se buluciră în jurul ei şi o cercetară cu o curiozitate copilărească, tăcută şi încordată. Ieşi la intrare Klavdia Petrovna, urmată de soţul său. Amîndoi îl întîmpinară rîzînd pe Velceaninov, cu întrebarea despre proces.

Klavdia Petrovna era o doamnă de vreo treizeci şi şapte de ani, dolofană şi încă frumoasă, brunetă, cu obraji proaspeţi, rumeni... Bărbatul său avea vreo cincizeci şi cinci de ani — om deştept şi abil, dar înainte de toate bun la suflet. Casa lor era cu adevărat un „cuib părintesc" pentru Velceaninov, după însăşi expresia lui. Dar aici trebuie să ţinem seama şi de-o altă împrejurare aparte. Klavdia Petrovna, acum vreo douăzeci de ani, fusese cît pe ce să se mărite cu Velceaninov, pe atunci un băieţandru, încă student. Fusese prima lor dragoste, aprinsă, caraghioasă şi minunată în acelaşi timp. Se sfîrşi prin măritişul ei cu Pogorelţev. Peste vreo cinci ani, amîndoi se reîntîlniră şi totul se încheie printr-o prietenie limpede, aşezată... Rămase pentru totdeauna un fel de căldură în relaţiile dintre dînşii, o lumină neobişnuită care le însenina. Aici totul era pur şi ireproşabil în amintirile lui Velceaninov, şi cu atît mai drag lui, cu cît era, poate, singurul loc în felul acesta. În această familie el se înfăţişa simplu, naiv, bun, le dădăcea copiii, nu se fandosea şi se spovedea în toate cu sufletul deschis. Se juruise adesea în faţa soţilor Pogorelţev că nu va mai rămîne mult în mijlocul societăţii şi se va muta cu totul la dînşii. Va veni să trăiască alături de ei şi nu-i va părăsi niciodată. În sinea lui se gîndea cu toată seriozitatea la intenţia asta.

Velceaninov le expuse amănunţit planul privitor la Liza. De altfel, ar fi fost de ajuns numai simpla lui rugăminte fără nici un fel de explicaţii speciale. Klavdia Petrovna sărută cu efuziune pe sărmana „orfană" şi făgădui să facă tot ce depinde de dînsa. Copiii o împresurară pe Liza şi o duseră la joc în livadă. După jumătate de oră, într-o convorbire animată, Velceaninov se ridică şi dădu să plece. Era foarte nerăbdător — ceea ce se observa uşor. Nu mai fusese pe acolo de trei săptămîni şi acum se retrăgea după jumătate de ceas, ceea ce îi miră pe toţi. Velceaninov izbucni în rîs şi făgădui că va veni a doua zi. Se făcu remarca, deschis, că pare prea

tulburat. Atunci el o luă de mînă pe Klavdia Petrovna și, sub pretextul că uitase a-i spune ceva foarte important, o duse în altă odaie.

— Îți mai aduci aminte cele ce ți-am povestit, numai dumitale, fără să le spun nici soțului, despre anul petrecut de mine în orașul T. ?

— Țin minte chiar prea bine ; mi-ai vorbit adesea...

— Nu ți-am vorbit, ci m-am spovedit — numai dumitale... Nu ți-am pomenit însă niciodată de numele acestei femei : e Trusoțkaia, soția acestui Trusoțki. Ea a murit, iar Liza e fiica ei — fiica mea !

— Ești sigur ? Nu te înșeli ? îl întrebă cu o ușoară emoție Klavdia Petrovna.

— Absolut sigur, absolut sigur, nu mă înșel de loc ! rosti ca într-o exaltare Velceaninov.

Atunci el îi povesti totul cît putu mai pe scurt, în pripă și în culmea emoției. Klavdia Petrovna cunoștea mai dinainte faptele, nu știa însă numele doamnei. Velceaninov se îngrozea numai la ideea că cineva dintre cunoscuții săi ar fi putut întîlni cîndva pe *madame* Trusoțkaia și s-ar fi gîndit : cum a fost posibil ca *el* să fi iubit *atît* de tare această femeie ? De aceea nu îndrăznise să spună numele „acestei femei" nici chiar Klavdiei Petrovna, unica lui prietenă adevărată.

— Dar tatăl fetiței nu știe nimic ? îl întrebă gazda după ce ascultă toată istoria.

— Ba da... știe... Lucrul acesta mă și torturează că n-am descoperit încă totul în ceea ce mă privește, urmă cu înflăcărare Velceaninov. El știe, știe... Am observat asta și ieri, și azi ! Dar trebuie să aflu ce anume știe din toate cîte au fost. De aceea mă și grăbesc. Diseară o să vină la mine. Totuși nu prea înțeleg de unde ar fi putut afla, adică de unde ar fi putut să știe adică *totul* ? Despre Bagautov știe și prea știe totul, fără nici o îndoială. Dar despre mine ? Cunoști doar bine asemenea cazuri, cînd soțiile își pot încredința bărbatul că nu-i nimic la mijloc. Dacă s-ar coborî din ceruri înseși îngerii, soțul nu i-ar crede — ci numai pe nevastă ar crede-o. Nu da din cap, nu mă condamna, mă condamn eu singur, și m-am condamnat încă de mult, de mult ! Să vezi ce ni s-a întîmplat deunăzi : aflîndu-mă la dînsul, eram atît de sigur că

știe totul, încît m-am trădat eu însumi în fața lui. N-ai să mă crezi : mi-e așa de rușine, simt o povară, că aseară l-am primit atît de grosolan. (Mai tîrziu am să-ți povestesc totul în amănunțime.) Ieri el a venit la mine dintr-un impuls dușmănos și de nestăpînit, vrînd să-mi spună că-și cunoaște jignirea și că-l știe pe făptaș. Asta-i pricina venirii sale prostești la mine în stare de ebrietate. Dar e atît de firesc din parte-i ! Venise tocmai ca să mă dojenească. Iar eu m-am comportat îndeobște cam cu prea multă înflăcărare ieri la mine, iar adineaori la dînsul acasă ! Am procedat prostește, fără nici un pic de precauțiune. Singur m-am dat de gol. Oare de ce o fi venit tocmai într-un moment cînd eram așa de surescitat ? Să-ți mai spun ceva : și pe Liza a chinuit-o, a torturat o fetiță numai și numai ca să se răzbune, barem pe copil. Da, e îndîrjit... oricît de insignifiant ar fi, dar e îndîrjit... chiar foarte îndîrjit. De fapt, nu-i acum decît un măscărici, pe cînd mai înainte vreme zău că avea, pe cît de posibil, înfățișarea unui om cumsecade. Dar cînd stai și te gîndești, îți dai seama că-i lucru foarte firesc că a luat calea desfrîului. Aici, prietenă, trebuie să privim creștinește împrejurările. Află, buna și scumpa mea prietenă, că vreau să mă schimb cu totul față de el. Doresc să-l consolez. Asta ar fi chiar o „faptă bună" din partea mea. Pentru că eu totuși sînt vinovat față de el ! Ascultă-mă, am să-ți povestesc încă ceva. Pe cînd mă aflam în orașul T., am avut o dată nevoie de patru mii de ruble și el mi le-a dat pe loc, fără nici un act, cu o sinceră bucurie că-mi face un serviciu ; iar eu le-am luat, le-am luat din mîinile lui, am luat de la dînsul bani, mă auzi, am luat ca de la un prieten !

— Trebuie să fii însă mai prudent, îl sfătui, neliniștită, Klavdia Petrovna. Nu vezi în cel hal de exaltare ești ? Zău că mi-e și teamă pentru dumneata ! Bineînțeles, Liza este acuma și fiica mea. Dar mai sînt atîtea lucruri nelămurite, și încă foarte multe. Mai ales acuma trebuie să fii mai circumspect. E neapărată nevoie să fii mai circumspect, acum cînd te simți fericit sau atît de încîntat. Ești un om prea mărinimos cînd te vezi fericit, adăugă Klavdia Petrovna cu un surîs pe buze.

Toți ieșiră ca să-l petreacă pe Velceaninov. Copiii o aduseră pe Liza, cu care se jucaseră în livadă. Parcă o priveau acum cu încă și mai multă nedumerire decît adineaori. Liza

părea sălbăticită cu totul, cînd Velceaninov o sărută pe obraz față de toți, luîndu-și rămas bun de la dînsa și repetîndu-i cu căldură promisiunea de a veni a doua zi împreună cu tatăl său. Pînă-n ultima clipă fetița tăcu, fără să se uite la Velceaninov. Deodată, ea îl apucă brusc de mînecă și-l trase mai deoparte, ațintindu-l cu o privire care parcă-l implora. Voia să-i spună ceva, Velceaninov o duse numaidecît în altă odaie.

— Ce-i cu tine, Liza ? rosti el cu duioșie, ca o încurajare. Fetița își roti încă o dată în juru-i privirile sperioase și-l trase în colțul cel mai îndepărtat. Ar fi vrut să se ascundă cu totul de ceilalți.

— Spune-mi, Liza ! Ce s-a întîmplat ?

Copila tăcea, nemișcată. Nu se hotăra să vorbească. Îl privea drept în față cu ochii săi albaștri. Toate trăsăturile obrăjorilor săi exprimau o teamă fără margini.

— El... o să se spînzure, șopti ea, ca-ntr-o aiurare.

— Cine are să se spînzure ? întrebă, speriat, Velceaninov.

— El, el ! El a vrut să se spînzure azi-noapte cu un șireang ! vorbi în grabă fetița, înăbușindu-se. L-am văzut chiar eu. El însuși mi-a spus-o, mi-a spus-o ! Și mai înainte a vrut. Totdeauna a vrut. L-am văzut noaptea...

— Peste putință ! șopti nedumerit Velceaninov.

Dintr-o dată fetița se aruncă și începu să-i sărute mîinile. Plîngea în hohote. De-abia își trăgea sufletul. Îl ruga și-l implora. Dar nu pricepea nimic din bolboroselile ei isterice. De atunci îi rămase pentru totdeauna în minte, urmărindu-l și aievea și în vis, această privire chinuită de copil torturat, cuprins de o groază fără margini și care cu o ultimă nădejde se uită implorator la dînsul.

„Oare într-adevăr îl iubește ? Și încă atît de mult ? Într-adevăr ? se gîndi cu gelozie și cu invidie Velceaninov, întorcîndu-se în oraș, cu o înfrigurată nerăbdare. Adineaori mi-a spus doar ea singură că pe maică-sa o iubește mai mult... poate că nu-l iubește de loc și-l urăște !... Și ce înseamnă alarma asta : «Are să se spînzure». Ce tot îndruga ea ? Nătăfletul ăsta să se spînzure ? Trebuie să aflu adevărul. Trebuie să-l aflu neapărat. Trebuie să rezolv chestiunea cît mai repede — și s-o rezolv definitiv !"

VII

Soțul și amantul se sărută

Velceaninov era strașnic de zorit ca să „afle adevărul". „Azi-dimineață eram uluit. Nu mă simțeam în stare să mă reculeg, — se gîndea el, amintindu-și prima întîlnire cu Liza ; acum însă trebuie să aflu neapărat adevărul." Pentru a grăbi lucrurile, era cît pe ce să se ducă cu trăsura de-a dreptul la Trusoțki ; dar se răzgîndi numaidecît : „Nu, mai bine să vină el singur la mine ; iar eu, între timp, să isprăvesc cît mai repede cu treburile mele blestemate !"

Se apucă cu înfrigurare de afacerile sale. Dar simți de data asta că era foarte împrăștiat și că astăzi nu se putea ocupa serios de treburi. Pe la orele cinci, cînd porni să-și ia masa de prînz, îi veni pentru întîia oară un gînd năstrușnic : poate-i într-adevăr un încurcă-lume și degeaba se amestecă în toate cele, se agită și se vîră la autorități în căutarea avocatului, care a și început să-l ocolească. Pufni apoi în rîs, gîndindu-se la presupunerea asta. „Să-mi fi venit ieri gîndul acesta, tare m-aș fi amărît", adăugă el cu voie bună sporită. Cu toată veselia lui, Velceaninov devenea tot mai distrat și mai nerăbdător. Căzu în sfîrșit pe gînduri. Deși în mintea lui neliniștită încolțeau fel de fel de idei, în ansamblu nu se închega nimic ce-ar fi putut să-l ajute într-adevăr în clipa aceea.

„Am nevoie de omul acesta ! hotărî în cele din urmă Velceaninov. Trebuie să-l descifrez, iar după aceea să decid. Pare inevitabil duelul !"

Întorcîndu-se acasă pe la orele șapte, Velceaninov nu-l găsi la dînsul pe Pavel Pavlovici. Îl cuprinse o mare uimire. Apoi se mînie ; după aceea se mîhni — pentru ca, la sfîrșit, să-l apuce chiar frica : „Numai unul Dumnezeu știe cum se vor isprăvi toate acestea !" repeta el, ba plimbîndu-se prin cameră, ba întinzîndu-se pe divan cu ochii la ceas. În sfîrșit, către orele nouă, își făcu apariția Pavel Pavlovici. „Dacă omul acesta ar avea de gînd să mă prindă în capcană, momentul de față ar fi cel mai favorabil pentru dînsul — atît de risipit mă simt acum", își zise, înviorîndu-se brusc și înveselindu-se peste măsură.

Întrebîndu-l, dezgheţat şi într-o bună dispoziţie sufletească, de ce nu venise mai devreme, Pavel Pavlovici îşi schimonosi figura într-un zîmbet, se aşeză în voie, nu ca în ajun, şi-şi aruncă neglijent pălăria cu doliu pe alt scaun. Velceaninov băgă numaidecît de seamă dezinvoltura lui şi o reţinu în memorie.

Calm, fără cuvinte de prisos, netulburat ca mai deunăzi, el îi povesti, sub forma unui raport, cum o condusese pe Liza, cu cîtă căldură fusese primită, ce folositoare pentru dînsa va fi şederea acolo şi, treptat-treptat, ca şi cum ar fi uitat cu totul de Liza, schimbă pe nesimţite vorba şi se opri exclusiv la familia Pogorelţev. Îi povesti deci cît de drăguţi sînt oamenii aceştia, de cîtă vreme îi cunoaşte, ce persoană cumsecade şi chiar influentă este Pogorelţev şi aşa mai departe. Pavel Pavlovici îl asculta cu gîndul aiurea şi, din cînd în cînd, cu un surîs posac, dar şiret, căta pe sub sprîncene la povestitor.

— Înflăcărat om mai sînteţi, mormăi Trusoţki, cu un zîmbet răutăcios.

— Iar dumneavoastră am impresia că sînteţi în toane proaste, remarcă, nemulţumit, Velceaninov.

— Adică de ce n-aş fi la fel cu toată lumea ? izbucni Pavel Pavlovici, sărind ars din colţişorul său : parcă asta şi aştepta ca să explodeze.

— Cum vi-e voia, surîse Velceaninov. Mă gîndeam eu, poate vi s-a întîmplat ceva...

— Chiar aşa. Mi s-a şi întîmplat ! exclamă el, fălindu-se parcă.

— Şi cam ce anume ?

— Hm, Stepan Mihailovici al nostru tot face nazuri... Ştiţi, Bagautov, prea distinsul domn din Petersburg, tînărul din înalta societate.

— Iar nu v-a primit, ai ?

— Ba nu, tocmai că de data asta m-a primit... a catadicsit pentru întîia oară şi i-am putut vedea trăsăturile feţei sale... dar de răposat.

— Cu-um ? ! A murit Bagautov ? se minună Velceaninov, deşi parcă n-avea de ce să fie atît de mirat.

— El, în persoană ! Amicul meu credincios timp de şase ani. A murit încă de ieri de la amiază. Iar eu habar n-am avut. Tocmai în clipa aceea poate am şi trecut pe acolo ca

să întreb de sănătatea lui. Mîine vor scoate mortul din casă și va avea loc înmormîntarea. Zace învelit cu giulgiu într-un coșciug îmbrăcat în catifea neagră împodobită cu fireturi de aur... A murit într-un acces de febră. Mi-au dat voie — așa că am putut să-i văd trăsăturile feței. M-am prezentat la intrare ca prietenul său cel mai bun : de-aceea mi-au și permis să pătrund în casă. Poate numai pentru el și sosisem în Petersburg.

— Dar de ce vă supărați pe dînsul, rîse Velceaninov, doar n-a murit dinadins ?

— Tocmai fiindcă îmi pare rău. Îmi era un nestemat amic : asta a însemnat el pentru mine, și Pavel Pavlovici, pe neașteptate, făcu deodată cu degetele două coarne deasupra frunții sale chele, chicotind prelung, încetișor...

Trusoțki rămase așa, cu coarnele pe cap, chicotind vreo jumătate de minut cu privirea drept în ochii lui Velceaninov, încîntat parcă la culme ca de cea mai veninoasă neobrăzare. Acesta încremeni : parcă i-ar fi răsărit înainte o vedenie. Dar nu rămase încremenit decît o clipită. Un surîs batjocoritor și liniștit, pînă la nerușinare, îi flutură pe buze.

— Oare ce-o fi însemnînd asta ? îl întrebă într-o doară, tărăgănind cuvintele.

— Asta înseamnă coarne, îi reteză vorba Pavel Pavlovici, luîndu-și, în sfîrșit, degetele de la frunte.

— Adică... coarnele dumneavoastră ?

— Ale mele proprii, dobîndite ! rosti Pavel Pavlovici, schimonosindu-și îngrozitor figura.

Amîndoi tăcură un răstimp.

— Totuși sînteți un om curajos ! reluă Velceaninov.

— De ce ? Fiindcă v-am arătat coarnele ? Dar știți ceva, Alexei Ivanovici, mai bine m-ați cinsti cu ceva. Că eu v-am cinstit un an întreg, zi de zi, în orașul T. Trimiteți după o sticluță de băutură. Mi s-a uscat gîtlejul.

— Cu plăcere ! Puteați să-mi spuneți mai demult. Ce-ați dori dumneavoastră ?

— De ce : dumneavoastră și nu : ce-am dori *noi ?* căci amîndoi vom cinsti. Nu-i așa ? îl înfruntă Pavel Pavlovici, privindu-l între timp drept în ochi cu o stranie neliniște.

— Șampanie ?

— Dar ce altăceva ? Pentru votcă încă n-a sosit rîndul...

Velceaninov se sculă fără grabă, sună pe Mavra și dădu porunca.

— Să bem pentru fericita și vesela noastră revedere, după o despărțire de nouă ani ! chicoti prosteşte, fără rost, Pavel Pavlovici, căci mi-ați rămas numai dumneavoastră ca unic prieten adevărat. Nu mai există Stepan Mihailovici Bagautov, aidoma ca-n poetul acela :

Patrocle-n viață n-a rămas,
Ci Thersit cel semeț și laș[2]...

și, rostind numele lui Thersit, Trusoțki se împunse cu degetul în piept.

„Mai degrabă ai vorbi pe șleau, porcule, căci mie nu-mi place să bați șeaua", își zise în sine Velceaninov, fierbînd de mînie și abia stăpînindu-se să n-o dea în vileag.

— Mai bine spuneți-mi de-a dreptul, începu Velceaninov, pufnind de năduf, dacă îl învinuiți fățiș pe Stepan Mihailovici (nu-i mai spuse acum, pur și simplu, Bagautov) ar trebui să vă bucurați că cel ce v-a jignit se află în pămînt. Atunci de ce vă pare rău ?

— Cum ? Să mă bucur ? De ce să mă bucur ?

— Judec și eu așa, după sentimentele dumneavoastră.

— Hi-hi ! În privința asta vă înșelați asupra sentimentelor mele. Nu știți cugetarea unui înțelept : „Bine e cînd ți-i mort dușmanul, dar mai bine cînd îi viu", hi-hi...

— Ehei, viu l-ați văzut și l-ați prea văzut zilnic, timp de vreo cinci ani și ați avut destulă vreme să vă săturați contemplîndu-l, remarcă răutăcios și agresiv Velceaninov.

— Dar parcă atunci știam... parcă știam ? se avîntă brusc Pavel Pavlovici, sărind de la locușorul său, oarecum parcă bucuros că, în sfîrșit, i se puse o întrebare pe care o aștepta de un amar de vreme. Drept cine mă socotiți, Alexei Ivanovici ?

În privirea lui sclipi scurt o expresie cu totul nouă și neașteptată transfigurîndu-i dintr-o dată fața, schimonosită pînă atunci de un rînjet rău și respingător.

— Cum ? N-ați știut într-adevăr nimic ? rosti nedumerit Velceaninov, sub impresia unei fulgerătoare uluiri.

— Ah, va să zică vă imaginați că știusem ? Știusem ? Vai, ce suflete de eroi ! În ochii voștri omul parcă-i un cîine și îi

judecați pe toți după mișelia propriei voastre firi. Asta-i! V-o spun deschis! și lovi furios cu pumnul în masă, dar se sperie pe loc de zgomotul făcut de el însuși și aruncă în juru-i priviri înfricoșate.

Velceaninov își recăpătă calmul de dinainte.

— Ascultați-mă, Pavel Pavlovici, de fapt mi-e totuna... nu-i așa?... dacă ați știut dinainte ori nu. Dacă n-ați știut, asta vă onorează în orice caz, deși... de altfel, nu înțeleg de loc de ce m-ați ales tocmai pe mine drept confidentul dumneavoastră?

— Dar nu-i vorba de dumneavoastră... nu vă supărați... nu-i vorba de dumneavoastră... mormăi Pavel Pavlovici, coborîndu-și privirile în pămînt.

Tocmai intră Mavra cu șampania.

— Iat-o! exclamă Pavel Pavlovici, bucurîndu-se pesemne de deznodămînt. Paharele, maică, adă paharele! Minunat! Nimic nu ne mai trebuie, drăguță! Sticla e destupată? Admirabil, bravo dumitale! Și-acuma te poți retrage!

Trusoțki se învioră și se uită iarăși semeț la Velceaninov.

— Recunoașteți, rogu-vă, izbucni el în chicote de rîs, că lucrurile acestea vă interesează în cel mai înalt grad și nu vă e de loc „totuna", după cum ați binevoit s-o spuneți adineaori, așa că ați rămîne foarte dezamăgit dacă în clipa asta m-aș scula de pe scaun și aș pleca, fără să vă fi explicat totul în amănunt.

— Ba, drept vorbind, n-aș fi dezamăgit de loc.

„Minți!" spunea surîsul lui Pavel Pavlovici.

— Ei, hai să ne apucăm acum de treabă! zise și începu să toarne șampanie în pahare.

— Să toastăm! glăsui Trusoțki, ridicînd paharul: În sănătatea răposatului întru Domnul, prietenul meu Stepan Mihailovici! și îl dădu pe gît.

— La un asemenea toast eu n-am să beau, spuse Velceaninov, punîndu-și paharul pe masă.

— De ce? E un mic toast drăguț, nu?

— Uite ce: cînd ați intrat aici, erați beat?

— Băusem puțin. Dar ce-i?

— Nimic deosebit! Dar eu am avut impresia, și ieri, și mai ales azi-dimineață, că o regretați sincer pe Natalia Vasilievna.

— Dar cine v-a spus că n-o regret sincer și acum ? zise Pavel Pavlovici, sărind de la locul său, ca săltat de-un resort.

— De altfel, nu despre asta-i vorba. Vă rog însă să fiți de acord că v-ați fi putut înșela în ceea ce-l privește pe Stepan Mihailovici ; iar acesta e lucrul de căpetenie.

Pavel Pavlovici zîmbi șiret și făcu cu ochiul.

— Ehei, văd că ardeți de curiozitate să aflați cum m-am informat eu în privința lui Stepan Mihailovici.

Velceaninov se făcu roșu la față :

— Vă repet că mi-e totuna.

„Îmi vine să-l dau pe ușă afară, cu șampanie cu tot", își zise furios, făcîndu-se stacojiu.

— N-are importanță, rosti Pavel Pavlovici ca o aprobare și își mai turnă un pahar.

— Fie ! Vă voi istorisi numaidecît cum am descoperit „totul" și așa o să vă satisfac dorința arzătoare de a cunoaște adevărul... căci sînteți un om înfocat, Alexei Ivanovici, strașnic de înfocat. Hi-hi ! Dați-mi numai o țigară, fiindcă — după cum știți — începînd din luna martie...

— Poftim !

— Și așa, Alexei Ivanovici, din luna martie m-am stricat... și iată cum s-au petrecut lucrurile. Fiți atent ! Ftizia, după cum știți, scumpe amice (urmă el pe un ton din ce în ce mai familiar) este o boală curioasă. Toți oftico-șii își sfîrșesc zilele aproape fără să bănuiască că a doua zi vor muri. Așa și Natalia Vasilievna, cum vă spun, cu cinci ore înainte de moarte, își făcea planuri cum să plece peste două săptămîni în vizită la o mătușă a ei, care locuia cale de patruzeci de verste. Pe lîngă asta, cunoașteți desigur obiceiul răspîndit, sau mai bine zis năravul multor cucoane, poate și bărbați, de a păstra toate hîrțoagele din corespondența amoroasă. Cel mai sigur mijloc ar fi să le pui pe foc, nu-i așa ? Dar nu, adresantele păstrează cu grijă orice petec de hîrtie în casete sau în truse de voiaj. Scrisorile sînt numerotate — clasate după an, lună, categorie... Le-o fi consolidînd tristețele, pesemne mult de tot... mai știi ! Se păstrează, fără îndoială, pentru o plăcută aducere-aminte. Natalia Vasilievna se pregătea să plece la aniversarea mătușii sale chiar cu cinci ore înainte de a înceta din viață... Bineînțeles nu se gîndea la moarte pînă-n ceasul din urmă, ci îl aștepta mereu pe doctorul Koch. Așa s-a întîmplat că Natalia Vasilievna își dădu su-

fletul, dar a rămas în biroul ei besacteaua de abanos cu incrustații de sidef și de argint. O casetă frumușică cu o cheiță minusculă, rămasă din familie (o căpătase de la bunică-sa). Și așa tocmai în besacteaua asta s-a și descoperit totul, adică tot-tot, fără nici o excepție, pe zile și ani, timp de două decenii. Iar Stepan Mihailovici, care avea vădite înclinații pentru literatură (scrisese chiar o nuvelă de amor și o trimisese unei reviste), umpluse caseta cam cu o sută de piese numerotate — ce-i drept, în decurs de cinci ani. Unele scrisori erau chiar adnotate de propria mînă a Nataliei Vasilievna. Agreabil lucru pentru un soț, nu-i așa ?

Velceaninov se gîndi un moment și își aminti că el nu trimisese Nataliei Vasilievna nici o scrisorică, nici un bilețel. Iar din Petersburg, deși îi expediase două scrisori, ele fuseseră adresate ambilor soți după o prealabilă înțelegere. Iar la ultima scrisoare, prin care Natalia Vasilievna îl concedia, el nici nu răspunsese.

Cînd își încheie povestirea, Pavel Pavlovici tăcu un minut întreg, surîzînd insolent și interogativ.

— Dar de ce nu mi-ați răspuns la modesta mea întrebare ? rosti, în sfîrșit, Trusoțki cu un vădit chin.

— La ce întrebare ?

— Tocmai despre agreabilele simțăminte ale unui soț, care deschide o asemenea casetă.

— Asta nu-mi ține nici de cald, nici de frig ! zise sarcastic Velceaninov, gesticulînd cu mîna a lehamite ; apoi se sculă și începu să se plimbe încoace și încolo prin odaie.

— Mă prind că știu la ce vă gîndiți acuma : „Ce mai porc îmi ești, că singur ți-ai arătat coarnele..." Delicat mai sînteți !

— Nu mă gîndesc la nimic. Dimpotrivă, văd că sînteți prea iritat de moartea celui ce v-a jignit ; iar pe deasupra ați băut cam multișor. Nu găsesc aici nimic neobișnuit. Înțeleg perfect de ce regretați moartea lui Bagautov și respect necazul dumneavoastră, dar...

— Dar de ce credeți că doream să trăiască Bagautov ?

— Asta vă privește.

— Pun rămășag că v-ați gîndit la duel...

— Pe dracu ! rosti Velceaninov, din ce în ce mai puțin stăpîn pe sine. Mă gîndeam că un om onorabil... în asemenea cazuri... nu se înjosește printr-o pălăvrăgeală ridicolă, prin schimonoseli prostești, tînguiri caraghioase și prin aluzii ti-

căloase, cu care se dezonorează doar și mai mult pe sine însuși, ci procedează clar, direct, deschis, ca un om onorabil.

— Hi-hi ! Poate că nici nu sînt un om onorabil.

— Asta, iarăși vă privește... Dar, mă întreb, nu înțeleg, la urma urmei, de ce naiba țineați ca Bagautov să trăiască....

— Măcar să-l fi privit un pic, ca pe un bun prieten. Să fi luat împreună o sticlă de vin și s-o fi băut împreună.

— Nici n-ar fi consimțit să bea cu dumneavoastră.

— De ce ? *Noblesse oblige !* De altfel, și dumneavoastră beți cu mine. Cu ce era el mai bun decît dumneavoastră ?

— Eu n-am băut cot la cot cu dumneavoastră.

— De unde, tam-nesam, atîta mîndrie ?

Velceaninov pufni dintr-o dată într-un rîs nervos, iritat :

— Ptiu, drace ! Dar dumneavoastră sînteți, de fapt, un „tip feroce". Crezusem că nu sînteți decît un „etern soț" și nimic mai mult.

— Cum adică „etern soț" ? Ce înseamnă asta ? rosti Pavel Pavlovici, ciulindu-și brusc urechile.

— Așa, un tip de soți... n-am timp să vă explic. Mai bine ați pleca, e și timpul ; m-ați plictisit !

— Dar „feroce" ? Parcă ați pronunțat vorba asta ?

— Am spus că sînteți un „tip feroce", dar numai așa, în ironie.

— Ce înțelegeți prin asta ? Vă rog, Alexei Ivanovici, explicați-mi pentru numele lui Dumnezeu sau pentru numele lui Hristos !

— Ei, de ajuns, destul ! își ieși din nou din sărite Velceaninov și răcni la dînsul : E timpul să plecați. Hai, luați-o din loc !

— Ba nu-i de ajuns de fel ! se zbori și Pavel Pavlovici. Chiar dacă dumneavoastră v-ați săturat de mine, și încă nu-i destul, căci mai întîi trebuie să bem împreună un păhărel și să ciocnim. Să bem și după aceea pot să plec. Altfel — nu, nu-i de ajuns !

— Știți ce, Pavel Pavlovici, sînteți atît de bun să vă duceți la dracu ori nu ?

— Sînt ! Pot să mă duc și la dracu ; dar în prealabil să bem un păhăruț. Ați spus că nu doriți să beți în special *cu mine*... foarte frumos, în schimb *eu vreau* să beau neapărat un pahar de vin cu dumneavoastră !

Pavel Pavlovici nu-şi mai strîmbă figura şi nici nu mai chicoti. Totul parcă se transformase brusc într-însul, făcîndu-l de nerecunoscut şi la chip şi la ton, comparativ cu omul pe care-l avusese în faţa sa cu cîteva clipe mai înainte, încît Velceaninov rămase înmărmurit.

— Hai să bem, Alexei Ivanovici, nu mă refuzaţi ! urmă Pavel Pavlovici, apucîndu-l strîns de mînă şi privind straniu în ochii săi. Pesemne nu era vorba numai de băutură.

— Fie, dacă doriţi, mormăi Velceaninov, unde-i şampania ? Dar, vedeţi, n-a mai rămas decît ceva la fund, ca o drojdie.

— Este destul pentru două pahare, curată drojdie, adevărat, dar o s-o bem şi o să ciocnim. Fiţi bun şi luaţi paharul dumneavoastră.

Amîndoi ciocniră şi dădură pe gît băutura.

— Aha, dacă-i aşa... acum... ah ! făcu Pavel Pavlovici, îşi duse o mînă la frunte şi rămase cîteva clipe în poziţia asta. Velceaninov aştepta, crezînd că de data aceasta celălalt va rosti ultimul cuvînt. Dar Pavel Pavlovici nu scoase nici o vorbă, şi numai îl privea tăcut pe Velceaninov, cu gura crispată într-un zîmbet viclean şi sarcastic.

— În definitiv, ce vreţi de la mine, beţiv ce sînteţi ? Mă prostiţi ! răcni furios Velceaninov şi bătu cu piciorul în pămînt.

— Nu răcniţi, nu răcniţi, de ce răcniţi ? zise repede Pavel Pavlovici, căutînd să-l potolească pe celălalt cu un gest al mîinii. Nu vă prostesc, nu vă prostesc. Ah ! Ştiţi ce sînteţi... ştiţi ce sînteţi acum pentru mine ? şi deodată îl apucă de mînă şi i-o sărută fără ca Velceaninov să fi avut timp a şi-o retrage.

— Iată cine sînteţi acum pentru mine, iar eu pot să mă duc la dracu.

— Aşteptaţi, staţi puţin ! strigă Velceaninov, venindu-şi în fire. Am uitat să vă spun ceva...

Pavel Pavlovici se întoarse de la uşă.

— Vedeţi, turul Velceaninov neobişnuit de repede, îmbujorîndu-se la faţă şi uitîndu-se în altă parte. Mîine ar trebui să vă duceţi neapărat la familia Pogorelţev... să faceţi cunoştinţă cu ei şi să le mulţumiţi — neapărat...

— Neapărat, neapărat, cum să nu pricep! arătă Pavel Pavlovici o deplină înțelegere a acestei îndatoriri, dînd repede din mînă, ca și cînd n-ar fi fost nevoie să i se mai amintească.

— Afară de asta și Liza vă așteaptă cu multă nerăbdare. I-am făgăduit...

— Liza, zise Pavel Pavlovici, răsucindu-se în loc. Liza? Știți oare ce-a fost pentru mine Liza, ce-a fost și ce este? Ce-a fost și ce este? răcni el, într-un acces de exaltare. Dar... Hm! Despre asta mai pe urmă... totul mai pe urmă. Dar pentru moment nu-i destul că am băut un pahar de vin cu dumneavoastră; mai am nevoie și de altă satisfacție...

Trusoțki își puse pălăria pe un scaun și-l privi pe Velceaninov, ca și adineaori, cu răsuflarea întretăiată.

— Sărutați-mă, Alexei Ivanovici! îi propuse brusc oaspetele.

— V-ați îmbătat? izbucni acesta, făcînd un pas îndărăt.

— Da, sînt beat, totuși sărutați-mă, Alexei Ivanovici! Zău sărutați-mă. Oare eu nu v-am sărutat adineaori mîna?

Alexei Ivanovici tăcu cîteva clipe: parcă l-ar fi lovit cineva cu măciuca în cap. Apoi se aplecă scurt spre Pavel Pavlovici care-i ajungea abia pînă la umăr și-l sărută pe buzele-i care duhneau a vin. De altfel, nici nu mai știa bine dacă-l sărutase ori nu.

— Ehei, și acum, acum, se dezlănțui Pavel Pavlovici cu ochii învăpăiați, într-un acces de beție, nu știu ce să spun. Mă gîndeam pe atunci: „Nu cumva și ăsta? Dacă și ăsta, zic, dacă și ăsta — atunci în cine pot să am încredere pe lume?"

Pavel Pavlovici izbucni deodată în hohote de plîns.

— Vă dați seama oare ce fel de prieten mi-ați rămas?

Zicînd acestea, Trusoțki o zbughi pe ușă, ținîndu-și pălăria în mînă. Velceaninov rămase iarăși înmărmurit cîteva clipe ca și după prima vizită a lui Pavel Pavlovici.

„Uf, un măscărici bețivan și nimic mai mult!" și făcu un gest de lehamite cu mîna.

„Hotărît, nimic mai mult", repetă energic cînd se dezbrăcă și se culcă în pat.

VIII

Boala Lizei

A doua zi de dimineață, în așteptarea lui Pavel Pavlovici, care făgăduise că va veni la timp în vederea plecării la familia Pogorelțev, Velceaninov măsura odaia încoace și încolo, își sorbea cafeaua și fuma, chinuit de un gînd: că semăna cu un om care, trezindu-se din somn, își aduce-aminte că în ajun primise o palmă... „Hm... își dă el perfect de bine seama despre ce-i vorba și vrea să se răzbune pe mine, servindu-se de Liza!" își zise și îl trecu un fior de groază.

Chipul drăgălaș și trist al bietei copile îi apăru în fața ochilor. Inima îi zvîcni mai puternic la gîndul că chiar astăzi, în curînd, peste două ore, o va vedea iarăși pe Liza *sa*. „Ah, fără nici o îndoială, conchise el cu înflăcărare, de azi înainte asta-i toată viața mea și singurul meu scop. Ce importanță au toate palmele și amintirile acestea? Ce țel am avut pînă acum în viață? Numai neorînduială și tristețe? Dar acum toate s-au schimbat radical. Acuma-i cu totul altceva!"

Dar, în pofida încîntării sale, îl năpădeau gînduri peste gînduri.

„Are să se răzbune pe mine prin Liza, asta-i limpede ca lumina zilei. Se va răzbuna și pe Liza. Printr-însa mă va da gata pentru *toate cele*. Hm... pentru nimic în lume nu-i mai pot îngădui ieșiri ca acelea de aseară, și — aducîndu-și aminte — se îmbujoră la față. Totuși, văd că nu mai vine, deși sîntem la amiază!"

Așteptă mult, pînă la douăsprezece și jumătate; iar nerăbdarea îi sporea din ce în ce mai mult. Pavel Pavlovici nu mai venea. În cele din urmă, gîndul care îi încolțise mai demult în minte, — și anume că Trusoțki într-adins nu va veni, numai și numai ca să-l chinuiască cu extravaganțele lui, ca cele din ajun, îl scoase cu totul din sărite: „Știe că depinde de dînsul. Ce se va întîmpla cu Liza? Cum m-aș putea înfățișa acum la Liza fără el?"

În sfîrșit, Velceaninov nu mai putu răbda și la ora unu fix porni cu trăsura în goană spre biserica Pokrov. Acolo i se spuse că Pavel Pavlovici nici nu dormise acasă, ci se întorsese pe la orele nouă dimineața, stătuse cam vreun sfert

de ceas și plecase din nou. În dreptul ușii lui Pavel Pavlovici, Velceaninov ascultă relatările servitoarei, pe cînd învîrtea mașinal mînerul ușii încuiate, trăgîndu-l la dreapta și la stînga. Venindu-și în fire, scuipă necăjit, lăsă în pace clanța și rugă să fie condus la Maria Sîsoevna, care — auzind despre cine era vorba — veni singură cu dragă inimă.

Era o persoană bună la inimă, „o femeie cu simțăminte nobile", cum se exprimase Velceaninov istorisind mai tîrziu Clavdiei Petrovna convorbirea avută cu dînsa. După ce îl întrebă pe scurt cum transportase fetița în ajun, Maria Sîsoevna se puse numaidecît pe povestit despre Pavel Pavlovici. După spusele sale, „ea de mult i-ar fi făcut vînt, dacă nu era la mijloc copilașul. De altfel, fusese mutat din hotel din pricina vieții lui dezordonate. Nu-i păcat să aduci în casă o femeie de moravuri ușoare, cînd ai un copilaș care începe să priceapă! Ba îi și strigase fetiței: «Asta are să-ți fie mamă, dacă o să vreau!» N-ai să mă crezi, dar pînă și femeia aceea l-a scuipat între ochi. Iar alteori tatăl se răstea către fetiță: «Tu nu ești fiica mea, ci un... bastard!»"

— Nu mai spune! rosti, înspăimîntat Velceaninov.

— Am auzit cu urechile mele. E un bețiv, într-adevăr, care nici nu-și dă seama ce vorbește. Totuși față de un copil nu se fac asemenea lucruri. Deși-i mică de ani, dar începe să-i lucreze mintea. Fetița plînge. Văd că se chinuie rău de tot. Mai deunăzi s-a petrecut în curtea noastră o nenorocire. Un comisar cică, spuneau oamenii, a închiriat de cu seară o cameră la hotel, iar spre ziuă s-a spînzurat. Se zice că ar fi intrat în banii statului. S-a adunat mulțime de norod. Pavel Pavlovici nu era acasă. Iar pe fetița, nesupravegheată de nimeni, am văzut-o prin lumea îngrămădită în coridor — holbîndu-și ochii, după alții, la cel ce se spînzurase. Am adus-o cît mai repede în casă. Și ce să vezi? A început să tremure și să se zbată în convulsii. Era neagră la față și, cum a intrat în odaie, s-a și prăvălit pe podele. S-a zbătut cît s-a zbătut. Parcă o apucaseră cîrceii. Abia și-a revenit în simțiri. De-atunci Liza bolește într-una. Cînd veni acasă și află despre toate acestea, Pavel Pavlovici începu s-o ciupească pe Liza pînă o învineți pe tot trupul. El n-o bate, ci o ciupește. Apoi s-a îmbătat și a început s-o sperie: „Eu, zice, am să mă spînzur; din pricina ta o să mă spînzur — uite, cu găitanul ăsta de la storuri mă spînzur". Și, față de dînsa, făcu un laț. Iar

ea, sărăcuța, își pierdu de tot firea și, țipînd, îl cuprinse pe taică-su cu mînuțele și urlă : „N-am să mai fac, niciodată n-o să mai fac !" Să-i plîngi de milă, nu alta !

Deși Velceaninov se aștepta la întîmplări extraordinare, totuși cele auzite îl uluiră într-atîta, încît nici nu-i veni să le creadă. Maria Sîsoevna îi mai înșiră și alte fapte. Astfel, într-un rînd, dacă nu s-ar fi întîmplat să fie ea de față, Liza s-ar fi aruncat pe fereastră. Cînd plecă de-acolo, Velceaninov era năuc, de parcă băuse : „Am să-l omor ca pe un cîine, o să-i dau la cap cu o bîtă !" îi fulgeră în minte. Și gîndul acesta îi stărui îndelung în cap.

Velceaninov tocmi o trăsură și plecă la familia Pogorelțev. Încă înainte de a ieși din oraș, echipajul fu nevoit să se oprească la o răspîntie, lîngă un podeț peste un șanț, pe care trecea un mare convoi funebru. De o parte și de alta a podețului se îngrămădiseră cîteva trăsuri, așteptînd. Se opreau și trecători. Era înmormîntarea unui om bogat. Convoiul de cupeuri, care-l conduceau pe răposat la lăcașul de veci, se întindea pe-o lungă distanță, iar în fereastra unui cupeu din alai, străfulgeră înaintea lui Velceaninov chipul lui Pavel Pavlovici. Ar fi zis că i se pare, dacă acesta nu și-ar fi scos capul pe fereastră și nu l-ar fi salutat, zîmbind. Pesemne era foarte bucuros că-l recunoscuse pe Velceaninov : îi făcu chiar semne cu mîna din cupeu. Atunci Velceaninov sări din trăsură și alergă pînă la geamul cupeului lui Pavel Pavlovici, înfruntînd îngrămădeala de oameni, pe sergenții de stradă și împrejurarea că cupeaua se urcase pe podeț. Trusoțki era singur înăuntru.

— Ce-i cu dumneavoastră ? răcni Velceaninov. De ce n-ați venit la mine ? Cum de vă aflați aici ?

— Îndeplinesc o datorie creștinească, dar nu răcniți așa, nu răcniți, aduc ultimele omagii... chicoti Pavel Pavlovici, mijindu-și vesel ochii, conduc la lăcașul de veci rămășițele pămîntești ale adevăratului meu amic, Stepan Mihailovici.

— Asta-i o nerozie, bețivan fără minte ce sînteți !
strigă încă și mai tare Velceaninov, rămînînd o clipă descumpănit. Coborîți pe loc și haideți cu mine, numaidecît !

— Imposibil... datoria înainte de toate...

— Am să vă scot cu forța de-acolo ! urlă Velceaninov.

— Iar eu o să țip, o să țip ! chicoti tot atît de vesel Pavel Pavlovici, de parcă s-ar fi jucat cineva cu dînsul, și se refugie în fundul cupeului.

— Păzea, păzea că te calcă ! strigă un sergent de stradă.

Într-adevăr, coborînd de pe pod, un cupeu străin răsări în fața convoiului mortuar și produse vîlvă. Velceaninov se văzu nevoit să sară în lături. Mulțimea și alte trăsuri îl împinseră mai departe. Velceaninov scuipă cu dezgust și se strecură spre echipajul său.

„Totuna-i, nici nu se cade să-l iau cu mine în halul ăsta !" se gîndi el neliniștit, în deplină confuzie.

Cînd Velceaninov relată Klavdiei Petrovna povestirile Mariei Sîsoevna și strania întîlnire de la înmormîntare, aceasta căzu pe gînduri și-i spuse :

— Mi-e teamă pentru dumneata. Trebuie să întrerupi cu dînsul orice relații. Cu cît mai repede, cu atît mai bine !

— Puah ! E un măscărici, bețivan, și nimic mai mult ! exclamă furios Velceaninov, să-mi fie frică de dînsul ? Și cum aș putea întrerupe relațiile cu dînsul cînd la mijloc e Liza ? Gîndește-te la dînsa !

Liza se îmbolnăvise. De cu seară o scuturau frigurile și din oraș era așteptat un doctor vestit după care se trimisese încă în zori de zi. Această veste îl zdruncină complet pe Velceaninov. Klavdia Petrovna îl duse la bolnavă.

— Ieri am observat-o cu multă luare-aminte, remarcă ea, oprindu-se la ușa odăii unde se afla Liza. E o fetiță mîndră și tristă. Se rușinează că-i găzduită de noi și că tatăl său a părăsit-o așa. Asta-i toată boala ei.

— Cum a părăsit-o ? De ce îți închipui că a părăsit-o ?

— E destul că i-a dat drumul să vină aici într-o casă cu totul necunoscută și cu un om aproape tot atît de necunoscut, sau aproape...

— Dar eu singur am luat-o, și am luat-o cu de-a sila, așa că nu găsesc...

— O, Doamne sfinte, așa vede lucrurile Liza, care-i un copil. După părerea mea, tatăl ei n-are să vină niciodată.

Văzîndu-l singur pe Velceaninov, Liza nu se miră de loc. Surîse doar trist și-și întoarse la perete căpșorul care-i ardea de fierbințeală. Nu răspunsse nimic la consolările timide și la promisiunile călduroase ale lui Velceaninov de a-l aduce a

doua zi, neapărat, pe tatăl său. Ieşind din odaia ei, el izbucni deodată în plîns.

Doctorul sosi abia către seară. După ce examină pe bolnavă, el îi sperie de la primul cuvînt pe cei de faţă, reproşîndu-le de ce nu-l chemaseră mai înainte. Cînd i se spuse că fetiţa se îmbolnăvise abia în ajun, nici nu-i veni să creadă. „Totul depinde de modul cum va petrece ea noaptea asta" încheie el în cele din urmă şi, dînd dispoziţiile necesare, plecă cu făgăduiala că a doua zi va veni cît se poate mai devreme. Velceaninov vru să rămînă neapărat peste noapte acolo, dar Klavdia Petrovna îl convinse „să mai încerce o dată a-l aduce aici pe monstrul acela".

— Încă o dată ? repetă, turbat de mînie, Velceaninov. Da, de data asta am să-l leg fedeleş şi am să-l aduc pe sus.

Gîndul de a-l lega şi de a-l aduce în braţe pe Pavel Pavlovici puse o absolută stăpînire asupra-i.

— Absolut de loc nu mă simt vinovat faţă de dînsul, se adresă la plecare Velceaninov Klavdiei Petrovna. Reneg toate vorbele mele josnice şi plîngăreţe, debitate de mine ieri, adăugă el cuprins de furie.

Liza şedea culcată cu ochii închişi : pesemne dormea. Se simţea parcă mai bine. Cînd Velceaninov se aplecă grijuliu asupra căpşorului său ca să-i sărute măcar un colţişor de rochiţă, luîndu-şi rămas bun, Liza îşi deschise dintr-o dată ochii, ca şi cînd l-ar fi pîndit, şi şopti : „Ia-mă de aici !"

Era o rugăminte blîndă şi tristă, fără nici o umbră din surescitarea din ajun. Vibra în tonul său o resemnare că rugămintea ei nu se va îndeplini niciodată. Deznădăjduit la culme, Velceaninov dădu s-o asigure că nu era cu putinţă a o duce în altă parte. Ea închise ochii în tăcere şi nu mai scoase nici o vorbă : parcă nici nu l-ar fi auzit, nici nu l-ar fi văzut.

După ce ajunse în oraş, Velceaninov porunci birjarului să-l ducă de-a dreptul spre biserica Pokrov. Se făcuse ora zece. Pavel Pavlovici nu era însă acasă. Velceaninov îl aşteptă o bună jumătate de ceas, plimbîndu-se încoace şi încolo pe coridor într-o nerăbdare maladivă. Maria Sisoevna îl încredinţă în cele din urmă că Pavel Pavlovici n-are să se întoarcă acasă decît abia în zori de ziuă. „Atunci şi eu am să vin dis-de-dimineaţă", hotărî Velceaninov şi, în culmea indignării, se îndreptă spre casă.

Dar care nu-i fu uimirea cînd, înainte de a fi intrat în casă, auzi de la Mavra că oaspetele său din ajun îl aștepta încă de la orele zece.

— Și ceai a binevoit să bea la noi, și după vin m-a trimis, și o bumașcă albastră de cinci ruble mi-a dat.

IX

Vedenia

Pavel Pavlovici se instalase foarte confortabil. Ședea pe același scaun ca în ajun, fuma țigară după țigară și tocmai își turnase al patrulea pahar, și ultimul, din sticla de vin. Ceainicul și ceașca de ceai, pe jumătate goală, se aflau alături pe masă. Fața-i stacojie strălucea de bună dispoziție. Își scoase și haina, ca vara, rămînînd numai în vestă.

— Iertați-mă, scumpe amice! izbucni Trusoțki, zărindu-l pe Velceaninov, și se săltă pe scaun ca să se îmbrace. Mi-am scos haina, ca să mă mai răcoresc puțin...

Gazda se apropie amenințător de dînsul.

— Încă nu sînteți beat de tot? Se mai poate vorbi cu dumneavoastră?

Pavel Pavlovici se zăpăci un moment:

— Nu, nu chiar de tot... Mi-am făcut datoria față de răposat. Sînt numai puțin afumat...

— Dar sînteți în stare să mă înțelegeți?

— De aceea m-am și înfățișat, ca să vă înțeleg.

— Atunci am să încep prin a vă spune de-a dreptul că sînteți un ticălos! izbucni Velceaninov, cu glasul sugrumat de furie.

— Dacă cu asta începeți, oare cu ce o să sfîrșiți? dădu să protesteze Pavel Pavlovici, foarte speriat; dar Velceaninov continuă să-l apostrofeze fără a-l asculta.

— Fiica dumneavoastră e bolnavă, îi pe moarte. Ați părăsit-o ori nu?

— Moare, într-adevăr?

— E bolnavă, foarte bolnavă, grav bolnavă!

— Nu cumva-i vorba numai de micile sale accese?

— Nu mai îndrugați nerozii. E bolnavă rău de tot. Ar fi trebuit cel puțin să vă fi dus pe acolo...

— Să mulțumesc gazdelor, să le mulțumesc pentru ospitalitate. Am priceput, Alexei Ivanovici, dragă, bunul meu amic, bîigui el, prinzîndu-i mîna între palmele sale, cu o înduioșare de bețiv, cu lacrimi în ochi, ca și cum ar fi implorat iertare... Alexei Ivanovici, nu strigați, nu strigați așa... De-aș muri, de-aș cădea beat în Neva, ce importanță ar fi avut în situația de astăzi? Iar cît privește pe domnul Pogorelțev, avem tot timpul să ne ducem la dînsul.

Velceaninov se reculese, stăpînindu-se cu greu.

— Sînteți beat, nu știți ce vorbiți! îi tăie aspru vorba Velceaninov. Sînt gata să am o explicație cu dumneavoastră... chiar sînt bucuros, și cît mai degrabă... De aceea am și venit. Dar mai întîi de toate voi lua măsuri. Azi va trebui să dormiți la mine. Mîine dimineață vă iau și mergem acolo. N-o să scăpați din gheara mea! urlă el din nou. Am să vă leg cobză și o să vă duc pe sus. Vă convine divanul ăsta? și Velceaninov, înăbușindu-se de furie, îi arătă divanul lat și moale din fața patului de lîngă celălalt perete, pe care dormea el însuși.

— Mă rog, oriunde...

— Nu oriunde, ci aici, pe divanul ăsta! iată cearșaf, plapomă, pernă (Velceaninov scoase toate dintr-un dulap și în pripă le aruncă lui Pavel Pavlovici, care își întinse smerit mîinile după ele). Să vă faceți patul îndată! Aș-ter-ne-ți-l numaidecît!

Cu brațele încărcate de lucruri, Pavel Pavlovici rămase nehotărît în mijlocul odăii, cu un zîmbet prelung pe fața-i de om beat. Dar la a doua izbucnire a lui Velceaninov, care tuna și fulgera, Pavel Pavlovici se puse în grabă pe treabă. Dădu la o parte masa și, răsuflînd din greu, desfăcu și întinse cearșaful, cu ajutorul lui Velceaninov, încîntat de docilitatea și de zăpăceala oaspetelui său.

— Terminați tot vinul din pahar și culcați-vă, ordonă din nou Velceaninov; își dădu seama că trebuia să ordone: dumneavoastră ați trimis după vin?

— Eu, da... Îmi închipuiam, Alexei Ivanovici, că n-o să mă lăsați să trimit după vin,

— Bine că v-aţi închipuit. Dar trebuie să mai aflaţi încă ceva. Vă anunţ o dată pentru totdeauna că am hotărît să nu vă mai suport schimonosirile şi nici sărutările beţivăneşti de ieri. Asta n-o să vă mai îngădui.

— Înţeleg şi eu, Alexei Ivanovici, că aşa ceva nu-i cu putinţă decît o singură dată, zîmbi Pavel Pavlovici, mulţumit de sine însuşi.

Auzind răspunsul acesta, Velceaninov, care măsura odaia cu paşi nervoşi, se opri brusc cu un aer aproape grav în faţa lui Trusoţki.

— Pavel Pavlovici, vorbiţi deschis, fără ocolişuri. Sînteţi un om inteligent, recunosc din nou, dar vă asigur că aţi apucat pe o cale greşită. Vorbiţi făţiş, purtaţi-vă pe faţă şi, pe cuvîntul meu de onoare, vă voi răspunde la tot ce doriţi.

Pavel Pavlovici zîmbi iarăşi cu un surîs prelung, destul ca să-l scoată din sărite pe Velceaninov, care izbucni :

— Staţi ! Nu vă prefaceţi, vă citesc pînă-n fundul sufletului. Sînt gata, repet, pe cuvîntul meu de onoare, să vă răspund la *toate* şi veţi căpăta orice satisfacţie posibilă, sau chiar imposibilă. Ah, cît aş dori să mă înţelegeţi...

— Dacă sînteţi aşa de bun, rosti Pavel Pavlovici, apropiindu-se de el cu un aer circumspect, straşnic m-ar interesa să ştiu ce-aţi înţeles ieri prin expresia de tip feroce.

Velceaninov scuipă cu dezgust şi măsură mai departe camera cu un pas şi mai grăbit.

— Nu, Alexei Ivanovici, nu vă arătaţi astfel şcîrba. M-aţi făcut foarte curios şi de aceea am şi venit aici pentru verificare... Iertaţi-mă, vă rog, că nu mă pot exprima destul de limpede. Am citit eu însumi într-o revistă la rubrica de critică despre tipul „feroce" şi despre cel „paşnic" [3]. Azi-dimineaţă mi-am adus aminte... fiindcă îl uitasem... dar, drept vorbind, nici mai înainte nu-i prea prinsesem bine înţelesul. Iată, de pildă, în ce aş vrea să fiu lămurit : Stepan Mihailovici Bagautov, răposatul, a fost un tip „feroce" sau „paşnic" ? Cum să-l clasific ?

Velceaninov tăcea mereu, păşind măsurat prin odaie. Se opri dintr-o dată şi rosti mînios :

— Aparţine tipului „feroce" omul care mai curînd l-ar fi otrăvit pe Bagautov, cînd ar fi băut amîndoi şampanie în

numele fericitei revederi, cum ați băut dumneavoastră de pildă, aseară, împreună cu mine, dar nu l-ar fi condus la cimitir, cum ați făcut-o singur deunăzi, dracu știe din ce motive ascunse, tainice, dezgustătoare — dedîndu-vă la niște abjecte scălămbăieli care vă dezonorează în primul rînd pe dumneavoastră înșivă!

— Chiar așa, nu s-ar fi dus, încuviință Pavel Pavlovici, totuși prea mă forfecați...

— Nu face parte din categoria tipului „feroce", perora înainte Velceaninov, fără să audă nimic în înflăcărarea lui; omul acela care își născocește fel de fel de închipuiri năstrușnice, întocmind bilanțuri de dreptate și de justiție, învățîndu-și ofensa pe de rost ca o lecție, văicărindu-se, maimuțărindu-se, fandosindu-se, agățîndu-se de gîtul oamenilor — și cînd colo îl vezi că pentru așa ceva își irosește tot timpul. Dar ia spuneți-mi! E adevărat că ați vrut să vă spînzurați? E adevărat?

— La beție poate să mă fi aiurit, dar nu mai țin minte. Nouă, oamenilor de oarecare condiție, Alexei Ivanovici, nu ne prea șade bine să turnăm otravă în pahar. Apoi, pe lîngă faptul că sînt un slujbaș bine văzut, ba chiar cu ceva stare, poate mi-ar trece prin gînd să mă și însor a doua oară.

— Mai cu seamă că ai putea nimeri la ocnă.

— Bineînțeles, există și riscul acesta, deși în ziua de azi, pe la judecăți, se dau destule circumstanțe atenuante. Îmi vine să vă povestesc o istorioară tare hazlie, pe care mi-am amintit-o deunăzi în cupeu la înmormîntare și pe care aș vrea să v-o împărtășesc. Ați pomenit adineauri de „cei ce se atîrnă de gîtul oamenilor". Poate vă mai aduceți aminte de unul Semion Petrovici Livțov, care ne-a vizitat de cîteva ori, pe cînd vă aflați la noi în orașul T. Fratele său mezin, socotit și el ca un tînăr din Petersburg, avea o slujbă pe lîngă guvernatorul din orașul V. și se distingea, de asemenea, prin fel de fel de calități. Se certă într-un rînd cu colonelul Golubenko într-o societate, față de mai multe doamne, printre care se găsea și aleasa inimii sale. Se socoti jignit, dar își înghiți obida, ascunzîndu-și-o. Între timp, Golubenko îi cuceri iubita și o ceru în căsătorie. Dar ce să vezi? Livțov acesta se împrieteni la cataramă cu Golubenko, uitînd trecutul, și se oferi chiar să-i fie cavaler de

onoare la nuntă, ținîndu-i pirostriile. Întorcîndu-se de la cununie, Livțov — îmbrăcat în frac și cu părul frizat — se apropie de mire ca să-l felicite și să-l sărute, față de întreaga societate nobilă, în frunte cu guvernatorul și, așa cum era, îi vîrî în pîntece un pumnal lui Golubenko care se prăbuși la pămînt. Închipuiți-vă ; propriul său cavaler de onoare... ce rușine ! Dar asta nu-i totul ! Cum îl străpunse cu pumnalul pe mire, Livțov se repezi în dreapta și-n stînga, exclamînd : „Vai, ce-am făcut ! Vai, ce-am făcut !" Lacrimile îi curgeau șiroaie. Tremura tot. Se atîrna de gîtul oamenilor, chiar de-al doamnelor : „Vai, ce-am făcut ! Vai, ce-am făcut !" Hi-hi-hi ! Ne-a făcut să leșinăm de rîs ! Păcat numai de Golubenko, care, de fapt, se făcu bine, în cele din urmă...

— Nu văd cu ce rost mi-ați povestit toate acestea, se încruntă cu asprime Velceaninov.

— Totu-i că a fost în stare să lovească cu pumnalul, chicoti Pavel Pavlovici. Și, după cum se vede, omul acesta nu era un tip, ci un mucos, care de frică a uitat pînă și buna-cuviință, atîrnîndu-se de gîtul cucoanelor față de guvernator. Dar îl înjunghiase ; își atinsese ținta... Numai pentru asta am vrut să vă povestesc istorioara.

— Duceți-vă la dracu ! răcni, exasperat, Velceaninov, ca și cum s-ar fi frînt ceva într-însul. Luați-vă tălpășița cu toate ascunzișurile voastre mîrșave, nemernicule, țineți cu tot dinadinsul să mă speriați, chinuitor de copii, lepădătură ; ticălosule, ticălosule, ticălosule ! zbieră el ca scos din minți, înăbușindu-se la fiecare cuvînt.

Pavel Pavlovici se cutremură și chiar mahmureala îi trecu puțin. Buzele îi tremurau.

— Adică, Alexei Ivanovici, pe mine mă numiți ticălos — *dumneavoastră,* pe *mine ?*

Velceaninov își recăpătă numaidecît stăpînirea de sine.

— Sînt gata să-mi cer scuze, răspunse gazda după o scurtă tăcere, cuprins de gînduri sumbre, dar numai în cazul cînd dumneavoastră însivă ați fi de acord să procedați de acum înainte fără ocolișuri.

— În locul domniei voastre, Alexei Ivanovici, eu mi-aș fi cerut scuze fără nici o condiție.

— Fie și așa, zise Velceaninov, după ce tăcu din nou un timp. Îmi cer scuze. Trebuie însă să încuviințați singur, Pavel Pavlovici, că după cele petrecute nu mă mai simt vinovat cu nimic față de domnia-voastră cît privește *întreaga* chestiune, nu numai cazul de acum.

— Dar ce chestiuni pot să aibă loc între noi ? zîmbi șiret Pavel Pavlovici și își lăsă ochii în pămînt.

— Dacă-i așa, cu atît mai bine, cu atît mai bine ! Ispăviți-vă de băut vinul și culcați-vă, căci eu oricum tot n-o să vă dau drumul...

— Mda... vinul ăsta... rosti cu sfială Pavel Pavlovici, totuși se apropie de masă și sorbi ultimul pahar, turnat mai demult. Pesemne băuse din belșug mai înainte, așa că mîna-i tremura și udă cu o parte din vin dușumeaua, cămașa și vesta... Bău totuși paharul pînă-n fund, fiindu-i parcă peste putință să-l lase plin ; apoi așeză paharul cu respect pe masă, se îndreptă supus spre pat să se dezbrace.

— N-ar fi oare mai bine să nu înnoptez la dumneavoastră ? spuse deodată Pavel Pavlovici, rămînînd în mînă cu o gheată pe care tocmai și-o scosese din picior.

— Nu. N-ar fi de loc mai bine ! răspunse mînios Velceaninov, pășind neobosit prin odaie fără să se uite la dînsul.

Pavel Pavlovici își scoase hainele și se puse în pat. După un sfert de ceas se culcă și Velceaninov, care stinse lumînarea.

Nu putea adormi pradă neliniștii. Un element nou, care parcă încunca și mai mult *lucrurile,* răsări din senin de undeva, tulburîndu-l ; fără să-și dea seama de ce se simții rușinat de această neliniște. Cînd era cît pe ce să atipească, un foșnet îl trezi de-a binelea. Își aruncă îndată privirea la patul lui Pavel Pavlovici. În odaie era întuneric beznă. Draperiile fuseseră trase de tot. I se păru că Trusoțki nu stătea culcat, ci se sculase și ședea în capul oaselor pe marginea patului.

— Ce-i cu dumneavoastră ? exclamă Velceaninov.

— Văd o umbră, rosti în șoaptă Pavel Pavlovici, după o scurtă așteptare.

— Ce anume ? Ce fel de umbră ?

— Acolo, în odaia de alături, am văzut parcă prin ușă o umbră.

— Umbra cui? întrebă Velceaninov după o scurtă tăcere.

— A Nataliei Vasilievna.

Velceaninov puse picioarele pe covor și se uită el însuși prin antreu în camera vecină, care stătea tot timpul cu ușa deschisă. Acolo nu erau draperii la ferestre, ci numai storuri; de aceea se vedea o zare de lumină.

— În odaia cealaltă nu-i nimic, sînteți beat, culcați-vă! zise Velceaninov și se înveli cu plapoma.

Pavel Pavlovici nu mai rosti nici un cuvînt și se culcă și el.

— Dar mai înainte n-ați văzut niciodată umbra ei? îl întrebă dintr-o dată Velceaninov după vreo zece minute.

— O singură dată parcă am mai văzut-o, rosti abia auzit Pavel Pavlovici, tărăgănînd răspunsul. Apoi se așternu iarăși între dînșii tăcerea.

Velceaninov nu și-ar fi putut da seama cu siguranță dacă ațipise ori nu. Dar nu trecu un ceas și gazda tresări în așternut. Îl trezi ca un foșnet. Nu știa ce era, i se părea însă că ceva alb stătea în beznă, la doi pași de dînsul, în mijlocul odăii. Se sculă în capul oaselor și privi lung cam un minut.

— Dumneavoastră sînteți, Pavel Pavlovici? rosti Velceaninov cu o voce stinsă, care răsună brusc în liniștea nopții, părîndu-i-se stranie chiar lui însuși.

Nu căpătă nici un răspuns, dar nu era nici o îndoială că cineva stătea în picioare în fața sa.

— Dumneavoastră sînteți... Pavel Pavlovici? repetă el mai tare și chiar cu un glas atît de puternic, încît dacă Trusoțki ar fi dormit liniștit în pat, s-ar fi deșteptat pe loc și i-ar fi răspuns.

Nici un cuvînt însă. În schimb, silueta albă, abia deslușită, se mișcă, apropiindu-se de dînsul. Apoi se petrecu ceva straniu: într-o clipită parcă se frînse ceva într-însul ca și deunăzi, și răcni din răsputeri, cu o voce aspră, sugrumată, sufocîndu-se aproape la fiecare cuvînt:

— Dacă dumneavoastră, un măscărici bețivan, vă trece prin cap că m-ați putea speria, o să mă întorc cu fața la pe-

rețe, îmi voi trage plapoma peste cap și n-o să mă mai întorc toată noaptea ca să-ți dovedesc că nu dau două parale pe tine... chiar dacă-i sta așa, pînă-n zori... măscărici ce ești... mi-i și scîrbă de tine!

Zicînd acestea, Velceaninov scuipă mînios spre locul unde se afla presupusul Pavel Pavlovici, se răsuci scurt în pat cu fața la perete, se acoperi cu plapoma, cum spusese, și rămase nemișcat ca un mort. Se așternu o tăcere mormîntală. Era greu de spus dacă umbra se apropia de dînsul sau încremenise pe loc, iar inima îi bătea tare, tare de tot. Trecură cel puțin cinci minute și deodată, la vreo doi pași de dînsul, se auzi vocea slabă, tînguitoare, a lui Pavel Pavlovici.

— Eu sînt, Alexei Ivanovici, m-am sculat să caut... (și numi un obiect casnic din cele mai utile) nu l-am găsit pe aproape... și am vrut să-l caut ușurel pe lîngă patul dumneavoastră.

— Dar de ce ați tăcut... cînd am strigat adineauri? îl întrebă Velceaninov cu un glas frînt, după vreo jumătate de minut.

— M-am speriat. Răcniți așa de tare... De aceea m-am și speriat.

— E acolo în colț, la stînga, spre ușă, într-un dulăpior... aprindeți lumînarea...

— Găsesc și fără lumînare... rosti, smerit, Pavel Pavlovici, îndreptîndu-se spre ungher... scuzați, Alexei Ivanovici, că v-am deranjat... eram ca beat.

Velceaninov nu-i răspunse. Stătea întors cu fața la perete și rămase așa toată noaptea, fără să se miște. Voia oare să-și țină astfel cuvîntul și să-și arate în modul acesta disprețul? Nu știa nici el singur ce se întîmplase cu dînsul. Tulburarea lui nervoasă se prefăcu în cele din urmă într-un adevărat delir, și el mult timp nu mai putu adormi. Deșteptîndu-se a doua zi către orele zece, Velceaninov sări ars și se trezi pe marginea patului, ca aruncat de-un arc. Dar Pavel Pavlovici nu se mai afla în odaie. Rămăsese numai patul său gol, desfăcut. Trusoțki o ștersese în zori de ziuă.

— Știam că așa are să se întîmple! exclamă Velceaninov, plesnindu-se cu palma peste frunte.

X

La cimitir

Temerile doctorului se adeveriră. Lizei i se făcu dintr-o dată mai rău, cum nu-şi închipuiseră în ajun nici Velceaninov, nici Klavdia Petrovna. Dimineaţa, Velceaninov o mai găsi pe bolnavă conştientă, toropită însă de-o mare febră. Ulterior, el încredinţa pe toţi că fetiţa îi zîmbise, ba chiar îi întinsese mînuţa fierbinte. Dacă acesta era adevărul sau numai rodul unei involuntare închipuiri, ca o consolare — nu se mai putea verifica. În faptul nopţii, bolnava îşi pierdu cunoştinţa şi în starea asta rămase pînă la sfîrşit. A zecea zi de la sosire, Liza muri.

În vremea asta, Velceaninov trecu prin mari chinuri. Familia Pogorelţev era îngrijorată chiar de starea sănătăţii sale. În timpul acesta dureros, el petrecu la vilă cele mai multe zile. Cînd boala Lizei se apropie de deznodămînt, Velceaninov stătea singur ceasuri întregi în cîte un ungher, parcă fără să se gîndească la nimic. Klavdia Petrovna venea uneori la dînsul ca să-l distreze ; dar el îi răspundea monosilabic, făcînd sforţări să stea de vorbă cu ea. Klavdia Petrovna nu se aşteptase că „toate acestea îl vor impresiona atît de puternic". Mai degrabă Velceaninov se lua cu copiii, care îl făceau chiar să rîdă, cîteodată. Totuşi se scula de pe scaun aproape din ceas în ceas şi se ducea în vîrful degetelor să vadă ce face bolnava. Uneori, i se părea că fetiţa îl recunoaşte. Nu mai avea nici o speranţă în privinţa însănătoşirii ei, ca şi toţi ceilalţi, dar nu se depărta de odaia, unde trăgea să moară Liza, stînd de obicei în camera de alături.

În vremea asta totuşi, Velceaninov, de vreo două ori, desfăşură o activitate extraordinară. Pleca bezmetic la Petersburg după doctori, aducea pe medicii cei mai vestiţi şi făcea consulturi. Al doilea şi cel din urmă consult avu loc în ajunul morţii copilului. Cu vreo trei zile mai înainte, Klavdia Petrovna vorbi stăruitor cu Velceaninov, că trebuie neapărat să dea de urma domnului Trusoţki : „fără dînsul, într-un caz de nenorocire, nici nu vom putea înmormînta pe Liza". Velceaninov mormăi că îi va scrie. Iar Pogorelţev

anunță că-l va descoperi cu ajutorul poliției. În sfîrșit, Velceaninov scrise un bilețel de două rînduri și-l duse la hotel. Ca de obicei, Pavel Pavlovici nu era acasă. Atunci el înmînă scrisoarea Mariei Sîsoevna, ca să i-o transmită.

În cele din urmă, Liza muri într-o minunată seară de vară, o dată cu apusul soarelui. De abia atunci se dezmetici Velceaninov. Pe cînd fetița răposată era gătită și îmbrăcată într-o albă rochiță de sărbătoare a uneia dintre fiicele Klavdei Petrovna, fiind așezată în salon pe o masă cu flori între mînuțe, Velceaninov se apropie de Klavdia Petrovna și îi declară cu ochi scăpărători că-l va aduce, mort-copt, pe „ucigaș". Fără a-i asculta sfatul de a zăbovi pînă a doua zi, Velceaninov plecă numaidecît la oraș.

Știa unde să-l dibuiască pe Pavel Pavlovici. Doar nu numai după doctori se mai dusese el la Petersburg. Uneori, în timpul acela, avea impresia că, aducînd la Liza pe tatăl ei, aceasta — numai la auzul glasului său — și-ar fi venit în fire. Atunci, ca un desperat, pornea să-l caute.

Pavel Pavlovici își păstrase domiciliul de la hotel, dar acolo degeaba întrebă de dînsul.

— Cîte trei zile în șir nu numai nu doarme, dar nici nu dă pe acasă, îl informase Maria Sîsoevna, apoi vine aici uneori ca din întîmplare, mort-beat, nu stă nici un ceas pe ceasornic și iar o ia din loc. Își face de cap.

Un chelner de la hotelul Pokrovskaia spuse printre altele lui Velceaninov că Pavel Pavlovici frecventa de mai demult niște femei de moravuri ușoare de pe bulevardul Voznesenski. Velceaninov le descoperi cu ușurință. După ce le cinsti din belșug, ele își aduseră numaidecît aminte de clientul lor, recunoscîndu-l îndeosebi după pălăria cu doliu, dar îl și făcură de două parale, fiindcă nu mai venea pe la dînsele. Una dintre profesioniste, numită Katia, se prinse „să-l găsească neapărat pe Pavel Pavlovici, deoarece acesta se ține acum lipcă de Mașka Prostakova și are punga doldora de parale. Cît privește pe Mașka, asta-i o ticăloasă... a zăcut prin spitale... numai dacă ar vrea să deschidă gura, și Mașka ar înfunda Siberia... un singur cuvințel ar fi de ajuns." Dar Katia nu-l descoperi atunci, în schimb făgădui ritos că-l va găsi altă dată. De data asta Velceaninov își puse toată nădejdea tocmai în concursul ei.

El reveni a doua zi pe la orele zece. Căpătă fără întîrziere învoire pentru Katia de la stabilimentul respectiv, plătind suma cuvenită pentru absența ei ; și amîndoi plecară pe urmele lui Pavel Pavlovici. De fapt, nu știa nici el însuși ce va face cu Trusoțki : îl va ucide pentru isprăvile sale, sau numai îl căuta pentru a-i vesti moartea fiicei lui și a-i cere concursul necesar la înmormîntare ? Primele demersuri nu dădură nici un rezultat. Aflară numai că Maşka Prostakova se bătuse cu Pavel Pavlovici cu trei zile în urmă și că un slujbaș oarecare, cu un scaun, „spărsese capul lui Pavel Pavlovici". Într-un cuvînt, nu-l putură găsi multă vreme. Dar în cele din urmă, tocmai pe la orele două de noapte, Velceaninov — ieșind dintr-o casă rău famată, după indicația informatorilor, se întîlni pe neașteptate, nas în nas, cu Pavel Pavlovici.

Două femei îl aduceau pe Trusoțki beat-mort spre casa aceea ; una îl susținea de braț ; iar din spate un pretendent zdravăn, de statură înaltă, zbiera cît îl ținea gura, amenințîndu-l pe Pavel Pavlovici cu tot felul de grozăvii. Urla printre altele că acesta „l-a exploatat și i-a otrăvit viața". Era vorba pesemne de niște bani. Femeile se arătau foarte grăbite și speriate. Zărindu-l pe Velceaninov, Pavel Pavlovici se aruncă spre dînsul cu mîinile întinse, țipînd de parcă l-ar fi înjunghiat cineva :

— Ajutor, frățioare !

Văzînd silueta atletică a lui Velceaninov, pretendentul șterse numaidecît putina. Pavel Pavlovici îi arătă, triumfător, pumnul și scoase un strigăt de izbîndă. Atunci Velceaninov îl prinse furios de umeri și se apucă să-l scuture atît de puternic cu amîndouă mîinile, încît lui Pavel Pavlovici începură să-i clănțănească dinții. Trusoțki încetă ca prin farmec de-a răcni și, cu o privire îndobitocită de bețivan, căută spre justițiarul său. Neștiind pesemne ce să mai facă cu dînsul, Velceaninov îi încovoie puternic spinarea și îl așeză alături pe o bornă de la marginea trotuarului.

— A murit Liza ! îi spuse.

Fără să-și ia ochii de la dînsul, Pavel Pavlovici ședea pe bornă, susținut de către una dintre femei. Pricepu, în sfîrșit, și fața i se scofîlci brusc.

— A murit... șopti el cu o șoaptă stranie.

Velceaninov nu-şi putu da seama, dacă Trusoţki zîmbise, beat fiind, cu surîsul său prelung şi infect, sau numai i se schimonosise figura. Dar, după o clipă, Pavel Pavlovici îşi ridică cu o vădită sforţare dreapta tremurîndă ca să facă semnul crucii ; dar nu izbuti : mîna în tremur îi căzu la loc. El mai zăbovi puţin ; apoi se sculă greoi de pe bornă, prinse braţul femeii care-l însoţea şi, sprijinit de dînsa, porni mai departe în drumul lui, căzut parcă în nesimţire, ca şi cum Velceaninov nici nu ar fi fost de faţă. Dar acesta îl înşfăcă iarăşi de umăr.

— Nu mă înţelegi, monstrule, că fără tine Liza nu poate fi înmormîntată ? răcni Velceaninov, înăbuşindu-se.

Pavel Pavlovici îşi întoarse capul.

— Îl mai ţii minte... pe sublocotenentul acela... de artilerie ? bolborosi el, cu limba încleiată.

— Ce-e-e ? răcni Velceaninov, cutremurîndu-se.

— El e tatăl ei ! Caută-l pe dînsul, pentru înmormîntare...

— Minţi ! urlă Velceaninov, ca scos din fire. Numai din răutate o spui... Ştiam eu că tocmai asta mi-o coci !

Ieşit din minţi, Velceaninov îşi ridică înspăimîntătorul său pumn asupra lui Pavel Pavlovici. Încă o clipă... şi l-ar fi ucis, poate, cu o singură lovitură în cap. Femeile ţipară ascuţit şi săriră în lături. Trusoţki însă nici nu clipi din ochi. O furie sălbatică îl desfigură.

— Ştii tu cum se cheamă la noi... curat pe ruseşte ?... rosti răspicat Pavel Pavlovici (ca şi cum i s-ar fi risipit cu totul mahmureala) o înjurătură, care nu poate fi reprodusă în scris. Acolo să te şi cari, fără zăbavă.

Apoi Trusoţki se smulse cu putere din mîinile lui Velceaninov, se împiedică şi cît pe ce era să cadă. Femeile îl prinseră şi de data asta şi o luară la fugă împreună cu dînsul, ţivlindu-se şi aproape tîrîndu-l după ele. Velceaninov nu-l mai urmări.

A doua zi, la ora unu în jurul prînzului, apăru la vila Pogorelţivilor un funcţionar foarte prezentabil, între două vîrste, îmbrăcat în uniformă şi înmînă cu deferenţă Klavdiei Petrovna un plic adresat pe numele ei, din partea lui Pavel Pavlovici Trusoţki. Plicul conţinea o scrisoare, trei sute de ruble şi hîrtiile necesare pentru înmormîntarea fetiţei. Scri-

soarea era scurtă, extrem de respectuoasă și plină de cuviință. Îi mulțumea profund domniei-sale Klavdia Petrovna pentru comportarea ei, izvorîtă din atîta bunătate față de o orfană — faptă pentru care numai unul Dumnezeu ar putea-o răsplăti. Amintea destul de vag că din pricina unei grave maladii nu va putea lua parte în persoană la înmormîntarea preaiubitei și nefericitei fiice. Își punea însă toate speranțele în bunătatea îngerească a domniei-sale. Cele trei sute de ruble erau destinate — după lămuririle suplimentare din misivă — pentru înmormîntare și îndeobște pentru cheltuielile pricinuite de boala copilei. Iar dacă va rămîne ceva din suma aceasta, ruga respectuos să se folosească pentru a se pomeni veșnic sufletul răposatei Liza. Funcționarul, aducător al scrisorii, nu putu adăuga nimic altceva. Din unele vorbe ale sale rezulta că el primise a aduce personal domniei-sale scrisoarea numai la stăruitoarea rugăminte a lui Pavel Pavlovici. Pogorelțev se simți chiar jignit de expresia privitoare la „cheltuielile pricinuite de boala copilei" și hotărî să oprească numai cincizeci de ruble pentru înmormîntare, deoarece nu putea fi împiedicat un tată de a-și îngropa copila, iar restul de două sute cincizeci să fie înapoiat fără întîrziere domnului Trusoțki. Klavdia Petrovna însă decise în cele din urmă să nu-i mai trimită înapoi două sute cincizeci de ruble, ci o chitanță de la biserica cimitirului despre primirea acestor bani pentru veșnica pomenire a sufletului răposatei copile Elisaveta. Chitanța urma să fie înmînată neîntîrziat lui Pavel Pavlovici de Velceaninov, care i-o și trimise prin poștă la hotel.

După înmormîntare, Velceaninov nu se mai arătă la conac. Două săptămîni încheiate, umblă singur haihui prin oraș, fără nici un țel, pe gînduri, dînd peste oameni. Alte dăți zăcea însă acasă zile întregi, întins pe divan, uitînd de îndeletnicirile cele mai obișnuite. Familia Pogorelțev trimise de mai multe ori după dînsul, poftindu-l la conac. El făgăduia, dar numaidecît dădea uitării promisiunile. Într-un rînd, însăși Klavdia Petrovna se duse la oraș, dar nu-l găsi acasă. Același lucru se petrecu de cîteva ori și cu avocatul, care avea să-i facă comunicări. În sfîrșit, procesul, condus cu multă abilitate, se încheie. Se prezentă un aranjament lesni-

cios. Partea adversă căzu de acord pentru o înțelegere. Rămînea numai ca Velceaninov să renunțe la o parte neînsemnată din proprietate. Era nevoie doar de consimțămîntul acestuia. Găsindu-l în cele din urmă acasă, avocatul se arătă surprins de indiferența și moliciunea cu care îl ascultase acest client, atît de cîrciogar și agitat odinioară.

Sosiră, în sfîrșit, zilele cele mai dogorîtoare ale lui iulie, dar Velceaninov nici nu lua seama la vreme. Durerea sa îi măcina sufletul și evolua asemenea unui abces copt, lămurindu-i-se clipă cu clipă și concretizîndu-se sub forma unui gînd chinuitor. Suferința lui cea mai mare era prilejuită de faptul că Liza nu apucase să cunoască cine e dînsul, murind fără să fi aflat cu cîtă duioșie fusese iubită de el. Unicul țel al întregii sale vieți, care licărise înainte-i într-o bucurie atît de încîntătoare, se stinsese brusc în bezna veșnică. Acest scop s-ar fi întruchipat aievea în împrejurarea — cum se gîndea el în orice moment — ca Liza să simtă zi cu zi, ceas cu ceas, neîntrerupt de-a lungul vieții sale, iubirea lui fără de margini. „Oamenii n-au și nici nu pot avea un scop mai înalt, își spunea uneori Velceaninov, căzut într-o lugubră exaltare. Chiar dacă există și alte țeluri, nici unul nu poate fi mai sfînt decît acesta". „Prin iubirea față de Liza, se gîndea el alteori, mi-aș fi purificat și mi-aș fi răscumpărat toată viața mea trecută, îmbibată de duhoare și trăită fără de nici un folos. Aș fi gonit pe omul trîndav, vicios și sfîrșit din mine, făurind pentru viață o ființă pură, minunată... Pentru ființa aceasta mi s-ar fi iertat totul. Chiar eu singur mi-aș fi iertat toate păcatele."

Aceste gînduri conștiente îi răsăreau în minte, însoțite totdeauna de viziunea limpede, apropiată, emoționantă a copilei defuncte. Reînvia în sufletul lui figura sa palidă și își reamintea orice expresie de pe fața ei. O revedea în sicriu printre flori. O revedea și fără cunoștință, în delirul febrei, cu ochii ficși, larg deschiși... Își aduse aminte că, pe cînd zăcea întinsă pe masă, el zărise din întîmplare un degețel al copilei, înnegrit din cine știe ce motiv în timpul bolii. Această imagine îl impresionase atît de adînc în clipele acelea, încît i se făcuse milă de bietul degețel. Pînă atunci el „fusese parcă lipsit de orice simțire", dar după aceea îi zvîcni în cap, pentru întîia oară, gîndul de a-l găsi neîntîrziat

pe Pavel Pavlovici și de a-l ucide pe loc. Oare nu cumva tocmai mîndria călcată în picioare a fetiței omorîse această inimioară de copil, în cele trei luni de chinuri suferite din partea părintelui, care fulgerător își preschimbase iubirea în ură, o jignise adînc cu acea vorbă rușinoasă, își bătuse joc de spaimele ei și, în cele din urmă, o lepădase la niște oameni străini ? Velceaninov își vîntura mereu în minte aceste lucruri, dîndu-le tot alte și alte sensuri. „Oare vă puteți închipui ce înseamnă Liza pentru mine ?" își aminti el dintr-o dată exclamația lui Trusoțki cînd era beat — și era încredințat că aceste cuvinte nu camuflau o farsă, ci exprimau purul adevăr : ascundeau o iubire autentică. „Cum putuse fi însă atît de crud monstrul acesta cu un copil pe care îl iubise odinioară așa de mult ? E posibil așa ceva ?"

De fiecare dată Velceaninov ocolea această întrebare, ba chiar parcă o gonea. Întrebarea ascundea ceva îngrozitor, intolerabil și insolubil...

Într-o zi, Velceaninov, fără să-și dea seama, se trezi purtat de pașii săi în cimitirul unde fusese înmormîntată Liza și-i găsi micuțul mormînt. Nu mai trecuse pe acolo de la înmormîntare. I se păruse ceva prea chinuitor. De aceea nici nu îndrăznise să se ducă la țintirim. Dar — lucru ciudat ! Cum se lipi cu pieptul de mormînt și-l sărută simți în suflet ca o ușurare. Era o seară senină. Soarele scăpăta la asfințit. De jur împrejur, pe lîngă morminte, creștea o iarbă verde, mustoasă. Pe aproape, în măcieși, zumzăia o albină. Florile și coroanele, puse pe micuțul mormînt al Lizei de către Klavdia Petrovna și de copiii săi, zăceau cu jumătate din petale risipite în țărînă.

După atîta vreme o oarecare speranță parcă îi împrospăta inima. „Mi-e sufletul așa de ușor !" se gîndi Velceaninov, impresionat de liniștea cimitirului, privind cerul limpede și calm. Un val de credință curată și senină în ceva necunoscut i se revărsă în suflet. „Liza mi-a trimis pacea asta ; ea vorbește acuma cu mine", își zise el.

Se întunecase de-a binelea, cînd Velceaninov se hotărî să se întoarcă acasă. În drumul său, nu departe de poarta țintirimului, se afla un fel de birt sau o cîrciumă, într-o căsuță scundă din bîrne de lemn. Prin ferestrele deschise se zăreau oameni șezînd la mese. Deodată, i se păru că unul dintre clienți, așezat chiar lîngă fereastră, era însuși Pavel

Pavlovici care îl văzu și-l cerceta curios de la fereastră. Velceaninov trecu mai departe, dar în curînd auzi pași în urma lui. Pavel Pavlovici, în carne și oase, alerga după dînsul. Pesemne expresia de pace, întipărită pe figura lui Velceaninov, îl atrăsese și-l îmbărbătase, cînd îl privise de la fereastră. Ajungînd în dreptul lui, Trusoțki zîmbi cu timiditate — dar nu cu surîsul de bețivan de odinioară. De altfel, el nu era beat de loc.

— Ziuă bună ! rosti el.

— Ziuă bună ! îi răspunse Velceaninov.

XI

Pavel Pavlovici se însoară

Dîndu-i „ziuă-bună", Velceaninov rămase surprins de sentimentele sale. I se păru ciudat să se întîlnească cu omul acesta fără să simtă vreun pic de răutate și să încerce față de dînsul un simțămînt cu totul nou, ca un îndemn pentru o altă atitudine.

— Ce seară plăcută, rosti Pavel Pavlovici, privindu-l drept în ochi.

— Încă n-ați plecat ? murmură Velceaninov, nu atît cu ton interogativ, cît ca constatarea unei realități ; și își urmă mai departe drumul.

— Am mai zăbovit puțin. Am căpătat, în sfîrșit, postul urmărit, care are chiar caracterul unei avansări. Poimîine plec cu siguranță.

— Ați obținut un post ? îl întrebă direct interlocutorul.

— Și de ce nu ? răspunse cu un rictus Pavel Pavlovici.

— Am spus și eu așa, într-o doară..., se eschivă Velceaninov și, posomorîndu-se, se uită chiorîș la Pavel Pavlovici.

Spre surprinderea lui, îmbrăcămintea, pălăria cu panglică de doliu și întreaga înfățișare a domnului Trusoțki erau incomparabil mai decente decît acum două săptămîni. „Dar oare ce căuta în cîrciuma aceea ?" se gîndi Velceaninov.

— Mai vreau să vă împărtășesc, Alexei Ivanovici, și o altă mare bucurie a mea, reluă vorba Pavel Pavlovici.

— Ce bucurie ?

— Mă însor.

— Cum ?

— După tristeţe — bucurie... Asta-i viaţa ! Dar aş fi ţinut, Alexei Ivanovici... Mă tem însă... că vă grăbiţi... aşa se pare, cel puţin...

— Da, da... sînt grăbit... şi nici nu mă simt tocmai bine...

Deodată, îl cuprinse o puternică dorinţă de a se debarasa de dînsul. Predispoziţia pentru oarecare simpatie i se risipi într-o clipită.

— Într-adevăr, aş fi dorit...

Pavel Pavlovici nu-şi isprăvi vorba despre ceea ce ar fi dorit... Velceaninov tăcea.

— În cazul acesta s-o lăsăm pentru altă dată, cînd vom avea norocul să ne întîlnim din nou...

— Da, da, altă dată, mormăi grăbit Velceaninov, fără să se uite la dînsul şi fără să se oprească.

Tăcură un răstimp. Pavel Pavlovici îl întovărăşi mai departe.

— Atunci la revedere ! zise, în sfîrşit, Velceaninov.

— La revedere, sper...

Velceaninov se întoarse acasă cu nervii iarăşi zdruncinaţi. Întîlnirea cu „omul acesta" îl scotea din sărite. Îl copleşea. Ducîndu-se la culcare, se întrebă din nou : „Oare ce-o fi căutat în preajma cimitirului ?"

A doua zi dimineaţa, Velceaninov se hotărî, în sfîrşit, să facă o vizită familiei Pogorelţev. Se decise fără prea multă tragere de inimă. Orice manifestare de simpatie pentru dînsul era o povară, chiar cea venită de la familia Pogorelţev. Dar aceştia erau atît de îngrijoraţi de starea lui, încît trebuia neapărat să se ducă la dînşii. Deodată, i se năzări că se va simţi foarte încurcat, revăzîndu-i. „Să mă duc ori să nu mă duc ?" se gîndea, căutînd să-şi isprăvească cît mai repede prînzişorul, cînd — spre marea lui surprindere — îşi făcu apariţia Pavel Pavlovici.

Cu toată întîlnirea din ajun, Velceaninov nu şi-ar fi putut închipui că omul acesta va mai trece vreodată pe la dînsul ; de aceea rămase aşa de nedumerit, că — privindu-l — nici nu ştia cum să înceapă vorba. Dar Pavel Pavlovici se descurcă cu multă îndemînare : îl salută şi se aşeză pe acelaşi scaun, pe care şezuse la ultima vizită, acum trei săptămîni. Amin-

tirea acestei vizite răsări limpede în mintea lui Velceaninov, care își privi oaspetele cu neliniște și cu dezgust.

— Vă surprinde vizita mea? începu Pavel Pavlovici, ghicind privirea gazdei.

Îndeobște, Pavel Pavlovici părea mult mai dezgheţat decît în ajun, dar și mai intimidat. Portul său era cît se poate de curios. Domnul Trusoţki avea o îmbrăcăminte nu numai decentă, ci chiar elegantă: o haină ușoară de vară, pantaloni de culoare deschisă, înguști și o vestă tot de culoare deschisă. Mănușile, monoclul cu rama de aur apărut tam-nesam și cămașa — toate n-aveau nici un cusur. Persoana sa mirosea chiar a parfum. Acest personaj avea în întregime ceva ridicul și, în același timp, bizar și respingător.

— Bineînțeles, Alexei Ivanovici, urmă Trusoţki, maimuțărindu-se, prezența mea vă surprinde, îmi dau seama. Dar între oameni cred că persistă totdeauna... n-am dreptate?... ceva superior tuturor eventualităților și neplăcerilor ce pot surveni... nu-i așa?

— Știți ce, Pavel Pavlovici? Spuneți-mi cît mai repede și fără ocoluri tot ce doriți, rosti Velceaninov, încruntîndu-și sprîncenele.

— În două vorbe și un cuvînt, își dădu drumul Pavel Pavlovici: mă însor și plec chiar acum la logodnică, care locuiește la vilă, afară din oraș. Aș vrea să-mi faceți marea onoare de a-mi permite să vă prezint acestei familii. De aceea am venit aici pentru a vă ruga, a vă implora — și Trusoţki își înclină cu smerenie capul — ca să binevoiți a mă însoți...

— Unde să vă însoțesc? zise Velceaninov, holbîndu-și ochii.

— La dînșii, adică la vila lor. Scuzați-mă, vorbesc halandala, stîngaci, ca-ntr-o aiureală de febră... tare mă tem să nu mă refuzați, rosti el, aruncînd asupra lui Velceaninov o privire rugătoare.

— Vreți să vă însoțesc imediat la logodnica dumneavoastră? rosti ca buimac gazda, neputînd da crezare nici urechilor, nici ochilor săi.

— Da, adeveri foarte timid Pavel Pavlovici. Vă rog, Alexei Ivanovici, nu vă supărați. Nu trebuie să-mi luați demersul

ca un act de îndrăzneală, ci numai ca o rugăminte, și încă foarte umilă. Speram că poate n-o să mă refuzați.

— În primul rînd, asta-i cu neputință, răspunse, fierbînd, Velceaninov.

— E o dorință a mea arzătoare, și nimic mai mult, urmă să-l implore Trusoțki. Ba n-am să vă ascund încă un motiv: mai există aici o pricină, pe care aș fi vrut să v-o dezvălui după aceea. Iar acuma vă rog extrem de mult... și el se ridică de pe scaun cu profund respect.

— În orice caz, nu-i posibil... trebuie să conveniți și dumneavoastră.

Velceaninov se sculă și el în picioare.

— Ba-i foarte posibil, Alexei Ivanovici. Mi-am propus să vă prezint ca un amic al meu. De altfel, sînteți cunoscut acolo. E vorba de vila consilierului de stat Zahlebinin.

— Cum ? exclamă Velceaninov.

Era consilierul pe care îl căutase mereu, neputîndu-l descoperi acum o lună — deoarece acționa, după cît se pare, în folosul părții adverse din procesul său.

— Ei da, ei da ! surîse Pavel Pavlovici, ca și cum via surprindere a lui Velceaninov i-ar fi dat curaj. E același cu care mergeați pe stradă... nu vă mai aduceți aminte ? Stăteați de vorbă, iar eu mă aflam pe trotuarul celălalt și vă priveam. Așteptam atunci să mă apropii de el după dumneavoastră. Acum vreo douăzeci de ani am fost chiar colegi de slujbă. Cînd ne-am întîlnit pe stradă și am vrut, după dumneavoastră, să stau de vorbă cu dînsul, pe-atunci nici nu-mi trecea prin cap chestia mariajului. Gîndul acesta mi-a venit fulgerător în cap, de vreo săptămînă.

— Bine-bine, dar mi se pare că asta-i o familie foarte onorabilă. Nu-i așa ? se miră cu naivitate Velceaninov.

— Desigur, și ce-i cu asta ? zise Pavel Pavlovici, făcînd o schimă de nemulțumire.

— Nu-i nimic. Dar nu-i vorba de asta... E o simplă remarcă, după vizita mea.

— O, familia aceasta prea bine își aduce aminte de dumneavoastră, cînd ați fost pe la ea, îi tăie, bucuros, vorba Pavel Pavlovici. Numai că n-ați putut vedea atunci pe toți membrii familiei. Părintele vă ține minte și vă stimează foarte mult. I-am vorbit de dumneavoastră în termenii cei mai elogioși.

— Dar cum se face că, fiind văduv numai de trei luni...

— A ! Cununia nu va avea loc imediat, ci numai după nouă sau zece luni, cînd se va împlini anul de doliu. N-aveți nici o grijă. Totul va merge ca pe apă. De altfel, Fedosei Petrovici mă știe încă din copilărie, a cunoscut pe răposata nevastă-mea, e informat ce trai am dus și ce carieră am. În sfîrșit, posed și ceva stare, iar acum capăt o slujbă cu o avansare în grad. Totul merge ca pe roate...

— Va să zică-i vorba de fiica lui...

— Am să vă povestesc toate de-a fir-a-păr, rosti Pavel Pavlovici, strîngîndu-și umerii, cuprins de plăcere. Permiteți-mi, vă rog, să aprind o țigară. De altfel, chiar astăzi veți putea vedea singur toate cele. Se știe că aici, la Petersburg, demnitari ca Fedosei Petrovici sînt uneori foarte apreciați în funcția lor dacă știu să se impună. Ei bine, în afară de leafă și de accesorii — tot felul de suplimente, gratificații, îndemnizații de locuință și de întreținere, ca și ajutoare speciale — el nu are nimic care să poată constitui un capital. Trăiesc foarte larg, dar nu pot pune nimic deoparte, avînd o familie așa de numeroasă. Gîndiți-vă numai : opt fete și un fiu minor. Dacă ar muri capul familiei, nu ar lăsa decît o pensie foarte modestă. Și opt fete ! Vă dați seama ce înseamnă asta ? Socotind numai cîte o pereche de pantofi pentru fiecare — și cît face ! Cinci din cele opt fete sînt bune de măritat. Cea mai mare are douăzeci și patru de ani (o fată fermecătoare, veți vedea-o) ; a șasea e numai de cincisprezece ani : urmează încă la liceu. Pentru cele cinci fete trebuie de găsit miri, și cît mai curînd. Tatăl e nevoit să le scoată în lume — vă dați seama cîte parale costă ! Și deodată apar eu ca pretendent, cunoscut ca om cu o bună stare materială... Asta-i !

Pavel Pavlovici dădea aceste amănunte în culmea încîntării.

— Ați pețit-o pe cea mai mare ?

— Nu... nu pe cea mai mare ; am cerut mîna celei de a șasea, care învață încă la liceu.

— Cum ? exclamă Velceaninov cu un surîs involuntar. Dar mi-ați spus adineaori că n-are decît cincisprezece ani !

— Acum are cincisprezece ani. Peste nouă luni va avea șaisprezece ani, șaisprezece ani și trei luni — așa că... Totuși, cum n-ar fi acum convenabil, fata nu știe nimic... lu-

crurile s-au pus la cale cu părinții... Credeți-mă, totul e în perfectă regulă.

— Va să zică încă nu-i nimic hotărît ?

— Ba totu-i hotărît ! E în perfectă regulă.

— Dar fata nu știe ?

— Doar de formă... numai de ochii lumii, nu se vorbește nimic în fața ei... dar cum să nu știe ? și Pavel Pavlovici își strînse, încîntat, pleoapele... Alexei Ivanovici, îmi faceți favoarea asta ? încheie cu multă smerenie musafirul.

— Și adică ce rost ar avea ca să mă duc eu acolo ? Pe lîngă asta, adăugă el, pripit, cum n-am de gînd să merg pentru nimic în lume, de prisos îmi dați fel de fel de motive.

— Alexei Ivanovici...

— Nu cumva vă închipuiți c-o să mă așez lîngă dumneavoastră în caleașcă ca să ne prezentăm acolo ? Fiți serios !

Un sentiment de antipatie și de dezgust îl cuprinse iarăși pe Velceaninov după cele cîteva clipe cît îl amuzase pălăvrăgeala lui Pavel Pavlovici despre logodnă. Încît un moment și l-ar fi dat pe ușă afară. Se îmbufnase și împotriva lui însuși.

— Ba așezați-vă, Alexei Ivanovici, așezați-vă lîngă mine și n-o să vă căiți ! îl imploră Pavel Pavlovici cu o voce plîngătoare. Nu, nu, adăugă el, răspunzînd unui gest hotărît al lui Velceaninov, nu, Alexei Ivanovici, nu mă refuzați categoric. Văd că m-ați înțeles greșit. Îmi dau seama prea bine că noi nu putem fi prieteni. Doar nu sînt așa de prost ca să nu înțeleg atîta lucru. Serviciul pe care vi-l cer acum nu vă obligă cu nimic pentru viitor. De altfel, poimîine plec de aici cu totul și pentru totdeauna. E ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Ziua de azi rămîne ca un fapt izolat, fără nici o consecință. Am venit la dumneavoastră, bazîndu-mă pe noblețea distinselor sentimente din inima dumneavoastră, răscolite — poate — în ultima vreme... Mă exprim limpede sau încă nu ?

Emoția lui Pavel Pavlovici ajunse la culme. Velceaninov îl privea într-un chip ciudat.

— Mă rugați să vă fac nu știu ce serviciu, rosti pe gînduri Velceaninov, dar insistați prea mult : asta-mi pare suspect. Aș vrea să-mi vorbiți mai lămurit.

— Tot serviciul cerut este de a mă întovărăși. Pe urmă, la reîntoarcere, vă voi destăinui totul ca la spovedanie. De ce n-aveți încredere în mine ?

Dar Velceaninov refuza mai departe cu și mai multă încăpățînare, întrucît îi încolțea în minte un gînd răutăcios, ostil... Gîndul acesta sumbru îi dăduse tîrcoale mai demult, încă de la început, cînd Pavel Pavlovici îi pomenise de logodnică. O simplă curiozitate sau o pornire nedeslușită încă îl îndemna să primească. Și cu cît simțea mai intens imboldul acesta, cu atîta se opunea mai tare. Ședea rezemat în cot și medita. Pavel Pavlovici se gudura pe lîngă dînsul, căutînd să-l înduplece.

— Bine, merg ! acceptă brusc Velceaninov, tulburat și cu îngrijorare, ridicîndu-se de pe scaun. Pavel Pavlovici era în al nouălea cer de bucurie.

— Atunci repede, Alexei Ivanovici, îmbrăcați-vă, și Trusoțki, de bucurie, începu să se învîrtă ca un titirez în jurul lui Velceaninov. Vă rog să vă schimbați costumul, să vă îmbrăcați cît mai elegant, cum știți dumneavoastră.

„Oare de ce ține atît la asta ? Ciudat om !" își zise gazda.

— Pe lîngă asta, Alexei Ivanovici, ar trebui să-mi mai faceți un serviciu. Dacă ați apucat să acceptați invitația, vă rog să-mi dați și un sfat.

— Despre ce e vorba ?

— Despre o chestiune serioasă : ce fac cu doliul ? Ce-i mai convenabil : să-l scot ori să-l păstrez ?

— Cum vreți.

— Ba nu, dumneavoastră trebuie să decideți. Ce-ați face în locul meu ? Eu cred că, păstrîndu-l, aș da dovadă de constanță în afecțiunile mele și aș apărea într-o lumină favorabilă.

— Bineînțeles, scoateți-l !

— De ce bineînțeles ? și Pavel Pavlovici căzu pe gînduri. Nu, parcă tot ar fi mai bine să-l păstrez...

— N-aveți decît. „Va să zică n-are încredere în mine, las' că-i bine !" își zise Velceaninov.

Ieșiră amîndoi. Pavel Pavlovici arunca priviri pline de mulțumire spre Velceaninov, astfel dichisit. Pe chipul lui se citea parcă mai multă considerație și importanță. Iar Velcea-

ninov se minuna și de Trusoțki, dar încă și mai mult de sine însuși. La poartă îi aștepta o caleașcă elegantă.

— Va să zică ați angajat mai dinainte și caleașca. Erați deci încredințat că voi merge.

— Caleașca o tocmisem pentru mine. Dar eram aproape sigur că veți fi de acord să mă însoțiți, răspunse Pavel Pavlovici, cu o înfățișare de fericire deplină.

— Ehei, Pavel Pavlovici, rîse nervos Velceaninov, după ce amîndoi luară loc în caleașcă și porniră, nu cumva sînteți prea sigur de mine ?

— Atunci, Alexei Ivanovici, nu tocmai dumneavoastră ați avea dreptul să trageți concluzia că sînt un nerod ? răspunse grav și răspicat Pavel Pavlovici.

„Dar Liza !" își zise Velceaninov și numaidecît își schimbă gîndul, ca și cum s-ar fi temut să nu săvîrșească un sacrilegiu. I se păru dintr-o dată că chiar el însuși era atît de meschin și de mizerabil ! I se păru că gîndul care l-a tentat era atît de meschin și atît de josnic, încît îi veni o dorință violentă de a lăsa totul baltă, de a sări din caleașcă și a scăpa de Pavel Pavlovici chiar prin forță. Dar acesta începu iarăși să vorbească și tentația îl învinse din nou pe Velceaninov.

— Alexei Ivanovici, vă pricepeți la bijuterii ?

— La ce fel de bijuterii ?

— La briliante.

— Mă pricep.

— Aș vrea să duc acolo un mic cadou. Sfătuiți-mă : e bine ori nu ?

— După mine, n-ar trebui.

— Eu însă aș dori grozav, se frămîntă Pavel Pavlovici, numai nu prea știu ce-ar fi bine de cumpărat ? O garnitură întreagă, adică broșă, cercei și brățară, ori numai un singur obiect.

— Cît vreți să dați ?

— Să zicem vreo patru-cinci sute de ruble.

— Drace !

— E prea mult ? Ce ziceți ? tresări Pavel Pavlovici.

— Cumpărați o singură brățară de o sută de ruble.

Pavel Pavlovici era nemulțumit. Dorea din tot sufletul

să plătească cît mai mult și să cumpere „întreaga" garnitură. De aceea și stăruia. Amîndoi intrară într-un magazin. Tîrgul se isprăvi prin cumpărarea unei singure brățări — și nu cea dorită de Pavel Pavlovici, ci cealaltă aleasă de Velceaninov. Trusoțki ținuse să le cumpere pe amîndouă. Cînd negustorul, care ceruse la început o sută șaptezeci și cinci de ruble pe brățară, lăsă din preț douăzeci și cinci de ruble — logodnicul simți o nemulțumire. Ar fi plătit cu dragă inimă și două sute, dacă i s-ar fi cerut atîta — așa de mult ar fi dorit să plătească cît mai scump.

— Nu-i nimic că fac cadouri de pe acum, rosti el încîntat, cînd porniră amîndoi mai departe. Nu-i vorba acolo de-o societate înaltă, ci de niște oameni foarte simpli. Copiilor nevinovați le plac micile daruri, adăugă Trusoțki cu un surîs poznaș și vesel. Adineauri, Alexei Ivanovici, mi s-a părut că ați rămas surprins cînd v-am spus că fata are cincisprezece ani. Dar tocmai asta nu-mi iese din cap : parcă o văd pe fetiță cum merge la școală cu geanta subsuoară, plină de caiete și de penițe, hi-hi ! Tocmai gentuța asta m-a robit. Să vă fac o mărturisire, Alexei Ivanovici, pe mine nevinovăția mă atrage îndeosebi. Asta valorează în ochii mei mai mult decît frumusețea. Chicotește cu vreo prietenă într-un ungher și rîde cu hohote, Doamne-Doamne ! Și cînd stai și te gîndești : de ce ? Vezi că tot hazul îi stîrnit de pisicuța care a sărit de pe scrin pe pătuț, făcîndu-se ghem... Nu simți aici mireasmă de măr dat în pîrg ? Dar ce spuneți : să-mi scot doliul ori nu ?

— Cum vreți.

— Îl scot !

Pavel Pavlovici își luă pălăria din cap, smulse panglica de doliu și-o aruncă în stradă. Velceaninov zări în ochii săi strălucind o rază de speranță în momentul cînd Trusoțki își puse iarăși pălăria pe capu-i pleșuv.

„Dar oare ce-i sincer în atitudinea lui ? se gîndi, indispus, Velceaninov. Ce rost are de fapt insistența pusă de dînsul ca să-l însoțesc ? Are într-adevăr încredere, după spusele lui, în generozitatea sentimentelor mele ? (Această presupunere era pentru el aproape o ofensă.) În definitiv, oare-i un farsor, un imbecil sau un «etern soț» ? În orice caz, e ceva intolerabil !"

XII

La familia Zahlebinin

Familia Zahlebinin era într-adevăr „foarte onorabilă" după părerea exprimată deunăzi de Velceaninov. Zahlebinin era un funcționar superior — om cu vază. Și povestirile lui Pavel Pavlovici despre veniturile lor corespundeau realității: oamenii parcă o duc bine, dar dacă ar muri capul familiei, nimic n-ar rămîne pe urma lui.

Bătrînul Zahlebinin îl primi extrem de cordial pe Velceaninov și din vechiul „adversar" se preschimbă numaidecît în prieten.

— Felicitările mele pentru soluționarea favorabilă a procesului, rosti cu un aer amabil și plin de prestanță gazda, întîmpinîndu-l. Eu în permanență am fost pentru împăciuire. Iar Piotr Karlovici (avocatul lui Velceaninov) este un om foarte prețios în privința asta. Așa, veți căpăta vreo șaizeci de mii de ruble fără tevatură, fără amînări, fără sîcîieli... Altfel, daravera ar fi putut tărăgăni vreo trei ani...

Velceaninov fu prezentat de îndată și doamnei Zahlebinina, o persoană în vîrstă, planturoasă, cu fața vulgară și obosită. Apoi se iviră fetele, rînd pe rînd, sau perechi-perechi. Era o întreagă trupă. Velceaninov numără vreo zece-douăsprezece, apoi se lăsă păgubaș. Unele intrau, altele ieșeau. Dar printre dînsele se aflau și vecine — prietene din vilele de alături. Vila familiei Zahlebinin era o construcție mare din bîrne de lemn, durată într-un stil necunoscut, bizar, cu tot felul de acareturi ridicate la diferite epoci, în mijlocul unei livezi mari. Dar și alte trei-patru vile din preajmă aveau ieșirea în această livadă, care devenise astfel comună — ceea ce contribuise desigur la apropierea fetelor cu megieșele lor.

De la primele cuvinte, Velceaninov își dădu seama că era așteptat și că sosirea lui, în calitate de prieten al lui Pavel Pavlovici, care dorea să fie prezentat, fusese anunțată dinainte aproape solemn. Expert în acest domeniu, el deslușì numaidecît în toate acestea o intenție particulară. Primirea excesiv de cordială a părinților, un anumit aer al fetelor și îndeosebi îmbrăcămintea lor (deși, de altfel, era zi de sărbătoare) îi treziră o bănuială că Pavel Pavlovici îi întinsese o

cursă. Cine știe ? Făcuse, în privința lui, niște insinuări, care puteau avea aerul unor adevărate avansuri, anunțîndu-l ca un om din „înalta societate", un cavaler tomnatic, cu avere, plictisit de celibat, care pesemne-i hotărît să pună capăt situației sale și să se așeze la casa lui, „cu atît mai mult cu cît primise de curînd o moștenire". Parcă era avută în vedere în privința asta însăși domnișoara Zahlebinina, Katerina Fedoseevna, cea mai vîrstnică, o persoană de douăzeci și patru de ani, pe care Pavel Pavlovici o descrisese ca pe o ființă minunată. Ea se distingea în mod deosebit printre surorile sale prin toaleta-i îngrijită și prin originala coafură a părului său bogat. Surorile și celelalte fete păreau ferm convinse că Velceaninov venise „pentru Katia" și că sosise la „vedere". Privirile și chiar unele cuvinte, strecurate pe furiș în cursul zilei, îl convinseră că bănuiala lui era întemeiată. Katerina Fedoseevna era o fată înaltă, blondă, plină, cu o față extrem de drăgălașă, cu o fire potolită, șovăielnică, chiar somnolentă... „Mă mir că asemenea persoană a rămas pînă acum nemăritată, se gîndea fără voie Velceaninov, privind-o cu plăcere. Chiar dacă n-are zestre și o să se lăbărțeze în curînd — dar pînă una alta se vor găsi destui amatori pentru dînsa"...

Toate surorile celelalte erau destul de drăgălașe, iar printre vecine Velceaninov remarcă cîteva figuri agreabile, sau chiar frumoase. Totul începu să-l distreze. De altfel, chiar și venise cu anumite gînduri.

Nadejda Fedoseevna, a șasea fiică, liceana, presupusa logodnică a lui Pavel Pavlovici, se lăsă așteptată. Velceaninov era nerăbdător s-o vadă — ceea ce îl surprinse și-l făcu să rîdă de el însuși. În sfîrșit, ea se arătă, și apariția ei făcu impresie. O însoțea o prietenă vioaie și ageră, Maria Nikitișna, o brunetă de vreo douăzeci și trei de ani, zeflemistă și sprintenă la minte, guvernanta unor copii mici într-o familie vecină, cunoscută. După cum s-a observat îndată, Pavel Pavlovici se temea foarte mult de ea. Era socotită ca făcînd parte din familia Zahlebinin, iar fetele o prețuiau în cel mai înalt grad. Pesemne acum Nadia avea cea mai mare nevoie de dînsa. De la prima vedere, Velceaninov își dădu seama că toate fetele din familie, ca și prietenele lor, erau împotriva lui Pavel Pavlovici ; iar cînd sosi și Nadia, înțelese că nici aceasta nu-l putea suferi. Pricepu totodată că Pavel Pavlovici habar n-avea de situație sau nu voia să aibă habar. Nadia,

netăgăduit, era mai frumoasă decît toate surorile sale — o brunetă mărunțică, cu înfățișare de sălbăticiune și cu îndrăzneală de nihilistă... o hoțoaică de drăcușor, cu ochi focoși, cu un surîs fermecător, deși uneori cam maliții, cu buze și dințișori admirabili, zveltă, trasă prin inel, i se citeau pe față gîndurile care începeau să i se zămislească în minte — într-o expresie hotărîtă, mîndră și copilărească în același timp. Fiecare pas, fiecare cuvînt îi trădau pe cei cincisprezece ani ai săi.

Mai tîrziu se află că Pavel Pavlovici într-adevăr o văzuse pe Nadia pentru întîia oară cu o geantă de mușama în mînă, pe care acuma, bineînțeles, n-o mai purta cu dînsa.

Înmînarea brățării dăruite n-avu de loc succes și produse chiar o impresie dezagreabilă. Cum o văzu pe logodnică intrînd, Trusoțki se și apropie de Nadia, cu un zîmbet care trăda încîntarea de sine. Făcu darul sub pretextul „plăcerii simțite rîndul trecut cu prilejul frumoasei romanțe cîntate de Nadejda Fedoseevna la pian". Se încurcă, nu-și încheie perorația, rămase pierdut locului, întinzînd și vîrînd în mîna Nadejdei Fedoseevna cutiuța cu brățara, de care ea nu voia să se atingă, ci — roșind de rușine și de mînie — își duse repede mîinile la spate. Fata se întoarse semeț spre maică-sa, rămase nedumerită, și îi spuse cu voce tare :

— Nu vreau s-o iau, *maman !*

— Ia-o și mulțumește-i, rosti tatăl cu o severitate calmă, nemulțumit și el, de fapt. Zău nu era nevoie, nu era nevoie ! mormăi el dojenitor către Pavel Pavlovici. Neavînd ce face, Nadia luă cutiuța și, pogorîndu-și ochișorii în pămînt, făcu o reverență ca fetițele, adică își frînse scurt genunchii și numaidecît îi dezdoi violent, ca zvîrlită de un resort în sus. O soră se apropie să vadă cadoul. Nadia îi întinse cutiuța, fără să-i deschidă capacul, arătînd prin asta că nici n-avea de gînd să se uite înăuntru. Brățara, scoasă din cutie, trecu din mînă în mînă pe la toți, care o priviră în tăcere, unii chiar cu un gînd ironic. Mama numai bolborosi cîteva cuvinte cum că brățara e frumoasă. Lui Pavel Pavlovici îi venea să intre în pămînt de rușine.

Velceaninov scoase societatea din încurcătură, începînd să vorbească însuflețit, cu voce tare, agățîndu-se de primul gînd care-i fulgeră în minte, și nu trecură nici cinci minute, că Velceaninov atrase atenția tuturor celor din salon. Stăpînea

la perfecție arta de a purta o conversație într-o societate mondenă, adică arta de a apărea absolut sincer și de a arăta, în același timp, că-i socoate pe ascultători la fel de sinceri. Cînd era necesar el se putea preface cu o excepțională naturalețe drept omul cel mai vesel și mai fericit de pe lume. Știa de asemenea să strecoare cu multă abilitate un cuvînt de spirit, o aluzie hazlie, un calambur, ca din întîmplare, fără nici o intenție... cînd de fapt vorba de duh, calamburul, ba chiar conversația în întregime fuseseră uneori pregătite cu mult înainte, învățate pe de rost și folosite în nenumărate ocazii. Dar de data asta se manifesta nu numai arta lui, se asociase la ea și însuși temperamentul său. Era în vervă. Parcă-l atrăgea ceva. Avea o deplină și victorioasă certitudine că peste cîteva minute toți ochii aceștia vor fi îndreptați spre el. Toți oamenii aceștia îl vor asculta numai pe dînsul, vor vorbi numai cu el, vor rîde numai de glumele sale. Într-adevăr izbucniră în curînd rîsete. Treptat intrară în vorbă și alții. Velceaninov stăpînea la perfecție știința de a antrena societatea în discuții. Trei și patru glasuri răsunau uneori în același timp. Figura plictisită și ostenită a doamnei Zahlebinina aproape se lumină de bucurie. Același lucru se petrecu și cu Katerina Fedoseevna care asculta, privind ca fermecată. Nadia îl fulgeră cu privirea pe sub sprîncene. Se vedea cît de colo că era pornită împotrivă-i. Împrejurarea aceasta îl întărîtă și mai mult pe Velceaninov. „Răutăcioasa" Maria Nikitișna izbuti să strecoare o observație destul de usturătoare pe seama lui. Născoci că Pavel Pavlovici l-ar fi prezentat aici în ajun ca pe un prieten din copilărie, adăugînd la vîrsta lui prin aluzii directe nici mai mult, nici mai puțin decît șapte ani, bătuți pe muchie. Dar Velceaninov îi plăcu chiar și răutăcioasei Maria Nikitișna. Atunci Pavel Pavlovici se îngrijoră de-a binelea. Cunoștea desigur calitățile amicului său și la început chiar se bucurase de izbînda lui, chiar chicoti el însuși și intră în vorbă cu dînsul. Dar căzu încet, încet pe gînduri, cine știe din ce pricină, și pînă-n cele din urmă chiar se posomorî — ceea ce se citea limpede pe figura lui alarmată.

— Ei bine, văd că sînteți un musafir de care gazda n-are nevoie să se ocupe pentru a-l distra, conchise, înveselit, bătrînul Zahlebinin, ridicîndu-se de pe scaun ca să se urce în biroul său de la etaj, unde se pregătise să rezolve cîteva

hîrtii, deşi era zi de sărbătoare. Şi închipuiţi-vă, vă socoteam cel mai mohorît ipohondru din tot tineretul. Vedeţi ce greşeală făceam ?

În salon se afla un pian. Velceaninov întrebă cine e muzical şi se adresă de-a dreptul Nadiei.

— Mi se pare că dumneavoastră ştiţi să cîntaţi ?

— Cine v-a spus ? îl întrebă scurt Nadia.

— Mai deunăzi v-a divulgat Pavel Pavlovici.

— Nu-i adevărat ! Nu cînt decît în glumă. De altfel nici n-am voce.

— Nici eu n-am voce ; totuşi cînt.

— Nu vreţi să ne cîntaţi ceva ? Atunci şi eu o să vă cînt, zise Nadia, rotindu-şi ochişorii. Dar nu acum, ci după-prînz. Nu pot să sufăr muzica, adăugă ea, mi-e lehamite de pian. La noi toţi cîntă din gură sau la pian, de dimineaţă pînă seara, mai ales Katia.

Velceaninov se agăţă pe loc de remarca asta şi află că numai Katerina Fedoseevna se ocupa temeinic de pian. De aceea o rugă numaidecît să le cînte ceva. Tuturor le plăcu invitaţia făcută Katiei ; iar *maman* se îmbujoră chiar la faţă în culmea plăcerii. Katerina Fedoseevna se sculă, zîmbind, se apropie de pian şi dintr-o dată, pe negîndite, roşi pînă-n vîrful urechilor. Îi veni să intre în pămînt de ruşine, gîndindu-se că cogeamite fată, care împlinise douăzeci şi patru de ani... şi încă atît de planturoasă, totuşi se îmbujorează ca o copilă : iată ce se citea limpede întipărit pe faţa ei, cînd se aşeză să cînte. Execută o bucată de Haydn şi o cîntă cu precizie, deşi fără expresivitate, fiind emoţionată. După ce isprăvi, Velceaninov lăudă excesiv, dar nu pe interpretă, ci pe Haydn şi îndeosebi acea mică partitură cîntată. Iar Katerinei Fedoseevna îi făcură atîta plăcere laudele adresate lui Haydn, nu interpretei, care le ascultă cu o infinită recunoştinţă şi fericire, încît Velceaninov o privi involuntar cu şi mai multă duioşie şi luare-aminte : „Ehei, dar eşti tare de treabă !" se aprinse parcă gîndul acesta în privirile lui, pe care toţi le pricepură şi mai ales Katerina Fedoseevna.

— Aveţi o livadă minunată ! se adresă dintr-o dată tuturora Velceaninov, uitîndu-se la uşile cu geamuri ale terasei. Ştiţi ceva ? Să mergem în livadă !

— Haidem, haidem ! răsunară ţipete vesele, ca şi cum Velceaninov ar fi ghicit cea mai mare dorinţă a tuturora.

În livadă cu toții petrecură pînă la prînz. Doamna Zahlebinina, care de mult nu dorea altceva decît să tragă un pui de somn, de asemenea se arătă bucuroasă să iasă cu toată lumea la plimbare, dar rămase, prevăzătoare, într-un fotoliu de pe terasă ca să se odihnească un pic și adormi pe loc. Raporturile dintre Velceaninov și fete ajunseră din ce în ce mai familiare și mai amicale. Din vilele învecinate se apropiară de grup încă doi-trei tineri : un student, altul abia licean. Fiecare se avîntă către fata *lui*, pentru care și venise de fapt. Al treilea tînăr era un băiat foarte sumbru și ciufulit, în vîrstă de vreo douăzeci de ani, cu ochelari albaștri cît roata carului, care — încruntat și cu grabă — începu să vorbească cu Maria Nikitișna și cu Nadia. Îl măsură aspru pe Velceaninov și se purtă cu dînsul ca și cum ar fi fost de datoria lui să-l privească cu un dispreț suveran. Cîteva fete propuseră să treacă, cît mai repede, la jocuri. La întrebarea lui Velceaninov despre ce distracții era vorba, i se răspunse că știau fel de fel de jocuri, iar seara obișnuiau să joace „de-a proverbele". Toți se așază în casă, iar cineva iese în curte. Cei rămași aleg o zicală, de pildă : „Cine se scoală de dimineață departe ajunge". Cînd este chemat cel de-afară, fiecare dintre asistenți — rînd pe rînd — trebuie să se pregătească și să-i spună cîte o frază, în care să se găsească unul dintre cuvintele zicalei. Iar ghicitorul trebuie să descopere proverbul întreg.

— Trebuie să fie foarte amuzant ! făcu Velceaninov.

— Ba-i cît se poate de plictisitor, răspunseră în cor două-trei voci.

— Ne mai jucăm și „de-a teatrul", rosti deodată Nadia, adresîndu-se lui Velceaninov. Vedeți copacul acela gros cu bănci de jur împrejur. Acolo, după trunchiul lui, să zicem că-s culisele, iar în ele se adăpostesc actorii, de pildă : regele, regina, prințesa, primul-amorez — după cum vrea fiecare ; pe urmă iese cîte unul la iveală fără nici o ordine și spune tot ce-l taie capul... ei... uneori iese ceva distractiv.

— Da, trebuie să fie drăguț ! adăugă Velceaninov.

— Ba de loc ! Îți vine să mori de plictiseală, urmă Nadia. De fiecare dată începutul mai are haz, dar sfîrșitul e fără nici o noimă fiindcă nimeni nu se pricepe să încheie. Poate numai datorită dumneavoastră să iasă de aici ceva mai amuzant. Crezusem că sînteți prietenul lui Pavel Pavlovici. Cînd

colo, văd că Trusoţki doar s-a lăudat. Sînt foarte bucuroasă că aţi venit... pentru o „anumită" împrejurare, rosti ea privindu-l foarte serios şi insistent ; apoi se îndreptă spre Maria Nikitişna.

— De-a proverbele ne vom juca deseară, îi şopti confidenţial lui Velceaninov o prietenă de-a fetelor, aproape neobservată pînă atunci de dînsul şi cu care nu schimbase nici un cuvînt. Deseară cu toţii au să facă haz pe seama lui Pavel Pavlovici. Nici dumneavoastră n-o să vă daţi în lături.

— Ah, ce bine aţi făcut că aţi venit ! Altfel, la noi e îndeobşte mare plictiseală, i se adresă prietenos o altă prietenă, pe care n-o băgase chiar de loc în seamă pînă atunci — o roşcovană pistruiată cu o mutrişoară strașnic de hazlie, îmbujorată de arşiţă şi de alergătură, şi care răsări Dumnezeu ştie de unde...

Neliniştea lui Pavel Pavlovici sporea din ce în ce mai mult. Pînă la urmă, Velceaninov izbuti să se împrietenească pe deplin cu Nadia în livadă. Nu se mai uita la dînsul pe sub sprîncene ca adineaori şi pesemne părăsise gîndul de a-l diseca mai în amănunţime, ci rîdea cu hohote, se zbenguia şi de vreo două ori îl apucă chiar de mînă. Era nespus de fericită, iar pe Pavel Pavlovici nici nu-l băga în seamă ; parcă nici n-ar fi existat. Velceaninov se convinse că se alcătuise o adevărată conspiraţie împotriva lui Pavel Pavlovici. Nadia, în mijlocul unei mulţimi de fete, îl trăgea pe Velceaninov într-o parte ; iar alte prietene în ceată îl momeau pe Pavel Pavlovici, sub felurite pretexte, în cu totul altă direcţie. Dar acesta se smulgea numaidecît din gloata lor, alerga drept la Velceaninov şi la Nadia, şi îşi vîra brusc capul pleşuv între dînşii, ciulindu-şi neliniştit urechea ca să prindă orice vorbă. La urmă nici nu se mai sinchisea. Naivitatea gesturilor şi a mişcărilor sale era surprinzătoare. Velceaninov nu putu să n-o remarce în chip deosebit pe Katerina Fedoseevna, care se lămurise că Velceaninov nu venise pentru dînsa, ci se interesa vădit de Nadia. Dar figura ei rămînea tot atît de calmă şi de blîndă ca şi mai înainte. Părea fericită că făcea parte din aceeaşi societate, putînd asculta spusele noului musafir ; dar ea, sărăcuţa, nu era în stare să întreţină cu abilitate o conversaţie.

— Dar ce surioară admirabilă e Katerina Fedoseevna, spuse deodată Velceaninov Nadiei, la ureche.

— Ah, Katia ! Nu-i pe lume un suflet mai bun decît al ei. E îngerul nostru protector. Sînt îndrăgostită de dînsa ! exclamă ea cu încîntare.

Sosi şi vremea prînzului la orele cinci şi se văzu cît de colo că nu era vorba de-o masă obişnuită, ci de una pregătită dinadins pentru musafir. Pe masă îşi făcură apariţia cîteva feluri destul de complicate pe lîngă cele obişnuite. Iar unul din ele era atît de ciudat, încît nimeni nu ştia cum se numeşte. Afară de vinurile curente de masă se ivi, de bună seamă tot în vederea oaspetelui, o sticlă de Tokay. La desert se servi, sub un pretext oarecare, şampanie. După ce bău un pahar mai mult, bătrînul Zahlebinin căpătă cea mai bună dispoziţie şi izbucnea în rîs la toate glumele lui Velceaninov. La sfîrşit, Pavel Pavlovici nu se mai putu stăpîni. Vru şi el să producă efect şi făcu un calambur. Izbucni o explozie de rîs în capul mesei unde se afla Trusoţki, aşezat lîngă doamna Zahlebinina.

— Papa ! Papa ! Pavel Pavlovici a făcut un calambur, exclamară într-un glas două fete mijlocii din familia Zahlebinin.

— Aha, va să zică face şi el jocuri de cuvinte. Spuneţi-mi şi mie ce calambur a făcut ? răspunse cu o voce gravă bătrînul, zîmbind îngăduitor, în aşteptarea calamburului.

Cu greu înţelese gazda în ce consista jocul de cuvinte.

— A ! da, psalmodie, nedumerit, bătrînul. Hm ! În sfîrşit, altă dată are să spună ceva mai reuşit, şi gazda rîse, înveselindu-se.

— Pavel Pavlovici, nu-i cu putinţă să izbuteşti în toate, îl zădări în gura mare Maria Nikitişna. Dar vai ! Doamne ! S-a înecat cu un os ! exclamă ea şi sări de pe scaun.

Se produse învălmăşeală. Dar Maria Nikitişna asta şi urmărea. Pavel Pavlovici se înecase numai cu vin, repezindu-se să bea ca să-şi ascundă jena. Dar Maria Nikitişna îi asigura pe toţi, jurîndu-se că era „un os de peşte, că văzuse cu ochii săi, şi că din asta se moare".

— Să-i dăm un pumn la ceafă ! strigă cineva.

— Are dreptate ! adeveri cu glas tare Zahlebinin, iar amatoare se şi înfăţişară : Maria Nikitişna, prietena cea roşcovană (poftită şi ea la masă) şi, în sfîrşit, însăşi stăpîna casei care se înspăimîntă la culme : cu toţii voiau să-l lovească în ceafă pe Pavel Pavlovici. Trusoţki sări de la masă şi, smucindu-se din încleştarea tuturor, cîtva timp se văzu nevoit

să le explice îndelung că totul fusese numai o înecare cu vin și că tusea îi va trece neîntîrziat — pînă ce lumea își dădu seama că la mijloc nu fuseseră decît ghiduşiile Mariei Nikitişna.

— Dar zurbagie mai eşti ! vru să se adreseze sever doamna Zahlebinina către Maria Nikitişna, dar nu se putu stăpîni şi pufni într-un rîs nebun, cum rar i se întîmpla, ceea ce mări hazul tuturor.

După-prînz, cu toţii ieşiră la cafea pe terasă.

— Şi de ce zile minunate avem parte ! lăudă bătrînul natura cu efuziune, privind cu plăcere livada, numai că n-ar strica un pic de ploaie. Ei, mă retrag acuma ca să mă las puţin la odihnă ; iar voi distraţi-vă. Distrează-te şi tu, îi spuse lui Pavel Pavlovici, bătîndu-l uşurel cu palma pe umăr, pe cînd se retrăgea.

După ce coborîră cu toţii în livadă, Pavel Pavlovici se repezi după Velceaninov şi-l apucă de mînă.

— Numai o clipă, vă rog, îi spuse încet, fierbînd.

Amîndoi o luară pe-o cărăruie laterală, mai retrasă.

— Nu, să avem iertare... nu, nu... aici nu vă mai las, îi şopti el, înecîndu-se de furie şi apucîndu-l de mînecă pe Velceaninov.

— Cum ? Ce anume ? îl întrebă Velceaninov, holbînd ochii.

Pavel Pavlovici, însă, îl privi ţintă în tăcere, molfăind în gol din buze, cu un surîs mînzesc.

— Încotro aţi luat-o ? Unde sînteţi ? Totu-i gata pentru joc ! se auziră vocile fetelor, chemîndu-i stăruitor.

Velceaninov ridică din umeri şi se îndreptă spre societatea tinerilor. Pavel Pavlovici se luă în fugă după dînsul.

— Mă prind că v-a cerut o batistă, spuse lui Velceaninov Maria Nikitişna. Data trecută de asemenea şi-o uitase acasă.

— Veşnic şi-o uită, adăugă una din fetele mijlocii ale gazdei.

— Iar şi-a uitat batista ! Pavel Pavlovici şi-a uitat batista. *Maman,* Pavel Pavlovici are iarăşi guturai ! răsunară mai multe glasuri.

— Şi de ce nu cere singur ? Vai ce om timid sînteţi, Pavel Pavlovici ! îngînă tărăgănat doamna Zahlebinina. Cu guturaiul nu-i de glumit. Vă trimit numaidecît o batistă. Şi

oare de ce capătă veşnic guturai? adăugă stăpîna, retrăgîndu-se, bucuroasă de prilejul de a se întoarce în casă.

— Am două batiste în buzunar şi nu-s de loc gutunărit! strigă în urma-i Trusoţki. Dar gazda pesemne nu-l auzi şi peste puţin timp, pe cînd Pavel Pavlovici se ţinea grăbit după ceilalţi, cît mai aproape de Nadia şi de Velceaninov, o jupîneasă îl ajunse cu sufletul la gură şi-i aduse o batistă.

— Hai să jucăm, să jucăm de-a zicalele! se auziră ţipete din toate părţile: parcă Dumnezeu ştie ce s-ar fi aşteptat tineretul de la proverbe.

Aleseră un loc şi se aşezară pe bănci. Îi căzu Mariei Nikitişna rîndul la ghicit. I se ceru să se îndepărteze cît mai mult şi să nu tragă cu urechea. În lipsa ei se împărţiră cuvintele. Maria Nikitişna se întoarse şi ghici într-o clipită.

După Maria Nikitişna urmă tînărul ciufulit, cu ochelari albaştri. Faţă de dînsul se luară încă şi mai multe măsuri de pază: fu îndatorat să stea lîngă chioşc, cu faţa întoarsă spre gard. Tînărul cu înfăţişarea sumbră îşi îndeplini îndatoririle cu dispreţ, simţindu-se parcă înjosit. Cînd fu strigat, jucătorul veni la adunare, dar nu izbuti să ghicească nimic, deşi trecu de cîte două ori pe la fiecare partener, ascultîndu-l. Gîndi mult şi se posomorî. Dar nu ieşi nimic din cugetarea lui.

Cu toţii rîseră de dînsul.

— Ce zicală stupidă! mormăi, plin de indignare, tînărul şi, jignit, se retrase la locul său.

— Vai ce plictiseală! se auziră mai multe voci.

Veni şi rîndul lui Velceaninov. I se porunci să se ascundă şi mai departe decît ceilalţi. Nici el nu ghici zicala.

— Straşnică plictiseală! răsunară şi mai multe glasuri.

— Acuma mă duc eu, zise Nadia.

— Nu, nu, acuma-i rîndul lui Pavel Pavlovici, să meargă Pavel Pavlovici, ţipară cu toţii în cor, înviorîndu-se cît de cît.

Pe Trusoţki îl conduseră pînă la gard, într-un colţ. Îl aşezară acolo cu faţa întoarsă. Puseră pe roşcovană să-l păzească: nu cumva să se uite înapoi. Pavel Pavlovici îşi mai veni în fire şi se înveseli chiar, căutînd să-şi îndeplinească cu sfinţenie îndatorirea. Stătu ca un buştean cu ochii la gard, fără să îndrăznească a-şi întoarce capul. Roşcovana îl păzea de la vreo douăzeci de paşi mai în spate, după chioşc, cît mai aproape de ceilalţi, făcîndu-şi cu emoţie semne din ochi către fetele celelalte. Toţi, cu oarecare nelinişte, parcă se aşteptau

la ceva. Pregăteau ceva. Deodată, roşcovana făcu de după chioşc nişte semne cu mîinile. Într-o clipă, toţi săriră în picioare şi o luară la fugă.

— Fugiţi, fugiţi şi dumneavoastră ! îi şoptiră lui Velceaninov vreo zece glasuri, alarmate din pricină că el rămăsese pe loc.

— Ce înseamnă asta ? Ce s-a întîmplat ? întrebă Velceaninov, luînd-o la fugă după ceilalţi.

— Mai încet, nu strigaţi ! Lăsaţi-l să se holbeze la gard, iar noi s-o luăm la sănătoasa. Uite şi Nastia a fugit.

Într-adevăr, roşcovana alerga de rupea pămîntul : parcă cine ştie ce s-ar fi întîmplat, şi făcea semne cu mîinile. În sfîrşit, ajunseră cu toţi dincolo de eleşteu, pe partea cealaltă a livezii. Sosind pe urmele lor, Velceaninov văzu cît de violent se certa Katerina Fedoseevna cu celelalte fete, mai ales cu Nadia şi cu Maria Nikitişna.

— Katia, dragă, nu te supăra ! o sărută Nadia.

— Bine-bine, n-am să spun mamei nimic, dar eu nu mai rămîn aici, fiindcă nu-i frumos ceea ce faceţi. Ce trebuie să gîndească bietul om acolo, în faţa gardului !

Katia plecă de milă. Ceilalţi rămaseră pe loc, neînduplecaţi şi neîndurători. Fetele insistară stăruitor pe lîngă Velceaninov să se prefacă, cînd îi va ajunge Pavel Pavlovici, ca şi cînd nu s-ar fi petrecut nimic.

— Iar acuma haideţi să ne jucăm de-a prinselea ! strigă, încîntată, roşcovana.

Pavel Pavlovici ajunse la grupul de tineri peste vreun sfert de ceas. Zece minute stătuse pesemne lîngă gard. Jocul de-a prinselea se încinsese de-a binelea şi avea succes : toţi ţipau foarte veseli... Pierzîndu-se cu firea de furie, Trusoţki sări de-a dreptul la Velceaninov şi-l apucă iarăşi de mînecă.

— Pentru cîteva clipite, rogu-vă !

— O, Doamne, ce-o mai fi vrînd şi ăsta cu clipitele lui ?!

— Vrea să-i ceară din nou o batistă, se auziră voci în urma lor.

— De data asta dumneavoastră sînteţi pricina... dumneavoastră aveţi toată vina... rosti Pavel Pavlovici, clănţănindu-i dinţii.

Velceaninov îl întrerupse şi-l sfătui împăciuitor să fie mai vesel : altfel toţi or să-şi bată joc şi mai rău de dînsul :

— De aceea vă și întărîtă, fiindcă vă supărați, cînd toată lumea e bine dispusă.

Spre mirarea lui, sfatul său îl determină pe Pavel Pavlovici să-și schimbe cu totul atitudinea. Se liniști numaidecît. Se amestecă printre jucători, ca și cum el ar fi fost vinovatul. Luă parte la toate partidele și cîtva timp fu lăsat în pace, primit la joc ca și ceilalți. În jumătate de ceas își redobîndi veselia. La toate partidele, cînd trebuia să-și aleagă o pereche, el se oprea îndeobște la trădătoarea cea roșcovană sau la una dintre surorile Zahlebinin. Spre uimirea lui, Velceaninov observă că Trusoțki nu îndrăznea aproape niciodată să intre în vorbă cu Nadia, deși se gudura neîntrerupt pe lîngă dînsa sau în preajma ei. Situația de persoană neluată în seamă sau chiar urîtă de ea, el o socotea drept ceva necesar parcă și natural. Dar în cele din urmă i se întinse o nouă cursă.

Jucau de-a v-ați ascunselea. Jucătorii aveau voie să-și schimbe locul la fugă și să se pitească mai bine în altă parte. Pavel Pavlovici izbutise să se facă nevăzut într-un tufiș; dar apoi, pe cînd alerga în căutare de alt adăpost, i se năzări să intre în casă. Fu zărit. Izbucniră țipete. El urcă scara, sărind treptele, și se strecură într-o cămăruță, unde era un locușor cunoscut după un scrin — numai bun de ascuns. Roșcovana însă zbură pe urma sa, se furișă în vîrful degetelor pînă la ușă și o închise frumușel cu cheia. Ca și mai înainte, toți se opriră din joc și fugiră iarăși dincolo de eleșteu, la celălalt capăt al livezii. Peste vreo zece minute, Pavel Pavlovici — văzînd că nimeni nu-l caută — se uită printr-o ferăstruică. Nimeni nu se mai zărea pe aproape. El nu cuteză să strige, temîndu-se să nu-i deștepte pe părinți. Jupînesei și îngrijitoarei li se poruncise cu strășnicie să nu se ivească și să nu răspundă la chemarea lui Pavel Pavlovici. I-ar fi putut deschide Katerina Fedoseevna; dar ea — intrînd în odăița sa și așezîndu-se pe pat ca să mai reflecteze un pic — adormise bușteau, pe negîndite. Așa că Trusoțki stătu închis vreme de un ceas încheiat. În sfîrșit, începură să apară, ca din întîmplare, cîte două-trei fete.

— Pavel Pavlovici, de ce nu veniți la noi? Ah, ce mai veselie e acolo! Ne jucăm de-a teatrul. Alexei Ivanovici a jucat rolul de „prim-amorez".

— De ce nu coborîți, Pavel Pavlovici? Sînteți uimitor! i se adresau din treacăt alte fete.

— Cine-i uimitor? răsună întrebarea doamnei Zahlebînina, care tocmai se trezise și se hotărîse, în sfîrșit, să facă o plimbare prin livadă și să arunce o privire la jocurile „de copii" în așteptarea ceaiului.

— Cine altul decît Pavel Pavlovici! îi răspunse cineva, arătîndu-i prin gesturi fereastra, în care se zărea mutra lui Trusoțki, palidă de furie, cu o strîmbătură în loc de zîmbet.

— Ce poftă să stai închis, singur, cînd toți se veselesc! spuse mama, clătinînd din cap.

Între timp, Velceaninov căpătă, în sfîrșit, de la Nadia lămurirea cuvintelor rostite de dînsa adineauri că „se bucură de venirea lui dintr-o anumită pricină". Explicația avu loc pe o alee mai dosnică. Maria Nikitișna îl aduse dinadins pe Velceaninov, care tocmai lua parte la niște jocuri și începuse să se plictisească; îl petrecu pînă pe aleea lăturalnică, unde îl lăsă singur cu Nadia.

— M-am convins pe deplin, ciripi ea cu un glăsușor iute și îndrăzneț, că nu sînteți de loc un prieten atît de bun al lui Pavel Pavlovici, cum se lăudase acesta. Am socotit că numai dumneavoastră îmi puteți face un serviciu așa de important. Iată brățara odioasă, zise Nadia, scoțînd cutiuța dintr-un buzunărel, vă rog insistent să i-o înapoiați numaidecît, fiindcă eu n-am să-i adresez, personal, nici o vorbă în toată viața. De altfel, puteți să-i spuneți acestea ca din partea mea și să adăugați ca nu cumva să mai îndrăznească pe viitor a da buzna aici cu cadouri. Restul am să i-l aduc la cunoștință prin alții. Vreți să-mi faceți plăcerea asta, îndeplinindu-mi dorința?

— Vai, pentru numele lui Dumnezeu, vă rog să mă dispensați de așa ceva! exclamă în gura mare Velceaninov, apărîndu-se cu mîinile.

— Cum adică? Să vă dispensez? rămase uimită Nadia de refuzul său și-și căscă ochii mari la dînsul, pierzînd dintr-o dată tonul pregătit dinainte. Era gata chiar să izbucnească în plîns, cînd Velceaninov pufni de rîs.

— Nu că aș fi... mi-ar face chiar mare bucurie... dar am eu socotelile mele cu dînsul...

— Știam că minți-se: nu sînteți prietenul lui! îl întrerupse, nerăbdătoare, Nadia, plină de înflăcărare. Niciodată n-am să mă mărit cu dînsul, să știți asta! Niciodată! Nici nu-mi intră în cap cum a îndrăznit! Trebuie să-i înapoiați numaidecît

brățara asta respingătoare. Altfel, ce-aș putea să fac ? Vreau cu tot dinadinsul s-o capete neapărat chiar azi, în aceeași zi cînd a dat-o — și să sufere afrontul. Iar dacă va încerca el să mă pîrască tatei, atunci va vedea ce-o să pățească.

De după un tufiș țîșni, cu totul pe neașteptate, tînărul ciufulit, cu ochelari albaștri.

— Trebuie să-i înapoiați brățara, tăbărî acesta asupra lui Velceaninov, măcar în numele dreptului femeii, dacă sînteți într-adevăr la înălțimea problemei...

Dar nu-și isprăvi vorba. Nadia îl trase din răsputeri de mînecă și îl îndepărtă de Velceaninov.

— Vai Doamne, prost mai ești, Predposîlov ! răcni ea. Pleacă de aici ! Piei din fața mea ! Și să nu mai îndrăznești a trage cu urechea. Ți-am poruncit doar să nu te apropii ! bătu ea mînios din picioruțe. Și chiar după ce tînărul o zbughi din nou în tufișuri, Nadia, ca scoasă din fire, măsura aleea la dreapta și la stînga, cu amîndouă palmele împreunate, scăpărînd din ochișori.

— Nici nu vă vine să credeți ce proști sînt ! izbucni ea, oprindu-se în fața lui Velceaninov. Dumneavoastră vedeți numai latura ridicolă. Dar întrebați-mă pe mine cum mă simt !

— Dar acesta pesemne nu-i *el ?* Nu-i așa ? Nu-i *el ?* întrebă cu un zîmbet pe buze Velceaninov.

— Bineînțeles că nu-i *el.* Dar cum v-ați putut închipui că ar fi *el ?* surîse Nadia, roșind. Nu-i decît un prieten de-al *lui.* Dar cum a fost în stare să-și aleagă asemenea prieten ? Nu pricep, pentru nimic în lume. De altfel, ăsta are reputație de „viitor om de acțiune". Eu însă nu înțeleg nimic... Alexei Ivanovici, altuia n-am cui să mă adresez. Pentru ultima oară : îi dați înapoi brățara ori nu ?

— Ei bine, o dau. Unde-i ?

— Ah, ce drăguț sînteți, și ce bun ! se bucură pe loc Nadia întinzîndu-i cutiuța. În schimb, am să vă cînt toată seara, căci eu cînt foarte frumos... ca să știți... am mințit că nu-mi place muzica. Ah, dacă ați mai veni pe la noi, măcar o singură dată... ce bucuroasă aș fi ! V-aș povesti totul, totul, totul — și încă multe altele... căci sînteți așa de bun, așa de bun ca... ca surioara mea, Katia !

Și, într-adevăr, cînd intră în casă pentru ceai, Nadia cîntă două romanțe cu o voce încă neformată și nepusă la punct,

dar destul de plăcută și de puternică. Cînd se întoarseră cu toții din livadă, Pavel Pavlovici ședea comod instalat împreună cu părinții la masa de ceai, pe care fierbea un mare samovar lîngă serviciul de ceai din porțelan de Sèvres. Pesemne chibzuia, împreună cu bătrînii, despre niște treburi foarte serioase — deoarece urma să plece peste două zile pentru nouă luni. Nu aruncă nici o căutătură celor veniți din livadă și îndeosebi lui Velceaninov. Se vedea cît de colo că Trusoțki nu „pîrîse", totul rămînînd deocamdată în liniște și pace.

Cînd însă începu să cînte Nadia, veni numaidecît și Pavel Pavlovici. Fata nu răspunse într-adins la o întrebare directă a lui. Dar acest lucru nu-l intimidă pe Trusoțki și nici nu-l făcu să șovăie. Se postă după speteaza scaunului ei și întreaga lui înfățișare arăta că acesta era locul lui pe care nu-l va ceda nimănui.

— E rîndul lui Alexei Ivanovici ca să ne cînte, *maman!* Alexei Ivanovici vrea să cînte ceva! strigară în cor aproape toate fetele, înghesuindu-se în jurul pianului, la care se așează Velceaninov, plin de încredere în sine, gata să se acompanieze singur.

Se apropiară și bătrînii, și Katerina Fedoseevna, care rămăsese cu dînșii și servise ceaiul în cești. Velceaninov alese o romanță a lui Glinka, aproape necunoscută tuturor:

Cînd îți deschizi cu grație gurița,
Întreci în gîngurit chiar hulubița...[4]

Velceaninov cîntă romanța numai pentru Nadia, cea mai apropiată de dînsul din întreaga asistență și care stătea chiar lîngă cotul său. Își pierduse de mult vocea, dar din rămășițele acesteia se putea deduce calitatea ei de odinioară. Velceaninov auzise romanța asta pentru întîia oară acum vreo douăzeci de ani, pe cînd era student, cîntată de însuși Glinka la o serată artistică și literară numai cu bărbați, în casa unui prieten al defunctului compozitor. Fiind în vervă, Glinka cîntă din gură și la pian bucățile preferate din compozițiile sale, printre care și romanța de mai sus. Nici vocea lui Glinka nu mai era faimoasă, dar Velceaninov păstră în amintire impresia extraordinară produsă tocmai de romanța aceasta. Un virtuos cîntăreț de salon n-ar fi repurtat niciodată un asemenea succes. În această romanță intensitatea pasiunii

sporește și se înalță cu fiecare vers, cu fiecare cuvînt. Tocmai gradația atît de perfectă ar fi făcut ca orice notă falsă, o cît de mică șarjare sau denaturare — care îndeobște trec neobservate la opere — să distrugă și să deformeze tot sensul bucății. Pentru a cînta bine o bucată așa de mică, dar extraordinară, era absolută nevoie de perfecțiune, de o adevărată și deplină inspirație, de o pasiune autentică sau o deplină înțelegere a poeziei sale. Altfel, romanța ar fi părut nu numai neizbutită ; ci inexpresivă și poate chiar șocantă. Nu s-ar fi putut exprima un sentiment de dragoste atît de intens, fără a provoca o impresie dezgustătoare ; dar firescul și simplitatea au salvat totul.

Velceaninov își aducea aminte că pe vremuri reușea să interpreteze foarte bine această romanță. Aproape își însușise maniera de a cînta a lui Glinka. Iar acum, de la primele note, de la cele dintîi versuri, o adevărată înflăcărare îi cuprinse inima, înfiorîndu-i vocea. Cu fiecare cuvînt al romanței, pasiunea izbucnea și se dezvăluia. În ultimele versuri se dezlănțuia patima. Velceaninov cîntă ultima strofă a romanței cu privirile scînteietoare îndreptate spre Nadia :

Să te privesc în ochi am cutezanța
Și-ți sorb pe buze, nu-ți ascult romanța.
Pe gură vreau să te sărut mult, mult
Și cîntul inimii să ți-l ascult.

Atunci Nadia simți o înfiorare în tot trupul, ba se clătină chiar, dîndu-se un pic înapoi. I se îmbujorară obrajii ca para focului și, în aceeași clipă, Velceaninov citi pe fața-i rușinată și cam speriată ca o sclipire de înțelegere. O încîntare și în același timp o nedumerire licăriră pe figurile tuturor ascultătoarelor. Fiecare parcă găsea nepotrivit modul acesta de a cînta și totuși toate chipurile tinerești ca și toți ochișorii lor străluceau și scînteiau și parcă mai așteptau ceva. Fața Katerinei Fedoseevna era așa de radioasă, că Velceaninov o găsi aproape frumoasă.

— Splendidă romanță ! mormăi, puțin încurcat, bătrînul Zahlebinin, dar n-o găsiți... prea tare ? E plăcută, dar prea tare...

— Într-adevăr, prea tare... dădu să încuviințeze doamna Zahlebinina, dar Pavel Pavlovici nici n-o lăsă să-și isprăvească vorba. Sări înainte și, pierzîndu-și firea, o apucă de mînă ca un nebun pe Nadia și o îndepărtă de Velceaninov, la

care se repezi și, țintuindu-l cu o căutătură pierdută, își mișcă în gol buzele tremurînde.

— Vă rog, o clipită numai ! rosti cu greu Trusoțki, în cele din urmă.

Velceaninov își dădu seama că un răgaz chiar de o clipă l-ar putea face pe acest domn să comită un act de zece ori mai nerod. De aceea îl apucă în grabă de mînă și, fără să ia în seamă nedumerirea generală, îl scoase pe terasă și amîndoi coborîră scara, ajungînd în livada unde între timp se întunericise.

— Înțelegeți că trebuie să plecați numaidecît, împreună cu mine ? spuse Pavel Pavlovici.

— Ba nu înțeleg de fel...

— Vă aduceți aminte ? rosti Pavel Pavlovici cu o șoaptă deznădăjduită. Mai țineți minte că mi-ați cerut să vă spun *totul, totul,* în mod deschis, adică „ultimul cuvînt"... Vă mai amintiți ? Ei bine, aflați că a sosit vremea să rostesc cuvîntul acesta.... și acum haidem să plecăm !

Velceaninov se gîndi o clipă, îl mai privi o dată pe Pavel Pavlovici și consimți să plece. Retragerea lor anunțată pe neașteptate îi nemulțumi pe bătrîni și revoltă la culme pe toate fetele.

— Luați măcar încă o ceașcă de ceai... îi oferi doamna Zahlebinina.

— Dar pe tine ce te-a apucat ? se adresă, sever și nemulțumit, bătrînul către Pavel Pavlovici, care zîmbea încîntat de sine și nu rostea nici un cuvînt.

— Pavel Pavlovici, de ce ni-l luați pe Alexei Ivanovici ? gîngureau tînguitor fetele, fulgerîndu-l din cînd în cînd cu priviri îndîrjite. Iar Nadia îi aruncă o privire așa de mînioasă, că el nu-și putu stăpîni o grimasă ; dar nu se dădu bătut.

— Pavel Pavlovici a avut amabilitatea să-mi aducă aminte, și-i sînt recunoscător pentru asta, de-o afacere extrem de importantă, de care era cît pe ce să uit, rosti Velceaninov, surîzînd.

Apoi el strînse mîna stăpînului, se înclină înaintea stăpînei și a fetelor, în special față de Katia, ceea ce se remarcă de către cei prezenți.

— Vă mulțumesc pentru vizita ce ne-ați făcut și oricînd vom fi bucuroși, cu toții, de a vă vedea, încheie insistent bătrînul Zahlebinin.

— Sîntem încîntaţi, adăugă cu căldură stăpîna.

— Să mai veniţi, Alexei Ivanovici ! Mai poftim pe la noi ! se auziră nenumărate voci de pe terasă, cînd Velceaninov luă loc în caleaşcă împreună cu Pavel Pavlovici.

Iar un glăscior şopti mai încetinel :

— Să mai veniţi, dragul nostru Alexei Ivanovici !

„Asta-i roşcovana !" îşi zise Velceaninov.

XIII

De partea cui se înclină balanţa ?

Velceaninov se putea gîndi la fata cea roşcovană. Dar între timp un sentiment de ciudă şi de regret îi împovăra sufletul. De altfel, în tot cursul acestei zile, petrecute parcă aşa de vesel, tristeţea nu-l părăsise aproape de loc pe Velceaninov. Înainte de a fi cîntat romanţa, el nu ştia cum să-şi gonească urîtul. Poate de aceea o şi cîntase cu atîta ardoare.

„Şi m-am putut înjosi eu pînă într-atîta, încît să uit totul !" începu el să-şi facă reproşuri, dar îşi goni în grabă gîndurile sumbre. De altfel, i se şi păru umilitor faptul de a se tîngui. Mai mare plăcere i-ar face să se supere pe careva.

— Do-bi-to-cul ! şopti furios Velceaninov, cătînd cu coada ochiului spre Pavel Pavlovici, care şedea tăcut alături de dînsul în caleaşcă.

Pavel Pavlovici tăcea cu încăpăţînare, poate concentrîndu-se şi pregătindu-se. Cu un gest nerăbdător, Trusoţki îşi scotea din cînd în cînd pălăria din cap şi îşi ştergea fruntea cu o batistă.

— Transpiră ! se îmbufnă Velceaninov.

O singură dată îl întrebă Pavel Pavlovici pe birjar : dacă vine furtună ori nu ?

— Şi încă ce furtună ! Vine negreşit ! Toată ziulica a fost zăduf.

Cerul într-adevăr se întunecase. Fulgere scăpărau în zare. Se întoarseră în oraş pe la zece şi jumătate.

— Vă însoţesc pînă acasă, se adresă prevenitor Trusoţki lui Velceaninov, cînd ajunseră aproape de casa acestuia.

— Îmi închipui. Dar vă anunţ că mă simt cam bolnav...

— N-am să vă reţin prea mult. N-o să stau mult.

Cînd ajunseră acasă, Pavel Pavlovici intră pentru o clipă la portăreasa Mavra.

— De ce-aţi dat pe la poartă ? îl întrebă aspru Velceaninov, cînd Trusoţki îl ajunse din urmă. Amîndoi intrară în cameră.

— Aşa, mai nimic... pentru birjar...

— Să ştiţi că n-o să vă dau nimic de băut.

Musafirul nu răspunse, Velceaninov aprinse lumînările, iar Pavel Pavlovici se lăsă numaidecît într-un fotoliu. Velceaninov se opri încruntat drept în faţa lui.

— Vă făgăduisem să vă spun şi eu „ultimul" meu cuvînt, rosti gazda cu înverşunare lăuntrică pe care şi-o putea încă stăpîni. Iată-l : socot cît se poate de sincer că toate chestiunile dintre noi sînt tranşate... aşa că nici nu mai avem ce să vorbim. Mă auziţi ? N-avem despre ce vorbi. De aceea oare n-ar fi mai bine s-o luaţi numaidecît din loc, ca să pot închide uşa după dumneavoastră ?

— Bine ; atunci să încheiem socotelile, Alexei Ivanovici ! rosti cît se poate de blajin Pavel Pavlovici, cătîndu-i drept în ochi.

— Cum ? So-co-te-li-le ? răspunse Velceaninov, extrem de surprins. Ce expresie ciudată ! Despre ce socoteli poate fi vorba ? Aha ! N-o fi acesta „ultimul cuvînt" al dumneavoastră, pe care aţi făgăduit adineaori să mi-l destăinuiţi ?

— **Tocmai acesta-i !**

— N-avem ce socoteli să mai încheiem. Ele au fost de mult încheiate ! îl înfruntă cu mîndrie Velceaninov.

— Aşa vă închipuiţi ? rosti Pavel Pavlovici pe un ton hotărît şi, împletindu-şi degetele amînduror mîinilor, le întinse bizar înainte, în dreptul pieptului.

Velceaninov nu-i răspunse şi începu să măsoare odaia în lung şi în lat cu paşi apăsaţi. „Oare n-o fi vorba de Liza ? De Liza ?" gemu în sine.

— Atunci spuneţi-mi ce socoteli vreţi să încheiem ? i se adresă Velceaninov după o tăcere destul de lungă.

Între timp, Trusoţki, ţinînd mai departe mîinile în faţă, îl urmărea cu ochii cum se plimba prin cameră.

— Să nu vă mai duceţi de loc pe acolo, rosti aproape în şoaptă Pavel Pavlovici, cu un ton de implorare, şi se săltă scurt de pe scaun.

— Cum ? Va să zică numai despre asta voiați să-mi vorbiți ? spuse cu un rîs înveninat Velceaninov. Drept să vă spun, pe ziua de astăzi m-ați uluit, izbucni el sarcastic, dar își schimbă pe loc expresia figurii. Ascultați-mă, reluă cu tristețe vorba, într-un elan de sinceritate, cred că niciodată și prin nimic nu m-am înjosit în viață ca astăzi. Mai întîi, am primit să vă însoțesc ; în al doilea rînd — prin comportarea mea de acolo. Totul a fost atît de meschin, de jalnic... M-am degradat, m-am ticăloșit, primind invitația... uitînd pe ce lume mă găsesc... Apoi mai este ceva ! Dar își luă seama numaidecît. Ascultați-mă : m-ați luat azi prin surprindere : eram surescitat, bolnav... De altfel, n-am de ce să mă justific ! N-am să mai calc niciodată pragul casei aceleia. Vă asigur că nu mă atrage nimic acolo, conchise el cu fermitate.

— Adevărat ? Chiar așa e ? exclamă Pavel Pavlovici în culmea bucuriei.

Velceaninov îl privi cu dispreț și începu să măsoare din nou odaia.

— Pesemne v-ați hotărît să fiți fericit cu orice preț ? nu-l răbdă inima pe Velceaninov să nu remarce.

— Da, da ! adeveri în surdină Pavel Pavlovici, într-o explozie de naivitate.

„E un tip grotesc, își zise Velceaninov. E mai curînd prost decît rău. Asta însă nu mă privește. Nu pot decît să-l urăsc... și nici măcar asta nu merită !"

— Într-adevăr, eu sînt „eternul soț" ! recunoscu Pavel Pavlovici, zîmbind supus și resemnat. De mult vă cunoșteam expresia asta, Alexei Ivanovici... încă din vremea cînd locuiam împreună în orașul T... Multe expresii de-ale dumneavoastră mi-au rămas întipărite în minte dintr-un an întreg. Rîndul trecut, cînd ați vorbit aici despre „eternul soț", mi-am dat numaidecît seama despre cine putea fi vorba.

Mavra intră cu o sticlă de șampanie și cu două pahare.

— Să nu vă fie cu supărare, Alexei Ivanovici, știți doar că nu mă pot lipsi de asta. Dar să nu mi-o luați în nume de rău. Socotiți-mă drept un om străin și mai prejos de dumneavoastră...

— Bine, încuviință cu scîrbă Velceaninov... Dar vă asigur că nu mă simt de loc bine.

— Vai de mine... n-am s-o lungesc prea mult... doar două minute ! îndrugă Pavel Pavlovici. Numai un singur păhărel, altfel gîtlejul...

Dădu peste cap paharul cu lăcomie şi se aşeză, aruncînd o privire aproape duioasă asupra lui Velceaninov. Mavra ieşi.

— Ce mîrşăvie ! murmură gazda.

— Asta s-a petrecut numai din pricina prietenelor sale, rosti, înviorat, Pavel Pavlovici, revenindu-şi de-a binelea în fire.

— Cum ? Ce ? A, sînteţi cu gîndul tot la întîmplarea aceea...

— Numai prietenele ei sînt de vină. Şi-i încă aşa de tînără !... Face pe grozava de prea multă cochetărie, zău aşa ! E chiar adorabil ! Mai tîrziu, va fi cu totul altfel. Voi fi robul ei, gata să-i fac toate voile. Ea va fi împresurată de respect... va avea societate... în sfîrşit, se va putea transforma cu timpul.

„Ar trebui, totuşi, să-i înapoiez brăţara !" se gîndi, preocupat, Velceaninov, pipăind cutiuţa din buzunarul hainei.

— Chiar dumneavoastră aţi remarcat că sînt hotărît să-mi refac fericirea. Eu trebuie neapărat să mă însor, Alexei Ivanovici, urmă confidenţial şi puţin mişcat Pavel Pavlovici. Altfel ce-o să iasă din mine ? Vedeţi doar singur ! şi arată cu degetul spre sticlă. Iar asta nu-i decît o parte din... calităţile mele. Nu pot trăi fără însurătoare şi fără o adoraţie. O voi adora şi voi reînvia.

„Şi de ce mi-o fi spunînd toate acestea ?", îşi zise Velceaninov, gata să pufnească în rîs. De altfel, toate acestea îi păreau fără sens.

— Spuneţi-mi, vă rog, de-a drepul de ce m-aţi cărat acolo ? îl apostrofă Velceaninov. Ce nevoie aţi avut de mine ?

— Ca să fac un experiment... se fîstîci Pavel Pavlovici.

— Ce experiment ?

— Să urmăresc efectul... Înţelegeţi-mă, Alexei Ivanovici, eu abia de-o săptămînă mă duc pe acolo în calitate de... rosti el, din ce în ce mai emoţionat. Cînd v-am întîlnit ieri, mi-am zis : „Eu încă n-am văzut-o într-o societate de oameni străini, adică faţă şi de alţi bărbaţi..." Era un gînd stupid... Îmi dau perfect de bine seama abia acum... şi absolut de prisos. Ţineam însă la asta cu tot dinadinsul... din pricina caracterului meu nefericit...

Trusoţki îşi înălţă capul şi roşi.

„Oare e adevărat ce spune?" se gîndi Velceaninov în culmea mirării.

— Şi care-i rezultatul? întrebă el cu glas tare.

Pavel Pavlovici zîmbi dulceag şi parcă viclean.

— Nu s-au petrecut decît copilării, pline de drăgălăşenie! Prietenele ei poartă toată vina. Vă rog să mă iertaţi, Alexei Ivanovici, pentru comportarea mea prostească faţă de dumneavoastră. N-am să mai fac, şi niciodată n-are să se mai întîmple aşa ceva.

— Dar nici eu n-o să mă mai arăt pe acolo, zîmbi Velceaninov.

— Asta-i şi dorinţa mea.

Velceaninov se simţi scîrbit şi rosti enervat:

— Doar nu-s eu singurul bărbat de pe lume... mai sînt şi alţii...

Pavel Pavlovici roşi din nou.

— Îmi pare rău să aud din gura dumneavoastră asemenea vorbe, Alexei Ivanovici, şi vă rog să mă credeţi că prea mult o respect pe Nadejda Fedoseevna...

— Scuzaţi-mă, scuzaţi-mă, n-am avut intenţia să fac vreo insinuare... totuşi mi se pare cam surprinzător faptul că mi-aţi supraapreciat posibilităţile de a plăcea... şi... că v-aţi pus nădejdea în mine cu atîta încredere...

— Am avut încredere, bazat tocmai pe cele ce se petrecuseră odinioară.

— Dacă-i aşa, înseamnă că dumneavoastră mă socotiţi şi acum drept un om de onoare? zise Velceaninov, oprindu-se scurt în faţa lui Trusoţki.

În altă împrejurare, s-ar fi îngrozit el însuşi de o întrebare aşa de naivă şi de neaşteptată.

— Totdeauna v-am socotit aşa, rosti Pavel Pavlovici, coborîndu-şi ochii în pămînt.

— Bineînţeles, fără îndoială... Dar nu despre asta-i vorba. Voiam numai să spun că în ciuda oricăror... idei preconcepute?

— Da, în ciuda ideilor preconcepute!

— Nici cînd aţi sosit la Petersburg?

Velceaninov nu se putu stăpîni de a pune această întrebare simţind el însuşi cît de nelalocul ei îi era curiozitatea.

— Chiar cînd am sosit la Petersburg, vă socoteam omul cel mai onorabil de pe lume. Totdeauna v-am stimat, Alexei Ivanovici.

Pavel Pavlovici își ridică ochii și îl privi fățiș, fără nici o sfială, pe adversarul său. Velceaninov simți deodată o îngrijorare. N-ar fi vrut, pentru nimic în lume, să se producă vreo izbucnire nepotrivită, provocată de dînsul.

— V-am iubit, Alexei Ivanovici, se hotărî dintr-o dată Pavel Pavlovici să-și deschidă sufletul, și în anul acela, cît ați stat în orașul T., v-am iubit. Dumneavoastră nu v-ați dat seama, urmă Trusoțki cu un tremur în glas, care îl îngrozi pe Velceaninov. Eu mă aflam pe o treaptă inferioară în comparație cu dumneavoastră, ca să mă fi putut observa. Dar poate nici nu avea vreun rost. În cursul acestor nouă ani din urmă, mi-am amintit adesea de dumneavoastră, fiindcă un an ca acela n-am mai avut în toată viața mea. În ochii lui Pavel Pavlovici scăpără o lumină stranie. Mă urmăreau expresii și idei de-ale dumneavoastră. Îmi reveneați în memorie ca un om care nutrește cele mai bune sentimente, o persoană cultivată în mod remarcabil, înzestrată cu multă inteligență. „Marile idei nu ne vin atîta de la o minte mare, cît de la o inimă mare" ; vorba asta dumneavoastră ați spus-o, poate ați și uitat-o ; eu însă mi-o aduc aminte. V-am socotit totdeauna ca un om cu inimă mare și am crezut în dumneavoastră... neținînd seama de nimic...

Un tremur îi înfioră bărbia. Velceaninov se înspăimîntă. Trebuia să pună capăt, cu orice preț, acestor efuziuni neașteptate.

— Destul, vă rog, Pavel Pavlovici, mormăi el, iritat, și roși. De ce ? De ce ? răcni. De ce vă legați de un om bolnav, iritat, aproape aiurînd, și-l tîrîți prin toate tainițele acestea... în vreme ce toate nu-s, de fapt, decît vedenii, miraj, minciună, rușine, falsitate... fără nici o măsură... într-adevăr ăsta-i lucrul de căpetenie și cel mai rușinos : că nu-i nici o măsură. Totu-i o nerozie : amîndoi sîntem niște oameni vicioși, nesinceri și ticăloși... Și dacă vreți, dacă vreți, vă dovedesc numaidecît nu numai că nu mă iubiți, ci mă urîți din răsputeri și mințiți fără să vă dați singur seama. M-ați luat și m-ați dus acolo nu ca să faceți ce-ați spus — adică să vă puneți la încercare logodnica... (ce-i mai poate trece unui om prin cap !) Iată care-i adevărul : m-ați văzut ieri și v-a cuprins iarăși furia.

M-ați dus acolo ca să mi-o arătați și să-mi spuneți : „O vezi cum arată ! Ei bine, ea va fi a mea. Ian încearcă și acum !"... M-ați înfruntat. Cine știe ? Poate singur nu v-ați dat seama. Dar acesta-i adevărul, l-ați simțit foarte bine... Dar pentru a face asemenea provocare, e nevoie neapărat de ură. Și, într-adevăr, mă urîți !

Velceaninov alerga prin odaie, răcnind. Se simțea jignit, ofensat, umilit mai cu seamă la gîndul că se înjosea astfel înaintea lui Pavel Pavlovici.

— Am vrut să mă împac cu dumneavoastră, Alexei Ivanovici, se apără brusc Trusoțki, pe un ton hotărît, prin cuvinte scurte și întretăiate. Iar bărbia începu să-i tremure din nou.

O furie sălbatică îl cuprinse pe Velceaninov, ca și cum ar fi suferit cea mai cumplită ofensă.

— Repet încă o dată, urlă Velceaninov, v-ați agățat de un om bolnav, dărîmat, ca să-i smulgeți în delir nu știu ce cuvînt irealizabil pe care acesta nu voia să-l rostească. Să dăm lucrurile pe față : noi facem parte din lumi deosebite, să vă intre o dată asta în cap... apoi... apoi între noi se află un mormînt ! încheie el, bîiguind... și dintr-o dată își veni în fire.

— De unde puteți ști... Fața lui Pavel Pavlovici se crispă și se făcu albă ca varul, de unde puteți ști ce înseamnă pentru mine acest mic mormînt în inima mea ! răcni Trusoțki, pășind spre Velceaninov și lovindu-se cu pumnul în piept cu un gest ridicol, dar cumplit. Cunosc și eu acest mormînd micuț, amîndoi stăm față în față la stînga și la dreapta lui, dar spre mine se află mai mare parte de mormînt decît spre dumneavoastră... cu mult mai mare... bîlbîia Trusoțki în delir, continuînd să se lovească cu pumnul în piept. Da, mai mare... mai mare...

Deodată, un sunet neobișnuit al clopoțelului de la ușă îi dezmetici pe cei doi parteneri. Cineva sunase așa de tare, vrînd parcă să sfărîme clopoțelul din prima smucitură.

— Nimeni nu sună așa la mine, rosti încurcat Velceaninov.

— Dar nici la mine n-o fi sunînd, șopti înfricoșat Pavel Pavlovici, care își veni și el în fire, preschimbîndu-se pe loc în vechiul Pavel Pavlovici. Velceaninov se încruntă și se duse să deschidă ușa.

— Dacă nu mă înșel, sînteți domnul Velceaninov ? se auzi din antreu o voce tinerească, sonoră, plină de o neobișnuită încredere în sine.

— Ce doriți ?

— Am o informație precisă, urmă vocea răsunătoare, că în momentul acesta se află la dumneavoastră un oarecare Trusoțki. Trebuie să-l văd neapărat chiar acum.

Lui Velceaninov i-ar fi făcut plăcere să-l dea afară pe scară, cu o lovitură de picior, pe acest domn umflat în pene. Dar, după o clipă de gîndire, se dădu în lături și îl lăsă să intre înăuntru.

— Iată-l pe domnul Trusoțki, intrați !

XIV

Sașenka și Nadenka

În odaie intră un bărbat foarte tînăr, cam de vreo nouăsprezece ani, poate și mai puțin — atît de tinerească îi era figura frumoasă, mîndră și încrezută. Era îmbrăcat convenabil ; cel puțin tot ce purta, îi ședea bine. Întrecea pe omul de statură mijlocie. Un păr negru, bogat, și niște ochi negri mari și semeți dădeau fizionomiei sale o expresie aparte. Numai nasul îi era cam plinuț și un pic avîntat în sus. Fără aceste mici cusururi, ar fi fost o frumusețe de băiat. El intră în casă cu un aer important.

— Mi se pare că am ocazia de a vorbi cu domnul Trusoțki, spuse răspicat, subliniind cu deosebită plăcere cuvîntul „ocazia" — lăsînd astfel a se înțelege că n-avea nici o onoare și nici o plăcere de a sta de vorbă cu domnul Trusoțki.

Velceaninov începu să priceapă cum stăteau lucrurile. Prin mintea lui Pavel Pavlovici fulgeră o bănuială. Pe față i se întipări neliniștea. Totuși, nu se dădu bătut.

— Neavînd onoarea de a vă cunoaște personal, răspunse cu prestanță Trusoțki, bănuiesc că nici nu există vreo posibilitate de a sta de vorbă cu dumneavoastră.

— Ascultați-mă mai întîi și numai după aceea dați-vă cu părerea, rosti tînărul cu o desăvîrșită încredere în sine.

Apoi străinul își puse monoclul cu rama de baga, care-i atîrna de un șnur și privi lung sticla de șampanie de pe masă.

După ce cercetă îndestul butelia, musafirul își scoase monoclul, se întoarse iarăși spre Pavel Pavlovici și urmă :

— Alexandr Lobov.

— Și ce-i aceea Alexandr Lobov ?

— Eu sînt. N-ați mai auzit de mine ?

— Nu.

— Într-adevăr, cum m-ați fi putut cunoaște ? Drept vorbind, vin cu o chestiune importantă care vă privește îndeaproape. Dar mai întîi, dați-mi voie să mă așez. Sînt obosit...

— Luați loc, zise Velceaninov.

Dar tînărul se și așezase înainte de a fi primit invitația. Cu toată durerea de piept care i se înteța, pe Velceaninov îl interesa această mică obrăznicătură. Pe figura lui drăgălașă și rumenă de adolescent Velceaninov întrezări un aer de îndepărtată asemănare cu Nadia.

— Stați jos și dumneavoastră, se adresă tînărul lui Pavel Pavlovici, făcîndu-i un gest neglijent cu capul spre scaunul din față.

— Nu-i nimic, pot sta foarte bine și-n picioare.

— O să obosiți... Domnule Velceaninov, puteți rămînea și dumneavoastră aici.

— De altfel, nici n-am de ce să mă duc. Eu mă aflu doar acasă la mine.

— N-aveți decît ! De altfel, aș dori să fiți de față la explicația pe care voi avea-o cu domnul acesta. Nadejda Fedoseevna mi-a vorbit în termeni destul de măgulitori despre dumneavoastră.

— Ian te uită ! Cînd a apucat să vorbească ?

— Îndată după plecarea dumneavoastră. Chiar acum vin de acolo. Iată cum stau lucrurile, domnule Trusoțki, începu el cu jumătate de gură, răsturnat în fotoliu, întorcîndu-se spre Pavel Pavlovici care rămăsese în picioare. Noi, adică eu și Nadejda Fedoseevna, ne iubim de mult și ne-am dat unul altuia cuvîntul. Iar dumneavoastră vă puneți de-a curmezișul nostru. Am venit pentru a vă face propunerea ca să vă dați la o parte. Sînteți dispus s-o acceptați ?

Pavel Pavlovici șovăi o clipă. Păli, dar un surîs maliții îi întinse buzele.

— Nu-s dispus cîtuși de puțin, îi reteză el vorba în chip laconic.

— Va să zică așa... făcu tînărul și se răsuci în fotoliu, punîndu-și picior peste picior.

— De altfel, nici nu știu cu cine vorbesc, adăugă Pavel Pavlovici, și îmi zic că n-are nici un rost să continuăm discuția.

Cu aceste cuvinte Trusoțki găsi și el de cuviință să se așeze.

— V-am spus doar că o să obosiți, observă în treacăt tînărul. Adineaori am avut prilejul să vă aduc la cunoștință că numele meu este Lobov și că eu și cu Nadejda Fedoseevna ne-am dat unul altuia cuvîntul. Prin urmare, nu puteți spune, ca adineaori, că nu știți cu cine aveți de-a face. De asemenea ați greși dacă v-ați închipui că n-am avea despre ce vorbi. Chestiunea nu mă privește numai pe mine, ci și pe Nadejda Fedoseevna, pe care o sîcîiți fără rușine. Vedeți deci că există motiv pentru explicație.

Rosti printre dinți vorbele acestea, ca un filfizon, abia catadicsind să pronunțe cuvintele. Își puse din nou monoclul și, cît vorbi, dădu impresia că privește ceva.

— Dați-mi voie, tinere... exclamă, fierbînd, Pavel Pavlovici.

Dar „tînărul" i-o reteză numaidecît :

— În orice altă împrejurare v-aș fi interzis să-mi spuneți „tinere" ; acum însă trebuie să recunoașteți că tinerețea este avantajul meu principal față de dumneavoastră și astăzi, de pildă, ați fi dorit din tot sufletul — cînd ați dăruit brățara — să fi fost măcar un pic mai tînăr.

— Ah, țîncule ! murmură Velceaninov.

— În orice caz, stimate domn, se corectă cu demnitate Pavel Pavlovici, motivele invocate de dumneavoastră, pe care le socot îndoielnice și lipsite de cuviință, nu-mi par de natură să justifice continuarea convorbirii noastre. Acestea sînt niște chestiuni copilărești și fără noimă. Mîine îl voi vizita și voi sta de vorbă cu prea stimatul Fedosi Semionovici. Iar pentru moment vă rog să mă lăsați în pace.

— Admirați demnitatea acestui om, exclamă tînărul, scos din fire, adresîndu-se cu înflăcărare lui Velceaninov. Nu-i destul că-i gonit de acolo. Că scoate lumea limba la el ! El mai vrea să se ducă mîine acolo pentru a ne denunța bătrînului. Nu-i asta o dovadă, om încăpățînat ce sînteți, că vreți să luați fata cu de-a sila, cumpărînd-o de la niște oameni care au căzut în mintea copiilor și care, datorită unei barbarii

sociale, își păstrează puterea asupra ei ? Ea v-a arătat doar, cu vîrf și îndesat, dispreţul. Nu v-a înapoiat chiar astăzi necuviinciosul cadou — brăţara dumneavoastră ? Ce vreţi mai mult ?

— Nimeni nu mi-a înapoiat nici un fel de brăţară... și nici nu-i posibil așa ceva, zise Pavel Pavlovici, cutremurîndu-se de indignare.

— Cum se poate ? Oare domnul Velceaninov nu v-a înmînat-o ?

„Uf, dracu să te ia !" se gîndi Velceaninov.

— Într-adevăr, rosti el, încruntîndu-se, Nadejda Fedoseevna mi-a încredinţat astăzi această cutioară, ca să v-o transmit dumneavoastră, Pavel Pavlovici. N-am vrut s-o iau, dar ea a stăruit... iat-o... mi-e necaz că...

Scoase din buzunar cutiuţa și, fistîcit, o întinse lui Pavel Pavlovici care rămase înmărmurit.

— De ce nu i-aţi predat-o pînă acum ? se adresă cu severitate tînărul lui Velceaninov.

— N-am avut prilejul, se încruntă acesta.

— Curios !

— Cuum ?

— E cel puţin curios, n-am dreptate ? Să zicem însă că-i o simplă neînţelegere.

Velceaninov simţi că-i vine să sară și să-i tragă o urecheală băieţandrului. Nu se putu însă abţine de a nu izbucni în rîs la adresa acestuia ; băieţandrul izbucni și el îndată în rîs. Pavel Pavlovici nu rîdea. Dacă Velceaninov ar fi prins privirea năprasnică a acestuia aţintită asupra sa în timp ce rîdea de Lobov — ar fi înţeles că omul acesta trecea în clipa aceea o anumită limită primejdioasă. Velceaninov nu-i văzu privirea, dar își dădu seama că trebuie să-l susţină pe Trusoţki.

— Domnule Lobov, ascultaţi-mă și pe mine, începu Velceaninov pe un ton prietenesc, fără a mă pronunţa asupra unor alte aspecte ale chestiunii, în care nu ţin să mă amestec, mi-aș îngădui să vă atrag atenţia că Pavel Pavlovici, cerînd mîna Nadejdei Fedoseevna, se bucură în primul rînd de consimţămîntul acestei familii respectabile, iar în al doilea rînd are o situaţie frumoasă și onorabilă și, în sfîrșit, avere... prin urmare, e firesc să se mire văzînd un asemenea rival — un om poate admirabil înzestrat, dar atît de tînăr, încît nu poate fi

luat drept un rival serios... și de aceea are dreptate invitîndu-vă să puneți capăt discuției.

— Ce înseamnă un om „atît de tînăr" ? Dar eu am împlinit de-o lună nouăsprezece ani. După lege de mult am dreptul să mă însor. Asta-i !

— Dar care tată s-ar putea hotărî să vă dea în prezent fiica, chiar dacă ați fi multimilionar în perspectivă sau cine știe ce binefăcător al omenirii ? Un tînăr de nouăsprezece ani nu poate răspunde nici pentru el însuși, iar dumneavoastră vreți să vă luați pe conștiință și viitorul unei alte persoane, adică al unei copile ca și dumneavoastră. De altfel, gestul acesta nici nu-i tocmai nobil, ce ziceți ? Mi-am permis să vă vorbesc astfel, fiindcă singur m-ați ales ca arbitru între dumneavoastră și Pavel Pavlovici.

— Va să zică îl cheamă Pavel Pavlovici ! remarcă tînărul. Nu știu de ce mi se năzărise că-l cheamă Vasili Petrovici ? Drept vorbind, făcu tînărul către Velceaninov, spusele dumneavoastră nu mă surprind de loc. Știam că toți sînteți o apă. De mirare e doar faptul că despre dumneavoastră auzisem vorbindu-se ca despre un om oarecum modern. De altfel, toate astea sînt fleacuri. Iată care-i adevărul : nu numai că nu m-am comportat rău în această chestiune, după cum v-ați permis să afirmați, ci cu totul dimpotrivă — și voi încerca să vă lămuresc. Mai întîi noi ne-am angajat unul față de celălalt prin cuvîntul nostru de onoare. În plus eu i-am făgăduit formal, în prezența a doi martori, că dacă ea se va îndrăgosti vreodată de altcineva sau pur și simplu se va căi că s-a măritat cu mine și va vrea să se despartă, atunci eu îi voi înmîna o declarație cum că aș fi fost infidel, care va sprijini la locul în drept cererea ei de despărțire. Dar încă și mai mult : în caz cînd eu nu m-aș ține de cuvînt și aș refuza să-i dau declarația cuvenită, atunci — ca un mijloc de asigurare — voi emite chiar în ziua nunții noastre, în favoarea soției, o poliță în valoare de o sută de mii de ruble... Așa că dacă mă voi încăpățîna și nu voi da declarația amintită, ea va putea protesta polița, iar eu voi fi tras la răspundere În chipul acesta totul va fi asigurat. Prin urmare, nu periclitez cu nimic viitorul nimănui. Asta în privința primului punct.

— Pun rămășag că toate acestea le-a născocit acela, cum îi zice, Predposîlov ? exclamă Velceaninov.

— Hi-hi-hi ! chicoti maliții Pavel Pavlovici.

— De ce-o fi chicotind domnul acesta ? Ați ghicit ! Ideea a fost a lui Predposîlov. Nu-i așa că soluția-i ingenioasă ? Astfel, se paralizează complet absurditatea legii. Eu am intenția, bineînțeles, s-o iubesc veșnic. Ea însă se tăvălește de rîs. Născocirea însă e abilă. Nu-i așa ? Ba e și nobilă. Mulți s-ar hotărî oare să facă așa ceva ?

— După mine, gestul nu-i numai lipsit de noblețe, ci e pur și simplu mîrșav.

Tînărul ridică din umeri.

— Spusele dumneavoastră nu mă surprind cîtuși de puțin, zise el după un răstimp de tăcere. Toate acestea nu mă mai minunează. Predposîlov v-ar fi retezat-o pe loc, spunîndu-vă că modul dumneavoastră de a judeca cele mai elementare lucruri provine din pervertirea celor mai obișnuite sentimente și noțiuni, în primul rînd datorită unei vieți trăite prostește, iar în al doilea rînd datorită trîndăviei. Între altele, poate că n-am ajuns încă să ne înțelegem unul pe altul. Eu, totuși, am auzit numai vorbe bune despre dumneavoastră. Aveți vreo cincizeci de ani, nu ?

— Să ne ocupăm acum de chestiunea noastră.

— Scuzați-mi lipsa de discreție și nu mi-o luați în nume de rău. Continuu : nu sînt de loc un multimilionar în perspectivă, cum ați binevoit a vă exprima (ce idee năstrușnică !). Sînt cel ce mă vedeți. În schimb, am deplină încredere în viitorul meu. N-am să ajung nici erou, nici binefăcătorul cuiva, dar îmi voi asigura viața mea și a soției mele. În prezent n-am, bineînțeles, nimic. Din copilărie am crescut în casa lor...

— Cum așa ?

— Foarte simplu ! Eu sînt de fapt fiul unei rude îndepărtate a doamnei Zahlebinina. Cînd toți ai mei s-au prăpădit și m-au lăsat singur pe lume în vîrstă de opt ani, bătrînul m-a luat la dînsul. Apoi m-a dat la liceu. Omul acesta are inimă bună, dacă vreți să știți...

— Știu...

— Da. Are însă păreri prea învechite. Totuși, este bun la suflet. Eu am ieșit de mult de sub tutela lui. Doresc să-mi cîștig singur pîinea, rămînîndu-mi obligat numai mie însumi.

— Cînd v-ați emancipat ? îl întrebă Velceaninov.

— Să fie vreo patru luni.

— Acuma totul se lămurește. Sînteți prieteni din copilărie. Și aveți vreo slujbă ?

— Da, o funcție particulară, în biroul unui notar public, cu leafă de douăzeci și cinci de ruble pe lună. Asta-i numai deocamdată. Dar cînd i-am cerut mîna, n-aveam nici atîta. Lucram pe vremea aceea la calea ferată pentru zece ruble. Doar pînă una alta...

— Dar ați făcut familiei cerere în toată regula ?

— Desigur, cerere formală, și încă mai demult : de vreo trei săptămîni.

— Și care a fost răspunsul ?

— Bătrînul a izbucnit în hohote de rîs ; apoi s-a mîniat rău de tot. Iar pe Nadia au închis-o în odăile de sus. Ea însă îndură eroic orice. De altfel, toată încurcătura s-a produs fiindcă bătrînul are un ghimpe împotriva mea din pricină că am părăsit postul de la departamentul unde mă căpătuise el, acum patru luni, înainte de a fi intrat la calea ferată. E un bătrîn, cum v-am mai spus, tare cumsecade. Acasă e vesel, apropiat... Dar cum trece pragul departamentului, nici nu-l mai cunoști. Parcă-i Jupiter așezat pe tron. I-am dat, desigur, a înțelege că manierele sale nu-mi erau pe plac. De fapt însă, buclucul s-a iscat datorită unui ajutor al șefului de birou. Acest domn a avut năstrușnica idee de a se plînge precum că eu m-aș fi purtat „grosolan" cu dînsul, cînd în realitate nu i-am spus decît că-i un „neevoluat". I-am lăsat pe toți în plata Domnului și acum lucrez la un notar public.

— Dar la departament aveați leafă mai mare ?

— Moft ! Era un post extrabugetar ! Tot bătrînul îmi dădea bani de întreținere — vă spun doar că-i om bun. Totuși, noi nu cedăm. Douăzeci și cinci de ruble pe lună, bineînțeles, nu-i suficient. Nădăjduiesc, însă, că voi lua parte la administrarea moșiilor părăginite ale contelui Zavileiski. Atunci voi trece de-a dreptul la trei mii. Sau poate mă fac procurist. Azi se caută oameni. Ian te uită ! Ce mai tunete ! Vine furtună ! Bine c-am izbutit să ajung înainte de începerea vîntoasei. De-acolo doar pe jos am luat-o, și mai mult am alergat.

— Dar, dați-mi voie, dacă-i așa, cum de-ați izbutit să stați de vorbă cu Nadejda Fedoseevna de vreme ce, pe lîngă toate acestea, nu mai sînteți primit acolo ?

— Peste gard, bineînțeles! Ce, nu se poate? N-ați observat-o deunăzi pe roșcovană? rîse el. Ei, bine, ea-i aceea care are grijă de noi... apoi o mai avem și pe Maria Nikitișna. Numai că e o bestie această Maria Nikitișna! De ce vă strîmbați? Vi-e teamă de trăsnet?

— Nu, mi-e rău; mi-e foarte rău, rosti Velceaninov, chinuit de subita lui durere de piept; se sculă din fotoliu și încercă să se plimbe prin odaie.

— Înseamnă, desigur, că vă deranjez, nu vă deranjați. Numaidecît! Și tînărul sări de la locul său.

— Ba nu mă deranjați de loc, nu-i nimic, rosti din politețe Velceaninov.

— Cum nu-i nimic, cînd „pe Kobîlnikov îl doare burta"? V-aduceți aminte de personajul din Șcedrin? Vă place Șcedrin?

— Da.

— Și mie. Haide, Vasili... ah, pardon, Pavel Pavlovici, să punem capăt odată și odată! se adresă el, rîzînd amical, lui Pavel Pavlovici. Ca să vă intre mai bine în cap, mai formulez o dată întrebarea: sînteți dispus să renunțați chiar mîine în mod oficial, față de bătrîni și în prezența mea, la orice pretenție în privința Nadejdei Fedoseevna?

— Nici prin gînd nu-mi trece, spuse Pavel Pavlovici, sculîndu-se de pe scaun cu un aer de nerăbdare și de îndîrjire, și vă rog încă o dată să mă lăsați în pace... toate nu-s decît copilării și prostii.

— Băgați de seamă, îl amenință el cu degetul pe Trusoțki, zîmbind plin de înfumurare, vedeți să nu vă înșelați în socoteli! Știți la ce poate duce asemenea greșeală? Din partea mea, vă previn că peste nouă luni, după ce veți fi făcut fel de fel de cheltuieli și după multă tevatură, cînd vă veți reîntoarce aici, veți fi nevoit să renunțați singur la Nadejda Fedoseevna; iar dacă nu veți renunța va fi încă și mai rău pentru dumneavoastră. Iată ce vă așteaptă dacă vă încăpățînați. Trebuie să vă fac atent că jucați rolul cîinelui care păzește claia de fîn... iertați-mi comparația: nici el nu mănîncă, dar nici pe altul nu-l lasă. Vă repet din spirit umanitar: gîndiți-vă, încercați să vă gîndiți temeinic, cel puțin o dată în viață.

— Vă rog să mă slăbiți cu morala dumneavoastră! răcni, mînios, Pavel Pavlovici. Iar cît privește aluziile dumnea-

voastră infame, voi lua chiar mîine măsurile mele, niște măsuri severe !

— Aluzii infame ? Ce vreți să spuneți ? Dumneavoastră înșivă sînteți un infam, dacă vă vin în minte asemenea lucruri. Pentru rest voi aștepta pînă mîine ; dar dacă... Vai, alt trăsnet ! La revedere ! Încîntat de cunoștință, se adresă tînărul lui Velceaninov.

Și o zbughi afară, zorit pesemne să scape de furtună și de ploaie.

XV

Încheierea socotelilor

— Ați văzut ? Ați văzut ? izbucni Pavel Pavlovici către Velceaninov de îndată ce plecă tînărul.

— Într-adevăr nu prea aveți noroc ! rosti într-o doară Velceaninov.

N-ar fi scăpat vorba asta, dacă nu l-ar fi exasperat durerea care îi sporea în piept. Pavel Pavlovici sări ca ars.

— Și, în definitiv, care-i rolul dumneavoastră în chestia asta ? Nu mi-ați înapoiat brățara din compătimire, hai ?

— N-am prins momentul...

— Vi se rupea inima de mizericordie, ca un adevărat amic față de alt adevărat amic ?

— Fie și așa, vă compătimeam, răspunse Velceaninov, simțind un început de întărîtare. Totuși îi povesti pe scurt cum primise brățara și cum Nadejda Fedoseevna aproape îl forțase cu de-a sila să primească propunerea ei.

— Credeți-mă, n-aș fi luat-o pentru nimic în lume. Am și așa destule neplăceri.

— Vi s-au aprins călcîiele și ați acceptat, chicoti Pavel Pavlovici.

— Asta-i o nerozie din partea dumneavoastră. De altfel, trebuie să vă găsesc scuze. Ați văzut doar adineaori că nu eu sînt eroul principal, ci alții.

— Totuși vi s-au aprins călcîiele...

Pavel Pavlovici se așează și își umplu un pahar.

— Vă închipuiți că am să cedez în fața băiețandrului? Am să-l pun cu botul pe labe, uite așa! Chiar mîine am să mă duc acolo și o să pun lucrurile la punct. Vom scoate toate fumurile din căpușorul ăsta de copil...

Dădu peste cap paharul și își turnă încă unul, căpătînd un aer dezghețat, pe care nu-l avea mai înainte.

— Ian te uită, Nadenka și Sașenka, drăgălașii de puișori! Hi-hi-hi!

Trusoțki își pierdu firea de mînie. Un fulger scăpără orbitor. Bubui un trăsnet cumplit și ploaia începu să toarne cu găleata. Pavel Pavlovici se ridică și închise fereastra.

— Și cum v-a întrebat adineaori băiețandrul: „Nu vă temeți de trăsnet?" Velceaninov să se teamă de trăsnet! Apoi cu Kobîlnikov al lui, parcă așa-i zice, da, Kobîlnikov... Dar despre cei cincizeci de ani, ce aveți de spus? Vă mai amintiți? rosti malițios Pavel Pavlovici.

— Iar dumneavoastră, cum s-ar zice, v-ați instalat aici, observă Velceaninov, de-abia îngăimînd cuvintele de durere. Eu mă culc... Dumneavoastră faceți ce știți.

— Nici un cîine nu se dă afară pe o vreme ca asta! adăugă, jignit, Pavel Pavlovici, aproape bucuros de a fi avut prilejul să riposteze.

— Bine, n-aveți decît să rămîneți aici... beți... puteți să și dormiți aici! bolborosi Velceaninov; apoi se culcă pe divan și gemu ușurel.

— Să dorm aici? Dar n-o să vă temeți?

— De ce? întrebă Velceaninov, ridicîndu-și deodată capul.

— De unde să știu eu? Data trecută parcă v-ați speriat sau poate numai mi s-a năzărit așa...

— Sînteți un prost! nu se mai putu stăpîni Velceaninov și se întoarse furios cu fața la perete.

— Fie și așa! făcu Pavel Pavlovici.

Bolnavul, cum se întinse în pat, și adormi. După starea de tensiune nervoasă din ziua aceea, pe lîngă puternica zdruncinare a sănătății sale din ultima vreme, parcă se frînse ceva într-însul. Îi slăbiră puterile, se simțea neputincios ca un copil. Dar durerea birui: îi învinse și oboseala, și somnul. El se trezi peste o oră, și se ridică în capul oaselor, gemînd de durere. Furtuna se potolise. În odaie stăruia fum gros de țigară, sticla era goală; iar Pavel Pavlovici dormea pe celălalt divan

— întins pe spate, cu capul culcat pe perna divanului, îmbrăcat cum fusese, și cu ghetele în picioare. Monoclul îi lunecase din buzunar și spînzura, prins de capătul unui șnur, pînă aproape de duşumea. Pălăria zăcea alături tot pe podea. Velceaninov se uită posac la el, dar nu-l trezi. Făcu, cocîrjat, cîțiva pași prin odaie, fiindcă nu mai avea putere să stea culcat, și gemea, gîndindu-se îndelung la boala lui.

Velceaninov avea unele temeri asupra durerilor din piept și, bineînțeles, nu fără motiv. Crizele acestea îl încercaseră încă mai demult, dar îl apucau foarte rar — o dată la un an sau la doi ani. Știa că provin de la ficat. La început simțea, într-un punct al pieptului la lingurică sau mai sus, — ca o apăsare surdă, slabă, dar sîcîitoare. Durerea creștea mereu, uneori ținea cîte zece ore în șir, și ajungea în cele din urmă atît de violentă, apăsarea devenind de nesuferit, încît bolnavul întrezărea spectrul morții.

La ultima criză de anul trecut, după o durere progresivă de zece ceasuri, bolnavul se liniștise în cele din urmă; dar puterile i se sleiseră într-atîta, încît de abia își putea mișca mîna. Iar medicul îi dăduse voie, în toată ziua aceea, ca unui copil de țîță, să bea numai cîteva linguriţe de ceai slab și să mănînce doar o fărîmă de pîine, muiată în supă.

Durerea îl apuca din diferite cauze, dar totdeauna după o zdruncinare a nervilor. Îi trecea de asemenea în chip ciudat. Uneori, niște simple comprese calde curmau imediat durerile de la bun început, în prima jumătate de ceas. Alteori, ca-n timpul crizei din urmă, nici un mijloc nu ajutase la nimic. Durerea îi trecuse numai luînd doze repetate și progresive de vomitive. Doctorul i-a mărturisit mai tîrziu că bănuise că pacientul fusese otrăvit. Mai era mult pînă la ziuă. Velceaninov însă nu prea voia să trimită după medic în toiul nopții. De altfel, nici nu-i prea avea la inimă pe doctori. În cele din urmă, se văzu biruit de durere și începu să geamă. Gemetele îl treziră pe Pavel Pavlovici, care se ridică de pe divan și se așeză în capul oaselor. Cîtăva vreme el trase înfricoșat cu urechea, privindu-l nedumerit pe Velceaninov, care aproape alerga prin amîndouă odăile. Sticla de băutură, pe care o băuse pesemne prea repede, îl ameţise cu totul și îl lăsă îndelung buimac. În sfîrșit, el se dezmetici și se repezi la Velceaninov, care bîigui ceva drept răspuns.

— Asta-i din pricina ficatului, știu eu! se însufleți deodată

la culme Pavel Pavlovici, așa i se întîmpla exact la fel și lui Piotr Kuzmici Polosuhin, din pricina ficatului. Pentru asta trebuie oblojeli. Piotr Kuzmici totdeauna își punea oblojeli. Din asta poți muri. Să dau o fugă pînă la Mavra, ce spuneți ?

— Nu-i nevoie, nu-i nevoie ! rosti enervat, Velceaninov. Nu-mi trebuie nimic.

Dar Pavel Pavlovici, Dumnezeu știe de ce, aproape se pierdu cu firea, parcă ar fi fost vorba de salvat propriul său fiu. Nu vru să știe de nimic și stărui din răsputeri, recomandînd prișnițe și pe deasupra două-trei căni de ceai slab, băute una după alta — „nu numai fierbinți, ci clocotite". În sfîrșit, dădu o fugă pînă la Mavra — nemaiașteptînd învoirea gazdei. Amîndoi ațițară focul la bucătăria nefolosită permanent și puseră samovarul. Între timp, oaspetele izbuti să-l culce pe bolnav, îl dezbrăcă, îl înveli cu plapoma și, în mai puțin de douăzeci de minute, pregăti ceaiul și prima prișniță.

— Astea-s farfurii încălzite, încinse ! rosti, aproape încîntat, musafirul, așezînd pe pieptul bolnav al lui Velceaninov, o farfurie înfierbîntată, învelită într-un șervet. Oblojeală mai bună nu există. Alta nu avem cum să o facem — pe cînd farfuriile, pe onoarea mea, sînt un leac cum nu se mai află. Le-am încercat pe Piotr Kuzmici cu mîinile mele. Altfel poți să și mori din asta ! Bea ceai, soarbe-l ! Nu-i nimic dacă te opărăști ! Viața-i mai scumpă decît cochetăria...

Trusoțki o zăpăci cu totul pe Mavra care dormea de-a-n picioarele. Schimbau farfuriile la fiecare trei-patru minute. După a treia farfurie și a doua ceașcă de ceai clocotit, băut pe nerăsuflate, Velceaninov simți deodată o ușurare.

— Ehei, dacă am alinat puțin durerea e semn bun, slavă Domnului ! exclamă Pavel Pavlovici și alergă, bucuros, după altă farfurie și după alt ceai.

— Totu-i să izgonim durerea ! S-o facem să dea înapoi ! repeta el la fiecare minut.

Într-o jumătate de ceas, durerea se ogoi cu totul. În schimb, bolnavul rămase așa de sleit de puteri, că nu mai vru să suporte „nici măcar o farfurioară", oricît ar fi stăruit Pavel Pavlovici. Ochii gazdei se închideau de slăbiciune.

— Vreau să dorm, să dorm ! repeta Velceaninov, istovit.

— Așa-i ! încuviință Pavel Pavlovici.

— Rămîneți peste noapte aici... cît îi ceasul ?

— Aproape două... fără un sfert.

— Dormiți la mine.

— O să dorm, o să dorm.

Peste un minut, bolnavul îl chemă iarăși pe Pavel Pavlovici.

— Dumneavoastră, dumneavoastră, bîigui gazda, cînd oaspetele se apropie de dînsul și se aplecă asupră-i... dumneavoastră sînteți mai bun decît mine. Înțeleg totul, totul... vă mulțumesc.

— Dormiți, dormiți! șopti Pavel Pavlovici și, în grabă, se îndreptă în vîrful degetelor spre divanul său.

Adormind, bolnavul auzi cum Trusoțki, în pripă, își așternu încetișor patul; își scoase hainele și, în sfîrșit, stinse lumînările; apoi, abia respirînd ca să nu facă zgomot, se întinse pe divanul său.

Fără îndoială, Velceaninov adormi foarte curînd după stinsul lumînărilor și dormi un răstimp: își aminti limpede mai tîrziu. Dar în tot timpul cît dormi, pînă-n clipa deșteptării, visă că-i treaz și se zvîrcolește în pat, neputînd ațipi, cu toată slăbiciunea lui. Visă, în sfîrșit, că începuse să aiureze, fiind treaz, și că nu putea goni nicicum vedeniile învălmășite în preajmă-i, deși avea conștiința deplină că era vorba de un delir, nu de o realitate. Vedeniile păreau niște cunoscuți. Odaia gemea parcă de lume, iar ușa dinspre antreu era dată în lături. Oamenii intrau buluc și se înghesuiau pe scară. La masa, pusă în mijlocul camerei, ședea un om ca și-n visul de acum o lună. Ca și atunci, omul acesta stătea cu coatele rezemate pe masă, dar nu voia să vorbească. Acuma purta însă o pălărie rotundă cu panglică de doliu. „Cum? Nu cumva și atunci fusese tot Pavel Pavlovici?" se gîndi Velceaninov. Dar, aruncîndu-și ochii la înfățișarea omului taciturn, se convinse că acesta era parcă altcineva. „Dar oare de ce poartă doliu?" își zise, nedumerit, Velceaninov. Gălăgia, zarva și larma persoanelor învălmășite în jurul mesei erau înfrozitoare. Oamenii aceștia păreau mai porniți împotriva lui Velceaninov decît în visul anterior; îl amenințau cu pumnii strînși și răcneau ceva din răsputeri, fără să-și fi putut da seama ce anume spuneau. „Bine-bine, dar totul nu-i decît un vis urît? se gîndi el. Știu că n-am mai putut adormi și sta culcat și m-am ridicat în picioare, așa de mult sufeream!" Totuși oamenii, strigătele și gesturile lor — într-un cuvînt

totul era așa de real și de firesc, că avea uneori îndoieli: „Să fie într-adevăr numai o halucinație? Doamne, ce-or fi vrînd oamenii aceștia de la mine? Dar... dacă nu aiurez, cum ar fi fost cu putință ca strigătele acestea să nu-l fi trezit din somn pe Pavel Pavlovici? Căci iată-l că doarme aici pe divan!" În sfîrșit, lucrurile se petrecură aidoma ca și în visul celălalt. Toți se îmbulziră spre scară și se buluciră în ușă, deoarece de pe scară dădea buzna înăuntru o altă gloată de oameni. Aceștia duceau ceva cu dînșii, ceva mare și greu. Se auzeau răsunînd pe trepte pașii apăsați ai hamalilor. Se strigau de zor unii pe alții, cu răsuflarea tăiată. Cei din odaie răcniră într-un glas: „Îl aduc, îl aduc!" Ochii tuturora scăpărară, privindu-l țintă pe Velceaninov. Toți îi arătau prin gesturi scara, amenințători și triumfători. Fără a se mai îndoi de realitatea visului, totul părînd aievea, Velceaninov se ridică în vîrful degetelor ca să vadă, peste capetele mulțimii, ce anume aduceau oamenii în odaie? Inima îi zvîcni ca nebună și deodată — întocmai ca în visul de odinioară — se auziră trei semnale foarte puternice de clopoțel. Sunetele erau așa de limpezi, precise și distincte, că asemenea zăngănit nu putea fi auzit numai în vis. În aceeași clipă, Velceaninov scoase un răcnet și se trezi.

El nu se repezi însă ca odinioară la ușă. Ce gînd îi comandă prima mișcare? Dar avusese el oare, în clipa aceea, vreun gînd? Însă cineva parcă i-ar fi suflat la ureche ce trebuie să facă. Velceaninov sări din pat și dădu buzna cu mîinile întinse înainte, ca și cum s-ar fi apărat sau ar fi respins un atac, în direcția divanului unde dormea Pavel Pavlovici. Amîndouă mîinile se loviră de o altă pereche de mîini îndreptate asupra lui, și le înșfăcă cu putere. Însemna că cineva se afla aplecat peste dînsul. Draperiile erau lăsate, dar nu stăruia în odaie un întuneric beznă, fiindcă în camera de alături, care n-avea asemenea draperii, se strecura o lumină slabă ca de amurg. Deodată, ceva îngrozitor de dureros îi tăie palma și degetele mîinii stîngi; iar el își dădu pe loc seama că apucase un tăiș de cuțit sau de brici, pe care îl strînsese puternic cu mîna. În același timp, auzi zgomotul surd al unui obiect prăvălit pe podea.

Velceaninov era de trei ori mai voinic decît Pavel Pavlovici; dar lupta dintre dînșii dură mult, vreo trei minute încheiate. Îl doborî în curînd la pămînt și îi răsuci mîinile

la spate. Dar îi veni din senin pofta de a i le lega îndărăt. Ținînd strîns pe ucigaș cu mîna stîngă rănită, se apucă să caute cu dreapta șnurul de la draperii. Nu-l găsi vreme îndelungată, dar, în cele din urmă, îl prinse și-l rupse de la fereastră. Mai tîrziu se arătă surprins de vigoarea aproape supranaturală pusă în efortul făcut. În aceste trei minute nici unul, nici celălalt nu scoase vreun cuvînt. Se auzeau numai răsuflările lor adînci și zgomotele surde ale luptei. În sfîrșit, legîndu-i mîinile întoarse la spate, Velceaninov își aruncă adversarul pe dușumea, se sculă în picioare, trase draperia și ridică puțin storul. Deschizînd fereastra spre strada singuratică, gazda văzu că se luminase de ziuă. Stătu cîteva clipe, trăgînd adînc aer proaspăt în piept. Era ora patru și ceva. Închise fereastra, se duse alene la dulap, scoase un prosop curat și își legă strîns mîna stîngă ca să oprească sîngele care curgea mereu. La picioare zări pe covor briciul deschis, îl ridică, îl închise, îl puse în cutia de bărbierit, uitată de dimineață pe măsuța de lîngă divanul pe care dormise Pavel Pavlovici și, vîrînd cutia în birou, încuie sertarul cu cheia. După aceea Velceaninov se apropie de Pavel Pavlovici și începu să-l cerceteze cu privirea.

Între timp, Trusoțki izbuti, cu multă greutate, să se ridice de pe covor și să se așeze în fotoliu. Era dezbrăcat, fără ghete, numai în cămașă. La spate și pe mîneci cămașa sa avea pete de sînge — dar nu sîngele lui, ci cel curs din mîna rănită a lui Velceaninov. Era, bineînțeles, Pavel Pavlovici ; dar nu l-ai fi recunoscut la prima vedere, dacă l-ai fi întîlnit din întîmplare — atît de mult i se schimbase înfățișarea. Ședea, îndreptîndu-și anevoie șalele, datorită mîinilor legate îndărăt. Avea fața desfigurată, chinuită, verzuie, înfiorată din cînd în cînd de un tremur. Îl privea pe Velceaninov cu o căutătură fixă, cam tulbure, ca și cum n-ar fi putut deslușì lucrurile înconjurătoare. Zîmbi tîmp și arătînd cu capul către carafa de pe masă, rosti scurt, aproape șoptind :

— Olecuță de apă !

Velceaninov îi turnă apă într-un pahar și-i dădu de băut din mîna lui. Pavel Pavlovici se repezi, însetat. După vreo trei înghițituri, Trusoțki ridică ușor capul, privi țintă figura lui Velceaninov, care ședea în fața lui cu paharul în mînă, nu rosti nici un cuvînt : apoi urmă să bea. Potolindu-și setea,

răsuflă ușurat. Gazda își luă perna și hainele ; după aceea intră în odaia de alături, încuindu-l pe Pavel Pavlovici.

Durerea din ajun îi trecu cu totul. Dar Velceaninov simți din nou o sfîrșeală istovitoare după efortul extraordinar la care își supusese forțele, răsărite în mod miraculos. Încercă o vreme să reconstituie întîmplarea, dar gîndurile îi rămăseseră încîlcite. Șocul fusese prea puternic. Ba își închidea ochii, uneori, rămînînd așa chiar cîte zece minute, ba se cutremura din tot trupul și se trezea ; atunci își aducea aminte de toate cele, își ridica puțin mîna care-l durea, înfășurată în prosopul ud de sînge, și se cufunda în gînduri, cu înfrigurare... Un singur lucru izbuti Velceaninov să și-l deslușească foarte limpede, și anume că Pavel Pavlovici încercase într-adevăr să-l înjunghie. Poate că cu un sfert de ceas mai înainte nici el însuși încă nu fusese hotărît să-l înjunghie. Cutia cu brice, care îi căzuse sub ochi abia în ajun, poate nu-i trezise nici un gînd și doar o înregistrase cu mintea (de obicei bricele stăteau totdeauna în birou, închise sub cheie, și numai în dimineața aceea le scosese Velceaninov ca să-și potrivească mustața și favoriții — ceea ce făcea cîteodată).

„Dacă ar fi avut de gînd să mă ucidă, încă mai demult, — atunci și-ar fi pregătit desigur din timp un pumnal sau un pistol ; nu s-ar fi bazat pe bricele mele pe care nu le văzuse niciodată pînă ieri", îi trecu prin minte.

În sfîrșit, bătură ceasurile șase. Velceaninov se deșteptă, se îmbrăcă și se duse la Pavel Pavlovici. Descuind ușa, el nu-și putu da seama de ce-l făcuse prizonier pe Trusoțki și nu-i dăduse drumul să plece numaidecît. Spre uimirea lui prizonierul era complet îmbrăcat. Găsise pesemne un mijloc de a se dezlega. Ședea într-un fotoliu, dar se sculă în picioare, cînd intră în odaie Velceaninov. Pălăria și-o ținea în mînă. Privirea lui alarmată parcă încerca să spună, cu toată graba :

„Nu mai spune nimic... nici nu face să începi... n-ai despre ce să vorbești..."

— Plecați ! rosti Velceaninov. Luați-vă cutiuța cu brățara ! adăugă.

Pavel Pavlovici se întoarse de la ușă, luă repede cutioara de pe masă, o vîrî în buzunar și ieși pe ușă. Velceaninov rămase în prag ca să încuie după dînsul. Privirile li se încruci-

şară pentru cea din urmă oară. Trusoţki se opri brusc. Îşi încrucişară privirile, timp de vreo cinci secunde... ca şi cum ar fi şovăit. În sfîrşit, gazda ridică fără vlagă mîna :

— Hai, duceţi-vă ! rosti Velceaninov cu jumătate de gură şi încuie uşa cu cheia.

XVI

Analiza

Un sentiment puternic şi neobişnuit de bucurie îl cuprinse pe Velceaninov. Se sfîrşise ceva. Avusese loc un deznodămînt. Tristeţea apăsătoare de odinioară îl părăsi, se spulberă. Cel puţin aşa i se părea. Starea aceasta sufletească durase cinci săptămîni. Îşi ridica uneori mîna în sus, privea prosopul jilav de sînge şi mormăia în sine : „Nu, nu, de data asta totul s-a sfîrşit !" Şi, în cursul acestei dimineţi, pentru întîia oară în ultimele trei săptămîni, aproape nici nu se mai gîndi la Liza — ca şi cum sîngele curs din degetele sale rănite l-ar fi eliberat de obsesie.

Îşi dădu perfect de bine seama că trecuse printr-o primejdie năprasnică. „Aceşti oameni, se gîndi el, care nu ştiu, cu o clipă mai înainte, dacă au să înjunghie ori nu pe cineva, tocmai oamenii aceştia, cînd începe un pumnal în mîinile lor tremurătoare şi cum simt cea dintîi ţîşnitură de sînge fierbinte pe degetele lor, nu numai că te înjunghie, ci «hîrşti !» îţi retează şi capul, zău aşa !"

Velceaninov nu putu rămîne acasă, ci ieşi în stradă, convins că trebuie să facă neapărat ceva sau că se va petrece fără îndoială ceva cu el. Umblă pe străzi, aşteptînd. Îl stăpînea o puternică dorinţă de a se întîlni cu cineva, cu care să intre în vorbă, fie chiar şi cu un necunoscut. Gîndul acesta îl duse la un medic pentru a-i pansa cumsecade mîna. Doctorul, o veche cunoştinţă, îi cercetă rana şi îl întrebă de curiozitate cum de i s-a putut întîmpla un astfel de accident. Velceaninov încercă să scape de răspuns printr-o glumă, apoi izbucni în rîs şi era cît pe ce să-i povestească adevărul, dar se stăpîni. Medicul îi luă pulsul şi, aflînd despre criza lui din ajun, îl convinse să ia un calmant, pe care îl avea la înde-

mînă. Iar în privința rănii, doctorul îl liniști spunîndu-i că nu era cazul să se aștepte la cine știe ce urmări grave. Pacientul pufni în rîs și-l încredință că rana avusese chiar urmări excelente. De două ori în aceeași zi, Velceaninov se simți împins să povestească *întreaga* pățanie și altora — o dată chiar unui om cu totul necunoscut, cu care intră în vorbă la o cofetărie. Pînă atunci nu putea suferi să lege convorbiri cu străini, în locuri publice.

Colindă prin magazine, cumpără un ziar și trecu pe la croitorul său ca să-și comande un costum de haine. Ideea de a vizita familia Pogorelțev continua să-l indispună. De aceea nu se mai gîndi la ea. De altfel, nici nu se putea duce la dînșii la vilă, întrucît el se aștepta la nu știu ce eveniment aici, în oraș. Mîncă de prînz cu poftă, intră în vorbă cu chelnerul și cu un vecin de masă. Bău o jumătate de sticlă de vin. Nici nu-i trecea prin minte posibilitatea de a-i reveni criza din ajun. Era convins că boala-i trecuse cu totul chiar în momentul cînd, adormind seara într-o stare de istovire, se deșteptase peste o oră și jumătate, sărise din pat și-l aruncase pe ucigaș la pămînt cu o forță herculeană. Spre seară, Velceaninov simți amețeli ; ceva asemănător delirului de aseară din timpul somnului îl apuca, din cînd în cînd. Se întoarse acasă în amurg și, intrînd înăuntru, se sperie de odaia lui. Locuința i se păru sinistră, înfiorătoare. O măsură cu pașii de cîteva ori în lung și-n lat. Trecu chiar pe la bucătărie, unde nu intra mai niciodată. „Aici înfierbîntaseră ei azi-noapte farfuriile" — îi fulgeră prin minte. Zăvorî ușa, bine de tot, și aprinse lumînările mai devreme decît de obicei. Își aminti în curînd că, cu jumătate de ceas mai înainte, trecînd pe la poartă, o chemase pe Mavra și o întrebase „dacă în lipsa lui de-acasă nu dăduse pe la dînsul Pavel Pavlovici", ca și cum ar fi putut într-adevăr să treacă.

După ce se zăvorî cu grijă, Velceaninov descuie biroul, scoase trusa de bărbierit și luă briciul „din ajun" ca să-l privească. Pe mînerul alb de os rămăseseră mici pete de sînge. Puse briciul înapoi în trusă și o încuie în sertar. I se făcu somn. Simți că trebuie să se culce numaidecît ; altfel „a doua zi nu va mai fi bun de nimic". Ziua de mîine îi apărea, nu știu cum, ca o zi predestinată și „finală". Dar aceleași gînduri, nedomolite și irezistibile, care în cursul întregii zile nu-l părăsiseră nici o clipă pe stradă, se învălmășeau acum insis-

tent în capul său bolnav. Şi el gîndi, gîndi, gîndi într-una şi multă vreme îi fu cu neputinţă să adoarmă...

„Dacă-i în afară de orice îndoială că lui Trusoţki îi venise din *întîmplare* gîndul de a mă înjunghia, medită el mai departe, oare nu-i trecuse cumva prin minte ideea aceasta şi mai înainte, măcar aşa, ca un simplu gînd într-o clipă de mînie ?"

Găsi un răspuns straniu la această întrebare : „Pavel Pavlovici voia să-l ucidă, dar gîndul omorului nu trecuse niciodată prin creierul viitorului asasin". Într-un cuvînt : „Pavel Pavlovici voia să-l ucidă, dar nu ştia că voia să-l ucidă. Toate acestea n-au nici o noimă, totuşi asta-i realitatea ! îşi zise Velceaninov. Nu venise Trusoţki aici să-şi caute slujbă şi nici pentru Bagautov — deşi umblase după post şi trecuse pe la Bagautov, ba turbase chiar de necaz, cînd acesta încetase din viaţă. Pe Bagautov îl ura ca pe o zdreanţă. Pentru mine, venise, de fapt, şi o luase pe Liza..."

„Iar eu, mă aşteptam eu oare c-o să mă... înjunghie ?" Adeveri : se aşteptase, şi anume — tocmai din momentul cînd îl văzuse în cupeu urmînd sicriul lui Bagautov. „De atunci parcă am început să aştept ceva... dar, bineînţeles, nu asta : că are să mă înjunghie...

Oare fusese sincer, sincer cu adevărat, exclamă din nou Velceaninov, ridicîndu-şi deodată capul de pe pernă şi făcîndu-şi ochii mari, adică sincer în tot ce-mi destăinuise în ajun... nebunul acesta despre iubirea lui faţă de mine, cînd îi tremura bărbia, iar el se lovea cu pumnul în piept ?

A fost foarte sincer ! încuviinţă el, aprofundînd şi analizînd neîntrerupt situaţia. Acest Quasimodo din oraşul T. era suficient de prost şi de generos ca să-l îndrăgească pe amantul soţiei sale, la care douăzeci de ani nu observase *nimic*. Mă stimase timp de nouă ani, îmi venerase memoria şi reţinuse „cugetările" mele. O, Doamne, iar eu habar n-aveam de toate acestea ! Nu-i cu putinţă să fi mîntit aseară ! Dar oare mă iubea ieri, cînd îmi spunea, declarîndu-mi iubire : «Hai să încheiem socotelile». Da, mă iubea, *urîndu-mă*. Asta-i, de altfel, iubirea cea mai puternică...

E posibil, ba chiar e sigur, că îi făcusem o impresie prodigioasă în oraşul T., prodigioasă şi «plăcută». Tocmai se putuse întîmpla una ca asta cu un asemenea Schiller cu masca lui Quasimodo. Îmi exagerase de o sută de ori calităţile fiindcă îl uluisem în însingurarea lui filozofică... Ar fi interesant să

știu prin ce anume îl uluisem ? Poate prin mănușile mele și prin îndemînarea de a le trage pe degete. Acești Quasimodo se prăpădesc după estetică. Uf, se prăpădesc ! O pereche de mănuși e de ajuns pentru cîte un suflet mult prea nobil, mai ales cînd face parte dintre «eternii soți». Restul îl completează ei singuri și chiar se iau la bătaie pentru dumneata, dacă ții la asta. Apoi cît de tare supraapreciază el mijloacele mele de cucerire ! Poate tocmai aceste mijloace de cucerire îl uimiseră pe Trusoțki mai mult decît orice. Gîndiți-vă numai la exclamațiile lui de atunci : «Dacă și omul acesta, atunci în cine de pe lume ai mai putea să te încrezi ?» După asemenea strigăt te prefaci în fiară...

Hm ! Venise aici «ca să mă îmbrățișeze și să plîngă» — după cum se exprimase el însuși în chipul cel mai viclean cu putință... adică venise la mine ca să mă înjunghie, dar cu motivarea că vine «să mă îmbrățișeze și să plîngă»... O adusese și pe Liza. Te pomenești că dacă m-ar fi podidit și pe mine lacrimile poate m-ar fi iertat într-adevăr, căci strașnic ținea să mă ierte ! Dar chiar de la prima întîlnire, totul s-a transformat în fandoseli de bețiv, în nerozii grotești și în țivilituri dezgustătoare de muiere ofensată. (Își pusese singur coarne... coarnele acelea... deasupra frunții.) De aceea el și venea beat ca, fandosindu-se, să se poată exprima. Treaz, n-ar fi fost în stare. Îi plăcea să se fandosească... uf ! grozav îi mai plăcea. Uf, ce bucuros fusese cînd mă silise să mă sărut cu dînsul ! Atunci nu știa precis cum se vor isprăvi relațiile dintre noi : mă va îmbrățișa sau mă va înjunghia ? S-a întîmplat, bineînțeles, cum e mai bine : i-au izbutit amîndouă. Cea mai firească soluție ! Da, da, naturii nu-i plac monștrii. De aceea ea-i suprimă prin «soluții firești». Cel mai respingător monstru este cel cu sentimente nobile. Știu asta din propria-mi experiență, Pavel Pavlovici ! Pentru un monstru natura nu-i mamă bună, ci mașteră. Dacă naște un monstru, natura nu-l cruță, ci-l prăpădește — și pe bună dreptate. Îmbrățișările și lacrimile atotiertătoare nu li se iartă în zilele noastre nici unor oameni cinstiți, darmite unor inși cum sîntem noi amîndoi, Pavel Pavlovici !

Da, Trusoțki fusese destul de prost ca să mă ducă la logodnica lui. O, Doamne ! La logodnică ! Numai un asemenea Quasimodo putea zămisli ideea de «a renaște într-o viață nouă» prin intermediul nevinovăției domnișoarei Zahlebinina !

Dar dumneavoastră nu sînteţi vinovat, Pavel Pavlovici. Nu sînteţi vinovat. Dumneavoastră sînteţi un monstru şi nu puteţi săvîrşi decît fapte monstruoase. Chiar gîndurile şi speranţele vă sînt tot aşa. Deşi monstru, v-aţi îndoit de ideea dumneavoastră. De aceea aţi avut nevoie de înalta sancţiune a lui Velceaninov, stimat cu atîta evlavie. Vă trebuia aprobarea lui Velceaninov, confirmarea din partea-i că visul nu-i vis, ci realitate. Mă dusese la logodnică dintr-o stimă evlavioasă, crezînd în noblețea sentimentelor mele, în speranţa că acolo, lîngă o tufă, ne vom îmbrăţişa, poate, şi vom vărsa o lacrimă, cît mai aproape de nevinovăţia întruchipată de logodnică! În sfîrşit acest «etern soţ» fusese dator, obligat chiar, să se pedepsească măcar o dată pentru toate cele şi, ca să se pedepsească definitiv, a şi pus mîna pe brici... ce-i drept, din întîmplare... dar a pus mîna. «Totuşi l-am înjunghiat cu pumnalul... totuşi a sfîrşit prin a înjunghia, de faţă cu guvernatorul!» Fiindcă veni vorba, oare avusese Trusoţki un gînd, cît de cît, în această privinţă — cînd îmi relatase povestea cu cavalerul de onoare? Avusese oare, într-adevăr, în capul lui ceva, atunci noaptea, cînd se sculase din pat şi stătuse în mijlocul odăii? Hm! Nu, atunci stătuse doar în *glumă*. Se sculase pentru nevoile sale şi, văzînd că mă speriasem de dînsul, nici nu-mi răspunsese timp de zece minute, fiindcă îi plăcuse neînchipuit de mult că fusese în stare să mă înfricoşeze... Într-adevăr, atunci i se năzărise poate ceva, pentru întîia oară, cînd stătuse în întuneric...

Totuşi să nu fi uitat ieri pe masă briciul, poate nu s-ar fi întîmplat nimic. Nu-i aşa? Nu-i aşa? Nu mă ocolea înainte vreme? Nu mai dădea cîte două săptămîni pe la mine? Nu se ascundea de mine, fiindu-i *milă* de mine? Nu l-a ales întîi pe Bagautov, şi nu pe mine? Nu sărise noaptea ca să înfierbînte farfuriile, gîndindu-se la o diversiune — să treacă de la pumnal la duioşie! Voia să mă scape şi pe mine, şi pe dînsul — prin farfuriile acelea încinse!"

Capul bolnav al fostului „om de lume" mai lucră mult în felul acesta, gîndind verzi şi uscate, pînă se linişti. Se trezi a doua zi cu acelaşi cap bolnav, dar cu o teroare absolut nouă şi cu totul neaşteptată.

Teroarea asta îl cuprinse pe Velceaninov (şi om de lume) în urma fermei sale convingeri, care se întări pe neaşteptate în mintea lui, în faptul că el în persoană şi din proprie ini-

ţiativă o să-şi încheie frămîntările sufleteşti, ducîndu-se chiar astăzi la Pavel Pavlovici. De ce ? Pentru ce ? Nu ştia nimic ; şi, dezgustat, nici nu voia să ştie. Un singur lucru era limpede în capul lui : că se va duce cu un rost.

Această stare de demenţă — altfel n-o putea numi nici el — se înfiripă într-atît, încît căpătă, pe cît e cu putinţă, un aspect rezonabil şi un pretext destul de firesc : astfel îşi închipuise încă de ieri că Pavel Pavlovici se va întoarce la hotel, se va încuia bine de tot şi... se va spînzura, ca acel casier despre care îi povestise Maria Sîsoevna. Gîndul acesta din ajun se prefăcu în mintea lui, încetul cu încetul, într-o convingere fără sens, dar foarte fermă. „Adică de ce să se spînzure nerodul ?" se întreba el mereu. Îşi reaminti şi cuvintele Lizei... „De altfel, şi eu, în locul său, m-aş fi spînzurat" — îi trecuse şi lui prin minte, într-un rînd.

— În sfîrşit, în loc să se ducă la masă, se îndreptă spre Pavel Pavlovici. „Am s-o întreb doar pe Maria Sîsoevna", îşi zise el. Dar pînă să apuce a ieşi în stradă, se opri deodată în poartă.

„Nu cumva, nu cumva, exclamă Velceaninov, făcîndu-se la faţă stacojiu de ruşine, oare nu cumva am să mă tîrăsc pînă acolo numai şi numai «ca să-l îmbrăţişez şi să izbucnesc în plîns» ? Nu cumva lipsea doar mîrşăvia asta fără noimă pentru a completa toată înjosirea mea ?"

Dar Providenţa oamenilor cinstiţi şi cumsecade îl salvă pe Velceaninov de „mîrşăvia asta fără noimă". De-abia ieşi în stradă cînd se ciocni nas în nas cu Alexandr Lobov. Tînărul era zorit şi emoţionat.

— Tocmai veneam la dumneavoastră. Amicul vostru Pavel Pavlovici...

— Ce ? S-a spînzurat ? bîigui buimac, Velceaninov.

— Cine să se spînzure ? Şi de ce ? îşi holbă ochii Lobov.

— Nimic-nimic... zic şi eu, numai aşa, într-o doară... continuaţi, vă rog...

— Uf, la dracu, dar ce idee caraghioasă ! Nu s-a spînzurat de loc (de ce să se fi spînzurat ?). Dimpotrivă, a plecat de aici. Cu puţin mai înainte l-am urcat în tren şi l-am expediat. Uf, ce mai bea omul ăsta ! Trei sticle am dat gata... şi Predposîlov, cot la cot cu noi. Dar straşnic mai bea Trusoţki, straşnic ! A cîntat în vagon, şi-a amintit de dumneavoastră, şi-a fluturat mînuţa la plecare, mi-a dat în grijă să vă transmit

salutări. Mare canalie ! Spuneți și dumneavoastră. Nu-i așa ?

Tînărul era într-adevăr cherchelit. Drept dovadă îi sticleau ochii, avea fața îmbujorată și i se împleticea limba în gură. Velceaninov bufni în hohote de rîs.

— Va să zică ați încheiat-o cu *Brüderschaft !* Ha-ha ! V-ați îmbrățișat și ați izbucnit în plîns. Ah, ce Schilleri îmi mai sînteți ! Poeți !

— Vă rog să nu ne vorbiți de rău. Știți că *acolo* a renunțat cu totul. A fost la vilă și ieri, a fost și azi. Strașnic ne-a mai încondeiat pe noi. Pe Nadia au încuiat-o într-o cameră la mezanin. Țipete și lacrimi... Dar n-o să cedăm... Vai, ce mai bea, ce mai bea ! Știți doar ce *„mauvais ton"* este, adică nu chiar *„mauvais ton"*, ci cum să spun... Și despre dumneavoastră își aducea mereu aminte. Dar se poate compara el cu dumneavoastră ? Sînteți oricum o persoană respectabilă, care cîndva a făcut parte într-adevăr din înalta societate și de-abia acum ați fost nevoit să o evitați, parcă din pricina sărăciei... Dracu să știe... că n-am prea descurcat bine toate spusele lui.

— Aha, va să zică el v-a vorbit despre mine cu asemenea expresii ?

— El, el ; dar nu vă formalizați. A fi un adevărat cetățean valorează mai mult decît a aparține înaltei societăți. După mine, în vremurile noastre, nici nu știi pe cine trebuie să stimezi în Rusia. Cred că sînteți de acord cu mine că asta-i o boală gravă a secolului, cînd nu știi pe cine să stimezi — nu-i așa ?

— Așa-i, așa-i ! Dar ce mai e cu el ?

— Cu el ? Adică cu cine ? A, da ! Oare de ce ne tot spunea : Velceanikov este în vîrstă de cincizeci de ani, *dar* și-a tocat averea. De ce spunea *dar* și nu *și ?* Rîdea din toată inima și repeta același lucru de o mie de ori. S-a urcat în vagon și s-a pus pe cîntat, apoi pe plîns. Era ceva dezgustător, lamentabil să-l vezi așa beat. Uf, cum nu-i pot suferi pe oamenii proști. S-a apucat să zvîrle bani cerșetorilor pentru veșnica pomenire a sufletului Lizavetei — pesemne, nevastă-sa ?

— Nu, fiica.

— Dar ce aveți la mînă ?

— M-am tăiat.

— Nu-i nimic : are să treacă... Dar Pavel Pavlovici, ducă-se dracului, bine c-a plecat ! Pun rămășag că unde s-o fi ducînd el, numaidecît are să se însoare din nou — nu-i așa ?

— Dar și dumneavoastră vreți să vă căsătoriți ?

— Eu ? Cu mine-i altceva ! Sînteți cam poznaș. Dacă dumneavoastră aveți cincizeci de ani, Trusoțki a împlinit desigur șaizeci. Vedeți, e nevoie de puțină logică, dragul meu ! De altfel, trebuie să știți că altădată, tare demult, aveam convingeri pur slavofile. Astăzi însă aștept zorii dinspre Occident... Și acum la revedere ! Ce bine-mi pare că v-am întîlnit fără a mai fi nevoie să intru la dumneavoastră. Nu mai stăruiți, nu intru, n-am cînd...

Și cît pe ce era s-o ia la sănătoasa.

— Uf, unde mi-i capul ? zise tînărul, întorcîndu-se. Doar am fost trimis la dumneavoastră cu o scrisoare. Iat-o ! De ce n-ați venit să-l conduceți la gară ?

Velceaninov se întoarse acasă și deschise plicul adresat lui.

În plic nu era nici un rînd de la Pavel Pavlovici. În schimb, se afla acolo o altă scrisoare. Velceaninov recunoscu numaidecît scrisul. Misiva era veche : hîrtia îngălbenită, cerneala decolorată... fusese scrisă acum vreo zece ani lui, la Petersburg, la două luni după plecarea sa din orașul T. Dar scrisoarea aceasta nu-i fusese expediată. În locul ei, Velceaninov primise un alt text. Acest lucru reieșea limpede din scrisoarea îngălbenită, în care Natalia Vasilievna își lua rămas bun de la dînsul pentru totdeauna — întocmai ca și în scrisoarea primită — mărturisindu-i dragostea pentru altul ; totuși nu-i ascundea sarcina. Dimpotrivă, îi făgăduia ca o consolare că-i va trimite printr-o ocazie copilul care urma să vină. Îl încredința că obligațiunile lor deveniseră altele, prietenia dintre dînșii fiind astfel pecetluită pentru veșnicie... Drept vorbind, era puțină logică în toate acestea, în schimb, unicul țel părea lămurit : s-o scutească de dragostea lui. Îi îngăduia chiar să treacă pe la dînșii peste un an, ca să vadă copilul. Dumnezeu știe de ce se răzgîndise și expediase o altă scrisoare în locul acesteia.

Cînd o citi, Velceaninov se îngălbeni la față, dar își închipui și figura lui Pavel Pavlovici, găsind scrisoarea și citind-o pentru prima oară înaintea besactelei familiale din lemn negru cu incrustații de sidef.

„Pesemne pălise și Trusoțki ca un mort, își zise Velceaninov, zărindu-și din întîmplare chipul în oglindă... Pesemne

o citea, își închidea ochii, apoi îi deschidea brusc din nou cu nădejdea că scrisoarea se va preface dintr-o dată într-o simplă hîrtie albă... Făcuse aceasta desigur de vreo trei ori în șir."

XVII

Eternul soț

Trecuseră aproape doi ani de la întîmplarea povestită de noi. Îl întîlnim pe domnul Velceaninov într-o frumoasă zi de vară, într-un vagon pe una din noile noastre linii de cale ferată. Călătorea spre Odesa ca să se întîlnească de plăcere cu un amic și, în același timp, avînd și un alt scop, la fel de atrăgător. Acest prieten urma să-i pună la cale o întrevedere cu o doamnă extrem de frumoasă, pe care Velceaninov dorise încă mai demult s-o cunoască mai îndeaproape. Fără a intra în amănunte, ne vom limita la observația că, în ultimii doi ani, Velceaninov se schimbase foarte mult sau, mai bine zis, se îndreptase. Din vechea-i ipohondrie nu mai rămăsese aproape nici o urmă. Din feluritele „amintiri" și neliniști — consecințe ale bolii sale — care îl împresuraseră la Petersburg în urmă cu doi ani, în timpul procesului interminabil, îi mai rămăsese în suflet o rușine ascunsă cînd se gîndea la perioada aceea de slăbiciune, unită cu lipsă de curaj. Se consola în parte, spunîndu-și că starea aceasta nu-i va mai reveni și că niciodată nimeni nu va afla nimic despre ea. În epoca aceea, e adevărat, Velceaninov rupsese relațiile cu societatea, își neglija chiar îmbrăcămintea și trăia retras, și *toată lumea,* bineînțeles, observase lucrurile acestea. Reapăru, însă, cu o înfățișare spășită, totodată însă, atît de refăcută și de încrezătoare, încît *„toți"* îi iertară numaidecît rătăcirea vremelnică. Chiar aceia, pe care într-o vreme Velceaninov încetase să-i salute, au fost cei dintîi care l-au recunoscut în noua ipostază și i-au întins mîna, fără să-i pună întrebări sîcîitoare : parcă între timp ar fi fost plecat undeva departe pentru afacerile sale personale, care nu priveau pe nimeni, și s-ar fi întors de curînd. Cauza principală a acestei fericite transformări a fost,

se înțelege, rezultatul procesului. Velceaninov căpătă numai vreo șaizeci de mii de ruble — lucru desigur mărunt, dar foarte însemnat pentru dînsul. El se simți dintr-o dată cu picioarele pe teren solid. Își regăsi va să zică echilibrul moral. Știa acum cu siguranță că nu-și va mai toca „precum un prost" și acești ultimi bani, cum își tocase primele sale două averi — ajungîndu-i cu chibzuială pentru toată viața. „Oricît s-ar clătina edificiul lor social și orice ar trîmbița unul și altul, gîndea el uneori, observînd toate aceste lucruri miraculoase și inimaginabile care se petreceau în juru-i și în întreaga Rusie, oamenii pot să se schimbe, de asemenea ideile, dar eu sînt sigur că voi avea totdeauna la dispoziție barem prînzul acesta fin și gustos, pe care îl savurez acum — ceea ce înseamnă că sînt pregătit pentru orice." Acest gînd mîngîietor care friza voluptatea puse deplină stăpînire pe el încetul cu încetul și produse o radicală transformare a lui, chiar fizică, ca să nu mai vorbim de cea morală. Părea un alt om, în comparație cu „hîrciogul", de acum doi ani, pe care l-am zugrăvit, erou al unor întîmplări cu totul neplăcute. Căpătase o privire veselă, senină, de om așezat. Pînă și zbîrciturile urîte, care începuseră mai demult să i se adune în jurul ochilor și pe frunte, aproape dispăruseră. I se schimbă chiar culoarea feței — mai albă, mai rumenă în ultimul timp. În momentul de față, Velceaninov ședea pe o canapea confortabilă într-un vagon de clasa întîi, pradă unui gînd plăcut : în stația următoare era un nod de căi ferate ; de acolo pornea la dreapta o altă linie. „Dacă aș lua-o la dreapta, aș putea face, după două stații, o vizită unei doamne cunoscute, de curînd întoarsă din străinătate, care se află acum într-o însingurare provincială, negrăit de agreabilă pentru mine și foarte plictisitoare pentru dînsa. Ar fi deci cu putință să-mi folosesc timpul într-un mod nu mai puțin interesant decît la Odesa ; cu atît mai mult cu cît nu-i tîrziu să mă duc după aceea și la Odesa..." Dar el stătea în cumpănă, neputîndu-se hotărî. Aștepta parcă „un imbold". Între timp, trenul se apropie de gară și aici imboldul nu se lăsă așteptat.

În gara aceasta trenul stătea patruzeci de minute și călătorii puteau lua prînzul. Chiar la intrarea în sala de așteptare de clasa întîi și a doua se îngrămădiseră, ca de obicei, o mulțime de oameni grăbiți și nerăbdători ; și, poate tot după obicei, izbucni un scandal. O doamnă, frumușică foc, dar parcă prea

împopoţonată pentru voiaj, coborî dintr-un vagon de clasa a doua, aproape tîrînd cu amîndouă mîinile după dînsa pe un ofiţeraş de ulani, un tinerel chipeş, care se zbătea ca să scape din ghearele ei. Ofiţeraşul cel tinerel era beat turtă; iar doamna, mai în vîrstă, o rudă de-a lui, după toate probabilităţile, nu-l lăsa nici un pic din mînă, temîndu-se pesemne să n-o zbughească de-a dreptul la bufetul cu băuturi spirtoase. Între timp, în înghesuială, ulanul se ciocni nas în nas cu un negustoraş, aburit şi el, ajuns în ultimul hal de necuviinţă. Acest negustoraş se împotmolise în gară de două zile, bînd şi aruncînd bani în dreapta şi în stînga, înconjurat de tot soiul de cheflii, şi nu putea prinde nici un tren ca să-l ducă mai departe. Se iscă o sfadă. Ofiţerul zbiera, negustoraşul înjura, iar doamna — în culmea deznădejdii — căuta să-l tragă pe ulan de lîngă celălalt certăreţ, exclamînd pe un ton plin de implorare : „Mitenka ! Mitenka !" Scena aceasta îi păru negustoraşului din cale-afară de scandaloasă. Ce-i drept, toată lumea rîdea. Dar negustoraşul se indignă mai mult pentru moralitatea ofensată, cum i se părea lui.

— Ian te uită : „Mitenka !" rosti el în chip de dojană, maimuţărind glăsciorul subţirel al cucoanei. N-aveţi ruşine nici măcar faţă de lume !

Se apropie, clătinîndu-se, de doamna care se prăvăli pe cel dintîi scaun ce-i ieşi în cale, trăgînd după sine şi pe ulan. O măsură cu dispreţ din cap pînă-n picioare şi psalmodie, tărăgănînd cuvintele :

— Tîrfă ce eşti, tîrfă ordinară !

Damna dădu un ţipăt ascuţit şi se uită, rugătoare, în juru-i, aşteptînd salvare de undeva. Era ruşinată şi îngrozită. Şi, culmea ghinionului, ofiţerul sări de pe scaun şi, vociferînd, se aruncă asupra negustoraşului, dar lunecă şi căzu grămadă înapoi pe scaun. Hohotele de rîs sporiră în jur. Dar nimeni nu se gîndea să-i vină în ajutor. Îi luă apărarea numai Velceaninov, care îl înşfăcă de guler pe negustor, îl răsuci în loc şi îl proiectă la vreo cinci paşi mai departe de doamna înspăimîntată. Aşa se şi încheie scandalul. Negustoraşul se calmă subit, atît datorită izbiturii, cît şi staturii impunătoare a lui Velceaninov. Prietenii săi cheflii îl luară şi-l duseră numaidecît cu dînşii. Chipul impunător al acestui domn elegant avu o influenţă considerabilă şi asupra celor ce o luaseră în derî-

dere pe doamna. Rîsetele încetară ca prin farmec. Roşind şi cu lacrimi în ochi, doamna revărsă asupra binefăcătorului un potop de mulţumiri. Ulanul bîigui şi el : „mulţmes, mulţmes !" şi vru să întindă mîna lui Velceaninov ; dar, în loc să facă gestul acesta, se răzgîndi brusc şi se culcă pe scaun, întinzîndu-şi picioarele pe ele.

— Mitenka ! gemu dojenitor doamna, plesnind din palme.

Velceaninov era satisfăcut şi de aventură şi de deznodămîntul ei. Doamna îl interesa. Era, evident, o provincială cu niscaiva părăluţe, îmbrăcată luxos, dar fără gust, cu maniere cam ridicule — adică întrunea toate calităţile pentru a asigura succesul unui fante din Capitală cu anumite scopuri în privinţa femeilor. Se încinse între dînşii o discuţie. Doamna începu cu înflăcărare să povestească şi se plînse de soţul său care, tam-nesam, dispăruse din vagon... din cauza asta se întîmplaseră toate cele... căci el, cînd trebuie să fie de faţă, dispare veşnic, cine ştie unde..."

— Avusese şi el vreo nevoie... bolborosi ulanul.

— Vai, Mitenka ! plesni ea iarăşi din palme.

„Vai de capul lui bărbat-su ! Ce-o să mai păţească el !" se gîndi Velceaninov şi propuse :

— Cum îl cheamă ? Mă duc să-l caut.

— Pal Palîci, răspunse ulanul.

— Pe soţul dumneavoastră îl cheamă Pavel Pavlovici ? o întrebă cu vădită curiozitate Velceaninov şi deodată un cap pleşuv, binecunoscut, se ivi între el şi doamnă. Într-o clipă, îi răsări înaintea ochilor livada familiei Zahlebinin, jocurile nevinovate şi creştetul chel care se băga sîcîitor între dînsul şi Nadejda Fedoseevna.

— În sfîrşit, ai apărut ! ţipă isteric soţia.

Era într-adevăr Pavel Pavlovici, care — uimit şi înfricoşat — îl privea pe Velceaninov, ca şi cum ar fi încremenit înaintea unei vedenii. Rămase atît de uluit, încît un timp nu pricepu nici o iotă din mustrările violente pe care i le adresa soţia cu o extremă volubilitate. În sfîrşit, se cutremură şi îşi dădu seama dintr-o dată de situaţia lui penibilă. Înţelese tot, şi vina lui, şi ce-i cu Mitenka şi că acest „musiu" (nu se ştie de ce soţia sa astfel îl numea pe Velceaninov), „a fost îngerul nostru păzitor şi salvator, pe cînd dumneata veşnic o iei din loc, cînd trebuie să fii de faţă"...

Velceaninov izbucni dintr-o dată în hohote de rîs.

— Dar bine, noi sîntem prieteni, prieteni din copilărie, exclamă acesta, adresîndu-se doamnei mirate și cuprinzînd cu mîna dreaptă, familiar și protector, umerii lui Pavel Pavlovici, care zîmbea acru. Nu v-a vorbit niciodată despre Velceaninov ?

— Nu, nu mi-a vorbit niciodată, se zăpăci puțin soția.

— Atunci prezentați-mă soției dumneavoastră, amice trădător !

— Acesta-i, Lipocika, într-adevăr domnul Velceaninov, iată-l... începu Pavel Pavlovici, dar se încurcă în chip rușinos.

Soția se îmbujoră la față și îl fulgeră cu ochi furioși, pesemne pentru că o numise „Lipocika".

— Închipuiți-vă, nici nu m-a înștiințat că s-a căsătorit, nici la nuntă nu m-a invitat, dar dumneavoastră, Olimpiada...

— Semionovna, îi suflă Pavel Pavlovici.

— Semionovna ! îngînă brusc ulanul care adormise adineaori.

— Ei, bine, Olimpiada Semionovna, iertați-l pentru mine, de dragul întîlnirii a doi amici... E un soț bun la suflet ! rosti Velceaninov și, prietenește, îl lovi pe umăr, cu palma, pe Trusoțki.

— Eu, inimioara mea, mă îndepărtasem numai pentru o clipă, dădu să se scuze Pavel Pavlovici.

— Ți-ai părăsit nevasta, lăsînd-o de rîsul lumii ! reluă numaidecît Lipocika. Cînd ai mai multă nevoie de dînsul, ia-l de unde nu-i... iar cînd nu-ți trebuie — hop și el !

— Da, da, cînd n-ai nevoie de el, e prezent... mai ales cînd n-ai nevoie... îi ținu isonul ofițerul.

Lipocika aproape se sufoca de emoție. Își dădea seama că n-avea nici un rost discuția asta față de Velceaninov. Roși, dar nu se mai putea stăpîni și izbucni :

— Cînd nu-i cazul, ești extrem de precaut, știi să iei atîtea precauțiuni !

— Pînă și pe sub pat... caută amanți... pînă și pe sub pat, cînd nu-i nevoie... deodată se înflăcără teribil pînă și Mitenka.

Dar cu Mitenka nu mai era nimic de făcut. De altfel, totul se sfîrși în cele mai bune condițiuni. Se legă o amiciție la toartă. Pavel Pavlovici fu trimis după cafea și supă. Olimpiada Semionovna îi explică lui Velceaninov că ei veneau acum din orașul O. unde își avea postul bărbatul său. Aveau să petreacă

două luni la țară, undeva nu departe, la patruzeci de verste de stație. Au acolo o casă minunată și o livadă, vor primi oaspeți, au și vecini. Iar dacă Alexei Ivanovici ar fi atît de bun și ar vre asă le facă o vizită în „însingurarea lor", ea l-ar întîmpina ca pe un înger păzitor, căci nu-și poate aminti fără să se îngrozească de ceea ce s-ar fi putut întîmpla, dacă... etc. etc. — într-un cuvînt, „ca pe un înger păzitor"...

— Și salvator, și salvator, stărui cu înflăcărare ulanul.

Velceaninov mulțumi, declară că ar fi încîntat, că dispune de timp și nu are nici o ocupație și că invitația Olimpiadei Semionovna îl încîntă cu deosebire. Legară o conversație veselă, în cursul căreia Velceaninov plasă două-trei complimente. Lipocika roși de încîntare și, cînd se întoarse Pavel Pavlovici, ea îi declară cu entuziasm că Alexei Ivanovici a avut amabilitatea de a accepta invitația ei, primind să petreacă cu dînșii o lună întreagă la țară. A făgăduit chiar că va veni peste o săptămînă. Pavel Pavlovici surîse, încurcat, și tăcu. Olimpiada Semionovna ridică din umeri spre soțul său și își înălță ochii la cer. În sfîrșit, cu toții se despărțiră. Încă o dată mulțumiri, iarăși „înger păzitor", din nou „Mitenka". Iar Trusoțki își conduse soția și pe ulan, ca să ia loc în vagon. Velceaninov își aprinse un trabuc și începu să se plimbe pe peronul acoperit din fața gării. Știa că Pavel Pavlovici va veni într-un suflet să stea de vorbă cu dînsul pînă la semnalul de plecare. Întocmai așa se petrecură lucrurile. Trusoțki se înfățișă fără zăbavă cu o întrebare alarmată, întipărită în ochii săi și în întreaga expresie a feței. Velceaninov izbucni în rîs, îl luă „prietenește" de cot pe Pavel Pavlovici, trăgîndu-l pînă la banca cea mai apropiată, și îl așeză lîngă dînsul. Tăcu însă, dorind ca Trusoțki să înceapă vorba.

— Va să zică o să veniți la noi? bîigui acesta, trecînd fără ocol la chestiunea principală.

— Eram sigur! Ah, cum nu v-ați schimbat de loc! pufni în rîs Velceaninov. Nu cumva v-ați putut închipui, barem o clipă în mod serios, zise el, lovindu-l ușor cu palma pe umăr, că aș fi în stare să vin la dumneavoastră în vizită, și încă pentru o lună întreagă, ha, ha!

Pavel Pavlovici nu mai putu de bucurie.

— Atunci înseamnă că n-o să veniți? exclamă el, fără să-și ascundă cîtuși de puțin încîntarea.

— N-am să vin, n-am să vin! rîse Velceaninov, plin de sine.

Totuși, nici el singur nu-și putea da seama de ce i se părea așa de comică scena aceasta. Dar pe măsură ce își urma cursul discuția, cu atîta el însuși se delecta mai mult.

— Oare-i adevărat? Vorbiți serios?

Și Pavel Pavlovici tresări de nerăbdare și de neliniște.

— V-am spus o dată că n-am să vin. Uf, ce om sucit mai sînteți!

— Atunci ce-o să-i spun? Ce explicații îi voi da Olimpiadei Semionovna, peste o săptămînă, cînd va vedea că n-ați venit?

— Mare încurcătură! spuneți-i că mi-am rupt un picior sau altăceva, indiferent ce!

— N-are să mă creadă, îngînă tărăgănat Pavel Pavlovici, cu un glăscior jalnic.

— Și o să vă certe? rîse mai departe Velceaninov. Dar bag de seamă, bietul meu amic, că tremurați înaintea preafrumoasei dumneavoastre consoarte. Nu?

Pavel Pavlovici încercă să zîmbească, dar nu putu. Era desigur foarte bine că Velceaninov renunțase la vizită. Dar a-și permite unele familiarități în privința soției sale — asta nu-i convenea de loc. Trusoțki se întunecă la față. Velceaninov își dădu seama. Se auzi al doilea semnal de clopoțel. Dintr-un vagon, de la distanță, un glăscior subțirel îl chemă neliniștit pe Pavel Pavlovici. Acesta se frămînta în loc, dar nu răspunse la chemare. Mai aștepta pesemne ceva de la Velceaninov: desigur încă o promisiune că nu va veni.

— Din ce familie se trage soția dumneavoastră? îl întrebă Velceaninov, ca și cum n-ar fi observat neliniștea lui Pavel Pavlovici.

— E fiica protopopului nostru, răspunse celălalt, trăgînd cu coada ochiului la vagon și ciulind urechile.

— Aha, înțeleg, pentru frumusețea ei.

Pavel Pavlovici făcu din nou o grimasă.

— Dar Mitenka ăsta cine-i?

— Ăsta-i așa, cum să zic... o rudă îndepărtată din partea mea... fiul unei verișoare defuncte... îl cheamă Golubcikov... a fost scos din armată pentru un bucluc... dar a fost reprimit de curînd... noi l-am echipat... e un biet tînăr fără noroc...

„Totu-i în ordine... Situația e normală..." își zise Velceaninov.

— Pavel Pavlovici ! răsună din nou o chemare îndepărtată dintr-un vagon, cu o intonație încă și mai nervoasă.

— Pal Palîci ! se auzi o altă voce răgușită.

Trusoțki se frămîntă din nou, nemaigăsindu-și astîmpăr. Dar Velceaninov îl prinse cu putere de braț și-l opri pe loc.

— Vreți să mă duc numaidecît la soția dumneavoastră și să povestesc cum ați vrut să mă înjunghiați, ai ?

— Ce ? Cum ? se înspăimîntă cumplit Pavel Pavlovici. Să vă ferească Dumnezeu !

— Pavel Pavlovici ! Pavel Pavlovici ! se auziră iarăși voci.

— Hai, duceți-vă ! îl lăsă, în sfîrșit, Velceaninov, rîzînd din toată inima.

— Așadar n-o să veniți ? șopti, aproape deznădăjduit, pentru ultima oară, Pavel Pavlovici și-și duse mîinile înainte, palmă spre palmă, cu degetele împreunate.

— Vă jur că n-o să vin. Goană ! Aveți s-o pățiți, aveți s-o pățiți !

După aceste vorbe Velceaninov îi întinse cordial mîna și tresări : Pavel Pavlovici nu-i dădu, și el, mîna. Ba chiar și-o retrase pe-a lui.

Răsună cel de-al treilea semnal de clopot.

Într-o clipă, se petrecu în sufletele amîndurora o transformare ciudată. În inima lui Velceaninov tresări și se frînse ceva parcă. El nu mai rîdea ca acum cîteva clipe, ci, furios, îl apucă de umăr, cu putere, pe Pavel Pavlovici.

— Dacă *eu* vă întind mîna asta, și Velceaninov îi arătă palma stîngă cu cicatricea vizibilă a tăieturii, dumneavoastră ați putea să n-o refuzați, rosti în șoaptă cu buze palide, tremurînde...

Pavel Pavlovici păli de asemenea. Îi tremurau și buzele sale. Convulsii îi schimonosiră fața.

— Dar Liza ? șopti el repede printre dinți. Buzele îi tresăriră brusc. Obrajii și bărbia i se cutremurară. Îl podidiră lacrimile. Velceaninov rămase încremenit în fața lui, ca o statuie.

— Pavel Pavlovici! Pavel Pavlovici! răsunară țipete din vagon, ca și cum ar fi fost înjunghiat cineva. Apoi se auzi un fluierat.

Trusoțki se dezmetici, lovi din palme și o rupse la fugă ca un bezmetic. Trenul porni. Totuși, el apucă să se agațe și să sară, din mersul trenului, tocmai în vagonul său. Velceaninov rămase în gară și numai pe sub seară porni mai departe pe aceeași rută, cu alt tren. N-o luă însă spre dreapta, la doamna din provincie, căci nu se simțea în apele lui. Mai târziu însă, strașnic regretă.

PREZENTĂRI ŞI COMENTARII DATE BIBLIOGRAFICE NOTE EXPLICATIVE

În volumul de față sînt incluse șase scrieri, datînd din anii 1862—1869 : patru dintre ele, anterioare marilor romane și prevestindu-le sub raport tipologic, estetic, ideatic, iar ultimele două, mai degrabă „mici romane" decît povestiri, elaborate paralel cu monumentalele construcții.

Perioada amintită poate fi împărțită în două : pînă la începutul anului 1865, timp în care Dostoievski redactează și editează revistele *Vremea* și *Epoha* (împreună cu fratele său Mihail și, din iulie 1864, singur) și anii 1865—1869, consacrați exclusiv activității artistice.

Revista *Vremea* apare din ianuarie 1861 pînă în mai 1863. În afara propriilor opere, Dostoievski publică în paginile ei lucrări ale lui Nekrasov, Saltîkov, Grigorovici, Apollon Grigoriev, două piese ale lui Ostrovski, precum și „romanul proletar" *Mary Burton* al scriitoarei engleze Elisabeth Gaskell. *Vremea* milita pentru așa numita ideologie a „pămîntului", „solului" *(pocivennicestvo)*, într-o polemică ascuțită cu revistele timpului, de diferite orientări. La 24 mai 1863, țarul hotărăște suspendarea revistei, din cauza unui articol în care N. N. Strahov exprima o părere socotită inacceptabilă de către oficialități despre răscoala poloneză.

La 24 ianuarie 1864, Mihail obține aprobarea de a edita revista *Epoha*. Noua publicație nu s-a putut ridica la nivelul celei premergătoare, scurta ei istorie de aproximativ numai un an semănînd cu o agonie implacabilă. În spiritul timpurilor sumbre de după înfrîngerea mișcărilor revoluționare, *Epoha* s-a situat pe poziții conservatoare, a polemizat în termeni ascuțiți cu publiciștii progresiști, îndeosebi cu cei grupați în jurul revistei *Sovremennik*. „Anul groaznic" 1864, cum l-a numit Dostoievski, s-a soldat cu năruirea tuturor iluziilor sale, și la începutul celui următor el a trebuit să renunțe pentru multă vreme la munca sa de redactor. (Ultimul număr al revistei — pe februarie — a apărut cu întîrziere, la 22 martie 1865.)

Viața lui Dostoievski a fost zbuciumată în acești ani. În vara lui 1862 el pleacă pentru prima oară în Europa occidentală, și cu acest prilej îi cunoaște pe Herzen și pe Bakunin ; peste un an urmează o a doua călă-

torie, împreună cu Apollinaria Prokofievna Suslova ; în 1864 moare soția sa Maria Dmitrievna, și îl pierde și pe fratele său Mihail ; după o nouă călătorie în Germania, în vara lui 1865, începe să scrie *Crimă și Pedeapsă*, întrerupîndu-și munca aproape de sfîrșit pentru a elabora *Jucătorul* ; cu acest prilej o cunoaște pe Anna Grigorievna Snitkina, dactilografa sa, cu care se căsătorește la 15 februarie 1867 ; călătoria de nuntă în străinătate se va prelungi, pentru a scăpa de urmărirea creditorilor, timp de patru ani, care i-au fost suficienți lui Dostoievski spre a dărui lumii *Idiotul*, *Eternul soț* și *Demonii* (roman terminat după înapoierea în patrie).

O ÎNTÎMPLARE PENIBILĂ

Povestirea, scrisă probabil după întoarcerea lui Dostoievski din străinătate, în septembrie-octombrie 1862, a fost publicată în numărul din noiembrie al revistei *Vremea*, redactată de fraţii Feodor şi Mihail Dostoievski.

Lucrare în filiaţie gogoliană şi apropiată întrucîtva chiar lui Saltîkov-Şcedrin, *O întîmplare penibilă* reactualizează, pe baza unei situaţii acut contemporane, teme cunoscute din *Oameni sărmani*, *Stepancikovo şi locuitorii săi*, *Umiliţi şi obidiţi*; totodată ea prevesteşte, chiar dacă în surdină, universul „subteranei" şi alte preocupări viitoare ale romancierului.

Vizita nocturnă a lui Ivan Ilici Pralinski şi deznodămîntul penibil al nunţii micului său funcţionar, Pseldonimov, sînt bogate în tîlcuri. Experienţa „democratică" întreprinsă de tînărul general eşuează în chip ridicol şi demonstrează implicit inconsistenţa opoziţiei dintre liberalismul moşieresc şi viziunea nedisimulat retrogradă, adică identitatea finală a lui Pralinski cu generalii Nikiforov şi Şipulenko, ostili oricărei înnoiri; confruntate cu practica relaţiilor sociale, intenţiile „progresiste" ale eroului principal, enunţate cu prilejul disputei sale introductive, se dovedesc nefondate, ridicole, irealizabile.

Antagonismul aristocraţiei cu „umiliţii" metropolei nu mai este prezentat abstract şi romantic, precum în cazul prinţului Valkovski şi al familiei Ihmenev, ci în chiar datele lui reale, ca un contrast esenţialmente social. Deosebirea constă şi în faptul că acestei opoziţii nu-i corespunde o polarizare morală, lumea „obidiţilor" nu mai este idealizată, ci privită cu asprime, autorul dezvăluind, sub măştile comice, latentele ei cruzimi, posibilitatea transformării victimelor în tirani. Farsa nocturnă îi prezintă într-o lumină „penibilă" pe stăpîni, ca şi pe slugile lor, înstrăinate de „solul" sănătos al vieţii populare, dispuse, de dragul carierei, să încheie nedemne compro-

misuri, să se înjosească şi să se pervertească ; în fine, Dostoievski nu pierde prilejul de a-l caricaturiza şi pe un reprezentant al presei democratice, în persoana colaboratorului publicaţiei satirice *Tăciunele*.

1. (p. 9) *„...Privea noile rînduieli, de abia la început"* — este vorba de reforma din 1861, care, prin desfiinţarea iobăgiei, a creat condiţiile unei dezvoltări mai rapide a capitalismului în Rusia.

2. (p. 12) *„Vă referiţi cumva la vinul nou şi la burdufurile noi ?"* — Dostoievski se referă la cuvintele lui Christos din Evanghelie : „Nici nu pun oamenii vin nou în burdufuri vechi ; altminterea burdufurile crapă, vinul se varsă şi burdufurile se nimicesc ; ci pun vin nou în burdufuri noi şi amîndouă se păstrează împreună." (Matei, 9, 17).

3. (p. 15) *„Cît priveşte vergile, hm... chestiunea nu e încă rezolvată"* — Dostoievski face aluzie la articolele polemice ale lui N. A. Dobroliubov în care se ia atitudine împotriva pedepsei capitale în instituţiile de învăţămînt.

4. (p. 18) *„...ultima zi a oraşului Pompei"* — pieirea Pompeiului a făcut subiectul unui tablou al pictorului K. P. Briullov (1799—1852) — intitulat *Ultima zi a oraşului Pompei*. Dostoievski se referă la această pictură foarte populară pe atunci, pentru a reda atmosfera de panică şi zăpăceală produse de venirea înaltului oaspete în casa micului funcţionar.

5. (p. 23) *„...năvălind ca un Harun-al-Raşid"* — Harun-al-Raşid — calif în Bagdad (786—809), renumit prin rolul pe care-l deţine în povestirile *1001 de nopţi*.

6. (p. 29) *„E o nouă carte de vise, una literară"* — la sfîrşitul deceniului al 6-lea, N. F. Şcerbina (1821—1869) a publicat o hazlie *Carte de vise a literaturii ruse contemporane*. Deşi la începutul carierei sale de scriitor el a colaborat la revistele democratice *Sovremennik* şi *Otecestvennîe zapiski*, în ultimele sale creaţii se remarcă pe lîngă tonul critic la adresa regimului autocrat, aluzii slavofile şi atacuri la adresa revoluţionarilor. Dostoievski se referă la un pasaj din cartea susmenţionată, în care este ironizat I. I. Panaev (1812—1862) scriitor şi ziarist democrat, care devenise din 1847, împreună cu Nekrasov, editorul revistei *Sovremennik*.

7. (p. 29) *„...se tipăreşte un nou lexicon şi se spune că dl. Kraievski va publica în el articole"* — în 1861 începe în Rusia editarea pe spezele guvernului a *Dicţionarului Enciclopedic alcătuit de oamenii de ştiinţă şi de litere ruşi*. Numirea lui Kraievski — care era doar editor şi om de afaceri şi nu avea nici o contingenţă cu domeniul ştiinţelor sau al literaturii — ca redactor şef al acestei lucrări a trezit proteste vii în opinia publică a vremii.

   „...Alferaki" — om de afaceri, comerciant, care în perioada respectivă era membru al conducerii societăţii pe acţiuni „Proprietarul agricol" şi nu avea nici el vreo legătură cu ştiinţele şi literatura.

8. (p. 29) *„...Tăciunele"* — în revista *Vremea*, publicată de fraţii Dostoievski, jurnalul satiric *Iskra (Scînteia)* era denumit în derîdere *Goloveşka (Tăciunele)*.

9. (p. 30) *„...ablicitelnaia literatura."* — scriere și pronunțare incorectă a cuvîntului *oblicitelnaia* (demascatoare) ; „literatură demascatoare" erau denumite în mod batjocoritor publicațiile satirice progresiste ale timpului.

10. (p. 35) *Fokin* — dansator foarte popular în vremea aceea la Petersburg.

ÎNSEMNĂRI DE IARNĂ DESPRE IMPRESII DE VARĂ

Dostoievski a vizitat pentru întîia oară Occidentul — Germania, Franța, Italia, Elveția, Anglia — scurt timp după întoarcerea sa din Siberia, în iunie-septembrie 1862. Cei nouă ani de domiciliu forțat îi erau proaspeți în memorie și nimic n-ar fi fost mai firesc în situația călătorului, împovărat de asemenea amintiri, ca gesticulația entuziastă, exclamația de admirație. Reacția a fost însă contrară, exprimată prompt și cu brutalitate într-o scrisoare către N. N. Strahov : „...Parisul e un oraș arhiplictisitor..." ; „...îmi vine să fug de aici, din așa-numita frumoasa depărtare..." ; „...francezul e liniștit, cinstit, politicos, dar fals și banii înseamnă pentru el totul. Nici un ideal." *(Pisma,* I, *Moskva-Leningrad,* 1928, 309—310). Tonul categoric îl explică nu atît prejudecățile naționaliste ale lui Dostoievski, de pe acum certe și ele, cît mai ales remarca din urmă, cu o adresă socială și istorică precisă. Această remarcă ar putea servi drept moto memorabilelor *Însemnări de iarnă despre impresii de vară,* apărute în revista *Vremea* exact un an înaintea *Însemnărilor din subterană* (1863, februarie — capitolele I—IV, martie — capitolele V—VIII) și comunicînd cu acestea prin multiple vase capilare.

„Nici un ideal" — iată corespondentul cel mai laconic și mai exact al descoperirilor făcute de Dostoievski în Franța burgheză a lui Napoleon al III-lea (nu „cel mare", ci „cel de-acum"). Grotesca reeditare a corsicanului a simbolizat o epocă întreagă, a cărei esență publicistul a surprins-o prin alăturarea a numai două cuvinte : „acalmie a ordinei". Apusul capitalist i s-a dezvăluit scriitorului asemenea unei alte „Case a morților". Infernul acesta era calm, dichisit, înzorzonat, bine organizat, dar își întîmpina vizitatorul cu avertismentul dantesc : *„Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate".* Descriind cumplite încercări, *Amintirile din Casa morților* nu au fost totuși o carte iremediabil pesimistă, deoarece condamnații săi nu pierduseră orice speranță, în mulți dintre ei continua să ardă sau să pîlpîie măcar flacăra unui crez viu. Infernul de acolo fusese mai degrabă un purgatoriu, el putea fi astfel privit în perspectiva veșnicei existențe umane, țesută din căderi și înălțări. Sau invers : însăși conștiința acestei perspective îi împrumutase trăsăturile intermediare ale purgatoriului și insuflase speranța înnoirii. *Însemnările de iarnă despre impresii de vară* descriu fapte mult mai banale, departe de a fi la prima vedere înfiorătoare, dar prin acumulare ele produc o impresie de dezgust, în cele din urmă dezolantă, zăvorăsc în fața omului chinuit orice portiță. O Casă a morților cu pretenția de a fi un lăcaș obișnuit, plăcut chiar, singurul în care îți este dat să trăiești, este un loc de tortură mult mai rafinat și mai greu suportabil decît închisoarea ce nu cunoaște și nici nu dorește să recunoască fardurile înșelătoare. Impresiile occidentale de călătorie leagă, așadar, între ele

cele două opere fundamentale ale lui Dostoievski din etapa premergătoare marilor sale romane, facilitează trecerea în „subterană", ipostaza filozofică, abstractă și cuprinzătoare a *„Casei morților"*.

Eseu asupra burghezului francez și *Baal* sînt titluri de capitole ce se explică reciproc. Dostoievski nu a urmărit o expunere cronologică și sistematică a celor văzute, ci selectarea unor fapte șocante și desprinderea sensului lor final. Relațiile anormale dintre părinți și copii, bărbați și femei, prostituția deschisă și generalizată, substratul mincinos al frazeologiei despre libertate, egalitate și fraternitate, comedia politicianismului corupt, distincția, definitiv statornicită, între furtul mărunt, din nevoie, aspru pedepsit, și hoția pe scară largă, consfințită de însăși principiile sacrosancte ale acestei societăți — sînt numai cîteva dintre temele tratate. Burghezul, afirmă Dostoievski, este o ființă moralizatoare și imorală, gata de declarații sforăitoare pentru a-și masca lipsa efectivă de scrupule. Melodramatic *à la* Ponsard, Augier ori Sardou (la ale căror producții dramatice se fac aluzii pe parcurs), el este înainte de toate crud, insensibil, cinic, preocupat doar de propria-i persoană, minusculă în fapt, dar hipertrofiată cosmic.

Însemnările de iarnă despre impresii de vară conturează cîteva teme mai tîrziu constante în opera scriitorului. Să ilustrăm această continuitate prin trei exemple : „Un om fără un milion nu este acela care face tot ce dorește, ci acela cu care se face tot ce se dorește". (Milionarul va fi obsesia adolescentului Arkadi Dolgoruki.) „Slugărnicia se strecoară în firea burghezului din ce în ce mai mult și este considerată din ce în ce mai mult o virtute. E și normal în actuala ordine a lucrurilor. O urmare firească." (Sufletul de lacheu va avea Piotr Petrovici Lujin, logodnicul Dunecikăi Raskolnikov, bătrînul și tînărul Verhovenski, lacheu la propriu și la figurat va fi Smerdeakov). „...nu descoperim în omul occidental principiul frăției, ci, dimpotrivă, singularul, individualul, care se delimitează continuu, revendicînd cu paloșul în mînă drepturile sale." (Ideea aceasta o vom reîntîlni, variată constant, în *Jurnalul unui scriitor.)*

1. (p. 58) *...„impresiile mele din străinătate"* — este vorba de prima călătorie întreprinsă de Dostoievski în străinătate (iunie-septembrie 1862), în cursul căreia a vizitat Germania, Franța, Italia, Elveția și Anglia.

2. (p. 59) *Radcliffe,* Anne (1764—1823), scriitoare cunoscută în primul rînd prin romanele sale fantastice și de groază.

3. (p. 59) *„...țară a sfintelor minuni"* — expresie împrumutată din poezia *Visul* de Alexei Stepanovici Homeakov (1804—1860).

4. (p. 60) *„Pînă și teii nu mi-au plăcut"* — Dostoievski se referă la renumitul bulevard berlinez *Unter den Linden.*

5. (p. 60) *„...și ce este mai scump pentru un berlinez decît constituția lui ?"* — scriitorul face o aluzie ironică la adresa deputaților progresiști germani care, deși dețineau majoritatea în parlament, s-au mărginit doar la slabe proteste verbale, cînd, în 1862, guvernul prusac a trecut la adoptarea bugetului militar, încălcînd prevederile constituției.

6. (p. 60) *Kaulbach, W.* (1805—1875), pictor; frescele la care se referă Dostoievski, au fost pictate în perioada 1845—1865.

7. (p. 60) *Krestovski,* Vsevolod (1840—1895), poet şi beletrist.

8. (p. 60) *„...pe cînd urmam arhitectura"* — în perioada 1838—1844 Dostoievski studiază la Şcoala de ingineri militari din Petersburg, după care lucrează chiar, timp de un an, în cadrul departamentului de specialitate.

9. (p. 60) *„...la fel ca şi Karamzin, care a îngenuncheat, tot pentru iertăciune, în faţa cascadei de pe Rin"* — *Karamzin,* Nikolai Mihailovici (v. nota 16 din vol. 3 al prezentei ediţii, p. 737). În urma unei călătorii în străinătate, publică în 1791—1792 *Scrisorile unui călător rus*; Dostoievski se referă la un pasaj din această lucrare.

10. (p. 62) *Reichardt,* Heinrich (1751—1828), scriitor, autorul unui ghid pentru Germania.

11. (p. 63) *„Francezul nu are minte... Această frază a scris-o... Fonvizin"* — *Fonvizin,* Denis Ivanovici (1744—1792), scriitor satiric, cunoscut în special pentru comediile sale. Dostoievski citează inexact o frază dintr-o scrisoare a lui Fonvizin, adresată lui N. I. Panin, şeful colegiului extern.

12. (p. 64) *Ceaadaev,* Piotr Iakovlevici (1794—1856), reprezentant de frunte al iluminismului nobiliar rus din prima jumătate a secolului al XIX-lea. În perioada 1829—1830, Ceaadaev scrie *Opt scrisori filozofice,* în care face o critică a sistemului iobăgist şi încearcă să explice cauzele înapoierii Rusiei. Dostoievski se referă la prima scrisoare, publicată în 1836 (singura care a văzut lumina tiparului în timpul vieţii autorului) şi care, după expresia lui Herzen, „a cutremurat întreaga Rusie".

13. (p. 64) *„...ca şi Belopeatkin al lui Nekrasov"* — vers citat din poezia lui Nekrasov *Vorbăreţul. Însemnările petersburghezului A. F. Belopeatkin.*

14. (p. 65) *„El, un coconaş, l-a ghicit pe Pugaciov"* — Dostoievski se referă la romanul lui Puşkin *Fata căpitanului,* apărut în 1836, care abordează nemijlocit tema răscoalei lui Emelian Pugaciov.

15. (p. 65) *„El, un aristocrat, l-a avut în sufletul său pe Belkin"* — referire la ciclul *Povestirile răposatului Ivan Petrovici Belkin* — (vezi nota 16 din vol. 1 al prezentei ediţii, p. 560).

16. (p. 66) *„Se grăbeau... la expoziţia de la Londra"* — Expoziţia universală, deschisă la Londra între 1 mai şi 1 noiembrie 1862.

17. (p. 69) *„...a scris atunci Brigadierul"* — este vorba de comedia lui D. I. Fonvizin, *Brigadierul,* scrisă în 1769.

18. (p. 70) „De urca pe munte — muntele gemea" — Dostoievski citează inexact versurile din poezia lui G. R. Derjavin (1743—1816), intitulată *Cîntare Ecaterinei a II-a pentru victoria conielui Suvorov-Rîmnikski din anul 1794.*

19. (p. 70) *Prutkov Kuzma* — pseudonim colectiv al scriitorilor A. K. Tolstoi şi fraţii A. M. şi V. M. Jemciujnikov, care au publicat în deceniul

al şaselea al secolului trecut versuri, fabule, aforisme, parodii literare etc. În anul 1854, apar în revista *Sovremennik*, sub această semnătură, *Extrase din însemnările bunicului meu*.

20. (p. 71) *Oceakov* — port la Marea Neagră, punct central al operaţiilor militare din timpul războiului ruso-turc din 1787—1791. Armatele ruse, sub comanda lui Potemkin, au asediat fortăreaţa turcă timp de şapte luni (iunie-decembrie 1788).

21. (p. 73) *„...cel mai fin «superfluu»"* — cuvinte rostite de Nozdriov, unul din personajele cărţii lui Gogol *Suflete moarte* — „cuvînt care pesemne pentru el înfăţişa o culme a perfecţiunii". (N. V. Gogol, *Suflete moarte*, al patrulea cap.)

22. (p. 73) *„...Pentru izbîndă îndeletnicindu-se, cu ceafa să plătească"* — citat din piesa lui A. S. Griboiedov *Prea multă minte strică* (actul II, scena 2, p. 71, „Cartea Rusă", 1957.).

23. (p. 74) *„...asemenea căpitanului Kopeikin «într-un anumit sens şi-a vărsat sîngele»"* — citat din *Suflete moarte* (cap. al zecelea, *Povestea căpitanului Kopeikin)*, pe care Dostoievski îl redă după textul vremii, denaturat de cenzură.

24. (p. 75) *„...l-am făcut cu ou şi cu oţet pe Turgheniev*, bunăoară" — într-un număr al revistei *Sovremennik* din 1862, Turgheniev fusese învinuit de calomnie la adresa tinerei generaţii.

25. (p. 76) *Bazarov* — personaj din romanul lui Turgheniev *Părinţi şi copii*.

26. (p. 76) *Kukşina* — personaj din acelaşi roman.

27. (p. 76) *„...Alte rămăşiţe ale barbariei"* — Dostoievski se referă la o notă apărută în noiembrie 1862 în gazeta *Sovremennoe slovo*.

28. (p. 78) *„...în care să se aciuiască sufletul lui obidit"* — citat inexact din piesa lui A. S. Griboiedov *Prea multă minte strică*.

29. (p. 79) *Regulus* (sec. III î.e.n.), general roman, celebru pentru devotamentul şi loialitatea sa. Luat prizonier de către cartaginezi în urma primului război punic şi trimis la Roma pe cuvînt de onoare, pentru a mijloci un schimb de prizonieri, a convins senatul să nu accepte condiţiile oferite de Cartagina. Deşi ştia că-l aşteaptă torturile cele mai cumplite, s-a înapoiat totuşi la Cartagina după cum făgăduise.

30. (p. 79) *Ceaţki* — personaj din *Prea multă minte strică* (ca şi Famusov, Repetilov, Skalozub, Hlestov, Molcealin).

31. (p. 79) *„...ar fi plecat în Răsărit şi nu în Apus"* — aluzie la faptul că Ceaţki, ca şi decembriştii, ar fi putut fi deportat în Siberia.

32. (p. 80) *„Cunoaşte Rusia, şi Rusia îl cunoaşte"* — vezi nota 16 din vol. 2 al prezentei ediţii, p. 683.

33. (p. 89) *„...(şi în curînd şi pe sub case)"* — construcţia primului metro de la Londra s-a terminat în anul 1863 — anul apariţiei *Însemnărilor...*

34. (p. 89) *„...palatul de cristal"* — clădirea Expoziției industriale universale de la Londra, construită în 1851 și transformată apoi în muzeu de artă.

35. (p. 89) *„...«o singură turmă»"* — Dostoievski se referă la cuvintele din Evanghelia lui Ioan: „Mai am și alte oi, care nu sînt din staulul acesta, și trebuie să le aduc și pe acelea, și de glasul meu asculta-vor, și vor fi o singură turmă și un singur păstor" (X, 16).

36. (p. 91) *„...Pînă cînd, Doamne?"* — Dostoievski se referă la pasajul din Apocalipsul Sfîntului Ioan Teologul, în care se spune: „Pînă cînd, stăpîne sfinte și adevărate, nu vei judeca și nu vei răzbuna sîngele nostru, față de cei ce locuiesc pe pămînt?" (VI, 10).

37. (p. 96) *„De ce nu îndrăznește să sufle un cuvînt despre expediția mexicană?"* — expediția contrarevoluționară împotriva Mexicului, întreprinsă în 1861 de Anglia, Spania și Franța; ea a reclamat mari cheltuieli și a fost dezaprobată de poporul francez.

38. (p. 97) *„Soția, soțul și amantul"* — romanul scriitorului *Paul de Kock* (1793—1871), tradus în Rusia în anul 1833.

39. (p. 97) *„...Jacques Bonhomme"* — poreclă dată țăranului francez.

40. (p. 98) *Teatrul Mihailovski* — teatru în Petersburg, unde în acea vreme dădea spectacole o trupă franceză.

41. (p. 98) *Grandison* — eroul romanului *Istoria lui Sir Charles Grandison* de Samuel Richardson (1689—1761).

42. (p. 98) *Montmorency* — familie aristocrată franceză, care a dat iluștri oameni de stat și comandanți de oști.

43. (p. 100) *„...că nici nu există... rațiune pură"* — Dostoievski se referă la critica pe care filozofii pozitiviști o desfășurau împotriva ideilor dezvoltate de Immanuel Kant în celebra sa carte *Critica rațiunii pure* (1781).

44. (p. 100) *Sieyès*, Emmanuel-Joseph (1748—1836), abate și om politic, unul din fondatorii clubului iacobin, apoi membru al Adunării Constituante, al Convenției, al Consiliului celor 500, Director și consul provizoriu împreună cu Bonaparte și R. Ducos. Dostoievski se referă la celebra sa broșură *Starea a treia*, publicată în ajunul Marii Revoluții Franceze.

45. (p. 104) *„...Unul pentru toți și toți pentru unul"* — Dostoievski se referă la cartea lui Etienne Cabet (1788—1856) — *Călătorie în Icaria*, scrisă în 1840, și în care acesta își expune ideile comunist-utopice. Marx și Engels l-au considerat „reprezentant recunoscut al masei proletarilor francezi" și „cel mai popular, deși cel mai superficial, dintre reprezentanții comunismului".

46. (p. 104) *„...frații l-au dat în judecată pe Cabet"* — Etienne Cabet reușește cu ajutorul lui R. Owen să înființeze în Texas în 1849 o colonie întemeiată pe principiile sale comunist-utopice. Urmărind să-l compromită, guvernul francez îl acuză de fraudă.

47. (p. 105) *„...pentru ultima oară a încheiat cu ei socotelile pe baricadele din iunie"* — este vorba de răscoala din iunie 1848 împotriva politicii antidemocratice a Adunării Constituante Naționale, în care forțele proletare au fost înfrînte, iar republicanii burghezi și-au întărit pozițiile împreună cu elementele monarhiste și clericale.

48. (p. 106) *Barbier,* Auguste (1805—1882), poet, autorul unor poeme satirice intitulate *Iambii.*

49. (p. 107) *Aspromonte* — masiv în Calabria. Aici, Garibaldi a fost înfrînt în 1862 de trupele lui Victor Emanuel II.

50. (p. 110) *„toate aceste mici pozne"* — Dostoievski se referă la Marea Revoluție Franceză din 1789.

51. (p. 112) *Prințul Napoleon — Bonaparte Joseph,* (1822—1891), nepotul lui Napoleon.

52. (p. 114) *Favre,* Jules (1809—1880), avocat, om politic francez.

53. (p. 114) *„...l'homme de la nature et de la vérité"* — „omul naturii și al adevărului" — citat inexact din cunoscutele *Confesiuni* ale lui Jean Jacques Rousseau (1712—1778) — *„Je veux montrer à mes semblables un homme dans toute la vérité de la nature ; et cet homme ce sera moi."* (Voiesc să arăt semenilor mei un om în întregul adevăr al naturii ; și acest om voi fi eu).

54. (p. 115) *„Au fost doi oameni mari și unul i-a spus toată viața celuilalt mincinos și rău, iar celălalt primului pur și simplu că-i un prost"* — Dostoievski se referă la ascuțita polemică dintre J. J. Rousseau și Voltaire.

55. (p. 115) *Lannes,* Jean, duce de Montebello (1769—1809), mareșal al Franței ; a participat la expediția din Egipt, s-a distins în luptele de la Montebello și Marengo, iar în 1809 a cucerit Zaragoza.

56. (p. 117) *„Frizură"* — coarne.

57. (p. 119) *„...Manilovism"* — vezi nota 15 din vol. 3 al prezentei ediții, p. 757.

58. (p. 121) *„...diavolul lui Lesage..."* — în romanul *Diavolul șchiop* (1707), de Alain René Lesage (1688—1747), diavolul ridică acoperișurile oferindu-i eroului posibilitatea să vadă ce se petrece în casele din Madrid.

ÎNSEMNĂRI DIN SUBTERANĂ

Anul de cumpănă 1864 a rînduit parcă întîmplările într-un lanț viu de replici. Noua revistă *Epoha* și-a făcut debutul prin strania povestire a redactorului său, *Însemnări din subterană,* publicată în numerele din ianuarie-februarie și din aprilie. Dar în vreme ce abonații proaspetei publicații se străduiau să priceapă sensurile acestor însemnări polemice, scriitorul în primul rînd vizat de ele a fost supus unei „critici" infinit mai drastice, procedură pe care o trăise, de altfel, cu cincisprezece ani

în urmă și precipitentul său : „execuția civilă" a lui Cernișevski se oficia într-una din piețele Petersburgului la 19 mai. Și acesta nu ajunsese încă bine în ținuturile îndepărtatului său exil, ce urma să dureze două decenii, cînd la capătul opus al pămîntului lua ființă, în ziua de 28 septembrie a aceluiași an, Asociația Internațională a Muncitorilor, întemeiată de Karl Marx.

Pentru intelectualul rus, 1864 a fost un an de răscruce. Zguduită de avîntul mișcării de eliberare și apoi de potolirea ei, țara era ferecată acum în cea mai odioasă ordine. Într-o situație similară, Marx avea să exclame peste puțin timp, la prăbușirea Comunei pariziene : revoluția a fost înfrîntă, trăiască revoluția ! Dar Marx era departe, iar Internaționala — disimulată pentru Rusia de un viitor încă nedefinit.

Tragicul și sublimul vor fi gîndite împreună ; deocamdată ele sînt accentuate rînd pe rînd. Iluministul e optimist, pentru că ignoră eșecurile, iar cel ce le vede doar pe acestea devine cu siguranță deznădăjduit. *Ce-i de făcut ?*, scrisă în închisoarea Petropavlovskăia în așteptarea deportării, este o carte senină, echilibrată, voit lipsită de dimensiuni tragice, o carte naivă în sens estetic și în sensul curent atribuit termenului. Sublimului total, *Însemnările din subterană* îi opun tragismul absolut — în măsura în care tragicul lipsit de aura măreției poate fi absolut !

Pe ecranul aceluiași an simbolic, Cernișevski, Dostoievski și Marx se înlănțuie astfel într-o triadă dialectică, în teza, antiteza și sinteza unei demonstrații istorice. Prezențe simultane, ele întruchipează totodată momente diverse ale dezvoltării, trecutul cu iluziile sale, desperarea prezentă și soluția viitoare.

Dostoievski fusese el însuși iluminist ; denunțîndu-l pe Cernișevski, el își reneagă de fapt propria tinerețe. „Tot ce-i frumos și sublim", utopica, dar luminoasa deviză a anilor patruzeci el o înscrisese pe frontispiciul operelor sale de început, povești triste despre oameni sărmani, animate de certitudinea izbăvirii. Acest ideal direct și ostentativ, pe care Dostoievski îl asociază constant numelui lui Friedrich Schiller, fusese propriul său crez, ancorat în clasicul și înflăcăratul secol al 18-lea, dar afirmat, spre mijlocul următorului veac, cu nuanțele și amendamentele de rigoare. „Schillerian" ca structură, deși de un tip inedit, Dostoievski s-a întîlnit firesc cu Bielinski și s-a apropiat de cercul adepților lui Patrașevski. Urmarea se cunoaște, viziunea nobilă, dar plăpîndă a tinereții a fost zdruncinată din temelii de teribilul examen al deportării siberiene.

Ceea ce reține însă mai mult atenția cercetătorilor este evidența adîncirii crizei sufletești după eliberarea din armată, după întoarcerea în Rusia europeană, după reluarea activității literare și publicistice. În explicarea acestui proces pot fi invocate motive de ordin subiectiv : atacurile frecvente de epilepsie, descrise de atîtea ori în corespondența scriitorului, ca și dificultățile sale financiare, nereușita căsniciei, nu demult frenetic dorite, cu Maria Dmitrievna, iar apoi năprasnica boală și moartea soției (data decesului înmulțește coincidențele citate : 15 aprilie 1864), chinuitoarea prietenie cu Apollinaria Suslova, prototip viu al viitoarelor eroine „diabolice", eșecul publicației scoase în colaborare cu fratele său Mihail (stins din viață, spre imensul regret al lui Feodor Mihailovici, la 10 iulie 1864).

Neîndoielnic, viața personală a lui Dostoievski continua să fie chinuită, și poate niciodată stigmatele damnării n-au marcat-o mai adînc ca

în anul publicării *Însemnărilor din subterană*. Şi totuşi, pentru ca în această laconică povestire să se poată încifra disperarea abisală, nemaiîntîlnită nici în literatura universală şi în cea rusă, şi, în ciuda evidentelor puncte de comuniune, nici în scrierile premergătoare ale lui Dostoievski, inclusiv în capodopera sa elaborată cu puţin înainte — *Amintiri din Casa morţilor*, pentru ca să se producă acest salt din domeniul suferinţei fizice în imperiul chinului metafizic, prăbuşirile intime trebuiau să fie amplificate de prăbuşiri cu o uriaşă rezonanţă istorică, nedreptăţile intime trebuiau corelate de climatul tragic al unei întregi existenţe sociale. La întoarcerea sa din exil, Dostoievski regreta sincer juvenilele sale răzvrătiri politice, spera să le răscumpere printr-o activitate smerit închinată ordinei existente, adresa scrisori, redactate în spiritul supunerii absolute, solicitînd clemenţa maiestăţii sale imperiale, dorea cu ardoare o renaştere sufletească în sînul unei armonioase obştii pravoslavnice. În locul ordinei visate el a nimerit însă într-o viaţă mai dezordonată ca oricînd, în care nici vorbă nu putea fi de pace lumească sau lăuntrică, într-o viaţă scuturată de frigurile morţii, cuprinsă de spaime şi de spasme. Criza era la ordinea zilei, pătrunsese peste tot, nu era chip s-o nesocoteşti.

Dante, Shakespeare sau Goethe trăiseră şi ei la intersecţia a două orînduiri, contemplaseră moartea unor forme de viaţă vechi şi naşterea noului, osîndit şi el în cele din urmă la pierzanie. Căderea tragică îl întovărăşise pe om în lunga-i peregrinare, frecvenţa şi intensitatea prăbuşirilor se înmulţiseră chiar în cursul presupuselor sale renaşteri. Niciînd însă tragicianului modern nu-i fusese dat să contemple un mai sfîşietor spectacol decît cel regizat în a doua jumătate a secolului trecut de către capitalismul rus ; niciodată autorului dornic să se exerseze în genul tragic nu i se înfăţişase o cascadă mai asurzitoare de prăbuşiri valorice, infernul pe pămînt, întrecînd toate fantasmele escatologice, al cărui haotic tumult se cerea la rîndul său transfigurat în grave oratorii ale durerii.

„Priviţi în jur : sîngele curge gîrlă, şi încă zglobiu de-ţi vine a crede că-i şampanie. Iată tot secolul nostru al nouăsprezecelea..." Ideea „omului din subterană" o vor relua mulţi eroi dostoievskieni, de pildă Lebedev, tălmăcitorul guraliv al Apocalipsului din *Idiotul*, şi nu întîmplător, căci romancierul însuşi atribuia dimensiuni apocaliptice ravagiilor fizice şi morale pricinuite de civilizaţia burgheză. În deceniul al şaptelea Rusia abia păşise pe drumul capitalismului, dar consecinţele acestui proces erau ilustrate cievea de Occidentul burghez, şi ele îi apăreau scriitorului — dovadă *Însemnările de iarnă despre impresii de vară* — şi mai abjecte.

Expresia finală a acestui univers Dostoievski o descoperea în formula individualismului primitiv, în exclamaţia reprodusă de acum înainte de zeci de ori, totdeauna pentru a numi viciul cel mai caracteristic şi mai detestat al timpului său : *„Après moi le déluge !"* Lozinca burghezului devine alfa şi omega omului din subterană. Similitudinea împrejurărilor o probează multe detalii asemănătoare ale *Însemnărilor din subterană* cu *Însemnările de iarnă despre impresii de vară*, precum simbolul furnicarului sau al palatului de cleştar ; acestea au însă şi darul de a lămuri un mecanism vicios în demonstraţia lui Dostoievski, o cauză constantă a „tragediei erorilor", des întîlnită la el, dar pentru întîia oară tocmai în caracterizarea „subteranei" — voita şi programatica confundare a adrese-

lor vizate, pe care folosirea *aceloraşi* simboluri încărcate de semnificaţii *opuse* o demistifică pînă la capăt.

Palatul de cleştar din *Însemnările de iarnă despre impresii de vară* este edificiul londonez, construit din stiolă şi fier, pentru Expoziţia industrială mondială. Deschisă în 1862, expoziţia îi amintea vizitatorului rus de Babilon şi de profeţiile Apocalipsului. *Însemnările din subterană* amintesc şi ele de o lume ce-şi „va dura palatul de cleştar", numai că de astă dată este vizată nu „ordinea burgheză", ci ideile utopice despre un viitor fericit al omenirii, în mod particular al patrulea vis al Verei Pavlovna din *Ce-i de făcut?* „Palatul" a fost substituit astfel unui ideal socialist, căruia eroul îi opune, în termeni isterici, „coteţul" individualist, bîrlogul său minuscul, dar chipurile liber, croit pasă-mi-te pe măsura omului şi nu a „onorabilelor furnici", ocupate şi ele cu ridicarea unor edificii pe veci indestructibile. De furnici şi furnicare aminteau şi *Însemnările de iarnă...*, anume într-un context polemic cu fourrieriştii; teza a fost însă şi acolo violent contrazisă de caracterizarea Babilonului londonez, „furnicar" nu plăsmuit, ci de-a întregul real, înzestrat cu toate semnele unei existenţe indubitabil burgheze.

Simbolul palatului de cleştar ne introduce în labirintul sociologiei dostoievskiene. Marele artist a înţeles inumanitatea prezentă, a înfierat natura ei burgheză, dar a extrapolat totodată datele astfel obţinute asupra viitorului socialist. Confuzia s-a produs şi din cauza propriilor prejudecăţi, dar şi datorită limitelor caracteristice viziunilor utopice ale vremii, pînă la un punct într-adevăr burgheze, susceptibile de amintitele extrapolări. În ochii lui Dostoievski, „burghezismul" este şi rămîne chintesenţa deformărilor contemporane, dar această etichetă şi chiar conţinutul ei efectiv el le atribuie în egală măsură socialiştilor timpului său, în cele din urmă învăţăturii socialiste ca atare. În mod paradoxal, starea de lucruri din Occident îi întăreşte de aceea convingerile antisocialiste, cele văzute la Londra şi Paris îl întăreşte mai mult împotriva lui Cernîşevski. *Însemnările din subterană* exprimă tocmai neaderenţa violentă a lui Dostoievski, sintetică şi contradictorie, la adresa diverselor forţe ce se constituiau şi se înfruntau pe ruinele Rusiei patriarhale. Ele pot fi privite ca un document programatic al epocii de maturitate deplină în creaţia scriitorului, epocă pe care, prin analogie cu faza „precritică" şi „critică" din filozofia kantiană, o putem numi — într-alt sens, dar nu mai puţin îndreptăţit şi încă în accepţiunile cele mai diverse ale termenului — marea etapă „critică" a vieţii şi operei lui Dostoievski.

În anul arestării lui Dostoievski, la Paris Turgheniev îşi definitivase tocmai *Jurnalul unui om de prisos*. Ciulkaturin, eroul povestirii, nu cuceri nici pe departe gloria literară a fratelui său mezin, Rudin; titlul deveni, în schimb, fişa de identitate *pre* şi *post festum*, a unui impresionant şir de personaje din literatura rusă. V. V. Vorovski avea să denumească *Oameni de prisos* un studiu al său din 1905, consacrat lui Astrov, Vania, Tuzenbach, reprezentanţii cehovieni, relativ tîrzii, ai speciei. De fapt, problema îi preocupase pe toţi criticii secolului al 19-lea. În conţinut, maladia fusese diagnosticată încă de Bielinski, iar ulterior detaliat şi în dinamica sa descrisă de către Cernîşevski *(Omul rus la rendez-vous)* şi Dobroliubov *(Ce este oblomovismul?)*. Omul din subterană se înscrie şi el în genealogia mult cercetatului tip. Se impune însă de îndată întrebarea: faţă de ce anume devine el „de prisos"? Genul proxim se cere

deci completat prin diferențele specifice, singure în măsură să explice nu doar natura exactă a eroului, ci și însemnătatea *descoperirii* făcute de Dostoievski, comparativ cu Pușkin, Lermontov, Turgheniev sau Goncearov.

Omul din subterană seamănă și nu prea cu predecesorii săi : Oneghin, Peciorin, Rudin, Oblomov. La drept vorbind, în afara trăsăturilor sale strict particulare, nu se aseamănă cu ei nici din punct de vedere tipologic. Clasicul om de prisos al literaturii ruse fusese în dublă accepțiune nobil : prin apartenența lui socială și, mai mult sau mai puțin, măcar în intenții — prin atitudinea sa. Eroul lui Dostoievski aparține, dimpotrivă, unui mediu umil și se comportă meschin, cu bună știință și cu voluptate. Odraslele nobiliare inteligente învățaseră de timpuriu să se căiască, dar neapărat într-o manieră elegantă, artistică, conformă cu estetismul întregului lor mod de viață. Împotrivirea acestora față de mediul înconjurător, pasivă, leneșă, nehotărîtă, fusese măcar „frumoasă", revoltei lor în genunchi nu-i lipsise o ținută, un stil, ceea ce și împrumuta unora dintre ei o vagă aureolă de martir. Evident, tot ce fermecase inimile slabe feminine și vrăjise chiar cititori cu o judecată mai dreaptă, se demonetiză curînd, dovedindu-se a fi poză goală, gesticulație dăunătoare prin oportunismul ei — mai cu seamă pe măsură ce a avut loc confruntarea directă cu atitudinea constructivă a unor eroi de cu totul alt soi, vrăjmași ai flecărelii tradiționale, capabili să se realizeze prin acțiuni hotărîte. În preajma și în timpul situației revoluționare, polemica „omului nou" cu „omul de prisos" se desfășura din plin, dovadă aparițiile literare de genul unui Bazarov *(Părinți și copii)*, Insarov *(În ajun)* sau Lopuhov *(Ce-i de făcut ?)*. Conflictul se înscrie în amplul proces de înlocuire a intelectualului aristocrat prin gînditorul și practicianul democrat, recrutat din straturile sociale mijlocii, și exponent al idealurilor maselor oprimate (țărănești, cu precădere). Se părea că omului de prisos i-a bătut ceasul din urmă, și într-o anumită privință impresia s-a și adeverit. Totodată însă, frămîntările istorice au chemat la viață, într-un mod pînă atunci greu previzibil, un nou tip de resoneur, ale cărui trăsături Dostoievski le-a surprins primul, cu o forță vizionară. Ineditul situației consta în faptul că acest erou, un soi de „democrat" și el, provenind dintr-un mediu social „intermediar", disprețuind manierele elegante și lipsite de „stil", se numără totuși printre oamenii de prisos, de prisos într-alt fel, dar mai ostentativ decît oricînd înainte. Un urmaș al lui Peciorin de factura lui Lopuhov — ce poate fi mai bizar decît această împerechere a contrariilor ? ! Se cuvine totuși subliniat că istoria mai experimentase înainte ceva asemănător acestei stranii împerecheri, în persoana cîtorva tipuri gogoliene, apoi în interferențele incontestabile dintre tipologia lui Bazarov și Insarov cu a lui Rudin sau Beltov, la Turgheniev. Orice noutate are aspecte tradiționale, și Dostoievski însuși a recunoscut această împletire dialectică, atunci cînd eroului „subteranei" sale i-a împrumutat trăsături de identitate proprii personajelor din anii patruzeci. Reproiectarea evenimentelor în Petersburgul de altădată nu putea diminua, totuși, contemporaneitatea eroului, apartenența sa organică la epoca ulterioară situației revoluționare și reformei țărănești. (Observația notei introductive după care ar fi vorba doar de „reprezentantul unei generații pe cale de a se stinge" pare o simplă măsură de precauție, urmărind liniștirea spiritelor, amortizarea reacțiilor prea violente.) Dacă, prin urmare, în raport cu „omul nou", personajul „de prisos", atît de răspîndit în literatura clasică rusă, fusese un om structural

vechi, eroul subteranei, iar mai apoi Raskolnikov, Ippolit, sau Ivan Karamazov au demonstrat existența unui, dacă se poate spune astfel, „om de prisos nou". Tipul acesta s-a constituit printr-un gest de dublă negație, în opoziție cu predecesorii și contemporanii săi. Ambele raportări presupuneau însă și legături certe, deosebit de interesante în cazul din urmă. Situația, din acest punct de vedere, ar putea fi rezumată astfel : intelectualul lui Dostoievski este de regulă produsul etapei burghezo-democratice a mișcării de eliberare din Rusia, un efect antidemocratic al democrației. Oricum, el nu mai are aproape de loc ce face cu vechea societate patriarhală, cu principiile, năzuințele, dorințele lumii feudale, ci este integral înfipt în antinomiile tragice ale capitalismului modern. Credem a nu greși afirmînd că Dostoievski a fost în vremea sa romancierul rus cel mai modern, că pe el l-au obsedat mai mult decît pe oricare dintre confrații săi — decît chiar pe Tolstoi — procesul viu și incert de germinație a noului, formele existențiale, etice și filozofice în curs de constituire. Pe Dostoievski nu l-a preocupat trecutul, ci întotdeauna prezentul și viitorul. În acest unic sens el poate fi considerat scriitorul cel mai puțin istoric al secolului său. Omul din subterană este în realitate o ființă prea puțin legată de ceea ce a fost, dar care aruncă o lumină înfricoșătoare asupra a ceea ce se va produce în orînduirea capitalistă, inclusiv și îndeosebi în faza imperialistă a acesteia. Și ni se pare deosebit de semnificativ faptul că în caracterizarea acestui personaj la Primul Congres al scriitorilor sovietici, Gorki insistă asupra filiației literare ulterioare, și nu asupra celei premergătoare, încadrează adică eroul nu într-o serie istorică încheiată, ci într-una abia începută, ca moment inițial și anticipativ al unei îndelungi involuții.

Un biograf al lui Dostoievski numește *Însemnările din subterană* : „povestire-declarație". Formula sugerează o legătură deosebită între imagine și idee, fapt și teză, o corelație — am adăuga — neobișnuită pentru acele timpuri. Literatura fusese din totdeauna o punte de legătură posibilă între artă și filozofie, își manifestase cu predilecție valențele ei de artă explicit filozofică, iar esteticienii secolului trecut au ajuns să recunoască, în cadrul reprezentării concret-artistice a vieții, valabilitatea unor modalități, forme și zone de expresie abstracte. Dostoievski depășește însă toate prezumțiile pe această linie, hipertrofiază la maximum respectivele zone, le împletește sau le alternează într-o manieră total nestingherită de canoane, cu tradiționala (totuși) „plastică" literară ; el vehiculează constant și liber idei, nu neapărat sau nu imediat „dizolvate" în imagini, abstracțiuni ce par a duce o existență relativ independentă pînă a se integra într-o structură propriu zis artistică. Reluînd caracterizarea citată, putem desprinde într-adevăr „povestirea" peripețiilor de tinerețe ale eroului cu ofițerul de pe prospectul Nevski, cu fostul său coleg de școală Simonov și cu prietenii acestuia, și mai ales cu Liza ; povestirea e precedată însă de o amplă „declarație", lipsită aproape cu desăvîrșire de elemente descriptive. Inițial, sînt expuse unele premize teoretice și doar după aceea verificate practic ; s-ar părea că scriitorul-filozof s-a dedublat și a acționat în faze succesive : întîi a meditat, apoi a evocat, întîi e filozof și doar pe urmă scriitor. De bună seamă, lucrurile nu arată astfel, și chiar dacă în raport cu arhitectonica viitoarelor romane surprindem suficiente imperfecțiuni, în sudura celor două părți constitutive mai ales, aceste neajunsuri înseși ne obligă la evidențierea unor trăsături unificatoare de profunzime.

Printre ipostazele lui Dostoievski, consfințite de iluștrii săi exegeți, distingem chipul unui filozof prin excelență, a unui psiholog pur sînge, a unui artist mai presus de toate. Spiritul analitic și preferințele fiecărui cercetător admit parcelarea pînă la o anumită limită, cu condiția recunoașterii prealabile și finale a totalității organice. Dar totalitate înseamnă nu simpla însumare a componentelor; cel ce va exclama: Dostoievski a fost și filozof, și psiholog, și artist, va înlocui unilateralitatea (nu arareori argumentată strălucitor) printr-un loc comun, adevărat și eronat ca orice banalitate. Angrenajul tehnicii scriitoricești este în fiecare caz altul și se cere urmărit în ceea ce are el particular. Vorbind înainte de automișcarea „pură" a ideii, de preferințele lui Dostoievski pentru abstracțiunile împinse parcă dincolo de granița despărțitoare a artei, nu am exprimat întregul adevăr, ci doar o fațetă a sa, care, hipertrofiată, ar naște enorme neadevăruri. Meditațiile în cauză îmbină maxima abstracțiune cu maxima concretețe, dar într-un mod foarte particular, deoarece ideea ca atare rămîne (poate să rămînă) pe deplin abstractă, necolorată imagistic, nesusținută pentru moment de mijloace plastice — descriere, zugrăvire, înfățișare — funcția concretizării ei transmițîndu-se aproape în întregime sursei care o emite. Ideea-voce — iată un atribut inalienabil al esteticii lui Dostoievski, imposibil de ignorat. Ceea ce din punct de vedere „plastic" părea abstract, devine, sub raport „muzical", pe deplin concret, individual, irepetabil. Trăncănind despre umilitoarea voluptate a durerilor de dinți, omul din subterană ne invită să ascultăm „gemetele unui om instruit din secolul al nouăsprezecelea". Dar ce altceva facem pe tot parcursul acestei lecturi, decît să ascultăm gemetele, șoapta și țipătul, ruga și blestemul aceluia ce singur se socoate șoarece și nu om, un șoarece hiperconștient, cufundat în mocirla puturoasă a birlogului său subteran? !

Cărțile lui Dostoievski sînt construite din imense destăinuiri, nesfîrșite monologări și dialogări, din împletirea polifonă, contrapunctată, armonizată a diverse voci. Eroii își trăiesc cel mai deplin viața atunci cînd și-o povestesc, ei vorbesc aproape tot timpul, fac neîncetat mărturisiri, participă la palpitante dueluri verbale cu ei înșiși, se contrazic, se acuză și se apără, își deconspiră sentimentele cele mai intime care în următoarea clipă se dovedesc la rîndul lor măști complicate, de fapt, destinate înlăturării. Cel mai aprig vrăjmaș al catolicismului întreține în romanele sale un adevărat cult al spovedaniei, atîta doar că supușii săi se spovedesc în public și, de obicei, nu speră să obțină dezlegarea păcatelor. Fiecare dintre personajele dostoievskiene de acest tip este un „palavragiu sfîntitor", dornic să verifice din nou și din nou limitele sincerității. Omul din subterană citează opinia lui Heine după care în orice confesiune se strecoară negreșit unele mîncinuni, și deși acceptă aprecierea doar în raport cu cel ce se spovedește în public, el însuși scriind pasă-mi-te doar pentru sine, fără speranța și dorința de a avea vreodată cititori — evident minte, căci pledoaria sa este nu doar prin formă, ci chiar în intimitatea ei destinată acelei penibile, dezonorante lecturi, pe care Ippolit Terentiev, urmașul său direct, o va regiza cu bună știință. *Spovedania lui Ippolit, (Idiotul) Spovedania lui Stavroghin (Demonii)* vor fi titluri tipic dostoievskiene, și ce altceva decît o spovedanie va fi răzvrătirea lui Ivan Karamazov și poemul său *Marele Inchizitor*, din ce altceva dacă nu din neîntrerupte confesiuni se va închega personalitatea lui Rodion Raskolnikov, ca să nu mai vorbim de *Adolescentul*, conceput de la început și pînă la sfîrșit ca

jurnalul intim, și deci public (!), al lui Arkașa Dolgoruki, ca o explicită și exclusivă confesiune ?! Povestind aventura sa cu Liza, cea mai urîtă faptă din viața lui, cea care nu poate fi dezvăluită nici prietenilor și nici sieși, omul din subterană participă, de fapt, la acel „joc admirabil și foarte original" pe care, spre stupefacția prințului Mîșkin și dezgustul Nastasiei Filippovna, îl vor interpreta înaintea marii lovituri de teatru și a evadării eroinei, Ferdîscenko, Ivan Feodorovici Epancin și Afanasi Ivanovici Toțki, jocul de societate cel mai răspîndit „din nenorocitul nostru secol al nouăsprezecelea", pasiunea, de fapt, cea mai mistuitoare a „jucătorului" Alexei Ivanovici, boala care în cazurile lui Svidrigailov și Smerdeakov va produce cele teribile tumori maligne.

Cuvintele scornite unele dintr-altele, cărora li se refuză din principiu contactul cu viața obișnuită, nesofisticată, cuvintele fabricate în „subterană" și menite să înlocuiască tot ce altminteri oferă natura, au obligatoriu un luciu abstract și rece, sînt pîndite de morbul desensibilizării. Cum pot fi ele reanimate, cum li se poate, în lipsa culorii, a desenului, a plasticii, insufla o nouă și proprie viață ? Într-un singur fel : legîndu-le prin invizibile, dar indestructibile fire de ființa emițătoare, subiectivizîndu-le pînă la exprimarea unui tîlc personal, pînă la transformarea în sentiment viu, afect fremătător, valoare sensibilă. Literatura „vizuală" este de obicei obiectivă, cea „auditivă" trebuie cu necesitate să fie subiectivă — ca și muzica, sau poezia lirică. Nu degeaba îl obsedează pe omul din subterană amintirea unei întîmplări vechi „ca un motiv muzical supărător de care nu te poți debarasa". Dostoievski însuși devine „compozitor", realizînd tocmai prin intermediul unei tehnici muzicale osmoza dintre abstract și sensibil. Omul din subterană n-are nici măcar nume propriu, necum o înfățișare palpabilă, trăsături fizice concrete, un portret propriu zis, adică pictural. El are, în schimb, voce, iar vocea este a lui și numai a lui, cu un timbru și o modulație pe care nu le putem confunda cu ale altcuiva. Glasul său șerpuiește nervos, trepidant, isterizat, gata-gata să contopească cuvinte și idei într-un teribil geamăt, țipătul de groază al condamnatului la moarte, ori scrîșnetul din dinți al celui care știe chiar fără vreo intervenție străină că i-a sunat ceasul din urmă. Niciodată meditația n-a invadat atît de total și de direct cîmpul literaturii, dar niciodată poate ea nu a fost subordonată atît de deplin omului concret, fiecărui om în parte. În ultimă instanță, contează nu filozofia, ci filozoful, ceea ce echivalează cu transfigurarea ideii în frază muzicală și cu prezența obligatorie a psihologiei. Deci, legătura dintre idee și imagine o realizează personalitatea ; sufletul înnoadă spiritul și corpul ; filozofia se transformă în artă prin mijlocirea psihologiei. Omul concret, sufletul său, muzica celor spuse, gîndite și simțite de el — iată imperiul lui Dostoievski, stăpînit cu autoritatea monarhului absolut. Cheia ideilor și a peripețiilor omului din subterană este el însuși obiectul de investigație prim și ultim al scriitorului, obiectul care, dincolo de fisurile arhitectonice exterioare, asigură *Însemnărilor* o unitate structurală. Dostoievski este între clasicii literaturii universale scriitorul cel mai imperfect, și cu bună știință. El trece cu o uimitoare nepăsare peste neajunsurile de construcție, de articulație sau de expresie ale prozei sale, pentru că, de fapt, toate aceste elemente i se par secundare în raport cu ceea ce recunoaște a fi nucleul gravitațional absolut al literaturii, criteriul suprem și cel mai adecvat al reușitei artis-

tice, cercul de foc de o perfecțiune obligatorie al fiecăreia dintre scrierile sale : personalitatea umană.

Lucrurile iau însă o întorsătură ciudată, întrucît printre personalitățile care reținînd în mod deosebit atenția lui Dostoievski unora le lipsește tocmai personalitatea, caracterul lor e „prin excelență fără caracter". Petersburgul, „cel mai abstract și mai calculat oraș de pe glob", își modelează locuitorul — concret — după chipul și asemănarea sa. Modalitatea de creație și obiectul ei specific se definesc reciproc, întrebarea „cum scrie autorul ?" trebuie corelată — intim, nu mecanic — întrebării „despre ce anume scrie el ?"... „...într-un roman e nevoie de-un erou, pe cît vreme aici sînt *înadins* strînse trăsăturile proprii unui antierou..." exclamă povestitorul fictiv și, în umbra lui, cel adevărat. Dizolvarea personajului este postulată în termenii cei mai moderni, cu un secol înaintea literaturii care se crede deschizătoare de drumuri în această privință, conturîndu-se limpede și enormele dificultăți de meșteșug pe care le implică o atare dezagregare a conținutului. Inovațiile unui creator nu sînt emanații imanente, oricîtă genialitate le-am recunoaște, ele își au rădăcinile adînc înfipte în materialul de viață folosit. Clasicismul ca manieră și concepție scriitoricească crescuse dintr-un sol „clasic", răsturnarea esteticii și stilisticii tradiționale s-a putut produce doar pe baza mutațiilor reale, de ordin existențial și de conștiință. De pildă, una dintre extraordinarele descoperiri legate trainic de numele lui Dostoievski rămîne caracterizarea fluentă, dinamică, contradictorie, incertă, ambiguă, dar pentru ca ea să fi devenit posibilă, însuși caracterul trebuia să-și fi pierdut fixitatea de odinioară, constanța ei impresionantă, capacitatea sa de a fi veșnic același, egal cu sine, incapabil de a se trăda. Structurile artistice au o independență a lor, cuceririle literare se integrează într-o continuitate relativ autonomă, într-un sistem valoric pe care îl putem aprecia oarecum eliberat de sursa inițială, dar acest fapt nu poate justifica abandonarea oricărei determinări.

În cazul omului din subterană, instabilitatea caracterologică atinge zone limitrofe, neîndoielnic maladive. Cazul este extrem, dialectica eșuează în relativism, contradicția devine „minciună". Extraordinara dificultate scriitoricească în redarea acestor nisipuri veșnic mișcătoare constă tocmai în găsirea unui punct fix, a unei optici adevărate în raport cu neadevărul. În exemplul de față se impunea deci tocmai imperativul distanțării de obiectul reflectat — surprins *in extremis,* nevoia unor certitudini în reflectarea incertitudinii totale. Despre asta vom vorbi însă mai tîrziu ; deocamdată ne interesează situația în sine, pe care o definește chiar eroul nostru antierou, mărturisind că se simte îmbibat de elemente contrare ca un burete. „...mă copleșea nu știu ce limgoare nedeslușită, dîndu-mi o sete isterică de contradicții, de contraste ; atunci mă dedam desfrîului". Într-o scrisoare către Annenkov din 1846 (anul făuririi poeziei lui Nekrasov, pe care omul din subterană și-a ales-o în partea a doua a *Însemnărilor* drept țintă polemică) Marx spunea că micul burghez zeifică contradicția, căci contradicția este fondul ființei sale ; el însuși nu e altceva decît contradicția socială în acțiune !

Pro și contra este norma călăuzitoare a subteranei. „Adineauri, spunînd că am fost slujbaș răutăcios, mințeam. Am mințit din răutate." Iată o notație tipică : printr-o negație și fulgerătoarea ei negare se obține un fel de *perpetuum mobile,* un cerc vicios fără ieșire. Procedeul revine des : „Nu spun nicidecum toate astea cu intenția de a mă dezvinovăți... Adică

nu, mint ! Tocmai voiam să mă dezvinovățesc. O notez, domnilor, pentru sufletul meu. Nu vreau să mint. Mi-am dat cuvîntul." Pasajul mișună de contradicții, antiteza și anti-antiteza au însă o natură mecanică, fiecărui „da" adăugîndu-i-se pur și simplu un „nu", dintr-o pornire scrîntită de a infirma totul și fără capacitatea de a obține o sinteză. Scriu exclusiv pentru sufletul meu — domnilor ! Recunosc că mint — pentru a nu vă minți ! Nu mă dezvinovățesc — nu, mă dezvinovățesc ! *Însemnările* sînt croite din canavaua unui nesfîrșit șir de asemenea mărturisiri pentru și contra, fiecare infirmînd-o pe cea precedentă în ritmul *accelerando* al unui adevărat dans macabru. Omul normal este o muscă mărginită, inconștientă — „îl pizmuiesc teribil pe acest om" ; aș vrea să fiu, nu „n-aș vrea să fiu în locul lui" ; deci „trăiască birlogizarea subterană" — mint și acum, deoarece, ridicînd în slăvi conștiința, știu că ea este, de fapt, o calamitate, elogiindu-l pe omul bolnav, cu nervii zdruncinați, pe omul evoluat maladiv, cum se și cade să fie omul vremii noastre, știu că nu subterana-i bună, ci altceva, cu totul altceva, ceva după care-mi arde buza și de care au parte doar oamenii normali, deci : „Ducă-se naibii și subterana !"

Spuneam că în cazul de față răsturnările sînt mecanice, contradicțiile se succed linear, se înșiruie în loc să se însumeze. Complexitatea există și este totuși aparentă, deoarece îngrămădirea tuturor argumentelor posibile și imposibile creează impresia de vid absolut. Amestecînd toate nuanțele contrastante se obține cenușiul, amintita lipsă de caracter. Omul din subterană e complicat, nu complex, și, opunîndu-se furibund simplității, sfîrșește prin a fi simplist. Șira spinării implică, poate, o doză de unilateralitate, în măsura în care o presupune orice dominantă, constanță, certitudine. Omul din subterană e atît de multilateral, încît se lipsește de vreo latură anume, devine un nevertebrat, o masă vîscoasă, gelatinoasă, informă, incoloră, nedefinită. Extremele se anihilează, se neutralizează, subterana naște ființe neutre, nici calde, nici reci.

Neutralitatea înseamnă indiferență, și de mîrșăvie o desparte un singur pas. Convins că „omul e o ființă nesocotită și slută", locuitorul subteranei se comportă ca atare. Amoral din principiu, el se comportă imoral, află desfătarea nu doar în propria-i umilire, ci și în umilirea altora ; însultat, el dorește la rîndul lui să insulte, răscumpără propria sa nefericire, călcînd în picioare fericirea altuia. Călău rafinat, el își înconjoară victima cu afecțiune înaintea execuției ; pe Liza o scoate din noroi pentru a avea prilejul s-o zvîrle cu sadism înapoi. Dragostea reprezintă pentru el dreptul de a tiraniza, prilejuiește cele mai feroce izbucniri de ură. Sufletul mîntuit trebuie răpus ! Ființa naivă și bună, cu privirea inocentă de copil și „idiot" (puritatea este la Dostoievski de pe acum infantilă !) are o soartă mai crudă decît o va avea Sonia Marmeladov, sora ei întru umilire și suferință ; ea nu-l va putea opri pe al ei Raskolnikov de la crima supremă, după care învierea lui Lazăr este imposibilă. Lizei nu i se iartă nimic, nu i se iartă că a fost prostituată și că nu mai vrea să fie, că s-a agățat de cuvintele îmbietoare ale vizitatorului ei necunoscut și că l-a făcut pe el să se agațe de aceste cuvinte ca de un colac de salvare, nu i se iartă că știe să dorească și să dăruiască fericirea, că, mîntuită, a știut să mîntuiască, că și-a scos alesul inimii la lumină și l-a obligat să-i fie pentru aceasta recunoscător, nu i se iartă că și-a găsit cavalerul într-un halat prăpădit, în compania unei mizerabile slugi, că i-a descătușat inima

și l-a adus în starea de a vărsa lacrimi de căință și de bucurie. *Ea* trebuie să răspundă pentru toate vinile *lui*, să fie ofensată și nimicită ; de vreme ce *el* este vierme, să devină vierme și *ea*, să redevină prostituată, un obiect folosit, pentru umilirea căruia plătești o hîrtie de cinci ruble, semn că nu există dragoste și nu există omenie. Raționamentul ajunge paroxistic : eu sînt nemernic, de aceea vinovat e tot făcutul, blestemată fie „viața vie" de care eu n-am parte, piară toți locuitorii pămîntului, pentru că eu nu pot fi ca ei, și mai ales pentru că sînt și știu că sînt un ticălos, un egoist și-un trîntor. „Eu de liniște am nevoie. Eu, ca să nu mai fiu tulburat de nimeni, aș vinde lumea-ntreagă pe doi bănuți, fără-a sta pe gînduri. Dacă-i de ales : să se dărîme lumea, ori să-mi beau eu ceaiul, eu spun că mai bine s-ar dărîma lumea, numai să-mi pot eu bea ceaiul."

Revolta însinguratului și-a atins apogeul ! Cînd mărturisise la început că va vorbi doar despre sine, aceasta fiind singura temă care oferă maxime satisfacții unui om cumsecade, și cînd mai tîrziu recunoscuse că cel mai rău îl chinuie faptul de a nu-i semăna nimeni și de a nu semăna, la rîndul lui, nimănui, proporțiile halucinante ale răzvrătirii individualiste nu puteau fi încă bănuite. Premiza solipsistă „eu sînt singur, iar ei sînt *toți*" a fost însă desfășurată de Dostoievski metodic, pas cu pas, meticulos și intransigent, fără să dea înapoi în fața concluziei finale, de o perfectă imoralitate : dărîmă-se lumea, numai eu să-mi pot bea ceaiul !

S-ar părea că unui asemenea acord final nu i se poate găsi nici o justificare ; problemele cele mai spinoase apar însă tocmai în legătură cu tentativa omului din subterană de a o descoperi. Etica lui se întemeiază pe o filozofie, comportarea sa practică el o explică prin ineluctabile cauze metafizice. Acestor cauze le și este consacrată toată prima parte a *Însemnărilor...*

În cine își recunoaște dușmanii acest meschin și înrăit „asesor de colegiu", de fapt exponent al unui curent de opinii, al unei întregi epoci „negativiste" ? Pe un plan larg, în gînditorii și artiștii credincioși principiului „tot ce-i frumos și sublim". Expresia, derivată din titlul lucrării lui Immanuel Kant *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen (Observații asupra simțului frumosului și sublimului)* a fost frecvent folosită de critici pe vremea lui Bielinski. Batjocorind-o, personajul nostru denunță propriile sale „vise de aur" și iluzii de odinioară, idealurile iluministe preluate din arsenalul echilibratului secol al 18-lea, încrederea în valorile pozitive ale existenței, concepția despre viață, unitară și senină, a omului care nu mușcase încă din mărul îndoielii și al disperării. „Trai liniștit, moarte solemnă — nu-i superb ?" îi ironizează el, din mocirlă, pe visători cu furia celui care avusese și el cîndva vise nobile, dar se convinsese de absurditatea lor. Nu, acest „ins paradoxal" nu mai așteaptă „mîntuiri întru frumos și sublim" ; el se opune diametral „romanticului stelar european" gen Manfred, ca și melancolicului peripatetic al feericelor nopți petersburgheze, sau preapurului și mult preanaivului meșter epistolar Makar Devușkin. Un bărbat întîlnește o fată, pe care n-o poate păstra — cît de strident sună acum motivul acesta romantic prin excelență, în comparație cu *Nopțile albe* sau *Oamenii sărmani*, ce enormă distanță îl desparte de *Werther* sau *Intrigă și iubire* !

Subterana este ostilă „romanticilor neghiobi", nu mai puțin însă rațiunii, științei, logicii, coalizînd involuntar într-un front comun forțe adesea divizate sau chiar opuse istoric. Pentru un condamnat la o veșnică exis-

tență subterană, sînt deopotrivă de nesuferiți toți solii „vieții vii", toți cei ce cunosc natura, cred în om, doresc înălțarea lui, fie ei „idealiști" sau „pozitiviști". În studiul naturii, al rațiunii pure și practice, Kant urmărea constant legi, dar pe drumurile încăpătoare ale pledoariei pentru om Darwin se întîlnea firesc cu Schiller. Constatarea o confirmă și personalitățile marcante ale mișcării democrat-revoluționare ruse, Saltîkov-Șcedrin, Nekrasov și Cernîșevski, ale căror idealuri au favorizat în egală măsură punctul de vedere științific și cel artistic, concepția „naturală" și visele cele mai îndrăznețe. *Principiul antropologic în filozofie* (1860) și *Ce-i de făcut ?* (1863) sînt la fel de neagreate de către omul din subterană ; el detestă ideile expuse în capodopera lui Darwin și în cartea lui Buckle *Istoria civilizației engleze* (ambele apărute în traducere rusească în 1864), ca și versurile lui Nekrasov consfințind permanența credinței în „tot ce-i frumos și sublim", versuri alese drept moto al întîmplării cu Liza tocmai pentru a fi infirmate : „Și-n casa mea, cu fruntea sus,/ Tu intră liberă, stăpînă".

Dezbaterea filozofică centrală a *Însemnărilor* se referă la raportul dintre necesitate și libertate, omul din subterană îndreptîndu-și întreaga artilerie grea asupra pozițiilor deterministe. Problema o postulase Kant în cea de a treia antinomie a rațiunii pure, dar teza „cauzalității prin libertate" a fost și ea curînd abandonată de adepții indeterminismului și înlocuită prin concepția „libertății fără cauzalitate". În a doua jumătate a secolului al 19-lea și în secolul al 20-lea, un număr mare de sisteme filozofice, exprimînd de obicei stări de spirit mic-burgheze, au fost axate pe ideea conflictului dintre necesitatea istorică și rolul personalității, dintre determinism și morală, conflict rezolvat, se înțelege, în favoarea moralei și a personalității.

Obsesia eroului nostru seamănă cu a lui Schopenhauer sau Nietzsche, și prevestește preocupări ale existențialismului sau personalismului contemporan. Ca punct de plecare, ea corespunde unei ideologii tipic „intermediare", are un tăiș anticapitalist, dar este în aceeași măsură ostilă și concepțiilor socialiste, încearcă scăparea de obligația opțiunii limpezi, apucînd întortocheata potecă a individualismului mic-burghez. Criticînd din dreapta inumanitatea capitalistă, argumentele invocate devin ele însele expresia dezumanizării, încercarea de a sonda criza în mod critic se soldează prin înțelegerea ei, polemica purtată împotriva unor excrescențe nefirești se dovedește a fi ea însăși o atare imensă excrescență. Criticul acerb ajunge în situația atîtor iraționaliști moderni de a merita o critică acerbă !

Vocea din subterană identifică o serie de racile efective ale vieții europene din vremea sa, numai că tratamentul propus duce la agravarea bolii, pînă la un punct pătrunzător diagnosticată. Schematic, raționamentul sună cam așa : lumea în care trăim nu se dovedește nici pe departe a fi cea mai frumoasă și mai generoasă dintre lumi — idealurile nobile sînt himere, nicicînd realizabile — deci ducă-se naibii orice frumusețe și generozitate ! Priviți legile și principiile care ne guvernează, ele au făcut din om o ființă slută — dracu să ia prin urmare toate legile și principiile, săvîrșească-se voia omului de a fi slut în mod liber și nestingherit ! Rațiunea a fost folosită drept cătușă a voinței — așadar, jos cu rațiunea ! Organizările sociale au dat fără excepție greș și asta deoarece firea omului se opune oricărei organizări — trăiască deci haosul ! Vicii aparținînd nețărmuitului orînduiri burgheze sînt, pe parcursul acestor răsturnări, atri-

buite în egală măsură vrăjmaşilor ei, extrapolate în faze succesive pînă la pierderea oricărei identităţi sociale, pînă la definitiva lor abstractizare. Ordinea, legea, ştiinţa, raţiunea, logica, folosul economic sînt pe rînd dinamitate, dinamitate ca atare, şi nu în manifestările lor concret-istorice deficitare. Subtextul polemicii vizează asemenea manifestări, textul — le dilatează pînă la nivelul unor observaţii generale absolute. Iar în măsura în care au loc, concretizările asimilează viziunea socialist-utopică, imperfectă, dar urmărind structurale îmbunătăţiri, tocmai stării de lucruri existente căreia, de fapt, i se opune în mod hotărît.

Treptele nodale ale demonstraţiei sînt simboluri, abstrase din obiecte sau situaţii precise : zidul, durerea de dinţi, musca, îmbrîncirea, palatul de cleştar, furnicarul, doi ori doi fac patru etc. Zidul de piatră este corespondentul necesităţii, al determinismului, al limitelor acţiunii libere. Prezenţă tranchilizantă pentru omul de rînd, el devine insuportabil pentru individualistul isterizat de căutarea zadarnică a cauzelor primordiale, dar mai ales de nevoia acceptării, chiar şi temporară, a evidenţelor. Zidul este un sinonim concret-simbolic pentru legile naturii, deducţiile ştiinţifice, matematicile, şi va fi semnificativă reapariţia sa în *Spovedania lui Ippolit,* în aceleaşi ipostaze : concretă — „zidul casei Meyer" — şi simbolică — „blestemat zid !" Pe omul din subterană nimic nu l-a sîcîit mai mult toată viaţa decît legile naturii şi imposibilitatea de a nu li se supune ; tot ce doreşte este tocmai de a se sustrage acestei stupide necesităţi. Oamenii, exclamă el, nu sînt butoane de orgă sau clape de pian (accent polemic adresat evident materialismului iluminist din secolul al 18-lea, concret *Convorbirilor între d'Alembert şi Diderot,* în care acesta din urmă aseamănă oamenii unor instrumente înzestrate cu sensibilitate şi memorie, iar simţurile lor — unor clape de pian !), ei nu se conduc neapărat după prescripţiile raţiunii, adoră, dimpotrivă, exploziile libere, necontrolate şi incontrolabile, pe care nici un calcul nu le poate prevedea şi care nu pot fi confecţionate în retorte. Raţiunii i se opune voinţa, drept manifestare supremă a vieţii, într-un mod apropiat filozofiei schopenhaueriene, şi prevestind chiar „voinţa de putere" a lui Nietzsche. Războaiele sînt ilogice, dar au totuşi loc ; Cleopatrei îi plăcea să vîre ace de aur în sînii roabelor ; omul este dornic să creeze, dar îşi găseşte desfătarea şi în distrugere ; conştiinţa are nevoie de suferinţă şi niciodată nu se va putea lipsi de ea. Într-un cuvînt, atît de lăudata cumînţenie pozitivă poate fi uşor alterată de un funest element fantastic, sub impulsul căruia omul o ia razna cu bună ştiinţă, calcă în picioare toate regulile, îşi găseşte folosul în pagubă, în superfolosul de a se ridica împotriva raţiunii, a onoarei, a liniştii, a prosperităţii. Se pledează astfel pentru libertatea de a fi iraţional, imoral, inuman, fiindcă „uneori e foarte plăcut să mai faci şi zob cîte ceva", pe Liza, de pildă, pe care ar fi fost firesc ca eroul s-o apere şi s-o păstreze, măcar pentru propria lui fericire. Dar omul nu este normal întocmit, nu este croit pe măsura binelui şi a fericirii, *quod erat demonstrandum,* prin distrugerea dragostei pentru întîia oară cunoscută de amîndoi. Omul este „o fiinţă bipedă şi ingrată", iar „principalul său cusur e permanenta-i imoralitate..." Aşa a fost, aşa va fi, aşa trebuie să fie din punctul de vedere al eroului : conştiinţa înseamnă voinţă, voinţă înseamnă libertate, libertate înseamnă capriciu, capriciu înseamnă imoralitate ! Există o singură cale umană, ea îl dezonorează şi-l anihilează însă pe om, şi această antinomie este o fatalitate pe care nimeni, nicicînd, nicicum nu o va putea înlătura.

Palatul de cleştar apare, prin prisma acestei concepţii, nu doar irealizabil, dar şi inuman, pentru că are în vedere doar folosul, prosperitatea, matematica, pentru că nu ţine seama de capriciul care ar putea în mod cu totul neaşteptat să prefere coteţul, pentru că se întemeiază pe ştiinţă, pe legi, pe formula lui 2 × 2 = 4 — „dar, domnilor, doi ori doi fac patru nu mai e viaţă, ci începutul morţii". Este absurd a dori fericirea, de vreme ce fericirea constă în absurd, este ilogic să doreşti folosul de vreme ce superfolosul înseamnă a fi ilogic ! Omul a fost plăsmuit în chip caraghios, incapabil de a lua lucrurile în serios, incapabil de a fi luat în serios. Nu vă trudiţi degeaba să-l obişnuiţi cu o viaţă ordonată : ordinea nu mai e viaţă, viaţa e haos !

Finalul pledoariei este opţiunea deschisă pentru formula imposibilităţii oricărei formule, pentru 2 × 2 = 5. Insarov, eroul lui Turgheniev, îl aruncase în apă pe ofiţerul german care barase drumul Elenei ; la Cernîşevski, Lopuhov îl îmbrînceşte pe trecătorul pierde-vară care îi ştinuse calea. Episodul este reluat de Dostoievski într-un alt sens, anume pentru a demonstra lipsa de sens a acţiunilor omeneşti. În dorinţa omului din subterană de a-l îmbrînci pe necunoscutul său adversar, în pregătirile febrile întreprinse pentru aceasta şi în deznodămîntul altercaţiei, lupta pentru demnitate eşuează în chip ridicol, eroismul se demonetizează, orice comportare demnă se dovedeşte a fi iluzorie.

Insemnările îşi infirmă astfel, la tot pasul, propriile postulate, accentuează progresiv neidentitatea valorilor cu ele însele, după principiul lui 2 × 2 = 5. Ceea ce echivalează cu totala dispariţie a oricărei valori. „Alesul" îl calificase drept muscă pe banalul său oponent, curînd îşi aplică însă lui însuşi calificativul dezonorant. Se spulberă iluzia deosebirilor calitative dintre el şi „toţi". Palatul de cleştar e repudiat deoarece se află la antipodul „vieţii vii", este produsul ştiinţei, al matematicii, al ideii abstracte, dar în curînd mult lăudatului coteţ i se atribuie aceleaşi defecte. „Sîntem născuţi morţi şi, de altminteri, de mult nu ne mai naştem din părinţi vii, lucru care ne place din ce în ce. Am prins gust. În curînd vom născoci cumva şi naşterea nemijlocită din idee." Aşa vom proceda „noi toţi", deoarece omul din subterană este ferm convins că el n-a făcut decît să ducă la extrem ceea ce, de fapt, se poate constata în existenţa „domniilor voastre". Care să fie atunci diferenţa între „el" şi „ei" — ei din subterană şi ei din afara subteranei ? ! Mult timp părea că hotărîrea constă în a păstra „lucrul cel mai de seamă şi cel mai scump, adică personalitatea şi individualitatea". Dar cum poate avea o muscă personalitate ? Şi dacă totuşi o are, se constată că ea reprezintă cea mai mare calamitate : omul urăşte, schingiuieşte, ucide tocmai în calitatea sa de personalitate ! Dacă 2 × 2 = 4 te transformă în furnică, 2 × 2 = 5 fac din tine o muscă ucigaşă.

Mulţi dintre cercetători au ridicat la rang de axiomă opinia potrivit căreia Dostoievski a luat partea personalităţii în raport cu obştea, a exaltat libertatea în detrimentul necesităţii. Uriaşa distanţă care îl desparte pe genialul dialectician de discipolii săi limitaţi o probează însă tocmai refuzul rezolvării atît de simpliste a problemei. Denunţînd principiul mecanic, aritmetic, nivelator, ca ostil vieţii, şi atribuindu-l nu totdeauna adepţilor lui autentici, Dostoievski a depistat cu o extraordinară luciditate şi pericolul mortal ce-l pîndeşte pe om în manifestările sale inverse (sau aparent inverse), consecinţele dezastruoase ale individualismului. Raskolnikov, Sta-

vroghin, Ivan Karamazov sînt personalităţi care comit crime, şi comit fiindcă sînt şi se simt personalităţi. În mod neaşteptat şi paradoxal, literatura cunoaşte un neînduplecat critic al personalităţii şi libertăţii individuale tocmai în acest adept al lor recunoscut! Printre meritele istorice ale marelui artist se numără, indiscutabil, descoperirea clarvăzătoare a antinomiilor libertăţii, descrierea mecanismului prin care libertatea devine propriul său călău, se reneagă, se devorează. Şi dacă ar fi să numim crima pe care toate romanele ulterioare ale lui Dostoievski o vor consemna ca fiind prin excelenţă fatală omului, crima care va dezlănţui cu necesitate pedeapsa de cele mai multe ori anihilantă, ea ar fi dorinţa nesăbuită a libertăţii absolute!

Capitalismul a surpat toate valorile cîndva certe, a discreditat necesitatea şi libertatea în egală măsură, le-a împins pînă la limita lor caricaturală. Omul se simţea obiect neputincios, cobai în fantastice experienţe, unealta legilor impenetrabile, şi a ripostat, erijîndu-se în subiect atotputernic, creator eliberat de norme, demiurg capricios. Redus la tăcere, a început să urle, legat de mîini şi de picioare, s-a dat cu capul de pereţi. Nu eşti nimic, îi şoptea o voce sarcastică — sînt totul, se încrîncena el. Nu ţi-e permis nimic, părea că aude el de pretutindeni — totul îmi este permis, răcnea el desperat, drept răspuns. Îmi este permis să concep existenţa cum îmi place mie, să dispun de soarta aproapelui meu, să joc *va banque* cu propria mea soartă; îmi este permis să maltratez şi să ucid. Nu mă las înjosit de legi străine, mă înjosesc singur, prin propria mea voinţă, în mod liber, ca măcar în acest fel să mă pot înălţa! Deşartă evadare! Închisoarea rămînea închisoare, robul — rob.

Dostoievski a trăit şi exprimat năruirea tuturor valorilor din Europa secolului al 19-lea. El a înţeles verdictul necruţător al epocii împotriva celor „buni" şi „răi", umili şi dîrji, supuşi şi răzvrătiţi. În strînsoarea marelui cleşte, omul resemnat şi omul revoltat erau deopotrivă striviţi. Să existe oare vreo ieşire din tragica dilemă? Nodul gordian avea să-l taie organizaţia proletară întemeiată în ceţosul Albion simultan cu apariţia *Însemnărilor din subterană*. Dostoievski nu avea însă de unde cunoaşte soluţia preconizată de ea. Ce-i rămînea de făcut? Să caute un alt punct fix pentru a readuce pe orbită lumea scoasă din ţîţîni. Marele scriitor şi-a dat perfect de bine seama că nimic altceva nu poate redresa lucrurile decît un nou ideal, o nouă valoare, o nouă certitudine, ideal care i s-a părut întruchipat în Christos! „Porcii de cenzori, au trecut cu vederea cînd mi-am bătut joc de toate şi uneori, *de ochii lumii*, am blasfemat chiar, au interzis în schimb concluzia trasă din toate astea privind necesitatea credinţei şi a lui Christos", i se plînge el fratelui său într-o scrisoare datată 26 martie 1864 (*Pisma* I, *Moskva-Leningrad* 1928, 353). *Însemnările* trebuiau să se încheie prin transcenderea din imperiul voinţei individuale, absolut libere, în imperiul lui Dumnezeu. Saltul pe care Dostoievski l-a sperat salvator ar fi înţeţit doar — cum avea să şi înţeţească — tragedia. Poate intuirea divorţului dintre soluţia propusă şi situaţia ce se reclama soluţionată l-a şi reţinut ulterior pe scriitor să adauge *Însemnărilor* acest final religios. Oricare ar fi explicaţia, lucrarea a rămas neterminată şi în împărăţia întunericului nu a străbătut nici o singură rază de lumină.

Publicistica democrată a întîmpinat, se înţelege, defavorabil o lucrare îndreptată violent împotriva lui Cernîşevski şi Nekrasov. Cu atît mai firesc

era să se întîmple așa în atmosfera încinsă a deceniului al șaptelea, după zdrobirea mișcărilor revoluționare și instaurarea celei mai crunte terori țariste. În respectivul moment istoric, scrierea lui Dostoievski îndeplinea o funcție indiscutabil reacționară și trebuia apreciată ca atare. Situația nu era cîtuși de puțin favorabilă distincțiilor subtile : *Însemnările* își propuneau, în principal, discreditarea socialismului utopic, și, pentru moment măcar, trebuiau fără rezerve atacate. Sarcina și-a asumat-o revista *Sovremennik*, supunîndu-i tirului polemic neiertător pe colaboratorii publicației ostile ei, *Epoha*, pe Feodor Dostoievski cu precădere. În acest scop, Saltîkov-Șcedrin a imaginat, într-un foileton satiric dramatizat, o discuție între șapte lăstuni, fiecare ușor identificabil, un schimb ridicol de opinii, pe parcursul căruia „al patrulea lăstun, beletristul posomorît" împărtășește adepților săi sensul scrierii recent terminate de el și intitulată *Însemnări despre nemurirea sufletului*. „Însemnările sînt redactate în numele unui lăstun bolnav și rău. La început el vorbește despre tot felul de fleacuri : despre faptul că e bolnav și înrăit, că totul pe lume e nestatornic, că-l dor șalele, că nimeni nu poate stabili cu precizie dacă vara ce vine va fi sau nu bogată în ciuperci, în sfîrșit, despre faptul că orice om e un gunoi și nu devine om de treabă pînă cînd nu se convinge de acest lucru și, de bună seamă, în încheiere trece la obiectul propriu-zis al cugetărilor sale. Argumentele pe care le folosește sînt extrase în majoritatea lor din Toma d'Aquino, însă pentru că acest lucru este trecut sub tăcere, cititorului i se pare că toate aceste gînduri aparțin povestitorului însuși. Urmează apoi cadrul povestirii. Pe scenă nu e nici întuneric, nici lumină, ci un soi de colorit cenușiu, nu se aud glasuri vii, ci se aude un șuierat, chipuri vii nu se văd, ci se creează impresia că semiobscuritatea e brăzdată de zborul unor lilieci. Această lume nu e nici fantastică, dar nici vie, ci cumva gelatinoasă. Toți se plîng, dar nu din cauza unui lucru anume, ci pur și simplu pentru faptul că pe toți îi dor mult prea rău șalele..." (N. Șcedrin /M. E. Saltîkov/, *O literature*, Moskva, 1952, 242—243). Șarja surprindea natura lăstunului bolnav și înrăit în numele căruia se desfășurau numitele însemnări, dar atribuindu-i același epitet infamant, îl identifica practic cu povestitorul real. Suprapunerea a subliniat-o și articolul ulterior al criticului M. A. Antonovici, *Lăstunilor (Mesaj ober-lăstunului, domnului Dostoievski)*. Istoric justificate, aprecierile de genul celor amintite nu mai sînt pentru noi pe deplin concludente. Răspunzînd unor nevoi imediate și stringente, ele adoptă un unghi de vedere voit limitat și de dragul unui spor de eficiență nu disprețuiesc îngroșările.

Specificul ecourilor stîrnite de *Însemnările din subterană* constă în subiectivismul lor prelungit, în incapacitatea multor comentatori de a depăși stadiul exagerărilor. Vina pentru această stare de lucruri o poartă și Dostoievski, autor animat adesea de porniri unilaterale, capabil de izbucniri subiectiviste ; ea trebuie pusă însă mai ales pe seama permanentei actualități a problemelor dezbătute, actualitate care îi antrenează pe criticii generațiilor următoare în dispute întrecînd uneori prin violență primele reacții. Însușit continuu ca un autor contemporan, Dostoievski se situează de un secol la răscrucea marilor ciocniri ideologice, nu permite exegeților săi adoptarea unei poziții impasibile, distanțarea de obiect liniștită și liniștitoare. Fiecare dintre ei se simte în postura primului comentator, obligat să-și expună opiniile pe urmele fierbinți ale unei, s-ar părea, recente apariții ; fiecare încearcă sentimentul confruntării cu alternative pre-

zente, depășite doar în laturile lor accesorii, în rest parcă mai palpitante ca oricînd înainte.

Criticii democrați îl suspectaseră pe Dostoievski de complicitate cu înrăitul său personaj, și de aceea se manifestaseră ostil față de „omul din subterană". Aceeași presupunere — neadevărată, după convingerea noastră — îi smulge filozofului irațional Lev Șestov cele mai nesăbuite exclamații admirative. „Punctul de vedere al lui Dostoievski, al omului subteran..." (Léon Chestov — *La Philosophie de la Tragédie, Paris, Ed. de la Pléiade*, 1926, 126) „Am urmărit metamorfoza convingerilor lui Dostoievski. Ea se reduce, de fapt, la o tentativă de reabilitare a drepturilor omului subteran." (*Idem*, 133) „Veți mai susține în continuare că eroul subteran și Dostoievski n-ar fi unul și același om?" (*Les Révélations de la Mort, Paris, Libr. Plon*, 1923, 76) „Dostoievski n-a descris niciodată personaje vii. Sub diferitele măști veți descoperi însă o singură ființă reală, autorul însuși, care, uitînd de totul pe lume, concentrat în sine, desăvîrșește singurul lucru ce-l interesează — își continuă procesul cu vechiul său vrăjmaș «doi ori doi fac patru»." (*Idem*, 81) „Dostoievski nu vorbea decît despre sine. În el sălășluia gîndul dement și atroce care nu-l părăsea niciodată și pe care cu un cinism nemaiauzit l-a pus în gura omului subteran : «să dispară lumea, dar să-mi beau eu ceaiul...»" (*Idem*, 75) Etc. etc.

Șestov inversează violent rolurile : omul din subterană devine creatorul lui Dostoievski, unicul demiurg legitim al întregii literaturi ruse. Contopirea scriitorului cu eroul său, subordonarea lui totală față de acest personaj nu numai tragic, dar și cinic, răsturnarea funcțiilor pînă la limita la care Dostoievski pare a fi o mască întîmplătoare și trecătoare a veșnicului monstru subteran — monstru după părerea noastră, dar unica ființă demnă de osanale în ochii comentatorului irațional — iată esența mistificărilor pe care le întreprinde, în studiile sale, Șestov. Falsul se reduce la o operație de simplificare, complexelor raporturi dintre autor și personaj li se substituie — mai liniar decît în alte cazuri asemănătoare — o identitate mecanică, atitudinea scriitoricească principial pro și contra e redusă la un banal gest afirmativ. Prin voința unuia dintre „urmașii" chipurile cei mai fideli ai săi, iată-l, în postura egoistului lipsit de scrupule pe scriitorul chinuit continuu de soarta omului și a omenirii, pe romancierul care nu a știut să rămînă indiferent la nenorocirile abătute asupra semenilor săi, care a sîngerat laolaltă cu toți obidiții și a scrutat cu înfrigurare ieșirea din impas ! Iată-l redus la tipătul zoologic de o sărăcie și o sălbăticie absolută — „piară lumea, doar eu să exist" — pe omul care nu și-a putut imagina vreo existență în afara celei duse în lume și pentru lume, pe care l-au frămîntat continuu chinurile acestei lumi și care a căutat din răsputeri să izbăvească lumea de aceste chinuri.

Punctul de vedere șestovian a fost atît de extremist, încît nu a putut fi susținut nici măcar de teoreticienii aceleiași orientări filozofice. „...Șestov greșește — scrie Berdeaev, de pildă — cînd vrea să-l considere pe Dostoievski exclusiv ca pe un psiholog al sufletului subteran..." (Nicolas Berdeaeff *L'Esprit de Dostoievski, Paris, Editions Stock*, 1946, 239). Berdeaev nu poate să nu recunoască numai atracția exercitată asupra lui Dostoievski de „subterană", ci și frenetica împotrivire față de locuitorii ei : „Concepția asupra universului omului subteran nu este concepția pozitivă despre lume pe care a împărtășit-o Dostoievski. În această concepție religioasă pozitivă, Dostoievski demonstrează nocivitatea acestor căi ale arbitrarului, ale revol-

tei, pe care se angajează omul subteran. Căci arbitrarul și revolta duc în cele din urmă la distrugerea libertății umane și la descompunerea personalității. Omul subteran cu surprinzătoarea sa dialectică a libertății iraționale reprezintă încă un moment al drumului tragic al omului, al drumului pe care el își încearcă, își experimentează libertatea." *(Idem,* 56—57) „Dostoievski demonstrează netemeinicia tuturor pretențiilor de a fi supraom. Această idee mincinoasă omoară omul, după cum pretenția de a dispune de o forță nelimitată dă frîu liber slăbiciunii și neputinței sale." *(Idem,* 104).

„Cred că atingem cu *Spiritul subteran* culmea carierei lui Dostoievski. Consider această carte (și nu singurul) cheia de boltă a întregii sale opere." (André Gide, *Dostoievski, nrf, Gallimard, Paris,* 1964, 164—165). Părerea exprimată de Gide în 1922, în conferințele sale de la Vieux Colombier, a fost de atunci de nenumărate ori reluată. „Seria marilor sale romane e deschisă de *Însemnările din subterană* (1864), care pot fi considerate lucrarea centrală a lui Dostoievski." *(Encyclopaedia Britannica, Volume 7, Chicago, London, Toronto,* 1961, 547). „Nu văd nici un motiv să-l consider pe Dostoievski existențialist, dar cred că prima parte a *Însemnărilor din subterană* sînt pentru existențialism cea mai bună uvertură scrisă vreodată. Temele majore pe care le putem recunoaște citind pe toți ceilalți așa-numiți existențialiști de la Kierkegaard la Camus sînt expuse aici cu o inimitabilă vigoare și finețe". (Studiul introductiv al lui Walter Kaufmann la antologia *Existentialism from Dostoievsky to Sartre, Meridian Books, New York,* 1957, 14). *Însemnările din subterană* preced, în numitul volum, texte alese din Kierkegaard, Nietzsche, Rilke, Kafka, Jaspers, Heidegger, Sartre și Camus. Tehnica narațiunii din povestirea lui Camus *La Chute* e, de altfel, foarte apropiată — cum a demonstrat-o Jean Bloch-Michel — stilisticii particulare a *Însemnărilor din subterană,* stilistică deconspirată de însuși Dostoievski în introducerea povestirii sale tîrzii, *Smerita* : „...iată, el vorbește cu sine însuși, expune chestiunea și-o *lămurește* (...) Aci își vorbește sieși, aci se adresează parcă unui ascultător nevăzut, anume unui judecător..." Jean-Baptiste Clamence, judecătorul judecat, îi este foarte apropiat omului din subterană, multe din gîndurile sale obsedante reproduc motive binecunoscute ale confesiunii acestuia.

Nu încape îndoială : Dostoievski a simțit el însuși tentația acțiunilor nesăbuite, a gustat din fructul oprit al desfrîului intelectual și moral — de aceea, probabil, a și putut întruchipa în ființe de o neasemuită perfecțiune aceste vicii, tot mai răspîndite în epoca sa. Cu deosebire important ni se pare însă faptul că el le-a considerat anume vicii, că deși le-a cunoscut intim și le-a filtrat prin străfundurile propriului său suflet, li s-a împotrivit cu o conștiință mereu trează, cu o vigilență și tenacitate neslăbite. Strălucit dialectician, Dostoievski a invocat întîi toate argumentele posibile în favoarea negativismului filozofic și etic, pentru a-l discredita apoi în cunoștință de cauză și fără drept de apel. Nu întîmplător ignoră apologeții „subteranei" povestea Lizei și funestul ei deznodămînt, una dintre cele mai oribile și mai respingătoare întîmplări pe care a consemnat-o vreodată literatura universală, și a consemnat-o anume ca fiind oribilă și respingătoare ; nu întîmplător o ignoră, pentru că ea aruncă un blam de neînlăturat asupra tuturor ideilor anterioare ale „omului din subterană" și ale acțiunilor premergătoare, un blam care a depășit intențiile subiective ale autorului, discreditînd, odată cu personajul său, injuriile lui la adresa socialismului și

revoluție. (În acest caz tocmai imposibilitatea de a accepta caracterul i-a jucat lui Dostoievski o neprevăzută festă, obligîndu-l să renege implicit idei împărtășite de el; pentru a evita această cursă, el le-a atribuit negativiștilor de mai tîrziu idei politice „revoluționare" și nu, ca în acest prim caz, vehement antisocialiste).

Într-un cuvînt, în Dostoievski se cuvine cinstit nu numai criticul rațiunii și moralității pure (punctul de vedere al exegeților de tipul lui Șestov), dar și criticul criticii rațiunii și moralității pure, nu doar luptătorul împotriva evidențelor, ci și luptătorul pentru evidențe, sau, în orice caz, împotriva lipsei de evidențe! El și-a dat seama de criza preceptului mecanic și cuminte „doi ori doi fac patru", și în același timp a pătruns, demontat și denunțat, cu o rară cutezanță, criza preceptului nonevidenței, al haosului și absurdului, al lui „doi ori doi fac cinci". Tragedia lui a constat în incapacitatea de a rezolva dilema: viața rațională i se părea destinată morții, viața irațională era moartea însăși! În nici un caz nu poate fi trecută însă cu vederea încăpățînarea cu care Dostoievski s-a împotrivit morții, principialul său refuz de a pactiza cu destrămarea — veche și nouă, reală și închipuită. Niciodată el nu ar fi admis ca numele să-i fie invocat pentru lugubre imnuri în cinstea subteranei. Dostoievski a înțeles moartea, dar n-a vrut să-i fie aliat, el a căutat s-o biruie, și chiar atunci cînd își simțea eforturile zadarnice nu contenea s-o numească pe adevăratul său nume, odios și inuman. El a cunoscut subterana și a urît-o, a prezis haosul și s-a temut de el, a înțeles și a detestat absurdul. Dacă a avut tentații mortale, a știut să se lepede de ele, transmițîndu-le personajelor sale, denunțîndu-le ca străine și inacceptabile, sau poate în ascuns denunțîndu-se pe sine și purificîndu-se de păcat, oricum însă fortificîndu-se pe poziții potrivnice subteranei și morții. Dostoievski ne apare, în această înțelegere, drept precursor al iraționalismului și anti-iraționalismului, al literaturii amorale și al literaturii ireconciliabil opuse amoralismului, al celor care admiră și al celor care detestă actul gratuit, al celor ce doresc absurdul și al celor care îi denunță absurditatea, al cîntăreților haosului și al îndrăgostiților de ordine.

1. (p. 130) *„...asesor de colegiu"* — grad inferior în ierarhia administrativă (de clasa a VIII-a) după *Tabela rangurilor civile* din Rusia prerevoluționară, instituită de Petru I (ultima clasă a acestei *Tabele* era a XIV-a).
2. (p. 132) *„...a tot ce-i frumos și sublim"* — referirea ironică la „frumos și sublim" — expresie folosită frecvent în cercurile literare ale epocii și derivînd din titlul lucrării lui Immanuel Kant (1724—1804) *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen (Observații despre simțul frumosului și sublimului)* — revine de mai multe ori de-a lungul *Însemnărilor* (vezi și comentariul).
3. (p. 135) *„...l'homme de la nature et de la vérité"* — vezi nota 58 de la *Însemnări de iarnă despre impresii de vară*.
4. (p. 138) *„...În pofida oricăror Wagenheimi"* — numele unor dentiști, anunțurile cărora apăreau frecvent în ziarele petersburgheze din 1864.
5. (p. 142) *„...pictorul cutare a trîntit un tablou în maniera lui Ghe"* — Ghe, Nikolai Nikolaevici, pictor (1831—1894). Dostoievski se referă, probabil, la tabloul *Cina cea de taină* (1863) care trădează renunțarea la modalitățile tradiționale de redare a subiectelor religioase. Dezacordul față de

această pictură, aici subînțeles, a fost exprimat explicit de Dostoievski mai tîrziu în *Jurnalul scriitorului* pe anul 1873 : „În tabloul d-lui Ghe și-a făcut loc falsul și ideea preconcepută, iar orice fals este minciună și nicidecum realism".

6. (p. 142) *„Un autor, să zicem, a scris ceva pe gustul oricui"* — referire ironică la articolul lui Saltîkov-Șcedrin, cu acest titlu, apărut în revista *Sovremennik*, nr. 7, 1863.

7. (p. 142) *„...în epoca noastră negativistă"* — în opoziție cu iluminismul secolului al 18-lea, Dostoievski consideră secolul al 19-lea un veac dezechilibrat și cu manifestări negative în toate domeniile.

8. (p. 143) *„...ar vedea că binele nu-i decît propriul lui interes"* — referire polemică la afirmația lui N. G. Cernîșevski : „Calculate sînt numai faptele bune ; rațional este numai cel care este bun, și numai în măsura în care este bun". *(Principiul antropologic în filozofie*, 1860).

9. (p. 145) *„...e ca și cum am afirma, ca Buckle, că de pe urma civilizației omul se îmblînzește"* — *Buckle*, H. T. (1821— 1862), autorul unei *Istorii a civilizației în Anglia*, carte în care dezvoltă, între altele, și ideea reluată ironic de către Dostoievski. Prima traducere rusă a acestei cărți apare tocmai în perioada 1864—1866.

10. (p. 145) *„Iată-l pe Napoleon — și pe cel mare, și pe cel de acum"* — este vorba de Napoleon III, devenit împărat al Franței în urma loviturii de stat de la 2 decembrie 1851 și supranumit și „Napoleon cel mic".

11. (p. 145) *„Iată America de Nord — uniunea eternă a statelor"* — referirea vizează războiul de secesiune din Statele Unite ale Americii (1861— 1865).

12. (p. 145) *„Iată, în sfîrșit, caricaturalul Schleswig-Holstein"* — în perioada 1863—1864 se desfășura războiul între Danemarca pe de o parte, Austria și Prusia pe de altă parte, pentru stăpînirea ducatului Schleswig-Holstein.

13. (p. 146) *„...că el nu-i, în fond, decît ceva gen clapa pianului sau butonul orgii"* — referire polemică la adresa lucrării *Convorbiri între d'Alembert și Diderot*, în care Diderot aseamănă simțurile omului unor clape de pian asupra cărora acționează natura, lumea înconjurătoare, determinînd din partea omului anumite reacții, sentimente etc. (vezi și comentariul pag. 584).

14. (p. 146) *„...vor apărea publicații bine intenționate, de felul dicționarelor enciclopedice de acum"* — vezi nota 7 la *O întîmplare penibilă*, p. 566 din volumul de față).

15. (p. 146) *„Atunci lumea își va dura palatul de cleștar"* — Dostoievski se referă la romanul lui N. G. Cernîșevski *Ce-i de făcut ?*, scris în închisoarea Petropavlovskaia în 1862—1863 și în care autorul își expune ideile socialist-utopice. În capitolul intitulat *Cel de al 4-lea vis al Verei Pavlovna*, castelul de cleștar descris reprezenta metaforic societatea viitoare. Observațiile și aluziile ironice la adresa „castelului de cleștar" revin și ele de mai multe ori în cursul *Însemnărilor* (vezi și comentariul).

16. (p. 150) *Anaievski*, A. E. (1788—1886), autorul unor cărți lipsite de valoare, adesea luat în derîdere în revistele timpului.

17. (p. 160) *„...în legătură cu Iapoviția"* — critica literară din deceniul al 5-lea remarcă faptul că „zăpada umedă" constituie un detaliu caracteristic al peisajului petersburghez în lucrările scriitorilor aparținînd așa-numitei școli naturale.

18. (p. 160) *„Cînd din bezna rătăcirii"* — versurile citate fac parte dintr-o poezie scrisă de Nekrasov în 1846, care se bucura de o mare popularitate în cercul lui Bielinski, în rîndul revoluționarilor din cercul lui Petrașevski (căruia, în tinerețe, îi aparținuse și Dostoievski), și mai tîrziu în rîndul democrat-revoluționarilor.

19. (p. 163) *„...alergînd după oameni gen Kostanjoglo sau unchiul Piotr Ivanovici"* — Kostanjoglo — personaj din volumul al doilea al romanului *Suflete moarte* de Gogol ; unchiul Piotr Ivanovici — personaj din cartea lui Goncearov *O poveste obișnuită*.

20. (p. 164) *„...dar poate va ajunge la balamuc în chip de rege al Spaniei"* — referire la eroul povestirii lui Gogol *Însemnările unui nebun*, Poprișcin, care se crede regele Spaniei.

21. (p. 166) *„...asemeni locotenentului Pirogov al lui Gogol"* — locotenentul Pirogov — personaj al povestirii lui Gogol *Nevski Prospekt*.

22. (p. 167) *„Otecestvennîie zapiski"* — revistă politică-literară care apare la Petersburg între anii 1818 și 1884, cînd este suspendată. Spunînd că pe vremea aceea *„demascările nu se publicau încă"*, Dostoievski se referă la perioada premergătoare anului 1839, dorind să pună într-o lumină defavorabilă epoca ulterioară cînd conducerea sectorului de critică literară era deținută de Bielinski.

23. (p. 172) *„Eram plin de credință, de speranță, de dragoste"* — cele trei virtuți fundamentale ale creștinismului.

24. (p. 173) *„...ceva manfredian"* — referire la Manfred, eroul piesei cu același nume de Byron. Corelat aici cu principiul „frumosului și sublimului", Dostoievski ironizează și tipul generos al eroului romantic.

25. (p. 196) *„...povestea era din Silvio"* — se are în vedere povestirea *Împușcătura*, scrisă de Pușkin în 1830.

26. (p. 218) *„Și-n casa mea, cu fruntea sus, / Tu intră liberă stăpînă!"* — versul final al poeziei lui Nekrasov, citată ca moto la capitolul al 2-lea din *Însemnări* (vezi nota 18).

CROCODILUL

Publicat pentru întîia oară în *Epoha* (1865, nr. 2) și rămas neterminat în urma falimentului numitei reviste, *Crocodilul* este o parodie ascuțit polemică, trezind la rîndul său, în respectivul moment istoric, replici ascuțit polemice. Dostoievski reia, prin opiniile lui Ivan Matveici, atacurile la adresa publicațiilor democratice *(Sovremennik* și *Russkoe slovo)*,

care, după cum reiese din însemnările preliminare ale scriitorului, trebuiau să se înmulțească, diversifice și concretizeze în capitolele următoare ale povestirii.

Fantastica întîmplare petersburgheză a fost, curînd după publicare, supusă unor aspre critici, îndeosebi din cauza presupunerii că ea ar viza, într-un chip nedemn, deportarea lui Cernîșevski în Siberia. Ziarul *Golos* scria, de pildă : „Sfatul nostru va fi, desigur, respins de d-l F. Dostoievski, dar noi l-am sfătui totuși să se oprească la capitolul al patrulea al acestei povestiri cu desăvîrșire lipsită de tact și despre care au și început să circule zvonuri de loc favorabile reputației revistei *Epoha* și d-lui Dostoievski însuși, ca autor..." *(Golos,* 1865, 3 aprilie, Nr. 93).

Dostoievski a respins aceste învinuiri mult mai tîrziu, anume în articolul *Amintiri personale* din *Jurnalul scriitorului* (1873, ianuarie, nr. 3). Cu acest prilej, el recapitulează istoria relațiilor sale cu Cernîșevski și totodată explică împrejurările scrierii *Crocodilului.* Pe vremea aceea, își amintește autorul, un călător neamț prezentase într-adevăr publicului petersburghez demonstrația cu un crocodil, și atunci „îmi veni ideea să scriu o povestire fantastică în genul povestirii lui Gogol intitulată *Nasul.* Nu-mi încercasem încă niciodată puterile în genul fantastic. A fost o simplă glumă literară, exclusiv pentru a stîrni rîsul". *(Journal d'un écrivain, Gallimard,* 1938, p. 131). Foiletonul din *Golos* Dostoievski îl consideră o pură invenție și încearcă să demonstreze — deși, după cum spune singur, nu este de loc convins că va fi crezut — că nici o clipă nu s-a gîndit la o alegorie a deportării lui Cernîșevski : „...este o calomnie, cea mai josnică calomnie cu putință. Trebuie să ai într-adevăr spiritul și simțul poetic al unui Bulgarin* pentru ca să vezi în această mică schiță o alegorie cu adresă socială, vizînd, pe deasupra, pe Cernîșevski." *(Idem,* p. 129).

În ciuda acestor justificări ulterioare, povestirea conține neîndoielnic ascuțite accente îndreptate împotriva democraților vremii, chiar dacă astăzi unele dintre ele nu mai sînt receptate ca atare.

Crocodilul s-a publicat în limba română în 1927, în traducerea lui G. M. Vlădescu, ed. „Adevărul", București. În 1956 a apărut traducerea semnată de Tamara Gane, ed. „Cartea Rusă", București.

1. (p. 234) *„Pasaj"* — renumită galerie cu prăvălii la Petersburg, existînd și azi ; la începutul deceniului al 7-lea al secolului trecut, pe lîngă magazine se mai aflau aici săli de conferințe, săli de concerte și expoziții etc.

2. (p. 234) *„Ohé, Lambert ! Où est Lambert ? As-tu vu Lambert ?"* — acest moto glumeț al „povestirii sale neobișnuite" este un vers auzit probabil de Dostoievski în timpul șederii sale la Paris în august 1863. Proveniența exactă și titlul inițial nu sînt cunoscute editorilor săi. În romanul *Adolescentul,* scris mai tîrziu, unul din personaje se numește Lambert și este tachinat cu aceleași cuvinte.

3. (p. 239) *„...domnul Lavrov își ține conferința publică"* — *Lavrov,* Piotr Lavrovici, (1823—1900), sociolog și publicist, ideolog al narodnicismu-

* *F. V. Bulgarin* (1789—1859), scriitor arhireacționar al epocii lui Nicolae I, încă de pe vremea lui Bielinski simbol al necinstei și corupției spirituale.

lui și potrivnic hotărît al social-democraților. Documentele vremii vorbesc de un șir de lecții despre *Importanța contemporană a filozofiei* expuse de Lavrov într-una din sălile Pasajului petersburghez, în noiembrie 1860, și care s-au bucurat de mare succes în rîndurile publicului „ales" din capitala Rusiei.

4. (p. 239) *„risca să atragă asupra noastră... fluierăturile și huiduelile lumii culte"* — Dostoievski face, probabil, prin intermediul unui joc de cuvinte, o aluzie ironică la adresa rubricii satirice a revistei *Sovremennik* care se intitula *Svistok (Fluierul.)*

5. (p. 239) *„...caricaturile domnului Stepanov"* — *Stepanov*, Nikolai Alexandrovici (1807—1877), cunoscut caricaturist, apropiat de cercurile artistice progresiste ale timpului. Din 1859 începe să-și publice caricaturile pe teme actuale în revista de orientare democratică *Iskra* (v. nota 10, la *O întîmplare penibilă*, volumul de față), apoi din 1865 în revista *Budilnik (Deșteptătorul)* întemeiată de el.

6. (p. 241) *„...principiul economic trebuie să primeze"* — prin intermediul aserțiunilor lui Ivan Matveici, Dostoievski parodiază ideile social-politice ale gînditorilor progresiști, identificînd în scopuri polemice concepțiile acestora cu interpretarea vulgarizatoare burghezo-liberală a principiului economic.

7. (p. 244) *„...Peterburgskie Izvestria* și *Volos"* — denumirile schimbate ale ziarelor *S. Peterburgskie vedomosti (Buletinul din Sanct-Petersburg)* și *Golos (Glasul)*.

8. (p. 250) *„...Fiul Patriei"* — ziar de orientare liberal-moderată ; a apărut la Petersburg între anii 1862 și 1900.

9. (p. 257) *Garnier-Pages*, Louis Antoine (1803—1878), om politic francez, membru al guvernului provizoriu în 1848, autor al unei istorii a revoluției din 1848.

10. (p. 262) *„...oamenii primitivi țin la independență, celor înțelepți le place ordinea, iar ordine nu-i"* — citat transformat din nuvela lui Karamzin (v. nota 16 din vol. 3 al prezentei ediții, p. 737) *Starostița Maria* (1802). Citatul exact este următorul : „Popoarele primitive țin la independență, popoarelor înțelepte le place ordinea : iar ordine nu poate fi fără autocrație".

11. (p. 270) *„...Listok, o publicație fără orientare precisă"* — Dostoievski se referă la ziarul *Peterburgski listok. Gazeta gorodskoi jizni i literaturnaia (Foaia petersburgheză. Gazetă literară și a vieții orășenești)* care începe să apară în anul 1864.

12. (p. 270) *„...de bucătăria lui Borel"* — *Borel* — restaurant monden la Petersburg.

13. (p. 272) *„...sîntem încă departe de a fi evoluați"* — cuvintele economistului E. I. Lamanski (1825—1902), rostite în 1859 în cadrul unei discuții privind dezvoltarea Societății ruse de navigație și comerț, devenită ulterior o expresie curentă, adesea citată în ziarele vremii.

14. (p. 273) *„Da, multe case în stil nou..."* — citat din comedia lui Griboiedov *Prea multă minte strică* (actul II, scena 5).

JUCĂTORUL

Publicat pentru prima oară în 1866, în volumul III al Operelor complete, editate de F. Stellovski.

Proiectul inițial al romanului a fost dat în vileag de Dostoievski într-o scrisoare adresată lui N. N. Strahov, din Roma, în ziua de 18/30 septembrie 1863 :

„Subiectul povestirii este următorul : figura unui rus din străinătate. Luați notă : despre rușii din străinătate a fost o mare discuție, vara, în reviste. Toate astea se vor oglindi în povestirea mea. În general, va fi reflectat momentul actual al vieții noastre interne (bineînțeles, în măsura posibilului). Am ales natura unui om spontan, totuși multilateral dezvoltat, dar nedesăvîrșit în toate cele, care și-a pierdut încrederea, dar *nu îndrăznește să nu creadă*, care s-a răzvrătit împotriva autorităților, dar se teme de ele... Este o figură vie — (stă parcă în picioare dinaintea mea) — și va trebui să-l citiți, cînd va fi scris. Cel mai important element e faptul că întreaga sa sevă vitală, toate forțele, furia, curajul se duc pe *ruletă*. El e un jucător, dar nu pur și simplu un jucător, după cum cavalerul avar al lui Pușkin nu e pur și simplu un avar. (Asta nu înseamnă că mă compar cu Pușkin. Am spus-o numai pentru a fi mai explicit.) În genul său el e poet, dar se jenează de poezia sa, deoarece îi simte josnicia, în timp ce simpla ispită a *riscului* îl și înnobilează în propriii săi ochi. Întreaga povestire este o relatare a felului cum trei ani în șir el își încearcă norocul la ruletă în diferite case de joc.

Dacă «Casa morților» a atras atenția publicului pentru că înfățișa oameni pe care nimeni nu-i mai înfățișase vreodată în mod *palpabil*, această povestire va atrage cu siguranță atenția înfățișînd în modul cel mai *palpabil* și amănunțit jocul la ruletă... S-ar putea să nu iasă de loc rău. N-a fost oare interesantă *Casa morților* ? Iar asta e tot descrierea unui fel de iad, a unui soi de «baie» de pușcărie. Doresc și mă străduiesc să realizez tabloul..." *(Pisma,* I, Moskva-Leningrad, 1928, 333, 334).

Planul atît de exact din 1863 a fost realizat doar în toamna anului 1866, în condiții deosebit de dramatice pentru Dostoievski. Este vorba de contractul pe care romancierul îl încheiase, un an în urmă, cu speculantul Stellovski, angajîndu-se să-i predea acestuia un roman pînă la 1 noiembrie 1866, iar în caz contrar să-i cedeze, timp de nouă ani, toate drepturile de editare și de autor. Descriind această înțelegere umilitoare într-o scrisoare către A. V. Korvin-Krukovskaia, Dostoievski adaugă : „Vreau să întreprind un lucru nemaipomenit și excentric, anume să scriu în patru luni 30 de coli de tipar, în două romane diferite, dintre care pe unul îl voi scrie dimineața iar pe celălalt seara, și să termin la termen." Și mai departe : „Sînt convins că nici unul dintre scriitorii noștri, din trecut sau în viață, n-ar fi scris în condițiile în care eu scriu *permanent*. Turgheniev ar fi murit numai la ideea unor asemenea condiții. O, dacă ai ști cît e de dureros să strici o idee care s-a născut în capul tău și care te-a entuziasmat, o idee despre care tu însuți știi că e bună — să fii silit s-o strici, și conștient că o strici." *(Pisma,* I, 438).

Cuvintele acestea datează din 17 iunie. Vara scriitorul o petrece în mica așezare Liublino din apropierea Moscovei, împreună cu familia surorii sale dragi, Vera Mihailovna Ivanova, unde continuă să lucreze la

Crimă și pedeapsă (descrie parastasul lui Marmeladov, moartea Katerinei Ivanovna etc.). În acest fel au trecut lunile, iar sorocul apropiindu-se tot mai mult, povestitorului nu i-a rămas pînă la urmă altă soluție decît „romanul-stenogramă". La 1 octombrie, Dostoievski se înțelege cu Miliukov să recurgă la serviciile unei stenografe ; în seara zilei de 3 octombrie i se oferă această muncă tinerei Anna Grigorievna Snitkina, care îl vizitează pentru întîia oară la 4 octombrie, ora 11 și 30 de minute pe cel care-i va deveni soț. În seara aceleiași zile Dostoievski începe să dicteze *Jucătorul*. Lucrul avea să dureze 26 de zile : dictarea de la ora 12 la 16, urmată zilnic de corectarea respectivei părți. La 29 octombrie este stenografiat ultimul capitol, la 30 octombrie (ziua de naștere a romancierului) sînt revăzute ultimele pagini ale manuscrisului, care — sub denumirea inițială *Ruletenburg* — este predat la 31 octombrie, în schimbul unei chitanțe oficiale. Astfel a luat ființă, printr-un efort supraomenesc, în mai puțin de o lună, *Jucătorul* ; la 8 noiembrie Dostoievski o cere în căsătorie pe Anna Grigorievna, iar la începutul următorului an tinerii căsătoriți — de teama închisorii pentru datornici — pleacă în lunga și chinuitoarea lor călătorie de nuntă ; în decembrie, revista *Russki vestnik* încheiase publicarea romanului *Crimă și pedeapsă*, concomitent cu apariția *Jucătorului*, în *Opere*.

Ambele teme dantești ale romanului — demonul jocului de noroc și demoniaca dragoste — au o proveniență evident autobiografică. În timpul călătoriilor sale occidentale din 1862, 1863 și 1865, Dostoievski a frecventat asiduu tripourile, mînat de patima jocului și de dorința redresării situației financiare, tot timpul precară ; a fost obsedat de ideea cîștigului, calculat „matematic", deși mai toate tentativele i-au eșuat dezastruos (un singur exemplu : în scrisoarea din 5/15 august 1865, el îi mărturisește din Wiesbaden lui Turgheniev că a pierdut totul și-i cere un împrumut — peste cîteva zile îi mulțumește pentru cei 50 de taleri primiți) ; încercările se vor ține lanț și în timpul călătoriei din 1867—71 și se vor solda prin ruinări succesive, pînă în ziua memorabilă din aprilie 1871, cînd își va încerca pentru ultima oară norocul la Wiesbaden, pierzînd 30 de taleri : „Crede *o ultimă dată* și nu te vei căi" *(Pisma,* II, *Moskva-Leningrad,* 1930, 347) îi va scrie cu acest prilej Annei Grigorievna „și-și va ține cu strășnicie făgăduința de a nu se mai apropia niciodată de ruletă ! (Tema jocului va reapare în caracterizarea „adolescentului" Arkadi Dolgoruki, scenele de la tripoul lui Zerșcikov întregind denunțarea decrepitudinii morale a înaltei societăți.)

La rîndul ei, pasiunea lui Alexei Ivanovici pentru Polina transpune pe plan artistic dureroasa poveste de dragoste dintre scriitor și Apollinaria Prokofievna Suslova. Născută în familia unui iobag, dar primind ulterior o aleasă educație și apropiată mișcărilor protestatare din deceniul al șaptelea, Apollinaria Suslova s-a îndrăgostit de autorul *Amintirilor din Casa morților*, și i-a fost apropiată, cu intermitențe și despărțiri sfîșietoare, timp de șase-șapte ani. Cea mai violentă, se pare, pasiune a lui Dostoievski, dragostea pentru această femeie excentrică — prototip al multor femei „infernale" din cărțile ulterioare — a fost supusă curînd unor dramatice încercări, accentuate de situația familială a romancierului, de nepotrivirea temperamentală precum și a concepțiilor celor doi îndrăgostiți. Proiectata călătorie în doi prin Italia, Dostoievski a fost nevoit s-o amîne din cauza suspendării revistei *Vremea* ; Apollinaria pleacă singură la Paris, și cînd

Feodor Mihailovici o ajunse din urmă, în august 1863, o găsi îndrăgostită de un oarecare student în medicină, profund nefericită, dispusă să-şi ucidă iubitul ori să-l ucidă — întru pedepsirea tuturor bărbaţilor — pe ţarul însuşi ; chinuindu-se reciproc, cei doi se regăsesc totuşi, la începutul lui septembrie părăsesc Parisul, trec prin Baden-Baden şi Geneva (în ambele locuri Dostoievski îşi pierde, la ruletă, ultimii bani), apoi prin Torino, Livorno, Roma, Neapole, ajung pînă la Berlin, de unde Suslova se întoarce la Paris, iar Dostoievski pleacă la Homburg (unde îl aşteaptă noi jocuri şi noi datorii). Deşi se vor mai vedea, toamna lui 1863 pecetluieşte ruptura lor definitivă ; călătoria aceasta prin Europa va fi încifrată însă pentru totdeauna într-una din cele mai dense şi mai fremătătoare povestiri dostoievskiene.

„Însemnările unui tînăr" (subtitlul iniţial al *Jucătorului)* se întemeiază pe amintitele două motive, dialectic întreţesute şi savant desfăşurate, într-un crescendo al patimilor şi pătimirilor. Puterea atotdistrugătoare a banului, Dostoievski o împleteşte şi în *Crimă şi pedeapsă* sau *Adolescentul* cu puterea înnobilatoare a sentimentului ; şi acolo ca şi aci, sufletele tari sînt mistuite în flăcările unor pasiuni ce se exclud şi se identifică, se atiţă şi se anihilează reciproc. Polina şi Alexei Ivanovici sînt personalităţi viguroase, au inima liberă şi largă, neîncăpătoare pentru cîte porniri le este dat să cunoască ; ei sînt făuriţi pentru fericire şi sînt nefericiţi, ar trebui şi nu pot să fie împreună, se iubesc şi de aceea se chinuiesc fără zăbavă. Polina este un caracter puternic, curajos, mîndru, independent, pasionat, violent, nedrept, imprevizibil, în stare să înfrunte toate încercările pe care i le rezervă viaţa tumultuoasă şi supunîndu-şi semenii la tot atîtea dure, chinuitoare, anihilante încercări. Fire adînc simţitoare şi despotică, totdeauna gata de izbucniri polare şi extreme, ea ar fi putut ajunge o bătrînă asemănătoare figurii epice a bunicii Antonida Vasilievna Tarasevici, modelată de scriitor după cea de-a doua soţie a bunicului său, Olga Iakovlevna Antipova, dar, prinsă în mrejele unui mediu meschin şi nivelator, va accepta să devină o *missis* oarecare, obosită de prea asprele furtuni, va prefera în chip anacronic liniştea unei vieţi mediocre. Revoltatul Alexei Ivanovici ajunge şi el un înfrînt, de fapt, încă din clipa în care, pentru a-şi scăpa iubita, se aruncă în vîltoarea jocului şi devine sclavul lui ; ruleta îl prinde într-o strînsoare mortală, se transformă din mijloc în scop suprem, faţă de care nu mai contează nici dragostea. Destrămarea tînărului erou este inevitabilă, ea se va înfăptui — cum ne-o sugerează finalul cărţii — cu fatalitatea unei tragedii antice.

Eşecul viselor sublime se datoreşte de fapt lumii mizere în care ele îşi caută înfăptuirea. Temeritatea „rusească" e ruinată, în concepţia lui Dostoievski, de prozaismul „franco-german". Izvorîtă şi din criterii naţionale, opoziţia se păstrează totuşi, în esenţa ei, socială, vizează adică o decrepitudine tipic burgheză, centrată — ca în atîtea capodopere ruseşti şi universale ale secolului al XIX-lea — pe motivul mercantilismului, caracteristic societăţii capitaliste. Prin lumea iremediabil pervertită a caselor de joc din Germania, Dostoievski denunţă un întreg univers orbeşte supus aurului, gata, în goana sa dementă după înavuţire, de compromisuri, trădări şi crime, de orice faptă oricît de imorală. Acestui univers i se potriveşte de minune diagnosticul stabilit de Marx în *Manuscrisele economico-filozofice* pe urmele genialelor intuiţii shakespeareiene din *Timon din Atena* şi goetheiene din *Faust,* diagnostic din care, din lipsă de spaţiu, nu vom

cita decît un singur fragment : Banii „transformă fidelitatea în infidelitate, iubirea în ură, ura în iubire, virtutea în viciu, viciul în virtute, sluga în stăpîn, stăpînul în slugă, prostia în inteligență, inteligența în prostie. Deoarece banii, în calitatea lor de noțiune existentă și activă a valorii, confundă, schimbă între ele toate lucrurile, ei sînt *confundarea* și *substituirea* generală a tuturor lucrurilor, deci lumea întoarsă pe dos, confundarea și substituirea tuturor calităților naturale și omenești." (Marx-Engels *Despre artă*, I, Buc. 1966, p. 164).

Forța „inversantă" a banilor a fost explorată de Dostoievski cu tenacitatea și clarviziunea unui Shakespeare, Goethe, Dickens, Balzac sau Pușkin. *Jucătorul* prelungește în chip evident teme din *Cavalerul avar* și *Dama de pică*, iar simțămintele lui Hermann, atunci cînd își încredințează destinul cărților de joc, simțăminte pe care Dostoievski avea să le explice ascultătorilor săi în memorabila conferință despre Pușkin din 1880, sînt asemănătoare celor resimțite de către Alexei Ivanovici, față în față cu demonul hazardului, și, fără îndoială, chiar de către creatorul său, nu mai puțin greu încercat de acest demon, în timpul peregrinărilor sale europene. Preluarea voită a unor cunoscute motive literare o destăinuie, de altfel, însăși porecla personajului în care acest univers damnat al imoralității își găsește expresia desăvîrșită — Des Grieux. Ne amintim de celebrul roman de dragoste al lui Louis-Antoine Prévost d'Exiles — *Istoria cavalerului Des Grieux și a lui Manon Lescaut*. În cartea de la începutul secolului al XVIII-lea, Des Grieux îi este devotat pînă la capăt iubitei sale ; în romanul scris cu aproape un secol și jumătate mai tîrziu, el devine un afacerist și cămătar calculat, tot așa cum poetica Manon se transformă în Blanche, femeia rece și calculată, devotată doar banului, niciodată vreunui sentiment viu. Într-una din convorbirile lor, Des Grieux și Manon parodiseră replicile unei tragedii raciniene : citarea jucăușă, de data asta din Corneille, o reiau Blanche și Alexei Ivanovici, atunci cînd ea îi propune eroului s-o însoțească la Paris. Nenorocirea lui Alexei Ivanovici, ni se sugerează, constă în faptul că a intrat în cercul infernal, dominat de noii Des Grieux, că el însuși — în ciuda calităților sale asemănătoare personajului pur de odinioară — este pe cale de a deveni un asemenea nou Des Grieux.

Tragedia sărmanului învățător rus, ajuns printre străini și înstrăinat de propria sa esență prin contactul cu forțele malefice, este un avertisment grav la adresa neîngrăditei libertăți, ca și a îngrădirii meschine a libertății. Comunicînd, prin antiburghezismul său violent, cu *Însemnările de iarnă despre impresii de vară*, ea este totodată strîns legată de tragedia „omului din subterană" și de tragedia lui Rodion Raskolnikov.

Romanul Jucătorul s-a mai publicat în limba română în 1940, în tălmăcirea lui Th. Constant, ed. „Țicu I. Eșanu", București.

1. (p. 278) *„...sînt atît de mulți leși și francuji simpatizanți de-ai lor"* — după cum se știe, regimul țarist reprimase în Polonia o serie de mișcări naționale ce se bucuraseră de simpatie în opinia publică progresistă europeană, între altele, mișcări ce avuseseră loc și într-o perioadă relativ apropiată de momentul elaborării romanului *Jucătorul* (de ex. insurecția națională din 1830, răscoala din 1863).

2. (p. 278) *„Opinion nationale"* — denumirea unei gazete franceze de orientare liberală, care condamna politica de asuprire națională promovată în Polonia de guvernul țarist.

3. (p. 280) *Perovski,* V. A. (1795—1857), general adjutant, participant la războiul din 1812. Dostoievski se referă la însemnările sale din timpul războiului.

4. (p. 325) *Barberini* — renumită familie florentină ; unul din membrii ei — Maffeo Barberini — a ajuns chiar papă sub numele de Urban al VIII-lea.

5. (p. 375) *Balakirev,* I. A., bufon la curtea țarinei Anna.

6. (p. 383) *Blanchard,* Jean-Pierre (1753—1809), aeronaut, inventator al parașutei ; soția sa — la care se referă Dostoievski — Sophie Armant (1778—1819), a participat la călătoriile sale cu aerostatul.

7. (p. 400) *„...era poreclită Thérèse-philosophe"* — Dostoievski se referă la o carte cu conținut erotic de un autor anonim, apărută în 1748 și intitulată *Thérèse-philosophe ou Memoire pour servir a l'histoire de D. Dirray et de M-lle Erodice la Haye.*

ETERNUL SOȚ

Povestirea este publicată pentru prima oară în revista *Zarea* în numerele din ianuarie (capitolele I—IX) și februarie (capitolele X—XVII) din 1870. În 1871, apare, cu mici modificări stilistice, într-o ediție separată.

După terminarea romanului *Idiotul,* la începutul anului 1869, Dostoievski este solicitat (de către N. N. Strahov, V. V. Kașpirev, H. I. Danilovski, K. G. Gradovski ș.a.) să colaboreze la revista de orientare slavofilă *Zarea ;* într-o scrisoare, care nu s-a păstrat, el promite o povestire inedită redactorului noii publicații, Kașpirev. În iulie, Dostoievski împreună cu Anna Grigorievna pleacă din Florența, prin Veneția, Bologna, Triest, Viena, Praga, și se reinstalează la Dresda în primele zile din august, lună în care și începe să scrie *Eternul soț.* Fazele rapidei geneze le putem ușor descifra din scrisorile trimise lui A. H. Maikov : la 17 septembrie, Dostoievski anunță nașterea fiicei sale Liubov, faptul că are mai puțin de zece taleri, că scrie *Eternul soț* și se gîndește la o nouă lucrare pentru *Russki vestnik* (s-ar putea ca acesta să fie primul semn al *Demonilor) ;* la 27 octombrie „două treimi din povestire sînt scrise și definitivate" *(Pisma,* II, Moskva-Leningrad 1930, 222) ; în ziua de 23 noiembrie anunță terminarea lucrării, dar cere bani pentru a putea trimite redacției manuscrisul (ceea ce și face la 4 decembrie).

Inițial, Dostoievski proiectase povestirea pe o întindere de numai trei coli și jumătate, apoi de șase-șapte coli ; forma definitivă a depășit însă și această din urmă prevedere : „Am scris, pare-mi-se, exact trei luni și am terminat de scris unsprezece coli de tipar *minimum.* Puteți să vă închipuiți ce muncă de ocnaș a fost ! Cu atît mai mult cu cît am detestat din capul locului această scîrboasă povestire. Mă gîndeam să

scriu cel mult trei coli, dar amănuntele mi s-au conturat ele singure, și au ieșit unsprezece." *(Idem,* 239).

În *Amintirile* lor, Sofia Kovalevskaia și Anna Grigorievna Dostoievskaia au dezvăluit importante aspecte ale preistoriei povestirii. Prima relatează cum în 1866 romancierul dăduse în vileag subiectul uneia dintre lucrările sale viitoare, subiect în care se întrezărește punctul de pornire al *Eternului soț*. Cea de a doua explică temelia autobiografică a romanului, ca fiind „ecoul popasului de vară făcut de soțul meu în 1866 la Liublino, lîngă Moscova, unde se instalase într-o vilă alături de aceea a surorii sale V. M. Ivanova. În persoana membrilor familiei Zahlebinin, Feodor Mihailovici a înfățișat familia Ivanovilor. Întîlnim aci și pe tatăl, cufundat pe de-a întregul în întinsa lui practică medicală, pe mama, veșnic obosită de grijile gospodăriei, și tineretul vesel — nepoții și nepoatele lui Feodor Mihailovici, împreună cu tinerii lor amici. În persoana prietenei Mariei Nikitișna este înfățișată prietena familiei, M. S. Ivancina-Pisareva, iar în persoana lui Alexandr Lobov — fiul adoptiv al soțului meu, P. A. Isaiev, desigur, într-o formă mult idealizată. Chiar în Velceaninov sînt unele trăsături ale lui Feodor Mihailovici însuși, de pildă în descrierea diverselor jocuri, inițiate de el cu prilejul sosirii sale în localitate. Unul din participanții acestor seri și reprezentații estivale, N. N. von Focht, și-l amintește ca atare, vesel și inventiv, în această tînără companie." *(F. M. Dostoievski v vospominaniiah sovremennikov,* II, 1964, p. 73).

Eternul soț este una dintre cele mai impecabil construite scrieri dostoievskiene. De astă dată, debordanta fantezie poetică nu a provocat nici un dezechilibru între părțile constitutive, dimpotrivă, s-a îmbinat cu un exemplar, și la Dostoievski destul de rar întîlnit, simț al măsurii, dînd naștere unei opere, ca întotdeauna, vizionare, dar și sobre, proporționate, simetrice. Uimește clasicitatea arhitectonicii, conformă celor mai severe canoane ale poeticilor de odinioară: între un prolog (legătura dintre Velceaninov și soția lui Trusoțki) și un epilog (întîlnirea rivalilor, doi ani după desfășurarea evenimentelor principale, într-o gară oarecare), evenimentele sînt desfășurate în trei părți a cîte cinci capitole, cu alte cuvinte, prin intermediul a trei microtragedii în cinci acte, fiecare cu intrigă și deznodămînt propriu.

Dostoievski reia problematica „triunghiului" erotic și tema geloziei într-o viziune principial diferită de cea a autorilor bulevardieri, cu semnificative deosebiri față de alte variante celebre ale acestor motive din secolul trecut, dar într-o concordanță perfectă cu preocupările propriilor sale romane. Primul raport l-ar putea exemplifica o comparație cu romanul lui Paul de Kock *Soția, soțul și amantul*, amintit în *Însemnările de iarnă despre impresii de vară*, al doilea — o paralelă fie cu *Provinciala*, comedie de Turgheniev, invocată în chiar textul *Eternului soț*, fie cu *Madame Bovary* a lui Flaubert, al treilea — similitudinile dintre povestirea de față și *Idiotul, Demonii, Adolescentul* sau *Frații Karamazov*.

Subiectul comediei lui Turgheniev (un vizitator din „societatea bună" petersburgheză se îndrăgostește de tînăra soție a unui funcționar provincial), Dostoievski îl acceptă drept moment inițial al unei dramatice analize sufletești, în care domină datele cunoscute ale „subteranei"; descoperirea adevărului de a fi fost înșelat de soția sa îl nimicește pe Charles Bovary, Trusoțki caută, dimpotrivă, să se răzbune și, nereușind,

acceptă să-şi continue fatalul şi nedemnul rol de „soţ etern" ; raporturile complexe dintre Rogojin, Nastasia Filippovna şi Mîşkin *(Idiotul)*, sau Mavriki Nikolaevici, Liza şi Stavroghin *(Demonii)*, sau Versilov şi Katerina Nikolaevna *(Adolescentul)*, sau Ivan Feodorovici, Katerina Ivanovna şi Dmitri Feodorovici *(Fraţii Karamazov)* reanalizează sentimentul geloziei sub diverse ipostaze şi în vederea unor variate concluzii.

„Amantul etern" şi „soţul etern", mondenul seducător şi modestul funcţionar încornorat, întruchipările polare ale aceleiaşi sclavii, faţetele opuse ale unui Don Juan dedublat, prelungesc, sub raport tipologic, obsesii caracteristice multor personaje dostoievskiene. Să le punctăm pe scurt.

Alexei Ivanovici Velceaninov suferă de ipohondrie ; la cei aproape patruzeci de ani ai săi, acest om obosit şi „nu tocmai moral", melancolic, îndurerat şi cinic, doreşte mai presus de toate să fie lăsat în pace, să „rămînă absolut singur" ; îl preocupă „cauzele superioare, la care nu se gîndise niciodată înainte" ; el este chinuit de insomnie şi de „modificarea şi chiar dedublarea gîndurilor şi senzaţiilor" (temă postulată încă în *Dublul* şi metamorfozată neîncetat pînă în ultimul roman) ; deplînge pierderea memoriei, faptul de a nu recunoaşte oameni apropiaţi şi de a uita cărţi nu demult citite (neajuns care, după mărturia scrisorilor, îl chinuia pe Dostoievski) ; e obsedat de amintiri sumbre despre soţia unui învăţător pe care a calomniat-o fără motiv, sau despre o fată care nici măcar nu i-a plăcut, dar pe care — mamă tînără fiind — a părăsit-o fără să-şi ia rămas bun (în improvizaţia citată de Sofia Kovalevskaia eroul aminteşte cum siluise o fată de zece ani — motiv ce revine şi el de cîteva ori în romane) ; are „vise ciudate" despre nişte crime pe care le-ar fi săvîrşit şi tăinuit, şi de care acum îl învinuiesc o mulţime de oameni sosiţi nu se ştie de unde (vezi alte coşmaruri similare ale lui Svidrigailov sau Stavroghin) ; ar vrea să scape de toate aceste amintiri, să le distrugă, pentru că îşi dă seama că este „un om bolnav", dar eliberările sale se dovedesc pînă la urmă fictive, cercul vicios nu poate fi nicicum depăşit...

La rîndul său, Pavel Pavlovici Trusoţki, pe care soţia lui, Natalia Vasilevna, îl înşelase odinioară cu Velceaninov, este de fapt un „tip feroce" (ca viitorul Versilov), dornic să răzbune cele îndurate, să chinuie şi să se chinuie neîncetat ; el este vizitat de stafia soţiei sale (ca Svidrigailov), şi ajunge cît pe ce să se spînzure de faţă cu „copilul nostru" — al celor trei ; adorînd-o pe Liza, această fiinţă nevinovată de numai şapte-opt ani, el o face să sufere cumplit şi apoi să moară (suferinţa copiilor este, se ştie, o obsesie constantă a romancierului) ; mai tîrziu, el vrea să se căsătorească cu o fată de numai cincisprezece ani, cum se şi cuvine să procedeze „un Schiller cu chip de Quasimodo", un Quasimodo care „iubeşte estetica" şi care doreşte „renaşterea la viaţă nouă" (şi Svidrigailov proiectase o atare căsătorie, iar „Schiller" este porecla ironică sau autoironică a multor eroi dostoievskieni, a lui Ivan Petrovici — din *Umiliţi şi obidiţi* —, a lui Raskolnikov şi Dmitri Karamazov).

Aflaţi de cele două părţi ale aceluiaşi mormînt, rivalii nu pot trăi unul fără celălalt, Trusoţki îl urăţse de moarte pe Velceaninov, dar nu poate exista fără el, l-ar ucide şi îl adoră, ştie că fără „eternul amant" nu poate exista nici el, „eternul soţ", că ei doi sînt laturile unui aceluiaşi tot, dublurile unui unic personaj, şi că raporturile lor de altădată vor

trebui cu necesitate reactualizate (cu Olimpiada Semionovna și un oarecare Mitenka, tînărul ofițer din finalul povestirii). Umbra *Însemnărilor din subterană* plutește deasupra raporturilor chinuitoare dintre Velceaninov și Trusoțki, fiind, de altfel, și deconspirată în chip explicit : „duceți-vă la dracu — răcni Velceaninov deodată cu un glas ce parcă nu era al lui, ca și cum s-ar fi rupt ceva în el — cărați-vă cu toată murdăria voastră subterană, voi înșivă o murdărie subterană ; s-a găsit să mă zăpăcească pe mine un călău de copii, om josnic, escroc, escroc !..." ; dar în curînd își dă seama și el că nu se poate desprinde de „dublul" său, că destinul lor este acela de a fi împreună și de a se completa în vecii vecilor — „Și totul este aiureală : amîndoi sîntem vicioși, subterani, oameni josnici..."

Eternul soț și-a propus să surprindă veșnicele antinomii ale sufletului uman, de nelecuit, în concepția scriitorului, prin paleative de ordin social (de aci și obișnuita ironie cu care e înfățișată generația tînără, orientată democratic, sarcasmul cu care sînt privite opiniile ei — îngroșate și denaturate — despre dragoste, familie, căsnicie).

Ignorat de unii comentatori, *Eternul soț* e considerat de alții, dimpotrivă, drept o culme incontestabilă a artei dostoievskiene. „Această carte e considerată de unii oameni de litere ca fiind capodopera lui Dostoievski (o asemenea opinie împărtășea Marcel Schwob, un om foarte inteligent). Capodopera lui Dostoievski ? E poate spus prea mult. Dar, în orice caz, este o capodoperă..." — afirmă André Gide în cea de a patra conferință a sa de la Vieux Colombier (André Gide, *Dostoievski, Gallimard*, 1964, 163). Analizînd în continuare, pe baza unor ample citate, povestirea, Gide conchide : „Dacă am zăbovit atît de mult asupra acestei cărți mici, am făcut-o pentru că este mai accesibilă decît celelalte romane ale lui Dostoievski, pentru că ne permite să acostăm, dincolo de ură și dragoste, în acea regiune profundă, despre care vă vorbeam mai înainte, care nu este regiunea dragostei și pe care pasiunea n-o atinge, regiunea atît de ușor și de simplu de ajuns, acea regiune anume despre care, pare-mi-se, ne vorbea Schopenhauer, unde se unesc toate sentimentele solidarității umane, unde se topesc limitele ființei, unde se pierde simțul individului și al timpului, în sfîrșit, acea regiune în care Dostoievski căuta, afla taina fericirii..." *(Idem*, 177).

Eternul soț a mai apărut în limba română în 1940, traducere de C. N. Negoiță și Mihail Straja, ed. „Colos", București.

1. (p. 439) *„...Întocmai ca în Provinciala"* — în piesa lui Turgheniev *Provinciala* (1851), Maria Mihailovna, tînăra soție a slujbașului în vîrstă Stupendiev, îl face pe contele sosit în orașul lor de provincie să se îndrăgostească de ea.

2. (p. 468) *„...Patrocle-n viață n-a rămas..."* — versuri citate din balada lui F. Schiller *Das Siegesfest (Serbarea victoriei)* apărută în limba rusă în traducerea lui V. A. Jukovski în 1828, sub titlul *Torjestvo pobeditelei.*

3. (p. 482) *„Am citit eu însumi... despre tipul „feroce" și despre cel „pașnic"* — Dostoievski se referă la părerile în acest sens formulate de criticul Apollon Alexandrovici Grigoriev (1822—1864) — păreri reluate

de Nikolai Nikolaevici Strahov (1828—1896) — publicist şi critic — într-unul din articolele sale consacrate romanului *Război şi pace* de L. N. Tolstoi — şi anume: „literatura noastră reprezintă o luptă neîntreruptă între aceste două tipuri — cel feroce şi cel paşnic; cînd unul, cînd altul ba e ridicat în slăvi, ba doborît". Aceste articole apăruseră în februarie 1869 în revista *Zarea*, aceeaşi revistă care un an mai tîrziu începe publicarea romanului *Eternul soţ*.

4. (p. 518) *„Cînd îţi deschizi cu graţie gurița"* — romanţă de M. I. Glinka (1804—1857) pe versurile lui Adam Mickiewicz (1798—1855), traduse în rusă de S. Goliţîn în 1834.

În atenţia cititorilor:

Deoarece în vol. 3 din această ediţie a operelor lui Dostoievski s-au strecurat cîteva greşeli, ne facem o datorie corectîndu-le:

La pagina	*rîndul*	*în loc de*	*se va citi*
46	10 de jos	amîndorora	amîndurora
52	13 de sus	înr-adevăr	într-adevăr
105	20 de jos	amîndorora	amîndurora
114	2 de sus	„	„
167	8 de jos	om să	am să
233	20 de sus	nu i-a crezut	nu l-a crezut
297	8 de jos	cunoştină	cunoştinţă
359	12 de jos	îmbarc	îmbrac
429	19 de sus	rqsculaţi	răsculaţi
452	15 de jos	nevinovată	nevinovat
607	17 de jos	Oeci	Deci

CUPRINS

O ÎNTÎMPLARE PENIBILĂ. Povestire . . 7
Traducere de Demostene Botez și
Igor Block

ÎNSEMNĂRI DE IARNĂ DESPRE IMPRESII DE VARĂ . . 58
Traducere de Demostene Botez și
Irina Andreescu

ÎNSEMNĂRI DIN SUBTERANĂ. Nuvelă 128
Traducere de V. Em. Galan și
Igor Block

CROCODILUL, o nemaipomenită întîmplare sau pățania din Pasaj 234
Traducere de Tamara Gane

JUCĂTORUL. Roman 275
Traducere de Eugen Barbu și
Ecaterina Șișmanian

ETERNUL SOȚ. Povestire 416
Traducere de Mihail Sevastos.

PREZENTĂRI ȘI COMENTARII. DATE BIBLIOGRAFICE. NOTE EXPLICATIVE DE ION IANOȘI 561

Redactor : NINA GRIGORESCU
Tehnoredactor : AURICA IONESCU

Dat la cules 25.06.1968. Bun de tipar 18.10.1968. Apărut 1968. Tiraj 13.160. Broşate 10.090. Legate 1/1 3070. Hîrtie tipar înalt tip B satinat de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 37,38. Coli tipar 38. A. nr. 10.743. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 882—31=59

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România, comanda nr. 80 505